

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK-İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**KASTAMONULU
SOFUZÂDE MEHMET TEVFIK EFENDİ'NİN
HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE
DİNÎ EDEBİYATLA İLGİLİ ŞİİRLERİ**

Doktora Tezi

Dilek YILMAZ

Ankara-2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK-İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**KASTAMONULU
SOFUZÂDE MEHMET TEVFİK EFENDİ'NİN
HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE
DİNÎ EDEBİYATLA İLGİLİ ŞİİRLERİ**

Doktora Tezi

Dilek YILMAZ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ**

Ankara-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK-İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

KASTAMONULU
SOFUZÂDE MEHMET TEVFİK EFENDİ'NİN
HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE
DİNÎ EDEBİYATLA İLGİLİ ŞİİRLERİ

DOKTORA TEZİ

Dilek YILMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1. Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ
2. Prof. Dr. Zülfikar GÜNGÖR
3. Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ
4. Prof. Dr. Münire Kevser BAŞ
5. Prof. Dr. Abdülhakim KOÇİN

Tez Savunma Tarihi: 19/10/2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ danışmanlığında hazırladığım “Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri (Ankara-2020)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Dilek YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	
I. TEZİN KONUSU, KAPSAMI VE ÖNEMİ	1
II. TEZDE İZLENEN YÖNTEM	1
III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	4
1. Mehmet Tevfik Efendi'nin Kendi Eserleri ve Makaleleri	4
2. Mehmet Tevfik Efendi'den Bahseden Biyografik Eserler	6
3. Mehmet Tevfik Efendi ile ilgili Tezler	7
4. Mehmet Tevfik Efendi ile İlgili Makaleler	7
5. Diğer Yazılı Kaynaklar	10
6. Başbakanlık Osmanlı Arşivi	10
7. Elektronik Kaynaklar	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
SOFUZÂDE MEHMET TEVFİK EFENDİ'NİN	
HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ	12
1. HAYATI	12
1.1. Doğum Yeri ve Tarihi	12
1.2. Ailesi	14
1.3. Tahsil Hayatı	16
1.4. Hocası Ahmed Mâhir Efendi	16
1.4.1. Ahmet Mâhir Efendi'nin Verdiği İcâzetnâmeler	20
1.5. İcâzeti	22
1.6. Lakabı, Soyadı ve Mahlası	24
1.7. Edebî Çevresi	29
1.8. Bulunduğu Hizmetler	36
1.9. Yapmış Olduğu Seyahatler	40
1.10. Vefâtı	43
2. ESERLERİ	46
2.1. <i>Hulviyyât</i>	47

2.2. Şiir Defterleri	53
2.2.1. 06 Mil Yz-A 9962-1	55
2.2.2. 06 Mil Yz-A 9962-2	55
2.2.3. 06 Mil Yz-A 9962-3	56
2.2.4. 06 Mil Yz-A 9962-4	57
2.2.5. 06 Mil Yz-A 9962-5	57
2.2.6. 06 Mil Yz-A 9962-6	58
2.2.7. 06 Mil Yz-A 9962-7	58
2.2.8. 06 Mil Yz-A 9962-8	59
2.2.9. 06 Mil Yz-A 9962-9	59
2.2.10. 06 Mil Yz-A 9962-10	59
2.2.11. 06 Mil Yz-A 9962-11	60
2.3. <i>Rubâiyyât-ı Mevlâna</i>	61
2.4. <i>Sırru'l-Velâye</i>	63
2.5. <i>Miyârü's-Şemîm fi Ahlakî'l-Ümem</i>	64
2.6. <i>Zafer Gazetesi</i>	64
2.7. <i>El-Medâris ve Beyânü'l-Hak</i> Dergilerindeki Yazıları	75
2.7.1. <i>El-Medâris Yazıları</i>	76
2.7.2. <i>Beyânü'l-Hak Yazıları</i>	79
3. EDEBÎ ŞAHSİYETİ	83
3.1. Şiire ve Şairliğe Dair Görüşleri ile Muhteva Yönünden Şiirleri	85
3.2. Şekil Yönünden Şiirleri	116
3.2.1. Kafiye ve Redifle İlgili Özellikler	118
3.2.2. Nazım Şekilleri	122
3.2.2.1. Aruzla Kaleme Aldığı Şiirlerindeki Nazım Şekilleri	123
3.2.2.2. Hece ile Kaleme Aldığı Şiirlerindeki Nazım Şekilleri ...	127
3.2.2.3. Edebî Sanatlar	128
3.2.2.4. Söyleyiş Tarzına İlişkin Diğer Özellikler	132

İKİNCİ BÖLÜM

DİNÎ EDEBİYATLA İLGİLİ ŞİİRLERİ	134
1. Cenâb-ı Allah'la İlgili Edebî Türlerdeki Şiirleri	136
1.1. Tevhîd	136
1.2. Münâcât	178
2. Hz. Peygamberler ile İlgili Edebî Türlerdeki Şiirleri	204
2.1. Na'tları	206
2.2. Mevlûdiyyeleri	265

2.3. Mi'râciyyeleri	272
3. Ramazaniyyeleri	274
4. İdiyyeleri	298
5. Ehl-i Beyt ile İlgili Şiirleri	304
6. Sâkînâmesi	327
7. İslam'ın ve İmanın Şartları ile ilgili Şiirleri	335
7.1. Namaz	335
7.2. Hac	336
7.3. Kur'ân-ı Kerîm	337
7.4. Kaza ve Kader	343
8. Dinî-Tasavvufî Muhtevadaki Şiirleri	345
8.1. Dinî-Tasavvufî Şiirleri	345
8.2. Dinî-Tasavvufî Şahsiyetler ile İlgili Şiirleri	468
8.2.1. Ahmed Mâhir Efendi	469
8.2.2. Seyyid Ahmed Hicabi	477
8.2.3. Abdülkâdir Geylânî	479
8.2.4. Hacı Bayram Velî	481
8.2.5. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî	484
8.2.6. Şâbân-ı Velî	486
8.2.7. Aziz Mahmud Hüdâyi	492
8.2.8. Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi	493
8.2.9. Müderris Hacı Osman Kulaksızoğlu	498
8.2.10. Nureddin Karasu	503
9. Hikemî Şiirleri	507
SONUÇ	570
KAYNAKÇA	578
ÖZET	603
ABSTRACT	604
EKLER	605

ÖN SÖZ

Dinin toplumlar üzerindeki etkisi tartışmasız bir gerçektir. Pek çok farklı toplum dinin dönüştürücü etkisiyle yeniden şekillenmiştir. Bu bağlamda, Türk milleti üzerinde bin yılı aşkın bir zamandır, dönüşümü gerçekleştiren unsur, hiç kuşkusuz son semâvî din olan İslamiyet'tir.

İslamiyet'in Türk milletinin ruhunu beslediği günden beri Türkler bu dini gaza meydanlarında kılıçla; ilim sahasında ise kalemle temsil eder olmuşlardır. Hatta denilebilir ki, seyfiye ve ilmiye ile bunları temsil eden kılıç ve kalem Türk milleti için var olmanın birer sembolü halini almıştır.

Türk devletlerinde mimariden mûsikiye toplumun hemen her alanında hissedilen İslamiyet etkisi, ilim ve sanata verilen değerle şiirde ayrı bir hususiyet kazanmıştır. Dilini, dinini, ahlakını, edebini, sevincini, hüznünü kısacası hayata dair nice unsuru şiirle öğrenen, şiirle öğreten bir toplum teşekkül etmiştir. Özellikle Osmanlılarla klasik şiir geleneği, içinde barındırdığı pek çok tür ve biçimle, cihana hükmeden bir devletin estetik zevkini, sahip olduğu yüce değerle birlikte yaklaşık yedi yüz yıl boyunca temsil etmiştir. Klasik şiirimiz, geçen yüzyılda, değişen toplum yapımız ile hürmet ve itibar görmek yerine, başkalaşan algılarla yoğun eleştiriye maruz kalmış ve itibarını yitirmiştir.

Bu çalışmamızın konusu, Osmanlı devletinin ve klasik şiirimizin bu son zamanlarına tanıklık etmiş, geleneğin takipçisi bir Osmanlı münevveri, âlim, şair, edip, siyasetçi ve tüccar “Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tefvik Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri”dir. Ana kaynaklarımız şairin divanı niteliğindeki matbu eseri *Hulviyyât* ile şiirlerinin kayıtlı bulunduğu eski alfabemizle kaleme alınmış on bir cilt defterdir.

Giriş'te çalışmamız için seçtiğimiz konunun kapsamı ve önemi anlatılacak; çalışma esnasında izlediğimiz yöntem ortaya konulacaktır. Başvurduğumuz kaynaklar kapsamında katalog çalışmasının yanında, aile fertlerinden elde edilen bilgi ve belgeler belirtilecektir.

İki ana bölümden oluşan tezimizin ilk bölümünde, Mehmet Tefvik Efendi'nin hayatı, doğduğu yer, zaman ve mekân bilgileri, ailesi, tahsil hayatı, vazifeleri, ticari faaliyetleri, eserleri, gazete ve dergi yazıları ile basın yayın hayatındaki yeri, seyahatleri ve edebî çevresi gibi pek çok başlık altında ele alınarak irdelenecektir. Böylelikle çok yönlü kişiliği, doğumundan vefatına kadar geçen sürede kapsamlı bir biçimde ortaya

konulacaktır. Bu bölümün ikinci kısmında şiiirlerinden, dergilerde ve *Zafer* gazetesinde yayımlanan makale ve yazılarından yola çıkılarak Sofuzâde'nin edebî şahsiyeti, şiiire ve sanata dair görüşleri anlatılacaktır. Mehmet Tevfik Efendi'nin edebî şahsiyetinin konu edinildiği bu bölümde şiiire ve şairliğe dair görüşleri, şiiirlerindeki muhteva, kavram ve mazmunlar üzerinden ele alınıp ayrıntılı olarak incelenerek inançları, fikirleri ve algıları, hayatı anlama metodu olarak gördüğü "şiiir" üzerinden ortaya konulacaktır. Ayrıca gençlik yıllarından itibaren yaşadığı devrin değışen algılarının şiiirine yansımaları ve şiiirlerinde görülen farklılaşma konu edinelecektir. Bununla beraber şiiirlerine dair şekil bilgisi de verilerek edebî şahsiyeti geniş bir çerçevede ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tezin ikinci bölümünde öncelikle Mehmet Tevfik Efendi'nin kaleme aldığı dinî tasavvufî muhtevadaki şiiirler tevhid, münâcât, na't, mevlûdiyye, mi'râciyye, ramazaniye, îdiyye, muharremiye ve sâkînâme gibi pek çok tür bağlamında incelenecektir. Bahsi geçen türler hakkında genel bilgiler verildikten sonra şiiirlerin bu türlerle irtibatı, ortak ve ayrışan yönleri ve genel özellikleri belirtilecektir. Ayrıca bu türlerin dışında kalan ve özellikle tasavvufî muhtevadaki şiiirleri ile dinî tasavvufî on şahsiyete dair kaleme aldığı şiiirler ayrı başlıklar altında konu edilerek bahsi geçen şahıslara dair bilgiler paylaşılacaktır. Bununla beraber hikmet kavramı ve onunla irtibatlı metafizik, bilgi ve ahlak kavramları hikemî şiiirleri bağlamında ele alınacaktır. Böylelikle dinî muhtevaya sahip farklı özellikteki şiiirleri bir arada ele alınacak tüm şiiirlerin biçimsel özellikleri, nazım şekilleri ve vezinlerine dair bilgiler verilerek de geniş kapsamda bir değerlendirmeye tâbi tutulacaktır.

Bütün bu çalışmalar neticesinde Mehmet Tevfik Efendi'nin hayatı, eserleri ve özellikle dinî edebiyatla ilgili şiiirleri üzerinden elde edilen bilgiler, ilmî ve edebî şahsiyetine dair kanaatler "Sonuç" bölümünde aktarılacaktır.

Takdir edileceğı üzere oldukça uzun ve meşakkatli bir yolculuk olan doktora tez çalışmasında şahsımı bu süreçte yalnız bırakmayan ve çok değerli katkılar sağlayan hocalarıma teşekkür etmek vefâ borcumdur. Özellikle tez konumun belirlenmesinden en son şeklini almasına kadar geçen sürede her zaman bilgi ve tecrübesiyle maddî ve mânevî desteğini esirgemeyen çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Akkuş'a teşekkür ederim. Ayrıca tezimizin tashihi konusunda değerli katkılar sağlayan hocamız Prof. Dr. Zülfikar Güngör'e ve Prof. Dr. Abdülmecit İslamoğlu'na teşekkür ederim.

Mehmet Tevfik Efendi'nin hayatına ilişkin anı, bilgi ve belgeleri son derece büyük bir nezâket göstererek bizimle paylaşan Sofuzâde'nin torunları Firûzan ve Rahşan (Dırahşan) Hanımefendilere, Latif Oktay Bey ve eşi Şengül Hanım'a ayrıca ailenin diğer fertlerine de şükranlarımı arz ederim.

Yine tüm çalışmamız boyunca özel arşivini bize açan, her türlü desteğini bizden esirgemeyen ve elinde mevcut olan kaynakları bizimle her daim paylaşan Kastamonulu eğitimci ve araştırmacı Mustafa Gezici'ye teşekkür etmek vefâ borcumdur. Nurettin Karasu Hoca'nın akrabalarından Nurettin Şöy'e, Arapça metinlerin Türkçe'ye çevrilmesinde büyük emeği geçen Murat Baş'a, desteklerini esirgemeyen eşime ve kızlarıma da teşekkür ederim.

Son olarak Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin tanınması için büyük gayret sarf eden ve bugün bu çalışmanın yapılabilmesine yazdığı onlarca makale ile öncülük eden Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nu şükranla ve rahmetle anıyorum.

Dilek YILMAZ

Ankara, 2020

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ا ء : a, e

آ : ā

ب : b

پ : p

ت : t

ث : ṡ

ج : c

چ : ç

ح : ḥ

خ : ḫ

د : d

ذ : ḏ

ر : r

ز : z

س : s

ش : ṡ

ص : ṡ

ض : ḏ, ḏ

ط : ṡ

ظ : ḏ

ع : ʿ

غ : ğ

ف : f

ق : k

ك : k

ك : g

ك : ñ

ل : l

م : m

ن : n

و : o, ö, u, ü, v

ه : h

ی : i, ī, y

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.g.t.	:	Adı geçen tez
AKM	:	Atatürk Kültür Merkezi
a.y.	:	Aynı yer
bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
der.	:	Derleyen
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.	:	Hicrî
haz.	:	Hazırlayan
H.z.	:	Hazreti
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
M.	:	Miladî
nr.	:	Numara
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfalar
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V	:	Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	:	Tercüme
YEK	:	Yazma Eserler Kurumu
YL	:	Yüksek Lisans

GİRİŞ

I. TEZİN KONUSU, KAPSAMI VE ÖNEMİ

Tezimizde Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve dinî edebiyatla ilgili şiirleri konu edinilmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine şahitlik etmiş; II. Meşrutiyet'i, I. ve II. Dünya savaşlarını, Cumhuriyet'in ilânını ve yeni bir devletin kuruluşunu görmüş, 1960 yılına kadar toplumsal ve kültürel değişime tanıklık etmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi hakkında yapılan akademik çalışmalar üç lisans tezi ile mahdûd kalmıştır. Merhum Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu tarafından Sofuzâde'nin hayatı ve şiirlerine üzerine bir dizi makale kaleme alınmış; bu makalelerde Sofuzâde'nin şiirleri tanıtılmış ve hayatına dair muhtasar bilgiler paylaşılmıştır. Makalelerden bazıları dinî muhtevadaki şiirlerle ilgili olmakla beraber şairin hemen her alanda kaleme aldığı şiirler de makaleler içinde yer almıştır. Abdulkadiroğlu Sofuzâde'nin tüm şiirlerini kapsayan bir çalışmaya başlamış vefâtıyla bu çalışma akim kalmıştır. Bu nedenle şairin hayatına ve edebî şahsiyeti dair verilen bilgiler makalelerdekiyle sınırlıdır.

Bu çalışmada Mehmet Tevfik Efendi'nin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti yer, zaman, mekân ve kişilere dair bilgilerle genişletilerek tez kapsamında etraflıca aktarılacaktır. Onun bin beş yüzü aşkın şiirinde yaşadığı devrin edebî zevkinin, sosyal, kültürel ve siyasî yaşamının izlerini görmek mümkündür. Tezimizde Sofuzâde'nin tüm şiirlerinden genel hatları ile bahsedilecek fakat tezin kapsamı dinî edebiyatla ilgili şiirleri ile sınırlı tutulacaktır.

Bugüne kadar hakkında doktora tezi çapında bir araştırma yapılmamış olan Mehmet Tevfik Efendi'nin, ilim ve irfânın temerküz ettiği şiirleriyle dinî edebiyat sahasına yaptığı katkılarının bilinir hâle gelmesi bu çalışmanın amacını ve önemini göstermektedir.

II. TEZDE İZLENEN YÖNTEM

Tezimizle ilgili çalışmaya şairin divanı niteliğindeki matbu eseri *Hulviyyât*'ı elde ederek başladık. Ardından Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun makalelerinde bahsettiği şairin eski alfabemizle kaleme aldığı şiir defterlerinin Milli Kütüphane'de olduğunu tespit ettik ve dijital bir kopyasını aldık. Bundan sonra şairin şiirlerini okuyup dinî edebiyatla ilgili olanları tasnif çalışması yürüttük. Mükerrer şiirlerin bulunduğunu

belirledik. Bunlardan *Hulviyyât*'ın basılmasından önce (1911) kaleme alınmış olanları tespit ederek bu şiirlerin *Hulviyyât*'a alınırken şair tarafından değiştirilmiş/düzeltilmiş olabileceğini hatırd tutarak mükerrer şiirlerden *Hulviyyât* olanları esas aldık Diğer şiirlerin farklılıklarını, hangi kaynakta yer aldıklarını ve genel manada ilgili pek çok açıklamayı dipnotlarda belirttik.

Şiirlerin tez içinde sıralanmasında defterlerin Milli Kütüphane kayıtlarındaki sıralamasını esas aldık. Mehmet Tevfik Efendi'nin farklı bir sıralaması bulunduğundan ve defterler kütüphaneye kaydedilirken bu sıralamanın göz ardı edilmiş olmasından verilen şiirin Sofuzâde'nin kaçınıcı defterinde yer aldığını, kütüphane kayıt numarasının yanında parantez içinde gösterdik. Örneğin: 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter).

Şiirler içinde yer alan ayet ve hadisleri tırnak içinde bold ve italik olarak, Diyanet Vakfı'nın hazırlamış olduğu meal doğrultusunda dipnotta vermeyi tercih ettik. Şiirlerin Latin alfabesine aktarımında transkripsiyon esasları temel alınmakla beraber şiirlerin XX. yüzyılda kaleme alınmış olması nedeniyle sesli harflerin yazımında günümüz Türkçesi telaffuz özellikleri tercih ettik. Zarf filleri“ -ıp, -ip, -up, -üp” şekli ile “gelüb” değil “gelip” biçiminde gösterdik. Günümüz Türkçesinde uygulanan sert sessizlerin benzeşmesi kuralını uygulamayarak “açıktır” değil “açıkdır” biçiminde gösterimi tercih ettik. Allah lafzı ile kurulan terkipler, “ḥabību'llāh”, “cemālu'llāh” vb. dışında Arapça terkiplerde yazım hususlarını korumaya özen gösterdik: “Sebilü'r-reşād” gibi. Şiirlerde karşılaşılan vezin hatalarını mısra sonlarında “*” işareti ile belirttik.

Mehmet Tevfik Efendi'den bahsederken tezimizin ana metninde genel olarak “Sofuzâde” tabirini kullandık. Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun yazdığı makalelerde şaire bu şekilde hitab ediyor olası ve o devirde bu şekilde kullanımın daha yaygın olabileceği kanaatini bizde hasıl etti. Öte yandan atıflarda “Sûfizâde” şeklinde kullanmayı tercih ettik.

Çalışmamıza konu olan dönem, miladî, rumî ve hicrî tarihlerin bir arada kullanıldığı bir döneme denk geldiğinden öncelikle anlatılan hadisenin kaynaklarda verilmiş olan tarihini esas almayı uygun gördük. Okuyucuya kolaylık olması ve tarihî sürecin daha net takibi maksadıyla miladi tarihleri de eklemeyi tercih ettik.

Dipnotların yazımında oldukça uzun olan kaynak başlıklarını ilk gösterimde tam şekliyle daha sonraki gösterimlerde kısaltarak kullandık. Örneğin, İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbas amme'stehera mine'l-Ehâdisi alâ-Elsineti'n-Nas'ı* ilk gösterimde tercih edip daha sonra *Keşfü'l-Hafâ* şeklinde kısalttık.

Mehmet Tevfik Efendi'nin diğler eserleri hakkında kütüphane kayıtlarını tarayarak *Miyârü'ş-Şemîm fi Ahlaki'l-Ümem*, *Sırru'l-Velâye* ve *Rubâiyyât-ı Mevlâna* adındaki mensur eserlerine dair bilgiye ulaşmaya çalıştık.

Ayrıca yazılı kaynak taraması dışında saha çalışması yapmayı uygun gördük. Bu doğrultuda Mehmet Tevfik Efendi'nin yaşamış olduğı kente, Kastamonu'ya bir araştırma gezisi yaptık. Bu doğrultuda Kastamonu Nüfus Müdürlüğü'nü ziyaret ettik. Çalışmamız kapsamında özel hayatın gizliliğini koruyarak bize aktarabilecekleri bilgileri Nüfus Müdürlüğü'nden temin ettik. Ayrıca Sofuzâde'nin “kaynakların nerede olduğı belli değildir” dediğı kabrini tespit etmek ve ziyaret etmek maksatlı çalışmalar yürüttük. Mehmet Tevfik Efendi'nin hayatına ilgi duyan ve Kastamonu'da ciddi bir arşive sahip bulunan eğitimci ve araştırmacı Mustafa Gezici ile temas kurduk. Kendisi ile bilgi alışverişinde bulunarak arşivinden istifade ettik. Mehmet Tevfik Efendi'nin, katalog çalışması ile bulamadığımız Hz. Mevlânâ'nın rubâîlerinden bazılarını seçerek şerh ettiğı *Rubâiyyât-ı Mevlâna* adlı eserinin son kısmına onun arşivinde rastladık. Sofuzâde'nin yaşadığı evi, on altı yıl boyunca ders verdiğı Ovalı Mescidi'ni, Sanayi Mektebi'ni, *Mesnevî* okuttuğı Kastamonu Mevlevî Dergâhı'ndan geriye kalan Dede Hamamı'nı, İmam Hatip Okulu'nu ve çalışmamız kapsamında birkaç mekânı daha ziyaret ettik. Bütün bu çalışmalara dair fotoğrafları ekler bölümünde verdik.

Bir yandan metin çalışmalarına devam ederken diğler yandan Mehmet Tevfik Efendi'nin ailesine ulaşabilmek için gayret sarf ettik. Mustafa Gezici aracılığıyla Metin Boyacıoğlu'na onun yardımıyla da Sofuzâde'nin torunlarına ulaştık. Bugün farklı kentlerde yaşayan aile bireyleri ile telefon görüşmeleri gerçekleştirdik. Onlardan şaire ait bilgi, belge ve fotoğraflar temin ettik. Bazı hatıraları öğrenme fırsatı elde ettik. Aile bireylerinden bazı üyeler bizi fakültemizde ziyaret ettiler. Kendilerini büyük bir memnuniyetle danışman hocam ile birlikte ağırladık. Ayrıca kabrinin yerinin tespiti hususunda yardım aldık. Bütün bu bilgileri tezimizde ayrıntılarıyla aktardık.

Mehmet Tevfik Efendi'nin hakkında daha geniş bilgiye ulaşmak adına çıkardığı *Zafer* gazetesinin Milli Kütüphane'de mevcut bulunan 4-11. sayılarını temin ettik. Tam olarak kaç sayı olarak çıktığı bilinmeyen *Zafer* gazetesinin Milli Kütüphane'de yer almayan 1, 2, 3, 12, 23 ve 24. sayılarını Mustafa Gezici'nin özel arşivinden elde edip inceleyerek gazetede neşrettiğı şiirlerinden konumuz kapsamında olanları çalışmamıza dâhil ettik.

Mehmet Tevfik Efendi'nin *El-Medâris* dergisinde yayınlanan sekiz makalesi ile *Beyânü'l-Hak* dergisinde yayınlanan hemen hemen tamamı tefsirlerden oluşan on dokuz yazısını İslamcı Dergiler Projesi'nden istifade ederek değerlendirmeye tâbi tuttuk ve bu

bağlamda *Beyânü'l-Hak*'ta neşredilen ve defterlerde tesadüf edilmeyen bir na'tını da çalışma kapsamında değerlendirdik.

Mehmet Tevfik Efendi'nin şiir defterlerinde yer almayan ve Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun *Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi* adlı eserinde rastladığımız Nureddin Karasu Hoca için kaleme aldığı şiirini de bu çalışmaya ekledik.

Bütün bu çalışmalarla İbnül Emin'in, "Sûfîzâde muhterem Tevfik, erbâb-ı ticaret arasında değil ashâb-ı marifet içinde de emsâlî mebzûl olmayan ulemâ ve üdebâdandır. Âsâr-ı nazmiyesi iddia-yı şâiriyet edenlerin çoğunu meydanı sühanda geri bırakacak mertebede, lafzen ve mânen, düzgündür" dediği; Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun, şarlığını "Ziya Paşa" ayarında kabul ettiği ve Aziz Demircioğlu'nun, "keskin zekâsı, derin edebî ve dinî bilgisi, mantığı ve ateşli hitabeti" ile Kastamonu'da yetişen en kuvvetli şair olarak gördüğü Mehmet Tevfik Efendi'nin edebî kimliğinin daha net anlaşılabilmesi hedefledik. Bu nedenle edebî şahsiyetini belirlemede bir yöntem olarak bu çalışmada, sadece hayatının belli bir döneminde kaleme aldığı şiirlerle sınırlandırmadan daha geniş bir bakış açısıyla onun farklı zaman ve zeminde yazdığı şiirleri, konumuz kapsamında bütüncül ve özgün bir yaklaşımla değerlendirmeye gayret ettik.

III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Mehmet Tevfik Efendi'nin Kendi Eserleri ve Makaleleri

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin kendi eserleri çalışmamızın ana kaynakları oldu. Onun divanı niteliğindeki basılı eseri *Hulviyyât ile* dijital kopyasını Milli Kütüphane'den temin ettiğimiz 06 Mil Yz-A 9962-1-11 şeklinde kayıtlı on bir cilt defter tezimiz kapsamında yer alan şiirlerin belirlenmesinde en büyük kaynak oldu. Bu kaynakların ayrı ayrı özellikleri ve muhtevaları tezimizde kapsamlı olarak ifade edildi.

- SÛFİZÂDE MEHMET TEVFİK, *Hulviyyât*, Kastamonu Vilâyet Matbaası, Kastamonu 1329.

Bunun dışında Sofuzâde'nin *El-Medâris ve Beyânü'l-Hak* dergilerinde yayınlanan makaleleri ve tefsirleri hem kendisini ve edebî şahsiyetini tanıma hem de diğer kaynaklardan farklı şiirlerine ulaşabilme adına önemli kaynaklar oldular. Bu yazılar şunlardır:

- “Tenevvür Etmış Bir Millet Ne ile İdâre Olunur”, *El-Medâris*, sayı 4, 23 Mayıs 1329, ss. 56-57.
- “Tenevvür Etmış Bir Millet Ne ile İdâre Olunur”, *El-Medâris*, sayı 5, 30 Mayıs 1328, ss. 72-73.
- “İctihadçılarda Hüsn-i Niyet Aramak”, *El-Medâris*, sayı 8, 20 Haziran 1329, ss. 125-127.
- “İslâh-ı Medâris Hakkında Nasıl Düşünmek Lazım”, *El-Medâris*, sayı 13, 25 Temmuz 1329, ss. 201-203.
- “Sözün Doğrusu”, *El-Medâris*, sayı 15, 15 Ağustos 1329, ss. 231-234.
- “Ramazan-ı Şeriften Sonra”, *El-Medâris*, sayı 16, 29 Ağustos 1329, ss. 244-247.
- “Mugâlatada Taharrî-i Hakikat”, *El-Medâris*, sayı 17, 5 Eylül 1329, ss. 260-265.
- “Mâbad”, *El-Medâris*, sayı 18, 12 Eylül 1328, ss. 284-287.
- “Nusret ve Ma‘ruf ile Emir”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı 164, 11 Haziran 1328, ss. 2891-2892.
- “Muhâkeme mi, Muhaceme mi”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı 166, 25 Haziran 1328, ss. 2922-2924.
- [başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı 169, 16 Temmuz 1328, ss. 2970-2971.
- “Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhi’s-selamda Felsefe-i Siyâsiyye”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı 170, 23 Temmuz 1328, ss. 2989-2990.
- “Nazar-ı Şer‘ide İnkılab Esbâbı”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı 171, 30 Temmuz 1328, ss. 3002-3003.
- “Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhi’s-selamda Felsefe-i Siyâsiyye”, c. 7, sayı: 171, 30 Temmuz 1328, ss. 3007- 3008.
- [başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 172, 6 Ağustos 1328, ss. 3018-3019.
- “Sûre-i Yûsuf’taki Siyaset-3”, c. 7, sayı: 172, 6 Ağustos 1328, s. 3025.

- “Hidayet Merkez Kuvvette mi, Havza-i Ekseriyette mi”, *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 173, 13 Ağustos 1328, ss. 3034-3035.
- “Sûre-i Yûsuf’taki Siyaset - 4”, c. 7, sayı: 173, 13 Ağustos 1328, s. 3038.
- [başlık yok], *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 174, 20 Ağustos 1328, ss. 3050-3052.
- “Sûre-i Yûsuf’taki Siyaset”, c. 7, sayı: 174, 20 Ağustos 1328, ss. 3056-3057.
- [başlık yok], *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 176, 10 Eylül 1328, 20 Ağustos 1328, ss. 3082-3083.
- “Sûre-i Yûsuf’da Felsefe-i Siyasiyeden- Mâbad 6”, c. 7, sayı: 176, 10 Eylül 1328, ss. 3083-3084.
- [başlık yok], *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 177, 17 Eylül 1328, ss. 3098-3100.
- “Mev’iza”, *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 174, İstanbul 1330, ss. 3050-3052.
- “Sûre-i Yûsuf’da Felsefe-i Siyasiyeden- Mâbad 6”, *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 178, 23 Eylül 1328, ss. 3119-3121.
- [başlık yok], *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 179, 1 Teşrîn-i Evvel 1328, ss. 3133-3135.
- [başlık yok], *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 181, 15 Teşrîn-i Evvel 1328, ss. 3166-3167.
- “Sûre-i Celîle-i Yûsuf - Mâbad 8, *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 182, 22 Teşrîn-i Evvel 1328, ss. 3182-3183.

Ayrıca Mehmet Tevfik Efendi’nin saha çalışması ile ulaştığımız Hz. Mevlânâ’nın rubâîlerinden bazılarını seçerek şerh ettiği *Rubâiyât-ı Mevlâna* adlı eserinin son kısmı onun tasavvufî şiir şerhine dair başvuru kaynağımız olmuştur. Bugün bu eser Mustafa Gezici’nin özel arşivinde yer almaktadır.

2. Mehmet Tevfik Efendi’den Bahseden Biyografik Eserler

Mehmet Tevfik Efendi’nin hayatına ve eserlerine dair bilgilerle şiirlerinden örneklerin yer aldığı bazı biyografik kaynaklar şunlardır:

- TUMAN, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- DEMİRCİOĞLU, Aziz, *Yüz Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir? 1872-1972*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1980.
- DEMİRCİOĞLU, Aziz, *Kastamonu'da Basılan Eserler 1869-1928*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1987.
- TAN, Özdemir-TAN, Nail, *Gurur Kaynağımız Kastamonulular III*, Ankara 2004.
- AYDIN, Abdullah, *Kastamonulu Divan Şairleri*, Sonçağ Akademi Yayınları, Ankara 2019.

3. Mehmet Tevfik Efendi ile ilgili Tezler

Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, yazdığı pek çok makalenin yanında, Sofuzâde'nin biri defterlerinde kayıtlı bulunan şiirleri ve bir diğeri basılı eseri *Hulviyyât*'ı üzerine hazırlanan iki lisans tezine de danışmanlık etmiştir:

- Mihriban Ceylan, *Hulviyyât (Sofizâde Mehmed Tevfik)*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara 1984.
- Hatice Gümüşkalem, *Sofizâde Mehmed Tevfik Efendi'nin Gayrı Matbû Şiirlerinden Seçmeler*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara 1988.

Fakültemiz bünyesinde de *Hulviyyât* üzerine bir lisans tezi hazırlanmış bu teze de hocamız Prof. Dr. Mehmet Akkuş danışmanlık etmiştir:

- Ayşe Öz Kadioğlu, *Kastamonulu Süfizade Mehmet Tevfik Efendi ve Hulviyyât'ı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1995.

4. Mehmet Tevfik Efendi ile İlgili Makaleler

Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun *Kültürümüzden Esintiler* adlı Anıl Matbaa ve Ciltevi tarafından 1997 Ankara'da yayınlanan eseri içinde yer alan ve tezimizde atıfta bulunarak istifade ettiğimiz makaleleri şunlardır:

- “Sofuzâde'nin İstanbul İçin Bir Müsebba'ı”, ss. 66-69.
- “Sofuzâde Bilinmeyen Sel ve Zelzele Manzûmeleri”, ss.70-78.
- “Sofuzâde'nin Biri Münâcât Diğeri Medhiyye Hz. Ali ve Hz. Hüseyin İçin Yazdığı Bilinmeyen İki Manzûmesi”, ss. 79-84.
- “M. Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Üç İyd-ı Adha Manzûmesi”, ss. 85-95.
- “Mensur Şiir ve Sofuzâde'den Bir Örnek”, ss. 106-108.
- “Ziya Paşa'nın Külliyyâtı'nda Sofuzâde'nin Der-Kenar Notları”, ss. 336-353.
- “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve Şiirleri”, ss. 354-379.
- “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen On Muhammesi ve Altı Tahmisi”, ss. 380-388.
- “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Dokuz Müseddesi ve Bir Tesdisi”, ss. 389-404.
- “Sofuzâde'nin Biri Farsça Bilinmeyen On Altı Kı'tası ve Nazmı”, ss. 405-409.
- “M. Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Beş Ramazaniyesi”, ss. 398-404.
- “Sofuzâde'nin Bilinmeyen Sekiz Şarkısı”, ss. 410-415.
- “Ahmet Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetnâmeler ve Üç Eseri ile El Yazması Hâtıratı Üzerine Notlar”, ss. 471-490.
- Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun yine *Kültürümüzden Esintiler* adlı eserinde M. Tevfik Efendi ile ilgili olarak kaleme aldığı fakat bizim tezimiz kapsamında olmadığı için atıfta bulunmamakla birlikte başvurduğumuz makaleleri şunlardır:
- “Sofuzâde'nin On İki Manzûmesi”, ss. 42-54.

- “Memuriyet/Ticaret”, ss. 55-61.
- “Milli Konular ve Sofuzâde’nin Bilinmeyen İki Manzûmesi”, ss. 96-105.
- “Reis-i Cuhûr’a Suikasd Konusunda Bilinmeyen Bir Manzûme”, ss. 219-322.

Ayrıca şu makalelere de başvurulmuştur:

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, “Kemâlî Baba ve Sofuzâde’nin Onun Bir Mısra’ını Terbî’i”, *Milli Folklor*, 1992, ss. 14-15.
- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve On Üç Nazîresi - Yirmi iki Na’tı”, *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, İstanbul 1993, ss. 53-90.
- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen On Beş Koşması”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Anıl Matbaa ve Cilt Evi, Ankara 1997.
- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, *Güncel Yazılar*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 1997.
- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, “Sofuzâde M. Tevfik Efendi’nin Ankara’da Yazdığı Şiirleri ile Bayramîlik’in Kastamonu Uzantısı ve Bilinmeyen Bazı Belgeler”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Her Yönüyle Ankara Sempozyumu*, Ankara 2004, s. 83-106.
- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen Yaş ve İhtiyarlık Konulu Şiirleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, c. XXVI, sayı: 26, İstanbul 2005, s. 23-37.
- TÜRKAN, Mehmet, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’ye Ait Bir Şiirin Tahlili”, *İslamî Edebiyat*, c. 3, sayı 49, ss. 20-25.
- TAN, Nail, “Kastamonu’da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin Ana Sebepleri”, *Kastamonu Üniversitesi III. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu Bildirileri*, Kastamonu 2016, ss. 159-167.

- UZUN, Şerife, “Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi’nin Hulviyyat Adlı Eserinde ve Diğer Şiirlerinde Şa'baniyye Etkisi”, *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu*, Kastamonu 2014, ss. 549-555.
- ESKİ, Mustafa, “Yakın Tarihte Kastamonu’da Kurulan Şirketler ve Kastamonu Bankası T.A.Ş.”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. III, sayı: 9-10, 2020, ss. 191-204.

5. Diğer Yazılı Kaynaklar

Mehmet Tevfik Efendi’nin şiirlerine ya da diğer faaliyetlerine dair bilgiler aktaran eserler şunlardır:

- AÇIKSÖZ, Hüsnü, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, haz.: Mehmet Serhat Yılmaz, Mustafa Eski, Türk Ocakları Kastamonu Şubesi Yayını, Kastamonu 2019.
- AKKUŞ, Metin, *Nef’î Sanatı ve Türkçe Divanı*, Atatürk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Erzurum 1991.
- ÇAĞLAYAN, Bünyamin, *Bahar-zâde Feride Hanım Divanı*, Çağhan Ofset, Ankara 2006.
- KILIÇ, Filiz - MACİT, Muhsin, *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri Güldeste*, TDV Yayınları, Ankara 1995.
- LEVENT, Lamia, *Ahmet Mahir Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2012.
- MEHMET TAHİR, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri I-III*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2009 (Feride Hanım Maddesi).
- M. ZÜHDÎ, *Tehassür (Kastamonu Ecille-i Ulemâ ve Meşâyihinden Şeyh Ahmed Siyâhî Hazretleriyle Mahdûm-ı Mükerrerleri Şeyh Seyyid Efendi Hazretleri’nin Tercüme-i Hâlini Hâvîdir)*, Der-saadet Matbaası, İstanbul 1308.
- OZANOĞLU, İhsan, “Âkif’in Kastamonu Günlerinden Birkaç Hatıra”, *Türk Edebiyatı*, sayı: 458, Aralık 2011, s. 48.

6. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Mehmet Tefvik Efendi'nin hayatına dair bazı belgelere Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaşılmıştır. Bahsi geçen bilgiler arşivde şu şekilde kayıtlıdır:

BOA, DH. İD.79.12.1

BOA, DH. İD.79.12.2.

BOA, DH. İD.79.12.2/2.

BOA, DH. İD.79.12.3.

BOA, DH. SYS. 53.42.3

7. Elektronik Kaynaklar

<http://www.kastamonugazetesi.com.tr/varlik-vergisi-odeyen-kastamonulu-tuccarlar/>, Erişim Tarihi: 17.05.2019.

<http://kastamonuempl.meb.k12.tr/>, Erişim Tarihi: 27.02.2020.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/33/el-medaris>, Erişim Tarihi: 20.03.2020.

<https://www.kastamonur.com/kastamonuda-bir-gazete-zafer-1911-1919/>, Erişim Tarihi: 17.04.2019.

BİRİNCİ BÖLÜM
KASTAMONULU SOFUZÂDE
MEHMET TEVFIK EFENDİ’NİN HAYATI
VE
EDEBÎ ŞAHSİYETİ

1. HAYATI

Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin hayatına dair ayrıntılı bilgiler bu bölümde doğum yeri ve tarihi, tahsil hayatı, hocası, icâzeti, bulunduğu hizmetler, yaptığı seyahatler ve vefatına ilişkin yer ve zaman bilgilerini içeren ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.¹

1.1. Doğum Yeri ve Tarihi

Mehmet Tevfik Efendi, nüfus kayıtlarına göre 1290/1874 yılında Kastamonu’da dünyaya gelmiştir. Kastamonu’da “Sofuzâdeler” olarak bilinen bir aileye mensuptur. Babası Sofuzâde Hâfız Abdullah Sıdkı Efendi’dir.

Kaynaklardan bugüne aktarılan bilgilerde Sofuzâde’nin doğum tarihi ile ilgili bazı çelişkiler mevcuttur. İbnü’l Emin Mahmut Kemal İnal’ın, *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde şairin doğum tarihi 1290/1873 olarak verilmektedir.² Kastamonulu Mehmet Tevfik Efendi’yi, bugünün edebiyat çevresine yeniden hatırlatan Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu’dur. Kendisi de Kastamonulu olan merhum Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Mehmet Tevfik Efendi’nin şiirlerine dair pek çok makale ve yazı

---

¹ Mehmet Tevfik Efendi’ye ait bir takım fotoğraflar çalışmamızın son kısmında Ek-1’de yer almaktadır.

² H. 1290 yılının büyük bir kısmı 1873 yılına, az bir kısmı ise 1874 yılına tekâbül etmektedir. Muhtemelen bu nedenle Mehmet Tevfik Efendi’nin doğum tarihi kaynaklarda 1873 yılı olarak verilmiştir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, c. 3, s. 1893; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, c. 1, s. 133; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 1997, s.341, 354; Abdullah Aydın, *Kastamonulu Divan Şairleri*, Sonçağ Akademi Yayınları, Ankara 2019, s. 447.

kaleme almıştır. Bu yazılara bakıldığında da şairin doğum tarihi ile ilgili farklılıklar göze çarpmaktadır.³

Kastamonu eşrâfından Ziya Demircioğlu, talebesi olduğu ve kendisinden Farsça ve edebiyat dersi aldığı sıralarda, üstâdı Mehmet Tevfik Efendi'den, terceme-i hâlini sormuş, o da talebesinin bu ricâsını büyük bir tevazû ile kabul ederek hayatına dair bilgileri nakletmiştir. Bu bilgiler, Mehmet Tevfik Efendi tarafından, birinci ağızdan anlatılmış olması nedeniyle oldukça önemlidir. Bu terceme-i hâlde nakledildiğine göre Mehmet Tevfik Efendi'nin doğum tarihi H. 1290 yılıdır.⁴

Diğer yandan, nüfus kayıtları incelendiğinde Mehmet Tevfik Efendi'nin doğum tarihinin 01.07.1874 olduğu görülmektedir. Ne var ki bu sefer de ay ve gün olarak tanımlanan doğum tarihi ile ilgili bir başka hususiyet ortaya çıkmaktadır. Nüfus kayıtlarında, ailenin diğer fertlerinin de doğum tarihleri incelendiğinde ay ve gün olarak tanımlanan bu tarihin yani "01.07..." (1 Temmuz) ailenin diğer bireylerinden üç kişi için de geçerli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda doğduğu ay ve gün ile ilgili olarak nüfus kayıtlarındaki bilginin kesin olmadığı belirginleşmektedir.

Bu konu ile ilgili bir başka mesele de Mehmet Tevfik Efendi'nin bir şiirine adeta bir başlık şeklinde yazdığı "Bugün 69 yaşındayım" cümlesidir.⁵ Şairin bu şiiri yazdığı tarih 13 Şubat 1940'tır. Şairin tarihler hususunda oldukça hassas olduğu ve hemen her şiirine tarih attığı bir gerçektir. İhtiyarlık konulu bu şiirinde şair, yaşının ilerlemiş olduğuna vurgu yapmak ve şairlik kabiliyetlerinin hâlâ kuvvetli olduğunu belirtmek için böyle bir başlık koymuş olabilir ya da bu tarih gerçekten de kendisinin doğum günü olabilir. Bu durum şairin doğum tarihi ile ilgili ayrı bir soruyu beraberinde getirmektedir. Şairin 1874 yılında doğduğu kabul edilirse, 1940'ta 66 yaşında olması gerekirken 69 yaşında olduğunu söylemesi bir çelişki gibi görülebilir. Tarihler dikkatle gözden geçirildiğinde şairin hicrî yıl üzerinden doğum tarihini hesapladığı anlaşılmaktadır. Şair H. 1290 yılında doğmuştur ve 13 Şubat 1940 tarihi H. 4 Muharrem 1359 yılına tekâbül etmektedir. Yani şairin hesabı hicrî takvim üzerindedir.⁶

³ Doğum tarihinin 1870 olarak verildiği kaynak için bkz.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetilik'in Şabâniyye Kolu, Şeyh Şabân-ı Veli ve Külliyesi*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 112.

⁴ Bu bilgilerin kayıtlı olduğu evraka Kastamonulu araştırmacı ve eğitimci Mustafa Gezici'nin özel arşivinde rastlanmıştır. Belgenin üzerinde Ziya Demircioğlu'nun bahsi geçen kısa biyografik yazısının Sofuzâde'nin vefatı üzerine 20 Nisan 1960'ta *Kastamonu Yenises Gazetesi*'nde yayınlandığı bilgisi yer almaktadır. Aynı evrak üzerinde Sofuzâde'nin vefatını duyuran haberler de yer almaktadır. 20 Nisan 1960 tarihli *Kastamonu Yenises Gazetesi*'ni incelediğimizde mezkûr vefat ilanlarına rastlamakla birlikte Ziya Demircioğlu'nun, hocası Mehmet Tevfik Efendi'yi anlattığı kısa biyografiye tesadüf edilememiştir. Metin içinde bundan sonra bu evrakın kaynağı, Mustafa Gezici Özel Arşivi olarak verilecektir.

⁵ 06 Mil Yz A 9962-9 (Sekizinci Defter), s.103.

⁶ Ayrıca şair, bir başka şiirinde "Bu şiiri yazdığım zaman 60 yaşında idim. Bugün on beş sene daha sinnim fazladır" şeklinde not düşmüş, bu nota 30 Ağustos 1950 tarihini ilave etmiştir. Bahsi geçen şiirin altındaki yazım tarihi 6 Mart 1940'tır. İki tarih arasında on yıl olduğu açıkça görüldüğü halde şair on beş

Dolayısıyla genel olarak, Mehmet Tevfik Efendi'nin doğum tarihi ile ilgili bu farklılıkların hicrî tarihin miladî tarihe çevrilmesi ile ilgili durumdan kaynaklanmış olabileceği görülmektedir. Hicrî 1290 yılının büyük bir kısmı 1873 yılına rastlamaktadır. Sadece Zilkâde ayının bir kısmı ile Zilhicce ayının tamamı 1874 yılına tekâbül etmektedir. 1874 yılı, Ocak ayının tamamı ile Şubat ayının bir kısmının hicrî 1290 yılı kapsamında olduğu görülmektedir.

Yaptığımız çalışma neticesinde, Kastamonulu araştırmacı ve eğitimci Mustafa Gezici ve yine Kastamonulu Metin Boyacıoğlu aracılığıyla şairin torunlarına ulaşılmıştır. Ailesinin verdiği malumat doğrultusunda Hakkı Aksoy'un çabası ile Mehmet Tevfik Efendi'nin kabrinin bulunduğu yer tespit edilmiştir. Kabrinin baş kısmında bulunan şahidesinde, doğum tarihi olarak 1874/1290 kaydı bulunmaktadır.⁷

Bütün bu bilgiler ışığında Sofuzâde'nin 1874 yılının, Ocak ayında ya da Şubat ayının ilk yarısında Kastamonu'da dünyaya geldiği düşünülmektedir.

1.2. Ailesi

Kastamonu'da “Sofuzâdeler” ya da “Sûfizâdeler” olarak bilinen bir aileye mensup olan Mehmet Tevfik Efendi'nin babası, Sûfizâde Hâfız Abdullah Sıdkı Efendi'dir. Kaynaklarda, ne yazık ki şairin annesine dair bir bilgiye tesadüf edilememektedir. Öte yandan Kastamonu Nüfus Müdürlüğü'nde yaptığımız çalışma sonucunda elde ettiğimiz bilgi anne adının Halime olduğu yönünde olmuştur. Devam eden araştırmalarımız sırasında, şairin kabrinin de içinde bulunduğu Gümüşlühoca/Gümüşlüce kabristanındaki mezarlardan birinin annesine ait olduğu tespit edilmiştir. Bu kabirin şahidesinde “Sûfizâde Tevfik Efendi'nin vâlidesi olup elli yıl tâlim-i Kur'ân ile meşgul olan Hâce Rahime Monla Hanım ruhuna fatiha” yazılıdır.⁸ Vefât tarihi “H. 1354” olarak verilmiştir.⁹ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Sofuzâde'nin annesinin adı nüfus kayıtlarında yazılı bulunduğu şekli ile Halime değil Rahime'dir. Hacı Rahime Hoca Hanım, elli yıl boyunca Kur'ân-ı Kerîm öğretmiş; talebe okutmuş ve ilimle meşgul olmuştur.

---

yıl daha yaşlı olduğunu söylemektedir. Bir hesaplama ya da yazım hatası olduğu açıktır. Öte yandan bu ifadeler şairin doğum tarihi hususunu daha da karmaşıklaştırmakta ve şiirlerinden hareketle doğum tarihine ışık tutmamızı güçleştirmektedir. Bahsi geçen şiir için bkz.: 06 Mil Yz A 9962-9 (Sekizinci Defter), s.109-111; Ayrıca bkz.: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Yaş ve İhtiyarlık Konulu Şiirleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, c. XXVI, sayı: 26, İstanbul 2005, s. 33.

⁷ Kabri ve şahidesi için Ek-2.

⁸ Annesinin şahidesi için bkz.: Ek-3.

⁹ M. 1935.

Mehmet Tevfik Efendi'nin babası, Hâfız Abdullah Sıdkı Efendi (ö. 1896) medrese tahsili görmüş, hükümet hizmetlerinde bulunmuş, bu nedenle zaman zaman Kastamonu dışında da memuriyetle görevlendirilmiştir. Hâfız Abdullah Efendi, kısa süren memuriyet görevi yanında ticaretle de uğraşmıştır. Tarih ve edebiyata vâkîf, Kastamonu'nun tanınmış zevâtındandır.¹⁰

Ailesinden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Mehmet Tevfik Efendi'nin başka bir kardeşi yoktur. O, Hâfız Abdullah Efendi'nin, tek çocuğudur.

Mehmet Tevfik Efendi birden fazla evlilik yapmıştır. Bu evliliklerinden Hatice, Naciye, Safiye, Ayşe Seniye, Hacer Şükriye ve Safiye (Oktay) olmak üzere altı kızı dünyaya gelmiştir.¹¹ Ne yazık ki bu kızlarının pek çoğu daha küçük yaşlarda vefât etmişlerdir. Sadece Hatice Hanım ve Safiye (Oktay) Hanım hayatta kalabilmişlerdir. Hatice Hanım'ın annesi, Hafize Hayriye Hanımefendidir. Hatice Hanım, Ankara Gazi Numûne Çiftliği'nin¹² kurucu müdürü olan Tahsin Çoşkan Bey'le evlenmiş ve bu evlilikten Mevhibe Gülten, Subhi ve Nüzhet adlı çocukları dünyaya gelmiştir.¹³

Safiye (Oktay) Hanım'ın annesi Şefika Hanım'dır. Safiye Hanım hâkim İsmail Hakkı Oktay Bey ile evlenmiştir. Bu evlilikten Firûzan ve Rahşan (Dıraşan) adlı iki kızı ile Ahmet Sait adında bir oğlu dünyaya gelmiştir.¹⁴ Firûzan ve Rahşan Hanımefendiler şairin hayatta olan torunlarıdır. Ahmet Sait Efendi ise vefât etmiştir. Şairin torunu Ahmet Sait Efendi'nin iki oğlu Tevfik ve Latif Oktay Bey'ler ber-hayattırlar.¹⁵

¹⁰ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 3, s. 1893; Özdemir Tan- Nail Tan, *Gurur Kaynağımız Kastamonulular III*, Ankara 2004, s. 92.

¹¹ Nüfus kayıtlarından derlenmiştir.

¹² Bugünkü adı Atatürk Orman Çiftliği'dir.

¹³ 1890 yılında Çemişgezek'te doğan Hasan Tahsin Çoşkan, Mehmet Tevfik Efendi'nin büyük damadıdır. Kastamonu'da farklı memuriyetlerde görev yaptıktan sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Gazi Numûne Çiftliği'ne kurucu müdür olarak tayin edilmiştir. Uzun yıllar bu görevini sürdürmüştür. TBMM'de üçüncü dönem Yozgat milletvekilliği yapmış olan Tahsin Çoşkan, IV. dönemde 619 oyla Kastamonu'dan milletvekili seçilmiştir. Beşinci dönemden sekizinci döneme kadar Kastamonu'dan milletvekili seçilmeye devam etmiştir. IX. dönemde de Kastamonu'dan milletvekili seçilmiş; fakat IX. Dönem seçim tutanağı 14.02.1951'de reddedilmiştir. Hasan Tahsin Çoşkan, Saraçoğlu Kabinesi'nde 19.02.1946 – 12.8.1946 tarihlerinde, Peker Kabinesi'nde ise 12.8.1946 – 9.9.1947 tarihlerinde Gümrük ve İhisarlar Bakanlığı yapmıştır. Ayrıca Saka Kabinesi'nde 10.9.1947 – 8.6.1948 tarihlerinde Tarım Bakanlığı da yapmıştır. 13 Mart 1952 tarihinde vefat etmiştir. Bkz.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, "Sofuzâde M. Tevfik Efendi'nin Ankara'da Yazdığı Şiirleri ile Bayramilik'in Kastamonu Uzantısı ve Bilinmeyen Bazı Belgeler", *Cumhuriyetin 80. Yılında Her Yönüyle Ankara Sempozyumu*, Ankara 2004, s. 83-106. Hasan Kaş, *T.B.M.M.'de Kastamonu Milletvekilleri ve Çalışmaları (1923 – 1946)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, ss. 490-491.

¹⁴ Firûzan ve Rahşan Hanımefendilere Metin Boyacıoğlu vasıtası ile ulaşıp görüşme imkânımız olmuştur. Bu görüşme sırasında Rahşan Hanımefendi aileye ve dedesine dair bir takım hatıratı bize nakletmişlerdir. Yine şairin torunu Ahmet Sait Efendi'nin oğlu Latif Oktay Bey de bizimle ailenin elinde bulunan şaire ait fotoğrafları paylaşmış; araştırmamız sırasında karşılaştığımız sorulara cevaplar bulmamız hususunda yardımlarını bizden esirgememişlerdir.

¹⁵ Mehmet Tevfik Efendi'nin, torunları Firûzan ve Rahşan Hanımefendilere yazmış olduğu şiirleri de mevcuttur. Bkz.: Ek-4 ve Ek-5.

1.3. Tahsil Hayatı

Mehmet Tevfik Efendi'nin ilk tahsilini tam olarak nerede ve ne şekilde tamamladığına dair bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir. O dönemde bazı çocukların ailenin büyüklerinden bilhassa babalarından ilk eğitimi aldıkları bir gerçektir. Mehmet Tevfik Efendi'nin babasının hâfız, annesinin de Kur'ân-ı Kerîm öğreten bir hoca hanım olduğu göz önüne alındığında ilk tahsilini annesinden veya babasından aldığı da düşünülebilir. Öte yandan hemen her mahallede bulunan "Sıbyan Mektepleri" de ilk tahsil için sıklıkla tercih edilen okullardandır.¹⁶

Mehmet Tevfik Efendi, ilk mektebin ardından ortaokul tahsili için rüştiyeye kaydolmuştur.¹⁷ M. Tevfik Kastamonu Mekteb-i Rüştiye'sini tamamlamasının ardından da devrin mutasavvıf âlimlerinden biri olan Ballıklızâde Hâfız Ahmet Mâhir Efendi'nin derslerine devam etmeye başlamıştır.¹⁸

Mehmet Tevfik Efendi, hocası Ahmet Mâhir Efendi'den tedrisi mutad olan ilimleri, tefsir ve hadis başta olmak üzere, Şeyh Sâdi'nin *Gülistan*'ını ve Hâfız Şirazi'nin *Divan*'ını okuyup ikmâl etmiş, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. On yıl süre ile bu ilimleri tahsil eden Mehmet Tevfik Efendi 1897/1314 yılında Ahmet Mahir Efendi'den icâzet almıştır.¹⁹

1.4. Hocası Ahmed Mâhir Efendi

Ahmed Mâhir Efendi (1861-1925), son dönem Osmanlı şûara ve ulemâsından siyasetçi kimliğine sahip, döneminde geniş bir çevrede tanınan mutasavvıf bir şahsiyettir.²⁰ Irak'tan gelerek Kastamonu'ya yerleşen seyyid bir aileye mensuptur.²¹ Ailesi, öncelikle Kastamonu merkeze 25-30 kilometre uzaklıkta bulunan "Ballık" köyüne yerleşmişler, daha sonraları Kastamonu merkezde ikâmet etmeye başlamışlardır.

---

¹⁶ Mehmet Tevfik Efendi'nin tam olarak hangi ilk mektebe gittiği bilinmemekle beraber, ailenin yaşadığı konağın hemen birkaç metre ilerisinde o dönemde bir "Sıbyan Mektebi"nin var olduğu bilinmektedir. Bugün, küçük bir restoran şeklinde hizmet vermekte olan bu mektepte Mehmet Tevfik Efendi'nin de eğitim aldığı söylenmektedir. Fakat ailenin son ikâmetgâhları olan bu evin, Mehmet Tevfik Efendi tarafından yaptırıldığı ve kızlarından Safiye Hanım'ın 1913 yılında bu evde doğduğu göz önüne alındığında bu durumun mümkün olmadığı açıktır.

¹⁷ Aziz Demircioğlu, *Yüz Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir? 1872-1972*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1980, s. 62.

¹⁸ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 3, s. 1893.

¹⁹ A. Demircioğlu, a.g.e, s. 62; Ayrıca Mehmet Tevfik Efendi'nin aldığı icâzet ile ilgili ayrıntılar için çalışmamızın "İcâzeti" başlıklı bölümüne bakılabilir.

²⁰ Ahmet Mâhir Efendi'nin bir fotoğrafı için ayrıca bkz.: Ek-6.

²¹ Künyesi, "el-Fakir es-Seyyid bin es-Seyyid Hâfız Mehmet Said bin es-Seyyid Hâfız Mehmed Nureddin el Kastamonî el-Ârif Ballıklıhâfızâde". Bkz.: Ali Birinci, *Tarihin Alacakaranlığında Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zat-2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, c. 2, s.75.

İlk yerleşim yerleri olan “Ballık” köyüne nispetle, bu aile, “Ballıklızâde” olarak tanınmıştır.²²

Ahmed Mâhir Efendi, Nasrullah mektebinde Kur’ân-ı Kerîm’i hıfz etmiş; ardından “Hibetullâh” ve “Merdiye”²³ olarak bilinen medreseye devam ederek ulemâ ve meşâyıhtan Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi’den ilim tahsil etmiştir.²⁴

Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi, Nakşibendî Hâlidî Şeyhi Ahmed Siyâhî Efendi’nin oğludur. Ahmed Siyâhî Efendi (1777-1874) ise büyük mutasavvıf Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin (1770-1827) halifelerindedir.²⁵ Ahmed Siyâhî Efendi Çankırı Çerkeş’de bulunan Mustafa Efendi’ye intisâb etmek istemişse de Halvetî-Şâbânî büyüklerinden Çerkeşî Mustafa Efendi, kendisinin feyzine bâis olan zâtın isminin “Hâlid” olacağını bildirmiştir. Bir süre sonra Ahmed Siyâhî Efendi, Kastamonu’dan hac farızasını yerine getirmek üzere yola çıkmış, bu yolculuk esnasında Şam’a geldiğinde Hâlid-i Bağdâdî ile görüşmüş ve sohbetlerine katılmıştır. Çerkeşî Mustafa Efendi’nin işaret buyurduğu zâtın Hâlid-i Bağdâdî olduğunu anlamış; kendisine intisâb etmiş ve Hicaz’a birlikte gitmişlerdir. Siyah destar sarındığı için bizzat Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin kendisi ona, “Siyâhî” lakabını vermiştir. Ahmed Siyâhî Efendi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’den hilafet almış ve Kastamonu’ya dönmüştür. Onun dönüşünden kısa bir süre sonra da Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Hazretleri vefât etmiştir. Ahmed Siyâhî Efendi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin son halifesidir.²⁶ Anadolu’da Nakşî-Halidî

²² Fazıl Çıfci, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, TDV, Ankara 1995, s. 247.

²³ Bu medrese, daha sonraki yıllarda, Ahmet Mâhir Efendi’nin müderrislik yaptığı ve Mehmet Tevfik Efendi’nin de ders aldığı medresedir. Nakşibendî Hâlidî Şeyhi Ahmed Siyâhî Efendi’nin adına istinaden de “Hacı Ahmed Efendi Medresesi” olarak bilinen bu medrese “Merdoğlu” adlı bir şahsın evini Ahmed Siyâhî Efendi’nin hizmetlerine bağışlamasından dolayı “Merdoğlu Medresesi” ve “Hibetullah Medresesi” olarak anılmıştır. Bu medrese bünyesinde çok değerli kitaplardan oluşturulmuş bir de kütüphane yer almıştır. Bkz.: M. Zühdî, *Tehassür (Kastamonu Ecille-i Ulemâ ve Meşâyihinden Şeyh Ahmed Siyâhî Hazretleriyle Mahdûm-ı Mükerrerleri Şeyh Seyyid Efendi Hazretleri’nin Tercüme-i Hâlini Hâvidir)*, Dersaadet Matbaası, İstanbul 1308, s. 15; Serhat Yılmaz-Mustafa Demirci, “Kastamonu’da Hâlidî Dergâhı Vakfiyesi ve Kütüphanesi”, *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu*, Kastamonu 2014; Necdet Yılmaz, “Hâlid-i Bağdâdî’nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî Hayatı, Eseri ve Vakfiyesi”, *USUL İslam Araştırmaları*, sayı: 32, 2019, s. 43.

²⁴ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 2, s. 902.

²⁵ Nakşibendiyye, İslam dünyasında mevcut tarikatların en yaygın olanlarından biridir. Kurucusu Bahaeddin Nakşibend (ö. 791/1389) olarak kabul edilir. Nakş-bend kelimesi Farsça’dır ve “nakış işleyen kimse” demektir. Bu tarikatin terbiye metodu kalb ile insanın kemâle ermesidir. Manevî anlamda, kalb işlendiği, kalbin üzerine süsler yapıldığı için bu adla anılır olmuştur. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (1191-1242/1777-1826) ile Nakşibendiyye’de Hâlidîyye adıyla yeni bir kol ortaya çıkmış ve bu kol hemen hemen bütün Arap topraklarında, Türkiye’de ve Kürtler’in yoğun olduğu bölgelerde yayılmıştır. Bkz.: Nedet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2005; Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32. ss. 335-342; Hamid Algar, *Nakşibendilik*, haz.: A. Cüneyd Köksal, İnsan Yayınları, İstanbul 2007; Butrus Abu Mannah, “Hâlidîliğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni Bir Bakış”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfîler*, haz.: Ahmet Yaşar Ocak, TTK, Ankara 2014, ss. 323-359; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 233-243.

²⁶ M. Zühdî, *Tehassür*, ss. 11-12.

akidesinin tanınıp sevilmesine hizmet etmiştir.²⁷ Kendisinden sonra icâzet verdiği oğlu Ahmed Hicâbî Efendi, bu silsileyi devam ettirmiştir.²⁸

Ahmed Mâhir Efendi de henüz küçük bir çocuk iken, Kırıkçeşme mahallesinde irşat vazifesini ifâ eden Nakşî-Halidî Şeyhi Ahmed Siyâhî Efendi'nin hizmetine girip bu yolun eğitim ve terbiye usûllerini öğrenmeye başlamıştır. Ahmed Siyâhî Efendi, vefâtına yakın bir zamanda, kendisinde görmüş olduğu kabiliyet üzerine Ahmed Mâhir Efendi'yi, oğlu Hicâbî Efendi'ye emanet etmiş ve onunla yakından ilgilenmesi hususunda vasiyette bulunmuştur.²⁹

Ahmed Siyâhî Efendi'nin vefâtından sonra, Kastamonu'da ilmi, irfânı, ahlak ve faziletinin üstünlüğü ile “Zuhru'l-Kümmelîn” şeklinde anılan Hicâbî Efendi³⁰, şeyhinin vasiyeti üzerine Ahmet Mâhir Efendi'nin eğitimi ile de yakından ilgilenmiştir. Bu sayede Ahmed Mâhir Efendi, daha mürşidinin sağlığında irşad vazifesinde kendisine yardımcı olmaya başlamış, bu nedenle zaman zaman şehir dışına seyahatlerde bulunmuş ve irşat seccadesine daha mürşidi hayatta iken oturmaya hak kazanmıştır.³¹

Ahmed Hicâbî Efendi, vefât etmeden evvel Tosya'da bulunan Ahmed Mâhir Efendi'yi çağırtnmış, “medresenin ve dergâhın mâmuriyeti ve ihvânın terakkisi” ile meşgul olmasını istemiş ve kendisine bir de icâzet vermiştir.³²

Öte yandan, Ahmet Mâhir Efendi, tasavvufi kimliğinin yanında farklı devlet memurluklarında da bulunmuştur. Darü'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi'nde ve Medresetü'l-Vâizin'de on üç yıl tefsir ve kelâm dersleri okutmuştur. Yaptığı hizmetlere karşılık İstanbul pâyesi, ikinci rütbe Mecîdî ve üçüncü rütbe Osmanî nişanları ile taltif edilmiştir.³³ Saray çevresine yakınlığı, *Hatırât*'ında açıkça görülmektedir. Devrin padişahı Sultan V. Mehmet Reşad tarafından kendisine kıymetli bir kürk, ferace, değerli

²⁷ Erzurumlu Âşık Emrah'ın Ahmed Siyâhî Efendi'den feyz aldığı da kaynaklarda mevcuttur. Bkz: Süleyman Uludağ, “Hâlidîyye”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 15, s. 298.

²⁸ Ahmed Siyâhî Efendi'nin hayatı ile ilgili ayrıca bkz.: Abdurrahman Memiş, *Hâlidî Bağdadi ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Kitapevi, İstanbul 2000, ss. 186-189. Necdet Yılmaz, “Hâlid-i Bağdâdî'nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî Hayatı, Eseri ve Vakfiyesi”, *USUL*, sayı: 32, 2019, ss. 39-68; Enes Aktaş, *Kastamonulu Haddâd Zâde Siyâhî Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, YL Tezi, Hitit Üniversitesi SBE, Çorum 2019.

²⁹ M. Zühdi, *Tehassür*, s. 25; Lamia Levent, *Ahmet Mâhir Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 27.

³⁰ Kastamonu'da Nakşî-Hâlidî silsilenin temsilcilerinden Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar, Haddadizâde Seyyid Ahmed Hicâbî*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1959, ss. 3-7.

³¹ Çifci, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, s. 247.

³² M. Zühdi, *Tehassür*, s. 74, 108-109.

³³ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Ahmet Mâhir Efendi, Ballıklızâde”, *DİA*, İstanbul 1989, c. II, s. 98. Ahmet Mâhir Efendi'nin aldığı bu nişanlar ve bunlarla ilgili kaynaklar, kendi hatıratı ve eserlerine ilişkin notlar ile ilgili ayrıntılar için bkz.: Abdulkadiroğlu, “Ahmet Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazatnâmeler ve Üç Eseri ile El Yazması Hâtıratı Üzerine Notlar”, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 471-490.

bir tesbih ve biri üzeri kırmızı mineli diğeri murassa armalı ve kordonlu iki saat hediye edilmiştir.³⁴

1908 yılından sonra siyaset hayatına atılan Ahmet Mahir Efendi, Kastamonu milletvekiliği yapmıştır.³⁵ Meclis-i Mebûsan'da yedi yıl, ardından Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile iki yıl da burada hizmet etmiştir.³⁶ Osmanlı Devleti'nin son devrinde meşrutiyet taraftarı olmuş, Kastamonu Nasrullah Cami'inde bu yönde vaaz vermiştir. Ahmed Mâhir Efendi, *Hatırât*'ının bir yerinde Temyiz Makemesi Reisliği'ne getirilmemesinin sebebi olarak İttihad Fırkası tarafında bulunuşu olduğunu bizzat kendisi belirtmiştir. İttihadçıların yakalanıp sürgün edildikleri dönemde o, yerini muhafaza etmeyi hatırlı dostları sayesinde başarmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra da yapılan inkılâpları desteklemiş; Atatürk'ün şapka inkılâbı için geldiği Kastamonu gezisine iştirak etmiştir.³⁷

Ahmet Mâhir Efendi, bu geziden kısa bir süre sonra 4 Eylül 1925 tarihinde Kastamonu'da vefât etmiştir. Darru'l-Kurra Medresesi'nin yanındaki cami haziresine defnolunan Ahmet Mâhir Efendi'nin naaşı, 1961 yılında yapılan imar çalışmaları nedeniyle buradan alınarak Kastamonu merkeze yaklaşık on kilometre uzaklıkta bulunan Kuzyaka Mevki'inde, Kozkıran köyünde bulunan damadının da mensubu olduğu Karahüseyinzâde ailesine ait kabristana taşınmıştır.³⁸

Ahmet Mâhir Efendi, ilmî ve fikrî pek çok eser vermiş; tasavvufi içerikli şiirler de kaleme almıştır.³⁹ Şiirlerini *Mecmuâ-i Eş'âr* adı altında toplamıştır; fakat bu eser basılamamıştır. Ahmet Mâhir Efendi'nin şiirlerinin bir kısmı da Atâullah İskenderî'nin *Hikem-i Atâiyye*'sine yazdığı şerhin içerisinde yer almaktadır. İslam tasavvuf geleneği içerisinde büyük önemi hâiz olan *Hikem-i Atâiyye*'ye Ahmet Mâhir Efendi'nin yaptığı bu şerhte, eserin aslında bulunan 321 hikmet, Arapça asılları ve tercümeleleri verildikten sonra zengin dîni-tasavvufî tabirlerle açıklanmıştır.⁴⁰ Yer yer Ahmet Mâhir Efendi'nin manzûm parçaları da hikmetlerin daha iyi anlaşılabilmesi adına şerhin içerisinde yer

³⁴ Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 476-481.

³⁵ Ahmet Mâhir Efendi'nin, milletvekili olduğu dönemlerde yapmış olduğu meclis konuşmaları için bkz.: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar>, Erişim Tarihi: 20.05.2019; Ayrıca Ahmet Mâhir Efendi'nin milletvekili kimliği, mecliste yaptığı konuşmalar, verdiği soru önermeleri v.b. ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Hasan Kaş *T.B.M.M.'DE Kastamonu Milletvekilleri ve Çalışmaları (1923-1946)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2011.

³⁶ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Ahmet Mâhir Efendi, Ballıklızâde", *DİA*, İstanbul 1989, c. II, s. 98.

³⁷ Levent, *Ahmet Mâhir Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, ss. 48-53.

³⁸ a.g.t, s. 26.

³⁹ İbnülemin Mahmut Kemal, "Nazımda, emsâli hocalara nispetle, mâhir idi" diyerek Ahmet Mâhir Efendi'nin şairlik yönüne vurgu yapmıştır. Bkz.: İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 2, s. 903.

⁴⁰ Abdulkadiroğlu, "Ahmet Mâhir Efendi", *Kültürümüzden Esintiler*, s. 513; "Ahmet Mâhir Efendi, Ballıklızâde", *DİA*, İstanbul 1989, c. II, s. 98.

almıştır. Bu şerh iki cilt olup *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem* adıyla basılmıştır.⁴¹ Bunun dışında *Mucizât-ı Kur'âniyye* adlı eserinin birinci kısmı, *el-Fatiha fi Tefsiri'l-Fatiha* ile *Hutbe Mecmuâsı* basılmış eserleri arasındadır. *Mucizât-ı Kur'âniyye*'nin ikinci kısmı basılamamıştır. Ayrıca tamamlanamayan bir tefsir çalışması ile müsvedde halinde kalan başka eserleri de mevcuttur.⁴² Ahmed Mâhir Efendi'nin *Aynu'l-İlm* adlı esere mensûr ve *Bostan*'a manzûm tercüme yapıldığı ancak bu eserlerinde basılmayıp müsvedde halinde kaldığı kaynaklarda belirtilmektedir.⁴³

Mehmet Tevfik Efendi, hocası Ahmet Mâhir Efendi'nin bir gazelini tahmis etmiştir.⁴⁴ Ayrıca hocası için çok sayıda şiir de kaleme almış hocasının kendi şairliği ve şiiri üzerinde son derece etkili olduğunu yine yazdığı şiirlerle dile getirmiştir.⁴⁵

Ahmed Mâhir Efendi bir müderris olarak medrese tahsilini tamamlayan talebelerine pek çok kez ders icâzeti vermiştir. Bunlardan biri de Mehmet Tevfik Efendi'dir.

1.4.1. Ahmet Mâhir Efendi'nin Verdiği İcâzetnâmeler

Ahmet Mâhir Efendi, müderrislik yaptığı dönemde, ilim tahsilini tamamlayan pek çok talebeye icâzet vermiştir. Ahmet Mâhir Efendi, tarafından verildiği bilinen icâzetnâme metinlerinden günümüze kadar ulaşabilen üç tanedir.⁴⁶ Abülkerim Abdulkadiroğlu, “Ahmet Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcâzetnâmeler ve Üç eseri ile El Yazması Hatıratı Üzerine Notlar” başlıklı yazısında, Mehmet Tufan Aslan'ın koleksiyonundan istifade ile yaptığı çalışmada, Ahmed Mâhir Efendi'nin verdiği icâzetnâmelerin şu üç isme ait icâzetnâmeler olduğunu belirtmiştir:⁴⁷

- a. Kastamonulu Abdurrahman oğlu Mehmet Salim Efendi icâzetnâmesi,
- b. Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi icâzetnâmesi,

⁴¹ Kastamonulu Hafız Ahmet Mâhir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1323; Bu şerhin yeniden basımı yapılmıştır. Bkz.: Atâullah İskenderî, *Hikem-i Atâiyye*, şerh: Seyyid Hâfız Ahmet Mâhir Efendi, haz.: Tahir Galip Seratlı, Sûfi Kitap, İstanbul 2015.

⁴² Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 354.

⁴³ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 2, s. 903.

⁴⁴ Süfzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, Kastamonu Vilâyet Matbaası, Kastamonu 1329, ss. 30-31.

⁴⁵ a.g.e, ss. 29-30; 06 Mil Yz-A 9962-11, ss. 2-4.

⁴⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*'nde “Üç defa birçok tâlibe icâzet vermeğe muvaffak olmuştur” demektedir. Abdülkerim Abdulkadiroğlu da bu ifadeden kastın toplu icâzet merasimleri olduğunu belirtmiştir. Lamia Levent'in “*Ahmet Mâhir Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*” adlı tezinde de bu şekildedir. Bkz.: İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 2, s. 902; Abdulkadiroğlu, “Ahmet Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcâzetnâmeler ve Üç Eseri ile El Yazması Hâtıratı Üzerine Notlar”, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 471; Levent, *Ahmet Mâhir Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, s. 34.

⁴⁷ Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 487-490.

c. Kastamonulu Topalyavanzâde Hacı Mehmet oğlu Hâfız Abdullah Efendi icâzetnâmesi.

Kastamonulu Abdurrahman oğlu Mehmet Salim Efendi'ye verdiği icâzetnâme, 7 Zilhicce 320 tarihlidir. Üzerinde bu icâzeti verenin Ahmed Mâhir Efendi olduğunu bildiren icâzet yazısı ve mührü bulunmaktadır.

Üçüncü icâzetnâmenin metni incelendiğinde bu icâzetnâmeyi verenin Ahmed Mâhir Efendi'nin talebesi Hacı Salihzâde lakabıyla tanınan Hüseyin Hüsnü Efendi olduğu görülmüştür.

Bunların dışında, Ahmed Mâhir Efendi'nin verdiği bir başka icâzetnâmeden de bahsetmek gerekir ki oda mektupçu Sâdık Vicdanî'ye (1864-1939) verilen icâzetnâmedir. Abülkerim Abdulkadiroğlu hocanın gördüğünü belirttiği Mehmet Tufan Aslan'ın koleksiyonunda bulunmamakla birlikte Sâdık Vicdanî'nin Ahmed Mâhir Efendi'den icâzet aldığı, bazı kaynaklarda dile getirilmiştir. Dinî, tasavvufî ve ilmî konularda manzûm ve mensur eserler kaleme alan, bilhassa tarikat silsileleri alanında meydana getirdiği meşhur eseri *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye*⁴⁸ ile tanınan Sâdık Vicdanî, Ahmed Mâhir Efendi'nin önemli talebelerinden biridir. *Hazret-i Muhammed Aleyhi's-selam Niçin Çok Evlendi, Cuma Namazı, Bayram Namazları ve Fihrist-i Kur'ân-ı Kerîm* gibi pek çok dinî ve tasavvufî eser kaleme alan Sâdık Vicdanî, 1880 yılında Kastamonu Vilâyeti İstînaf Mahkemesi'nde başkâtiplik vazifesi yapan babasının yanında kalem mülâzımı olarak çalışmaya başlamıştır.⁴⁹ Takip eden yıllarda farklı memuriyetlerle görevlendirilen Sâdık Vicdanî, 1888 yılında Kastamonu Vilâyeti Mektupçuluk Kalemi'nde müsevvidliğe geçerek hayatı boyunca sürdüreceği mektupçuluk görevine başlamıştır.⁵⁰

Sâdık Vicdanî'nin, *Berk-ı Fezâ, Nağamât-ı Vicdâniyye ve Perîşan ya da Kahkaha* adlı eserlerinde şairliğine dair edebî cihetini gösterecek pek çok manzûme bulunmaktadır.⁵¹

⁴⁸ Sâdık Vicdanî'nin Kâdiriyye ve Halvetiyye tarikatlarının şubelerini ve silsilelerini tek tek ele aldığı, ayrıca bazı tasavvuf kavramların açıklamalarına yer verdiği dört ciltlik önemli eserinden biridir. Birinci cilt: Melâmîlik ile ilgilidir. İkinci cilt: Kâdiriyye Silsilelerini ve üçüncü cilt ise Halvetiyye silsilelerini ihtiva eder. Dördüncü cilt ise *Sûfi ve Tasavvuf* müstakil başlıklıldır fakat serinin son kitabı olarak kaleme alınmıştır. *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye* İrfan Gündüz tarafından sadeleştirilerek yeniden yayınlanmıştır. Bkz.: Tuğrul Tezcan, "Sâdık Vicdanî ve Dinî Eserleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, c. 4, s. 4, 2015, ss. 877-895. Sâdık Vicdanî, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye: Tarikat ve Silsileleri*, haz.: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

⁴⁹ Semih Ceyhan, "Sâdık Vicdanî", *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 401.

⁵⁰ Lokman Taşkesenlioğlu, "Bir Mutasavvıfın Hicviyyesi: Sadık Vicdanî ve Parasız Risalesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Mart 2018, ss. 162-175.

⁵¹ Ayrıca Sâdık Vicdanî'nin tüm eserleri hakkında bilgi için bkz.: Sâdık Vicdanî Kayıkcıoğlu, *Hurûfilik ve Bektaşîlik Ne İdiler ve Nasıl Kaynaştılar?*, haz.: İsmail Güleç, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, ss-XV-XVII.

Mehmet Tevfik Efendi ve Sâdık Vîcdânî arasında özellikle öğrencilik yıllarına dayanan yakın bir ilişkinin var olduğu açıktır. Belli bir süre ikisi aynı anda Ahmed Mâhir Efendi'nin talebesi olmuşlardır. Sofuzâde, Sâdık Vîcdânî'nin şiirlerinden bazılarına nazireler yazmıştır. Özellikle, Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz-A 9962-11 şeklinde kayıtlı bulunan defterinde 11. sayfadan 15. sayfaya kadar tam on şiiri ile 32. Sayfadaki bir başka şiiri Sâdık Vîcdânî'ye naziredir. Bu şiirler muhtelif muhtevada olup bazıları şairlik ile ilgilidir; bazıları da tasavvufî muhtevaya sahiptir.⁵²

Kâdiriye tarikatına mensup bir ailede yetişmiş olan Sâdık Vîcdânî, Nakşî-Hâlidî silsileden gelen Ahmed Mâhir Efendi'nin derslerine uzun yıllar devam etmiş ve ondan icâzet almıştır. Bazı kaynaklar aldığı bu icâzetin seyr ü sülûk icâzeti olduğunu belirtmişlerdir.⁵³ Sâdık Vîcdânî, hüsn-i hat sanatıyla da ilgilenmiş, nesih ve sülûs hatlarında icâzet almıştır.⁵⁴

Ahmed Mâhir Efendi'den icâzetnâme alan diğer bir isim Mehmet Tevfik Efendi'dir.

1.5. İcâzeti

“Bir âlimin ilmini talebesine aktarması” manasında terimleşmiş olan icâzet verme geleneğinin, Osmanlılarda ve İslam devletlerinin pek çoğunda, dinî ve ilmî eğitimin sağlam ve muteber bir biçimde devamının sağlanmasında önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir.⁵⁵ Bu bağlamda tahsîl edilen ilmin türüne göre talebeler eğitim sürecinin sonunda o alandaki yeterliliklerinin bir kabûlü manasında icâzetnâme alırlar.

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi, Merdiye Medresesi'ne on yıl süre ile devam etmiştir. Bu süre zarfında hocası Ahmed Mâhir Efendi'den tefsir, hadis, usûl ve fûrûğ, kelim, mantık, mübalağa ve hikmet de dâhil olmak üzere aklî ve naklî diğer fenleri tahsîl etmiştir.⁵⁶ Bu sürecin sonunda da hocasından, âdet olduğu vecihle icâzet talebinde bulunmuştur.

⁵² 06 Mil Yz-A 9962-11, ss. 11-15, 32.

⁵³ Semih Ceyhan, Sâdık Vîcdânî'nin bu icâzetini, seyr ü sülûk icâzeti olarak değerlendirerek “1893'te seyr ü sülûkunu tamamlayarak Ahmed Mâhir Efendi'den Nakşî-Halidî icâzetnâmesi aldı.” demektedir. Lamia Levent, Sâdık Vîcdânî'nin Ahmed Mâhir Efendi'nin önemli bir talebesi olduğunu söylemiş ve Ahmet Karadut'un hazırladığı Sâdık Vîcdânî'nin *Hiz. Peygamber Niçin Çok Evlendi* adlı eserini kaynak göstererek Ahmed Mâhir Efendi'den icâzet aldığından bahsetmiştir. Ali Birinci ise sülûs ve nesih yazıda hat icâzeti aldığı Ahmed Mâhir Efendi'den de “ulûm-ı âliyye ve âlfeyi” tahsilden sonra icâzet aldığı belirtmektedir. Bkz.: Semih Ceyhan, “Sâdık Vîcdânî”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 401; Levent, *Ahmed Mâhir Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 33; Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde: Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zat*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 24.

⁵⁴ Birinci, a.y.

⁵⁵ Cemil Akpınar, “İcâzet”, *DİA*, c. 21, İstanbul 2000, s. 393.

⁵⁶ Z. Demircioğlu “sofi ilimleri”ni de tahsil etmiş olduğundan bahsetmektedir. Bkz.: “Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü”, Mustafa Gezici Özel Arşivi.

Bunun üzerine Ahmed Mâhir Efendi bir icâzetnâme metni tertip etmiştir. Kastamonulu eğitimci ve araştırmacı Mustafa Gezici'nin özel arşivinde bu icâzetnâmenin bir kopyası mevcuttur. Fotokopi nüshasını gördüğümüz icâzetnâme, varak olarak 1a-13a şeklinde ifade edilebilecek yaklaşık 25 sayfadan oluşmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Mehmet Tevfik Efendi'ye verilen bu icâzetnâme yukarıda bahsi geçen ilimlerin tahsiline binâen verildiğinden umûmî ilmî icâzetnâme özelliği göstermektedir. İcâzetnâme genel tertibe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Yine pek çok icâzetnâmede olduğu gibi, ilmin önemine ve değerine işaret eden “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” ve “Allah'tan ancak âlim kulları korkar” âyet-i celîlelerini konunun ehemmiyetini vurgulamak üzere dile getirilmiştir.⁵⁷ Ardından Hz. Peygamber'in ilimle ilgili şu hadisi şerifi nakledilerek izah edilmiştir:

“Kim bir yola ilim aramak üzere giderse Allah onun için cennete giden yollardan bir yolu kolaylaştırır. Şüphesiz melekler, ilim öğrencisinden razı oldukları için kanatlarını indirirler. Yine şüphesiz göktekiler ve yerdekiler, hatta sudaki balıklar bile ilim talibi için istiğfar ederler. Şüphesiz âlim adamın âbid kişiden üstünlüğü, ayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir. Muhakkak, âlimler peygamberlerin vârisleridir. Şüphesiz peygamberler ne altın ne de gümüş miras bırakırlar. Peygamberler miras olarak ancak ilim bırakırlar. Bu itibarla kim peygamberlerin mirası olan ilmi elde ederse tam bir hisse almış olur”.⁵⁸

Bundan sonra ise cahilin hallerinden ve cehaletin ne gibi olumsuz sonuçlara sebebiyet verdiğinden bahsedilmiştir.

Bütün bu izâhatın ardından sözü talebesi Mehmet Tevfik Efendi'ye getiren Ahmed Mâhir Efendi, ilim talebinde öğrencisinin ciddiyetinden bahseder. Maarif ve kemalat tahsiline seneler boyunca ciddiyet, gayret ve itina göstermiş ve tam bir isti'dat ve devamlılık içerisinde bu ilimleri muvaffakiyetle tahsil etmiş olduğunu belirtir. Bu sürecin sonunda kendisinden böyle bir icâzet talebinde bulunulduğunu, bir âlim olarak kabul edilmesinin ve kendisine gösterilen bu büyük teveccühün bir karşılığı olarak bu icâzeti, tıpkı daha önce başkalarına verdiği şekilde, Mehmet Tevfik Efendi'ye de verdiğini belirtir. Talebesinin nazarî ve amelî; aklî ve naklî bütün ilimlerde izinli sayılmasına müsaade ettiğini de söyler. Yine ilaveten kendisinden aldığı bu ilimleri istediği zamanda ve istediği yerde okutmasına da izin vermekte olduğunu, alet ilimlerinde ve âlî, yüce ilimlerde de icâzetli olduğunu ifade eder.

⁵⁷ Zümer 39/9; Fâtır 35/28.

⁵⁸ Ebû İsâ b. Muhammed b. İsâ bin Sevre et-Tirmizî, *Es-Sünenü't-Tirmizî 1-5*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, c. 5, ss. 48-49 (Hadis nr.: 2682).

Ahmed Mâhir Efendi'nin verdiği bu icâzetnâmede genel usûle uygun bir biçimde, kendisinin hocalarının isimleri ve silsileleri de yer almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'i okumayı ilk öğrendiği hocasından başlayarak Ali Behçet Efendi'ye kadar bu isimleri tek tek anar. Ardından Ali Behçet Efendi'nin kendisini, bir silsileden bu ilimleri tahsil etmek üzere Merdiye Medrese'sine gönderdiğinden bahseder. Merdiye'de ilm-i tecvîd ve kırâatte hocaların hocası Seyyid Hicabî'den kırâat ilimlerini okuduğunu belirtir. Buradan itibaren de Seyyid Hicabî Efendi'nin içinde bulunduğu zâhiri ve bâtinî ilim meclislerine kendisinin de her dâim devam ederek ilim ve irfânını genişlettiğinden bahseder. Seyyid Hicabî Efendi'den Hz. Peygamber'e ulaşan bu silsileyi oluşturan isimleri saydıktan sonra Ahmed Mâhir Efendi, tıpkı Hz. Peygamber'in, âl ve ashabına tavsiye buyurduğu gibi, Mehmet Tevfik Efendi'ye takvadan ayrılmamasını tavsiye eder. Bu kısımdan itibaren de metnin sonunda kadar dinî-tasavvufî pek çok konuda tavsiyelerde bulunur. Bu nasihatler icâzetnâmede yaklaşık altı sayfa boyunca devam eder. Vaktinin bir zerresini bile boş geçirmemesini talebesine öğütleyen Ahmed Mâhir Efendi, kalbini fenâfi'llâha ulaşana kadar Allah'ın zikrine dalarak; Allah ve nûrunun dışındaki her şeyden temiz tutmasını söyler. Bu hususta da halvetle ve sebat göstererek özellikle avam tabakasıyla sohbeti terkedip Hak sohbetine ehemmiyet vermekle, nefis tezkiyesi ve kötü ahlaktan kalbini terbiye etmekle, bu işin kolay olabileceğini de vurgular. Bunların dışında yeme-içmeden, mal ve servet sahibi olmak, çalışmak, ibadetler, namaz ve Kur'ân-ı Kerîm okumak, yumuşak huylu olmak, katı kalpli olmamak gibi pek çok konuda ayet ve hadisler ışığında yol gösterir; nasihatte bulunur.

Son kısımda ise Kitab ve sünnette, naklî ve aklî ilimlerde bu icâzetnâmenin Kastamonulu Abdullah Sıdkı Efendi'nin oğlu Mehmet Tevfik Efendi'ye 1314/1897 senesinin Zilhicce ayının beşinci gününde verildiği yazılmıştır. Bu kısımda Ahmed Mâhir Efendi'nin mührü de yer almaktadır.⁵⁹

1.6. Lakabı, Soyadı ve Mahlası

Mehmet Tevfik Efendi, hem zahirî hem de batınî ilimlere vukûfiyeti yüksek, büyük bir âlimdir. Medrese tahsili görmüş, uzun yıllar boyunca tefsir ve hadis dersleri vermiş, *Mesnevî* okutmuştur. Kastamonu Sanat Mektebi'nde ve İmam Hatip Okulu'nda öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır. Bu nedenle daha ziyâde “Hoca Tevfik” ya da “Hoca Tevfik Efendi” olarak anılmış; ailesine nispeten de “Sofuzâde” lakabı ile

---

⁵⁹ Mehmet Tevfik Efendi'nin icâzetnâme metni için bkz.: Ek-7.

bilinmiştir.⁶⁰ İcâzetnâmesinde künyesi “Es-seyyid Mehmet Tevfik bin hâfız Abdullah Sıdkı el-Kastamonî” şeklindedir.⁶¹

Soyadı Kanunu’ndan sonra, “Sofuzâde”nin Türkçe söyleniş şekli olan “Sofuoğlu” soyadının başka bir aile tarafından kullanılması nedeniyle Mehmet Tevfik Efendi, “Safuoğlu” soyadını almıştır. Buna rağmen bazı kaynaklarda kendisinden “Sofuoğlu” olarak bahsedildiği görülmektedir.⁶²

Divan şairlerinin, şiirlerinde kullandıkları isimler olarak adlandırılabilir olan ve şairler tarafından bilinçli olarak seçilen mahlaslar, şairin tanınmasını ve diğer şairlerden ayırt edilebilmesini sağlayacağından son derece önemlidir.⁶³ Bu nedenle klasik dönem şairleri çoğunlukla kendi duygu, düşünce ve hayal dünyalarını yansıtan, mizaclarına uygun mahlasları tercih etmişlerdir.⁶⁴ Öte yandan başka şairler tarafından kullanılmasına engel olmak adına mânâ itibariyle pek itibâr edilmeyecek mahlasları da tercih ettikleri bir gerçektir. Mehmet Tevfik Efendi, klasik şiir içerisinde önemli bir yeri olan bu mahlas alma geleneği doğrultusunda “Tevfik” mahlasını şiirlerinde kullanmayı tercih etmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi’nin kendi isminden hareketle kullandığı bu mahlas, kelime kökü itibariyle, “uygun duruma getirme”, “uydurma, uydurulma, uygunlaştırma”⁶⁵ anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî terim olarak da “Tevfik”, “Allah’ın yardımı, Allah’ın, kulunun fiilini rızâsına ve muhabbetine uygun kılması, irâdesine ve rızâsına muvâfık işler yapmayı ona nasip etmesi; kulun irâdesi ile Hakk’ın kaza ve kaderi arasında ahenk ve birliğin bulunması”⁶⁶ anlamlarına gelmektedir. Ayrıca bir edebî terim olarak “Tevfik”, “tezat yapmadan bir kelimenin hatırlattığı başka kelimeleri de aynı ibarede söylemek”tir.⁶⁷ Görüldüğü üzere anlam bakımından son

⁶⁰ Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve Şiirleri”, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 354.

⁶¹ Bkz.: Ek-7.

⁶² İhsan Ozanoğlu hatıratında, Mehmet Âkif Kastamonu’ya geldiği zaman kendisini Merdiye Medresesi’ndeki husûsi odasında ağırlayıp elini öptüğünden bahsetmektedir. Hatıralarında şunları nakletmektedir: “Âkif bu medreseye sık sık gelirdi. Müfessir Ahmet Mahir, şair ve müderris M. Tevfik **Sofuoğlu**, Müderris Hacı Mümin, Hüsnü Açıksöz, Ziya Demircioğlu gibi zevat Âkif’i yalnız bırakmaz, bir yerden bir yere giderken ardında bir kfile olduğu gibi, çarşılarda halk dükkânlarından çıkardı. Âkif’e selam ve ihtiram arz ederlerdi.” Bkz.: İhsan Ozanoğlu, “Âkif’in Kastamonu Günlerinden Birkaç Hatıra”, *Türk Edebiyatı*, sayı: 458, Aralık 2011, s. 48. Ozanoğlu’nun burada Sofuoğlu diye naklettiği şahsın diğer zevat ile irtibatı da dikkate alındığında Sofuzâde olduğu anlaşılmaktadır. Oysa Mehmet Tevfik Efendi, soyadı kanunundan sonra Safuoğlu soyadını almıştır. Burada lakabının kullanımından gelen bir alışkanlıkla soyadının sehven Sofuoğlu olarak zikredildiği görülmektedir..

⁶³ Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 204.

⁶⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 294.

⁶⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999, s. 1102.

⁶⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2012, s.358.

⁶⁷ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1102.

derece zengin, tevriyeli kullanım için de oldukça uygun olan bu mahlas divan şairleri tarafından da tercih edilen mahlaslar arasında yer almıştır.⁶⁸

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi, şiirlerinde mahlasını bazen “hitap”, “nidâ” şeklinde kullanmıştır. Bir anlamda kendi kendine nasihat olarak ifade edilebilecek bu beyitler şiirlerinde sıklıkla görülmektedir:

*Cenâb-ı Vâhibü'l-İhsân'a hâliñ arz edip Tevfik
‘İnâyet iste ni‘met bekle her şüretle şādân ol’⁶⁹*

*Tâ ebed kubbe-i ‘âlemde bırakmış Tevfik
Bir mehâbetli şadâ Hazret-i ‘Abdu'l-kâdir⁷⁰*

*Tevfik bütün bu güft u gûlar
Sırr-ı kaleme beyân verirler⁷¹*

*Olmuş bu cihân varlığınıñ rehberi Tevfik
İşbu şadef-i ma‘rifetiñ gevheri Tevfik*

*Mizâb-ı şerî‘atdır anıñ Kevşer’i Tevfik
Âlemler anıñ devletiniñ kişveri Tevfik*

*Vây ol kişiniñ hâline Hağ râhını bilmez
Peyğamberiniñ şânını Allâh’ını bilmez⁷²*

Şairler, kimi zaman mahlaslarını kullanırken, kullandıkları mahlasın yalnız sözünü değil, mânâsını da kastedebilirler. Böylelikle mahlası tevriyeli yani birden fazla anlama gelecek şekilde kullanmış olurlar. “Hüsn-i tahallus” olarak adlandırılan bu

⁶⁸ Mustafa İsen, “Tevfik” mahlaslı altı divan şairinin bulunduğu bahsetmektedir. Bkz.: İsen, *Ötelerden Bir Ses*, s. 204.

⁶⁹ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 4.

⁷⁰ Süfuzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 60.

⁷¹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 165.

⁷² 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 26.

sanat⁷³ ile anlam katmanlarını arttırarak şiirlerini zenginleştirirler. Sofuzâde'nin de şiirlerinde zaman zaman farklı manaları hatırlatacak tarzda mahlasını tevriyeli bir biçimde kullandığı ve hüsn-i tahallus sanatı yaptığı görülmektedir:

Tevfîk olur mu silsile-i arzû tamâm

Kimdir ki zevke meyli ecelden emân verir⁷⁴

‘Alâyîkdan edip şarf-ı nazar Mevlâ’yı bil Tevfîk

Dilinde ehl-i tevîdîñ olur dârü’l-emân peydâ⁷⁵

Hağ’dan hidâyet iste Tevfîk ola qarîniñ

Hüsrâna yol açıkdır ihsâna yol açıkdır⁷⁶

Diğer yandan, Mehmet Tevfik Efendi'nin şiir defterleri dikkatle incelendiğinde birkaç şiirinde farklı bir mahlas kullandığı görülmektedir. Bu mahlas, bolluk, bereket; ihsan gibi anlamlarla birlikte daha ziyâde terakkî, kemâl bulma ve özellikle saadet-i manevîye anlamlarında kullanılan⁷⁷ “Feyzî” mahlasıdır. “Feyzî”, ayrıca tasavvufî mânâda “sâlikin çalışması ve çabası söz konusu olmaksızın Allah tarafından onun kalbine herhangi bir hususun verilmesi”⁷⁸ demek olan “feyz” kelimesinden türetilmiştir. Şairin “Feyzî” mahlasını kullandığı sınırlı sayıdaki şiirleri Milli Kütüphane’de bulunan on bir defterinden 06 Mil Yz A 9962-11 şeklinde kayıtlı, kapağının iç yüzünde “Sâhibü’l-kitâb Mehmet Tevfik el-‘arîf bi-Sûfîzâde” ibaresi yazılı bulunan defter içinde yer almaktadır.⁷⁹

Mehmet Tevfik Efendi'nin, 28 Teşrîn-i Evvel 1311/9 Kasım 1895 tarihinde kaleme aldığı, “Vicdânî Efendi’ye Nazîredir” başlığını taşıyan şiirinin son iki beyti şu şekildedir:

⁷³ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983 s. 108.

⁷⁴ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 99/21.

⁷⁵ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 55.

⁷⁶ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 166.

⁷⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 1010.

⁷⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 137.

⁷⁹ Şairin bu defterdeki şiirlerin üzerleri sağ üst köşeden sol alt köşeye doğru çizilmiştir. Bu defterdeki pek çok şiir, şairin divanı niteliğindeki *Hulviyyât* adlı basılmış eserinde mevcuttur.

*Tutmaz mı böyle gevher-i ikbâli ehl-i dil
Tevfik eger bulursa anı her zamân tutar*

*Ben şimdi nâm-ı diger mahlaş eyledim
Bu nâm-ı hazm-ı “Feyzî” cihân tutar⁸⁰*

Burada şair kendine yeni bir mahlas seçtiğini açıkça dile getirmektedir. Önce “Tevfik” mahlasının söyler sonra şiirin son beytinde, yeni mahlası olan “Feyzî”yi kullanır ve bundan sonra bu mahlası kullanmak istediğini bu yolla beyân etmiş olur. Yine 28 Teşrîn-i Evvel 1311/9 Kasım 1895 tarihli, Emin Paşazâde Emin Bey’e yaptığı nazirede de “Tevfik” mahlasını kullanmadan doğrudan “Feyzî” mahlasını kullandığı görülmektedir:

*Bir seher gülşende “Feyzî” ansızın seyr eyledim
Güyyâ Perverdigâr-ı ‘âlemin didârîñ⁸¹*

Bunların dışında, 12 Ağustos 311/24 Ağustos 1895 tarihli şiirinde de “Feyzî” mahlası görülmektedir:

*İstemem bâğ-ı İrem olsa mücerred Feyzî
Yâr ile toğrusu gülşen baña külhân severim⁸²*

Yine aynı defterde 10 Kanûn-ı Evvel 311/22 Aralık 1895 tarihli şiirinde “Tevfik” mahlasından sonra şair kısa çizgilerle ayırmak suretiyle mahlas beyitinin ardından şiirine adeta iki beyit daha ilave ederek şöyle demektedir:

*Fer verirdim şeref ü şânla Tevfik dehre
Dest-i meşşâta-i kudretde Kemâl olsa idim*

⁸⁰ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 32. “Feyzî” kelimesi şair tarafından tırnak içerisinde gösterildiğinden bu nedenle metinde de tırnak içerisinde gösterilmiştir. Bu şiir bazı değişikliklerle *Hulviyyât’ta* mevcuttur fakat “Feyzî” mahlasını ihtiva eden beyit yoktur. Bkz.: Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 117.

⁸¹ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 32. *Hulviyyât’ta*, bu şiirdeki söyleyiş özelliklerine sahip ve hemen hemen aynı kelimelerle yazılmış bir şiir mevcuttur. Sofuzâde’nin bu şiiri aynı imgelerle yeniden yazdığı söylenebilir. Bu yeni şiirde de “Feyzî” mahlası kullanılmamıştır. Sofuzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 204-205.

⁸² 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 36.

Rütbe-i digere elbette olurum fâ'iz

*Hâtır-ı Hazret-i Fevzî'de me'âl olsa idim*⁸³

Divan şiir geleneği içerisinde şairler, gazellerinde kendi mahlaslarını geçirdikleri beyitlerden sonra ilave ettikleri beyitlerde genellikle devrin padişahını, devlet büyüklerini, şeyhleri ya da din büyüklerini överler.⁸⁴ Böylelikle, hürmet ve muhabbetlerini dile getirirler. Bu noktadan hareketle Mehmet Tevfik Efendi'nin bu beyitlerinde "Hazret-i Fevzî"yi övdüğü açıkça görülmektedir. Burada asıl mesele, şairin kullanmak istediği "Fevzî" mahlası ile "Hazret-i Fevzî"nin bir ilişkisinin olup olmamasıdır. Bu şiirlerin yazım tarihlerinin birbirine yakın olması, aralarında bu türden bir ilişkinin söz konusu olabileceğini akla getirmektedir. Burada bahsi geçen Hazret-i Fevzî'nin, Mehmet Tevfik Efendi'nin hürmet gösterdiği, kendi devrinde yaşayan veya daha önce yaşamış mânevî önderlerden biri olabileceği akla gelmekle birlikte, böyle bir bilgi mevcut değildir. Öte yandan, divan şiir geleneği içerisinde şairler, "hocalarının" ya da bu alanda ehemmiyet attıkları zevâtın kendilerine tavsiye ettikleri mahlasları da kullanabilmektedirler. Bu bağlamda, Mehmet Tevfik Efendi'nin "Hazret-i Fevzî" diyerek işaret ettiği kişinin devrin divan ve halk şairlerinden biri olan Âşık Fevzî olabileceği düşünülmektedir ki bu konu ile ilgili ayrıntılar bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

Sofuzâde'nin, yaptığımız çalışmada yukarıda bahsi geçen şiirler dışında, herhangi bir defterde farklı bir mahlas kullandığı gözlemlenmemiştir. Şairin, mahlas değişikliği yaptığı bu şiirlerin yazım tarihleri dikkatle incelendiğinde, "gençlik dönemi" olarak adlandırılabilir zaman dilimine ait oldukları hemen fark edilecektir. Kuvvetle muhtemel Sofuzâde, şairliğinin ilk dönemine ait olan bu evrede, farklı sebeplerle, yeni bir mahlas arayışına girmiş netice de "Tevfik" mahlasında karar kılmıştır. Basılı eseri, *Hulviyyât*'ı da bunu açıkça göstermektedir. *Hulviyyât*'ın basım tarihinden vefâtına kadar olan süreçte kaleme aldığı şiirlerinde de, her zaman "Tevfik" mahlasını kullanmıştır.

1.7. Edebî Çevresi

Mehmet Tevfik Efendi çok genç yaşlardan itibaren şiir yazmaya başlamıştır. Şiirlerinin yazılı olduğu defterlerde, her bir şiirin yazım tarihi de mevcut olduğundan bu durum açıkça görülmektedir. Rüştüye'yi bitirdikten sonra medrese tahsiline başlayan

⁸³ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 37.

⁸⁴ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 108.

Mehmet Tevfik Efendi, istidâdının yanı sıra kendisi de şair olan hocası Ahmed Mâhir Efendi'nin de etkisiyle bu alanda güçlü bir kalem olduğunu ispatlamış; Kastamonu'da edebî muhit içerisinde daha ziyâde tanınır olmuştur. Bu bağlamda, Ahmed Hicâbî Efendi'nin hayatının anlatıldığı *Tehassür*'de kendisinden, Nakşî-Hâlidî geleneğin temsilcisi olarak görülen Ahmed Mâhir Efendi'nin talebesi olarak bahsedilmektedir.⁸⁵

Öte yandan, Mehmet Tevfik Efendi, Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi'nin Ahmed Mâhir Efendi dışındaki iki talebesi, Azmi Numan Efendi ve Âşık Fevzî'yi de tanıdığı ve irtibatlı olduğu yaptığımız çalışmayla belirgin hale gelmiştir.

Bu noktada “Mahlası” bölümünde bahsi geçen Mehmet Tevfik Efendi'nin övgüyle bahsederek:

Rütbe-i digere elbette olurum fâ'iz

*Hâtır-ı Hazret-i Fevzî'de me'âl olsa idim*⁸⁶

dediği “Hazret-i Fevzî”nin Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi'den talebesi Âşık Fevzî (1857-1917) olduğu düşünülmektedir. Âşık Fevzî, İshakzâde Hacı Hafız İbrahim Efendi'nin oğludur.⁸⁷ Asıl adı Hasan olan İbnül İshak Fevzî, müderris Ahmet Hicâbî Efendi'den ulûm ve fûnûndan icâzet almıştır.⁸⁸ Fevzî'nin, Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi'nin diğer bir talebesi divan şairi Celâlî'den de ders aldığı bilinmektedir. Burada, Hicâbî Efendi'nin de mutasavvıf bir şair olduğunu hatırlatmak, Kastamonu'da o devirdeki şairlik geleneğinin tasavvufî bağlarını görmek açısından uygun olacaktır.

Diğer yandan, Fevzî hem divan hem de halk şairidir.⁸⁹ Önceleri Yesârî Baba'ya çırak olmuş, daha sonra o dönemde yaşamış hem âşıklık geleneği doğrultusunda hece ile hem de klasik üslupta aruzla şiirler kaleme almış olan, dönemin tanınmış şairlerinden Kastamonulu Âşık Kemâlî'ye (1821-1892) talebe/çırak olmuştur.⁹⁰

Bu bağlamda Sofuzâde'nin:

⁸⁵ M. Zühdî, *Tehassür*, s. 89.

⁸⁶ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 37.

⁸⁷ Nail Tan, “Kastamonu Halk Şairleri”, *II. Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları*, Eskişehir 1987, ss. 353-355.

⁸⁸ Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar, Haddadizâde Seyyid Ahmed Hicâbî*, s. 4.

⁸⁹ Fevzî, *Hâtırât-ı Fevzî* ve *Fusul-i Âşikân* adlı iki eser kaleme almıştır. Bunların dışında 392 şairin 600'e yakın şiirini barındıran oldukça hacimli bir *Mecmuâtü'l-Eş'âr* hazırlamıştır. M. Fatih Köksal'ın özel arşivinde bulunan bu mecmuada Fevzî şairlere dair biyografik bilgiler de vermektedir. Ayrıntılı bilgiler için bkz.: M. Fatih Köksal, “Biyografik Kaynak Olarak Şiir Mecmuaları ve Kastamonulu İshakzâde Fevzî Mecmuası”, *Yâ Kebikeç Mecmualar Arasında*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, ss. 169-184.

⁹⁰ Sağıp Atlı, “19. Yüzyılda Yaşamış Bektaşî Bir Âşık: Kastamonulu Âşık Kemâlî ve Yayınlanmamış Şiirleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 7, sayı: 33, 2014, ss. 7-20.

Fer verirdim şeref ü şânla Tevfik dehre

Dest-i meşşâta-i kudretde Kemâl olsa idim⁹¹

diyerek “Kemal” ismi ile zikrettiği şairin Kastamonulu Âşık Kemâlî olduğu daha açık bir biçimde anlaşılabilir.

Asıl adı Mustafa olan Âşık Kemâlî, Kastamonu’nun tanınmış halk şairlerindedir. Edebî meslek olarak Erzurumlu Emrah ve Dertli’den etkilenmiş, bir süre ailesinin de intisab ettiği Sadiyye tariki üzere devam etmiş; Kırşehir’e gidişinin ardından ise Beştaşî olmuştur. On iki telli çöğür çalan ve Kastamonu’da Erzurumlu Emrah’ın çırağı olarak da bilinen Âşık Meydânî ile yakın dostluk ilişkisi içinde bulunan Kemâlî, Âşık Meydânî ile farklı yerlere seyahat etmiş; saz çalıp söylemiştir. Kemâlî, tarih düşürmede son derece mâhir olmuş; başta tarih düşürme olmak üzere daha pek çok alanda sahip olduğu bilgi ve tecrübesini talebesi Âşık Fevzî’ye aktarmıştır.⁹²

Fevzî de tarih düşürmede mâhir olmuş farklı sebeplerle defaatle tarih düşürmüştür. Fevzî, üstadı Âşık Kemâlî’nin vefatına da tarih düşürmüş, bu tarih Kemâlî’nin mezar taşına yazılmıştır.⁹³ Fevzî, ayrıca Ahmet Hicâbî Efendi’nin de vefatına tarih düşürmüştür.⁹⁴ Her iki şairin, Fevzî ve Mehmet Tevfik Efendi’nin Kastamonu’da aynı tasavvufi silsilenin temsilcileri olan hocalardan ders almış olmaları; Sofuzâde’nin, Âşık Fevzî’yi tanımış olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.⁹⁵

Nail Tan’ın “Kastamonu’da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin Ana Sebepleri”, adlı makalesinde yüzyıllara göre Kastamonu’da yetişmiş şairlerle ilgili bir tasnif çalışması mevcuttur. Bu çalışmada divan şairleri, halk şairleri hem divan hem de halk şairi olarak bilinen şairler ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu makalede Fevzî XIX. yüzyıl şairleri arasında, hem halk şairi hem de divan şairi olarak

⁹¹ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 37.

⁹² Talat Mümtaz Yaman, *Âşık Kemalî Hayatı ve Eserleri*, Kastamonu Vilâyet Matbaası, Kastamonu 1935, s. 7-16; Eyüp Akman, “Âşıklık Geleneği”, *81 İlde Kültür ve Şehir Kastamonu*, Kastamonu Valiliği Yayınları, İstanbul 2018, ss. 274-284.

⁹³ Âşık Kemâlî’nin mezarı Kastamonu’da Ahmed Dede Kabristanı’ndadır. Fevzî’nin Âşık Kemâlî’nin vefatına düşürdüğü tarih için ayrıca bkz.: Yaman, a.g.e, s. 15-16.

⁹⁴ Bu tarih için çalışmamızın “Seyyid Ahmed Hicâbî” başlığı altına bakınız.

⁹⁵ Sofuzâde, 11 Teşrin-i Sâni 1935 tarihli şiirinde Âşık Fevzî’nin üstadı Âşık Kemâlî’nin bir mısrasını “terbi” etmiştir. Bu terbide Mehmet Tevfik Efendi, Kemâlî Baba’nın sadece “Dil-i divânemi zülfün teline bağladı aşk” mısrasını kullanmıştır. Bkz.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, “Kemâlî Baba ve Sofuzâde’nin Onun Bir Mısra’ını Terbi’i”, *Milli Folklor*, 1992, ss. 14-15; 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 87-88. Burada sadece tek bir mısrayı kullanarak bu mısranın üzerine üç mısra ilave etmek suretiyle dörtlemeyi meydana getirmiştir. Sonuçta tazmin yoluyla “Dil-i divânemi zülfün teline bağladı aşk” mısrasını terbi etmiştir. Tekrar edilen bu mısra, Âşık Kemâlî’nin aruzla kaleme aldığı müseddes kalenderî olduğu belirtilen şiirinin ikinci bendinin dördüncü mısrasıdır. Âşık Kemâlî’nin bu şiiri Talat Mümtaz Yaman’ın yayınladığı *Âşık Kemalî Hayatı ve Eserleri* adlı eserde “Kalenderî” başlığı altında yer almaktadır. Bkz.: Yaman, *Âşık Kemalî Hayatı ve Eserleri*, s. 33; Şunu da belirtmek gerekir ki aslında bu şiir kaynakların bahsettiği biçimde müseddes kalenderî değil müseddes selîstir.

bilinenler grubunda anılmaktadır. Nail Tan, Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin de XX. yüzyılda hem halk hem de divan şairlerinden oluşan bu grubun temsilcisi olduğunu belirtmiştir.⁹⁶

Kastamonulu kadın şair Bahar-zâde Feride Hanım'ın divanında da şair Fevzî'den bahsedilmektedir. Hatta burada Mehmet Tevfik Efendi ve Fevzî arasındaki ilişki daha net görülebilmektedir. Feride Hanım divanının baş kısmında anlatıldığı üzere, o dönemde Bahar-zâde Feride Hanım çokça şiire sahip olmasına ve Fatin Tezkiresi'nde kendisinden bahsedilmesine rağmen, tertip edilmiş bir divana sahip bulunmamaktaymış. Bu durumdan müteessir olan Azmi Efendi, İbnü'l-İshak Fevzî ve Hâce-zâde Tevfik Efendi farklı yerlerde kayıtlı bulunan eş'arının kaybolmaması ve gelecek nesillere nakledilebilmesi için kendisini divan tertibine teşvik etmişler.⁹⁷

Bahsi geçen İbnü'l-İshak Fevzî, yukarıda anlatıldığı üzere hem Âşık Kemâlî'nin hem de Ahmed Hicâbî Efendi'nin talebesi olan Fevzî'dir. Azmi Efendi ise devrin bir başka divan şairidir. Mahlası “Azmi”dir. Azmi Numan Efendi (1841-1911) de Seyyid Ahmed Hicabî Efendi'nin talebesidir.⁹⁸ Aynı zamanda şair Feride Hanım'ın babası müderris, şair ve hattat Bahar-zâde Raşid Efendi'ye de talebe olmuş, kendisinden hat meşk etmiştir. Azmi Numan Efendi, hocasının kerimesi şair Feride Hanım ile muasır olduğundan, muşâareleri mevcuttur. Azmi Efendi'ye ait gazel, kaside ve manzum tarihlerden müteşekkil bir divançe oluşturacak hacimde şiirlerin var olduğu fakat dağınık halde buldukları tertip edilmedikleri bilinmektedir.⁹⁹

Mehmet Tevfik Efendi'nin defterlerinden birinde, Azmi Efendi'ye nazire olarak yazıldığı belirtilen iki şiire tesadüf edilmektedir. Bu şiirlerden ilki 1309 tarihlidir ve “Kadem ve Azmi Efendilere Naziredir” başlığını taşımaktadır. Diğeri ise 1313 tarihlidir ve “Azmi Efendi'nin Burun Kulak Gazeline Naziredir” başlığı altındadır.

Feride Hanım'ı divan tertibine teşvik edenler arasında yer alan, Feride Hanım'ın divanına takriz yazan ve “Kastamonu Üdebâ-yı Nevresîdânından Hâce-zâde Tevfik Efendi” şeklinde takdim edilen üçüncü kişi de Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi olmalıdır. Çünkü bu devirde, kaynakların bize bildirdiği üzere, “Tevfik” mahlasını

⁹⁶ Nail Tan, “Kastamonu'da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin Ana Sebepleri”, Kastamonu Üniversitesi III. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu, Kastamonu 2016, ss. 159-167.

⁹⁷ Bünyamin Çağlayan, *Bahar-zâde Feride Hanım Divanı*, Çağhan Ofset, Ankara 2006, s. 27.

⁹⁸ M. Zühdî, *Tehassür*, s. 62; Enes Aktaş, *Kastamonulu Haddâd Zâde Siyâhi Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 27.

⁹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşâhiri*, haz.: Mustafa Eski, Kastamonu Eğitim Meslek Yüksekokulu, Ankara 1990, ss. 103-105; Nail Tan, “Kastamonu'da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin Ana Sebepleri”, s. 160; 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 18.

kullanan bir başka şair mevcut değildir.¹⁰⁰ Feride Hanım'ın yeni yetişen bir şair olarak bahsettiği Hâce-zâde Tevfik Efendi'ye yazdığı takriz şu şekildedir:

*Kastamonu Üdebâ-yı Nevresîdânından
Hâce-zâde Tevfik Efendi'nin Söyledikleri Takrîz-i Bülendî*

*Şâire-i pâk-dil nâdire-i rûzgâr
Kevkeb-i eflâk-i dil şems-i belâgat-medâr*

*Sözlerinin her biri murg-ı zarâfet peri
Olsa n'ola müşteri rûh-ı Kelîm ü Bahâr*

*İşte bedî'âne söz işte senîhâne söz
İşte Nedîmâne söz işte kelâm-ı kibâr*

*Şi'r-i revâne-bahşân müressesem hüsn ü ân
Merdümek-i Sıfahân gülşeker-i Kande-hâr*

*Her gazel bir usûl âlem-i ma'nâya yol
Ehl-i dil eyler kabûl ehl-i suhene yâdigâr*

*Şâhid-i âdil yeter böyle güzel bir eser
Sît-i latîfe eder her tarafa iştihâr*

*Dehre bıraksa ad işte ziyâd pür ziyâd
İtmeğe Tevfik'i yâd zikrini leyl ü nehâr''¹⁰¹*

Öte yandan, Feride Hanım divanında genç şair Tevfik Efendi'nin şiirine bir de nazire bulunmaktadır:

---

¹⁰⁰ Nail Tan, "Kastamonu'da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin Ana Sebepleri", Kastamonu Üniversitesi III. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu, Kastamonu 2016, ss. 159-167; Abdullah Aydın, *Kastamonulu Divan Şairleri*, Sonçağ Akademi Yayınları, Ankara 2019; Eyüp Akman, "Âşıklık Geleneği", *81 İlde Kültür ve Şehir Kastamonu*, Kastamonu Valiliği Yayınları, İstanbul 2018, ss. 274-284.

¹⁰¹ Çağlayan, *Bahar-zâde Feride Hanım Divanı*, s. 25.

*Şu 'arâ-yı Nev-Resîdegândan
Kastamonulu Tevfik Efendi'nin Gazeline Nazîre*

*Ey hüsn-i nâ-yâb ins ü perîde
Görmez misâlin hiç âfrîde*

*Kıldım tekaddüm rûz-ı Elest'de
Seyyâr-ı aşkım kalmam geride*

*Feyz-i mehâbet cûş eyleyince
Jeng-i sivâyı dilden az ide*

*Leme 'ân ederse nûr-ı tecellî
Yak nâr-ı aşka cân u seri de*

*Pervâne isen şem 'i cemâle
Mahveyle cismin bâl ü peri de*

*Ey hal-i anber vey rû-yi ateş
Dil micmerine bes ahker ide*

*Bu kesret içre ger kaldım ise
Vahdet elinden oldum bürîde*

*Nâsûtı geçmek lâhûta irmek
Olur müyesser sâdık mürîde*

*Kâl olduğumçün aşk potasında
Fark itmez oldum sîm ü zeri de*

*Ehl-i kemâlin bir nîm nigâhı
Eyler sühendân nev şâiri de*

*Tevfik'e mazhar eyler ise
Mevlâ kâm-âver eyler bu ahkarı da*

*Pîr-i tarîkat himmet iderse
Halvetde vuslat bulur Ferîde¹⁰²*

Feride Hanım'ın divanının hangi yıl tertip edildiği tam olarak bilinmese de o tarihte Sofuzâde'nin oldukça genç bir yaşta olduğu ve Kastamonu'da edebî muhitte tanınır olduğu açıktır. Bu şiirde dikkatleri çeken bir husus ise Feride Hanım'ın yeni "bir şair" olan Mehmet Tevfik Efendi'ye "sühan-dân" olabilmenin, bir ehl-i kemâlin nazarından geçtiğini hatırlatmasıdır.

Şair Bahar-zâde Feride Hanım, 1321/1903 yılında vefat etmiştir. Sofuzâde'nin Feride Hanımla tanıştığı, bir yakınlığı olduğu, vefatına tarih düşürmesinden de anlaşılmaktadır.¹⁰³ Bünyamin Çağlayan'ın hazırladığı *Bahar-zâde Feride Hanım Divanı* adlı çalışmada, divanın içinde üç parça kâğıt bulunduğu, bunlardan birinde, Sofuzâde'nin kendi el yazısı ile Feride Hanım'ın vefatına düşürdüğü tarihin yer aldığından bahsedilmektedir. Tarih düşürdüğü şiirin tamamı şu şekildedir:

*Esüp bâd-ı ecel bağı Bahâr'ın eyledi ifnâ
Bütün ehl-i kalem nazm-ı teessüf eylesün inşâ*

*Ferîd-i asr idi tab'ı nezâhet perveri şi'ri
Safâ-yı rûh-bahş eylerdi her dil-i mürdeye gûyâ*

*Kadın iken Bâğ-ı İrem-i ma'nâda ricâli eyleyip râcil
Dinildi zîr-i unvânında üstâd-ı suhen-pîrâ*

*Getürdüm çâr tekbîr eyledüm târîh-i tâm Tevfik
Ferîde Hanım'ın olsun makâmı cennet-i a'la¹⁰⁴*

Bütün bu bilgiler ışığında Mehmet Tevfik Efendi'nin şair Feride Hanım'ı tanıdığı; Fevzî'nin ve Azmî'nin de içinde bulunduğu Kastamonu'daki edebî muhite dâhil olduğu ve edebiyatla uğraşan pek çok kişi tarafından yeni yetişen, genç bir edip, şair olarak tanındığı görülmektedir. Ayrıca son derece akıcı ve güzel bir Türkçe ile

¹⁰² Çağlayan, *Bahar-zâde Feride Hanım Divanı*, s. 119.

¹⁰³ Feride Hanım'ın vefatına tarih düşülen bu şiirin bir kısmı *Osmanlı Müellifleri*'nin Feride Hanım maddesinde yer almaktadır. Bkz.: Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, c. II., ss. 377-378.

¹⁰⁴ Çağlayan, *Bahar-zâde Feride Hanım Divanı*, s. 146.

kaleme aldığı koşmaları üzerinden okunabilen halk şiiri ve âşıklık geleneği ile irtibatı daha da netleşmektedir.

1.8. Bulunduğu Hizmetler

Mehmet Tevfik Efendi, yaşamı boyunca Kastamonu’da eğitim, kültür, sanat, sosyal hayat, ticaret ve siyaset olmak üzere dinî ve ilmî hemen her alanda hizmet vermiştir. Bu doğrultuda müderrislik, hocalık yapmış; ticarî faaliyetlerde bulunmuş; basın hayatının içinde de yer almıştır.

Kastamonu eşrâfindan Ziya Demircioğlu, Hoca Tevfik Efendi’nin talebesi olduğu ve kendisinden edebiyat ve Farsça dersleri aldığı sıralarda üstadından terceme-i hâlini sormuş, o da talebesinin bu ricasını büyük bir tevazû ile kabul ederek serencâm-ı hayatını nakletmiştir.¹⁰⁵ Bu bilgiler şair tarafından Ziya Demircioğlu’na bizzat nakledildiği için oldukça değerlidir. Buna göre Hoca Tevfik Efendi, bazı faziletli zevâtın ısrarlı talepleri üzerine o devirde Kastamonu’da “Pirinç Pazarı” olarak bilinen mevkide yer alan mescitte Kur’ân-ı Kerîm tefsirine başlamıştır.¹⁰⁶ Tam on altı yıl boyunca Fatiha-i şerîften Kur’ân-ı Kerîm’in son ayetine kadar tefsire devam etmiştir. Bu hatim bitince yine bazı zevâtın ricası üzerine Buhârî-i Şerîf tedrisine başlamış ve altı senede dört cildini ikmâl etmiştir. Oldukça uzun bir süre devam eden bu tefsir ve hadis tedrisinin tam olarak hangi yıllar arasında gerçekleştiği ise belli değildir.

Mehmet Tevfik Efendi, 1904 yılında Sanayi Mektebi Müdürlüğü’ne tayin edilmiştir. Burada müdürlük yaptığı sırada okulun arkasındaki bir alana Demirhane binası yaptırılarak buraya İstanbul’dan öğretmen getirtilmiş ve makineler alınmıştır. Açılışı için 5 Temmuz 1324/18 Temmuz 1908 tarihinde bir tören düzenlenmiş; törene dönemin Kastamonu Valisi Fuat Bey, okul müdürleri ve halk iştirak etmiştir. Burada yapılan konuşmalarda bu sanat yuvasının gün geçtikçe inkişaf edeceğine dair düşünceler Vali Bey ve Mehmet Tevfik Efendi tarafından dile getirilmiştir.¹⁰⁷ Maalesef, daha sonra okul gelirlerinin, bu yeni açılan bölümün masraflarını karşılayamaması üzerine demirhane matbaa idaresi ile birleştirmiştir.¹⁰⁸ Yine burada görevde bulunduğu yıllarda

¹⁰⁵ Ziya Demircioğlu, “Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü”, Mustafa Gezici Özel Arşivi.

¹⁰⁶ Pirinç Pazarı Mescidi ya da Ovalı Mescidi son derece küçük bir mescittir. Bu mescit bugün de ibadete açıktır. İlgili fotoğraflar için bkz.: Ek-8.

¹⁰⁷ Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Valileri 1881-1908*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1973, s. 101.

¹⁰⁸ Kastamonu’da Mekteb-i Sanayi 1888 yılı ortasında Vali Abdurrahman Nurettin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kimsesiz ve muhtaç çocukların eğitimi için açılan bu yatılı eğitim kurumunun temeli Osmanlı “islahane”lerine dayanmaktadır. Sanayi Mektebi, Kastamonu’da farklı binalarda hizmet verdikten sonra 1916 yılında “Taşmektep” olarak da anılan binada hizmet vermeye başlamıştır. Bu bina

Hoca Tevfik Efendi, talebeler için nasihat içerikli manzûmeler kaleme almıştır. “Mekteb-i Sanayî idaresinde memur iken deruhte eyledigim imlâ ve kitâbet dersi münâsebetiyle talebeye yazdırılan nesâyihdandır.” şeklinde başlık koyduğu ve *Hulviyyât*'a aldığı bu notlar vasıtasıyla Sofuzâde, öğrencilerin imlâ ve kitâbet bilgisini arttırırken onlara bir takım temel ahlak kurallarını öğretmekte, hayata dair gerekli malumatı da aktarmaktadır.¹⁰⁹ Dört yıl burada vazifede bulunduktan sonra istifa ederek bu görevden ayrılmıştır.

Mehmet Tevfik Efendi, babasının vefâtı üzerine 1896 yılında, genç denebilecek bir yaşta, ticaret hayatına atılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Temmuz 1324'de (1908) “Rehber-i Terakki Kastamonu Şirketi” adıyla kurulan çok ortaklı bir şirketin içinde yer almıştır. Bu şirket, Kastamonu'da kurulan ilk ticari şirket olma özelliğini göstermektedir. Fahri olarak yürütülen ilk yönetim kuruluna Latifzâde Mustafa Vasfi başkanlık etmiştir. Veznedarlığını Hafız Hüsnü'nün üstlendiği şirketin Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi de yönetiminde yer almıştır. İlk bir yıllık faaliyetlerinde Kastamonu yöresinde yetişen kendir ticareti ile ilgilenen şirket, gerekli kârı elde edemediği için çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. 15 Ağustos 1325/28 Ağustos 1909 tarihinde Darü'l-Kurra Medresesi'nde yapılan ilk olağan toplantısında Mustafa Vasfi bir konuşma yapmış; şirketin bir yıllık bilançosunu ortaklarla paylaşmıştır. Bu toplantıda şirketin sanayi müesseseleri kurmak ve ticaretle uğraşmak amacıyla olduğu ve bu doğrultuda şirketin işleyişi ile ilgili yapılması gerekenlerden bahsedilmiş; fahri olarak yürütülen yönetim kurulu üyeliklerinin yanında şirket için maaşlı daimî personelin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu konuşmalardan sonra yönetim kurulu seçimlerine geçilmiş ve Sofuzâde başkan yardımcılığı görevine getirilmiştir. Yönetim kurulu üyeleri arasında gayr-i müslimler de yer almaktadır. Şirketin ikinci olağan toplantısı 13 Ağustos 1326/26 Ağustos 1910 tarihinde yapılmıştır. Bu toplantıda da bir konuşma yapan Sofuzâde şirketin amacının memlekette sanayi müesseseleri kurmak olduğunu yinelemiş; fakat toplanan paraların buna yetmediğini, velev ki bu para ile sanayi müessesesi kurulsa bile işletme masrafları için yine çok miktarda para gerektiğini belirtmiştir. Devrin içinde bulunduğu zor şartlara da temas eden Sofuzâde ithalat ve ihracat için gerekli olan İnebolu Limanı'nın henüz tamamlanmadığına; makine ve ticaret mallarının nakliyesi için yolların elverişli olmadığına vurgu yapmıştır.

---

oldukça görkemlidir. Planı, İsviçre'de, "Lozan Öğretmen Okulu" planına uygun olarak çizdirilen bu bina Osmanlı mimarisinin XX. yüzyılda inşa edilmiş önemli örneklerinden biridir. Bu bina bugün de Kastamonu Taşmektep Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak hizmet vermektedir. Bkz.: <http://kastamonuempl.meb.k12.tr>, Erişim Tarihi: 27.02.2020; Ek-9.

¹⁰⁹ Mesnevî nazım şekli ile yazılan bu manzûmeler için bkz.: Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 224-228.

Görüldüğü üzere Sofuzâde, son derece profesyonel bir biçimde şirket yönetimi için mücadele etmiş, sorunları ve çözüm yollarını ortaklarla paylaşmıştır. Başta I. Dünya Savaşı olmak üzere diğer birçok sebepten şirket 1329 (1913) yılından sonra faaliyetlerine devam edememiştir.¹¹⁰

II. Meşrutiyet'ten sonra eğitimdeki mevcut karmaşanın giderilebilmesi doğrultusunda bir kanun ve nizamnâme hazırlanmış bu kapsamda medreseler tek çatı altında toplanarak Darü'l-hilâfe medreseleri oluşturulmuş,¹¹¹ Bu süreçte Mehmet Tevfik Efendi de Kastamonu'da bulunan Darü'l-hilâfe medresesinde mantık, felsefe, tarih-i edyân ve usûl dersleri vermiştir.¹¹²

Mehmet Tevfik Efendi, Balkan ve I. Cihan Harbi'nde Askerî Satınalma Komisyonu Başkanlığı'nda çalışmış; sekiz yıl Vilâyet Umumî Meclisi Âzâlığı'nda görev yapmıştır. Encümen-i Dâimî reis vekâletinde bulunmuştur. Ayrıca Müdâfaa-yı Hukuk, Tekâlif-i Milliye, Belediye Encümeni ve Maarif Encümeni üyeliğinde de bulunmuştur.¹¹³

Sofuzâde, Kızılay'ın, o dönemdeki adıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında da yer almıştır. Kastamonu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 26 Ocak 1921 tarihinde kurulmuştur. Mehmet Tevfik Efendi ile birlikte, Kastamonu Açıksöz Gazetesi'nin sahibi Hüsnü Açıksöz ayrıca Sofuzâde'nin kendisiyle yakın ilişki içerisinde olduğunu bildiğimiz Bayramî Şeyhi Ziyâeddin Efendi¹¹⁴ de kurucu üyeler arasında yer almaktadır.

---

¹¹⁰ Mustafa Eski, *İmparatorluktan Cumhuriyete Kastamonu Ekonomisi*, Kastamonu Ticaret ve Sanyî Odası Yayınları, Kastamonu 2016, ss. 66-74; Mustafa Eski, "Yakın Tarihte Kastamonu'da Kurulan Şirketler ve Kastamonu Bankası T.A.Ş.", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.III, sayı: 9-10, 2020, ss. 191-204.

¹¹¹ Mübahat Kütikoğlu, "Darü'l Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", *DİA*, İstanbul 1993, c. 8, ss. 507-508.

¹¹² İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 3, s. 1893.

¹¹³ Ziya Demircioğlu, "Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü", Mustafa Gezici Özel Arşivi.

¹¹⁴ Mustafa Eski, *Kastamonu'da Milli Mücadele'nin Yankıları*, TTK Yayınları, Ankara 1995, ss.12-13. Ziyâeddin Efendi Kastamonu'nun köklü ailelerinden Şemsizâde ailesine mensuptur. Bu ailenin Bayramîliğe büyük hizmetleri olmuştur. Şeyh Ziyâeddin (Uluoğlu) Efendi Ankara'da seyr ü sülûkunu tamamlayarak Bayramî tarikatı üzerine hilafet almıştır. Kastamonu Atabey Cami'inde imam hatiplik yapmış, Bayramî usûlüne göre pazar akşamları âyin-i şerif icrâ etmiştir. Bir dönem Kastamonu'da reisü'l-meşayihlik vazifesinde bulunmuş, Osmanlıda son derece önemli bir görev olan nâkibü'l-eşraf kaymakamlığı yapmıştır. Bunun yanında Ziyâeddin Efendi, Kastamonu ile ilgili pek çok farklı hizmette de görev yapmıştır. Osmanlı devletinin son zamanlarında idare meclisi âzâlığında bulunmuş, Yukarıda bahsedildiği üzere Kızılay'ın yanında Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Kastamonu'daki faaliyetlerine de öncülük etmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında büyük gayretler sarfetmiş, Kastamonu Müdâfaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığını yapmıştır. Ziyâeddin Efendi ile Mehmet Tevfik Efendi arasında yakın bir ilişki vardır. Mehmet Tevfik Efendi, kendisine hürmet ve muhabbet beslemektedir. Sofuzâde, Şeyh Ziyâeddin Efendi'nin Kale Hamamı'nı tamirine tarih düşürmüştür. Ayrıca kızı Hikmet Hanım'ın doğumu vesilesiyle Şeyh Ziyâeddin Efendi'ye manzum bir mektup yazmış ve tarih düşürmüştür. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Kastamonu'da Bayramîlik ve Şemsizâde Ailesi*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 2005, s. 99-135; Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 233;236-238.

Ayrıca Mehmet Tevfik Efendi, tekke ve zaviyelerin kapatılması ile ilgili kanundan evvel Kastamonu Mevlevî dergâhında *Mesnevî-i şerîf* okutmuştur. Konya’da vazifeli “Çelebi” tarafından bir emirle *Mesnevî* okutmasına izin verilmiş; bunun üzerine bahsi geçen dergâhta beş-altı yıl kadar süre ile halka *Mesnevî*’yi şerh ve izah etmiştir.¹¹⁵ Fakat Mehmet Tevfik Efendi’nin tam olarak hangi tarihler arasında bu Mevlevîhâne’de *Mesnevî* okuttuğu bilinmemektedir. O devirde, Kastamonu Mevlevîhânesi’nde Kayserili Ahmed Remzi (Akyürek) ile Tâhir Âmil Çelebi postnişin olmuşlardır.¹¹⁶ Ahmed Remzi Dede Mevlevîhâne’yi yeniden aslî vazifesini ifâ edecek duruma getirmek için büyük gayret sarfetmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile birlikte mevlîhâneler, cepheye gönüllü asker göndermişlerdir. Kastamonu Mevlevîhâne’si Şeyhi Âmil Çelebi de bu gönüllü faaliyete dervişleri ile birlikte iştirak etmiştir. 1915-1918 yılları arasında “Gönüllü Mevlevî Alayı”nda görev yapmıştır.¹¹⁷ Bu nedenle Mehmet Tevfik Efendi’nin, Remzi Dede’nin Mevlevîhâne’yi yeniden aslî görevine döndürme gayretleri sırasında ya da Âmil Çelebi’nin Birinci Dünya Savaşı’nda dervişleri ile birlikte cepheye gönüllü asker olarak gittiği dönemde bu vazifede bulunmuş olabileceği düşünülmektedir.

Mehmet Tevfik Efendi, 27 Aralık 1911 tarihinde genel itibariyle *Zafer* adıyla anılan gazeteyi çıkarmaya başlamıştır.¹¹⁸ Haftalık yayınlanan bu gazete, on ikinci sayısından sonra düzenli olarak çıkartılamamıştır. Sofuzâde, dönemin şartları doğrultusunda var olan siyasî bir tartışma neticesinde İstanbul’a Divan-ı Harb-i Örfî’ye verilmiştir. Tutuklanarak hapse giren Mehmet Tevfik Efendi, hatırlı dostlarının yardımı

---

¹¹⁵ Ziya Demircioğlu, “Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü”, Mustafa Gezici Özel Arşivi.

¹¹⁶ Kastamonu’da tarihi kayıtlarda Kastamonu Mevlevîhânesi’nin bânisi Çandarlı Süleyman Paşa olarak görülmektedir. Mevlevîhâne’nin ilk şeyhi Dede Sultan’dır (ö. 960/1553). Dede Sultan’dan sonra postnişinliğe Elvan Dede geçmiş ve Mevlevîhâne etrafına bazı binalar ve hamam inşa edilmiştir. Bu tarihten sonra uzunca bir süre Nakşî ve Kadirî tekkesi olarak kullanılan Mevlevîhâne Bolulu Kalender Dede’nin gayretleri ile 1288/1871 yılında yeniden Mevlevîhâne olarak hizmet vermeye başlamıştır. XIX. yüzyılda Said Efendi posta oturmuş; yaklaşık on iki yıl bu görevde kalmışsa da Mevlevî tarikatına yakışmayacak davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle görevinden azledilmiştir. Bir süre sonra Kayserili Ahmed Remzi (Akyürek) Dede postnişin olarak görevlendirilmiştir. Fakat Said Efendi, Remzi Dede’yi rahatsız etmeye devam etmiş, vazifesini ifâya fırsat vermemiştir. Bu durum Konya’ya, reisü’l-meşâyih Ahmed Ziyaeddin Efendi ve diğer tarikat şeyhlerinin, idarecilerin de imzasıyla bildirilmiş; bunun neticesinde Said Efendi, Antalya’ya gönderilmiştir. Remzi Dede harap halde bulunduğu Kastamonu Mevlevîhânesi’ni tamir ettirmiş, mevcut borçları ödemiştir. Remzi Dede’den sonra Kastamonu Mevlevîhânesi’ne Tâhir Âmil Çelebi postnişin olarak atanmıştır. Tâhir Âmil Çelebi, Kastamonu Mevlevîhânesi’nin son şeyhidir. Bugün, ne yazık ki, 1925 yılına kadar faaliyet gösteren bu Mevlevîhâne’den geriye bir hamam kalmıştır. 1514 yılında Celaleddin Dede Sultan tarafından yaptırılan ve ona nispeten “Dede Hamamı” olarak bilinen bu hamam, Atatürk Caddesi üzerinde, İsfendiyar Mahallesi, Tabaklar mevkiinde hizmet vermektedir. Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, ss. 274-280; Çifci, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, ss. 289-290; Ek-10.

¹¹⁷ Nuri Köstüklü, “Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele’de Kastamonu Mevlevî Şeyhi Âmil Çelebi ve Ailesi (1910-1923)”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Temmuz 2014, c. XXX, s. 89, ss. 1-10.

¹¹⁸ 6 Muharrem 1330/14 Kânûn-ı Evvel 1327.

ile kefâletle serbest bırakılmıştır. Fakat beraât ederek yeniden Kastamonu'ya dönmesi uzun zaman almış; bu süreç içerisinde *Zafer*'in yayınları da inkıtaya uğramıştır.¹¹⁹ Sofuzâde, Kastamonu'ya döndükten bir süre sonra yeniden *Zafer*'i çıkarmaya başlamıştır.

Cumhuriyet'ten sonra medreselerin kapatılmasıyla açılan İmam Hatip okulunda mantık, felsefe, din tarihi, usûl-i münazara ve muhadara öğretmenliğinde bulunmuş; bu sırada bazı talebelere de özel dersler vermiştir.¹²⁰

Mehmet Tevfik Efendi siyasetle de yakından ilgilenmiştir. Başlangıçta İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne üye olmuş ve iki yıl süre ile hizmette bulunmuştur. Daha sonra bu cemiyetin politikalarını beğenmeyerek ayrılmış; Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı desteklemiştir. 1912 yılında, Osmanlı Devleti'nin son Mebusan Meclisi seçimlerine Kastamonu'dan aday olmuş fakat seçilememiştir.

Bir süre sonra siyasetten tamamen çekilerek ticaretle uğraşmaya devam etmiş, uzun yıllar boyunca demir tüccarlığı yapmıştır.

1.9. Yapmış Olduğu Seyahatler¹²¹

Sofuzâde, hayatının farklı dönemlerinde çeşitli nedenlerle seyahatler yapmıştır. Hemen her şiirine tarih yazan ve Kastamonu dışında yazdığı şiirlerine şehir notu da ilave eden Mehmet Tevfik Efendi'nin şiirlerinden, çıktığı seyahatlere dair elde edilen bilgilere göre kendisi 1926-1943 yılları arasında iki kez Ankara'ya seyahat etmiştir. Bu seyahatlerinde Mehmet Tevfik Efendi'nin kızı Hatice Hanım ve damadı Tahsin Coşkan Bey'i ziyaret ettiği ve bir süre yanlarında kaldığı anlaşılmaktadır. Defterlerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda ilk ziyareti 1936 senesinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda şair, 14 Temmuz 1936 tarihinde Ankara'da bulunmaktadır.¹²² 23 Temmuz 1936 tarihli şiirini ise İstanbul'da yazmıştır. 11 Ağustos 1936, İstanbul'da yazdığı ikinci şiirinin tarihidir. Kronolojik sıralamasına da bakılarak şairin Ankara'dan İstanbul'a seyahat ettiği açıkça görülmektedir.¹²³ Yaklaşık iki hafta süre ile İstanbul'da kalan şair, bir aylık seyahatin ardından Kastamonu'ya geri dönmüştür.

¹¹⁹ Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için çalışmamızın "*Zafer*" başlığı altına bakılabilir.

¹²⁰ Z. Demircioğlu, "Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü", Mustafa Gezici Özel Arşivi.

¹²¹ Seyahatlerine dair bu bölümde kaleme alınanlar Mehmet Tevfik Efendi'nin şiirlerinden ve gazete yazılarından elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır. Şairin burada zikredilenler dışında, farklı yerlere de seyahatler yapmış olabileceği düşünülmektedir.

¹²² 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), ss. 130-132. Bu sürede, Ankara'da üç şiir yazmıştır.

¹²³ Şairin İstanbul'a yaptığı bu seyahatte iki şiir kaleme almıştır. İstanbul'u gelip görmüş ve içinde bulunduğu ahvâli son derece dikkat çekici tasvirlerle müsebbâ biçiminde anlatmıştır. 06 Mil Yz-A 9962-5

M. Tevfik Efendi, Ankara'ya ikinci ziyaretini 1939 yılında gerçekleştirmiştir. Yine yaklaşık bir ay süre ile Mayıs ve Haziran aylarında Ankara'da kalmıştır.¹²⁴ Bunun dışında Mehmet Tevfik Efendi'nin Bursa'ya da gitmiş olduğunu, çıkardığı *Zafer* gazetesindeki Bursa hatıratından öğrenmekteyiz. Bursa hatıratı, *Zafer*'in elde edilebilen son sayısı olan 24. sayısında yer almaktadır (19 Nisan 1919).¹²⁵ Bu yazının, aslında Bursa'yı pek çok özelliği ile tasvir için kaleme alınan bir dizi yazısının sadece girişi olduğu, kullanılan ifadelerden kolaylıkla anlaşılmaktadır. Mehmet Tevfik Efendi, bu yazıda, Osmanlı Devleti'nin bu önemli kadim şehrinin tarihî ve mimarî yapısından bahsetmektedir. Bursa'ya hâkim bir tepeden bakıldığında, o günkü manzarayı, şehrin yerleşim planını oldukça etkileyici bir tasvirle şu şekilde anlatmaktadır:

“...kâmet-i zîbâ-yı saltanatın bir ridâ-yı zerrîni olup kemâl-i gurûrundan sahralara doğru dâmen-nisâr olmuş iken ismet-i medeniyetin dâmen-i vakârına bulaşmakta olan çirkâb u perişâniyeden dolayı eteklerini toplamakta olduğu pek âşikâr görülüyor.”¹²⁶

Yine Bursa gezisi sırasında, Çelebi Sultan Mehmet Türbesi'ndeki mimarî hususiyetlerin korunamamış olduğunu gören şair, o devirdeki durumun ahlâfın bu eserlere sahip çıkma ve koruma husûsunda ne kadar ehliyetsiz olduğunun göstergesi olduğunu dile getirmiştir. Sofuzâde'ye göre bu tarihi değerler ve hususen şehrin yerleşim planı bile aslında büyük bir medeniyetin göstergeleridir ve ne yazık ki bunların medeniyet bağlamındaki önemi anlaşılamamış ve diğer toplumlara anlatılamamıştır:

Yıldırım Beyazid'in devr-i saltanatında tevessül eden ve tekemmül eden şehrin aldığı vaziyet muhafaza edilmiş olsa idi bir gün tarih sahifelerinin isti'âb edemeyeceği bir medeniyetin Osmanlılık hesabına kâim-i balidât bir âbidesini dâima görür ve bütün medeniyet vâdisinde pûyân olan akvâma da dâima gösterebilir idik.¹²⁷

(Altıncı Defter), ss. 133-136; Ayrıca bkz.: Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde'nin İstanbul İçin Bir Müsebbâ'ı”, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 62-69.

¹²⁴ 21 Mayıs 1939 tarihli şiirinde yer belirtmediğinden Kastamonu'da olduğunu anlıyoruz, bu tarihten sonra Kastamonu'dan ayrılmış ve yaklaşık bir ay kadar Ankara'da kalmıştır. 24 Mayıs 1939 tarihli şiiri bu ikinci Ankara seyahatinde yazılmış ilk şiiridir. Ankara'da yazılan son şiir ise 19 Haziran 1939 tarihlidir. Bu süre içinde dört şiir kaleme almıştır. Mehmet Tevfik Efendi'nin Ankara'da yazdığı şiirler için bkz.: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde M.Tevfik Efendi'nin Ankara'da Yazdığı Şiirleri ile Bayramîlik'in Kastamonu Uzantısı ve Bilinmeyen Bazı Belgeler”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Her Yönüyle Ankara Sempozyumu*, Ankara 2004, s. 83-106; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), ss. 29-32.

¹²⁵ *Zafer*, 18 Receb-i Şerif 1337, Nu.: 24, s. 4.

¹²⁶ a.y.

¹²⁷ a.y.

Bursa seyahati sonrasında, Osmanlı Devleti'nin önemli bir şehri hakkında bu bilgileri hatıratında paylaşan şairin, daha sonra bu seyahatin ayrıntıları hakkında yazdıklarını neşr edip etmediğine dair bir bilgi maalesef mevcut değildir. Yazının sonunda “ma’badı var” denilmektedir fakat bu sayı *Zafer* gazetesinin, bugüne ulaşabilen son sayısıdır.

Mehmet Tevfik Efendi, başta ticaret olmak üzere farklı sebeplerle Kastamonu'nun ilçelerine de ziyaretlerde bulunmuş; bu ziyaretleri de şiirlerine konu olmuştur. Mesela, 2 Teşrin-i Evvel 1936'da yazdığı bir şiirinin ilk beytini Taşköprü'ye ticarethane açmak için gitmeden evvel yazdığını, geri kalan kısmını da dönüşte tamamladığını şiirinin sonuna yazdığı nottan öğrenmekteyiz.¹²⁸ Yine seyahatlerinden birini Konya'ya yaptığını ve Hz. Mevlana'yı da ziyaret ettiğini şiirlerinde görmekteyiz.¹²⁹

Mehmet Tevfik Efendi bu kısa gezilerinin dışında iki kez Hicaz'a da gitmiştir. Cumhuriyet'ten sonra uzunca bir dönem hacca gitmek yasak olduğundan, Atatürk Orman Çiftliği'nin kurucu müdürlüğünü yapmış, Kastamonu milletvekili olmuş damadı Tahsin Coşkan aracılığıyla, Sofuzâde, Mustafa Kemal Atatürk'e, kırk arkadaşı ile birlikte hac farızasını yerine getirmek istediklerini bildirmiştir. Atatürk, Mehmet Tevfik Efendi ve arkadaşlarına, son derece iyi Arapça ve Farsça bildikleri için, gittikleri yerlerde mevcut havadisın tetkik edilerek dönüşte kendisine nakledilmesi şartı ile izin vermiştir. Hac farızasını yerine getirip seyahatten dönen Mehmet Tevfik Efendi, hazırladığı bilgileri Mustafa Kemal'e sunmuştur. Bunun üzerine Atatürk, “Umduğumuzun da üstünde oldu” diyerek yapılan çalışmadan memnun kaldığını ifade etmiştir.¹³⁰ Atatürk'ün hayatta olduğu dönemde gerçekleşen bu ilk haccın tam olarak hangi tarihte gerçekleştiği belli değildir. Fakat 7 Kânûn-ı Sâni 1936 tarihli hac, tavaf, Kâbe'den ve Arafat'tan bahsettiği bir şiirinde Sofuzâde şöyle demektedir:

Yâ Rab ol bâr-geh-i Ka'be-i 'ulyâ hakkı

Eyle tekrâr ziyâretle beni secde-tırâz

¹²⁸ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 13. Şairin ayrıca Kastamonu'nun Devrekânî ilçesi için yazdığı bir şiiri de mevcuttur. Bkz.: 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 84-86.

¹²⁹ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 58-59.

¹³⁰ Şairin hac seyahatini, Atatürk'ün özel izni ile yaptığını dair bilgiler tarafımıza, yaptığımız telefon görüşmesi sırasında, şairin torunu Rahşan Hanımefendi tarafından şifahen verilmiştir.

Bu şiiri hac seyahatinde yazdığına dair bir bilgi olmamakla beraber ya bu tarihte ya da bu tarihten evvel hacca gitmiş olduğu “tekrar ziyarete gelip orada secde edebilmeyi” arzuladığı, niyâzından anlaşılmaktadır

Sofuzâde'nin, edâ ettiği ikinci haccın ve bu hac yolculuğunun da ne zaman ve ne şekilde gerçekleştiğine dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Fakat yine şiirlerinden takip ettiğimiz kadarıyla, 1942 yılının Mayıs ayında yaklaşık on beş gün içerisinde dört tane na't-ı şerîf kaleme aldığı görülmektedir. Bunlardan 21 Mayıs 1942 tarihli olanında Mehmet Tefvik Efendi, Hz. Peygamber'i ziyaret etmekten duyduğu sürûru dile getirmiş; “Bâbü's-Selâm” kapısından girerek Hz. Peygamber'in huzuruna nasıl vardığını, burada ettiği duâları, duyguları ayrıntılı olarak anlatmıştır. Ardından da tekrar böyle bir ziyaretin kendisine nasip olmasını Cenâb-ı Allah'tan dilemiştir. Buradan hareketle ilk haccını Atatürk hayatta iken 1938'den evvel yapmış olmalıdır. İkincisini ise 1942'de yapmış olması muhtemel görülmektedir. Bu hac seyahati sırasında muhtemelen Medine'ye de uğrayarak Hz. Peygamber'i ziyaret edip orada da bir süre kalmış ve bahsi geçen na'ları orada kaleme almıştır.¹³¹ Hac vazifesinden sonra siyasetten çekilen Mehmet Tefvik Efendi, ticaret hayatına devam etmiş ve uzun yıllar demir ticareti ile meşgul olmuştur.

1.10. Vefâtı

Mehmet Tefvik Efendi, ailesi ile birlikte uzun yıllar Kastamonu merkezde Sinan Bey Camii'nin yakınında bugün Şeyh Şaban-ı Velî Caddesi üzerinde bulunan konakta yaşamıştır. Ailesinin bize aktardığı bilgiye göre, konakta kendine ait odada vaktini geçirir; ailesinden kendisi ile görüşmek isteyenleri bu odaya kabul eder; belirli saatlerde görüşür; taleplerini alır; sorunlarını dinler ve çözümleri hususunda yapılması gerekenleri tavsiye edermiş. Kimi zaman, konakta, “güzel sesli” torunu Firûzan Hanım'la karşılıklı gazel okur, ilahiler terennüm ederlermiş.¹³²

Sofuzâde, hayatının son yıllarını, yaşlılığın verdiği bir takım rahatsızlıklar nedeniyle, daha ziyâde evinde, münzevî bir tarzda, ilim ve ibâdet ile meşgul olarak geçirmiştir. Vefâtından birkaç yıl önce ticarî işlerini, torunu Ahmet Sait Efendi'ye devretmiştir. Bu büyük âlim, şair, yazar, mütefekkir ve siyasetçi Hoca Tefvik Efendi, 19

¹³¹ Bahsi geçen sürede kaleme aldığı şiirleri için çalışmamızın “Na'ları” başlığı altına bakılabilir.

¹³² Firûzan Hanım'ın aktardığı bilgiye göre, birlikte Ziya Demircioğlu'nun yanına gitmişler. Mehmet Tefvik Efendi kendine ait iki şiiri okumuş ve bu şiirler o zamanki şartlarda banda kaydedilmiş. Ne yazık ki bu kayıtlar ailenin elinde mevcut değilmiş.

Nisan 1960 tarihinde, gece onu on geçe, hayli ilerlemiş bir yaşta Kastamonu’da, evinde vefât etmiştir.¹³³

Sofuzâde’nin vefâtı, Kastamonu basınında da geniş yer bulmuş ve gazetelerde özgeçmişî ile birlikte vefât haberleri yayınlanmıştır.¹³⁴ Vefâtı ile ilgili olarak kaleme alınan yazılardan birinde kendisinin “Kastamonu’nun ilmi ve fazlı ile tanınan son ulemâsı” olduğu “Kastamonu’nun böyle bir din adamını kaybettiği” dile getirilmektedir.¹³⁵

Mehmet Tevfik Efendi’yi çocukluk ve gençlik yıllarından beri yakînen tanıyan Abdulkerim Abdulkadiroğlu cenaze merasimine iştirak etmiş, cenaze sırasında çok farklı bir manevî havanın zuhurunu hissettiğini belirtmiştir. Kalabalık bir cemaatle kılınan cenaze namazının ardından Mehmet Tevfik Efendi kabrine tevdi edilip şehir merkezine dönülürken, Abdulkerim Abdulkadiroğlu’nun ifadesiyle “hava kararmış gibi”dir ve herkese sanki kendi “anne ve babasını” kaybetmiş olmanın verdiği hüznün hâkimidir.¹³⁶ Abdulkerim Abdulkadiroğlu’nun bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Sofuzâde, Kastamonu halkı tarafından çok sevilmekte ve derin hürmet görmektedir. Dolayısıyla vefâtı pek çok kişiyi müteessir etmiştir.

Yaptığımız çalışma sırasında, Kastamonulu araştırmacı ve eğitimci Mustafa Gezici ve yine Kastamonu Şemsizâde ailesinden Metin Boyacıoğlu aracılığıyla Mehmet Tevfik Efendi’nin torunlarına ulaşılmıştır. Ailesinin verdiği malûmat doğrultusunda

---

¹³³ Torunu Firûzan Hanımefendi’nin, dedesi Mehmet Tevfik Efendi’nin vefâtı ile duyduğu elemi, ona olan derin muhabbet ve hürmetini anlatan bir şiiri mevcuttur. Şairin vefât tarihi ve vefât saati gibi bir takım bilgileri de içeren bu şiir için bkz.: Ek-11, Ek-12.

¹³⁴ Z. Demircioğlu, “Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü”, Mustafa Gezici Özel Arşivi.

¹³⁵ a.g.m.

¹³⁶ Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen Yaş ve İhtiyarlık Konulu Şiirleri”, s. 88.

Abdulkerim Abdulkadiroğlu, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Hoca Tevfik Efendi’ye ciddi bir hürmet ve muhabbet beslemektedir. Dolayısıyla onun vefâtıyla sanki ailesinden birini kaybetmenin hüznünü yaşamıştır. Hatıralarını naklederken, çok küçük yaşlardan itibaren babası Abdullah Efendi ile birlikte Mehmet Tevfik Efendi’nin evine gidip geldiklerinden, aileyle olan hususi münasebetlerinden bahsetmektedir. Yine bir bayram günü babası ile birlikte Sofuzâde’ye yaptıkları ziyaret, Mehmet Tevfik Efendi’nin her alanda varolan ilgisini, toplumda oluşabilecek sıkıntıların kaynaklarını bulma ve çözüm üretme adına ortaya konulması gerekenleri nasıl tespit ettiğini ve Abdulkadiroğlu’nun üzerindeki etkisini göstermesi bakımından dikkate şâyandır. Bu ziyarette sohbet esnasında bir ara Hoca Tevfik Efendi, “Abdulkerim evladım! Son yıllar top denilen bir illet iyice yaygınlık kazandı. Gençler geleceklerini hazırlayacak en ciddi çalışmaları bir kenara itiyorlar, varsa yoksa top. Ben onlara şunu söylemek istiyorum, ‘*Kovalayacaksın neden tepiyorsun, teptin neden kovalıyorsun*’. Sen hayatında ölçüyü elden kaçırmı; oyunun eğlenenin fazlasını terk ederek daha çok okumaya ve çalışmaya bak” demiştir. Abdulkerim Abdulkadiroğlu gençlik yıllarında sporla iştigal etmesine rağmen daha ilkokul yıllarında Hoca Tevfik Efendi’den işittiği bu nasihati hiç unutmadığını ve her geçen gün bu meselenin ehemmiyetini daha iyi anladığını hatıratında nakletmektedir. Bkz.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, “Kovalayacaksın Neden Tepiyorsun, Teptin Neden Kovalıyorsun”, *Güncel Yazılar*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 1997, ss. 443-450.

Sayın Hakkı Aksoy'un yaptığı araştırma ile şairin kabrinin bulunduğu yer tespit edilip ziyaret edilmiştir.

Kabri, bugün, Kastamonu'da Gümüşlü Hoca/Gümüşlüce Mezarlığı olarak bilinen kabristandır. Sofuzâde'nin annesi Hoca Rahime Hanım'ın, eşi Şefika Hanım'ın ve kızı Şükriye Hanım'ın kabirleri de yine aynı kabristanda yer almaktadır.¹³⁷

Kızı, Hacer Şükriye Hanım, 1917 yılında dünyaya gelmiş ve henüz on dört yaşında iken 1932 yılında vefât etmiştir.¹³⁸ Mehmet Tevfik Efendi'nin kızı için yazdığı şu manzûme kızının şahidesinde yer almaktadır:

İllet on dört yaşında etti hüçûm

Olmadı çâre-i şifâ mâlum

Bir nazîri bulunmayan kız idi

Oldu cism-i hayattan mahrum

Ehl-i cennet denilse lâyıktır

Hem güzel hem şehîd hem mâsum

Sûfzâde Tevfik Efendi Kerimesi Şükriye Hanım

Ruhu için Fâtihâ¹³⁹

İbnül Emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*'nde Sofuzâde'nin şiir ve ebebiyata vukûfiyetini övdükten sonra, "Memleketinin irfanına ve iktisadına yıllarca hizmet etmesinden dolayı, tâcir-i sâdika mevcûd olan mükâfata nail olacağı şüphesizdir"¹⁴⁰ demektedir. Bu ifade ile İbnül Emin, Hz. Peygamber'in, son derece güzel bir müjdesini içeren, "Müslüman dürüst tacirlerin ahirette peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacağı"na dair hadis-i şerîfi kastediyor olmalıdır.¹⁴¹

Biz de İbnül Emîn Mahmut Kemal'in bu duâsına gönülden iştirak ederek Mehmet Tevfik Efendi'yi rahmetle anıyoruz. Bu büyük mütefekkir şairin defterlerinden birinde rastladığımız "Mezar Taşına" başlıklı, üç beyitlik bir duâ, bir münâcât şeklindeki manzûmesi ile bu bölümü sonlandırmayı uygun buluyoruz.

¹³⁷ Şefika Hanım'ın şahidesi için bkz.: Ek-13.

¹³⁸ Mehmet Tevfik Efendi'nin birden fazla kızı henüz bebekken vefat etmiştir. Bu durum nüfus kayıtlarında görülmektedir.

¹³⁹ Mehmet Tevfik Efendi'nin kızı Hacer Şükriye Hanım'ın şahidesi için bkz.: Ek-14.

¹⁴⁰ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 3, s. 1893.

¹⁴¹ Tirmizî, *Es-Sünenü't-Tirmizî*, c. 3, s. 515 (Hadis nr.: 1209).

Mezâr Taşına

- 1 Dâr-ı fenâ-yı terk eyleyerek rıhlet eyledim
Dâr-ı beķâyaya aldı götürdü ecel beni
- 2 Yâ Rab huzûr-ı izzetiñe vardığım zamân
Rüsvâ-yı âlem itmeye sũ'-i amel beni
- 3 Düşdüm ğarîb hâk-i siyâh-ı nedâmete
Luţfuñla kıl mu'âmele afv eyle gel beni¹⁴²

2. ESERLERİ

Mehmet Tefvik Efendi, iyi eğitim görmüş bir âlim, son derece velûd bir şair, devrinin ve İslam dünyasının problemlerine çözüm arayan bir mütefekkindir. O, her hal ve şartta vatani ve milleti için hizmete hazır bir siyasetçi, Allah ve Resûlüne gönülden bağlı, insanın varoluş nedenini anlama ve anlatma çabası ile Kur'an ve sünnet ışığında halkı tenvir etmeye kendini adanmış bir hatiptir. Ayrıca, geleceğin temsilcileri gençlerin hem verdiği hizmetlerle hem de bıraktığı eserleriyle "Hoca"sı olan fazilet timsali, mümtaz bir şahsiyettir. Bu bakımdan yukarıda bahsi geçen tüm alanlarda çalışmalar yapmış eserler vermiştir. Mehmet Tefvik Efendi'nin her biri yakın tarihimize ve edebî kültürümüze büyük değer katabilecek nitelikte olan eserleri şunlardır:

- a. *Hulviyyât*: 1911'de basılmış, divan'ı niteliğinde, Osmanlıca matbu eseridir.
- b. Şiir Defterleri: Şairin kendi yazısı ile *Hulviyyât*'ı yazdıktan sonra 1943 yılına kadar eski alfabemizle kaleme aldığı şiirlerinden meydana gelen dokuz cilt defterdir.
- c. *Rubâiyyât-ı Mevlâna*: Şairin Hz. Mevlâna'nın rubâîleri arasından seçtiği yüz bir rubâiye yaptığı yaklaşık dört yüz sayfalık şerh ve izâhtan oluşan eseridir.
- d. *Sirru'l-Velâye*: Tasavvufa dair eseridir.
- e. *Miyârü's-Şemîm fi Ahlaki'l Ümem*: Ahlâka dair eseridir.
- f. *Zafer* Gazetesi: *Zafer* gazetesinde neşrolunan çok sayıda siyasi, ilmî, fikrî yazıları ve şiirleridir.

¹⁴² 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 116.

g. *El-Medâris ve Beyânü'l-Hak* Dergilerindeki Yazıları: Bu dergilerde yayınlanan dinî-ilmî yazıları ile Kur'an-ı Kerîm'in muhtelif ayetlerine yaptığı tefsirlerdir.

2.1. *Hulviyyât*

Hulviyyât, Mehmet Tevfik Efendi'nin divanı niteliğindeki eseridir. 1329/1911 yılında Kastamonu Vilâyet Matbaası tarafından basılan ve 240 sayfadan oluşan *Hulviyyât* 140×210 mm boyutlarındadır.¹⁴³ Eserin ön yüzünde, edebiyatın, milletin, ruhunu besleyen bir kaynak ve yüceliğini gösteren bir nişan olduğunu vurgulayan şu beyit bulunmaktadır:

Edebiyât muğaddî -i rûh-ı millettir

Edebiyât milletiñ nişâne-i te'âlîsidir

Ayrıca, muharriri, basıldığı matbaa, basım tarihi ve Mehmet Tefi Efendi'nin mührü yine ön yüzde bulunan bilgiler arasındadır.¹⁴⁴ Eserin arka yüzünde “muharririn diğer âsârından” olduğu belirtilen *Sırru'l-Velâye* ve *Miyârü'ş-Şemîm fi Ahlâki'l-Ümem*¹⁴⁵ adlı eserleri kayıtlıdır. *Miyârü'ş-Şemîm fi Ahlâki'l-Ümem*'in basım aşamasında olduğu belirtilmiştir. Yine, *Hulviyyât*'ın nerede satıldığı ve fiyatı da arka kapakta yer alan bilgiler arasındadır.

Hulviyyât, Mehmet Tevfik Efendi'nin, gençlik hatta çocukluk yıllarından itibaren kaleme aldığı pek çok şiirden meydana gelmektedir. Eserde, dibâce mahiyetinde, “İfade-i Mahsûsa” başlığı altında, mensur olarak kaleme alınmış, şairin edebiyata, şiire, şairliğe ve sanata dair fikirleri yer almaktadır.¹⁴⁶

Klasik edebiyatımızda divanlar genellikle şairlerin kendi adları veya mahlasları ile anılırlar. Öte yandan divanlarını isimlendiren şairleri görmek de mümkündür.¹⁴⁷ Mehmet Tevfik Efendi eserini isimlendiren az sayıda şairdendir. Bu eserini neden

¹⁴³ Aziz Demircioğlu, *Kastamonu'da Basılan Eserler 1869-1928*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1987, s. 53; *Hulviyyât*'ın ön ve arka kapak fotoğrafı için ayrıca bkz.: Ek-15.

¹⁴⁴ *Hulviyyât*'ın iç kapağında ise dış kapakta yer alan bu bilgilerin yanında “Her hakkı muharririne aittir ve mühürsüz nüshalar sahtedir” yazısının altında “Kastamonu, 1 Ramazan-ı Şerif 1328 /23 Ağustos 1326” tarihi yer almaktadır.

¹⁴⁵ Eserin adı bazı kaynaklarda *Miyarşiyân fi Ahlâki'l-Ümem* olarak da geçmektedir. Bkz.: Ziya Demircioğlu, “Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü”, Mustafa Gezici Özel Arşivi.

¹⁴⁶ Şairin edebiyata, şiire, şairliğe ve sanata dair fikirleri çalışmamızın “Edebî Şahsiyeti” başlıklı kısmında aktarılmaktadır.

¹⁴⁷ Tahir Üzgör, *Türkçe Divan Dibâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 13.

Hulviyyât olarak isimlendirdiğini de bahsi geçen “İfade-i Maḥsûsa” başlığı altında şu şekilde belirtmiştir:

Bana karşı meâyiḫi mestûr olan işbu eser-i nâçiz, manzûr-ı erbâb-ı kemâl olduğunda karîn-i lutf u tesâmüh olmak ve şiir olması dolayısıyla zâika-bahş-ı kulûb olacağını müte’emmil ve eş’ârın bir zevk-i manevîyi hâiz bulunduğuna kâni bulunmak cihetleri isminin “*Hulviyyât*” olması için nezd-i âcizîde esbâb-ı kâfiye görülmüştür. (Ve mina’llâhi’t-tevfik)¹⁴⁸

Yani Sofuzâde, *Hulviyyât*’taki şiirlerde büyük bir manevî zevkin var olduğunu bu nedenle kalbî bir tad alınacağı emelinde olduğunu, gerçi kendisi için pek çok hata ve noksana sahip olmakla beraber bu eserin, kemâl ehlinin müdakkik nazarlarında hoş görüleceğini umduğunu belirtmektedir.

Hulviyyât, üç ana bölüme ayrılmıştır.

İlk bölüm, “Zübde-i Esrâr-ı Hüdâ-yı Alîm, Bismillâhirrahmânirrahîm” şeklindeki girişin ardından “Nevha-i Niyazmendâne” başlığını taşımaktadır. *Hulviyyât*’ın bu bölümünde, Cenab-ı Hakk’ın varlığını ve birliğini anlatan, esmâ ve sıfatlarından bahseden pek çok tevhid ile birlikte niyâz ve duâ içeren münâcâtlar bulunmaktadır.

Bu bölümde, tevhid ve münâcâtların ardından şairin Hz. Peygambere’e derin bir muhabbetle kaleme aldığı na’tları yer almaktadır. *Hulviyyât*’ta on iki na’t bulunmaktadır. Bu na’tlardan biri eserin ikinci kısmında “Gazeliyât” başlığı altında yer almaktadır. İlk bölümdeki na’tlardan bir tanesi, İtrî’nin na’tına mutarraf tahmisdir.¹⁴⁹ Ayrıca, bir tahmis na’t daha bulunmaktadır; fakat bu tahmisin hangi şairin gazeline yapılan tahmis olduğu Mehmet Tevfik Efendi tarafından belirtilmemiştir. Bu noktada şairin kendine ait bir gazeli tahmis ettiği düşünülebilir. Diğer na’tlar gazeli nazım biçiminde kaleme alınmıştır. Na’tlardan bir diğeri Nef’î’nin kasidesine naziredir. Oldukça uzun olan bu nazire altmış beyittir. Bunun dışında Hz. Peygamber muhtevalı şiirler içerisine dâhil edebileceğimiz bir müseddes mevlûdiyesi de yine bu bölümde yer almaktadır.

Dinî tasavvufî muhtevalı bir “Sâkinâme”si de bu ilk kısımda yer alan türler arasındadır. Yedi bentten meydana gelen terkîb-i bent şeklindeki *Sâkinâme*’nin her bendi yedi beyitten oluşmaktadır. Divan şairi Aynî’nin “*Sâkinâme*”sinin ilk beytini, Mehmet Tevfik Efendi, yazmış olduğu *Sâkinâme*’nin baş kısmına alıntılanmıştır. Bunu kendi eseri için “tam anlamıyla şevke vesile olan uygun bir başlangıç” olarak

¹⁴⁸ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 6

¹⁴⁹ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 36-38.

gördüğünü söyleyerek âdetâ bir başlık gibi şiirinin üst kısmına Farsça olarak bu beyti yazmıştır. Ayrıca “*Sâkinâme-i âcizâneme unvân-ı fâtîha-i şevk-i tâm olmak üzere intihâb ve iktibâs eyledim*” şeklinde ifade de etmiştir.¹⁵⁰

Öte yandan, bu bölümde, çehâr-yâr-ı güzîn için yazılmış altmış beyitlik bir kasîde¹⁵¹ ve hocası Ahmet Mâhir Efendi’ye yazdığı şiirler ve onun şiirlerine yaptığı nazireler yer almaktadır. Hacı Bayram Vefî’nin büyüklüğünü anlatmak; Abdülkâdir Geylânî hazretlerinden istimdâd dilemek, Hz. Pîr Şâban-ı Vefî Dergâhı’nın yeniden tamiri nedeniyle tarih düşürmek için kaleme aldığı şiirler yine bu bölüm içindedir.¹⁵² Bahsi geçen son şiir, bugün Hz. Pîr camisinin avlu kapısı üzerindeki kitabede yazılı bulunmaktadır.

Yine Nakşî-Halidî silsilenin bir temsilcisi olan Seydişehirli Abdullah Efendi’nin vefâtı üzerine duyduğu teessürle kaleme aldığı mersiye özelliğindeki terkîb-i bend bu bölümdedir. Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretlerine duyduğu saygı ve muhabbeti ifade ettiği mütekerrir müseddes ile Bayramî Şeyhi Abdullah Efendi’nin kesrette cemâl-i vahdeti müşahedeyi tasvir ettiği gazeline yaptığı tahmisi de bu ilk bölümde bulunmaktadır.

“*Ve’l-fecr veleyâlin aşr*” âyet-i celîlesi tefsîri üzerine inşâd edilmiş, sırasıyla, Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Yâkup, Hz. Yûnus, Hz. İbrahîm, Hz. Eyüp, Hz. Mûsa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed Mustafa’dan (s.a.v.) bahseden bir muharremiye ve iki mersiye de bu ilk bölümdedir.

Bunların yanında Mehmet Tevfik Efendi’nin, Nâzım Paşa ve Ali Rıza Paşa için yazmış olduğu kasideler de bu bölümde yer alan şiirler arasındadır.

Hulviyyât’ın ikinci bölümü, şairin “Gazeliyât” olarak adlandırdığı bölümdür. Bu bölümde ağırlıklı olarak son derece ustalıkla kaleme alınmış gazeller yer almaktadır. Gazellerden iki tanesi Farsça’dır. Gazellerin bazıları klasik divan şiiri muhtevalı iken bazılarında yoğun tasavvufî dil hâkimdir. Bu bölümde, Yûsuf sûresinin 91. âyet-i celîlesinin (Tallâhi lekad âseraka’llâhu aleynâ) tekrar edildiği bir mütekerrir murabba¹⁵³ ile Ahzâb sûresinin 72. âyet-i celîlesinin tefsîri ve tebyîni için mesnevi nazım biçiminde kaleme alınmış iki ayrı şiir yer almaktadır.¹⁵⁴ Ayrıca Karamanlı Kâmî’nin (ö. 952/1545-46) “*Varak-ı mihr ü vefâ-yı kim okur kim dinler*”¹⁵⁵ mısrasının tazmini yoluyla tahmisi

¹⁵⁰ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 31-36.

¹⁵¹ a.g.e, ss. 38-44.

¹⁵² a.g.e, ss. 74-76.

¹⁵³ a.g.e, ss. 84-85.

¹⁵⁴ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 223-224.

¹⁵⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, c. II, s. 389.

bu bölümdedir.¹⁵⁶ Hâfız-ı Şirâzî'nin “nedâred” redifli gazelinin manzûm tercümesi ve yine Hâfız'ın “henüz” redifli şiirine bir nazire¹⁵⁷ de *Gazeliyât* başlığı altında yer alan şiirlerdendir. Sultan III. Murad'ın gazeline mutarrafl tahmis,¹⁵⁸ divan şairlerinden Keçecizâde İzzet Molla'nın gazeline tahmis,¹⁵⁹ Fuzûlî,¹⁶⁰ Bâkî,¹⁶¹ Nâbî,¹⁶² ve Nazif Efendi'nin¹⁶³ gazellerine nazireler bu kısımda bulunan diğer şiirlerdendir.

Mehmet Tevfik Efendi mûsikî ile de yakından ilgilidir. *Hulviyyât*'ta pek çok şiirde, Türk mûsikîsinde kullanılan sazların ve de makamların isimleri geçmektedir.¹⁶⁴ Tasavvufî mânâları da çağrıştıracak şekilde tevriyeli kullanılan bu istilâha şairin vâkîf olduğu açıktır. Ayrıca, şairin divan şiiri husûsiyetleri içerisinde kaleme aldığı iki şarkısı da *Hulviyyât*'ta bulunmaktadır.¹⁶⁵ Bunlardan ilki “Dûr olan gözden gönülden dûr olur” nakaratlı şarkısıdır.¹⁶⁶ İkinci şarkısı ise “Ey sehâb-ı merhamet insin yere pirâmenin” nakaratlıdır.¹⁶⁷ Mûsikî ile yakından ilgili olduğu şiirlerinde açıkça görülebilen şairin, mûsiki aleti çaldığına dair bir bilgi ise mevcut değildir.

Bu bölümün son kısmında şairin, Kastamonu Sanat Mektebi'nde idareci iken verdiği imlâ ve kitâbet derslerinde öğrencilerine yazdırdığı manzûm notlar yer almaktadır. Daha ziyâde didaktik unsurlar içeren bu manzûm parçalar mesnevî nazım şeklinde kaleme alınmıştır.

Hulviyyât'ın üçüncü bölümü “Tevârih” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, şairin tarih düşürdüğü şiirleri bulunmaktadır. Yakın çevresinden veya devlet ricâlinden kimselerin, ev yaptırmaları, yeni bir göreve tayin edilmeleri ya da çocuklarının dünyaya gelmesi dolayısıyla düşürülmüş tarihleri ihtiva eden şiirler şu şekilde kayıtlıdır:

¹⁵⁶ Mehmet Tevfik Efendi, defterlerinde bu şekilde kaleme aldığı şiirleri için tazmin yoluyla tahmis demekle beraber bu şiir için “muhammes” başlığını kullanmıştır. Süfuzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 106-107.

¹⁵⁷ a.g.e, ss. 127-128.

¹⁵⁸ a.g.e, ss. 210-211.

¹⁵⁹ a.g.e, ss. 211-212.

¹⁶⁰ a.g.e, ss. 213-218.

¹⁶¹ a.g.e, ss. 219-220.

¹⁶² a.g.e, ss. 220-221.

¹⁶³ a.g.e, ss. 222-223.

¹⁶⁴ Pek çok şiirinde geçen mûsikî makamları şunlardır: Uşşak, hicaz, rast, nevâ, tiz-nevâ, sûz-i dil-ârâ, beyâtî, aksak, gülizâr, bûselik, müsteâr, sûznâk, rehâvî, ısfehânî. Şiirlerinde adı geçen mûsikî aletleri ile mûsikî terimleri ise şu şekildedir: Meyan, karar; ney, neyzen, mutrip, saz, kanun, tanbur, ud, rebab, mızrap.

¹⁶⁵ Sofuzâde'nin defterlerinde sekiz adet ve *Hulviyyât*'ta da iki adet olmak üzere on şarkısı bulunmaktadır. Mehmet Tevfik Efendi'nin bu şarkıları bir makalede yayınlanmıştır. Bkz.: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde'nin Bilinmeyen Sekiz Şarkısı”, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 410-415.

¹⁶⁶ Süfuzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 112.

¹⁶⁷ a.g.e, s. 150.

- Ali Rıza Paşa merhûmun damadı umerâ-yı askeriyeden Tecelli Bey'in mahdûmu Muhyiddin Bey'in vilâdeti tarihidir.¹⁶⁸
- Miralay Cemal Bey'in damadı İsmail Hakkı Efendi'nin kerîmesi Fahire Hanım'ın vilâdeti tarihidir.¹⁶⁹
- Bitlis tahrirat müdürü fâzıl-ı sūhan-verândan Reşit Efendi'nin mahdûmu Sabahattin Bey'in vilâdeti tarihidir.¹⁷⁰
- Mahkeme-i bedâyet baş-kâtibi Reşat Efendi biraderimizin mahdûmu Âdil Efendi'nin vilâdeti tarihidir.¹⁷¹
- Şemsizâde Reşâdetlü Şeyh Ziyâeddin Efendi'nin Kale Hamamı'nı tecdîden tamir buyurdularında yazılan tarihtir.¹⁷²
- Hâkim-i esbak Esad Efendi'nin inşâ eylediği hânenin tarihidir.¹⁷³
- Ehass-ı ihvânımızdan Aletî Ağa-zade Hacı Ahmed Efendinin binâ eylediği hânenin tarihidir.¹⁷⁴
- Miralay-ı esbak Cemal Bey'in dersâdet hassa dairesine tahvilinde yazılmıştır.¹⁷⁵
- Kerîme-i muhteremelerinin vilâdeti tarihini muhtevî Şeyh Ziyâeddin Efendi'ye yazılan mektûb-ı manzûm suretidir.¹⁷⁶
- Bu dîvân-ı vazî'ü'l-unvânın hitâm-ı tab'ında hâtime-i ümîd ü recâ olmak emeliyle imlâ edilen tarihtir.¹⁷⁷

Hulviyyât'ta yer alan son şiirde, Mehmet Tevfik Efendi, eserin yazımında, tamamlanmasında ve neşredilmesinde Cenâb-ı Hakk'ın tevfiğ ü inâyetinin büyüklüğünü zikretmektedir. Kendisinin bu yüce kudret karşısında şairlik iddia etmekten uzak olduğunu söyleyerek Cenâb-ı Allah'a duâ ve niyazda bulunmuş ve *Hulviyyât*'ın tamamlanma tarihini düşürmüştür.

¹⁶⁸ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 229-220.

¹⁶⁹ a.g.e, ss. 230-231.

¹⁷⁰ a.g.e, ss. 231-232.

¹⁷¹ a.g.e, s. 232.

¹⁷² a.g.e, s. 233.

¹⁷³ a.g.e, s. 234.

¹⁷⁴ a.g.e, s. 235.

¹⁷⁵ a.g.e, ss. 235-236.

¹⁷⁶ a.g.e, ss. 236-238.

¹⁷⁷ a.g.e, s. 239.

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

Bu Dīvān-ı Vazî' ü'l-' Unvānıñ Hıtām-ı Tab' ında

Hātıme-i Ümîd ü Recā' Olmaq Emeliyle İmlā Edilen Tārīhdir

- 1 Şenā ol Zāt-ı bī-hem-tāya kim inzāl edip āyāt
Kitāb-ı hādīsāta eylemişdir ādemi mir'āt
- 2 Zuhūruñ sırrını temşil eder efkār-ı şūretde
Taşavvur etmege vā-bestedir timşāl-i māhiyyāt
- 3 Me'āni hep taşavvurdan olur zīb-āver-i taşvīr
Mişāl-i hāriciden aḥz eder ma' nāyı idrākāt
- 4 Verir vüs'at ḥayāle rūḥ-ı ma' nā feyz-i vāridden
Bulurlar vāridāt ehl-i sūḥan-der naṭ' -ı ilhāmāt
- 5 Olur levḥ-i zamīri şā' irānıñ ma' kes-i esrār
Verir mihr-i ḥaḳīḳat incilāsın anlara zerrāt
- 6 Bir ednā zerreyim ol cem' -i pākiñ ḥāk-i pāyinde
Ne ḥācet iddi' ā-yı şā' iri etmek baña heyhāt
- 7 Eşer taḳvīm-i yek-sāl-i ḥayāt-ı ḳābiliyyetdir
Olur her cümlesinde müncelī ḥālāt u keyfiyyāt
- 8 Ümîdim dā'imā erbāb-ı nışfetden budur Tevfiḳ
Ḥaṭā noḳşān olunca rü-nümā luṭf eyle taşḫihāt
- 9 Muvaffaḳ eyledi Ḥallāḳ-ı 'ālem ketb ü imlāya
Hele ṭab' ıyla neşrinde ' ināyet ḳıldı teshilāt

10 Mücevher hâtem-i itmâm olup tab‘ında târîhim

Gelir bezm-i kemâle sükker-i temşîl-i Hulviyyât¹⁷⁸

كلير بزم كماله سكر تمسثيل حلويات

1329/1911

Tertip edilmiş şekli ile *Hulviyyât* tam bir divan olarak adlandırılmamıştır. Oysaki ilk bölümde klasik tertibe uygun olarak tevhid, na‘t ve münâcâtlar, mi‘râciyye-dört halife, İslâm ve tarikat büyükleri, hükümdar ve devlet büyükleri için medhiyeler yer almaktadır. Buraya kadar olan kısım muhteva bakımından klasik divan tertibine uygunsuz da şekil yönünden farklılık arz etmektedir. İkinci bölümde gazeller redif ve kafiye düzenine uygun biçimde düzenlenmiştir. Klasik divan tertiplerinde görülen kasidelerin gazellerden önce ve musammatların da gazellerden sonra yer alması dışında eser kendi içerisinde bir düzene sahiptir. Şair, gazel, kaside, kıt‘a, müfred, şarkı ve benzeri formları kafiye düzeni içerisinde ikinci bölüme almıştır. Bu bölümün sonunda mesnevîleri yer almaktadır. Üçüncü bölüme de tarihlerini almış böylelikle kendine has farklı bir tertip ile divanı niteliğindeki eserini şekillendirmiştir. *Hulviyyât*’ta farklı nazım şekillerinde kaleme alınan toplam 278 şiir yer almaktadır.

2.2. Şiir Defterleri

Mehmet Tevfik Efendi’nin *Hulviyyât*’tan sonra, 1926-1943 yılları arasında kapsayan binlerce şiiri kendi el yazısı ile eski alfabemizle kaleme aldığı, tek nüsha, bu defterlerde kayıtlıdır.¹⁷⁹ Binlerce sayfadan ve bir o kadar da şiirden müteşekkil bu evrakın neden defter olarak adlandırılmış olduğu akla gelen ilk sorudur. Bunun iki nedeni olabileceği görülmektedir. İlki bu şiirlerin bugünkü manada da çizgili ve çizgisiz kâğıtların ciltlenmesi ile oluşturulmuş “defter” olarak nitelendirilen sayfalar üzerine yazılı olmasıdır. Öte yandan diğer bir sebep ise divan şiir geleneği içerisinde şairlerin tertip etmedikleri, mürettep bir divan haline getirmedikleri şiirlerinin yazılı olduğu mecmuaları “defter” şeklinde adlandırmış olmalarıdır.¹⁸⁰

Mehmet Tevfik Efendi’ye ait evrak, vefâtından sonra torunu Raşan Hanımefendi tarafından titizlikle toplanarak Ziya Demircioğlu’na teslim edilmiştir. Ziya Demircioğlu’nun Sofuzâde’nin vefâtı üzerine kaleme aldığı yazısında açıkça belirttiği

¹⁷⁸ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 239.

¹⁷⁹ El yazısı ile kaleme aldığı defterlerden sayfalar için bkz.: Ek-16.

¹⁸⁰ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, c. 9, İstanbul 1994, s. 398.

üzere Mehmet Tevfik Efendi vefât etmeden bir yıl evvel şiir defterlerini yayınlanması için kendisine vermiştir. Yani Sofuzâde vefât ettiği zaman Demircioğlu'nun belirttiğine göre dokuz “cilt defter, bin sayfayı mütecaviz eş'âr” kendisinde bulunmaktadır.¹⁸¹ Bir süre, bu defterler, emaneten Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nda da bulunmuş; o da bu süre zarfında defterlerde bulunan şiirleri incelemiş; şiirlerle ilgili pek çok makale kaleme almıştır. Bu şiirlerin tamamını yayınlamaya yönelik çalışmaya başlamış fakat ömrü vefâ etmemiştir.¹⁸² Bu defterler Mehmet Sadık Erdağı tarafından 2009 yılında Milli Kütüphane'ye teslim edilmiştir.

Milli Kütüphane'de Mehmet Tevfik Efendi adına, 06 Mil Yz-A 9962-1-11 şeklinde kayıtlı olan defter sayısı dokuz değil on birdir. Mehmet Tevfik Efendi'nin, 1926-1943 yılları arasını kapsayan şiirlerinin bulunduğu defterlerin dışında üç defter daha bu kayıt altında yer almaktadır. Sofuzâde tarafından veya belki de daha sonra Ziya Demircioğlu tarafından, kırmızı kalemle üzerlerine numaralar yazılmak suretiyle defterler sıralanmıştır. Ayrıca bazı defterlerde bulunan notlar ile de kaçınıcı defter olduğu belirtilmiştir. Buna göre ikinci ve üçüncü defter aslında tek bir defterde bir aradadır. Bu defterler, Milli Kütüphane kayıtları arasına alınırken Mehmet Tevfik Efendi tarafından belirtilen mevcut sıralama gözden kaçmış olabileceğinden farklı bir sıralama takip edilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda, şiirler ile ilgili yapılan atıflarda bir karışıklığa mahal vermemek adına, Milli Kütüphane'deki kayıt numarasının yanında parantez içinde Mehmet Tevfik Efendi tarafından verilen sıralamaya uygun olarak kaçınıcı defter olduğu notu da ilave edilmiştir. Buna göre bahsi geçen dokuz defter şunlardır:

06 Mil Yz-A 9962-1 : Beşinci defterdir.

06 Mil Yz-A 9962-2 : Dördüncü defterdir.

06 Mil Yz-A 9962-4 : İkinci ve üçüncü defterler bu defter içindedir.

06 Mil Yz-A 9962-5 : Altıncı defterdir.

06 Mil Yz-A 9962-7 : Yedinci defterdir.

06 Mil Yz-A 9962-8 : Dokuzuncu defterdir.

06 Mil Yz-A 9962-9 : Sekizinci defterdir.

06 Mil Yz-A 9962-10: Birinci defterdir.

---

¹⁸¹ Ziya Demircioğlu, “Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü”, Mustafa Gezici Özel Arşivi.

¹⁸² Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve Şiirleri”, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 358.

Defterlerdeki bu sıralama şiirlerin yazım tarihleri de göz önüne alındığında daha açık görülebilmektedir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere sekiz cilt defterde, şairin dokuz defter kaydı mevcuttur. Bu sıralamanın dışında kalan diğer üç defter şunlardır:

06 Mil Yz-A 9962-3
06 Mil Yz-A 9962-6
06 Mil Yz-A 9962-11

Mehmet Tevfik Efendi'nin adına Milli Kütüphane'de kayıtlı bulunan defterler hakkında genel bilgiler şu şekildedir:

2.2.1. 06 Mil Yz-A 9962-1

Mehmet Tevfik Efendi'nin beşinci defteridir. 120×160 mm boyutlarındadır.¹⁸³ Cönkleri andıran bir biçimi mevcuttur. Fakat daha ziyâde çizgisiz karton kapaklı bir not defteri gibidir. Sayfalar yukarıya doğru açılmaktadır. Sayfalar, kolaylıkla defterden ayrılabilir biçimde işaretlidir. Defterin kapağının arkasında Sadık Erdağı'ndan 2009 yılında alındığı kaydı, kütüphane kayıt numarası ve muhtemelen satın alınırken ödenen fiyat da yazılıdır.¹⁸⁴ İlk sayfasında Sofuzâde tarafından kırmızı kalemle deftere verilen sıralama numarası “5” yazılıdır. Defter, 72 sayfadır. Mehmet Tevfik Efendi'nin 1925 yılında yazdığı şiirlerini içeren bu defterin son sayfasında kendisinin tuttuğu bir alacak verecek hesabı da mevcuttur. Defterde 54 şiir yer almaktadır.

2.2.2. 06 Mil Yz-A 9962-2

Mehmet Tevfik Efendi'nin dördüncü defteridir. Yaklaşık 120×160 mm boyutlarında karton kapaklıdır. Bu defter aslında bir söz derleme defteridir. Bu defterin baş kısmının iç sayfasında, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Söz Derleme Defteri” kaydı bulunmaktadır. İstanbul'da Devlet Matbaası'nda 1932 yılında basılmıştır. Derleme defterini doldururken gözetilecek hususlar ve derleme yapacak kişi için yapılan uyarıların yer aldığı ayrıntılı açıklamalar da bulunmaktadır. Defterin sol sayfaları çizgisiz olarak hazırlanmıştır. Defterin baştan sona kadar sağ tarafta kalan sayfalarında ise 1'den 10'a kadar sayıların verildiği kutucuklar halinde hazırlanmış bir cetvel

¹⁸³ Defterlerin boyutları verilirken Milli Kütüphane'den temin edilen dijital kopyada yer alan cetvel esas alınmıştır.

¹⁸⁴ Bu bilgi bütün defterlerde yer almaktadır.

bulunmaktadır. Bu cetvel aslında derleme sırasında yapılacak fişleme işlemi için hazırlanmıştır. Defterin başında bu on bölüm için hazırlanmış on maddelik bir fişleme yöntemi de bulunmaktadır. Her madde için ayrılan bölüme ilgili konuda gereken bilgilerin verilmesi istenmektedir. Mehmet Tevfik Efendi bu defterde, söz derlemesine ait bir çalışma yapmamış ve onu şiir defteri şeklinde kullanmıştır. Dolayısıyla bahsi geçen kısım Sofuzâde'nin kullanımına göre defterin sonundadır. 117 sayfa olan bu defter soldan sağa doğru açılır biçimde numaralandırılmış, 1933-1934 yıllarına ait şiirler bu şekilde yazılmıştır. Bahsi geçen fişleme cetvelinin yer aldığı sayfaları, birkaç sayfa hariç, Mehmet Tevfik Efendi şiir yazımı için kullanmamıştır. Defter ortalarında bazı sayfalar da boştur. Kullanılmayan bu kısımlara sayfa numarası verilmemiştir. Defterde farklı nazım şekillerinde kaleme alınmış 71 şiir yer almaktadır.¹⁸⁵ Bunlardan biri müfred ve biri ise Müftü Hazım Efendi'ye ithafen yazılmış bir dördlüktür.

2.2.3. 06 Mil Yz-A 9962-3

Bu defter yaklaşık 140×200 mm boyutlarında, karton kapaklı ve çizgilidir. Klasik divan tertibinin, alfabetik kafiye düzenine göre sıralanmış şiirlerden meydana getirilmiştir. Her harf için bir iki şiir yazılmış, muhtemelen bazı harflere uygun şiir bulunamamış ve o sayfalar boş bırakılmıştır. Mesela “ت”, “ج”, “ر” ve “ل” harfleri ile kafiyelenmiş şiirler için daha sonra ilave edebilmek maksadıyla boş sayfalar ayrılmıştır. Bu defterde tarih kaydı bulunmayan 50 şiir yer almaktadır. Bu nedenle, şiirlerin ne zaman yazıldığını tespit etmek oldukça güçtür. Bu şiirlerin şairin divanı olarak tanımlanan *Hulviyyât'tan* önce yazıldığı kabul edilse o zaman bu şiirlerin ya tamamının ya da birkaçının *Hulviyyât'a* alınmış olabileceği akla gelmektedir. Fakat tespit edebildiğimiz kadarıyla bu şiirler bahsi geçen eserde bulunmamaktadır. *Hulviyyât* da dâhil olmak üzere her şiirine tarih atan şairin bu defterindeki şiirlerinin hiç birisinde tarih bulunmaması ve yazı farklılıkları bu defterin şairin kaleminden çıkmadığını, bir başkası tarafından düzenlenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca farklı evrak üzerine yazılı bulunan şiirlerinin bu şekilde temize çekilerek, Mehmet Tevfik Efendi hayattayken veya daha sonra, bir divan tertip edilmek istenmiş olabileceği de

¹⁸⁵ Tüm defterler için ayrı ayrı verilen bu şiir sayılarına dörder mısradan oluşan nazım birimleri ile müfred ve matlalar da dâhil edilmiştir. Mehmet Tevfik Efendi'nin dört mısradan müteşekkil şiirlerini bazen “rubâî” bazen de “kıt'a” olarak isimlendirdiği görülmektedir. Bu şiirlerinden bazılarının vezin ve kafiye özelliklerinin bahsi geçen nazım şekillerinin tanımlarına uygun olmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle şairin “rubâî” veya “kıt'a”yı nazım şeklinden ziyade nazım birimi olarak kullanmış olabileceği düşünülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak bkz.: Halil Erdoğan Cengiz, “Divan Şiirinde Musammatlar”, *Türk Dili-Dil ve Edebiyat Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri) 415-416-417*, TDK Yayınları, Ankara 2017, ss. 412-421.

düşünülebilir. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Mehmet Tevfik Efendi'ye ait bazı şiirlerin defterler dışında bir kısım evraka yazılı olarak da bulunduğundan bahsetmektedir.¹⁸⁶ Bizim çalışmamız sırasında ise Mehmet Tevfik Efendi'ye ait olduğunu düşündüğümüz, mahlasını taşıyan, üslûp ve yazı husûsiyetlerine sahip şiirlerinin yazılı bulunduğu herhangi bir evrak elimize geçmemiştir. Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun bahsettiği bu şiirlerin yazılı olduğu evrakın nerede olduğuna dair bir bilgi de mevcut değildir.

2.2.4. 06 Mil Yz-A 9962-4

Mehmet Tevfik Efendi'nin ikinci ve üçüncü defterleri olarak tasnif ettiği defterdir. Yaklaşık 200×200 mm boyutlarında, karton kapaklıdır. Bu defterin de ilk defter gibi sayfaları yukarıya doğru açılmaktadır. Başından hemen hemen defterin ortasına kadar olan 21 sayfalık kısım Sofuzâde'nin "2" numaralı defteridir. 21. sayfadan itibaren Mehmet Tevfik Efendi kırmızı kalemle sayfa sonuna "3" numarasını yazmış ve buradan itibaren deftere yeniden sayfa numarası vermiştir. Bu kısım ise 23 sayfadır. Her iki bölümde de kullanılmayan sayfalar numaralandırılmamıştır. Bu defterde şiirlerin yazım tarihlerinde diğer defterlere oranla bir düzensizlik göze çarpmaktadır. Sofuzâde'nin 1932-1937 yılları arasında yazılmış 50 şiiri bu defterde kayıtlıdır.

2.2.5. 06 Mil Yz-A 9962-5

Mehmet Tevfik Efendi'nin altıncı defteridir. Baş kısmında kırmızı kalemle "6" yazılıdır. Yaklaşık 140×210 mm boyutlarında karton kapaklı, çizgili bir defterdir. Defter, sayfaları soldan sağa açılır şekilde düzenlenmiştir. 1935-1936 yılları arasında kaleme alınmış şiirler bu defterde kayıtlıdır. 156 sayfadır. Her sayfasında şiir mevcuttur. Son sayfasında Mehmet Tevfik Efendi'nin "aşk" ve "sevda" ayrımını yaptığı kısa bir yazı ile İslam'ın ve Hz. Peygamber'in getirdiği nurla aydınlanamamış filozoflara ve felsefeye dair bir eleştiri yer almaktadır.¹⁸⁷ Bu defterde farklı nazım şekillerinde kaleme alınmış 138 şiir yer almaktadır.

¹⁸⁶ Abdülkadiroğlu, "Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve Şiirler", *Kültürümüzden Esintiler*, s. 358.

¹⁸⁷ Mehmet Tevfik Efendi'nin bu notları ile ilgili olarak çalışmamızın "Edebî Şahsiyeti" başlığı altına bakılabilir.

2.2.6. 06 Mil Yz-A 9962-6

Bu defterin zencirekli ve şemseli yeşil korton bir kapağı bulunmaktadır. Kapağın üzerinde, “Mekâtib-i Umûmiyye Talebesine Mahsûs” yazısı, kabartma harflerle hilal biçiminde istiflenmiştir. Bu yazının altında rakamla “120” yazılıdır. Yine defterin arka kapağında ortasında kuş figürü bulunan bir şemse yer almaktadır. Yaklaşık 140×200 mm boyutlarında olan bu defter incelendiğinde şairin el yazısıyla kaleme alınmadığı açıkça görülmektedir. Defterin ilk sayfasının baş kısmında “Nu’ût-ı Muhammediye’den Bir Nebze” ve “Udebâ-yı Asırdan Sûfizâde Mehmet Tevfik Efendi Tarafından İnşâd Olundu” kaydı bulunmaktadır. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere defterdeki şiirler Mehmet Tevfik Efendi tarafından inşâd edilmiş; fakat muhtemelen deftere bir başkası tarafından yazılmıştır. Deftere sayfa numaralarının verilmemiş olması, sadece Milli Kütüphane’de verildiğini düşündüğümüz varak numaralarının yer alması, bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Çünkü Mehmet Tevfik Efendi baştan beri görüleceği üzere bütün defterlerine sayfa numarası vermiştir. Bu defter, daha ziyâde şairin *Hulviyyât* adlı eserindeki şiirlerinden seçilerek oluşturulmuş bir “müntehâb” olarak nitelendirilebilir. Bu defterdeki şiirlerin *Hulviyyât*’a öncülük ettiği düşüncesi ise uygun değildir çünkü *Hulviyyât*’taki tüm şiirler tarihleri ile birlikte neşredilmiştir. Oysaki bu defterde çok az şiirde tarih bulunmaktadır. Önce bu defter tertip edilmiş olsa şairin *Hulviyyât* için şiirlere tarih ilave etmiş olması gerekeceğinden bu düşünce pek de geçerli görülmemektedir. İçinde farklı nazım şekillerinde kaleme alınmış 103 şiir yer almaktadır. Bu defter, şairin şiirlerinden seçilerek hazırlanmış ayrı bir defter olarak düşünölmelidir.

2.2.7. 06 Mil Yz-A 9962-7

Hem Milli Kütüphane hem de Mehmet Tevfik Efendi tarafından aynı şekilde kaydedilmiş tek defter yedinci defterdir. Yaklaşık 160×200 mm boyutlarında, karton kapaklıdır. İçinde 1936-1938 yılları arasında kaleme alınmış şiirler mevcuttur. Bu defterin kapağında vergi defteri olduğu yazılıdır. Kapağın hemen arkasında Latin alfabesi ile “Satış Defteridir” kaydı ile “4/5/1929” tarihi yer almaktadır. Altında ise “İ. Hakkı” yazılıdır. Bu yazıların üzerine bir çarpı atılmış ve üst kısma yine Latin alfabesi ile “Hoca Tevfik’in Divanı” yazılmıştır. Bu kapağın ardında bir iç kapak daha bulunmaktadır. Bunun ön yüzünde bir takım hesaplamalar vardır. Arkasında ise “Âzâ Osman Efendi’nin mahdumu İsmail Efendi” yazılıdır. Defterin ilk sayfası boştur. Ardında vergiler için düzenlenmiş çizgili, bölmeli, cetvelli iki sayfa yer almaktadır. Bu

cetvel bölmelerinin aralıklarında ilgili notlar yer almaktadır. Bu sayfalardan ikincisinin üzerinde 1936-37-38 tarihleri ile kırmızı kalemle “7” yazılıdır. Mehmet Tevfik Efendi tarafından kaleme alınan bir kıt’a da bu sayfada mevcuttur. Bu sayfadan itibaren defter numaralandırılmış ve bir kişinin ayrıntılı olarak hayatına dair notlar bulunmaktadır.¹⁸⁸ Dört sayfalık bu serencâmdan sonra Mehmet Tevfik Efendi’nin şiirleri yer almaktadır. Tamamı 169 sayfadır. Son sayfasında da bu defterin yetkili makamlarca vergi defteri olarak Âzâ Osman Efendi’nin oğlu İsmail Hakkı Bey’e verildiğine dair bilgiler ve mühür yer almaktadır. Diğer sayfaların tamamında Hoca Tevfik Efendi’nin farklı nazım şekillerinde kaleme aldığı 112 şiiri yer almaktadır.

2.2.8. 06 Mil Yz-A 9962-8

Mehmet Tevfik Efendi’nin dokuzuncu defteridir. 140×200 mm boyutlarında, karton kapaklı, çizgisiz defterdir. 171 sayfadır. Tüm sayfalarında 1941-1943 yılları arasında yazılmış şiirler yer almaktadır. Oldukça hacimli olan bu defterde farklı nazım şekillerinde kaleme alınmış 168 şiir yer almaktadır.

2.2.9. 06 Mil Yz-A 9962-9

Mehmet Tevfik Efendi’nin 1939-1941 yılları arasındaki şiirlerini kapsayan sekizinci defteridir. 140×210 boyutlarında, karton kapaklı, 220 sayfa, çizgisiz defterdir. Bazı sayfalarında karalama denebilecek türde çizgiler mevcuttur. Bu karalamaları, torunu Firûzan Hanım’ın yaptığı, Mehmet Tevfik Efendi tarafından not düşülmüştür. Bu defterde 202 şiir yer almaktadır.

2.2.10. 06 Mil Yz-A 9962-10

Bu defter Mehmet Tevfik Efendi’nin 1926-1927 yıllarında yazılmış şiirlerinden oluşan ilk şiir defteridir. Yaklaşık 180×220 boyutlarında, karton kapaklı ve çizgisizdir. Bu defterin düzeni oldukça karışıktır. Defter iki yönlü olarak kullanılmıştır. Bu nedenle çeşitli şekillerde sayfa numaraları verilmiştir. Defterin soldan sağa açılan yönünde, 1-

---

¹⁸⁸ Bu notlar muhtemelen defterin ilk sahibi olduğu anlaşılan Âzâ Osman Efendi’nin oğlu İsmail Hakkı Bey’e aittir. Zîrâ burada anlatılan hayat hikâyesi Mehmet Tevfik Efendi’ninki ile uyumlu değildir. Bahsi geçen İsmail Hakkı Bey, Sofuzâde’nin kızı Safiye Hanım’ın eşi yani damadı İsmail Hakkı Oktay olmalıdır. Dolayısıyla İsmail Hakkı Bey’in vaktiyle hayat hikâyesinden kısımları kaydetmiş olduğu bu defter, daha sonra kayınpederi Mehmet Tevfik Efendi tarafından şiirlerini yazmak amacıyla kullanılmış olmalıdır.

166. sayfaları arasında Mehmet Tevfik Efendi tarafından “muharrir nüshasından” istinsah edildiği belirtilen “*Mantıku't-Tayr*” yazılıdır. Bu kısımdan sonra defteri sağdan sola doğru açarak ilerlemek gerekmektedir. Çünkü şiirler tarih sıralaması göze alındığında da açıkça görüleceği üzere bu düzende kaleme alınmıştır. Sayfa karışıklığını önlemek adına sağdan sola doğru açılan bu defter sayfaları Sofuzâde tarafından yeniden kırmızı kalemle numaralandırılmıştır. Bu kısım tam 227 sayfadır. Oldukça hacimli olan bu defterde 215 şiir yer almaktadır.

2.2.11. 06 Mil Yz-A 9962-11

Bu defter yaklaşık 50×130 mm boyutlarında çizgisiz ince uzun karton kapaklı bir defterdir. Kapağının arka yüzünde “Sâhibü'l-kitâb Mehmet Tevfik el-'arîf bi-Sûfzâde” yazılıdır. İlk sayfasında ise “Ta'likât-ı Eş'âr-ı Şerâre-i Âsârım Defteri” ve “Târihü İbtidâ lit-tebyîzi mine'd-defteri's-sâbık” kaydı bulunmaktadır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere bu defter, Mehmet Tevfik Efendi'nin şiirlerini temize çektiği bir defterdir. Defterdeki şiirler, hem hicrî hem de rûmî tarihe sahiptir. Bu tarihler incelendiğinde, şairin gençlik hatta çocukluk dönemine ait şiirlerin bu defterde yer aldığı görülecektir. Şairin çocuk denebilecek bir yaşta 1305/1887 yılında kaleme aldığı na'tı, bu defterin ilk şiiridir. 1896 yılına kadar yazılmış 130 şiir bu defterde toplanmıştır. Bu deftere ilk bakışta göze çarpan bir ayrıntı, defterdeki şiirlerin pek çoğunun soldan sağa, yukarıdan aşağıya uzanan bir çizgi ile üzerlerinin çizilmiş olmasıdır. Bu çizgi şiirlerin okunmasını engelleyecek şekilde değildir. Şairin şiirlerinin üzerine hafifçe çizmiş olması ile ilgili olarak birkaç ihtimal akla gelmektedir. Bunlardan en kuvvetlisi bu şiirlerin *Hulviyyât*'a alındıktan sonra üzerlerinin, kitaba alındığına dair bir işaret olarak çizilmiş olabileceğidir. Yani bu defter, *Hulviyyât*'tan önce şair tarafından çocukluk yıllarından beri yazdığı şiirleri temize çekmek için kaleme alınmıştır. Burada bulunan şiirlerin hemen hemen tamamı ya aynen ya da bazı farklılıklarla *Hulviyyât*'a alınmıştır. Şairin gençlik dönemine ait bu şiirlerde bazı üslûb ve muhteva farklılıkları ile yoğun lirizm göze çarpmaktadır.

Görüldüğü üzere defterlerin her biri farklı boyutlarda ve farklı özelliktedirler. Bazı defterler şimdiki not defterleri gibi ya da cönkler şeklinde, sayfaları yukarı doğru açılır nitelikte iken bazıları bugünkü defterler şeklindedir. Yine bazı defterlerin sayfaları çizgili bazılarının çizgisizdir. Defterlerin kimisi sağdan sola doğru kimisi soldan sağa doğru açılır. Bazı defterlere her iki şekilde birden şiirler kaydedilmiştir. Bu defterlerin çoğu hesap defterleridir. Ticaret erbâbı olan Sofuzâde'nin, yaptığı mal

alımlarını, ödeme planlarını, alacak-verecek hesaplarını da bu defterlerin içerisinde görmek mümkündür. Öte yandan, bahsedildiği üzere dördüncü defteri bir derleme defteridir. Bu durum bize, Mehmet Tevfik Efendi'nin muhtemelen o günkü şartlar neticesinde, elinde mevcut bulunan bu farklı şekil ve özellikteki defterlere şiirlerini kaydetmek durumunda kaldığını göstermektedir.

Öte yandan şiirlerin sayfa ya da varak numarası meselesi de defterlerde karışıklığa sebep olmaktadır. Mehmet Tevfik Efendi şiirlerine sayfa numarası vermiştir. Milli Kütüphane'ye kaydedildiği sırada bu defterlere bir de varak numarası eklenmiştir. Yukarıda bahsi geçen sebepler nedeniyle şiirlerin ilerleyiş yönündeki farklılıklar da dikkate alınarak sayfa numarası olan defterlerde sayfa numaraları, sayfa numarası olmayan defterlerde ise varak numarası takip edilmiş; şiirlerle ilgili atıflar bu doğrultuda verilmiştir.

Bilindiği kadarıyla bu defterler tek nüshadır ve hepsi Milli Kütüphane'de bahsi geçen kayıt numaraları ile yer almaktadır.

2.3. *Rubâiyyât-ı Mevlâna*

Rubâiyyât-ı Mevlâna, kaynakların varlığından bahsettiği fakat kütüphane kayıtları arasında yer almayan Sofuzâde'nin, Hz. Mevlâna'nın rubâileri arasından seçerek şerh ettiği yaklaşık dört yüz sayfalık eseridir.¹⁸⁹

Bilindiği üzere Hz. Mevlâna'nın, ilâhî aşkı ağırlıklı olarak işlediği yoğun bir lirizme sahip tasavvufî şiirlerinin toplandığı eseri, *Dîvân-ı Kebîr*'dir. Yirmi iki bölümden oluşan *Dîvân-ı Kebîr*'in son bölümü rubâiler divanıdır. Yazma nüsha farklılıkları nedeniyle eserde 1600-2000 civarında rubâi bulunduğu kabul edilmektedir.¹⁹⁰

Dîvân-ı Kebîr'deki rubâiler Türkiye'de ilk olarak Veled Çelebi İzbudak tarafından *Rubâiyyât-ı Hazret-i Mevlâna* adıyla yayımlanmıştır (H. 1314). Bin dokuz yüz kırk iki rubâinin sadece Farsça asıllarından oluşan bu eser, M. Nûri Gençosman tarafından *Mevlâna'nın Rubâileri I-II* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (1965).¹⁹¹

Yaptığımız çalışma sırasında Kastamonulu araştırmacı ve eğitimci Mustafa Gezici'nin özel arşivinde bulunan bir kısım evrâkı görme imkânı elde ettik. Bu esnada

¹⁸⁹ Eserin varlığından bahseden Aziz Demircioğlu sayfa sayısını üç yüz olarak belirtmiştir. İbnül Emin ise dört yüz sayfa civarında olduğunu söylemektedir. Bkz.: A. Demircioğlu, *Yüz Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir? 1872-1972*, s. 63; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 3, s. 1893.

¹⁹⁰ Hamza Tanyaş, "Mevlâna Rubâilerinin Türkçe Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Mevlâna Araştırmaları Dergisi*, Konya 2007, yıl: 1, sayı: 2, ss. 107-121.

¹⁹¹ Tahsin Yazıcı, "Dîvân-ı Kebîr", *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, ss. 432-433.

Sofuzâde'nin mezkûr eserine ait olduğu tahmin edilen evrakı da görme imkanımız oldu. Bu eser, el yazısı ile kaleme alınmış, baş tarafı eksik, çizgisiz bir defterin 384-397. sayfaları arasına aittir. İçinde 99, 100 ve 101 şeklinde numaralandırılmış rubâî şerhleri yer almaktadır. Bu rubâîlerin öncelikle Farsça asılları verilmiş sonra mensur tercümeleri yapılmış ardından da konuya uygun ayet, hadis ve tasavvufî ıstılahlar aracılığıyla rubâîler tafsilatlı bir biçimde şerh edilmiştir. Gerekli görülen yerlerde başka şiirlerden alınan beyitlerle şerh zenginleştirilmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi'nin Türk İslam Edebiyatı açısından son derece önemli ve değerli bir çalışma olan bu eserin ne yazık ki tamamına ulaşma imkânımız olmamıştır. Eserin elde mevcut olan kısmında, son kısmı olmasına rağmen, bir ferağ kaydına rastlanmamıştır. Mehmet Tevfik Efendi'nin her şiire bile tarih attığı hatırlandığında böyle bir esere tarih koymamış olması düşünülemez. Buradan hareketle, böyle bir kaydın eserin başında belirtilmiş olduğu varsayılabilir. Yine de elde mevcut bazı bilgilerden eserin yazılmış olduğu tarih aralığı ortaya konabilir.

Öncelikle Mehmet Tevfik Efendi'nin divanı niteliğindeki eseri *Hulviyyât* 1911 yılında basılmıştır. Bu eserin arka kapağında ahlaka ve tasavvufa dair diğer iki eserinin adı zikredilmiş fakat *Rubâiyyât-ı Mevlâna*'ya dair bir bilgi verilmemiştir. Buradan hareketle *Rubâiyyât-ı Mevlâna*'nın bu tarihten sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan Mehmet Tevfik Efendi'nin tekke ve zaviyelerin kapatılması ile ilgili kanundan evvel, Kastamonu Mevlevî dergâhında *Mesnevî-i Şerîf* okuttuğu bilinmektedir. Dönem özellikleri dikkate alındığında *Mesnevî-i Şerîf*'i okutmanın bir takım şartlara bağlı olduğu bir gerçektir.¹⁹² Mehmet Tevfik Efendi, yukarıda tahsil hayatında anlatıldığı üzere son derece iyi eğitim almış bir âlimdir. Sadece Farsça'nın dil husûsiyetlerini bilmekle kalmayıp Mesnevî içerisindeki ilâhi sırların inceliklerine de vâkıf olabilecek tasavvufî birikime sahip büyük bir mütefekkindir. Dinî ilimlerde de üstünlüğü açıktır. Devrinde fetva sormak isteyenler, bizzat dönemin müftüsü tarafından, kendisine yönlendirilmektedir. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, o döneme ait bir anısında Kastamonu'da her birinin, belli bir alanda otorite olduklarını kabul ettirmiş âlimlerin bulunduğu bahsetmektedir. Bunların hepsini tanıdığını, sohbetlerinde bulunduğunu; Sofuzâde'nin, Arapça ve Farsça bilgisine, edebiyattaki şöhretine ilaveten fıkıhta da söz sahibi olduğunu vurgulamaktadır. Bir konuda fetva soran birini, dönemin âlim müftüsü, Hacı Hazım Efendi, “Evladım, bu sorunun cevabı budur ama sen bir kere de Sofuzâde'den sor” diyerek Sofuzâde'ye havâle ettiğini nakletmektedir.¹⁹³ Bahsi

¹⁹² Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *DİA*, İstanbul 2004, c. 29, ss. 325-334.

¹⁹³ Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve Şiirleri”, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 356.

geçen bu husûsiyetler Mehmet Tevfik Efendi'nin "keşf-i esrâr-ı vusûl u yakînde usûl-i usûl-i usûl-i din"¹⁹⁴ olan Kitâb-ı Mesnevî'yi izah ve şerh edebilecek kuvvette ilmi hâiz olduğunu açıkça göstermektedir.

Mevlevîlik geleneğinde Mesnevîhanlık için icâzetnâme almak şart olsa da icâzet için Mesnevî'yi bir Mesnevîhan'dan okumak zorunlu değildir. O dönem itibariyle, Mesnevî'nin dilini anlayacak kadar Farsça'ya vâkıf olan kimseler bir Mesnevîhan'ın kendisine verdiği icâzetle Mesnevîhanlık yapabilmektedirler.¹⁹⁵ İşte bu bağlamda, Konya'da vazifeli "Çelebi" tarafından bir emirle Sofuzâde'nin Mesnevî okutmasına izin verilmiştir. Bunun üzerine Mehmet Tevfik Efendi, Kastamonu Mevlevî dergâhında beş-altı yıl kadar süre ile halka *Mesnevî*'yi şerh ve izah etmiştir. Bütün bunlar dikkate alındığında, Sofuzâde'nin Hz. Mevlânâ ve onunla anılan tasavvufî ekolle olan ciddi irtibatı, yakınlığı ve bu alana vukûfiyeti açıkça görülecektir. İşte bu süreçte yani Kastamonu Mevlevî dergâhında, halka Mesnevî'yi şerh ve izah ettiği süre zarfında ya da bundan sonraki bir dönemde rubâileri tercüme ve şerh etmiş olabileceği düşünülebilir.

Son olarak İbnül Emin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*'ninde *Rubâiyyât-ı Mevlâna*'dan bahsedildiğinden hareketle bu eserin ilk basım tarihi olan 1930'dan evvel Sofuzâde'nin eserini kaleme aldığı kesinlik kazanmaktadır. Sofuzâde'nin dinî, ilmî, edebî konulara hâkimiyeti ve engin tasavvufî birikimiyle meydana getirdiği, son derece kıymetli bir eser olan *Rubâiyyât-ı Mevlâna*'nın ancak tamamının bulunarak edebiyat câmiasına tanıtılması ile ne zaman ve ne şekilde yazıldığına dair hususlar tam anlamıyla açıklığa kavuşacaktır.¹⁹⁶

2.4. *Sırru'l-Velâye*

Mehmet Tevfik Efendi'nin tasavvufa dair eseridir. Vahdet-i vücûda ilişkin konuların ele alındığı bilinmektedir.¹⁹⁷ Kaynaklarda adına rastlanmakla birlikte bu eser, kütüphane kayıtları arasında yer almamaktadır. Bu eserle ilgili olarak sadece, adı *Hulviyyât*'ın arka kapağında şairin diğer eserlerinden biri olarak zikredildiğinden *Hulviyyât*'ın basım tarihinden önce kaleme alındığı söylenebilir. Ne yazık ki *Sırru'l-Velâye* hakkında daha fazla bilgi mevcut değildir.

¹⁹⁴ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf*, haz. Âmil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 38.

¹⁹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İnkılab ve Aka Kitabevleri*, İstanbul 1963, s. 150.

¹⁹⁶ Mehmet Tevfik Efendi'nin *Rubâiyyât-ı Mevlâna* adlı eseri ile ilgili bir makele tarafımızdan hazırlanmaktadır.

¹⁹⁷ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 3, s. 1893.

2.5. *Miyârü's-Şemîm fî Ahlakî'l-Ümem*

Bu eser, Mehmet Tevfik Efendi'nin ahlâka dair eseridir.¹⁹⁸ Tıpkı *Sırru'l-Velâye* gibi bu eserle ilgili olarak da fazla bir bilgi mevcut değildir. Bu eserin adı da *Hulviyyât*'ın arka kapağında şairin diğer eserlerinden biri olarak zikredilmekte ve basım aşamasında olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bu eser ile ilgili olarak *Hulviyyât*'ın basım tarihinden önce kaleme alınmıştır, denilebilir.

2.6. *Zafer* Gazetesi

Mehmet Tevfik Efendi, 6 Muharrem 1330/14 Kanûn-ı Evvel 1327 (27 Aralık 1911) tarihinde genel itibariyle “Zafer” adıyla bilinen “Men sabera zafera”, “من صبر ظفر” ser-levhası ile yayınlanan gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Bu ibarenin “ظفر”, kısmı son derece büyük puntolarla, “من صبر” kısmı ise “ظفر” yazısının tam üstünde küçük puntolarla yazılmıştır.¹⁹⁹ Gazetenin adı ile irtibatlı olarak seçilen “Sabreden zafere erer” anlamına gelen bu ibare, her sayıda yer almaktadır.

Gazetenin imtiyaz sahibi ve ser-muharriri Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'dir. Sorumlu müdür, Hersekli Avukat Arif Hikmet Bey'dir. Gazetenin ilk sayısında, haftada bir, Çarşamba günleri neşr olunan, “Siyasî, İktisadî, Edebî Türk Gazetesi” olduğu belirtilmektedir. Yine gazetenin nüshasının on para olduğu, altı aylık abone bedelinin on kuruş, yıllık abone bedelinin ise yirmi kuruş olduğu belirtilmiştir. *Zafer*, dört sayfalık bir gazetedir ve her sayfada dörder sütun bulunmaktadır.

Gazetenin sol üst köşesinde “İmzasız mektup neşrolunmaz. Mesleğimize muvâfik âsâr meal-mennuniye derc olunûr. Derc olunmayan evrak iâde olunmaz” ifadeleri yer almaktadır. Böylelikle gazete idaresi, daha ilk sayıdan belli bir anlayışa sahip olduklarını ve ancak bu anlayış doğrultusunda kaleme alınan yazıların yayınlanacağını ilan etmiş olmaktadır ki bu aslında ileride de bahsedileceği üzere oldukça önemli bir husustur.

II. Meşrutiyet döneminde ve tam da Trablusgarp Savaşı devam ederken yayın hayatına başlayan *Zafer*, Kastamonu'nun son derece güçlü siyasî ve kültürel hayatı içerisinde ciddi bir yere sahip olmuştur. Kastamonu Vilâyeti olarak adlandırılan yer, bugün her biri ayrı birer il olan Kastamonu, Bolu, Çankırı, Sinop, Düzce, Bartın,

¹⁹⁸ İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 3, s. 1893.

¹⁹⁹ *Zafer* gazetesi için bkz.: Ek-17.

Karabük ve Zonguldak şehirlerini içine alan, ciddi nüfus varlığına sahip, oldukça geniş bir coğrafi bölgenin adıdır.²⁰⁰

Bu bağlamda, Kastamonu'daki basın yayın faaliyetleri oldukça kuvvetlidir. Bu faaliyetler ağırlıklı olarak Kastamonu Vilâyet Matbaası'nın üzerinde toplanmıştır. Hatta Vilâyet Matbaası sadece Kastamonu'nun değil Anadolu'nun o devirde en mükemmel matbaalarından biri haline gelmiştir.²⁰¹

Kastamonu'da *Zafer* gazetesini çıkararak Mehmet Tevfik Efendi'nin tam olarak ne yapmak istediğini anlayabilmek için hiç kuşkusuz bu dönemin önemli siyasi aktörü II. Meşrutiyet'in ilanı için büyük mücadele vermiş İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nden ve onun yayın organı olarak işlev gören Köroğlu gazetesinden bahsetmek gerekmektedir.²⁰²

Köroğlu, Kastamonu'nun ilk özel gazetesi olarak yayın hayatına, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, meclisin açılış günü 17 Aralık 1908 tarihinde başlamıştır. *Köroğlu*, Kastamonu ve civarında meydana gelen havadisın yer aldığı bir yerel gazete olmakla beraber her zaman ülke genelinde İttihatçılık düşüncesi çerçevesinde basın yoluyla gündemi tayin ve takip etme çabasında olan bir yayın kuruluşu olarak görev yapmıştır.²⁰³ *Köroğlu*'nun, Kastamonu'da Vilâyet Matbaası'nda basımı ile ilgili bir sıkıntı yaşanmamıştır.

İttihat ve Terakkî'nin, özel dersler ve seminerler aracılığıyla eğitim alanında, çeşitli sosyal faaliyet imkânı sunan kulüpler ve buna benzer pek çok sivil toplum örgütlenmeleri vasıtasıyla ve özellikle de basın yoluyla toplum üzerindeki etkisini arttırmaya çalıştığı, halka politikalarını benimsetmeyi amaçladığı bir gerçektir.²⁰⁴ Bu bağlamda şehirde var olan iki önemli gazete *Kastamonu*²⁰⁵ ve *Köroğlu*, hükümetin icraatlarını yani İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yaptıklarını, politikalarını halka anlatmak için açıktan faaliyet göstermişler, Kastamonu Vilâyet Matbaası'nı da bu amaç doğrultusunda kullanmışlardır.

²⁰⁰ Cemal Avcı, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu Vilâyeti", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE Dergisi*, 2012, c. 1, sayı. 24, ss. 17-24.

²⁰¹ A. Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir? 1872-1972*, Kastamonu 1980, s. 5.

²⁰² M. Serhat Yılmaz, *Kastamonu Basınında Köroğlu Gazetesi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, YL Tezi, Ankara 1997, s. 11; Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1968, s. 31.

²⁰³ M. Serhat Yılmaz, "Kastamonu'da Köroğlu Gazetesi ve Türkçülük Fikrinin Gazeteye Yansıması", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Yıl:4, sayı: 5, Mart 1998, ss. 175-188.

²⁰⁴ Sema İslamoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları*, Selçuk Üniversitesi SBE, YL Tezi, Konya 2011, s. 21.

²⁰⁵ Kastamonu'da yayınlanan ilk gazetedir. Mart 1872(?) - 30 Mayıs 1938 yılları arasında yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: A. Demircioğlu, *Yüz Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir? 1872-1972*, ss. 18-26.

Öte yandan Mehmet Tevfik Efendi, *Zafer*'in basımı için Vilâyet Matbaası'nı kullanmak isteyince durum değişmiştir. Aslında durum, *Zafer* ve özellikle Mehmet Tevfik Efendi için son derece ciddidir. Çünkü bu durum Mehmet Tevfik Efendi'yi mahkûmiyetle karşı karşıya getirecek, *Zafer*'in de yayını uzunca bir süre engelleyecektir.

Mehmet Tevfik Efendi, başlangıçta İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne üye olmuş hatta bir süre bu firkanın faaliyetleri doğrultusunda çalışmıştır. Fakat daha sonra İttihat ve Terakkî politikalarını uygun bulmayarak bu cemiyet ile ilişkilerini sonlandırmıştır. Bu ayrılışı, çeşitli söylentilere neden olmuş; “şuna göz dikti, buna göz dikti de olmadı, onun için cemiyetten ayrıldı” şeklindeki ifadeler, cemiyet taraftarları aracılığıyla dillendirilmiştir.²⁰⁶ Bu nedenle, Mehmet Tevfik Efendi, çıkaracağı gazetenin doğrudan Hürriyet ve İtilaf ile ilişkilendirileceğini ve yayın faaliyetlerinin engellenebileceğinin farkında olduğundan *Zafer*'i çıkarmak noktasında tereddüt yaşamıştır. Bununla ilgili süreç Ziyâeddin Demircioğlu tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

1327 Teşrin aylarında Köroğlu gazetesi tahrir heyeti arasında ihtilaf çıkmış ve iki ay kadar gazete intişâr edememişti. Köroğlu gazetesinin tâdile uğraması dolayısıyla memlekette bir gazete çıkarmak isteyenler vardı. Bazılarının yaşları, bazılarının da serveti gazete çıkarmaya mani oluyordu. O zamanda ticaretle meşgul olan Sofuzade Tevfik Efendi'nin de (Merhum Hoca Tevfik) bir gazete çıkarmak arzusu vardı. Bu işi kuvveden fiile götürmekte mütereddit idi. Kendisi İttihat ve Terakki'den ayrıldığı için çıkaracağı gazetenin de muhalif telakki olunacağından korkuyordu. İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin son idare heyetinin değişmesi dolayısıyla mevkilerini kaybeden veya büsbütün alakasını kesen bazı zevat Tevfik Efendi'nin gazete çıkarmak fikrini tasvip ve Köroğlu'nun da neşriyatını tâdil etmesi dolayısıyla çok münasip olduğunu söylüyor ve gazetenin aynı zamanda kâr dahi temin edeceğini ileri sürmek suretiyle bu yoldaki fikir ve kanaatini tasvip ve teyit ediyorlardı. Nihayet 1327 birinci Kanun'da Hersekli Avukat İzzet Efendi'nin mesul müdürlüğünde *Zafer* gazetesi intişâr etti.²⁰⁷

Mehmet Tevfik Efendi, İttihatçıların sesi *Köroğlu* gazetesinin yayın hayatına kısa bir süre ile ara verdiği süreci fırsat bilerek *Zafer*'i, 6 Muharremü'l-haram 1330/14 Kânûn-ı Evvel 1327 (27 Aralık 1911) tarihinde çıkarmaya başlamıştır. Fakat Mehmet Tevfik Efendi tereddütlerinde haklıdır çünkü daha gazetenin ilk sayısının Vilâyet Matbaası'nda bastırılmasından iki gün evvel, 12 Kanûn-ı Evvel 1327'de, Vali Gâlip

²⁰⁶ *Zafer*, 8 Rebiu'l-âhir 1330, Nu.: 11, s. 1.

²⁰⁷ Ziyâeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1968, s. 83-85.

Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekilmiştir. Bu telgrafta, Vali Gâlip Bey tarafından şöyle denilmektedir:

Vilâyet Matbaası gerçi resmi ise de ücret mukâbili her türlü neşriyat gayr-i resmîde öteden beri tavassuta etmekte hatta İttihad'a mensup Koroğlu Gazetesi dahi orada tab edilmekte olmasına göre bu kere de Hürriyet ve İtilaf'a mensup bir gazete neşri için vâki olan müracaata bi'ttabi cevab-ı red verilememiş olmakla beraber hükümeti ve İttihad'ı tenkîd yollu çıkarılacak bir gazetenin resmi bir matbaada tab ve intişârı câiz olamayacağı bazı tariklerden ihtâr edilmekle iktizasının irâdesi...²⁰⁸

Görüldüğü üzere *Zafer*'in Vilâyet Matbaası'nda bastırılmak istenmesine valilik tarafından doğrudan red cevabı verilememiştir. Çünkü ücretini ödemek şartıyla zaten basın yayın faaliyetleri Kastamonu'da Vilâyet Matbaası' vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Ayrıca İttihat ve Terakkî yanlısı *Koroğlu* gazetesi de bu matbaada basılmaktadır. Dolayısıyla bu durumda yapılması gerekenler hükümet yetkililerinden sorulmuştur. 18 Kanûn-ı Evvel 1327'de hükümetten gelen cevapta şöyle denilmektedir:

“Hükümet aleyhinde neşriyatta bulunacak ve hükümete muhalif mesleğini takınacak olan bir gazetenin resmi bir müessese olan Vilâyet Matbaası'nda tab'ı câiz değildir.”²⁰⁹

Hükümet, *Zafer*'in Vilâyet Matbaası'nda basımını uygun görmemiştir. Fakat bu arada Vali Galip Bey daha ziyade tarafsız bir duruş sergilemiş; belki de belli ve haklı gerekçelerle ikna edilmiş ve *Zafer*'in ilk sayısı Vilâyet Matbaası'nda basılabilmıştır. Valinin bu tutumu, İttihatçılar tarafından Hürriyet ve İtilaf'ı desteklediği şeklinde algılanmış; *Zafer*'in ilk sayısının çıkmasının ardından *Koroğlu*'nda Hürriyet ve İtilaf'ı eleştiren pek çok yazı kaleme alınmıştır. Bunun üzerine *Zafer*'de de bu yazılara cevaplar verilmiş böylelikle Kastamonu'da bu iki fırka üzerinden devam eden siyasî mücadele, *Koroğlu* ve *Zafer* üzerinden okunabilir hale gelmiştir.²¹⁰

Zafer'in başyazıları, Ser-muharrir Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazılar genel itibariyle toplumsal, ahlakî ve siyasî pek çok mevzuya değinen kapsayıcı yazılardır. Örneğin daha ilk sayıda “Gazetemizin Mesleği

²⁰⁸ BOA, DH. İD.79.12.1; BOA, DH. İD.79.12.2; Ek-18.

²⁰⁹ BOA, DH. İD.79.12.2/2; Ek-18.

²¹⁰ *Koroğlu* ve *Zafer* arasındaki mücadele gazetelerin hangi gün yayınlanacağına kadar her konuda tezâhür etmiştir. Bu konunun ayrıntıları için Serhat Yılmaz'ın, “Kastamonuda Bir Gazete Zafer” başlıklı makalesine bkz.: <https://www.kastamonur.com/kastamonuda-bir-gazete-zafer-1911-1919>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Hakkında” yazısında Sofuzâde, içinde bulunulan zamanın hususiyetlerini açıklamak ve bu doğrultuda kendi saflarını belirtmek adına ciddi bir gayretle son derece titiz bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda, insanın yaradılışından, ihtiyaçlarından ve sahip olduklarından bahsederek hangi şartların hangi sonuçları oluşturduğunu izah etmeye çalışmış; gazete neşriyatının “bî-arafâne” ve “hatt-ı müstakîm” çizmekten ibaret olacağını belirtmiştir. Yine bu yazısında, “Biz şeref-i hayatı, bâtila muhalefetde bulanlardanız ve bu imanımız pek kuvvetlidir”²¹¹ demektedir. Aslında bu ifadeden de açıkça anlaşılacağı üzere *Zafer*, daha ilk sayısından itibaren “yanlış” gördüğü ne varsa eleştirmekten çekinmemiştir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere ilk önce “bî-arafâne” yayın yapacağını duyurmuştur. Yine de daha ilk sayıdan itibaren “Mesleğimize muvâfık âsâr meal-mennuniye derc olunur” denilmiştir. Ayrıca Köroğlu ile karşılıklı atışmalara girilmiş ve hükümetin icraatları son derece ciddi bir biçimde eleştirilmiştir.

Bu bağlamda *Zafer*, daha ilk sayıdan itibaren, İttihat ve Terakkî Cemiyeti’nin gücünü kırarak tesirini azaltmak ve uygun bulunmayan politikalarını eleştirerek halka duyurmak maksadıyla yoğun bir faaliyet göstermiştir. Bütün bunlar *Zafer*’in Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın bir yayın faaliyeti olduğuna dair kanıyı güçlendirmiştir.²¹² Mehmet Tevfik Efendi’nin, Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın Kastamonu şubesini açan kişi olduğu söylenmekte ise de bu durum tam olarak doğru değildir. Çünkü bizzat fırka yöneticileri, şubelerin kim ya da kimler tarafından açıldığını, açan şahısların kimliklerini gizli tutmaktadır.²¹³ Öte yandan Kastamonu’da Dursunzâde Mehmet Hilmi Efendi tarafından Hürriyet ve İtilaf Fırkası teşkilatının kurulduğu da kaynaklarda kayıtlıdır.²¹⁴

Bu arada, Vali Galip Bey tarafından 22 Kânûn-ı Evvel 1327’de Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen ikinci bir telgrafta durum şöyle anlatılmaktadır:

“20 Kânûn-ı Evvel 327 [de] henüz iki nüshası tab‘ edilen *Zafer* Gazetesi’nin Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın efkârı olmadığı ve bunu Vilâyet Gazetesi ile de ilân edecekleri ifade edilmiş ve me‘ amâfih adem-i tab‘ ı için münasib suretle icâbına tevessül olunmuştur.”²¹⁵

²¹¹ *Zafer*, 6 Muharremü’l-haram 1330, Nu.: 1, s. 1.

²¹² *Zafer*’in 23. ve 24. sayılarında “İdarehâne: Kastamonu’da Hürriyet ve İtilâf Şube-i Merkeziyesi” ibaresi yer almaktadır. Bkz.: *Zafer*, 11 Receb-i Şerif 1337, Nu.: 23, s. 1; *Zafer*, 18 Receb-i Şerif 1337, Nu.: 24, s. 1.

²¹³ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkî’ye karşı Çıkanlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, ss. 67-68.

²¹⁴ Z. Demircioğlu, *Kastamonu’da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, s. 85.

²¹⁵ BOA, DH. İD.79.12.3; Ek-19.

Yani, bir yandan *Zafer*'in aslında Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın yayın organı olmadığı için ilan edilmesi istenmiş diğer yandan da baskısının engellenmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bu sırada Kastamonu'da vali değişmiş, Galip Bey yerine Emin Bey vali tayin edilmiştir ve *Zafer* de bu arada yayınlanmaya devam etmiştir. Böylelikle *Zafer*'in ilk altı sayısı Kastamonu Vilâyet Matbaası'nda basılmıştır. Altıncı sayıdan itibaren Kastamonu'da devam eden siyasi mücadele daha belirgin hale gelmiş; *Zafer* birkaç günlük gecikme ile R. 22 Kânûn-ı Sâni 1327/H. 16 Saferü'l-hayr 1330 (5 Şubat 1912) tarihinde altıncı sayısı ile okuyucuya ulaşabilmiştir.²¹⁶ Bu gecikmenin gerçek sebebi, o süreçte, okuyucuya yansıtılmak istenmemiş; matbaadaki yoğunlukla açıklanmak istenmiştir. Fakat yedinci sayısı yayınlanmadan Mehmet Tevfik Efendi, valinin makamına çağırılmış ve Vali Emin Bey, bu şartlar altında gazetenin Vilâyet Matbaası'nda basılmasına müsaade edilmeyeceğini kendisine bildirmiştir. Bu nedenle R. 15 Şubat 1327/H. 10 Rebiu'l-evvel 1330 (28 Şubat 1912) tarihinde büyük zorluklarla *Zafer*, Samsun Şems Matbaası'nda bastırılmıştır. Konuyla ilgili gelişmeler Ziyâeddin Demircioğlu tarafından şu şekilde aktarılmaktadır:

... [Vali Emin Bey] Tevfik Efendi'yi de Vilâyet makamına çağırdı. *Zafer*'in neşriyatının vatan ve millet menfaatlerine uygun olmadığını, gazetecilikten vazgeçmek suretiyle kendisini bir memuriyete tayin edeceğini ve memuriyeti kabul etmediği takdirde memleketin siyasi havasını bozacak neşriyatta bulunmamasını ve aksi takdirde Vilâyet Matbaasında *Zafer*'i bastırmayacağını ve bu işleri düşünüp bir kaç gün zarfında kendisine bildirmesini söylemişti. Tevfik Efendi, Valinin bu makul ve mantıklı sözü üzerinde günlerce durmuş ve düşünmüştü. Tevfik Efendi'nin Vali ile bu görüşme ve konuşması kulaktan kulağa fısıldama ve söyleme suretiyle duyulmuş ve şayi olmuştu. Tevfik Efendi son kararını vermiş, memuriyeti kabul etmeyerek gazetecilikte devam edeceğini valiye söylemişti. Vali, bu vaziyet üzerine *Zafer* gazetesinin Vilâyet Matbaası'nda basılmaması için matbaa müdürüne emir vermişti. Bunu bir izzeti nefis meselesi telakki eden Tevfik Efendi ve rüfekası *Zafer*'i Samsun'da, Şems Matbaası'nda bastırmaya karar vermişler ve aynı zamanda bir matbaa tesisine teşebbüs etmişlerdir.²¹⁷

Dönemin şartları göz önüne alındığında Kastamonu'da bastırılmayan gazetenin Samsun'da basılıp dağıtılması bir hayli güçtür. Yine de çok zor şartlar altında da olsa gazetenin neşriyatına devam edilebilmesi adına, Samsun'da bastırılmasına karar verilmiştir. Mehmet Tevfik Efendi ile vali arasında vukû bulan bu hadise halk arasında

²¹⁶ Bir önceki sayı, 5 Saferü'l-hayr 1330 tarihlidir.

²¹⁷ Z. Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, ss. 88-89.

da intişâr etmiş olduğundan *Zafer*'in yedinci sayısının basımında yaşanan sıkıntı, “gazetenin hakikatleri pervâ etmeden söylemek maksadına karşı alınan bir tepki” olarak kabul edilmiş ve çalışmaların akim bırakılmak istendiği bizzat gazete yöneticileri tarafından kaleme alınan makalelerle halka duyurulmuştur.²¹⁸ Bu bağlamda gazetede, Mehmet Tevfik imzalı “Abonelerimizle Hasbihâl Tarzında İ’tizâr” başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda “Muhîtimiz daraldıkça daraldı, müşküller, nasihatler, tehditler dolayısıyla sa‘yimizi akîm bırakacak teşebbüsler görüldü”²¹⁹ denilmektedir.

Buradan da anlaşılacağı üzere *Zafer*, izlediği yayın politikası yüzünden tehdit edilmiş bu tarz yayın yapmayı durdurması istenmiş; Mehmet Tevfik Efendi’ye memuriyet teklif edilmiş; aksi halde gazetenin Kastamonu’da basılmasına müsaade edilemeyeceği belirtilmiştir. Aslında, bu da sansüre karşı söylemleri ile bilinen İttihat ve Terakkî Cemiyeti’nin, hükümet faaliyetleri yürüttüğü yıllarda basın hayatında meydana gelen ciddi kısıtlamaların bir başka tezahürüdür.²²⁰ Bütün bu kısıtlamalara rağmen gazete, okuyucularını ve abonelerini düşünerek yayın faaliyetine son vermemiş ve yedinci sayısını Samsun’da bastırmıştır. Yukarıda bahsi geçen yazısında Mehmet Tevfik Efendi “şu mücadele-yi kalemiyeyi” vatan ve millet uğruna devam ettirdiklerinin altını çizerek “Biz sebat ve metaneti kendimize şîâr edinmişlerdeniz” diyerek “Bizi tuttuğumuz yola sevk eden şey hiss-i menfaat, zevk-i şöhret değildir. Biz bunların her ikisini de ayaklarımız altında çiğnedik her belaya göğüs gerdik. Kanâat sandalyesine yerleştik. Eğer o düşkünlük bizde olsa idi yolunu bilirdik” açıklamasında bulunmuştur. Öte yandan, yine bu yazıda, Mehmet Tevfik Efendi, Kastamonu Vilâyet Matbaası’nın içinde bulunduğu durumun farkında olduklarını söylemektedir. Bu nedenle daha Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın Kastamonu şubesi açılmadan, bir sene evvel, yeni bir matbaa için şirket kurduklarını ve baskı makineleri sipariş ettiklerini fakat savaş sebebiyle sıkıntılar çıktığından bu girişimin tamamlanamadığını ifade etmiştir.²²¹ Aslında muhalif bir sesin engellenmesine yönelik girişimlerin olabileceği Mehmet Tevfik Efendi tarafından önceden görülmüş; gerekli tedbirler alınmaya çalışılmış ve ne yazık ki devrin şartları buna müsaade etmemiştir.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra Kastamonu’da milletvekili seçimleri için adaylar belirlenmeye başlanmıştır. Mehmet Tevfik Efendi’nin Kastamonu’dan Hürriyet ve İtilâf Fırkası milletvekili adayı olması Kastamonu’da *Koroğlu* ve *Zafer* üzerinden devam

²¹⁸ *Zafer*, 10 Rebiu’l-evvel 1330, Nu.: 7, s. 1.

²¹⁹ *Zafer*, 10 Rebiu’l-evvel 1330, Nu.: 7, s. 1-2.

²²⁰ Sema İslamoğlu, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Kastamonu Basımında Sivil Toplum Kuruluşları”, *Selçuk Üniversitesi SBE*, YLT, Konya 2011, s. 23.

²²¹ *Zafer*, 10 Rebiu’l-evvel 1330, Nu.: 7, s. 1-2.

eden siyasi mücadeleyi hızlandırmıştır. Sofuzâde, yukarıda da bahsedildiği üzere başta İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne üye olmuş ve bir süre bu doğrultuda çalışmıştır. Sonra yapılan faaliyetleri tasvip etmediğinden bu cemiyetten ayrılmış; bu ayrılışı da çeşitli söylentilere sebep olmuştur. Ayrılışının nedenleri ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası cihetinde milletvekilliği adaylığı ile ilgili, özellikle *Köroğlu* tarafından yürütülen kötü propaganda sebebiyle *Zafer*'de bir yazı kaleme alan Mehmet Tefik Efendi, “Biz âzâd kabul etmez bende olmamıştık. Kanâat-i vicdâniyemize tâbî olmuş idik. Bugün de aynı kanâat-i vicdâniye bizi tarîk-i digere itti” diyerek meseleyi izâha çalışmıştır. Ayrıca, bu yazısında, memuriyetin ne demek olduğunu ve bu görevi aslında kimlerin layıkıyla icrâ edebileceği üzerinde de durarak “Öyle kafalar beyinler var ki milletin mukadderatını satmak, onunla memuriyet elde etmek istiyorlar. Bekâ-yı memuriyete çalışıyorlar... ben o kadar menfaate ser-fürû eder ve vatanımı satanlardan değilimdir. Ben derece-i istiğnamı ispat ettim tekrar isbata çalışmam” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir. Hatta kendisinden daha ziyâde vatan ve millet için çalışan birini gördüğünde mebusluktan vazgeçeceğini de belirterek yalan haber ile âvâmı aldatmanın hoş karşılanamayacağını vurgulamıştır.²²²

Kastamonu'da bu siyasî tartışmaların ne derece arttığı, bunun sosyal, kültürel ve dinî bağlamda ne kadar sıkıntılı sonuçlara sebebiyet verdiği *Zafer*'de kaleme alınan bir makalede dile getirilmektedir. Buna göre, siyasî faaliyetler o kadar artmış, İttihat ve Terakkî taraftarlığı öyle bir seviyeye varmıştır ki “dergâhta, erkânda, icrâ-yı âyinde fırka tesirâtı” ciddi bir biçimde hissedilir olmuş; “camide, vaaz ve nasihatta, fırka tarafgirliği âyât-ı Kur'âniyyeyi keyfi te'vîl ve tefsire” bile sebep olmuştur.²²³

Öte yandan Meclis-i Mebusan seçimleri ile ilgili olarak Kuzyaka ve Mergüze nahiyelerinde karışıklık çıkmıştır. Burada oylarını kullanmak isteyen halkın elinden bir kısım “cahil” kimseler tarafından reyler alınıp yırtılmış; reylerinin yırtıldığından şikâyet için de iki yüz kadar köylü şehre gelmiştir. Bunları kışkırttığı iddia edilen Kaykanacıoğlu Ağa Hüseyin tutuklanmıştır. Hoca Tefik Efendi de Kuzyaka nahiyesi müdürüne tehdit-âmiz bir mektub yazdığı gerekçesiyle sorguya alınmış; Ağa Hüseyin'e isnad edilen suçta iştirak ettiği gerekçesi ile 26 Mart 1328/8 Nisan 1912 tarihinde tutuklanmış ve Divan-ı Örfi'ye, Der-saadet'e gönderilmesine karar verilmiştir.²²⁴

Hoca Tefik Efendi, Ağa Hüseyin'le birlikte 27 Mart 1328/9 Nisan 1912'de İnebolu üzerinden İstanbul'a gönderilmek üzere yola çıkartılmıştır. İnebolu'da Hoca

²²² *Zafer*, 8 Rebiu'l-âhir 1330, Nu.: 11, s. 1.

²²³ *Zafer*, 3 Rebiu'l-âhir 1330, Nu.: 10, s. 2.

²²⁴ BOA, DH. SYS. 53.42.3; Z. Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, ss. 90-91; Ek-20.

Tevfik Efendi'nin yakın dostu, tüccar ve komisyoncu, İttihat ve Terakkî Cemiyeti azalarından Battalzâde Mustafa Efendi tarafından istirahat ve işleri temin edilmiştir. Bu süreçte uğradığı haksızlık Mehmet Tevfik Efendi'ye büyük sıkıntı vermiş; teessürle dokuz bentten oluşan bir terkîb-i bent kaleme alarak içinde bulunduğu hali tasvir etmiştir.²²⁵ Sonra bu şiiri gizlice Battalzâde Mustafa Efendi'ye vermiş ve Ziya Demircioğlu'na iletmesini istemiştir. İnebolu'dan ilk vapurla, İstanbul'a gönderilen Kaykanacıoğlu Ağa Hüseyin ve Sofuzâde, o zamanki adıyla Bekir Ağa Bölüğü Hapishanesi'ne gönderilmişlerdir. Bu iki zatın Bekir Ağa Bölüğü'nde bulunduğunu öğrenen; o dönemde Damat Şerif Paşa'nın kahyâlık vazifesinde bulunan Kastamonu eşrafından Salim Efendi-zâde Şükrü Efendi, kefaletle tahliye edilmeleri için müracaatta bulunmuş; bunun üzerine 5 Nisan 1328/18 Nisan 1912 tarihinde serbest bırakılmışlardır.²²⁶ Dolayısıyla Mehmet Tevfik Efendi ve Ağa Hüseyin yaklaşık dokuz on gün süre ile tutuklu kalmışlardır. Fakat mahkemelerinin görülüp beraat etmeleri ve şehre geri dönmeleri bir buçuk ay gibi bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.

Hoca Tevfik Efendi gibi âlim ve şair bir zatın güyâ Kuzyaka nahiyesi müdürüne tehdit içeren bir mektup yazdığı gerekçesiyle sorgulanması, tevkif edilmesi ve İstanbul'a Örfî İdare'ye gönderilmesi iyi karşılanmamış ve büyük hoşnutsuzluk oluşturmuştur.²²⁷

Aslında bütün bu olanlar, Mehmet Tevfik Efendi üzerinden Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın seçimleri kaybetmesi için düzenlenmiş bir harekettir. İstenen olmuş Hoca Tevfik Efendi'nin tutuklanması halk arasında büyük korku, endişe ve yılgınlığa sebebiyet vermiş; Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda ardı ardına istifalar başlamış; cebir, tazyik ve tehdit ile oylamanın açık usülle yapılmasının da etkisiyle İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin adayları seçimi kazanmıştır.²²⁸

---

²²⁵ Bu şiirde Mehmet Tevfik Efendi zulme uğradığına vurgu yapmaktadır. Âlem ve Âdem'in var olduğu gündün beri bu âlemde zulmün varlığından hatta peygamberlerin bile pek çok zulme maruz kaldığından fakat inâyet-i İlâhî ile bu durumdan kurtulduklarından bahsetmektedir. İttihat ve Terakkî'nin bu gibi durumlardaki tutumunu şu mısralarla eleştirmiştir:

*Bilmem ki ne sûretle eder fikri telakkî
Derlerse eğer cemiyet-i zulme terakkî*

Yine bu şiirde mevsim bahar olduğundan yaşadıklarını çabuk geçecek bir yaz fırtınasına benzeten Mehmet Tevfik Efendi, bu işte bir zerre kusurunun bulunmadığını, bu durumun kendisini son derece rencide ettiğini, daha önce hiç gitmediği bu yolun pek fırtınalı olduğunu anlatmıştır. Şiirin tamamı için bkz.: Z. Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, ss. 94-98.

²²⁶ Z. Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, ss. 91, 99.

²²⁷ a.g.e, ss. 92-94, 99.

²²⁸ a.g.e, ss. 93, 99; O dönem Kastamonu'dan İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ni temsilen milletvekili seçilenlerden biri İsmail Mâhir Efendi bir diğeri Mehmet Tevfik Efendi'nin hocası Ahmed Mâhir Efendi'dir. Mehmet Tevfik Efendi'nin hocası Ahmed Mâhir Efendi ile siyasî bakımdan ayrı düştüğü burada açıkça görülmektedir.

Mehmet Tevfik Efendi ise tutuklanmasının ardından bir buçuk ay sonra, beraat ederek şehre geri dönebilmiştir.²²⁹ Şehre İnebolu üzerinden geri döndüğü halk arasında duyulmuş; kendisini karşılamak için onu seven yüzlerce kişi at ve arabalarla Şeker Köprüsü'ne kadar gidip debdebeli bir alayla Kaykanacıoğlu Ağa Hüseyin ile birlikte her ikisini şehre getirmiştir.²³⁰

Bütün bu olanlar *Zafer*'in yayınlanmasını da inkıtaya uğratmış; *Zafer*, 21 Mart 1328/3 Nisan 1912 tarihli 12. sayısından sonra düzenli olarak haftada bir yayınlanamamış ve yayın hayatına fasılalarla devam edebilmiştir. 26 Mart 1328'de tutuklama kararından sonra Mehmet Tevfik Efendi, sıkıntılarla geçirdiği bir buçuk ayın ardından şehre dönmüş ve bir süre ıstirahatten sonra *Zafer*'in 13. Sayısı, 13 Ağustos 1328 tarihinde yayımlayabilmiştir. Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir?* adlı eserinde *Zafer*'in bu sayısını gördüğünü belirtmiştir. Yine Aziz Demircioğlu 1919 yılında çıkan 18. sayısını da görmüştür.²³¹ Fakat Aziz Demircioğlu bu süre içinde hangi aralıklarla gazetenin yayınlandığına ve en son hangi sayının çıktığına dair bir bilgiye sahip olmadığını bildirmektedir.

Zafer'in elde bulunan son sayıları 23. ve 24. sayılarıdır.²³² Bu sayılar Kastamonulu araştırmacı ve eğitimci Mustafa Gezici'nin özel arşivinde bulunmaktadır. 23. sayı 12 Nisan 1335/11 Receb-i Şerif 1337 tarihlidir.²³³ 24. sayı ise 19 Nisan 1335/18 Receb-i Şerif 1337 tarihlidir.²³⁴ Bilindiği kadarıyla *Zafer*, Kastamonu'nun Milli Mücadele ile birleşmesinden sonra yayın hayatına son vermiştir. Kastamonu'nun Milli Mücadele ile birleşme tarihi 17 Eylül 1919'dur. Kastamonu *Açıksöz* gazetesinin sahibi Hüsnü Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu* adlı eserinde Kastamonu'nun Kuva-yi Milliye ile birleşmesinin ertesi günü yani 18 Eylül 1919'da *Zafer* gazetesinin son bir baskı yapıp yayınına son verdiğini ifade etmektedir.²³⁵ Bu durumda *Zafer* gazetesi ya Nisan ayından 1919 Eylül ayına kadar çıkmış olmalıdır ya da ara vermiş ve belki de son

---

²²⁹ Ziya Demircioğlu, Mehmet Tevfik Efendi'nin İstiklal Harbi'nde de bazı meslektaşlarının iftirası üzerine mahkemeye verilmiş ve beraat etmiş olduğundan bahsetmektedir. Fakat yaptığımız çalışmada biz bu konuda ayrıntılı bir bilgiye ulaşamadık. Bkz.: Z. Demircioğlu, , "Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü", Mustafa Gezici Özel Arşivi.

²³⁰ Z. Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, s. 99.

²³¹ A. Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872 – 1972*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1980, ss. 58-59.

²³² *Zafer* gazetesininin bu sayıları ile ilgili ayrıntılı bir makale için bkz.: Serhat Yılmaz, "Kastamonu'da Bir Gazete: Zafer (1911-1919)", <https://www.kastamonur.com/kastamonuda-bir-gazete-zafer-1911-1919/>, 15.03. 2020.

²³³ 12 Nisan 1919.

²³⁴ 19 Nisan 1919.

²³⁵ Hüsnü Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, haz.: Mehmet Serhat Yılmaz, Mustafa Eski, Türk Ocakları Kastamonu Şubesi Yayını, Kastamonu 2019, s. 22.

bir sayı çıkarmış; bu sayı ile yayın hayatını kapattığını duyurmuş olmalıdır. Bu durumda en az bir sayının daha varlığından söz etmek mümkün olacaktır.²³⁶

Zafer, aslında sadece siyasî haberlerin ve yerel vukuâtın yayınlandığı bir gazete değildir. *Zafer*, Mehmet Tevfik Efendi'nin geniş bakış açısıyla, tüm Osmanlı coğrafyası ile ilgili gelişmeleri yakından takip eden bir gazetedir. Ekonomik, sosyolojik ve kültürel pek çok konuda haberler derlemiştir. Bu bağlamda gazetede yazılarda halkın sorunlarına eğilinmiş, Kastamonu'da iktisadî hayatın nasıl geliştirileceğinden²³⁷, çarşı esnafının kötü günlerinden, köylünün alış-veriş edemeyecek hale gelişinin sebeplerinden bahsedilmiştir.²³⁸ Eğitim ile ilgili konulara değinilerek ilk mekteplerin sayısının artırılması²³⁹ ve Darü'l-Muallimat'ların gerekliliği²⁴⁰ konuları haber yapılmıştır. Kötü alışkanlıklardan bahsedilmiş, alkol ve benzeri bağımlılıkların oluşturabileceği sorunlar gündeme getirilmiştir.²⁴¹ “Eğitim kadar hatta ondan daha hayati önem arzeden yeni hastanelerin imarı” hususunda çalışmalar yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.²⁴² Dünya Müslümanlarına dair bilgiler aktarılmış, Filistin ve Kudüs'te kurulmak istenen bir Yahudi devleti düşüncesine²⁴³, yine tüm Ermenilerin, “Ermenistan Cumhuriyeti” altında birleştirilme projesine karşı çıkmıştır.²⁴⁴

Öte yandan *Zafer*, Mehmet Tevfik Efendi'nin edebî hassasiyetini de gösteren bir yayın aracıdır. Dört sayfadan müteşekkil gazetenin neredeyse bir sayfası “Edebiyat” başlığı altında yayınlanmaktadır. Bu kısımda, bazen Sofuzâde'nin şiirleri bazen de başka şairlere ait şiirler neşredilmiştir. Bu şiirler çoğu zaman gazetede çıkan haberlerin gündemine de uygundur. Mesela, *Zafer*'in dördüncü sayısında Kastamonu'da o yıl kışın gerçekten çetin geçtiği, şiddetli kış şartları nedeniyle etrafın beyaza büründüğü, yolların kapandığı ve eğer “yollar açılmazsa hayvanların arpasız insanların da aç kalacağı”

²³⁶ Aziz Demircioğlu, Kastamonu'da ilk özel matbaanın *Zafer* gazetesini basmak maksadıyla 1918 ya da 1919 yılında kurulduğuna dair bir rivayetin varlığından bahsetmektedir. Bu matbaanın Salim Efendi-zâde Reşit (Esen) Bey tarafından kurulduğu söylenmekte ise de Aziz Demircioğlu, bunun ilkel makinelerle çalışan bir matbaa olabileceği görüşündedir. Ayrıca bu matbaada basılmış bir esere de rastlamadığını *Zafer*'in Mart 1919'da yayınlanan 19. sayısını gördüğünü ve onun da bu matbaada basılmadığını söylemektedir. Bizim ulaştığımız 24. sayı Kastamonu Matbaası'nda basılmıştır. Bu matbaa Kastamonu Vilayet Matbaası'dır. Mehmet Tevfik Efendi'nin kurmak istediği ve gerekli makineleri sipariş ettiği fakat savaş dolayısıyla malzemelerin tam olarak elde edilememesi üzerine faaliyete geçirilemeyen matbaanın Aziz Demircioğlu'nun bahsettiği Kastamonu'da kurulan ilk özel matbaa olabileceği düşünülebilir. A. Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir? 1872 – 1972*, s. 10.

²³⁷ *Zafer*, 8 Rebiu'l-âhir 1330, Nu.: 11, s. 3-4.

²³⁸ *Zafer*, 6 Muharremü'l-haram 1330, Nu.: 1, s. 3.

²³⁹ *Zafer*, 20 Muharremü'l-haram 1330, Nu.: 3, s. 3.

²⁴⁰ *Zafer*, 18 Receb-i Şerif 1337, Nu.: 24, s. 2.

²⁴¹ *Zafer*, 8 Rebiu'l-âhir 1330, Nu.: 11, s. 3.

²⁴² *Zafer*, 19 Rebiu'l-evvel 1330, Nu.: 9, s. 3.

²⁴³ *Zafer*, 11 Receb-i Şerif 1337, Nu.: 23, s. 2.

²⁴⁴ *Zafer*, 18 Receb-i Şerif 1337, Nu.: 23, s. 2.

haberi yapılmıştır. Yine İnebolu’da uygun bekleme imkânlarının sağlanmamış olması nedeniyle askerlerin soğuk hava şartlarına maruz kalarak vefât etmiş olmaları ile ilgili haber gazetede yer almıştır.²⁴⁵ Bütün bu “hava şartlarının ağırlığı” bağlamına uygun olarak gazetenin dördüncü sayfasında “Edebiyat” başlığı altında Mehmet Tevfik Efendi’nin başka şiiriyle beraber “Şitâ” başlıklı şiiri de yer almıştır.²⁴⁶

Devrin müteber şahıslarının da gazetede şiirleri yayınlanmıştır. Mesela ilk sayıda dönemin Kastamonu Mevlevihânesi Postnişîni Ahmed Remzi Dede’nin bir şiiri yer almaktadır. Ardından Mehmet Tevfik Efendi’nin bu şiire yaptığı nazire neşredilmiştir. Sonrasında da Hüsamettin Mevlevî’nin bir gazeli bulunmaktadır. Daha sonraki sayılarda Hz. Pir Camisi’nin imamı Hakkı Efendi’nin *Zafer* ile ilgili yazdığı bir beyti ayrıca “Ârif Efendi-zâde Ziyâ” adıyla Ziyâeddin Demircioğlu’nun şiirleri yine bu bölümde yer almıştır.²⁴⁷

Bütün bunlar dikkate alındığında gazete neşretmenin Mehmet Tevfik Efendi için sadece sosyal ve kültürel bir faaliyet değil, “iddia-yı dîn vasıtası” olduğu açıkça görülmektedir.²⁴⁸

2.7. *El-Medâris ve Beyânü’l-Hak* Dergilerindeki Yazıları

Mehmet Tevfik Efendi, hayatı boyunca Kastamonu’da yaşamasına rağmen tüm Osmanlı coğrafyası ile ilişkili bir münevverdir. Sadece Kastamonu’da basın yayın faaliyetlerini yürütmekle kalmamış; yurt çabında hizmet veren, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra yayın faaliyetlerini arttırarak devam ettiren “İslamcı” dergilerden *El-Medâris ve Beyânü’l-Hak*’ta da yazıları yayınlanmıştır. Bunlardan bir kısmı devrin siyasî ve dinî tartışmalarına müteallik iken diğer bir kısmı Kur’ân-ı Kerîm’in tefsirine ilişkindir.

---

²⁴⁵ Bu mesele *Zafer*’in ikinci sayısından itibaren gündemde olan bir meseledir ve ne yazık ki *Zafer*’in yedinci sayısından itibaren Kastamonu’da Vilâyet Matbaası’nda basılamamasına da zemin hazırladığı bir gerçektir. O dönemde, İnebolu’da kolera salgını olduğundan karantina uygulaması yapılmıyordu. Memleketin farklı bölgelerinden gelerek İstanbul’a nakledilecek askerler, İnebolu Limanı’nı kullanmıyordular; fakat salgın nedeniyle uygulanan karantina kapsamında askerler gerektiği gibi uygun koşullarda bekletilmemişler. *Zafer* muhabirlerinin yaptığı tetkikat sonucu, askerlerin soğuk kahvehanelerde tahtalar üzerinde yatıp uydukları, bu nedenle şiddetli ishale yakalanarak ağır hasta olup vefat ettikleri tespit edilmiş ve durumdan dönemin kaymakamı suçlanmış; bütün bunlar, gazetenin diğer nüshalarına taşınan ciddi bir tartışmanın da başlamasına sebep olmuş. *Zafer*, 27 Muharremü’l-haram 1330, Nu.: 4, ss. 1-4.

²⁴⁶ *Zafer*, 27 Muharremü’l-haram 1330, Nu.: 4, s. 4.

²⁴⁷ “Ârif Efendi-zâde Ziyâ” adıyla kendi şiirlerinin *Zafer*’de yayımlandığını bizzat Ziya Demircioğlu aktarmaktadır. Bkz.: M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu’da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, ss. 87.

²⁴⁸ Mehmet Tevfik Efendi bunu gazetenin yedinci sayısında belirtmektedir. Bkz.: *Zafer*, 10 Rebiu’l-evvel 1330, Nu.: 7, s. 1.

2.7.1. *El-Medâris* Yazıları

El-Medâris, Şehsuvarzâde Mehmed Behçet (Perim)'in imtiyaz sahibi ve başyazar olduğu, 1913'te yayın hayatına girmiş ve sadece 19 sayı neşredilmiş dinî, ilmî, edebî, içtimâî, felsefî bir dergidir.

El-Medâris dergisinin 8 Cemaziye'l-âhir 1331 (2 Mayıs 1329) ile 1 Zilkâde 1331 (19 Eylül 1329) tarihlerinde arasında haftalık olarak yayımlanmıştır. Derginin alt başlığında, “Talebe-i Ulûm u Medâris-i İslâmiye'nin Menâfiine Hâdim Olup Perşembe Günleri İntişâr Eder Dinî İlmî, Edebî, İctimaî, Felsefî Mecmuâdır” ibâresi yazılıdır.

II. Meşrutiyet dönemi dergilerinden biri olan *El-Medâris*, “İslamcı çizgide bir dergi olmasına rağmen farklı ideolojilere sahip ediplerin imzalarını hâvî olması bakımından dikkat çekici” bir özelliğe sahiptir. Dergide “bir taraftan ‘eski’ ile rabitasını koparmamış eserler diğer taraftan yüzünü ‘yeni’ye dönmüş edebî türler” yer almaktadır.²⁴⁹

Sadece on dokuz sayı yayınlanabilmiş bu derginin yazarları arasında şu isimler göze çarpmaktadır: İhsan Ali Rıza, İbrahim Rıfkı, Mebus Şevket, Halil Fehmi, Mehmed Muhiddin, Ebu'l-Kemâl M. Âkil, Mehmed Cevdet, Halil Zihni, Kasım Şükrü, Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, İsmail Safa, H. Nazım (Ahmet Reşit Rey), Faik Ali, Nigar Bint-i Osman, Rıza Tevfik ve Mehmet Akif (Ersoy). Ayrıca bir süre sorumlu müdür olarak görev yapmış olan Mehmet Nûrullah da yazar kadrosu arasındadır.²⁵⁰

Mehmet Tevfik Efendi'nin de *El-Medâris*'in sekiz sayısında yazıları neşredilmiştir. Sofuzâde, derginin 5. sayısında “Kastamonu husûsi habercimiz” şeklinde tanıtılmıştır. Mehmet Tevfik Efendi'nin, bu dergide yayınlanan yazılarının başlıkları şu şekildedir:

“Tenevvür Etmiş Bir Millet Ne ile İdâre Olunur”, *El-Medâris*, sayı 4, ss. 56-57.

“Tenevvür Etmiş Bir Millet Ne ile İdâre Olunur”, *El-Medâris*, sayı 5, ss. 72-73.

“İctihad' çılarda Hüsn-i Niyet Aramak”, *El-Medâris*, sayı 8, ss.125-127.

“İslâh-ı Medâris Hakkında Nasıl Düşünmek Lazım”, *El-Medâris*, sayı 13, ss. 201-203.

“Sözün Doğrusu”, *El-Medâris*, sayı 15, ss. 231-134.

“Ramazan-ı Şeriften Sonra”, *El-Medâris*, sayı 16, ss. 244-247.

“Mugâlatada Taharrî-i Hakikat”, *El-Medâris*, sayı 17, ss. 260-265.

²⁴⁹ Tuğba Özen, “El-Medâris Dergisinde Edebî Muhteva”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/17, Fall 2016, ss.169-194.

²⁵⁰ Bkz.: <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/33/el-medaris>, Erişim Tarihi: 20.03.2020.

“Ma’bâd”, *El-Medâris*, sayı 18, ss. 284-287.²⁵¹

Bu yazılar, genellikle pozitivist, tıp doktoru Abdullah Cevdet’in, yayınladığı *İctihâd*²⁵² dergisinde çıkan İslamiyet karşıtı yazılara yapılan ilmî tenkitlerdir.

Abdullah Cevdet, Batıcılığı, bir hayat tarzı olarak görmüş, Batı ile “aynîleşme” olarak algılamış ve bu uğurda ciddi mücadele vermiştir.²⁵³ Düşüncelerini halka anlatmak için en uygun zemin olarak dergiciliği seçmiş, yaklaşık otuz yıl, uğradığı yayın yasakları nedeniyle zaman zaman farklı adlarla da olsa, yayın hayatına devam eden *İctihad* dergisini çıkarmıştır.

İctihad dergisinde yayınlanan ve İslamiyet’e uymayan hususlar barındıran pek çok makaleye, Mehmet Tefvik Efendi *El-Medâris*’te yayınlanan yazıları aracılığıyla, Kur’ân ve hadisler ışığında ilmî cevaplar vermiştir. Her fırsatta, Abdullah Cevdet ve arkadaşlarının, görünüşte dine taraftar olmakla beraber aslında dinin temel dinamiklerine karşı müteceviz tavırlarını açıkça eleştirmiştir.

Mesela, *İctihad*’da yayınlanan Kılıçzâde Hakkı’nın *Akvamu’s-Siyer* adlı esere ve Hz. Peygamberle ilgili bazı hususlara itirazlarına, *El-Medâris*’in 15. sayısında cevap vermiştir. Bahsi geçen hususlarla ilgili düşüncelerin yersiz ve manasız oluşlarını ispat ederek, “şükür ki Kılıçzâde, Efendimiz aleyhi’s-salâtü ve’s-selâmın risaletlerini tekzîb etmiyor” diyerek *İctihad* dergisi tarafından ortaya atılan itirazların vardığı noktaya işaret etmiştir.²⁵⁴

Abdullah Cevdet’in dine bakışında dönemin moda akımlarından olan pozitivist materyalizmin büyük etkisi olduğu bilinmektedir. O, dinin asırlar boyunca faydalı işler yaptığını kabul etmekle birlikte artık süresini doldurduğunu ve yerini akıl ve bilim eksenli bir sisteme bırakması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre insanlığa mutluluk vermeye uygun olan tek sistem akıl, ilim ve hürriyettir.²⁵⁵ Fakat “Müslümanlar doğrudan doğruya Hristiyan âleminden geldiği taktîrde aydınlığa bütün girişleri kapatacak”lardır ki bu nedenle “Müslüman damarlarına yeni bir kan nakletme görevini

²⁵¹ *El-Medâris*’in 17. sayısında yayınlanan yazısı “Mugâlatada Taharrî-i Hakikat”ın devamıdır.

²⁵² *İctihad*, Abdullah Cevdet tarafından Eylül 1904-Aralık 1932 tarihleri arasında toplam olarak 358 sayı yayınlanmıştır. Genel olarak Jön Türklerin dergisi olarak bilinmiştir. Zaman zaman yayın engeli nedeniyle farklı isimler altında neşriyatına devam etmiştir. Otuz yıl kadar süren yayın hayatında genel çizgisiyle Batılılaşma’yı, bunun için de Türk toplumunun buna uymayan inanç, düşünce, davranış ve örflerini mutlaka terketmesi gerektiğini savunmuştur. Başlangıçta sadece hurafe ve batıl inançların terkini savunurken zamanla Hristiyanlık ve hatta İslamiyet’e karşı tutumlar içerisinde yer almış ve sonuçta Abdullah Cevdet bu dergi aracılığıyla bir din olarak Bahâilîliği önermiştir. Bkz.: Nazım H. Polat, “İctihad”, *DİA*, İstanbul 2000, c. 21, ss. 446-448.

²⁵³ Yunus Emre Tansü, “Batı Düşüncesinin Etkili Bir Sözcüsü Olarak İctihad Dergisi”, *Hacettepe Üniversitesi SBE*, Doktora Tezi, Ankara 2002, s. i.

²⁵⁴ Süfîzâde Mehmet Tefvik, “Sözün Doğrusu”, *El-Medâris*, 28 Ağustos 1913, sayı 15, ss. 231-234.

²⁵⁵ Osman Demir, “Doktor Abdullah Cevdet’te Din Algısı”, *İnsan ve Toplum*, 2011, c. 1, sayı 2, s. 9.

üzerlerine alan”lar, İslamiyet’te çok miktarda bulunan terakkiperver prensipleri arayıp bulmalı”dırlar. Çünkü “Müslümanlar terakkiyât-ı medenîyeyi ancak Müslüman bir menba’dan istinbad ve kabul” edeceklerdir.²⁵⁶

Kendi düşüncelerini halka benimsetmek için dini ve din büyüklerini bir vasıta olarak gören Cevdet, dönemin aydınlarına, bilimsel kavramları İslamî bir içerikte ve Müslümanlar tarafından kabul gören şahsiyetler aracılığıyla sunmayı teklif etmektedir.²⁵⁷ Dinin halk üzerinde ve de özellikle Osmanlı toplumu açısından öneminin farkında olan yazar “...ilim havassın dinidir, din avamın ilmidir. Din ile ilmin seyyanen terakki ve tekâmül etmesi lüzüm-i içtimaisi bundandır...”²⁵⁸ demektedir. Bununla beraber, dinin ve ülemanın görüşlerinin materyalist düşünürler karşısında kesin olarak yanlış olduğu kanaatine de sahiptir. Hatta İslâm’ın, aslında biyolojik materyalizm olduğunu isbata çalışmış; Kur’andaki hükümleri dahi materyalist düşünürleriyle karşılaştırmış ve doğa yasalarını İslâmdan daha ileri bir mevkiye oturtmuştur.²⁵⁹

İctihad’ın ve de Abdullah Cevdet’in savunduğu bu fikirler, Mehmet Tevfik Efendi tarafından asla kabul edilemeyecek boyuttadır. O dönemde sadece Mehmet Tevfik Efendi tarafından değil tüm İslamcı düşünce yapısına sahip münevverler tarafından Abdullah Cevdet’in bu söylemlerine karşı çıkılmış, yüzlerce yazı kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Sofuzâde *El-Medâris*’te yayınlanan bir yazısında Abdullah Cevdet’in:

Allah’ı ne yolla etsem inkâr

İkrâra çıkar netice-i kâr

şeklindeki ifadesini ele almıştır. Mehmet Tevfik Efendi, Abdullah Cevdet’i kastederek işte böyle düşüncelere sahip, “Avrupa fakültesinde yetişmiş bir Türk”ün, baktığı her yerde Allah’ı görme ile ilgili tasavvurundaki yanlışlığı; bu ifadedeki fesâdı, erbâb-ı fazl görür fakat herkes anlayamaz” diyerek ifade etmiştir. Sonrasında ise bu ve benzeri ifadelerin ne derece hatalı olduğunu ayrı ayrı hadisler ve ayetler doğrultusunda izâh etmiştir. Sofuzâde’ye göre İslamî irfandan uzak, Avrupa fakültesinde ilim tahsil etmek ile medresede ilim tahsil etmek çok farklıdır. Öyle “fakültelerin aldığı akıl, verdiği

²⁵⁶ H. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981, s. 130-131.

²⁵⁷ Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, s. 136.

²⁵⁸ Hanioğlu, s. 129.

²⁵⁹ a.g.e, s. 136.

cehaletin sermest ü sergerdanıdır”.²⁶⁰ Yani Mehmet Tevfik Efendi’ye göre Avrupa’da ilim tahsil ettiğini sananların pek çoğunun akli alınmış ve zihni dağılmıştır. Bu insanların hali ilim ile âmîl olmak değil; ancak cahillik ile sarhoş olmak şeklinde yorumlanmalıdır.

Ayrıca, *El-Medâris*’in 5. sayısında “Tenevvür Etmiş Bir Millet Ne ile İdâre Olunur” başlıklı yazısında Abdullah Cevdet ve “refikleri” olan *İctihad*cıların, “İslamiyet’ten sarf-ı nazar ile tabiat ve hilkatin vazettiği hudûd ve adâbı ref ederek insanları hayvan sürüsü haline getirmeye sarf-ı mesâi ve o vadide icâle-i kalem” ettiklerini söyleyerek yaptıkları yayınlara ağır eleştiriler getirmiştir.²⁶¹

Yine Abdullah Cevdet’in, Mösyö Markoviç’in Avrupa’da tahsil gören Müslüman kızlarla ilgili makalesinde “Müslüman kızlardan iradetullâha tevekkülü kaldırdık, kötü yola saptılar” açıklamasına sert tepkiler vererek eleştiren Sofuzâde, bunların asıl amacının “nisvânın tesettürü” olduğunu; tesettürün tamamen kalkması için çalıştıklarını, bunu istediklerini belirtmiştir.²⁶²

El-Medâris’in 17. sayısında, İslamiyet ve milliyet kavramlarının birbirinden ayrı hususlar olduğunu, İslamiyet’in bir vatan mefkûresi veya bir felsefe olarak görülemeyeceğini; İslam coğrafyasında, bu anlamda, itikâdî sapmaların mevcut olduğunu ve bu tür düşüncelere sahip olan kişilerin asla münevver olarak tanımlanamayacağını vurgulamıştır.²⁶³

Görüldüğü üzere Mehmet Tevfik Efendi’nin *El-Medâris*’teki yazıları genelde İslamî hususların açıklanması ile ilgilidir. Özelde ise Abdullah Cevdet’e ve *İctihad* dergisindeki yazılara cevap niteliğindedir.

2.7.2. *Beyânü’l-Hak* Yazıları

Beyânü’l-Hak, II. Meşrutiyet’in ilanının ardından 9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908 tarihinde yayım hayatına başlayan ve 24 Zilkâde 1330/4 Kasım 1912’ye kadar, belli aralıklarla toplam 182 sayı olarak yayımlanmış, “dinî, edebî, siyasî, fennî” bir dergidir. Genellikle, pazartesi günleri neşredilmiştir.²⁶⁴

²⁶⁰ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, “Mugâlatada Taharrî-i Hakikat”, *El-Medâris*, 19 Eylül 1913, sayı 17, ss. 260-265.

²⁶¹ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, “Tenevvür Etmiş Bir Millet Ne ile İdâre Olunur”, *El-Medâris*, 12 Haziran 1913, sayı 5, ss. 72-73.

²⁶² Sûfîzâde Mehmet Tevfik, “Mâbad”, *El-Medâris*, 26 Eylül 1913, sayı 18, ss. 284-287;

²⁶³ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, “Mugâlatada Taharrî-i Hakikat”, *El-Medâris*, 19 Eylül 1913, sayı 17, ss. 260-265.

²⁶⁴ <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/5/beyanulhak>, Erişim Tarihi: 25.03.2020.

Derginin yazar kadrosu din adamları, müderrisler ve medrese talebelerinden oluşmaktadır. Mustafa Sabri Efendi, Şehri Ahmet Efendi, Elmalılı Hamdi Yazır [Küçük Hamdi], Hüseyin Hâzım gibi dönemin önemli ilim adamları bu dergide yazılar yazmışlardır. Ayrıca İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Kilisli Mehmed Münir, Kemâleddin Harpûtî, Bursalı Mehmed Tâhir, Ömer Nasuhi Bilmen, Suudü'l-Mevlevî, Bandırmalı Şerefeddin Yaltkaya, Tâhirü'l-Mevlevî ve Sofuzâde Mehmet Tevfik derginin yazarları arasındadır.²⁶⁵

Derginin ön yüzünde “Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiye'nin nâşir-i efkârıdır” denilerek derginin, bu cemiyetin bir yayın faaliyeti olduğu bildirilmiştir. Derginin tüm sayılarında, ikinci sayfadaki başlığın altında “Ve bizim üzerimizde tebliğden başka sorumluluk yoktur” anlamına gelen Yâsin sûresinin 16. ayet-i kerîmesi "Ve mâ aleynâ ille'l-belâgu'l-mübîn" yer almaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere derginin amacı İslam'ı tebliğ etmektir. Bu doğrultuda dergide çok sayıda yazılar kaleme alınmış; dini şiirler neşredilmiş; ayet tefsirleri yapılmış ve İslamî konulardaki sorulara cevaplar verilmiştir. Ayrıca halkı uyarma lüzumu gören dergi yönetimi, “Ekseri makâlâta âyât-ı kerîme ve ehâdis-i nebeviyye derc edilmiş olduğu nazar-ı itibara alınarak riâyetsizlikte bulunulmaması”nı okuyucularından rica etmiştir.

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin *Beyânü'l-Hak*'ta yayınlanan yazıları genel itibariyle ayet tefsirlerinden meydana gelmektedir. “Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhi's-selâmda Felsefe-i Siyâsiyye” başlıklı yazı dizisi bu dergide yayınlanan tefsir çalışmalarındandır. Mehmet Tevfik Efendi'nin *Beyânü'l-Hak*'ın 164. sayısı ile 182. sayısı arasında, 24 Haziran 1912 - 6 Kasım 1912 tarihleri arasında neşredilen yazıları şu şekildedir:

“Nusret ve Ma'ruf ile Emir”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı164, ss. 2891-2892.

“Muhâkeme mi, Muhaceme mi”, *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı 166, ss. 2922-2924.

[başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, , c.7, sayı 169, ss. 2970-2971.²⁶⁶

“Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhi's-selâmda Felsefe-i Siyasiyye”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı 170, ss. 2989-2990.

“Nazar-ı Şer'ide İnkılâb Esbâbı”, *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı 171, ss. 3002-3003

“Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhi's-selâmda Felsefe-i Siyasiyye”, c.7, sayı 171, ss. 3007-3008.

²⁶⁵ Ekrem Bektaş'ın *DİA*'da yer alan “Beyânü'l-Hak” maddesinde, dergide yazı yazan pek çok yazarın ismi zikredilmiş fakat Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi bu maddede yer alan yazar kadrosu arasında anılmamıştır. Ekrem Bektaş, “Beyânü'l-Hak”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 34-35.

²⁶⁶ Kasas 28/43'ün tefsiridir.

[başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı 172, ss. 3018-3019.²⁶⁷

“Sûre-i Yûsuf'taki Siyaset - 3”, c. 7, sayı 172, s. 3025.

“Tahmîs-i Na't-ı Şerîf-i Nâbî Aleyhi'r-rahme”, c.7, sayı 172, s. 3030.

“Hidayet Merkez Kuvvette mi, Havza-i Ekseriyette mi”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı 173, ss. 3034-3035.

“Sûre-i Yûsuf'taki Siyaset - 4”, c. 7, sayı 173, s. 3038.

[başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı 174, ss. 3050-3052.²⁶⁸

“Sûre-i Yûsuf'taki Siyaset”, c. 7, sayı 174, ss. 3056-3057.²⁶⁹

[başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı 176, ss. 3082-3083.²⁷⁰

“Sûre-i Yûsuf'da Felsefe-i Siyasiyeden- Mâbad 6”, c. 7, sayı 176, ss.3083-3084.

[başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı 177, ss. 3098-3100.²⁷¹

“Sûre-i Yûsuf'da Felsefe-i Siyasiyeden- Mâbad 6”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı 178, ss. 3119-3121.²⁷²

[başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı 179, ss. 3133-3135.²⁷³

[başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı 181, ss. 3166-3167.²⁷⁴

“Sûre-i Celîle-i Yûsuf - Mâbad 8, *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı 182, ss. 3182-3183.

Mehmet Tevfik Efendi derginin bazı sayılarında birden fazla yazı kaleme almıştır. Bu yazılar Kur'ân-ı Kerîm'den bazı ayetlerin tefsirleridir. Besmele ile başlayan bu tefsirlerde yukarıda görüleceği üzere başlık yer almamaktadır. Ayrıca bu tefsirler

²⁶⁷ İbrahim 14/19'un tefsiridir.

²⁶⁸ Bakara 2/185'in tefsiridir.

²⁶⁹ Bu tefsir “Sûre-i Yûsuf'taki Siyâset- 5” olmalıdır.

²⁷⁰ Nahl 16/9'un tefsiridir.

²⁷¹ Mülk 67/1'in tefsiridir; Burada şunu da belirtmek gerekir ki derginin bu sayısında, “Kısm-ı Edebiyat” bölümünde, “Yıkılmış Bir Cihan Karşısında” başlıklı yazının altında “M.T.”, “م.ت” imzası yer almaktadır. Mehmet Tevfik Efendi'nin de bazı şiirlerinin altında bu şekilde isminin baş harflerinin yer aldığı bilinmektedir. Dergideki diğer ilmi içerikli yazılara nazaran daha anlaşılır ve sade bir üslupla, doğrudan muhatabına hitâp eden bir tarzda kaleme alınan ve Müslümanların “Garp” etkisi ile birkaç yüzyıllık “bir baygınlık” geçirdiğini, artık bu gafletten uyanması gerektiğini anlatan bu yazının Mehmet Tevfik Efendi'ye ait olup olmadığını tespit etmek güç görünmektedir.

²⁷² *Beyânü'l-Hakk*'ın 176. sayısında da “Sûre-i Yûsuf'da Felsefe-i Siyasiyeden- Maba'd 6” denilmiştir. Bu bu aslında yazı dizisinin yedincisidir. Sehven altıncı denilmiş olmalıdır.

²⁷³ Kehf 18/103'ün tefsiridir; Bu sayıda da “Kısm-ı Edebiyat” bölümünde, “M.T.”, “م.ت” imzalı “Cuma Hutbesinde” başlığını taşıyan ve “Sünnet bitmişti. Ayasofya'nın Sultan Fatih'in İslamiyete ebedî bir yadigârı olan bu muazzam mabedin muazzam kubbesini derin bir haşyet bir sükût istilâ etmişti” cümleleri ile Ayasofya Camisi'nde kılınan bir cuma namazını anlatan hikâye tarzında bir yazı kaleme alınmıştır. 150. Sayıdan itibaren taradığımız derginin 163. sayısında da “M.T.” imzalı “Bir Şeyin Hakikati Sûretinden Nasıl İstidlâl Olunur” başlıklı yazıya tesadüf edilmiştir. Dolayısıyla 150. sayıdan derginin son sayısı olan 182. sayıya kadar üç yazıda “M.T” imzası görülmüştür. Derginin bütün sayılarının okunup incelenmesi ve üslubun karşılaştırılması ile yazıların kimin kaleminden çıktığına dair kesin bir yargıya ulaşmak mümkün olacaktır. Mesela bu dönemde *Sebilü'r-reşad*'ta da “S. M. Tefvik” imzalı yazılar yer almıştır. Fakat bu makaleleri yazan, bizzat Hindistan'a giderek oradan haberler derleyip tefrika edilmesini sağlayan Mehmet Tefvik ile bizim çalışmamıza konu olan Mehmet Tefvik Efendi'nin aynı şahıs olmadığı açıktır. Çünkü bu muhabirin Hindistan muhabiri olduğu dergi yöneticileri tarafından belirtilmiştir.

²⁷⁴ Saf 61/10'un tefsiridir.

genellikle derginin başyazısı olarak yayınlanmışlardır. Mehmet Tefvik Efendi'nin diğer başlıklar altında kaleme aldığı yazılar yine ilgili konudaki ayetler doğrultusunda açıklanmaktadır. *Beyânü'l-Hakk'ın* 182. sayıdan sonra yayın hayatına devam edemediğinden Sofuzâde'nin son yazısı derginin bu sayısında yer almıştır. Öte yandan bu yazının sonunda devamının var olduğu belirtildiğinden tefrika edilen Mehmet Tefvik Efendi'nin "Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhisselamda Felsefe-i Siyasiyye" başlıklı tefsirinin tamamlanamamış olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce de anlatıldığı üzere Hoca Tefvik Efendi, Kastamonu'da Pirinç Pazarı ya da Ovalı olarak bilinen mescitte tefsir dersleri yapmış; bu dersler Kur'ân-ı Kerîm'in ilk ayetinden sonuna kadar tefsir edilmek sûretiyle tam on altı yıl devam etmiştir. Aslında tam olarak bu tefsir derslerine kimlerin katıldığı ve ne şekilde bir ders tekniği takip edildiği tam olarak bilinmemektedir. Öte yandan Mehmet Tefvik Efendi'nin Dârü'l-Hilâfe Medreselerinde müderrislik yaptığı da hatırlanmalıdır. Kendisinin de belirttiği o "hadis ve tefsir" alanında derin bir ilme sahip ve pek çok eserler vermiş olan bir hocadan, Müderris Hâfız Ahmed Mâhir Efendi'den ders almıştır. Bu ilimleri istediği zaman ve istediği kimselere öğretebilmesi için de icâzetlidir. Bu nedenle Mehmet Tefvik Efendi'nin, *Beyânü'l-Hak'ta* kaleme aldığı yazılarının, *Beyânü'l-Hakk'ın* dinî ve ilmî neşriyat içerisindeki tavır ve hassasiyeti, yazar kadrosu, başta tefsir ve hadis gibi dini ilimlerle birlikte tarih ve edebiyata da geniş yer veriyor olması gibi hususiyetlerle birlikte dikkate alınması gerektiği açıktır. Mehmet Tefvik Efendi'nin tefsirlerinin genellikle başyazı olarak yayınlanmış olmasından yola çıkarak ilmî içerik, üslûb ve tefsir geleneği içindeki yeri gibi pek çok açıdan önem taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla bütün bu tefsirler ayrı bir araştırmamanın konusu olabilecek çaptadır. Çalışmamızda, konumuz dâhilinde olmadığından, bu hususlar üzerinde durulmayacaktır. İlgili alanlarda yapılacak çalışmalarla Mehmet Tefvik Efendi'nin bu yönüne de ışık tutulacağı açıktır.²⁷⁵

Öte yandan, Mehmet Tefvik Efendi'nin *Beyânü'l-Hak'ta* yayınlanan yazılarından biri hakkında, İbrahim Hatipoğlu'nun "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Tarih-i İslamiyyeti'ne Yöneltilen Tenkitler" adlı makalesinde belirtilen bir hususa da açıklık getirmek uygun olacaktır.

Abdullah Cevdet, R. Dozy'nin, *Essai sur l'histoire de l'Islamisme* adlı kitabını *Târîh-i İslâmiyyet* ismiyle tercüme edip Kahire'de yayınlamış; 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da beraberinde İstanbul'a getirmiştir. Hz. Peygamber'in hayatını marazî

---

²⁷⁵ Ercan Şen tarafından II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında yayınlanan bazı dergilerdeki tefsir yazıları üzerine bir makale kaleme alınmıştır. Bkz.: Ercan Şen, "II. Meşrutiyet Dönemi ve Sonrasında Yayınlanan Bazı Dergilerde Kur'an ve Tefsirle İlgili Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 9, sayı 18, 2011, 491-518.

psikoloji ile açıklamaya çalışan ve kendisinin din düşmanı olarak tanınmasına sebep olan söz konusu kitap aleyhine pek çok tenkit kaleme alınmıştır.²⁷⁶ Özellikle *Beyânü'l-Hak*'ta Beyazıt Dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin'in "Doktor Dozy'yi Red" başlıklı bir dizi yazısı yayınlanmıştır.

Hatipoğlu'nun "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Tarih-i İslamiyyeti'ne Yöneltilen Tenkitler" adlı makalesinde "Sofuzâde Mehmet Tefvik'in *Beyânü'l-Hak*'ta hayli ağır bir üslupla bir yazı kaleme aldığı belirtilmiştir. Bu yazıda, "Abdullah Cevdet imzalı "hezeyânın" üç yüz milyon Müslüman'ın İslâmî duygularına açık hakaret içerdiğini, eserin neşri faaliyetinin isyân ve tuğyân olduğunu, ilgililerin cezalandırılması gerektiğini savunmuştur"²⁷⁷ denilmektedir. Oysa bahsi geçen bu yazı Bayezid Dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin'e aittir. Aslında İbrahim Hatipoğlu, makalesinin baş kısmında Nevşehirli Hayreddin'in *Beyânü'l-Hak*'ta yayınlanan "Doktor Dozy'yi Red" başlıklı yazı dizisinden bahsetmektedir. Fakat herhalde bir karışıklık sonucu "Doktor Dozy'yi Red" başlıklı yazının devamı olan, Hayreddin'in "Hâmiş" diyerek ilave ettiği bu kısım Sofuzâde'nin zannedilmiştir.²⁷⁸

Sofuzâde Mehmet Tefvik Efendi'nin *Beyânü'l-Hak*'taki yazıları daha ziyâde tefsir ağırlıklıdır. *Beyânü'l-Hak*'ın 176. sayısındaki yazısında "Doktor Dozy gibilerin de tuttıkları bir yol ve o yolun da taraftarları olduğundan" bahsedilmiş bunun dışında başka bir husûsa değinilmemiştir. O dönemde *Beyânü'l-Hak*'ta zaten Dozy'e cevap niteliğinde çok sayıda yazı neşredildiğinden Sofuzâde'nin yazıları ayet tefsirleri şeklinde dergide yer almıştır.²⁷⁹

3. EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Mehmet Tefvik Safoğlu, devrinde, hemen her alanda söz sahibi bir âlimdir. "Tahsil Hayatı"nda da anlatıldığı üzere, son derece iyi bir eğitim almıştır. Arapça'ya ve Farsça'ya bu dillerde şiir yazabilecek derecede hâkimdir. Dinî ilimlerde de üstünlüğü açıktır. Fetva sormak isteyenlerin, bizzat dönemin müftüsü tarafından, kendisine yönlendirildiği bilinmektedir. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, o döneme ait bir anısında

²⁷⁶ M. Şükrü Hanioglu, "Abdullah Cevdet", *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, ss. 90-93.

²⁷⁷ İbrahim Hatipoğlu, "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Tarih-i İslamiyyeti'ne Yöneltilen Tenkitler, *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, 1999, s. 206.

²⁷⁸ Karşılaştırma için bkz.: *Beyânülhak*, c.7, sayı 170, ss. 2994-2995.

²⁷⁹ Sofuzâde, Abdullah Cevdet ve onun çıkardığı *İctihad* dergisinde yayınlanan, İslamiyet'e aykırı pek çok makaleye, *El-Medâris*'te yayınlanan yazıları aracılığıyla, Kur'ân, sünnet ve hadislerle ilmî cevaplar vermiştir. Her fırsatta, Abdullah Cevdet ve arkadaşlarının görünüşte dine taraftar olmakla beraber aslında dinin temel dinamiklerine karşı mütecaviz tavırlarını eleştirmiştir. Bu konuda çalışmamızın "*El-Medâris Yazıları*" başlığı altına bakınız.

Kastamonu’da her birinin, belli bir alanda otorite oldukları kabul edilmiş âlimlerin bulunduğu bahsetmektedir. Bunların hepsini tanıdığını, sohbetlerinde bulunduğunu; Sofuzâde’nin, pek çok alanda olduğu gibi fıkhıta da söz sahibi olduğunu vurgulamaktadır. Bir konuda fetva soran birini, dönemin âlim müftüsü, Hacı Hazım Efendi, “Evladım, bu sorunun cevabı budur ama sen bir kere de Sofuzâde’den sor” diyerek Hoca Tevfik’e yönlendirdiğini nakletmektedir.²⁸⁰

Yine Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Mehmet Tevfik Efendi ile ilgili birinci ağızdan duyduğu, Sofuzâde’nin belli çevreler üzerindeki etkisini göstermesi açısından oldukça kıymetli bir hatırayı şu şekilde nakletmektedir:

Daha sonraki yıllarda ilin en büyük ve merkezî camii olan Nasrullah Camii’nde Baş-imam-hatiplik yapan ünlü hâfız ve karî, ahlak timsali Mehmed Parlak Hoca vardı. “Ölmeden önce ölünüz” hadisinin sırrını bizzat yaşayarak anlamak için haftanın bir gecesinde kuru tahta üzerinde yattığı bilinir, doğrulanırdı. Bu zatın ilk görev yeri, Sofuzâde’nin konağına yakın Sinan Bey Camii’dir. Sofuzâde’nin şöhretini ve ilminin derecesini bildiğinden, namaz öncesi görmemek için, kâmet getirilirken sağına soluna bakmadan doğruca mihraba geçer, namaza durmuş. Onun bu heyecanını anlayan M. Tevfik Efendi de namazların sünnetlerini evinde kılarak tam farza durulacağı anda camiye girer ve saftaki yerini almış. Bir keresinde her nasılsa gözüne ilişivermiş, ama mihraptaki yerini almış bulunduğu çaresiz namaza durmuş. Bundan sonrasını kendisinden dinleyelim: Derdi ki: “Fatıha’yı okudum fakat heyecandan Kur’an’ın tamamı hâfızamdan bir anda siliniverdi. Nereyi okuyacağımı bilemiyor, namaz surelerini bile hatırlamıyordum. Rükû’a varmak da aklımdan geçmiyordu. Namazın sıhhati tehlikeye girecekken arkamdan Tevfik Efendi’nin ‘Elem tere keyfe..’ ikâzını duydum ve Fil sûresi ile Kureyş sûresini okuyarak sabah namazını tamamladım.²⁸¹

Bu hatıralarda da görüldüğü üzere Sofuzâde’nin üstün faziletli bir âlim oluşu son derece derin bilgiye sahip bulunması, Kastamonu’nun dinî-ilmî muhitinde de kabul görmüştür. Kastamonu’da “Pirinç Pazarı” olarak bilinen mevkide yer alan Ovalı Mescidi’nde tam on altı yıl boyunca Kur’ân-ı Kerîm’i tefsir eden Mehmet Tevfik Efendi, bu hatim bitince, yine bazı zevâtın ricası ile Buhârî-i Şerîf tedrisine başlamış, altı senede dört cildini tamamlamıştır. Bu da onun tefsir ve hadis gibi İslamî ilimlerdeki vukûfiyetinin ayrı bir göstergesidir.

²⁸⁰ Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve Şiirleri”, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 356.

²⁸¹ Abdulkadiroğlu, a.g.m, ss. 356-357.

Öte yandan Kastamonu Mevlevî dergâhında dört beş yıl boyunca, Konya'daki Çelebi tarafından özel izinle *Mesnevî*'yi şerh etmiş olması onun dinî ilimler yanında tasavvufî ilimlerde de enginliğini göstermesi bakımından önemli hususlardır.

Bütün bunların yanında Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi, medrese eğitimi sırasında Bostan ve Gülistan'ı okumuş, dil ve edebiyata dair dersler almıştır. Hocası Ahmed Mâhir Efendi'nin de şairlik yönü mevcuttur. Ahmed Mâhir Efendi'nin hocası Seyyid Ahmed Hicâbi Efendi'nin de şiirleri vardır. Dolayısıyla o, Kastamonu'da dinî-tasavvufî-edebî açıdan zengin bir geleneğin temsilcilerinden biri konumundadır.

Mehmet Tevfik Efendi'nin edebî şahsiyetinin konu edinildiği bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda şiire ve şairliğe dair görüşleri, şiirlerindeki muhteva, kavram ve mazmunlar üzerinden ele alınıp ayrıntılı olarak incelenerek inançları, fikirleri ve algıları, hayatı anlama metodu olarak gördüğü “şair” üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca gençlik yıllarından itibaren yaşadığı devrin değişen değerlerinin şiirine yansımaları ve şiirlerinde görülen farklılaşma konu edinilecektir. İkinci kısımda ise şiirlerine dair şekil bilgisi, edebî sanatlar ve diğer bazı söyleyiş özellikleri ile birlikte verilerek edebî şahsiyeti geniş bir çerçevede ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.1. Şiire ve Şairliğe Dair Görüşleri ile Muhteva Yönünden Şiirleri

Mehmet Tevfik Efendi gerek *Hulviyyât*'ta gerekse defterlerde kaydedilmiş çok sayıda şiiri ile son devrin önemli dîvân şairlerinden biridir. İbnül Emin, kendisi için, “Sûfîzâde muhterem Tevfik, erbâb-ı ticaret arasında değil ashâb-ı marifet içinde de emsâli mebzûl olmayan ulemâ ve üdebâdandır. Âsâr-ı nazmiyesi iddia-yı şâiriyet edenlerin çoğunu meydan-ı sühanda geri bırakacak mertebede, lafzen ve mânên, düzgündür”²⁸² demektedir.

Mehmet Tevfik Efendi'yi yakından tanıyan ve şiirleri hakkında pek çok makale kaleme alan Abdülkerim Abdulkadiroğlu, onun şairliğinin “Ziya Paşa” ayarında olduğu kanaatindedir.²⁸³ Aziz Demircioğlu, *Yüz Yıllık Kastamonu Basını* adlı eserinde son asırda Kastamonu'da yetişen en kuvvetli şair olarak Mehmet Tevfik Efendi'yi işaret etmektedir. Ona göre kuvvetli bir şair ve mütefekkir olarak Mehmet Tevfik Safoğlu, “keskin zekâsı, derin edebî ve dinî bilgisi, mantığı ve ateşli hitabeti ile olduğu kadar kalemiyle de şöhret yapmıştır”. Demircioğlu, antolojilerde ondan bahsedilmemesinin, bir şair olarak hak ettiği değeri görememesinin sebebi olarak İstanbul'da yaşamamasını

²⁸² İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 3, s. 1893.

²⁸³ A. Abdulkadiroğlu, *Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi*, s. 117.

gösterir. Demircioğlu, şayet İstanbul'da yaşasaydı ne kadar büyük bir şair olduğunu bütün yurda duyurabilme imkânı bulacaktı demektedir.²⁸⁴

Sadece Kastamonu'da değil, devrinde, edebiyat çevrelerinde tanınan, yurt genelinde yayın yapan dönemin belli başlı dergilerinde yazılar kaleme alan, gazetecilik yapan, siyasetle ilgilenen ve milletvekilliğine aday olan Mehmet Tevfik Efendi'nin şiire ve edebiyata ilgisi çok genç yaşlardan itibaren başlamıştır. Bu bağlamda, defterlerinde on beş yaşında yazdığı şiirlere tesadüf edilmektedir.

Mehmet Tevfik Efendi'ye göre edebiyat, bir milletin ruhunu besleyen kaynak ve yüceliğini gösteren bir nişandır; bu nedenle son derece önemlidir:

Edebiyât muğaddî -i rûh-ı millettir

*Edebiyât milletiñ nişâne-i te'âlîsidir*²⁸⁵

Sofuzâde, *Hulviyyât*'ın önsözü niteliğinde olan "İfâde-i Mahsûsa" başlığı altında edebiyata, sanata ve şiire dair düşüncelerini dile getirdiği tafsilatlı bir yazı kaleme almıştır. Bu yazının hemen başında Mehmet Tevfik Efendi şunları söylemektedir:

Nâzım-ı defter-i melekût Te'âlâ ve tekaddes Hazretleri, kârhâne-i âlemi vücûd-ı Âdem'le ma'mûr ve hilkat-i Âdem'de mevcûd olan mâhiyyât u istidâdâtı kütüb-i semâviyye ile tenvîr ve çehre-i mülkü âsârıyla mübtehîc ü mesrûr eylemiştir.

Binâen'âlâ hazâ kaffe-i hissiyât u idrâkâtın menşei insan ve mevlidi kitâb-ı Yezdân ve ale'l-husûs tekmile-yi fazl u irfân ve hâtime-i vahy-i âsumân olan kitâb-ı hakîm-i Kur'ân-ı Furkân'dır.²⁸⁶

Yani, Allah Teâla, Hz. Âdem ile dünyayı ma'mûr eylemiş, Hz. Âdem'de de pek çok mâhiyet ve istidâd halkeylemiştir. Bütün hislerin, anlayış ve idrâkin ortaya çıktığı yer insandır. İnsan ise fazl ve irfânın, hikmetli bilginin, iyiyi kötüden ayırmayı sağlayabilecek erdemin kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in çağları aydınlatan ışığına muhtaçtır ve ancak onun tenvîri ile eşyanın hakikati anlaşılabilir.

Mehmet Tevfik Efendi, her şeyden önce bir İslam âlimidir. O, sanata ve de şiire, sahip olunan ilim ve irfânın nesillere aktarımını sağlayabilecek bir araç olarak bakmaktadır. Yalnız bu tanımlama onun şiirinin yalın, didaktik ve lirizmden uzak

²⁸⁴ A. Demircioğlu, *Yüz Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir? 1872-1972*, s. 60.

²⁸⁵ Bu beyit *Hulviyyât*'ın kapağında yazılıdır.

²⁸⁶ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 2.

olduğu anlamına gelmemektedir. Onun şiir anlayışını ortaya koyabilmek için Osmanlı toplumunda ve tasavvufi bağlamda şiirin ne demek olduğunu hatırlamak gerekir.

İnsana hayat nimetinden sonra bahşedilen en büyük nimetlerden biri beyândır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, Rahmân sûresinde, insana, beyânın Allah tarafından öğretildiği bildirilmektedir.²⁸⁷ Bu yolla insan, hissiyatını dile getirmiş, ilim ve fende gelişmeler katetmiştir.

Sözle başlar yine sözlerle biter kâr-ı cihân

İşidir 'âlemi hep berç-i cihân-tâb-ı sühan²⁸⁸

Divan şairlerine göre “söz/sühan”, son derece önemlidir. Allah'ın sıfatlarından biri de “Kelâm” sıfatıdır ve tüm kâinat Allah'ın “ol” demesi ile varolmuştur.²⁸⁹ “Dolayısıyla varlık meyvesinin ağacı sözdür. Bilgi ve görgü ağacının meyvesi de sözdür; çünkü insan bildiklerini ve gördüklerini sözle anlatır”.²⁹⁰ Dinin emir ve yasakları, “Kelâmullâh”, vahiy yolu ile önce peygamberlere, sonra da tüm insanlığa bildirilmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi, bu bağlamda, “Her şey söz ile başlar söz ile biter; söz/sühan cihanın yeni açmış gülü gibidir ya da irfan ve fazilet denizinde gelişen kıymetli eşsiz bir incidir”²⁹¹ demektedir.

Sofuzâde'ye göre “Şiir, beyânın kemâline delîl ü tâc ve marifet ü fazilete takılmış bir ikıldır ki tesîri ve meziyeti beyân gibi mebnî aleyhi olan esâsâta tâbidir.”²⁹² Her sanatın bir malzemesi vardır ve şiirin malzemesi ise lisandır, sözdür. Fakat şiir, belli özelliklerle beyândan ayrılır. Beyân her şeyi açıklama, gösterme, anlatma demek iken şiirde remizler, hayâller, mazmunlar bulunur. Bunlar mecazdan hakikate, taklitten tahkîke bir vasıtadır:

Semt-i tahkîke gider Tevfik şeh-râh-ı mecâz

Hep o vâdîlerde eyler i' tilâ gönülüm hele²⁹³

²⁸⁷ Rahman 55/4.

²⁸⁸ 9 Kânûn-ı Sâni 1937; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 50-51.

²⁸⁹ Bakara 2/117; Âli İmrân 3/47, 59; En'am 6/73; Nahl 16/40; Meryem 19/35; Yâsîn 36/82; Mü'mîn 40/68.

²⁹⁰ Mehmet Çavuşoğlu, “Divan Şiiri”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı II, Divan Şiiri, Temmuz Ağustos Eylül 1986, TDK Yayınları, Ankara 2017, s. 7.

²⁹¹ 9 Kânûn-ı Sâni 1937; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 50-51.

²⁹² Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 3.

²⁹³ 21 Teşrin-i Evvel 1936; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 16.

“Hiçbir edebiyatın kendi kaynağından çıktığı gibi arı kalması düşünülemez.”²⁹⁴

Dolayısıyla milletler arası bir etkileşimin varlığı ve bu etkileşimin sanata yansımaları olağandır. Arap toplumunda doğup gelişen ve ardından İran sahasına yayılan klasik şiir anlayışı da böyledir ve yaklaşık altı yüzyıl boyunca Osmanlı şiiri üzerinde etkili olmuştur. Türklerin İslamiyet’i kabulü ve Anadolu’ya yerleşmeleri ile bu coğrafyada dinin vazedilen kurallarını halka anlatmada, daha etkin bir yöntem olduğu düşünüldüğünden, şiir tercih edilmiştir. Bu nedenle Anadolu sahasındaki ilk mutasavvıfların hemen hepsi şairdirler.²⁹⁵ Bu şairlerin dili ağır ve ağıdalı, çok süslü ve sanatlı değildir. Onlar şiiri bir araç olarak görmüşlerdir.

Daha sonraları şiirde kullanılan mecazlar, remizler, mazmunlar artmış, şiirde anlam katmanları derinleşmiştir. İbn Arabî ile sistemleşen vahdet-i vücûd anlayışı Anadolu sahasında geniş kabul görmüş,²⁹⁶ bu coğrafyada yetişen şairler büyük ölçüde bu felsefenin etkisi altında kalmışlardır.²⁹⁷ Bu görüşe göre şiir, tafsil yeri değildir, “yani dilin yüklenebileceği ne varsa hepsini verme yeri değildir”; şiir, “sözü kısa tutma (icmâl), rumûz kullanma (remz), bilmece yapma (lugâz) ve başka mânâ kastetme (tevriye) sanatı”dır.²⁹⁸ Bu bağlamda şiir, mutasavvıfların yaşadıkları halleri doğrudan aktarmalarının uygun olmadığı zeminde, herkese değil, sadece ehline söylenen husûsî mesajlardır. Çünkü yine İbn Arabî’nin ifadesiyle, “ârifler, duyularını başkalarına nakledemezler. Ancak onlara benzer şeyleri tecrübeye başlayanlara sembolik olarak aktarabilirler”.²⁹⁹ Böylelikle bu sembolik anlatımdan sadece aynı duyuları hissetmeye başlayanlar anlam çıkarabilirler.

Sofuzâde’ye göre şiir, “hayâl-i mahz”dır.³⁰⁰ Hayâl, “bir şeyin gerçeği gibi olan veya gerçeğine benzetilen görüntüsü, timsâli”³⁰¹ anlamına gelmektedir. Bu noktada hayâl gerçeğe benzemekle beraber gerçeğin tamamen aynı değildir. Asıl olanla irtibatlıdır fakat aslın tüm özelliklerine de sahip değildir. İbn Arabî’ye göre hayâl, ne var olan ne de yok olan; ne bilinen ne de bilinmeyen; ne tasdik ne de inkâr edilen bir şeydir”.³⁰² “Hayâl, iki aslî yaratılmış dünya, yani ruhânî âlemle cismânî âlem arasında ara bir dünyadır... Hayâl iki taraf arasında, her iki tarafın niteliğine sahip bir ara

²⁹⁴ Abdurrahman Güzel, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 83.

²⁹⁵ Bu konu ile ilgili olarak bkz.: M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2014.

²⁹⁶ Köprülü, a.g.e, s. 297.

²⁹⁷ William C. Chittick, *İbn-i Arabî Giriş Kitabı*, Nefes Yayınları, İstanbul 2018, s. 12.

²⁹⁸ Mahmut Erol Kılıç, *Sûfî ve Şiir – Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, Sûfî Kitap, İstanbul 2017, s. 51.

²⁹⁹ Reynold A. Nicholson, *İslam Sûfileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978, s. 88.

³⁰⁰ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulvîyyât*, s. 3.

³⁰¹ Mütercim Asım, *El-Okyanûsu 'l-Bâsit fî Tercemeti 'l-Kâmûsu 'l-Muhît-Kâmûsu 'l-Muhît Tercümesi* (I-VI), haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi, YEK Yayınları, İstanbul 2014, c. 5, s. 4476.

³⁰² İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiye 1-18*, çev.: Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, c.2, İstanbul 2007, s. 420;

geçeklik ya da “Berzâh”tır”.³⁰³ Bu durum, bir şeyin aslına göre gölgesi, aynadaki yansıması veya rüyadaki timsali gibidir. İbn Arabî’ye göre mânâlar önce hayâle nüzûl eder ardından da duyular âleminde dile dökülür.³⁰⁴ Bu nedenle “hayal âlemi ile şiirsel tahayyül arasında bir irtibat vardır”.³⁰⁵ Ârifin mütehayyilesinde çizilen nesnelere hayal âleminde varlık kazanır. Burada insan mütehayyilesi mutlak anlamdaki ilâhî tecelliye mazhar olmakta ve kalp adını almakta, dolayısıyla ârifin kalbindeki ilâhî tecellî hayal âleminde varlık kazanmaktadır.³⁰⁶ Böylelikle ârifin kalbindeki ilâhî tecellîlerin tezâhürü olan hayallerden meydana gelen şiir, mecazlar ve remizler vasıtasıyla yine ve yeniden asla, öze, hakikate ulaştıran yoldur. Bu bağlamda, Mehmet Tefvik Efendi, bir adım daha öteye geçerek “bir hayalde resmedilen suretin mazmunına sahip olan cümleler eğer nesirde bulunursa, onlar da şiir kabul edilmelidir”³⁰⁷ demektedir.

Mehmet Tefvik Efendi’ye göre, “hüsn-i beyân ve selâset”, insana, Allah tarafından tevdi edilmiş ihsanlardır. Cahil kimselerin de şiir inşâd ettikleri görülse de böyle kimselerin şiirleri “hiçbir vakitte usâre-i fazl u kemâl ve hulâsa-i vecd ü hâl olan eş’âr u ilâhiyâtın hâiz olduğu meziyeti muhtevî olamaz.”³⁰⁸ Aslında, Mehmet Tefvik Efendi’nin bahsettiği bu tür şiirler, tezkire yazarlarının “mevzun ve mukaffa” demekle yetindikleri manzûm parçalardır. Vezin ve kafiye, gerçi, şiir için aranan şartlardan olmakla beraber yeterli şart değildir. Şiirin kelime manası “anlama, fehm ve idrâk”tır.³⁰⁹ Bu nedenle şiir, yüksek bir anlayış, duyuş ve kavrayış ile fazilet ve kemâlden süzülerek meydana getirilmelidir. Böylelikle şiirin, “şuur” ile ilişkisi açıkça görülebilir.³¹⁰ Şair bu ilişkiyi şu beyitlerinde dile getirmektedir:

³⁰³ W. C. Chittick, "İbn Arabî’ye göre Hayal Âlemi ve Şiirsel İmaj", *Varolmanın Boyutları*, çev.: Turan Koç, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 314.

³⁰⁴ İbn Arabî’de şairle “hayal âlemi” arasında açık bir bağlantı vardır. Hz. Peygamber’in miracından hareketle anlattığı gök katmanları ve her katta yer alan peygamberler bulunur. Venüs, Hz. Yusuf’un bulunduğu katmandır. Sâlik yükselişi sırasında o kata ulaştığında hayal âleminin bilgisini ve hayallerin nasıl yorumlanacağını öğrenirler. Ayrıca şairler ilhamlarını buradan elde ederler. W. C. Chittick, “İbn Arabî’ye göre Hayal Âlemi ve Şiirsel İmaj”, *Varolmanın Boyutları*, ss. 322-323.

Bu konuda ayrıntılı okuma için bkz.: William C. Chittick, *The Self-Disclosure of God, Principles of Ibn al-Arabî*, State University of New York Press, New York, USA 1998, ss. 331-370; M. Mustafa Çakmaklıoğlu, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî’ye (ö. 638/1240) Göre Hayal ve Düzeyleri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 4, sayı: 10, Ocak-Haziran 2003, ss. 299-329;

³⁰⁵ Mahmut Erol Kılıç, *Evvel’e Yolculuk- İrfan, Felsefe, Edebiyat Konuşmaları*, haz.: Sadık Yalsızuçanlar, Sûfi Kitap, İstanbul 2008, s. 152.

³⁰⁶ Ali Durusoy, “Hayal”, *DİA*, İstanbul 1998, c. 17, s. 3.

³⁰⁷ Bu tanıma göre Mehmet Tefvik Efendi, asıl ögenin hayal olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Taşkoprîzâde, *Mevzuâtü’l Ulûm*’unda bu konuya açıklık getirmiş; mevzun ve mukaffa olmanın ötesinde *hikmet sahipleri için* şiirde asıl ögenin hayal olduğunu şu şekilde belirtmiştir: “...malûm ola ki ‘şiir’, hükemâ katında kelâm-ı muhayyeldir; gerek mevzun ve gerek gayr-ı mevzun olsun”. Bkz.: Taşkoprîzâde Ahmed Efendi, *Mevzuâtü’l Ulûm I-II, ter.*: Kemâleddin Mehmet Efendi, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313, c. 1, s. 244; Sûfîzâde Mehmet Tefvik, *Hulviyyât*, s. 3.

³⁰⁸ Sûfîzâde Mehmet Tefvik, *Hulviyyât*, s. 3.

³⁰⁹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 778.

³¹⁰ Ayrıca şiirin çeşitli tanımları ve şuur ile ilişkisi için bkz.: Mehmet Yalar, “Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sayı: 1, 2002, ss. 103-120.

Şi'riñ vücūdu ancağ vābestedir şu'ūra
Her nazm-ı nāzik endām andan gelir zuhūra

Şi'rin lisānı oldu inṭāḳ eden zekāyı
Oldu şu'ūr bādī cem' iyyet-i huzūra³¹¹

Toldu defter sāğar-ı idrāk hālā leb-be-leb
Neyleyim sīnemdeki deryā-yı ma'nā leb-be-leb

Ḳuvveti şî'rim şu'ūrumdan alır zīrā benim
Her sözümde cilve-i nūr-ı süveydā leb-be-leb

Ḳudret-i taşvīrimiñ hayrānıdır 'aḳl u şu'ūr
Baḫr-i endişemdedir keştī-i hulyā leb-be-leb³¹²

Yine şaire göre şiiirlerde görülen mazmunların ortaya çıkışına iki sebep vardır. Biri maddî hissiyatlardır ki beş duyu ile beslenirler diğeri ise manevî şuûnatır.³¹³ Manevî şuûnat üzerinde etkili olan aydınlatıcı güç Rabbanî ilimler ve Kur'ânî idrâktir.³¹⁴

Āyâtına baḳ şafḫa-i Ḳur'ân-ı Kerīm'iñ
Söyler saña fermānını sulṭān-ı Kerīm'iñ³¹⁵

Nitekim Mehmet Tevfik Efendi'nin bu görüşü, Türk İslam eserlerinde, şair ve yazarların ortak kabulüdür.³¹⁶ Dolayısıyla vahiy ve sünnet bu tür eserlerin en önemli kaynaklarıdır.

³¹¹ 27 Kânûn-ı Sâni 1940; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 93.

³¹² 9 Teşrîn-i Sâni 1935; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s.1.

³¹³ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulvîyyât*, s. 3.

³¹⁴ a.y.

³¹⁵ 12 Kânûn-ı Evvel 1935;06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s.17.

³¹⁶ Bu konuda bkz.: Zülfikar Güngör, "Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim", *İslâmî İlimler Dergisi 1. Kur'an Sempozyumu*, Çorum 2007, s. 178-188; .. Zülfikar Güngör, "Türk-İslâm Edebiyatı'nın Kaynağı Olarak Hadisler", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, (20-22 Nisan 2007, Çorum), Aralık 2007, s. 201-211.

Açılıp vahy ile ilhâm ile ebvâb-ı sūhan

Söylemiş bildiği her hikmeti aşhâb-ı sūhan³¹⁷

Çünkü “Hikmetin en büyüğü Allah Teâla’nın sözüdür ve sözleri arasında da bilhassa Kur’ân-ı Kerîm’dir. Zâhir göze göre güneş ne derece bir nûr ise akıl gözüne göre de Kur’ân aynı dercede bir nûrdur. Zîrâ, görümler ancak onunla tamamlanır. O halde nasıl güneş nûruna nûr deniyorsa Kur’ân nûruna da nûr denir ve ona nûr demek daha uygundur”.³¹⁸

Bir başka ifâde ile izâh edilecek olursa “Nûrun zuhûr (görünme) ve izhâr (gösterme)” olmak üzere iki husûsiyeti vardır.³¹⁹ Güneş yeryüzünü aydınlatan en önemli nûr kaynağıdır. İnsanlardan gördüklerini tasvir etmeleri istense eşyayı şekil ve renk yönünden tanımlarlar. Oysaki eşya nûr ile bilinebilir. Nûrun zıddı olan zulmette renk ve şekilden bahsetmek mümkün değildir. “Nasıl dış göze her şey zâhir nûr ile görünürse, iç göze de her şey [mutlak Nûr olan] Allah ile görünür. O her şeyle beraberdir, ondan ayrılmaz. Her şey O’nunla zahir olur.”³²⁰

İşte, Mehmet Tevfik Efendi bu hakikati şu beyitlerde dile getirmiştir.

Ehl-i kemâle Tevfîk mekşûf olur haķâyîk

Dil-dâr eder tecellî ‘üşşâka her delîlden³²¹

Hudâ âyîne kılmış ‘âlemi âsâr göstermiş

Vücûd-ı Kibriyâ’sıñ kudreti eṭvâr göstermiş³²²

Sofuzâde’nin, yazının başında bahsettiği, “hulâsa-i vecd ü hâl” diyerek tanımladığı şiir, ancak Rabbanî ilimler ve ilâhi kelâmın idrâki ile ortaya çıkan bir takım hakikatlerin şiirde mazmunlar aracılığıyla ifadesi olsa gerektir. İşte bu tarzda şiir söylemek aslında hiç de kolay değildir.

³¹⁷ 9 Kânûn-ı Sâni 1937; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 50-51.

³¹⁸ İmam Gazâlî, *Mişkâtü’l-Envâr*, çev.: Süleyman Ateş, Bedir Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 23; Kur’ân-ı Kerîm’in nur olduğuna dair bkz.: Teğâbün 64/8, Nisâ 4/174.

³¹⁹ Gazâlî, a.g.e, s. 29.

³²⁰ a.g.e, s. 38.

³²¹ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 136.

³²² 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 86.

Sözlerim nuḡ-ı lisan-ı ḡâldir Tefîk yâ

*Nazma gelmiş irticâl-i sâniḡâtımdır benim*³²³

Mehmet Tefîk Efendi'nin, şiiirlerde görülen mazmunların ortaya çıkışına ikinci sebep olarak kabul ettiḡi şey, maddî hissiyatlardır. Bu hissiyatlar beş duyu ile beslenirler. Sofuzâde, gençlerin, hevâ ve heveslerin etkisiyle kuşatılmış olduklarını; hissiyatın etkisiyle hareket ettiklerini bu nedenle de maddî şiiirleri istediklerini, maddî şiiirleri talep ettiklerini söylemektedir.³²⁴ Sofuzâde'ye göre, bu tarz şiiirler, sadece nefsanî arzu ve isteklerin tezâhürüdürler, zihinleri karıştıır fakat bir hakikate iletmezler. Bu tür şiiirlerin sebep olduḡu derdi ancak gerçek “söz ehli” tedavi edebilir:

Câhiliñ laḡlaḡası mi' deyi eyler ifsâd

*Eder ol derdi tedâvî ulü'l-elbâb-ı süḡan*³²⁵

Öte yandan sadece maddî hislere hitap eden şiiirler, Kur'ân-ı Kerîm'de zemmedilmiştir.³²⁶ Aslında, mutasavvıflar madde ve mânâyı, rûhânî ve cismânî olanı ya da zâhirî ve bâtinî olanı birbirinden ayırmayı, “şaşı bakmak” olarak kabul etmişlerdir. “Şaşı gözle iki âlemden yalnız birini görüp bunlar arasındaki dengeden habersiz olmak bundan dolayı da ötekini de kavramaktan âciz olmak” uygun deḡil, bir anlamda eksiktir. “Ancak ikisinin arasında bir bağlantı olduḡunu bilen ve bu ikisini birleştiren kâmindir.”³²⁷

Mehmet Tefîk Efendi'ye göre de şiiir, yukarıda da bahsedildiḡi üzere, sadece duylara hitap etmekle kalmaz; selîm tabiatlarda, hafızayı uyaran, idrak ve anlama kabiliyetini harekete geçiren ve iç dünyayı onararak daḡmık zihni toparlayan gayet güzel ve etkili bir karışım, bir nevi ilaçtır. Dolayısıyla bir “mısra-yı berceste” bir kırık gönüle acil bir şifa ve huzur kaynaḡı;³²⁸ cahilce söylenmiş sözlerin açtıḡı yaraya merhem olabilmektedir.

³²³ 23 Mart 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 82.

³²⁴ Süfuzâde Mehmet Tefîk, *Hulviyyât*, s. 3.

³²⁵ 9 Kânûn-ı Sâni 1937; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 50-51.

³²⁶ Şuarâ 24/224-226;

³²⁷ Gazâlî, *Miškâtü'l-Envâr*, s. 50.

³²⁸ Süfuzâde Mehmet Tefîk, *Hulviyyât*, s. 4.

Ma'rifetdir 'ilm ü hikmetdir mizâcî şî'rimîñ

*Fer verir âyîne-i 'aqla sirâcî şî'rimîñ*³²⁹

Şair, bu düşüncesini, Arap ve Fars şiirinin husûsiyetlerinden bahsettikten sonra, şiirde kullanılan vezin ve kafiyenin insanın nabzıyla, kalp atışlarıyla uyumlu olduğunu, bu uyumun mûsikîdeki darbelere de muvafık olduğunu söyleyerek izah etmektedir. Çünkü kâinatta yaratılan her şey büyük bir tenâsüp içindedir. Kâinattaki tenâsübün varlığı söz ve fiil olarak güzel görünmektedir. Mutasavvıflara göre şekiller, resimler, renkler ve varolan her şey arasındaki bu uyum, güzelliğin/cemâlin bir araya geldiği rûhânî âlemden mirastır. Mûsikî ile rûhânî âlem arasında bir ilişki mevcuttur. Bu nedenle ruh, her ne zaman zevkli nağmeleri ve mütenasip ezgileri duyarsa etkilenir.³³⁰ Ruh için nağmeler, ruhu mânevî âlemde dolaştırmaya azık ve kanat menzilesindedirler.³³¹ Mehmet Tefkîk Efendi de bize şiirin, “seslerle ve hayatla müellef”³³² olduğunu söyleyerek bunu anlatmaktadır. Şaire göre şiirde var olan vezin ve kafiye tıpkı mûsikîdeki darbeler ve makamlar gibidir. Bütün bu sesler, darbeler, makamlar ve mûsikî; sözler, vezinler, kafiye ve şiir, kâinatta var olan uyumun başka bir şeklidir. Bu sebeple şiir, tıpkı mûsikî gibi, ruha şifadır; insanı, bedeninin ve nefsin arzularından uzak yüce bir makama ulaştırmalıdır.

Mehmet Tefkîk Efendi, edebiyatı iki kısma ayırabileceğimizden bahseder. Bunlardan biri “Şark” diğeri de “Garp” edebiyatıdır. Şark Edebiyatını, Müslümanlık ile Garp Edebiyatı'nı ise Hristiyanlık ile izâh etmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Buradan hareketle “Şark Edebiyatı'nın mezâmininin esrâr-ı Kur'âniye” ile dolu olması nedeniyle Şark Edebiyatı'nın Garp Edebiyatı'na nazaran daha üstün ve daha yüce olduğunu belirtmektedir. Hattâ, “Edebiyat-ı İslamiyye'de edinilmiş olan esaslara hikemiyât, ahlakîyât, ilâhiyât ve emsâl ü iber gibi ta'dâdî ihâta-i âcizânemden hâric olan şeylerde inzimâm etmekle hâsıl olan servet, Edebiyât-ı Garbî'yeden iktibas ve taklîde mahal bırakmamıştır”³³³ demektedir. Ona göre insanın kalp atışları ile örtüşen, bir anlamda yaradılış mûsikîsiyle uyumlu Arap şiiri, Kur'ân'ın sırları ile dolarak, her

³²⁹ 21 Teşrîn-i Sâni 1939; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 68.

³³⁰ Şihabüddin Sühreverdi, *Avarifü'l Meârif*, haz.: Abdülvehhab Öztürk, *Saadet Yayınları*, İstanbul 2010, s. 234; İbn-i Arabî, Cenab-ı Hakk'ın “kün/ol” emrini işiten insanın duyduğu güzel sesler ve nağmeler ile İlahî sûretten sâdir olan “Kün” emrini işitmeyi hatırlayıp heyecana kapıldığını, uygulandığını ve yine o emirle yüreğine su serpildiğini ifade etmektedir. Bkz.: İbn-i Arabî, *İlâhî Aşk*, çev.: Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 55.

³³¹ İsmail-i Ankaravî, *Er-Risaletü't-Tenzihîyye fi Şe'nil-Mevlevîyye, İsmail Ankaravî ve Mûsikî Risalesi, Mevlevîlik ve Mûsikî*, (Metin ve İnceleme: Bayram Akdoğan), Rağbet Yayınları, İstanbul 2009, s. 105.

³³² Sûfîzâde Mehmet Tefkîk, *Hulviyyât*, s. 4.

³³³ a.y.

husûsu içine alıp genişlemiş; irfan kaynağı haline gelmiştir. Bu durumu, “Hatta itirâf etmeliyiz ki edebiyât-ı İslamiyye kadar vâsi ve her husûsu câmi olarak tesis etmiş âlemde hiçbir edebiyat görülmemiştir. İşte kütüphanelerimizde mâlî olan âsâr-ı matbûa ve gayr-ı matbûa şahid-i âdildir”³³⁴ diyerek dile getirmektedir. Ne yazık ki şaire göre, Garp ve Şark Edebiyatı’nı tam anlamıyla ortaya koyacak çalışmalar meydana getirilememiş ve bu nedenle edebiyatımız Garp Edebiyatı’nın istilâsı altında kalmıştır.³³⁵

Öte yandan, bizim, “maddî şiirlerimiz bir hakikate; manevî şiirlerimiz bir hikmete müntehî olmakla pay-dâr ve aktâr-ı âlemde istimrâr etmekte olup bir kıt’ası bir sahifeyi tezyîn ve bir parçası bir mecelleyi tekmîl etmektedir”³³⁶ demektedir. Yani hangi tür olduğu fark etmeksizin şiirimiz, Batı şiirinden çok farklıdır. Ondan çok daha fazla hikmetle doludur ve bu nedenle de daha derin anlamlar içermektedir ki bazen bir dörtlüğünü açıklamak için bir kitap yazılabilmektedir.

Dolayısıyla, Sofuzâde’ye göre, şiirin kaynağı, ilmin ve hikmetin kaynağı bellidir. Onu başka yerlerde aramak manasız ve gereksizdir. Bu bağlamda şair, altıncı defterde şunları dile getirmektedir:

Felâsife-i kadîmenin ve onlardan sonra gelip felsefede ikinci bir yol tâkip edenlerin felsefe-i asılları Resûl-i Ekrem Efendimiz’in bi’set-i seniyyelerinden evvel fezâ-yı hayâlde his ile aramakta oldukları meçhûl hakikatlerin gölgesinden ibâret olup eşî’a-i dîn-i İslam ile bütün tebârüz etmiş olan o hakikatlerin muvâcehesinde tamâmiyle safsata haline gelmiş olduğu halde onları ta’lîm ü te’allüme çalışmak ihtiyaçtan sâkıt olup da asırların harâb eylediği mebnâ-i kadîm enkâzını meydana çıkarmakla ahvâl ü ezmine-i atıkaya dâir malûmat aramak gibi vakti ve nakdi isrâf etmekten başka bir şey değildir.³³⁷

Bu sözleri ile Sofuzâde’nin, Antik Çağ felsefesini ve onu takip eden Helenistik felsefeyi, Platonizmi ve Noe-Platonizmi eleştirdiği düşünülebilir. Hatta bu sözlerin, Noe-Platonizmi, Yeni-Eflatunculuğu, tasavvufun asıl kaynağı olarak görenlere doğrudan cevap niteliği taşıdığı da söylenebilir. Özellikle Tanzimatla birlikte edebiyatta yeniden alevlenen Helen merakını anlamsız ve manasız bulan şair, asırların harap edip yıktığı böyle bir enkâzı meydana çıkarma çabasını boş ve manasız görerek vakti ve nakti israf etmekten başka bir anlamı olmadığını dile getirmektedir. Çünkü felsefecilerin aramakta oldukları hakikatler, Resûl-i Ekrem Efendimiz’in peygamberliği ile ortaya

³³⁴ Sûfîzâde Mehmet Tefîk, *Hulviyyât*, ss. 4-5.

³³⁵ a.g.e, s. 5.

³³⁶ Sûfîzâde Mehmet Tefîk, *Hulviyyât*, s. 4.

³³⁷ 06 Mil Yz 9962-5 (Altıncı Defter), s. 155.

çıkılmış; İslam dininin ışığı ile aydınlığa kavuşmuştur. Bu nedenle Sofuzâde de yukarıda bahsi geçtiği üzere bazen bir mısra-ı bercestenin ızdırıp içinde kıvranan bir gönüle şifa vesilesi olabileceğini düşünlerdendir.

Yani, Mehmet Tevfik Efendi'ye göre, hikmetin asıl kaynağı vahiy ve sünnettir. Dolayısıyla şiirin ve de ilhamın asıl kaynağı vahiydir.

Şairin, *Hulviyyât*'ın giriş bölümünde, mensur bir biçimde, izah ettiği şiire, şairliğe, edebiyata ve sanata dair düşüncelerini şiirleri üzerinden de okumak mümkündür. Şiire büyük önem atfeden şair, şiir üzerine çokça düşünmüş; onu her yönüyle ele almıştır. Ayrıca Sofuzâde, sadece şiirlerinin fahriye bölümlerinde ya da mahlasını zikrettiği son beyitlerde değil, baştan sona, şiiri ve şairliği anlattığı poetik şiirler de kaleme almıştır.³³⁸

Mehmet Tevfik Efendi, bu doğrultuda, kendisinin bu sahaya, yani şairlik sahasına, ister iradî ister cebrî olsun, atılmış olmasının sebebini, ilim ve hikmet doğrultusunda nükteler söylemek; hikmeti yeniden dile getirmek ve ihyâ etmek olduğunu belirtmektedir:

Ġālībā Tevfīk atılmağdan ġarağ bu sâhaya

Nükteler ‘arz eylemekdir hikmeti ihyâ hedef’³³⁹

Şiir semeyesiz elde edilemez, şiiri gönül ikliminden elde etmek kemâle vâbestedir:

Sermâyesiz alınmaz nazm âsitân-ı dilden

Vâbestedir vücûdu şi‘riñ bütûn kemâle³⁴⁰

Sofuzâde'ye şairlik hüneri ise hocasından gelmektedir. Bunu:

³³⁸ Selçuk Çıkla, *Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar* adlı eserinde, şiir üzerine çok düşünen, çok yazan, manzum ve mensur poetikalar üreten şairler için “öncü şair” tanımlamasını yapılmaktadır: Buna göre Çıkla, “Türk edebiyatında bazı şairler, şiir görüşlerini çok sayıda takriz, makale, köşe yazısı, eleştiri, deneme, mektup, kitap önsözü gibi metinlerde dile getirmiştir. Bu daha çok *öncü şairlerde* rastlanan bir durumdur. Çünkü *öncü şairlerin* şiir üzerine çok fazla düşündükleri, çok düşündükleri için de doğal olarak çokça yazdıkları veya çok özlü etkileyici metinler oluşturdukları görülür. Manzum ve mensur poetikaların bu şairlerden çıkmış olması da bu olgunun önemli bir göstergesidir.” demektedir. Bkz.: Selçuk Çıkla, *Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 23; Sofuzâdenin manzum poetik bazı şiirleri için bkz: 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), 37; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 104; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 23; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 61; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 68.

³³⁹ 11 Kânûn-ı Sâni 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 31.

³⁴⁰ 19 Kânûn-ı Sâni 1940; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 88.

Baîna nazmındaki üslûb-ı belâgât Tevfîk

(Hâce-i fâzıl)-i³⁴¹ sencîde eşerden mirâs³⁴²

beyiti ile dile getirmiştir. Bu beyite yazdığı dipnotta şair, hâce-i fâzıl yani “fazilet sahibi hoca” olarak gördüğü kişinin müderris Hâfız Ahmed Mâhir Efendi olduğunu belirtmektedir. Yani şairliği üzerinde hocasının ve aldığı medrese eğitiminin büyük rolü olduğunu bu yolla vurgulamaktadır. Oysaki herkes, “boyuna bakmadan”, sadece bir mektepte okumakla, ilimden, irfandan, hikmetten behre-dâr olmadan şiir söylemek peşindedir:

Boş kaldı demek şimdi fazîlet evi Tevfîk

Mekteb çocuğu şâhib-i güftâr olayım der³⁴³

Öte yandan, Sofuzâde’nin sözleri öyle sıradan sözler değildir. Onlar, mânâ denizinin gevherleridir:

Sözleriñ dürr-i girân-mâye-i hikmet Tevfîk

Gevher-i baîr-i me‘ânî ile taşvîr olunur³⁴⁴

Öyleyse sözden, lafızdan maksat nedir; lafızdan maksat elbette sûret değil mânâdır. Gönüldeki esrarın ifadesidir lafız, bahisler ve sözler hakikat denizidir ve hikmet, bu denizdeki benzersiz bir inci tanesi gibidir:

Lafızdan maşşûd olan şûret değil ma‘nâ imiş

Ma‘nâ-i maşşûd-ı esrâr dil-i şeydâ imiş

Lücce-i tahkîkîdir deryâ-yı ebhâs u maşşâl

Anda hikmet bir dürr-i yektâ şadef-i imlâ imiş³⁴⁵

³⁴¹ Şair yukarıdaki beyitin yazılı olduğu sayfaya şu dipnotu düşmüştür: ‘Allâme-i sühan-ver ve te’lifâtı ‘adîdesiyle fazıl u kemâl olan merhûm Hâfız Ahmed Mâhir Efendi Hâzretleridir. Raşmetu’llâhi ‘aleyh. Raşmeten vâsi‘a’.

³⁴² 14 Kânûn-ı Sâni 1936, 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 33.

³⁴³ 22 Mart 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 81.

³⁴⁴ 26 Şubat 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 65.

³⁴⁵ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 137.

Ayrıca şiir söylemek fesâhat ve belâgatta mâhir olmayı gerektirir ki Mehmet Tevfik Efendi de fesâhat ve belâgat sahibi bir şairdir:

Feşâhat kıymetin tab‘-ı güher-bârımdan öğrensin

Belâgat zînet-i üslûbı âşârımdan öğrensin³⁴⁶

İşte Sofuzâde de sahip olduğu bu kuvvetli fesâhat ve belâgat, hikmet ve irfânî duyuş ile kaleme aldığı şiirlerle kendisini divan şairlerinin halefi olarak görmektedir. Böylelikle son devrin divan şairlerinden biri olarak kaleme aldığı şiirleri ile “galiba bu tarz beyânı tamamladım” diyerek bir yandan şair olarak üstünlüğüne diğer yandan da bu tarz şiir söyleme yönteminin artık yavaş yavaş tamamlandığına işaret etmektedir:

Halef oldum kalemimle şu‘ârâ-yı selefê

Ġâlibâ eyledim ecnâs-ı beyânı itmâm³⁴⁷

Sofuzâde, elbette o zamanın şairlerine ya da şair geçinenlerine eleştiriler getirmektedir. Kendini şair zannedenler söz söyleme kuvvetini, kudretini ya da şairlik sanatını benim şiirimden öğrensinler, demektedir:

Sühan-sencân-ı eyyâmı haber-dâr eyle sen Tevfîk

O zümre kuvvet-i güftârı eş‘ârımdan öğrensin³⁴⁸

Yazarsın böyle her vâdide bir ra‘nâ gâzel Tevfîk

Zamânîñ şâ‘irânı kudret-i inşâdı görsünler³⁴⁹

Fahriye nitelikli beyitlerinde Mehmet Tevfik Efendi, devrin şair geçinenlerine şiirin ne demek olduğunu, neyi, nasıl anlatması gerektiğini hep kendi şiirlerine bakıp öğrenmelerini öğütler. Ne var ki bu kadar kudretli bir şair olan Tevfik’i, böyle bir kabiliyeti, devrin şairlerinin kıskanmaları da pek tabîdir.

³⁴⁶ 29 Haziran 1935; 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 37.

³⁴⁷ 29 Haziran 1935; 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 37.

³⁴⁸ 29 Haziran 1935; 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 37.

³⁴⁹ 7 Kânûn-ı Evvel 1935; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 14.

Dā'īmā Tevfîk eder hikmetle nazmıñ imtizâc
Reşk ederse toğrudur 'aşrıñ sühandānı saña³⁵⁰

Bu arada hatırlanması gereken bir husus ise Mehmet Tevfik Efendi'nin şiirlerindeki hikmetli söyleyişi anlayabilenlerin onu kıskanacak olmasıdır. Yoksa herkes onun gönlünden diline dökülen bu hikmeti anlayamaz:

Elh-i sühanız mahzen-i hikmet dilimizdir
Bilmez bizi ebnā-yı zamān cāhilimizdir³⁵¹

Şiir, Sofuzâde için hayatı, anlama ve anlamlandırma şeklidir:

Şi'ri bâzîçe edip tab'-ı latîfim Tevfîk
Şekl-i ma'nā-yı hayâtı baña gösterdi temām³⁵²

Mehmet Tevfik Efendi hiçbir baskı ve zorlamaya boyun eğmeyerek, riyakârlık yapmayarak söyler şiirini:

Zulm-i istibdâda 'işyân eyledim rām olmadım
Māye-i fahr-ı mubâhât eyledim 'işyânımı

Bî-riyâlıktır şi'arı hāmemiñ Tevfîk hep
Çutsa lâyıktır bütün ehl-i kalem dāmânımı³⁵³

Şaire göre beyâna kuvvet “sine”den gelmektedir:

Olursa sînede kuvvet beyâna sevdiğim
Gelir dehân-ı hayâlim lisâna sevdiğim³⁵⁴

³⁵⁰ 4 Mart 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 71.

³⁵¹ 16 Mayıs 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 104.

³⁵² 29 Haziran 1935; 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 37.

³⁵³ 15 Kânûn-ı Evvel 1936; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 39.

³⁵⁴ 13 Temmuz 1941; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 6.

Yine şaire göre aşk ve ilham arasında bir ilişki vardır. Aşka dair bahse başlayınca kalem, ilham çeşmesinden feyz alır:

*‘Aşka dā’ir bahşe geldikce kalem Tevfîk gibi
Müstefîd-i feyz olur ser-çeşme-i ilhâmdan³⁵⁵*

Bu nedenle şair olan, muhakkak âşık olmalıdır çünkü şiiri söyleyen aşkın lisanıdır:

*‘Aşkıñ lisanıdır şi’ri söyleyen
Şâ’ir olan muṭlak ‘âşık olmalı*

*‘Kalemi elinde gūyâ eyleyen
Muḥabbet bezminde fâ’ik olmalı³⁵⁶*

Kalem, aşkı anlatmanın bir yolu; bir şekli, bir aracıdır:

*‘Kalem elimde kesilmiş lisan-ı ‘aşkımdır
‘Kalemle her yazılan dâsitân-ı ‘aşkımdır³⁵⁷*

Aşk, varlık şiirinin, mevcudiyet şiirinin mazmûnudur:

*‘Aşk gūyâ şi’r-i mevcūdiyyetiñ mazmūnudur
Bir ‘acāyib cilvedir ‘âlem anıñ meftūnudur³⁵⁸*

Öyleyse, “âlemde mevcut olan yüce bir olgu” ve “varlık devam ettikçe asla yok olmayacak”, “daima, her varlığın tabiatının merkezinde bulunacak olan bir kavram”³⁵⁹ olan aşk, şaire göre ne anlama gelmektedir? Şair, *Altıncı Defter*’in sonunda aşkı ve sevdâyı şu şekilde izâh etmektedir: “Ruhun hüsne incizâbına ‘aşk’, nefsin hüsne

³⁵⁵ 17 Teşrin-i Sâni 1936; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 25.

³⁵⁶ 17 Mart 1935; 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 20; 6+5=11’li hece ile söylediği koşmalarından biridir.

³⁵⁷ 15 Temmuz 1941; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 8.

³⁵⁸ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 190.

³⁵⁹ İhvân-ı Safâ, “Aşkın Mahiyeti Hakkında Risâle”, *Aşk Risaleleri*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 37.

incizâbına ‘sevdâ’ derler. Aşk ile sevdâ bir değildir. Bazen ikisi bir yerde kullanılıyorsa hakîkî değil hayâlîdir. Şuârânın âsârında bu şekil isti’âmâl görülüyorsa dikkatsizlik eseridir”.³⁶⁰ Yani güzellik algısındaki fark, aşk ile sevda arasındaki ayrımın sebebidir. Sevda, nefse ait bir haz; aşk ise ruha ait bir hassadır.

Derd-i ‘aşkıım eyleyip ikrâr yazdım nâme ben

Nâzdan bir kisve giydirdim o gül endâma ben

‘Aşkîñ ilhâmına âyîne olmuştur hayâl

*İltifât etmem bu seyrân-gâhda evhâma ben*³⁶¹

Elbette bu aşk tasavvufî mânâda bir aşk, İlâhî aşktır. Bu “aşk, her güzeli kendi güzelliğinden yaratanın güzelliği ile müzeyyen”³⁶² bir aşktır. Böyle bir aşk herkeste tezahür etmez, marifet ehli bilir onu. O ancak, “cevheri saf, cismi latîf, heykeli (şekli) zarif, tabiatı ince, ruhu hiffetli, sırrı nûrlu ve fitratı yüce insanlarda zâhir olur”.³⁶³

Herkes bilir mi zevk-i şahbâyı bezm-i ‘aşkı

Var şor anı sen ey cân erbâb-ı ma‘rifetden

Mehmet Tevfik Efendi’ye göre insana Hakk’ı tanıtan yollar pek çoktur. Her nimetin aslı, esası, gayesi, Hakk’ı bildirmek ya da her nimetten gaye, Hakk’ı bilmektir. Eğer insan Hakk’ı bilmez gafil olursa o zaman felaketin eşiğine gelmiş olur ki oradan itibaren fisk, isyan gibi manevî sıkıntılar, onu şeytanın oyununa getirip ateşe sürükleyebilir.³⁶⁴

Bu nedenle, mutasavvıflara göre Hakk’a erişmek asıl gayedir ve hatta farzdır. Bu bağlamda Hakk’a erişmeye vasıta olacak her şey önemli görülmüştür. “Aşk bendeyi Hüdâ’ya eriştirir. Onun için aşk dahî farz” olmuştur denilmiştir.³⁶⁵ Bu bağlamda, nefsi olan mecâzî aşktan, şairin ifadesiyle “sevda”dan, hakîkî aşka uzanan bir yol da

³⁶⁰ 06 Mil Yz 9962-5 (Altıncı Defter), s. 155.

³⁶¹ 30 Kânûn-ı Sâni 1938; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 109.

³⁶² Ruzbihan Baklı, “Aşkın Aslı Hakkında”, *Aşk Risaleleri*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 97.

³⁶³ a.y.

³⁶⁴ 1 Mayıs 1938; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 123.

³⁶⁵ Mesut Sandıkçı, *Aynülkudât Hemedâni’nin Hayatı, Eserleri ve Temhîdât Tercümeleri: Metin İnceleme*, Marmara Üniversitesi SBE, YL Tezi, İstanbul 2009, s.101.

bulunabilir. Mehmet Tevfik Efendi, klasik divan şiiri üslûbu içerisinde bu meseleye değinse de o, genellikle İlâhî aşkı daha açık bir ifade biçimi ile dile getirmiştir.

Sofuzâde'ye göre, "arş-ı istiğnâya yol aşkın zemininden geçer".³⁶⁶ Ayrıca her kim kalbini, kalp aynasını, Allah aşkı ile pak ederse, o zaman kâinatın Yüce Yaratıcı'sı, Hâlikü'l-Eflâk olan Cenâb-ı Hakk'ın tecellileri, kalp aynasına yansır. Böylelikle kaleminden dökülen de kalbine doğan ilhamlar olur:

*‘Aşk-ı Hâk’la her kimiñ mir’ât-ı kalbi pāk olur
Ma‘kes-i envâr-ı Zât-ı Hâlıkü’l-Eflāk olur*³⁶⁷

*Hüsn ü ‘aşkıñ keyfiyâtından ibâretdir hayât
Bağlıyım Tevfik dilden aldığım ilhâma ben*³⁶⁸

Bilindiği üzere bilginin iki türü vardır. “Biri kesbî (insan tarafından elde edilen) diğeri vehbî (Allah tarafından verilen). Diğeri taraftan da iki bilgi cihazı mevcuttur; akıl ve kalp. Kesbî bilgiler aklın gayretiyle kazanılır. Buna mukabil kalbî bilgiler, ilâhî bir hediye olarak doğrudan doğruya ilham edilen bilgilerdir”.³⁶⁹ O nedenle gönül aynası, kalp, kirden, tozdan temizlenmeli yani günahlardan arındırılmalı, Allah aşkı ile dolmalı; Allah’tan gayri düşüncelerden uzaklaşmalıdır ki ilham önce gönüle ardından da dile dökülebilir:

*Âşuften gönülden Tevfik olur mu ilhâm
Âyineniñ silinmek lâzımdır iğbirârî*³⁷⁰

Mehmet Tevfik Efendi, tıpkı tüm divan şairleri gibi aşktan bahsetmektedir fakat yukarıda da değinildiği üzere aşk ile ilham, onun için doğrudan ilişkilidir. “Senin aşkıdır ancak marifet dersinde üstadım”³⁷¹ diyen şair aşkı ulvî bir üstad kabul etmektedir.

Aşk sadece nefsî bir arzu değil, yüce ve ilâhî bir mevhibe, ruha ait bir özelliktir. Güzelliği, cemâli her yerde ve her şeyde temâşâ edebilmektir. “İnsanın hüsn-i cemâle,

³⁶⁶ 24 Temmuz 1941; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 10.

³⁶⁷ 7 Temmuz 1941; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 3.

³⁶⁸ 30 Kânûn-ı Sâni 1938; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 109.

³⁶⁹ Cihan Okuyucu, *Gazel Bahçesi*, Sütun Yayınları, İstanbul 2013, s. 58.

³⁷⁰ 20 Eylül 1941; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 28.

³⁷¹ 13 Nisan 1942; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 88.

hüsn-i savte, râyiha-i tayyibeye alâkası âlem-i elestteki tecellîden münba'istir"³⁷² denilmektedir. O âlemdeki var olan "Elestü bi-Rabbiküm: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"³⁷³ hitâbı ruhlarda derin izler bırakmıştır. Bu nedenle, insan, "bu âlem-i fânîde hayrette ve hasrettedir. Nerede bir hüsn-i cemâl sahibi görse kalbinde ona alâka-bend olur. Nerede bir güzel ses işitse onun esîri olur. Nerede bir güzel koku duysa ondan lezzet bulur".³⁷⁴ Bu nedenle her güzellik, cemâlin mutlak sahibini hatırlatır. Bu bağlamda şair, tasavvufî nazarla baktığı her şeyde aslın, hakîkatin O'nun varlığı olduğunu gören kişidir. Kâinatta var olan tüm güzelliklerin Cemâl'i anlattığını bilen; ruhun Cemâl'e aşinâlığının ezelî olduğunu hatırlayan, aşkın aslının, esasının bu cilve üzerine kurulu olduğunu anlayandır. O, Cemâl sahibinin bilinmeyi murâd etmesi/sevmesi ile kainâtın var olduğunu bilen, hayatın "hüsn ü aşk"tan ibaret olduğunu gören, yönünü, kiblesini Bâkî olana çeviren; Allah'dan gayrı hiçbir şeyi görmeyendir. O, hüsne olan iştîyakı, aşkı ve kalbiyle aldığı ilham ile ezelde verdiği "Belâ: evet" cevabını her daim hatırlayan, kalem aracılığıyla tüm bunları lisana döken kişidir:

Varlığımdan 'ayn-ı istiğnâ refâhımdır benim

Kayd-ı âlemden tecerrüd şâh-râ[h]ımdır benim

Meskenet nefsimde ihsân-ı İlâhî'mdir benim

Vech-i Bâkî her cihetde kıble-gâhımdır benim

*Gayrı görmek şüret-i sehv-i nigâhımdır benim*³⁷⁵

Eylemiş Tevfîk imlâ dehri âşâr-ı şîfât

Hep O'dur mecmu'â-i icmâl-i nev'-i mümkinât

Rû-nümâdır işbu rengîn perdede esrâr-ı Zât

Vech-i Bâkî her cihetde kıble-gâhımdır benim

*Gayrı görmek şüret-i sehv-i nigâhımdır benim*³⁷⁶

Tahtattur eyleyip bezm-i Elesti ehl-i taşdîk ol

*Ezelden tâ ebed bi'l-cümle aqvâma nidâ birdir*³⁷⁷

³⁷² Hüseyin Vassâf, *Tasavvufî Şiir Şerhleri, Feyzû'l-Kemâl ve Mir'atü'l-Kemâl*, haz.: Muammer Cengiz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 102.

³⁷³ A'râf 7/172.

³⁷⁴ Hüseyin Vassâf, *Tasavvufî Şiir Şerhleri, Feyzû'l-Kemâl ve Mir'atü'l-Kemâl*, s. 102.

³⁷⁵ 19 Temmuz 1938; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 149.

³⁷⁶ 19 Temmuz 1938; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 151.

İlāhî mağfîret kı1 cürmümüz ehl-i velā haqqı

Dil-i mecrūh-ı reh-vār-ı tarîk-i ibtilā haqqı

Şehîdân-ı beyâbân-ı diyâr-ı Kerbelâ haqqı

Budur ikrârımız Tevfik hep “kālū belâ” haqqı³⁷⁸

Ezelden ehl-i ‘aşkız zümre-i ehl-i vefâyız biz

Muhibb-i hânedân-ı Ehl-i Beyt-i Muşafâ’yız biz³⁷⁹

Mehmet Tefvik Efendi’nin derdi, gayesi, hedefi, düşüncesi hep “insan olma” meselesinin halline yöneliktir. Bu bağlamda, şaire göre “aşk”, insanı insan eden, varlığın sebebi, anlamı, gayesidir. Aşktır, insanı diğer mahlûkâta üstün kılan:

İnsân eder tefevvük ‘aşk ile kâ’inâta

Ol zümreniñ budur hep hilkatde imtiyâzı

Divan şairlerinin hemen hepsi, mutasavvıf olsunlar ya da olmasınlar, tasavvufî ıstılahları son derece güzel bir biçimde kullanmışlardır. Mehmet Tefvik Efendi, her ne kadar kendini divan şairlerinin halefi olarak kabul etse de divan şairlerinin bazılarını, kullandıkları bu kavramların uzağında gördüğünden, yer yer eleştirmektedir. Sofuzâde, öyle “kendi söylediğine bigâne olan şairlerden” değildir. Ona göre pek çok şair, şiirlerinde kullandıkları bu terkiplerin, mazmunların, istiarelerin mânâsına vâkıf değildir. Aslında bir takım hakikatlerden bahsediyor olsalar da kendileri bu hakikatlerin ne olduklarını bilmezler. Oysa mutasavvıflar, bu ıstılahları bilerek kullanırlar hatta denilebilir ki bu ıstılahları kullanmalarına izin verilmiştir.³⁸⁰ Öte yandan, şaire göre divan şairlerinin çoğu “divan” adını verdikleri eserlerinde bir kafiyenin peşinde “divâne” olmuşlardır. Bazen âkil ve şuurlu insanlara önderlik eder, yol gösterir bazen meclislerde mey yudumlar; bazen zühd sahibi sâlih kimselere ders verir bazen de meyhane köşesinde kendini mey ve şarabla itikâfa çekerler. Kimi zaman bir gazelleri semt-i harabâta götürür kimi zaman bir yegâne eser olur.³⁸¹ Oysa Mehmet Tefvik Efendi yaşayarak, deneyimleyerek idrâk ettiği hakikatleri aşk ile, ilhamla dolu olan gönlünden taşıp gelen hikmetli şiirleri ile diğer şairlerden ayrılmaktadır. Dolayısıyla, bu özellikleri

³⁷⁷ 20 Kânûn-ı Evvel 1935, 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 23.

³⁷⁸ A'râf 7/172.

³⁷⁹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), ss. 47-49.

³⁸⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Esmâ'ül-Hüsnâ Şerhi*, haz.: Selim Çakıroğlu, Sûfi Kitap, İstanbul 2014, s. 149.

³⁸¹ 9 Eylül 1941; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 23.

nedeniyle şair, şiirini “sihr-i helâl”e benzetmektedir. Sihri helâl, edebî bir terim olmakla birlikte şairler bu terkibi daha ziyâde Hz. Peygamber’in “İnne mine’l-beyâni sihren/le-sihren / bu çok sihirli, etkileyici bir beyandır, sözdür”³⁸² hadisi ile irtibatlandırarak kullanmışlardır. Sözlükte, “sihir”in bir mânası da “şiir ve fesâhat gibi insanı meftûn eden hüner”dir.³⁸³ Buradan hareketle, aslında İslam dininin yasaklarından biri olan sihir ile şiirin etkileyici anlatımı arasında bir ilişki kurulmuş; Hz. Peygamber’in ilgili hadisine dayanılarak da iyiyi, güzeli, hayrı anlatan hikmetli şiir, bir anlamda helal sihir olarak yorumlanmıştır. İşte Sofuzâde de kendi şiirlerini “sihr-i helâle” benzeterek, nazımının son derece güçlü bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır:

Tevfîk saña mevhibedir ‘ilm-i me‘ânî

*Her söz bu kadar kıymeti ‘âlî sihr olmaz*³⁸⁴

Beytü’l-ḥarem-i sırr-ı Hudâ dil evi Tevfîk

*Beñzerse nola şi‘r-i terim sihr-i helâle*³⁸⁵

Tevfîk olunca nevk-i kalem sihre tercemân

*Bağlar dehân-ı dehri füsûnım ile’l-ebed*³⁸⁶

Yine bu mihvalde, Adliye Eski Nâzırı Merhum Nâzım Paşa’nın Kastamonu Vilâyeti Valiliğini teşrif etmesi sebebiyle yazdığı kasidenin fahriye bölümü son derece dikkat çekicidir. Şair kendini, “Ben şair-i sihr-âver-i asrım”³⁸⁷ ifadesiyle “asra sihir getiren şair” olarak tanımlamaktadır. Ardından “Rûhu’l-kudüs” terkibi ile nefha-i İlâhî’yi Hz. Meryem’e üfleyen Hz. Cebrâil’e telmihte bulunmaktadır.³⁸⁸ Rûhu’l kudüs

³⁸² M. Orhan Okay, “Sihri Helâl”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 172; İlyas Çelebi, “Sihir”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 172; İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ ve Muzîlü’l-İlbas amme’ştehera mine’l-Ehâdisi alâ-Elsineti’n-Nas (I-II)*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1997, c. I, s. 225, (Hadis nr.: 780).

³⁸³ Sâmi, *Kâmus-ı Türkî*, s. 711.

³⁸⁴ 13 Haziran 1938; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 132.

³⁸⁵ 15 Teşrin-i Sâni 1941; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 50.

³⁸⁶ 21 Kânûn-ı Sâni 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 40.

³⁸⁷ Sûfzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 69.

³⁸⁸ “Rûhu’l-kudüs, “temiz ruh, bereket ruhu, mukaddes ruh” anlamlarına gelmektedir ve bu tabir Kur’ân-ı Kerîm’in, Bakara 2/87, 253; Mâide 5/110 ve Nahl 16/102 ayetlerinde geçmekte ve dördünde de Hz. Cebrâil kastedilmektedir. Hz. İsâ hakkındaki âyetlerde onun Rûhulkudüs ile desteklendiği, Nahl sûresinde (16/102) ilâhî vahyin Rûhulkudüs vasıtasıyla indirildiği bildirilmektedir. Cebrâil’e ruh denilmesi Allah katında mertebesinin yüce olduğunu açıklamak ve onu şereflendirmek içindir. Beden nasıl ruhla diriliyorsa din de vahyi getiren Cebrâil ile hayat bulmaktadır. Ayrıca ruhanî bir varlık olduğu için de

tabiri, “rahmanî nefes” mânasıyla gönüllere ilâhî bilgileri aktararak onları ihya eden Hz. Cebrâil için kullanılmaktadır.³⁸⁹ Mehmet Tefvik Efendi de şiiri ve kalemi ile tıpkı kabaran, köpüren denizlerin içindeki cevherleri kenara saçtıkları gibi, Hz. Cebrâil’in pek çok fetihe sebep olan, feyzler veren nağmeleri, nefhaları ile ezeli sırları, ilim, sanat, bilim ve marifete dair hakikatleri dile getirip anlattığını belirtmektedir:

Ben şâ‘ir-i sihr-âver-i ‘aşrım ki dem-â-dem

Tertîb-i ma‘ânide eder tab‘ima yârı

Rûhu’l-kudüsün zenzeme-i feyz-i fütûhı

Sırr-ı ezeliñ cilve-i mevvâci bihârı

Mîzâb-ı ma‘ârif kesilür hâme elimde

Eylersem eger bârika-i fikreti cârî³⁹⁰

Hz. Hassân b. Sâbit, Hz. Peygamber’in şairi olarak bilinmektedir.³⁹¹ Hz. Hassân’ın mescitte, Allah ve Resûlünü öven şiirleri okumasına Hz. Peygamber izin vermiş, bu tarz şiirleri okuduğunda kendisini “Rûhu’l-kudüs”ün teyid buyuracağını bildirmiştir.³⁹² Buradan hareketle şairler, İslam dininin yüceliğini anlatan şiirleri ile Hz. Cebrâil tarafından teyid buyurulacaklarına inanmışlardır. Sofuzâde de Hz. Peygamber’e ve Ehl-i Beyt-i Mustafa’ya derin bir muhabbet duymaktadır. Yazdığı onlarca na‘t, mevlûdiye, muharremiye ve mersiye bu muhabbetin bir tezahürüdür. İşte bu nedenle Sofuzâde’ye göre de Allah ve Resûlünü öven şiirler söyleyen şairlerin bir kıymeti olabilir; yoksa her şair, Hz. Peygamber’in şairi olarak bilinen Hz. Hassân b. Sabit gibi övgüye değer olamaz:

Cebrâil’e bu isim verilmiştir”, bkz.: Ömer Faruk Harman, “Rûhulkudüs”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 216; Güzel sesin Hz. Cebrâil’in sesine benzetilmesi ile ilgili olarak bkz: Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Dîvânı’nın Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2002, s. 54.

³⁸⁹ Mustafa Uzun, “Rûhulkudüs”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 218.

³⁹⁰ Sûfîzâde Mehmet Tefvik, *Hulviyyât*, s. 69.

³⁹¹ Hz. Peygamberin şairleri Hassân b. Sâbit, Ka’b b. Mâlik, Abdullah b. Revâhâ için bkz.: Dursun Hazer, *Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Şairleri*, Hitit Yayınları, Ankara 2008.

³⁹² Yasin Kahyaoğlu, “Resulullah’ın Şairi Hassân b. Sâbit’in Hayatı ve Şiirleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, Şanlıurfa 1996, s. 320.

*Şerefi kurb-ı peyem-ber ile bülend olmuşdur
Her sühân-sâz-ı edeb Hazret-i Hassân olmaz³⁹³*

Elbette böyle söylenmiş şiirlerde, İlahî aşkın ve Hz. Peygamber'e duyulan muhabbetinin dile getirildiği şiirlerde, kemâl sahibi kimseler ruhânî lezzet bulurlar:

*Zevk-i rûhânî bulur şi'rimde erbâb-ı kemâl
Ben hevâ-yı aşk ile verdim şadâ neyler gibi³⁹⁴*

Ve yine böyle şiirlerden Sokrat ve Eflatun ders alır:

*Milk-i ma'nâ hikmete olmuş müheyyâ şöyle kim
Salânat temsil eder ol yerde tâcî şi'rimiñ*

*Ders eder her beytim Eflâtûn ilâhiyyâtda
Meşq olur Sokrat'a destûr-ı netâcî şi'rimiñ³⁹⁵*

Bir şiirinde Mehmet Tevfik Efendi:

*Bir acâyib şâ'irim şi'rim hayâlimdir benim
Şûret-i endîşe naqş-ı hasb-i hâlimdir benim
Âlem-i ma'nâya tayrân eylemekde dâ'imâ
Navdân-ı kîlk-i ter işkeste-bâlimdir benim³⁹⁶*

diyerek şiiri, şiirde hayali, mânâ âlemine ulaştıran bir vasıta olarak gördüğünü belirtmektedir. Böylelikle şair, mânâ âlemine yolculuk eder; beyân sırrı kendisine açılır ve söyledikleri şiirden öte hakikatler halini alır:

³⁹³ 30 Teşrin-i Evvel 1941; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 44.

³⁹⁴ 12 Kânûn-ı Evvel 1941; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 61.

³⁹⁵ 21 Teşrin-i Sâni 1939; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 68.

³⁹⁶ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 167; Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 409.

Tevfîk saña sırr-ı beyân oldu küşâde
Tab‘ında olan cilve-i eş‘âr degildir³⁹⁷

İşte o zaman marifet sahibi kimseler hikmete dair bütün bilgileri onun şairlerinden okurlar:

Şi‘riñi nükte-şinâsân-ı ma‘ârif Tevfîk
Oğusun terceme-i hikmeti tekmîl gibi³⁹⁸
Mevvâc olalı fikr ile deryâ-yı me‘ânî
Mersâ-yı kemâlât u hüner sâhilimizdir

Tuğrâ-keş-i fermân-ı cihân-gîr-i beyânız
‘İlm ü edebe ol ki bizim maḥfilimizdir

Yektâ kalemiz ma‘reke-i nazmda Tevfîk
Hep gâlib olan tab‘-ı zafer kâfilemizdir³⁹⁹

Şaire göre, eğer gönül gamlanırsa; gönle hüzn ve keder hâkim olursa dil dolaşır; lisan tutulur ve beyân bozulur. Artık şair, hakkı ve hakîkati söyleyemez olur:

Ėam gelirse dil-i bîmâra lisânım tütulur
Dolaşır dil dilime seyr-i beyânım tütulur

Kirlenir âyîne-i beyt-i ḥayâlim ḥattâ
Zîr-i endîşede güftâr-ı nihânım tütulur⁴⁰⁰

Her devirde şairler, irfânı dile getirirler ve şair devrinin irfan seviyesinin âdeta bir delilidir.

³⁹⁷ 11 Mart 1938; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 114.

³⁹⁸ 19 Şubat 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 60.

³⁹⁹ 16 Mayıs 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 104.

⁴⁰⁰ 29 Mayıs 1936; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 105.

Şā'iriñ şî'ri zamāniñ mevce-i 'irfānidır

Şanki şā'ir devriniñ 'irfānınıñ burhānidır⁴⁰¹

Bu bağlamda şair, divan şairlerinin isimlerini anarak onların da devirlerini nasıl temsil ettiklerini hatırlatır:

Devriniñ şevk ü neşātiñ gösterir şî'r-i Nedīm

Rūh-ı şā'ir ol gülistāniñ güli reyhānidır

Devr-i istilāda Nef'î şî'riniñ Bāķi gibi

İhtişāmı ol zamāniñ haşmet-i sāmānidır⁴⁰²

Sofuzâde de tıpkı bu divan şairleri gibi devrini temsil etmektedir. Mehmet Tevfik Efendi ilerlemiş yaşına rağmen şiir yazmaya devam etmektedir. Şiir yazarken kendi ifadesiyle “endişe”sinde bulduğu kuvvet, gençliğinin çok üstündedir. Şair altıncı defterin başında bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

Gayr-ı matbu eşârımı toplayan altıncı defterdir. Kitap kenarlarında, evrak sırtında yazılı olanlardan başka yaşım altmışı geçtiği ve zihnimde eski kuvvet kalmadığı halde şiir yazarken endişemde bulduğum kuvvet gençliğimin çok fevkindedir. Tab'ımın âlemden aldığı akisleri fikrimde tebârüz ettirmekdeki semâhati hâlâ ber-devâmdir.⁴⁰³

Fakat şair yaşına rağmen şiir söylemeye devam etse de, şiirlerinden takip ettiğimiz kadarıyla, devir değişmiş; ilim, sanat, hüner az bulunur hale gelmiştir:

Şimdi Tevfik öyle iflās eylemiştir ki edeb

Her taraf fiķdān-ı naķd-i ma'rifet buhrānidır⁴⁰⁴

İlimden, irfandan, hikmetten, marifetten şiirden anlayan kalmamış; divan şairlerine hakaret, ilme ve irfana hürmetsizlik ve cehalet her yeri kaplamış; Türkçe'yi bilmeyenler de şair kesilmişlerdir:

⁴⁰¹ 20 Kânûn-ı Evvel 1926; 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 173.

⁴⁰² 20 Kânûn-ı Evvel 1926; 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 173.

⁴⁰³ 9 Teşrîn-i Sâni 1935; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s.1.

⁴⁰⁴ 20 Kânûn-ı Evvel 1926; 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 173.

*Cehālet kâpladı dünyâ yüzünü
Dalâlet baĝladı halkıñ gözünü
Añlayan kâlmadı hikmet sözünü
Ma‘rifet maħv oldu rezâlet kaldı*

*Şi‘r ü inşāya raĝbet var idi
‘İlm ü ‘irfāna hürmet var idi*

*Ta‘līm ü taħşile ĝayret var idi
Şimdi ol zümreye ‘adâvet kaldı*

*Gölgeden korķanlar kâhir kesildi
‘Acemi oĝlanlar mâhir kesildi
Türkçe‘yi bilmeyen şâ‘ir kesildi
Aşhâb-ı dīvāna hâķâret kaldı⁴⁰⁵*

Ehl-i kemâle hürmetin kalmadığı böyle bir devirde elbette “ayrılık saatinin gelip çatması”, yani bu dünyadan göçüp gitmek, şaire daha hoş ve güzel görünmektedir:

*Bir demde kim ĝarīb kalır şâhib-i kemâl
Elbet hulûl-i sâ‘at-i hicrân hoş gelir⁴⁰⁶*

Mehmet Tevfik Efendi’nin, ısrarla üzerinde durduğu “insan olma” meselesinin diĝer bir yönü “ayna” metaforu ile karşımıza çıkmaktadır; bu aslında bahsi geçen “aşk” kavramı ile de yakından ilintilidir.

*Veķ-i Bâķi öyle bir âyine kılmış dehri kim
Anda şûret gösteren insānı bulmaķdır hüner⁴⁰⁷*

⁴⁰⁵ 26 Temmuz 1926; 06 Mil Yz 9962-10 (Birinci Defter), s. 56.

⁴⁰⁶ 28 Mart 1936; 06 Mil Yz 9962-5 (Altıncı Defter), s. 84.

⁴⁰⁷ 8 Eylül 1941; 06 Mil Yz-A 9962-8(Dokuzuncu Defter), s. 22.

Çünkü kâinattaki her şey Hakk'ı gösteren bir aynadır. Öyleyse insan da bir aynadır. Şairin ifadesiyle “Temâşâ-yı Cemâl'e sahne-i mir'ât”tir.⁴⁰⁸ Yukarıda da bahsi geçtiği üzere insanda da hususiyle “kalp” aynadır. Bazı mutasavvıflar “Mü'min, mü'min'in aynasıdır”⁴⁰⁹ hadisini, “Mü'minin kalbi, Mü'min'in aynasıdır” şeklinde yorumlamışlardır. Buna göre, “hadisteki 'mü'minin kalbi'ndeki mü'minden murat, insandır. 'Mü'min'in aynası' sözündeki Mü'min'den murat ise Allah Teâlâ'dır”.⁴¹⁰ Öyleyse insan da tüm kâinat da birer aynadır ve her ne yöne yönelirse yönelsin, her nerede olursa olsun insan, O'ndan gayrı bir şey göremez.

Mü'min'in mir'âtı mü'mindir dedi fahr-ı rusul

Veche-i 'irfânadır tefsîr-i sırr-ı “eyne mâ”⁴¹¹

Eşref-i mahlûkat olarak “ahseni takvîm” üzere yaratılmıştır insan.⁴¹² Öyleyse, insanın yapması gereken nedir? İnsanın yapması gereken “kendini bilmek”tir. Çünkü şaire göre ancak “kendini bilen” insandır:

Kim bilirse kendini mâhiyyetin insân olur

Çokdır insânım diyü da'vâ eden bî-çâreler⁴¹³

Bu nedenle insan, şairin, “Olma gâfil vâkıf ol gel 'men aref' sırrına ah”⁴¹⁴ deyişine kulak vermelidir. Çünkü Hakk'ı bilmek isteyen, kendini bilmelidir:

Hakk'ı bilmek isteyen bilmek gerekdir kendini

Bir haqîkatdir bu müşkil-ter mu'ammâdan garaz⁴¹⁵

Mutasavvıflar tarafından hadis olarak kabul edilen “Kendini bilen şüphesiz Rabbini de bilir”⁴¹⁶ hakikatine atıfta bulunan şair, insanın yaratılış gayesini bilmesini, kâinat aynasında ve kendinde var olan tecellîyi anlamasını ister. Çünkü tecellî, Hak

⁴⁰⁸ Sûfîzâde Mehmet Tefîk, *Hulviyyât*, s. 126.

⁴⁰⁹ “Mü'min, Mü'min'in aynasıdır”, Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, c. 4, s. 325-326 (Hadis nr.: 1929).

⁴¹⁰ Kırımlı Şeyh Selim Dîvâne, *Vahdet-i Vücûda Dair Âriflerin Delili ve Müşkillerin Anahtarı*, haz.: Mustafa Tatçı, Halil Çeltik, H Yayınları, İstanbul 2014, s. 52.

⁴¹¹ “Her nereye...”, Bakara 2/115; Sûfîzâde Mehmet Tefîk, *Hulviyyât*, s. 27.

⁴¹² 5 Mayıs 1942; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 99.

⁴¹³ 25 Kânûn-ı Evvel 1936; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 46.

⁴¹⁴ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 1b-2a.

⁴¹⁵ 27 Ağustos 1311; Sûfîzâde Mehmet Tefîk, *Hulviyyât*, s. 141.

⁴¹⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 234, (Hadis nr.: 2530).

yoluna giren, Hakk'ı arayan “sûfinin kelâmında, izhâr-ı merâmında, hakîkati ifhâmında en büyük sermâyesidir”.⁴¹⁷ Ancak, Hakk'ın bir olduğunu müşahede eden, kâinatta var olan âsâr-ı tevhîdi görüp gönlünü “kânî” kılan insan⁴¹⁸, ehl-i hakîkatten olur. “Ehl-i hakîkat her dâim ikiden bir çıkarır”⁴¹⁹ ve ikilik “mezheb-i aşka göre hep kâfirlik”tir. Cân ile cânân; zâhir ile bâtın, ebr ile bârân birdir.⁴²⁰ Bütün bu hakikati görebilen insan tam ve gerçek manasıyla “insan” olabilir.

Mehmet Tevfik Efendi, “Mensur Şiir”⁴²¹ adını verdiği bir manzum-nesir örneğinde “insan olma” düşüncesini “anâsır-ı erbâ‘a” bağlamında ele almaktadır. Antik Yunan felsefesinde ortaya çıkan ve İslam felsefesinde de etkili olmuş “anâsır-ı erbâ‘a” düşüncesine göre insan ve kainatta var olan her şey toprak, hava, su ve ateşten yani anâsır-ı erbâ‘a/dört unsurdan meydana gelmiştir.⁴²² Bu anlayış, İslam düşüncesi içinde, temelde Aristo'nun kurduğu “dört unsur” fikrini koruyarak bir takım farklılıklara uğramış; İslam filozofları tarafından yeniden şekillendirilmiş ve zamanla tasavvufi öğretide de yer bulmuştur.⁴²³ İnsanın yapısında, yaratılışında var olduğu kabul edilen ve sıcaklık, soğukluk, kuruluk, nemlilik gibi özelliklere sahip bu “dört unsur”un mizaca da hakîm olduğu kabul edilmiştir. Anâsır-ı erbâ‘a klasik şiirimizde de çokça işlenen konulardan biridir. Mutasavvıf şairler de bu unsurlardan bahsetmiş ve genellikle ateş ve havayı daha olumsuz; su ve toprağı ise olumlu yönleri ile anmışlardır.⁴²⁴ Bu bağlamda nefsin dört mertebesi dört unsura benzetilmiştir. Nefs-i emmâre ateşe, nefs-i levvâme havaya, nefs-i mülhime suya, nefs-i mutmainne toprağına benzetilmiştir.⁴²⁵

Bu bağlamda, Sofuzâde, bahsi geçen şiirde, divan şiirinde sıklıkla üzerinde durulan bu konuyu “insan olma” bağlamında yeniden ele almaktadır:

⁴¹⁷ Hüseyin Vassâf, *Gerçeği Gösteren Ayna, Mir'ât-ı İncilâ-yı Hakikat*, haz.: Mustafa Tatçı, Mehmet Akkuş, H Yayınları, İstanbul 2016, s. 104.

⁴¹⁸ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 143.

⁴¹⁹ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 52.

⁴²⁰ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 30.

⁴²¹ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 49.

⁴²² M. Bekir Karlığa, “Anâsır-ı Erbaa”, *DİA*, İstanbul 1991, c. 3, s. 150; Anâsır-ı Erbaa” ile dört büyük melek arasında da irtibat kurulmuş. Bkz.: Osman Kemalî, *İrfân Sızıntıları*, haz.: Mustafa Tatçı, H Yayınları, Ankara 2017, ss.118-123.

⁴²³ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiye*'de “...insanda bütün unsurlar bulunsa bile en önemli unsur topraktır” demektedir. Bunun da sebebi olarak insanın topraktan yaratıldığına yine ona döneceğine ve yeniden dirilip topraktan çıkarılacağına işaret buyurulan Tâhâ suresi 55. ayetini delil olarak gösterir. İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiye*, c.2, ss. 154-155.

⁴²⁴ Ayrıca ateş ve hava erkek; su ve toprak dişi olarak da nitelenmiştir. Bkz.: İskender Pala, *Dört Güzeller (Toprak, Su, Hava, Ateş)*, Kapı Yayınları, İstanbul 2019, s. 1.

⁴²⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, ss. 40-41.

İnsân hevâ gibi hafîf şu gibi laîf âteş gibi nazîf

Toprak gibi şerîf olmazsa insân olmaz⁴²⁶

Bu ikili mısralardan oluşan sekiz bölümden meydana gelen bu “Mensur Şiir”in her bir kısmında hava, su, ateş ve toprağa ait olumlu ya da olumsuz niteliklerden bahsederek Mehmet Tevfik Efendi, insanın yapısında bulunan bu unsurların insan mizacında meydana getirebileceği etkileri vurgulamak istemektedir. Bu şiirden anlaşıldığı kadarıyla her unsurun kendine has olumlu ve olumsuz; iyi ve kötü; güzel ve na-hoş yanları vardır.⁴²⁷ Bunun için şair, bir yandan insanın hava, su, ateş ve toprakla hangi benzer özelliklere sahip olması gerektiğini söylemekte öte yandan hangi cihetle benzememesi gerektiğini belirtmektedir:

İnsân hevâ gibi seyyâr şu gibi devvâr âteş gibi qahhâr

Toprak gibi gaddâr olursa insân olmaz⁴²⁸

Böylelikle Sofuzâde, “insan olma” teorisini bu karşıtlıklar üzerine inşa etmektedir. Bu karşıtlık, unsurlardan birinin diğerine olan karşıtlığı değil her bir unsurun kendi içinde sahip olduğu niteliksel karşıtlıktır. Mehmet Tevfik Efendi, “insan olma” düşüncesini sadece yapısal, fiziksel bir olgu, bu yapının insanda meydana getirdiği tabii bir hal olarak ele almamaktadır. Ona göre insanlık, sadece bu unsurların üzerine kurulu değildir. Diğer tüm canlıların, bitkilerin, hayvanların bünyesinde de var olduğu kabul edilen unsurların insanda da bir takım etkileri elbette mevcuttur. Fakat tabii mizaç olarak kabul edilebilecek bu unsurlardan gelen niteliklerin değiştirilip iyiye, güzele ve üstün olana tebdil edilmesi ile gerçek manada bir insanlığın mümkün olabileceği anlayışına sahiptir. Bu da insanın ancak kendini nebevî metodla terbiye etmesi ile mümkündür.⁴²⁹

⁴²⁶ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 49.

⁴²⁷ Mehmet Tevfik Efendi'nin bu yorumu Yunus Emre'nin *Risaletü'n-Nushiye* adlı eserindeki dört unsur anlayışı ile benzerlik arz etmektedir. Bahsi geçen eserde Yunus Emre, Hz. Âdem'in bu dört unsurdan yaratılışına atıfta bulunmuş; bu unsurların kainâtı var eden Yüce Yaratıcı'nın sıfatları ile de irtibatlı oluşuna dikkat çekmiştir. Bu unsurlar ile insana yüklenen sıfatlara işaret eden Yunus Emre, bu sıfatlardan insan için olumsuz olanlarından akıl yardımıyla kurtulmak gerektiğinden de bahsetmiştir. Bkz.: Yunus Emre, *Risaletü'n-Nushiye*, haz.:Umay Günay, Osman Horata, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, ss. 104-109.

⁴²⁸ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 49.

⁴²⁹ Şiirin tamamı için çalışmamızın “Hikemî Şiirleri” başlığı altına bakılabilir.

Bunun için insan, şaire göre önce varlığını, kendisine hayat bahşedilişini, en büyük “rızk”, nimet olarak bilmelidir.⁴³⁰ Hiçbir zaman atâlete kapılmamalı, say u gayret göstermelidir. Zaten hayatta canlı cansız cümle mahlûkat, hizmetler görür; cihanda atâlet yoktur.⁴³¹ İnsan bu hayat yolculuğunda kiminle arkadaş olduğuna dikkat etmelidir, eşekle öküzle arkadaşlık eden, eşek peşinde öküz kuyruğunda yol yürüyen hakîkate ulaşamaz.⁴³² Devir değişmiş, düzen bozulmuş olabilir; her devrin her dönemin zorlukları, sıkıntıları muhakkak ki vardır. Şair gibi dünyayı dolaşıp her kime sorsak hayatından memnun olmadığını görürüz.⁴³³ Herkes keyfince bir hayat sürmek ister ve durmadan şikâyet eder.⁴³⁴ Oysa bu dünya mihnehânedir.⁴³⁵ İnsana düşen, bu dünyanın mihnetine, derdine, elemine sabretmek ve sabırla bu yolda ilerlemektir. Eğer insan şu dünya hayatını “kalp huzuru” ile yaşamak isterse, kanaat ve iffet sahibi olmalıdır.⁴³⁶ Kaza ve kadere rıza göstermeli; teslim olmalı; şair gibi her işini “takdîre terk etme”lidir.⁴³⁷ Çünkü:

Takdîre rızâ-kâri olan kimse yorulmaz

*Esbâb-ı kazâ Hazret-i Allâh’a sorulmaz*⁴³⁸

Teslim olmak ve rıza göstermek, “kurtuluş şehrinin giriş” kapısıdır.⁴³⁹ Kendini beğenmek, “zehr-i hayat”tır ve bir kuru davadır.⁴⁴⁰

İnsan, her gününü iyi hesap etmeli vaktini israf etmemelidir. Her zaman mevsim bahar olmaz. Gün gelir sağlık, sıhhat bozulur; dünyanın kararı yoktur. En sevdiklerin bile şu hayattan gider.⁴⁴¹ O nedenle insan, her nefesini son nefesi gibi bilmelidir:

Seni iğâz eden âhîr bu sebebdir

*Gözün aç her nefes âhîr nefesdir*⁴⁴²

⁴³⁰ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 93.

⁴³¹ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 16.

⁴³² 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), ss. 12-13.

⁴³³ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 16.

⁴³⁴ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 80.

⁴³⁵ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 85.

⁴³⁶ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 5.

⁴³⁷ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 43.

⁴³⁸ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), ss. 76-77.

⁴³⁹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 85.

⁴⁴⁰ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 42.

⁴⁴¹ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), ss. 21-23.

⁴⁴² 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 84.

Zaten hayat sanki “tek bir nefes” gibi, bir ân gibi kısadır⁴⁴³; çabuçak geçer. “Helâke doğru koşarmış hayat her demde / Geçenlerin sözü kalmış hemân bu âlemde”⁴⁴⁴ diyen şaire göre, bu dünya hiç kimsenin asıl meskeni değildir; her gelen geçer; her konan göçer.⁴⁴⁵ Dünyaya takılmamak gerekir çünkü bu öyle bir dünyadır ki herkesi fazlasıyla meşgul eder; bu dünyaya takılan “ayak altında” kalır; tıpkı bir çocuk gibi ninnilerle avunur:

Halk-ı dünyâya takılan dolaşır sâye gibi

Ayak altında kalır merdivene pâye gibi

Öyle dünyâdır o kim herkesi eyler meşgûl

Aldatır ninni ile sevdiğini dâye gibi

Her gelen varlığa sür'atle içinden geçer

*Mâli-ğulyâyâ dalan müflisi bî-vâye gibi*⁴⁴⁶

Bu nedenle, dünyanın görünen yüzüne aldanmamak gerekir⁴⁴⁷ çünkü “dâr-ı fenâ”dır. Burada “zevk-i bekâ” bulunmaz. O yüzden bu geçici dünyada ebedî rahat arayanlar; ömürlerini boşa tüketmiş olurlar.⁴⁴⁸ Önüne aldığı her şeyi bir sel gibi sürükleyip giden devre uymamak, hırs ve hasedle mal peşinde koşmamak ve elde edilen malla mağrûr olmamak gerekir.⁴⁴⁹ Çünkü mal, artar ve eksilir.⁴⁵⁰ Onunla övünmek yersizdir.

“İstikâmet en büyük sermâye-i ikbâldir”⁴⁵¹. İnsan nefesine, nefsin isteklerine uymamalıdır;⁴⁵² çünkü hep kötülüğü emreder nefis. Nefsin kötü arzularına vicdan ile karşı koyulmalıdır; vicdanın telkin ettiğine uyulmalıdır.⁴⁵³ Nefislerine mağlup olup hile

⁴⁴³ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 83.

⁴⁴⁴ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 62.

⁴⁴⁵ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 24; 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 85.

⁴⁴⁶ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 111.

⁴⁴⁷ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 27.

⁴⁴⁸ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 35.

⁴⁴⁹ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), ss. 21-23.

⁴⁵⁰ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 3.

⁴⁵¹ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 3.

⁴⁵² 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 78.

⁴⁵³ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 71.

ile insanları kandırmaya çalışanların kârı sadece pişmanlıktır. Yaşarken kendini hırs ve hased gibi kötü duygulara kaptırmayanlar iki dünyada da selâmet bulacaklardır.⁴⁵⁴

Şaire göre haset, insanı insanlıktan çıkaran son derece çirkin bir huydur. Hatta haset, bir hastalıktır; insanı hüsrâna ve nirâna sürükler. Ehl-i imâna yaraşır bil hal değildir haset; şeytanî bir yoldur. İblis, Hz. Âdem'e haset etmiştir. Rahman'ın verdiği haset etmek ne kadar kötü bir huydur. Haset, hüsn-i âmâli yakıp harâb eder. Ehl-i ulûmun arasına giren haset, medresede irfânın yerini almıştır. Dergâhlara giren haset, sofralarda nimetin zevkini hissettirmez olmuş; şeyhler bile şan ve şöhrete tâlip olup haset eder hale gelmiştir. Haset yüzünden, devletler, saltanatlar temelinden sarsılmış, nice sultanlar zincire vurulmuş, umerâdan, vükelâdan, vüzerâdan nicesi bu yüzden mahvolmuştur.⁴⁵⁵

Kişiyeye lazım olan istiğnadır. Kişi, kimseden bir şey istememeli; kendisinden rica edilirse elinden geleni yapmalıdır. İnsan, hem kalbini hem de libasını temizlemelidir. Yani içi dışı, zahiri batını temiz ve güzel olmalıdır. Yeme içmede ölçülü olmalı, aşırıya kaçmamalı, boğazına düşkün olup rezil olmamalıdır. Zaten insan olmak, hayvan gibi yemek içmek değildir. İnsan olmak doğru sözlü olmayı, yalandan uzak durmayı, faize bulaşmamayı, sahip olduklarına tevekkül etmeyi, daima şükretmeyi, şikâyet etmemeyi gerektirir. İnsan olan "Kitab"ı elden bırakmamalı, okumalı ve kesb-i rahat etmelidir. Başkasının kusurunu görmemeli, kendi kusurunu görmeli sadece nefsini rakip bilmelidir.⁴⁵⁶ İşte ancak bu şekilde içini ve dışını temiz kılıp iyi ve güzel insan, kâmil insan olma yolunda ilerleyebilir. Şairin bütün endişesi budur.

Kısacası, şairin, hayatı anlama ve anlamlandırma zemini şiirdir. O hayata dair duyduğu, gördüğü, bildiği, algıladığı, yaşadığı, hissettiği her şeyi, elemi, kederi, sevinci, doğruyu, yanlış, yapılması gerekeni, terkedilmesi gerekeni hep şiirinde anlatmıştır. Kimi zaman tasavvufî duyuş ve hissiyatla gönlünde hâsıl olan ünsü, neşveyi dile getirmiş kimi zaman bir ticaret erbâbı kimliğine bürünmüş ticarete dair nasihatler vermiş, açtığı ticarethaneden bahsetmiş, kaderin sevk ettiği, Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ettiği müşterilerin gelişine şükür etmiştir.⁴⁵⁷ Kimi zaman da halkı perişan eden, fükaranın belini büken yirmi sekiz çeşit vergiden, özellikle de ödemekte güçlük çekilen Varlık Vergisi'nden bahsetmiştir.⁴⁵⁸ Kimi zaman geziler yapmış; gidip gördüğü gezip

⁴⁵⁴ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 78.

⁴⁵⁵ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), ss. 9-12.

⁴⁵⁶ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), ss. 67-70.

⁴⁵⁷ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 6.

⁴⁵⁸ Mehmet Tevfik Efendi'de Varlık Vergisi ödeyen Kastamonulu tüccarlar arasındadır. 1500 lira Varlık Vergisi ödediği Mustafa Eski'nin Kastamonu gazetesinde yayınlanan bir yazısında belirtilmektedir. Sofuzâde'nin bu vergiyi ödemeyebilmek için çektiği sıkıntılar ise şiirlerine yansımıştır. Bkz.: 06 Mil Yz-

dolaştığı yerlere dair hissiyatını şiirine aktarmıştır.⁴⁵⁹ İnsanlığı derinden sarsan savaşlara dikkat çekmiş; uzun süren böylesi savaşların zararlarından bahsetmiş ve bu çerçevede Alman Harbi'ni de şiirine taşımıştır.⁴⁶⁰ Şiir, bazen torunlarına duyduğu sevgiyi dile getirdiği yer olmuştur⁴⁶¹ bazen de sevdiklerinin, eşlerinin ve küçük yaşta kaybetmiş olduğu kızlarının üzüntüsünü dile getirdiği yer olmuştur.⁴⁶² Endişe ile dolu bir aklın, endişe ile dolu bir kalbin her hali şiir olmuştur. Şair “ihtiyar” olmuşsa da şiire olan “ihtiyarı” her dâim bâkî kalmıştır.⁴⁶³

3.2. Şekil Yönünden Şiirleri

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi son derece velûd bir şairdir hem aruz hem de hece ile şiirler kaleme almıştır. Her iki türde de lafız ve mânâ itibarıyla son derece düzgün ve etkileyici örnekler vermiştir. Hece vezni ile kaleme aldığı şiirleri, aruzla kaleme aldıklarına nazaran daha az sayıdadır. Çalışmamızda hece ile kaleme aldığı dokuz şiir yer almaktadır.

Hoca Tevfik Efendi şiir yazımının hem fikri hem de ilmi yönüne vâkıftır bu nedenle aruzla yazdığı çok şiirlerinde ciddi aruz kusurlarına rastlanmamaktadır. Milli Kütüphane'den temin ettiğimiz on bir cilt defter ve *Hulviyyât*'ta yaptığımız çalışmada esnasında şiirlerde okunamayan veya vezne uygun olmayan bazı kısımların mevcudiyeti görülmekle beraber bu durumun şiirlerin tamamına kıyasla ciddi bir oran teşkil etmediği gözlemlenmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi'nin tespit edebildiğimiz şekliyle defterlerinde muhtelif nazım şekillerinde bin iki yüz doksan dört şiir yer almaktadır. *Hulviyyât*'ta ye alan iki yüz yetmiş şiirle birlikte toplam şiir sayısı bin beş yüz yetmiş ikidir. Bu şiirlerden bazılarının birden fazla defterde kayıtlı olduğu ayrıca *Hulviyyât*'tan önce (1911) yazılmış olanların bazı değişikliklerle *Hulviyyât*'a alındığı çalışmamız esnasında

---

A 9962-2 (Dördüncü Defter), ss. 37-41, 81; 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 15; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 164; 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), ss. 28, 32, 207; Mustafa Eski, “Kastamonu'da Varlık Vergisi Ödeyen Kastamonulu Tüccarlar”, <http://www.kastamonugazetesi.com.tr/varlik-vergisi-odeyen-kastamonulu-tuccarlar/>, Erişim tarihi: 15.05.2019.

⁴⁵⁹ “İstanbul Müsebbâ”ı buna güzel bir örnektir. İstanbul'un o günkü ahvaline şairin gözüyle tanıklık etmeyi sağlayan bu şiir için bkz.: Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde'nin İstanbul İçin Bir Müsebbâ'ı”, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 66-69; 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s.134-136.

⁴⁶⁰ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 1; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 40; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), 48-51.

⁴⁶¹ Torunlarına yazdığı şiirler için Ek-3,4.

⁴⁶² 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 31.

⁴⁶³ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 1; 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 13; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 19.

görülmüştür. Bu durumun şiir sayılarında farklılık arzedeceği hatırlanmalıdır. Biz kendi çalışmamız kapsamında birden fazla kaynaktan tespit ettiğimiz yirmi bir şiirin, farklarını dipnotlarda belirtmek suretiyle göstermiş bulunmaktayız. Bütün şiirlerin bu şekilde tetkiki ile tam ve kesin bir sayıya ulaşmanın mümkün olacağı görülmektedir. Bu durumun bizim çalışmamızın sınırlarını aştığı bir gerçektir.

Bu çalışmada yer alan şiirlerdeki bahirler, kalıplar ve bunların uygulandığı şiir sayıları şu şekildedir:

	Bahirler	Kalıplar	Şiir Sayısı
1	Remel	fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün	104
2	Remel	fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün	50
3	Remel	fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün	4
4	Remel	fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün	3
5	Hezec	mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün	60
6	Hezec	mef' ülü mefā' ilün mef' ülü mefā' ilün	1
7	Hezec	mef' ülü mefā' ilü mefā' ilü fa' ülün	46
8	Hezec	mefā' ilün mefā' ilün fa' ülün	5
9	Hezec	mef' ülü mefā' ilün fa' ülün	5
10	Recez	müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün	10
11	Recez	müstef' ilātün müstef' ilātün	4
12	Muzârî	mef' ülü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün	18
13	Muzârî	mef' ülü fā' ilātün mef' ülü fā' ilātün	13
14	Müctes	mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün	4
15	Cedîd	fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün	5
16	Mütেকârib	fa' ülün fa' ülün fa' ülün fa' ül	2
	Toplam		334

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere bu çalışma kapsamında Mehmet Tefvik Efendi'nin aruzun remel, hecez, recez, muzârî, müctes ve cedîd bahirlerini kullanarak kaleme aldığı 334 şiiri yer almaktadır. Yine Sofuzâde'nin 1 mensur şiiri de çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylelikle toplamda 1'i mensur şiir ve 9'u hece vezninde kaleme alınan şiirle birlikte 344 şiiri bu çalışmada ele alınmıştır.

3.2.1. Kafiye ve Redifle İlgili Özellikler

Sofuzâde şiirlerinde kafiye ve redifle de güçlü ahenk sağlamış; mûsikîye dair unsurları bu yolla şiirine ilave etmiş; son derece akıcı söyleyiş özelliğine sahip manzûmeler meydana getirmiştir. Genellikle Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerle karışık olarak kafiyeler kurmuş; bütün bu dillerde bulunan ses unsurlarını, etkin ve akıcı bir biçimde eserlerinde kullanmıştır. Şiirlerinde kullandığı kafiye ve rediflere örnek sayılabilecek bazı beyitler şöyledir:

a. Türkçe Kelimelerle Yapılan Kafiyeler

Žāyi^c -i evķāt edersin bilmiyorsun boş yere

Terk-i matlûb et dilerseñ cān maţlûba ere⁴⁶⁴

İkilikte nideriz vāhid-i muţlaķ çü biziz

Çünkü biz miŗver-i imkāna mu^c allak degiliz⁴⁶⁵

b. Türkçe Fiillerle Yapılan Kafiyeler

Aldım ķalemi sonra biraķdım da düşündüm

ķandil-i hayālātımı yaķdım da düşündüm⁴⁶⁶

Raķib ol āfitāb-ı hūsne v amıŗ

Demıŗ Leyliñ niçin böyle ķaramıŗ⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 1b-2a.

⁴⁶⁵ Sûfizâde Mehmet Tefvik, *Hulviyyât*, s. 210.

⁴⁶⁶ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 43.

⁴⁶⁷ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 70.

c. Arapça Kelimelerle Yapılan Kafiyele

Neşr-i envâr edip o mihr-i cihân-tâb-ı münîr
Eyledi dîde-i gerdûnu ke-mâhî tenvîr⁴⁶⁸

Dönmekte güneş üstüne göklerdeki kevkeb
Bir hikmete bağı o kadar şekl-i müretteb⁴⁶⁹

d. Farsça Kelimelerle Yapılan Kafiyele

Olur mu bağı bu ekvâna Hudâ'sız
Sefine seyr eder mi nâhudâsız⁴⁷⁰

Ne günlerdir ki İslâm'ın mu'îni oldu nâ-peydâ
Hudûd-ı şer'î kaldırdı mezâlim geldi bî-pervâ⁴⁷¹

e. Arapça-Farsça Kelimelerle Yapılan Kafiyele

Perteviñdir seniñ 'âlemde olan bûd u nebûd
Sensin ancak nazar-ı şâhid-i vird-i meşûd⁴⁷²

Açılıp maşrıq-ı envâr-ı tecellî-i Hudâ
Olmadan câzibe-i vuşlat-ı Mevlâ'ya fedâ⁴⁷³

f. Türkçe ve Arapça Kelimelerle Yapılan Kafiyele

Fikrim verip ol yâre hayâli bedel aldım
Harman şavurup deşt-i mecâzda ye/aldım⁴⁷⁴

Dünyâ seniñ olsa ne kalır e/le
Âhîr nefesiñde hîn-i ece/le

⁴⁶⁸ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 56.

⁴⁶⁹ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 52.

⁴⁷⁰ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 72.

⁴⁷¹ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 32.

⁴⁷² 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 3.

⁴⁷³ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 57.

⁴⁷⁴ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 100.

Īmān u şadākat var ise *e*de

Dünyāda ‘ uqbāda cān şafāsıdır⁴⁷⁵

g. Türkçe ve Farsça kelimelerle yapılan kafiye

Nerde görsem o güzel çehreyi dilber şanırim

Hep hayālimde olan şūrete beñzer şanırim⁴⁷⁶

İnsān bilemez kendini kendinde nel^er var

İdrākine māni‘ bu vücūdunda sip^er var⁴⁷⁷

h. Yarım Kafiye

Qılıq kıyāfet zīnetdir şahş^a

Zāhir bātına burhān olmalı⁴⁷⁸

Ahlāka eṭvāri uydurup soñ^{ra}

Mezheble meşreble insān olmalı⁴⁷⁹

Bahr-i ‘ aşka gir eyā şāhim varuben di/ile

Dil-i bülbül zār eder oldukça dā’im gü/ile⁴⁸⁰

i. Tam Kafiye:

Nūr-ı mehtāb-ı şebistān-ı ‘ ademdir bu gece

Maşrıq-ı mihr-i Ḥudā-vend-i keremdir bu gece⁴⁸¹

İlāhī bu varlıkda kudret seniñ

Tebeddül taḥavvülde hikmet seniñ⁴⁸²

⁴⁷⁵ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 103.

⁴⁷⁶ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 17.

⁴⁷⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 43.

⁴⁷⁸ İlk iki mısra 5+5 10’lu hece vezni ile yazılmıştır. Şiirin diğer mısralarından bazılarında bu formdadır.

⁴⁷⁹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 163.

⁴⁸⁰ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 1b.

⁴⁸¹ Süfizāde Mehmet Tefik, *Hulviyyât*, s. 26.

⁴⁸² 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 1.

j. Zengin kafiye:

Şol iş ki ola sâha-i endîşede *peydâ*

Bir gizli kalan şey gibi olmağda hüv *eydâ*⁴⁸³

Nüş eden bezm-i ezelde ma' rifet peymānesin

Târ-u-mâr etmiş olur meyl-i sivâ *kāşānesin*⁴⁸⁴

k. Cinaslı kafiye:

Her kârdan evvel gerek insāna *düşünce*

Yañlış yürüyen öğrenür elbette *düşünce*⁴⁸⁵

1. Tunç kafiye:

Gevher-i şıdğ u şafâyım *yâr* bilsin bilmesin

Çayddan āzādeyim *ağyâr* bilsin bilmesin⁴⁸⁶

İmtizâc etmiş ' anāşır lâ-mekân olmuş *mekân*

Cümleniñ aşlı ' ademdir zâhir etmiş "kün fe *kân*"⁴⁸⁷

m. Redifsiz, sadece kafiye ile ahengin sağlandığı beyitler:

Cilve eyler *yâr* senden nerdesin bî-ħaber

Sen anıñ āyînesi olduñ o senden cilve-ger⁴⁸⁸

Enbiyâ vü evliyâyı gel dilâ kıl sen penâh

Olmaya ħazret yolunda cümle işlerin tebâh⁴⁸⁹

⁴⁸³ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 163.

⁴⁸⁴ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 156.

⁴⁸⁵ 11 Teşrîn-i Sâni; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s.

⁴⁸⁶ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 22.

⁴⁸⁷ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 40.

⁴⁸⁸ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 46.

⁴⁸⁹ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 1b.

Mehmet Tevfik Efendi'nin şiirlerinde farklı türlerde redifler kullanmıştır. Bütün bu redif türleri ile şiirlerine güçlü ve akıcı bir söyleyiş özelliği kazandırmıştır.

Şiirlerinde görülen rediflere şu şekilde örnekler verilebilir:

a. Türkçe ekler ile oluşturulan redifler:

‘Aşkđır vaħy-i ezel ĥükmü vişāl-i yārdır

Her cihet vaħdet-nümā āyine-i dīdārđır⁴⁹⁰

Elh-i sūħanız maħzen-i ĥikmet dil *imizdir*

Bilmez bizi ebnā-yı zamān cāhil *imizdir*⁴⁹¹

b. Kelime ile oluşturulan redifler:

Ola tā varlığından Zāt-ı Bāri'niñ nişān *peydā*

‘Ademden oldu iķlīm-i zemīn ü āsumān *peydā*

Ŧoldu defter sāġar-ı idrāk ĥālā *leb-be-leb*

Neyleyim sīnemdeki deryā-yı ma‘ nā *leb-be-leb*⁴⁹²

c. Ek ve Kelime grubu ile oluşturulan redifler:

‘Adl ü inşāfīñ bütūn bünyānımı *yıķdıñ felek*

Merħamet bāzārınıñ dükkānımı *yıķdıñ felek*⁴⁹³

Emānet bir vücūd için ĥayāta *minnetim yoķdur*

Felekde şu‘ le-āsā şeş cihāta *minnetim yoķdur*⁴⁹⁴

3.2.2. Nazım Şekilleri

Sofuzāde'nin şiirleri muhteva ve ahenk yönünden çok zengin olmakla beraber şekil yönünden de çeşitlilik arz eder. Mehmet Tevfik Efendi divan şiirinin hemen

⁴⁹⁰ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 98.

⁴⁹¹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 104.

⁴⁹² 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s.1.

⁴⁹³ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 16.

⁴⁹⁴ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 206.

hemen bütün biçimlerinde aruzla pek çok örnek vermiştir. Ayrıca hece vezni ile halk edebiyatının nazım şekillerinde, akıcı bir dil ve ustalıkla şiirler kaleme almıştır.

Bu bölümde şairin genel olarak şiirlerinde kullandığı nazım şekillerine yer verilmiştir.

3.2.2.1. Aruzla Kaleme Aldığı Şiirlerindeki Nazım Şekilleri

Mehmet Tevfik Efendi, klasik edebiyatımızın en temel biçimlerinden biri olan gazeli büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Dinî, tasavvufî, hikemî, ahlakî, siyasî ve devrinin güncel meselelerini anlatan şiirlerini de ekseriyetle bu formda kaleme almıştır. Şairin şiirleri arasında bir tane Arapça ve beş tane Farsça gazeli bulunmaktadır.⁴⁹⁵ Gazel formunun başka bir düzeni denebilecek olan ve veznin ilk ve son kısımları ile ard arda dizilen bir uzun ve bir kısa mısranın bir araya gelmesi ile oluşan müstezâdları⁴⁹⁶ ayrıca iç kafıye ile ahengi sağladığı musammat gazelleri de mevcuttur.⁴⁹⁷

Şair, az sayıda olmakla birlikte, mesnevî nazım şeklini de kullanmıştır. Sanat Mektebi'nde öğretmenlik yaptığı sırada öğrencilerine ders notu olarak hazırladığı didaktik unsurları ihtiva eden manzûmeleri ve kırsal kesimde yaşamın kadın açısından zorluklarını anlattığı “Köylü Kadını”nı şiiri mesnevî nazım biçiminde kaleme aldığı eserlere örnektir. Bu manzûmeler her ne kadar mesnevî tarzında yazılmışlarsa da klasik mesnevînin bölümlerini tam anlamıyla ihtiva etmezler.⁴⁹⁸

Şair, beyitlerle kurulan nazım birimlerinin yanında musammat nazım şekillerini de şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır. Arapça “sımt” kökünden türetilen, “inci ya da boncuk dizilmiş iplik”⁴⁹⁹ anlamına gelen musammat, bir edebiyat terimi olarak ise “müselles, murabba, muhammes, müseddes, müsebba, mütessa, muaşşer, terkîb-i bend ve tercî-i bend gibi üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on ve daha fazla sayıdaki mısralarla kurulu değişik sayıdaki bendlerden oluşan nazım şekillerinin genel adıdır”.⁵⁰⁰

Mehmet Tevfik Efendi, yukarıda bahsi geçen musammat nazım şekillerinin hemen hepsinde, farklı muhtevalarda eserler vermiştir. Bazı musammatlarında aynen

⁴⁹⁵ Şairin 06 Mil Yz-A 9962-11 şeklinde kayıtlı olan defterdeki Farsça gazellerinden iki tanesi Hulviyyât'taki Farsça gazelleri ile aynı tarihlere sahiptir. Yalnız bu şiirler birebir aynı değildir. Şair bu şiirleri Hulviyyât'a alırken gerekli gördüğü şekilde değişiklik yapmış olduğu da düşünülebilir.

⁴⁹⁶ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, c. 9, İstanbul 1994, s. 407. Müstezâdlarına örnekler için bkz.: 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 91-92; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s.125; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 23, 113, 219; Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 104-105.

⁴⁹⁷ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 12.

⁴⁹⁸ Menevî'nin bölümleri için bkz.: İsmail Ünver, “Mesnevî”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı II, Divan Şiiri, Temmuz Ağustos Eylül 1986*, TDK Yayınları, Ankara 2017, ss. 430-563.

⁴⁹⁹ Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisarî, *Ahterî-yi Kebîr*, TDK Yayınları, Ankara 2017, s. 485.

⁵⁰⁰ Halil Erdoğan Cengiz, “Divan Şiirinde Musammatlar”, *Türk Dili-Dil ve Edebiyat Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri) 415-416-417*, s. 291.

tekrar eden beyit veya mısra mevcuttur ki bunlar mütekerrirdir. Diğer bir kısmı ise müzdeviçtir. Sofuzâde'nin *Hulviyyât*'ta yer alan Kerbelâ mersiyelerinden bir tanesi müselles nazım şeklindedir.⁵⁰¹ Şairin murabbaları da mevcuttur. Çalışmamıza dâhil ettiğimiz Yûsuf Sûresi'nin 91. ayeti “Tallâhi lekad âşeraka'llâhu ‘aleyne”nın tekrar edildiği mütekerrir murabbâsı bu nazım şekline örnektir.⁵⁰² Şairin kaleme aldığı muhammeslerin sayısı on beşten fazla, müseddesleri ise yaklaşık yirmi tanedir. Şair bu şiirleri “müseddes” ya da “muhammes” şeklinde başlıklarla da belirtmiştir.⁵⁰³ Ayrıca terbi ve tahmis biçimlerini de kullanmış böylelikle kendisinden önce yazılan pek çok şiiri, büyük bir ustalıkla yeniden biçimlendirmiştir. Fuzûlî⁵⁰⁴, Bâkî⁵⁰⁵, Nâbî⁵⁰⁶, Zâtî⁵⁰⁷, İtrî⁵⁰⁸, Sultan III. Murad⁵⁰⁹, Keçecizâde İzzet Molla⁵¹⁰, Leskofçalı Gâlip⁵¹¹, Arif Hikmet Bey,⁵¹² Şeref Hanım⁵¹³, Seyyid Seyfullah⁵¹⁴, Nazif⁵¹⁵, Mir Fâzıl⁵¹⁶, Üsküdar Bayrâmî Tekkesi Şeyhi Abdulah Efendi⁵¹⁷, Ahmed Mâhir Efendi gazellerini tahmis ettiği şairler arasındadır. Bunlardan Nâbî, İtrî, Leskofçalı Gâlip ve Sultan III. Murad'ın şiirlerine yaptığı tahmisler mutarraftır. Ali Rûhî Bey'in “Bakıyor mu diye dil-haste-i hicrân gözüme / Bakıyor can alıcı gözleri yan yan gözüme” beyt-i meşhûrunu alıp her beşlemeyi bu beyit üzerine inşa etmiş; bir tahmis meydana getirmiştir.⁵¹⁸ Aynı yolla Zâtî'nin de bir beytini alarak tahmis etmiştir.⁵¹⁹ Yine Sofuzâde, Kemâlî Baba'nın “Dil-i divânemi zülfün teline bağladı aşk” mısrasını almış ve bu mısranın üzerine üç mısra

⁵⁰¹ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 47-49.

⁵⁰² Çalışmamızın “Na'tları” başlığı altında görülebilir.

⁵⁰³ Fakat bu başlıklar konulurken şairin sehven müseddes başlığı koyduğu bir şiirinin aslında muhammes olduğu bazen de kafiye düzeni açısından bu formlara uymayan bazı şiirlerin de bu başlıklar altında yer aldığı gözlenmiştir. Tazmin yoluyla yapılan musammatların muhammes olarak adlandırılması ve bahsi geçen diğer durumların musammatlarla ilgili şiir sayılarında farklılığa sebep olacağı dikkate alınmalıdır.

⁵⁰⁴ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, a.g.e, ss. 213-218 (üç tahmis); 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 151.

⁵⁰⁵ a.g.e, ss. 219-220; 06 Mil Yz-A 9962-3, s. 4b-6a (iki tahmis).

⁵⁰⁶ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, a.g.e, ss. 220-221.

⁵⁰⁷ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), ss. 13-14.

⁵⁰⁸ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, a.g.e, ss. 36-38.

⁵⁰⁹ a.g.e, ss. 210-211.

⁵¹⁰ a.g.e, ss. 211-212.

⁵¹¹ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), ss.2-3; ss. 8-9.

⁵¹² 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 20.

⁵¹³ 06 Mil Yz-A 9962-3, s. 3b-4a.

⁵¹⁴ 06 Mil Yz-A 9962-3, s. 6b-7a.

⁵¹⁵ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 222-223.

⁵¹⁶ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s.150.

⁵¹⁷ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, a.g.e, ss. 65-66.

⁵¹⁸ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 102-103. Bu şiir aslında tazmin edilmiştir.

⁵¹⁹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 13-14. Şair, Zâtî'nin na'tının matla beytinin üzerine üçer mısra eklemek suretiyle tahmis etmiştir. Şair bu şiir için “Zâtî merhumun na't-ı nebevîye dâ'ir olan bir beytini tazmin eden muhammesdir” demektedir.

ilave etmek suretiyle terbi etmiştir. Sonuçta, şekil olarak “Dil-i divânemi zülfün teline bağladı aşk” mısrasının tekrar edildiği terbi oluşmuştur.⁵²⁰

Şair, genel itibariyle, musammata dönüştürdüğü şiirlerin kime ait olduğunu söylemiş ve bunu şiirlerinin başında belirtmiştir. Kimin şiiri olduğunu belirtmediği durumlarda Sofuzâde'nin kendi gazelini musammata çevirdiği düşünülebilir. Bu, divan şairlerinin şiir yazımındaki ustalıklarını göstermek için başvurdukları yöntemlerden biri olarak bilinmektedir.⁵²¹

Terkîb-i bend ve tercî-i bend nazım şekillerinde de eserler vermiştir. *Hulviyyât*'ta yer alan Seydişehirli Abdullah Efendi'nin vefâtı üzerine kaleme aldığı mersiye, gazel kafiyeli terkîb-i benddir.⁵²² *Sâkinâme* de terkîb-i bend biçiminde yazılmış bir başka eserdir.⁵²³ “Akl-ı tedbîre bakarsan ya senindir ya benim / Nakl ü tefsîre bakarsan ne senindir ne benim” vasıta beyitiyle kurulmuş şiiri⁵²⁴ ile “Alman Harbi Dolayısıyla Yazıldı” başlığını taşıyan “Halka gelen melâli görüp küstüm ağladım / Heyecanımı elimle tutup sustum ağladım” vasıta beyitli diğer bir şiiri⁵²⁵ tercî-i bend şeklinde kaleme alınmıştır.

Şairin biri Farsça olmak üzere pek çok kıt'ası ve müfredi de mevcuttur. Ayrıca Mehmet Tevfik Efendi, klasik şiirin din dışı konularını işleyen, Acem ve Arap şiirinde olmayıp türkülerin etkisi ile klasik şiirimiz içerisinde ortaya çıkan şarkı formunda da eserler vermiştir. İki *Hulviyyât*'ta ve sekiz tanesi de defterlerde kayıtlı olmak üzere toplam on şarkısı mevcuttur.⁵²⁶

Mehmet Tevfik Efendi'nin defterlerinden birinde müşterek yazılmış bir gazele de rastlanmaktadır. Başka bir şair ya da şairlerle ortaklaşa söylenerek inşa edilen bu tarz gazel yazımı özellikle XIX. yüzyılda sıklıkla tercih edilir olmuştur.⁵²⁷ Sofuzâde'nin de bu tarzda bir şiiri Ferid Bey ile oluşturmuştur. Kim olduğuna dair ayrıntılı bilgi vermediği “Ferit Bey”e, “biraderimiz” şeklinde hitab eden Sofuzâde bu gazeli müştereken yazdıklarını dile getirmiştir. Bu şiirin her beytinin ilk mısrasını “Ferit Bey”, ikinci mısrasını Mehmet Tevfik Efendi kaleme almıştır. Kimin hangi mısrayı kaleme

⁵²⁰ Bu şiir için bkz.: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Kemâlî Baba ve Sofuzâde'nin Onun Bir Mısra'ını Terbi'i”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Anıl Matbaa ve Cilt Evi, Ankara 1997, ss. 26-30.

⁵²¹ İskender Pala, Filiz Kılıç, “Musammât”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, s. 233.

⁵²² Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 53-58.

⁵²³ a.g.e., ss. 31-36.

⁵²⁴ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 141-143.

⁵²⁵ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 48-51.

⁵²⁶ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 100; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 45; 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 157; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 126; 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 168, 171, 192, 213; Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 112, 150.

⁵²⁷ İsmail Ünver, “XIX. Yüzyıl Divan Şiiri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 32, sayı: 1, Ankara 1988, s. 138.

aldığına açıklık getirmek için de mısra başlarına isimlerinin ilk harfleri (ف ve ت) yerleştirilmiştir.⁵²⁸

Sofuzâde'nin şiir yazımı ile ilgili olarak izlediği farklı yöntemlerden bir diğeri başka bir şairin yarım kalan şiirini tamamlamaktır. Bu bağlamda Hersekli Ârif Hikmet Bey'in bir gazelini ikmâl etmiştir.⁵²⁹

Mehmet Tevfik Efendi'nin nazireciliği ise başlı başına ayrı bir çalışmanın konusunu teşkil edebilecek hacimdedir. Bir şairin manzûm bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede yazılan şiirler olan nazîreler⁵³⁰ Sofuzâde'nin manzûmeleri arasında ciddi yer tutar.⁵³¹ Arapça bir kelime olan “nazîr” benzer, bir şeye benzemek üzere yapılan şey demektir.⁵³² Bu benzerlik divan edebiyatı içerisinde sadece bir taklit olarak algılanmamıştır. Nazire yazan şairler nazireleri ile hem kendi şairlik kudretlerini isbata çalışmışlar hem de nazire yazdıkları şairleri beğendiklerini bu yolla ifade etmişlerdir. Nazireler, redif, kafiye, vezin ve diğer biçim unsurları bakımından zemin şiire benzemek durumundadırlar. Öte yandan sadece şekil olarak benzerlik nazire için yeterli görülmemiş, “nazirenin zemin şiir kadar güçlü olması gerektiği bazı şairlerce nazirede bulunması gereken özellik olarak algılanmıştır”.⁵³³ Mehmet Tevfik Efendi de pek çok divan şairinin şiirlerini tanzîr etmiştir. Bu nazireler hem şekil hem de anlam bakımından oldukça güçlüdür. Nazire yazdığı şairler arasında Fuzûlî, Bâkî, Nâbî, Nedim, Şeyhülislam Yahya, Ârif Hikmet Bey, Rûhî Bağdâdî, İsmail Safa, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Muallim Nâci, Edip Bey, Andelib-i Nâlân, Bayramî Şeyhi İbrahim Efendi, Azmi Efendi, Sami Paşa, Sâdık Vicdâni, Trabzonlu Şair Zühdî, Hayri Bey, Ahmed Remzi (Akyürek) Dede ve Dâhiliye Nezareti Mühür-dârı Saîd Bey yer almaktadır.

⁵²⁸ “Taramış şâne ile zülf-i semen-bûsunu yâr / Kaş çatıp tîr ü kemân eylemiş ebrûsunu yâr” matlalı bu şiir 17 Ağustos 1311 tarihlidir. Mehmet Tevfik Efendi'nin müşterek şiir yazmayı arzu ettiği bu şahıs devrin şairlerinden biri olmalıdır. Şiir için bkz.: 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 34.

⁵²⁹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 27. Ayrıca, Sofuzâde, Ziya Paşa'nın *Külliyât*'ında bulunan bazı şiirlerin eksik kısımlarını tamamlamış, vezin hatalarını düzeltmiştir. Şairin, Ziya Paşa'nın şiirlerine ilmi ve dini yönden eleştiriler getirdiği, gerekli gördüğü yerlerde direk Ziya Paşa'ya ithafen yazdığı manzum parçaların ve açıklamaların yer aldığı “der-kenar” notları Abdülkerim Abdulkadiroğlu tarafından yayınlanmıştır. Bkz.: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Ziya Paşa'nın Külliyyâtı'nda Sofuzâde'nin Der-Kenar Notları”, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 336-353.

⁵³⁰ Fatih Köksal, “Nazîre”, *DİA*, İstanbul 2006, , c. 32, s. 458.

⁵³¹ Bu konu ile ilgili olarak bkz.: Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve On Üç Nazîresi - Yirmi iki Na'tı”, *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, İstanbul 1993, ss. 53-90.

⁵³² Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, s.1464.

⁵³³ Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz-Divan Şiirinde Nazire*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2018, s. 46-47.

Divan şairlerinin çoğunun, bu kadar farklı nazım biçiminde bu kadar çok şiir kaleme almadığı hatırlandığında Sofuzâde'nin klasik şiire ve nazım şekillerine vukûfiyeti çok daha iyi anlaşılacaktır.

3.2.2.2. Hece ile Kaleme Aldığı Şiirlerindeki Nazım Şekilleri

Mehmet Tevfik Efendi, sadece aruzla klasik şiirin nazım türlerinde eserler vermemiştir. O, hem divan hem de halk şairi olarak bilinmektedir. Hece vezni ile yazılmış pek çok örneği şiir defterlerinde görmek mümkündür. Hecenin 3+4, 4+3 ve duraksız 7'li; 4+4 ve duraksız 8'li; 5+5 10'lu; 6+5 11'li ölçülerini kullanarak “halk şiirinin en sevilen ve en yaygın kullanılan”⁵³⁴ koşma nazım biçiminde şiirler kaleme almıştır. Özellikle, Milli Kütüphane 06 Mil Yz-A 9962-2 şeklinde kayıtlı olan şairin Dördüncü Defter’inde koşmaların fazlalığı dikkat çekmektedir.⁵³⁵

*İfâkat bulmayan hasta dillere
Devâ olmayan dermân ağlasın
Yolunu gayb eden o câhillere
Elini vermeyen devrân ağlasın*⁵³⁶

Koşmaları, lirik unsurlar ve kendine has ezgisiyle beraber dolaysız söylenmiş bilgece bir anlatımı da okuyucuya iletmektedir.

*Güzel huylu ol temiz yürekli
Dünyâda sa‘âdet ederseñ ümîd
İnsân olmanıñ böyledir şekli
Kendini aklıñdan eyle müstefîd
Göñüldeñ biñ dürlü ârzü geçer
‘Âkîl olanlar iyisin seçer
Herkes elbette ekdiğin biçer
Hüsn-i niyyetden olma sen ba‘îd*⁵³⁷

⁵³⁴ Suat Batur, *Türk Halk Edebiyatı*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1998, s. 168.

⁵³⁵ Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun Sofuzâde'nin koşmaları ile ilgili makalesinde koşmalarının sayısı on beş olarak belirtilmiştir fakat şairin daha fazla sayıda koşması defterlerinde kayıtlıdır. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen On Beş Koşması”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, ss. 46-64.

⁵³⁶ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 83.

Çalışmamız kapsamında şairin hece vezniyle kaleme aldığı dokuz şiir yer almaktadır.

3.2.2.3. Edebî Sanatlar

Mehmet Tevfik Efendi, pek çok divan şairi gibi şiirlerinde edebî sanatlarla yer vermiştir. Klasik şiirin istiâre, tevriye, tenâsüp, cinas, iham, tecâhül-i ârif, hüsn-i ta'lil, teşhis ve intak gibi sanatlarına dair örnekleri onun şiirinde de görmek mümkündür. Bununla birlikte Sofuzâde'nin en sık kullandığı sanatlardan biri olarak “redd-i matla” dikkat çekmektedir. Matla'nın ilk mısrasının ya da ikinci mısrasının maktan son mısrası olarak tekrar edildiği⁵³⁸ bu sanat için Klasik divan şairleri tarafından sıklıkla tercih edilmediği; özellikle XVII. yüzyıldan sonra, Sebki Hindî'nin de etkisiyle şiirde daha çok kullanılmaya başlandığı söylenmiştir.⁵³⁹ Öte yandan XVI. yüzyıl şairlerinin divanlarında da bu sanatın pek çok örneğinin verilmiş olduğu bilinmektedir.⁵⁴⁰

Şiirde “ne söylendiği”nden ziyâde “nasıl söylendiği”nin önemli olduğu bir gerçektir. Hiç şüphesiz şiirde amaç sadece bilgilendirmek değil, aynı zamanda duyguyu okuyucuya aktarabilmektir.⁵⁴¹ Her şairin kendine has bir söyleyiş tarzı, duygu ve düşünce dünyası vardır. Bütün bunlar şairin, şiirlerinde yaptığı ya da kullanmayı tercih ettiği sanatlar üzerinde etkili olmakta bu da şairin üslubunu belirgin kılmaktadır. Redd-i matla hem şekil hem de muhteva ile ilgili bir sanattır. Redd-i matla ile tekrar edilecek mısranın güzel söylenmiş olması, tekrarın hoş bir etki bırakabilmesi için son derece önemlidir.⁵⁴² Sofuzâde, bu bağlamda “etkili” matlalar oluşturabilen bir şairdir. Onun redd-i matlayı anlatmak istediklerine uygun bir sanat olarak gördüğü açıktır. Şiirlerinde redd-i matla yaparken daha ziyâde matlanın ilk mısrasını maktan son mısrası olarak tekrar etmiştir. Redd-i matlayı bu kadar sık ve bu kadar rahat kullanabilmesindeki diğer bir etken yek-âvaz gazeller söyleyebilmesidir. Mehmet Tevfik Efendi'nin gazelleri, baştan sona, ses, şekil ve anlam özellikleri açısından büyük bir uyum içerisindedir. Redd-i matla ile de şiirlerini hem söyleyiş hem de anlam bakımından tamamlayarak

⁵³⁷ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 72.

⁵³⁸ Tahir Olgun, *Edebiyat Lüğati*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1936, s. 36

⁵³⁹ Şener Demirel, “Divan Şiirinde Redd-i Matla”, *Bilig Dergisi*, sayı: 31, Ankara 2004, ss. 161-177.

⁵⁴⁰ Lütfi Alıcı, “XVI. Yüzyıl Şairlerinde Mihrî Hatun ve Reddi- Matla Gazelleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, İstanbul 2009, ss. 1-18.

⁵⁴¹ Cem Dilçin, “Stilistik Açından ‘Öncelemeler’ ve Fuzûlî'nin Şiirlerinde ‘Yüklem Öncelemesi’”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, İstanbul 2008, ss. 52-53.

⁵⁴² Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 106.

güçlendirmiştir.⁵⁴³ Çalışmamızın ikinci kısmına alıntıladığımız dinî-tasavvufî içerikli gazellerinde bu sanatın pek çok örneği görülebilir.

Mehmet Tevfik Efendi'nin kendine ait hikemî bir üslubu mevcuttur. Fakat bu üslup yalın ve kuru değil, samimi ve doğaldır. Bu etkiyi de şiirinde kullanmayı tercih ettiği sanatlarla sağlamıştır. Bu bağlamda yukarıda bahsi geçenler dışında kimi zaman soru-cevap yoluyla, mürâcaa ve istifham sanatıyla,

*Defter-i icâddan âzâde kaydın sildiler
Ben miyim ey Yūsuf-ı ma' nâ saña hayrân olan⁵⁴⁴*

*Devr-i 'âlem her zamân ma' kūs u ğām peymâ mıdır
Yâ baña 'ömrümce nâ-sâz u elem-fersâ mıdır⁵⁴⁵*

*Raķīb ol âfitâb-ı hūsne varmış
Demiş leyliñ niçin böyle kararımış*

*Cevâb vermiş ki hicriñ rengidir bu
Meger gökde o bir mehtâb ararmış⁵⁴⁶*

kimi zaman ayet iktibasları ile:

*Çaldırıp nūr-ı İlâhî "len terâni" perdesin⁵⁴⁷
Her nihâl-i tâzedden gösterdi vaħdet nârını⁵⁴⁸*

*Ma' şiyet dergâh-ı iħsânından etmez nâ-ümîd
"Raħmeten li'l-'âlemîn" ser-nâme-i ' unvân saña⁵⁴⁹*

kimi zaman atasözleri, deyiş ve özlü sözlerle;

⁵⁴³ Sofuzâde'nin, otuz civarında gazelinde bu sanatı görmek mümkündür. Bu gazellerin beşinde matla'nın ikinci mısrasını geriye kalan kısmında ise matlanın ilk mısrasını, maktan son mısrası olarak tekrar etmiştir.

⁵⁴⁴ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 33.

⁵⁴⁵ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 123.

⁵⁴⁶ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 70.

⁵⁴⁷ A'râf 7/143.

⁵⁴⁸ 06 Mil Yz-A 9962-11, s.32.

⁵⁴⁹ Enbiyâ 21/107; Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 12.

Sen gülersen gülmek saña yakışır gül güzelim
*Gül deñilmez sañā güldükçe söner gül güzelim*⁵⁵⁰

Kim ki vaşlı yârdan mehcür olur
Miñnet-i hicrân ile rencür olur

Pertev-i mihr-i kerem mestür olur
*Dür olan gözden gönülden dür olur*⁵⁵¹

Çalbimde târ-ı kâkül-i müşkîn hayâli var
*Gencîne-i muñabbeti şimdi yılan tutar*⁵⁵²

kimi zaman da ses, kelime tekrarları, iç kafiye ve ön kafiye ile vermek istediği mesajı okucuyuca aktarma yolunu seçmiştir:

Devrinde dünyâ devrân bilinmez
*Seyrinde eşyâ seyrân bilinmez*⁵⁵³

Seyr eder cilve-i esrâr gönülden gönüle
Zan edersin dolaşır yâr gönülden gönüle⁵⁵⁴

Sâz-ı derûnu ehl-i dîl diñler durur iñler durur
Her nağme eyler münfa^c il diñler durur iñler durur⁵⁵⁵

Şem^c i cemâl-i vañdete pervâne gönlümdür benim
Âmâde bezm-i vuşlata vîrâne gönlümdür benim⁵⁵⁶

⁵⁵⁰ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 139.

⁵⁵¹ Süfzâde Mehmet Tefik, *Hulvîyyât*, s. 112.

⁵⁵² a.g.e, s. 117. Ayrıca bkz.:“hazıra dağ dayanmaz”, 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 123; “tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır”, 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 174; “bir bâb değıl”, 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 212; “ser verip sır vermemek”, 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 197; “serden geçilir yârdan geçilmez”, 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 93.

⁵⁵³ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 3.

⁵⁵⁴ 06 Mil Yz-A 9962-8(Dokuzuncu Defter), s. 18.

⁵⁵⁵ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 151.

Ġam-ı ‘aşkıyla bî-tābım garîbim zâr u mehcûrum

Vaţandan sevdigimden ‘âfiyetden yârdan dûrum⁵⁵⁷

Āyât-ı Ĥudâ rehber-i idrâk-i beşerdir

Āyât-ı hüdâ sine-i âdemde güherdir⁵⁵⁸

Ben miyim ey ğonca-i ra‘ nâ saña hayrân olan

Ben miyim ey bülbül-i şeydâ sana hayrân olan⁵⁵⁹

Mehmet Tevfik Efendi, çalışmamıza aldığımız biri tevhid ve biri na’t olmak üzere iki gazelini, ilk mısranın son kelimesinin (acûzun) diğer beyitin ilk kelimesi (sadr) olarak tekrar edilmesi şeklinde adlandırılan reddü’l-acûz ale’s-sadr sanatıyla kaleme almıştır.⁵⁶⁰

Sofuzâde, klâsik edebiyatımızın ilgi gören edebî şekillerden birisi olan ebced ile tarih düşürme sanatında da örnekler vermiştir. Bilindiği üzere ebced; “eski Osmanlı alfabesinin her bir harfine belirli sayı değerleri verilmek sûretiyle, istenilen tarihî rakamın söylendiği kelimeleri bulmak ve bunları anlamlı bir biçimde yan yana getirmek sûretiyle söz konusu tarihi söyleme becerisidir”.⁵⁶¹ Bazı kelimeler üzerinden harflere rakamsal değerler atfedilen bu sistemde değerlerin ne zaman ve ne sûretle verildiğine dair pek çok farklı rivayet bulunmaktadır.⁵⁶² Ebced ile tarih manzûmeleri yazılırken şairin tarihini düşürdüğü doğum, ölüm, tahta çıkış, mimari yapı v.b. bir hadisenin anlatılacağı mısra, ebced hesabı yapılarak belirlenmektedir. Bu nedenle, uygun vezin ve kafiye içerisinde bir anlam bütünlüğü oluşturacak biçimde, son derece yoğun zihnî bir çalışmanın ürünü olan “tarih düşürme” “bedîi sanatlar” içinde değerlendirilmiştir.⁵⁶³ Sofuzâde, *Hulviyyât*’ın son kısmını, divanlarda görüldüğü üzere, “*Tevârih*” başlığı altında tarih manzûmelerine ayırmıştır. Bu bölümde, Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Velî

⁵⁵⁶ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 166.

⁵⁵⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 154.

⁵⁵⁸ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 90.

⁵⁵⁹ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 33.

⁵⁶⁰ Cemal Kurnaz- Halil Çeltik, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi, Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, İstanbul 2011, s. 79; Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 10; 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 61; Bu sanat bazı kaynaklarda “iade” sanatı olarak da adlandırılmıştır.

⁵⁶¹ Rıdvan Canım, “Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî”, *Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi*, 2009, 13 (2), s.106.

⁵⁶² Ebced hesabı ile ilgili bu rivayetler için bkz.: İsmail Yakıt, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017. Ayrıca bkz.: Ebced hesabı ve tarih düşürme ile ilgili olarak bkz.: Serhan Alkan İspirli, “Türk Edebiyatında Tarih Düşürme”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 14, Erzurum 2000, ss.79-88.

⁵⁶³ Turgut Karabey, “Tarih Düşürme”, *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, s. 80.

Dergâhı'nın tamir görüp yenilenmesi ayrıca yakın çevresinden veya devlet ricâlerinden kimselerin ev yaptırması, yeni bir göreve tayin edilmeleri, çocuklarının dünyaya gelmesi gibi farklı sebeplerle düşürdüğü tarihler yer almaktadır. Ayrıca Kastamonu Benli Sultan Dergâhı'nın son şeyhi Nureddin Efendi'nin tac giyme merasimi ve divan şairi Feride Hanım'ın vefatı gibi sebeplerle de tarih düşürmüştür.

3.2.2.4. Söyleyiş Tarzına İlişkin Diğer Özellikler

Mehmet Tevfik Efendi, oldukça uzun bir dönemde şiirle ilgilenmiş, Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını görmüş; bu süreçte meydana gelen toplumsal değişimi yakından takip etmiş ve bunu şiirlerinde dile getirmiştir.

Bu bağlamda, Sofuzâde'nin şiirlerinin gençlik yıllarında daha lirik, sonraki yıllarda daha hikemî hususiyetler gösterdiği söylenebilir. Şairin bazı şiirlerinin güçlü bir tasavvufî neşve ile kaleme alındığı bir gerçektir. Bu tarz şiirlerinde kullandığı dil yoğun tasavvufî anlamlarla yüklüdür. Mey, meyhâne, sâkî, aşk ve sarhoşluk hep tasavvufî manalar ifade etmektedir. *Hulviyyât*'taki "Sâkînâmesi" buna bir örnektir.⁵⁶⁴

Sâkî bize mey ver ki odur 'ayn-ı 'inâyet

Ol 'ayn ile idrâk edilir 'âlem-i vuşlat

Sâkî bizi bir câm ile sen eyle ki âgâh

İdrâk dahı eyleye idrâkde hayret

Sâkînâme'nin dışında, *Hulviyyât*'taki ve de defterlerindeki pek çok şiirini yine bu kapsamda ele almak ve onlarda da klasik şiirin tasavvufî çağrışımlarla dolu imgelerini görmek mümkündür:

Biz dil-ğarâb-ı 'aşkıız vîrânemiz bilinmez

*Ser-mest-i bî-nihânız hum-ğânemiz bilinmez*⁵⁶⁵

Şunu da belirtmek gerekir ki Mehmet Tevfik Efendi aşk, şarap, sarhoşluk gibi tasavvufî anlamlar taşıyan kavramları her zaman son derece büyük bir titizlikle kullanmıştır. Bununla birlikte bazı şiirlerinde, özellikle Cumhuriyet'ten sonraki yıllarda,

⁵⁶⁴ Süfzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 31-36.

⁵⁶⁵ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 152.

toplumsal değişimin arttığı, toplumun sahip olduğu değerlerin farklılaştığı yıllarda, şairin kullandığı mazmunlar değişmiştir. Tasavvufî neşve ile klasik şiir formunda ve klasik şiirin ıstılahlarını kullanarak şiir söylemeye devam ettiyse de pek çok şiirinde klasik şiirin alışıla gelmiş o söyleminin, imgelerinin, dışına çıkmış; meyi meyhaneyi, içkiyi, sarhoşluğu yermiş; bütün bu kelimelerle kurulu istiareyi şiirinde kullanmak yerine bu kavramları ilk anlamları ile şiirine taşımıştır:

*Zevķi ‘işretdir gönül eglencesi olmuş kumār
Ġayr-ı ahlākī bütün güftārı dünyā halkının⁵⁶⁶*

Hikemî söylemin daha belirgin olduğu bu tarz şiirlerinde, dinen, örfen ve ahlâken yanlış kabul edilen bir takım toplumsal meseleri ele almış; bu hususlarla ilgili nasihatlerde bulunmuştur:

*Nefsine mağ‘lûb olup her zevķe meyyāl olma gel
Şüretin gösterdiği her cilveye māl olma gel
Şahşîna kıymet verip her ‘aybdan eyle berī
Ma‘şiyetle memleketde sū-i emşāl olma gel⁵⁶⁷*

Bu farklılığın değişen toplumsal yapı ve algılarla yakından ilintili olduğu açıktır. Her ne kadar şair, dil ve anlatım olarak klasik şiirde görülen kavram ve istiareleri ilk anlamları ile kullanmış olsa da şiiri, nasihatları, dinî-tasavvufî anlayış üzerine şekillenmeye devam etmiştir.

⁵⁶⁶ 20 Teşrin-i Evvel 1936; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 15.

⁵⁶⁷ 30 Teşrin-i Sâni 1936; 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 33.

İKİNCİ BÖLÜM

DİNÎ EDEBİYATLA İLGİLİ ŞİİRLERİ

Yeryüzünde hayat bulan tüm milletlerin, siyasî varlıklarının yanında onların kültürel benliklerini ortaya koyan, yaşayış biçimlerini, duygu ve fikir dünyalarını yansıtan sözlü ve yazılı edebiyatları olmuştur. Bu bağlamda edebiyat, toplumların neşesini, hüznünü, acılarını, sevdalarını, yaslarını, ağıtlarını, inanışlarını, gelenek ve göreneklerini yansıtan bir aynadır.

Türk Edebiyatı tarihi genellikle üç ana devrede ele alınır. Bunlar:

1. İslamiyet öncesi Türk Edebiyatı,
2. İslam medeniyeti etkisi altında gelişen Türk Edebiyatı,
3. Avrupa [Batı] etkisindeki Türk Edebiyatı.⁵⁶⁸

Şiirin edebiyatımız içerisinde ayrı bir husûsiyeti olduğu açıktır. Çünkü ilk devirlerden itibaren şiir, tüm toplumlarda, anlatılmak istenen duygunun verilmek istenen mesajın aracısı olmuştur. Nitekim ünlü İngiliz şairi ve edebiyat eleştirmeni T. S. Eliot, şiiri edebî türler içinde ayrı bir yere koyar. “Milletlerin en derin duygularının en şuurlu bir şekilde kendi şiirlerinde ifade edildiğini belirtir”.⁵⁶⁹ Çünkü Eliot’a göre “düşünce evrenseldir”⁵⁷⁰ ve bu nedenle nesrin ifade ettiği düşünce de evrenseldir ancak şiir duyguları yansıtır ve şiirin ifade ettiği duygular toplumlara hastır. Bu nedenle Eliot “hiçbir sanat şiir kadar millî değildir”⁵⁷¹ demektedir. Eliot’a göre şiir ve kültür arasında da güçlü bir ilişki vardır ve kültür “herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş hali”⁵⁷² gibidir.

Bu bağlamda, Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinin ardından İslamiyet’in, Türk toplum yapısını, düşünce, anlayış ve yaşayış noktasında edebiyattan sanata, mimariden bilime her alanda etkileyen en kuvvetli unsur olduğu açıktır. Ayrıca, “sûretten çok sîrete, kalıptan ziyâde kalbe, zâhirden çok bâtına önem veren”⁵⁷³ tasavvuf

⁵⁶⁸ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ, Ankara 2011, s. 30.

⁵⁶⁹ Thomas Stearns Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, ter. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 195.

⁵⁷⁰ a.g.e, s. 194.

⁵⁷¹ a.g.e, s. 193-194.

⁵⁷² Thomas Stearns Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, ter. Sevim Kantarcıoğlu, MAS Matbaacılık, Ankara 1987, s. 20.

⁵⁷³ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 45.

ve tasavvufî düşünce yapısı bu coğrafyada büyük bir devlet kurmuş olan Osmanlılar açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü tasavvuf, Osmanlı toplumsal kesimlerinin her birinin sıradan yaşantılarından, belli olaylar karşısında tavır alışlarına kadar her alanda etkisi olan bir faktör haline gelmiş; Osmanlı toplumsal bilincinin altına işlemiş; her türlü davranışın belirlenmesine katkıda bulunmuştur.⁵⁷⁴

Dolayısıyla, Türklerde eskiden beri var olan şiir söyleme geleneği, İslamiyet'in kabulü ile dini, halk kitlelerine daha iyi anlatmak için bir vasıta olarak kullanılmış; dinin emir ve yasakları, tasavvufî düşünceler, şiir yoluyla insanlara aktarılmıştır. Böylelikle, dinî tasavvufî Türk şiiri, "toplumun millî ve manevî ortak kültürünü, ortak dilini, ortak inancını", ahlakını ve kısaca millî şuurunu yansıtan bir değer haline gelmiştir.⁵⁷⁵

Mehmet Tevfik Efendi'nin yaşadığı devir edebî açıdan Avrupa [Batı] etkisindeki Türk Edebiyatı olarak bilinen dönemdir. Bu devir genel kabule göre Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlamaktadır.⁵⁷⁶ Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nin, belli açılardan Avrupa'nın gerisinde kalması, içinde bulunduğu bu durumu düzeltmek adına ıslahat hareketlerine başlamasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ıslahatları gerçekleştirmek için Avrupa ile kurduğu yeni ilişkiler, Fransız devrimi ve ortaya çıkardığı fikir akımları, Osmanlı aydınları üzerinde etkili olmuştur. Başlangıçta bilim ve teknik alanında gerekli görülen ıslahatlar zamanla farklı bir hal almış, Osmanlı toplum yapısında varolan değerler ile Osmanlı'ya göre yeni olan Batı değerleri arasında bir tercihe dönüşmüş,⁵⁷⁷ edebiyat ve şiir de mevcut durumdan etkilenmiştir.⁵⁷⁸

Mehmet Tevfik Efendi, edebî açıdan her ne kadar bu devirde yaşamış olsa da çalışmamızın "Edebî Şahsiyeti" bölümünde de belirtildiği üzere, o bir Osmanlı âlimidir. Medresede iyi bir eğitim görmüş, dinî ilimler tahsil etmiş, Arapça ve Farsça okumuş, Türk-İslam kültürü ile yetişmiş, Kastamonu'da Nakşî-Halidî silsilenin temsilcisi olan hocalardan ders görmüştür. Bu bağlamda yaşadığı devir itibarıyla Batı'nın ve Batı'dan

⁵⁷⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfîler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. XV.

⁵⁷⁵ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, s. 73.

⁵⁷⁶ Batılılaşma hareketinin, Tanzimat'tan neredeyse yüzyıl öncesinde temellendiği, çeşitli merhalelerden geçerek Tanzimat Fermanı'ndan sonra sosyal, kültürel, ticari ve edebî pek çok farklı alanda mevcut algıları nasıl değişime uğrattığına dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Enver Ziya Karal, "Tanzimattan Evvel Garphılaştırma Hareketleri", *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, ss. 13-30; Ziyeddin Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimatta İçtimâî Hayat", *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, ss. 619-659.

⁵⁷⁷ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 12.

⁵⁷⁸ Tanzimat'la birlikte değişen kavramların, algıların, din, inanç ve düşünce yapısının pozitivist ve materyalist akımların etkisiyle nasıl başkalaştığına ve bütün bu değişimin şiire yansımalarına dair bkz.: Murat Kacıroğlu, "Bir Bunalımın Anatomisi: Tanzimat Şiirinde İnanç Krizleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-II Winter 2009, ss. 2126-2156.

gelen değerlerin kabul gördüğü bir dönemde o, klasik Türk-İslam düşüncesine bağlı kalmıştır. Yine bu süreçte Batı fikrine, Batı'dan gelen fikirlere ve onların Müslüman dimağlarda yaptığı tahribata karşı durmuş; şiirleri, gazete ve dergi yazıları ile kendi gibi devrinde İslam düşüncesine bağlı diğer şair ve yazarların yanında yer almıştır. Tâhirü'l-Mevlevî, İskilipli Mehmet Âtîf Efendi, Ömer Nasuhi (Bilmen) ve Mehmet Akif gibi yazarlarla aynı dergilerde yazıları yayımlanmıştır. Bu nedenle onun Türk-İslam edebiyatının farklı türlerinde verdiği eserlerde, kaleme aldığı şiirlerde, Tanzimat ve Tanzimat'tan sonra, hatta Cumhuriyet döneminde bazı şair ve yazarlarda görülen İslam düşüncesinin, Ehl-i Sünnet anlayışının veya klasik üslubun dışındaki yorumlardan hiçbirine tesadüf edilmez. Bu durum, onun yenileşmeye karşı, geçmişi sadece taklit eden bir şair olduğu anlamına da gelmez. Bunun tam aksine o geçmişten kopmadan divan şiir geleneğini, şekil bakımından koruyarak içerik bağlamında yeni unsurlarla birlikte XX. yüzyıla taşımıştır. Onun tevhidleri, münâcât ve na'tları, mevlûdiyyeleri, muharremiyeleri son derece lirik unsurları, ses ve ahenk hususiyetlerini içermenin yanında kuvvetli ve sarsılmaz bir imanın, güçlü bir fikri yapının ürünleridirler. Yani bir şair olarak Mehmet Tevfik Efendi de “duygudan kopuk düşünce”ye ya da “düşünceden kopuk bir duygu”ya rastlamak mümkün değildir.⁵⁷⁹

1. Cenâb-ı Allah ile İlgili Edebî Türlerdeki Şiirleri

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi, Türk İslam edebiyatı içinde yer alan Cenâb-ı Allah'la ilgili tevhid ve münâcât türlerinde pek çok şiir kaleme almıştır. Bu şiirlerinde aruz vezniyle gazel, kaside, tahmis, müseddes, müsemmen gibi farklı nazım şekillerinde örnekler vermiş reddü'l acûz ale's-sadr sanatını da kullanmıştır. Ayrıca hece ile kaleme aldığı bir başka tevhidi bu türde yazdığı şiirler arasındadır.

1.1. Tevhîd

Türk İslam Edebiyatı'nda, muhtevası Cenâb-ı Allah'la ilgili olan eserlerin başında tevhîdler gelmektedir. Tevhîd, Arapça “v-h-d” kökünden türetilmiş bir mastardır. Kelime anlamı, “birkaç şeyi birleştirmek”, “bir yapmak”, “bir addetmek”, “bir nazarıyla bakmak”, “birliğine inanmak”tır.⁵⁸⁰ Dinî ıstılah olarak tevhîd “Allah'ın zatını bütün tasavvurlardan, zihinlerdeki hayal ve evhamdan tecrid etmek

⁵⁷⁹ T.S. Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, s. 32.

⁵⁸⁰ Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, s. 449.

(soyutlamak)tır”.⁵⁸¹ İslam inancının temeli tevhîd esasına dayanır. Bir kişinin İslam dairesine girebilmesinin ilk şartı, Allah’ın varlığına ve birliğine, O’nun eşi, benzeri ve ortağı olmadığına, kalben ve hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde inanmasıdır.⁵⁸²

Edebî bir terim olarak tevhîd, “Allah’ın varlığını, birliğini ve yüceliğini O’nun isim, sıfat ve fiillerini, kudretinin tecellilerini anlatan, manzûm veya mensur eserlere verilen addır.”⁵⁸³

Türk İslam Edebiyatı’nda eserler klasik bir tertiple başlamaktadır. Tevhîdler, besmele, hamdele ve salveleden oluşan bu klasik tertibin, manzûm eserlerde ve özellikle divanlarda hamdele kısmını oluşturan şiirlerdir. Tevhidler gazel, kaside, mesnevî, terkîb-i bend ve tercî-i bend gibi farklı nazım şekillerinde kaleme alınırlar.⁵⁸⁴

Kaside özelliğindeki tevhîdler üç bölümden meydana gelmektedir. İlk kısımda Allah’ın selbî ve subûtî sıfatlarından bahsedilir; ikinci kısımda bu sıfatlarından kudretin kâinattaki tecellileri anlatılır ve son kısımda ise bu sonsuz kudret karşısında beşerin acziyeti ve münâcâtı yer alır.⁵⁸⁵

Tevhidler muhteva özellikleri açısından ikiye ayrılır:

- a. Zâhirî şeriata uygun olanlar
- b. Tasavvufî olanlar⁵⁸⁶

İslam dini tevhîd esası üzerine kurulduğundan şairler “Hak Teâlâ’nın zat ve sıfatlarında (kısımsız ve) bölümsüz, fiillerinde delilsiz ve şeriksiz olarak vahid olduğunu”⁵⁸⁷ şiirlerinde dile getirmişlerdir. Bunu, bazen şer’î kurallar çerçevesinde bazen de tasavvufî anlayış doğrultusunda gerçekleştirmişlerdir. Elbette bu ikisini kesin çizgilerle bir diğerinden ayırmak mümkün değildir. Zaman zaman şer’î tevhîdler içerisine, tasavvuf neşvesinin dâhil olduğu şiirler görmek de mümkündür.⁵⁸⁸

Tasavvuf, İslam şeriatı üzerine temellenmiş bir anlayış biçimidir. Fakat mutasavvıfların Allah, insan ve kâinat ilişkisini anlama yöntemleri kelimelerden

⁵⁸¹ İsmail Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 659.

⁵⁸² Zülfikar Güngör, “Cenâb-ı Allah’la İlgili Edebî Eserler”, *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 147.

⁵⁸³ Ali Nihat Tarlan, *Divan Edebiyatında Tevhidler I-III/III*, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul 1936, s. 7; Tahir Olgun, *Edebiyat Lügati*, s. 154; Zülfikar Güngör, “Cenâb-ı Allah’la İlgili Edebî Eserler”, s.147; Şerife Uzun, *16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, s.48.

⁵⁸⁴ Mustafa İsen-Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler*, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. x.

⁵⁸⁵ Tarlan, *Divan Edebiyatında Tevhidler I-III/III*, s. 6.

⁵⁸⁶ a.g.e, s. 4.

⁵⁸⁷ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 342.

⁵⁸⁸ Ali Nihat Tarlan, *Divan Edebiyatında Tevhidler I-III/III*, s. 3.

biraz farklıdır.⁵⁸⁹ Kalam ilmi, Allah'ın varlığını ve birliğini aklî ve naklî deliller getirerek ayrıca kâinattaki düzene bakarak çıkarım yapmak suretiyle ispatlamaktadır. Allah birdir demek, O'nun zatta, sıfatta ve fiillerinde bir olduğunu ifade etmek demektir.⁵⁹⁰ Kelamcıların “tevhid’i rasyonel bir sistem şeklinde vaz etmeleri, sûfilere tatmin etmemiştir. Sûfiler, tevhid’i dille ifade edilebilen önermeler ve bu önermelerin içten, samimi kabul ve tasdiki olarak değil, daha ziyâde, bir yaşantı, bir bilinç ve hal olarak anlamışlardır”.⁵⁹¹ Bu nedenle sûfinin, Cenâb-ı Hakk’ın mutlak ve hâkim güç oluşuna, sonsuz kudret ve azamet sahibi oluşuna karşı haşyet duymakla beraber “kendi gönlünde bulduğu yaratıcısına karşı” daha ziyâde “sevgiye dayalı duygusal bir zeminde” meseleyi ele aldıkları da söylenmiştir.⁵⁹²

Öte yandan hatırlanması gereken önemli bir husûs, tasavvufî düşünce sisteminde tevhidin insan kemâliyle doğrudan irtibatlı oluşudur. Daha ilk dönemlerden itibaren sûfiler, kemâle ermeyi tevhid hakkındaki bilgiye bağlamışlardır. Sûfiler iki temel konu üzerinde durmuşlardır. Bunlardan ilki Allah’ın bilinmesi, ikincisi ise insanın kemâle ulaşmasıdır. Sûfinin maksadı gerçek tevhide ulaşmaktır. Bu bağlamda, tevhid, sûfinin iman dairesine girmesini sağlayan dil ile söylediği kelime-i tevhidden başlayarak riyazet ve mücadelelerle hakka’l-yakîn idrak edilebilecek bir ahlakî maksat haline gelmektedir.⁵⁹³

Bu nedenle, edebiyatımız içinde manzûm eserler olan tevhîdler genellikle hem şer’î hem de tasavvufî, bahsi geçen öğeleri birlikte içerirler. Cenâb-ı Hakk’ın Esmâ-i Hüsnâ’sı ve O’nun diğer isim ve sıfatlarını anlatırlar. Çünkü “En güzel isimler O’na hastır”.⁵⁹⁴ Allah Teâlâ’nın tanınıp bilinmesi ancak bu isim ve sıfatların bilinmesi ile olacaktır. Bu nedenle şairler, bu isimleri, şiirlerinde anar, anlatır; Allah’a şükreder; bunu bir yakınlaşma, muhabbetullah ve marifetullah vesilesi olarak tasavvur ederler. Tevhîdler ayrıca Allah Teâlâ’nın varlığının birliğinin delilleri olarak bilinen hudûs, imkân, nizam ve bürhân-ı temânü’yü de konu alırlar. Ayet ve hadisler, Hz. Peygamber ve diğer peygamberler, bu peygamberlere indirilmiş kitaplar, mucizeler, melekler, Kur’an-ı Kerim’de bahsi geçen kavimler ve onların başlarına gelen hadiseler, kaza ve kader de tevhîdlerde işlenen diğer konulardandır.

⁵⁸⁹ Abdurrahim Güzel, “Kalam ve Tasavvuf Açısından Tevhid”, *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, sayı: 11, Kayseri 2001, ss. 193-209.

⁵⁹⁰ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, İsam Yayınları, Ankara 2019, ss.88-95.

⁵⁹¹ Güzel, a.g.m, s. 196.

⁵⁹² Güzel, a.g.m, s. 194.

⁵⁹³ Ekrem Demirli, *Şair Sûfiler Mevlânâ, Yunus ve Niyâzi-i Mısri Üzerine İncelemeler*, Sûfi Kitap, İstanbul 2018, s. 98.

⁵⁹⁴ İsrâ 17/110.

Tasavvufî tevhidler daha ziyâde “küntü kenzen” rivayeti ve vahdet-i vücûd anlayışı doğrultusunda kaleme alınırlar. “Ayna” metaforu yani kâinatın her hal ve zamanda Hakk’ı, hakikati gösteren bir ayna olduğu kabulü, bu tür tevhidlerin en çok işlediği konular arasındadır. Şer’î kurallar doğrultusunda yazılan tevhidler ise “dönemin medrese anlayışını yansıtır. Bunlarda tefekkürün bilgi birikimi ile yoğrularak hikmete dönüştüğü” gözlemlenebilir.⁵⁹⁵

Mehmet Tefvîk Efendi tevhîdlerinde dinî ve taavvufî unsurları bir arada kullanmıştır. O’na göre dinin sarsılmaz emirleri ruhun ilerleyişine dayanaktır. İnsanlar itikadları sayesinde ayakta kalırlar. Ahlak da insanın dalâlet üzere mi hidayet üzere mi olduğunun nişanıdır. Ayrıca Mehmet Tefvîk Efendi, hudûs ve nizam delilleri ile ilgili pek çok örnek vermektedir. Kâinatın Allah tarafından yaratıldığını; varlığın, “kün” emriyle zuhûr bulunduğunu pek çok kez tekrar etmektedir. Kâinatta mevcut olan intizamın ve mükemmel sanatın “Sânî”i gösterdiğini anlatmaktadır. Kâinattaki birliği anlatırken Cenâb-ı Hakk’ın Hudâ, Mevlâ, Hak, Evvel, Âhir, Hay, Bâkî, Vâhid, Zü’l-Celâl, Rabbü’l-Felak, Hâlık, Hallâk-ı mümkünat, Kâdir-i Mutlak gibi pek çok isim ve sıfatını da zikretmiştir.

Ayrıca Sofuzâde, kelâm ilminin Allah’ın varlığını ve birliğini kozmolojik unsurlarla ispat ettiği delilleri, özellikle hudûs ve nizam delillerini, tasavvufî anlayışla şiirlerinde meczetmiştir. Allah Teâlâ’nın vech-i esmâsının tekabül eylediği âsar olarak kabul ettiği kâinatı, sıklıkla ayna metâforu ile anlatmıştır. O’na göre Hakk’ın vücûdu gece ve gündüz, her zaman âşikârdır. Öte yandan “varlık”, hakikatin yüzünü örten bir perde gibidir. Perdenin ardındaki hakikat görülmelidir. Kâinatta var olan her şey, aslında Allah’ın birliğini gösteren delildir. Kâinât, tevhîdin mufassal şerhidir. Tüm mevcûdât lisân-ı hâl ile Hûdâ “bir”dir demektedir. Kâinât, Cenâb-ı Hakk’ı yansıtan bir aynadır. Bu nedenle, Allah’ın sonsuz kudreti, Cemâl ve Celâl tecellileri bu ayna vasıtası ile bilinir. Hiçbir şey yokken var olan Allah, gizli bir hazine “kenz-i mahfi” iken bilinmek istemiş/bilinmeyi sevmiş ve kâniâtı yaratmıştır. Bu bağlamda, aşkı tevhidin bir göstergesi olarak ele alan Mehmet Tefvîk Efendi, aşkın “vahy-i ezel” olduğunu söyler. Yaratılan her şey, kevn ü mekân, aşk ile âlûdedir. Mevcudattaki insicam aşkı dolayısıyla birliği/tevhidi göstermektedir.

Mehmet Tefvîk Efendi, tasavvufî tevhidlerinde kişiyi Allah’a ulaştıran bir yol olarak aşka vurgu yaparken, şer’î unsurların öne çıktığı tevhidlerinde, dinin emir ve yasaklarına uyararak Hz. Peygamber’in açtığı Ehl-i Sünnet yolundan gidenin selâmetle menzile varacağını belirtmektedir.

⁵⁹⁵ Mustafa İsen-Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler*, s. XVII.

Mehmet Tefvik Efendi tevhidlerin yazımında farklı nazım şekillerini kullanmıştır. Bu bölümde yer verdiğimiz, “Bu şüret bu ma‘ nâ ke-mâhî seniñ / Bu varlık seniñdir İlâhî seniñ” beytini tekrar ettiği tevhidi, mütekerrir müsemmendir. Aşk ile tevhid ilişkisini açıkladığı bir diğer şiiri ise müzdeviç müseddestir. Salı Dergâhı’nda medfun bulunan, Bayramî Şeyhi Himmet Efendi’nin oğlu Himmetzâde Abdullah Efendi’nin şiirine yaptığı tahmis de bu bölümdeki tevhidler arasındadır. Ayrıca yedi kıtadan oluşan hece vezniyle kaleme aldığı tevhidi ile reddü’l acûz ale’s-sadr sanatı ile kaleme aldığı bir gazeli de bu bölümde yer almaktadır. Bunların dışında bir kaside ile tevhid muhtevalı gazeller bu başlık altında bulunan diğer şiirlerdir.

Çalışmamızda yer alan tevhidlerin nazım şekilleri ve sayıları tablodaki gibidir:

Nazım Şekilleri	Şiir Sayısı
Gazel	31
Kaside	1
Tahmis	1
Muhammes	1
Müseddes	1
Müsemmen	1
Hece Vezni	1
Toplam	37

Görüldüğü üzere gazel, Mehmet Tefvik Efendi tarafından, bu türde kaleme alınan şiirlerde en çok tercih edilen nazım biçimi olmuştur. Bunun yanında, Sofuzâde kaside, tahmis, muhammes, müseddes, müsemmen ve hece vezninde birer tevhid de kaleme almıştır. Böylelikle toplam otuz yedi tevhid muhtevalı şiir bu bölümde yer almaktadır. Bahsi geçen şiirler şunlardır:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün⁵⁹⁶

- 1 Bütün eşyâ lisân-ı hâl ile söyler Hudâ birdir
İşit insân isen ' âlemde şît u şadâ birdir
- 2 ' Aceb deryâ-yı kudretde yürür keşti-i mevcûdât
Hudâ-yı lem yezel haqqı nazar kıl nâhudâ birdir
- 3 Mufaşşal şerhidir tevhîdiñ ancak kâ'inât ey dil
Serây-ı vaħdete işâl eden nûr-ı hüdâ birdir
- 4 ' Ulûm-ı evvelîn ü âhirîne maħzen olmuşdur
Resûl-i Kibriyâ'ya iktidâ et muqtedâ birdir
- 5 Yol isterseñ Hudâ'ya şer' -i pâk-i Muştafâ'dır ol
Yañılma Haq-perestâna tarîk-i ihtidâ birdir
- 6 Taħattur eyleyip bezm-i Elesti ehl-i taşdik ol
Ezelden tâ ebed bi'l-cümle aqvâma nidâ birdir
- 7 Şerâyi' muhtelif olmuşsa da Tefvik şüretde
Cenâb-ı Hâlık'a kulluğdaki tarz-ı edâ birdir

20 Kânûn-ı Evvel 1935

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün⁵⁹⁷

- 1 Gel oqu insân iseñ ' ilm-i ledünniden sebağ
Kâ'inâtı eylemiş imlâ zuhûrâtıyla Haq

⁵⁹⁶ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 23.

⁵⁹⁷ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 72.

- 2 Kıudret-i İcādı gör   alemdedi āşārda
Hangi bir şaĥşın h ner g sterdigi eřyāya baĥ
- 3 şun   -i Ĥaĥ  dır  unk  etmiş kabiliyyātı tamām
Cevher-i r huında ferdiņ Ĥazret-i  Rabb 'l-felaĥ  ⁵⁹⁸
- 4 Ayırdır ĥilĥatde ĥattā k fr   imāniņ yeri
B nye-yi insān iken tā raĥm-ı māderde    alak  ⁵⁹⁹
- 5 Bātıln   bir vaz   -i ĥaĥdır aç u fer   i ĥıl nazār
Olmasa z lmet olur mu řubĥ-ı envār-ı řafaĥ
- 6 Bir sefih eyler kuvā-yı   aĥl u fikre istinād
Bir kemāl ehli diler   aĥlıyla Ĥaĥĥ  ı aınlamak
- 7 N r bir seyrān iki bu sāĥa-i taĥdirde
Gāh bātıll y z bulur gāhi olur ĥaĥ m steĥāĥ
- 8 Hep zuh rāt-ı İlāhi  dir řaĥın Tevfik sen
Ĥaĥĥı g r bātılda etme sehve taĥv l-i varaĥ

5 Mart 1936

mefā   il n mefā   il n mefā   il n mefā   il n⁶⁰⁰

- 1 Ĥudā āyine ĥılmıř   alemi āřār g stermiş
Vuc d-ı Kibriyā  sıĥ ĥudreti eřvār g stermiş

⁵⁹⁸ Felak 113/1.

⁵⁹⁹ Alak 96/2.

⁶⁰⁰ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 86.

- 2 Bütün eşkāl-i mevcūdāt timşāl-i te‘ ayyündür
Hāqīkat şūret-i zāhirde şan tekrār göstermiş
- 3 Olup ğayr-ı mükerrer hādīşātı devr-i imkānıñ
Riyāz-ı ma‘ rifetde reng reng ezhār göstermiş
- 4 ‘ Anāşırda tecellī eyleyince şun‘ -ı Rabbānī
Bu cismāniyyete rūḥ-ı laṭīfi yār göstermiş
- 5 Delā‘il ‘ arz eder tevḥīde dā‘ir cümle mevcūdāt
Ulūhiyyet bütün vaşfiyle bir reftār göstermiş
- 6 ‘ Acebdır nūr-ı vaḥdet cilve-gāh-ı bezm-i ‘ ibretde
Gehī taşdıķı reh-peymā gehī inkār göstermiş
- 7 Nazar kıll kuvvet-i ḥükm-i daķıķ-i naşş-ı Kur‘ān’ıñ
‘ Ubūdiyyetde zāhil bir sürü küffār göstermiş
- 8 Beķā bi’llāhı izhār eylemekçün luṭf-ı Hāķ Tevfīķ
Bütün milk-i fenā aķsāmını devvār göstermiş

30 Mart 1936

mef‘ ūlü mefā‘ ilü mefā‘ ilü fa‘ ūlün⁶⁰¹

- 1 Bir kendine baķ ‘ ārif isen ‘ ibret içindir
Her vaşfi vücūduñ ne ķadar ḥikmet içindir
- 2 ‘ Āciz biraķan ‘ aķlı şu ‘ ālemleri seyr et
Bu tañţana-i hādīşe bir müddet içindir

⁶⁰¹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 87.

- 3 Hâk varlığıdır başka nedir cümle zuhûrât
Eczâ-yı temâşîli bütûn vaḥdet içindir
- 4 Bâḫılda bile zâhir olan cilve-i Hâk'dır
Nev' iyyet-i eşyâ şeref-i kudret içindir
- 5 Lâyıkça eger düzaḫa erbâb-ı me' âşî
Âḫir bu tedâvî yine ol ' illet içindir
- 6 Kimden şorulur bundaki icâb u tevellâ
Ṭâ' ât denilen lâzıme-i ḫılkat içindir
- 7 Tefîk bu ' âlemde olan cümle meşâ'ib
Hâk cânibine hep beşeri da' vet içindir
yâḫûd
Hâk cânibine ḫâyıl-i beşer ric' at içindir

2 Nisan 1936

fâ' ilâtûn fâ' ilâtûn fâ' ilâtûn fâ' ilûn⁶⁰²

- 1 Bir zamânlar ' aşk idi ḫâkim ḫayât erkânına
Zevk-i ' aşk olmuşdu ḫalkıñ mûmtezic imânına
Rûḫlar meclûb olurdu nağme-i vicdânına
Varlığı olmuşdu vâdî' -i muḫaddes cânına
Varmamışdı seyl-i tuğyân-ı sefâhat yanına
Girmemişdi öyle ḫulyâ kişver-i ' irfânına

⁶⁰² 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 98-99.

- 2 ‘ Aşķnıñ ‘ iffet rŭhı şafvet menzil ü me‘ vāsıdır
Evc-i a‘ lāsı bütün ‘ âlemden istignāsıdır
Seyr-i me‘ āric haķıķat lafzınıñ ma‘ nāsıdır
Varlığından yüz çevirmek sırr-ı “*ev ednā*” sıdır⁶⁰³
Vāşıl olmaķ istemez cān veren peymānına
Zevķ-i vuşlat baķş eder endişesi hicrānına
- 3 ‘ Aşķdır vaķy-i ezel hŭkmü vişāl-i yārdır
Her cihet vaķdet-nümā āyīne-i dīdārdır
Cilvesinden zāhir olmuş kā‘ ināt āşārdır
Şŭret-i eşyā vücūd-ı pākine mi‘ yārdır
Kendisindedir şuhūd-ı ma‘ rifet burhānına
İntihā yoķdur fezā-yı sāha-i imkānına
- 4 ‘ Aşķ ile ālŭde olmuş hilķat-i kevn ü mekān
Hep anıñ bünyādıdır işbu mu‘ allā aşıyān
Hep anı eyler teneffŭs sākīnān-ı cism ü cān
Hep anıñdır gülşen-i ķudretde reng-i cāvidān
‘ İlm olur endişede hayret ‘ uluvv-i şānına
‘ Aķl-ı küll hattā irişmez haddiniñ pāyānına
- 5 ‘ Aşķ-ı nefsānī hevānıñ āteş-i sŭzānıdır
Hiss-i hayvānī mizāciñ münferid zindānıdır
Ṭab‘ ı menfŭrıñ temāmen ķahrınıñ fermānıdır
Hāşılı vicdānı insāniyyetiñ derbānıdır
İtmemek ķābil midir imān A’nıñ burhānına
El açarken cümle mevcūdāt A’nıñ ihsānına

⁶⁰³ “İki yay birleşimi *veya daha da yakın*”, Necm 53/9.

6 ‘ Aşq şüretiden mu‘ arrā bir haqīkatdır temām
Hep A’niñ te‘ şiridir nazm-ı vücūd u insicām
Neş‘esindendir A’niñ‘ âlemdeki feyz-i müdām
İbtidā vü intihā Tevfik O’dur âhir kelām
Kim şunarsa dest-i istimdād anıñ dāmânına
Cân olur hem cânını işâl eder cânânına

27 Nisan 1936

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün⁶⁰⁴

- 1 İmtizâc etmiş ‘ anâşır lâ-mekân olmuş mekân
Cümleniñ aşlı ‘ ademdir zâhir etmiş “kün fe kân”
- 2 ‘ Âlem-i şürettedir âheng-i işbât-ı vücūd
Şuretiñ olmaz haqīkatde vücūdu rāygân
- 3 Cevher-i ferd-i hüviyyetdir tecellî eyleyen
Görmez ol nūru hevâ-yı nefis ile âlūde-gân
- 4 Kenz-i esrār eylemiş kevn ü mekânı Zât-ı Haq
Dürr-i deryâ luḡf eder her gevher-i nevvârı kân
- 5 Kân-ı imkândan münezzeh Kibriyâ izhâr eder
Dâ‘imâ işbât-ı vahdet itmege nev-reste-gân
- 6 Çâr-sū-yı dehrde bey‘ ü şirâ-yı ma‘ rifet
Hâne yapmış şun‘ -ı pāk-i Haqq’a açmışdır dükân

⁶⁰⁴ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 40.

7 Gördüğüñ her şey eder Tevfîk durmaz intikâl
Her mekânı kim mekân etdiñ olupdur lâ-mekân
16 Kânûn-ı Evvel 1936

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün⁶⁰⁵

- 1 Ola tâ varlığından Zât-ı Bâri'niñ nişân peydâ
‘Ademden oldu iklim-i zemîn ü âsumân peydâ
- 2 Bu varlıklar tamâmen süt-re-i vech-i haqîkatdir
Olur mu şekl-i cismânide nûr-ı câvidân peydâ
- 3 Başiret ehline ancak o keyfiyyet nihân olmaz
Görür bir zerreniñ vechinde biñ dürlü cihân peydâ
- 4 Cihân-ı ma'rifet kim maşrıq-ı nûr-ı haqîkatdir
Olur ehl-i hevâ nâ-bûd cem' -i 'ârifân peydâ
- 5 Geçer kevn ü mekândan eşheb-i reh-vârı 'uşşâkıñ
Olur her haşvesinde nice biñ kevn ü mekân peydâ
- 6 Mekândır lâ-mekân mefhûmunu izâh eden her dem
Görürsün bir zamân nâ-bûd olanlar bir zamân peydâ
- 7 ‘Alâyıqdan edip şarf-ı nazar Mevlâ'yı bil Tevfîk
Dilinde ehl-i tevîdiñ olur dârü'l-emân peydâ

21 Kânûn-ı Sâni 1937

⁶⁰⁵ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 55.

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fa' ūlūn⁶⁰⁶

- 1 Āyāt-ı Hūdā rehber-i idrāk-i beşerdir
Āyāt-ı hūdā sīne-i ādemde güherdir
- 2 Āyīnesidir ma' rifetiñ dīde-i im' ān
Elfāz-ı kitāb-ı ezeli naqş-ı şuverdir
- 3 Şüretde eder cilve bütün rûh-ı me' āni
Şol kimse ki vāreste-i endūh u kederdir
- 4 Bâtılda bile Hâk görünür ehl-i yakīne
Her ferd birer nüsha-i esrār-ı kâderdir
- 5 Her şahş ile birlikde yürür hükümü kazāniñ
Şüret anı setr etmek için şanki siperdir
- 6 'İbret mi başiret mi ne derseñ de efendim
'Ālemde haqīkat eşer-endāz-ı nazardır
- 7 Tevfik eger isterseñ ola keşf-i haqāyık
Āyāt-ı Hūdā rehber-i idrāk-i beşerdir

25 Eylül 1937

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn⁶⁰⁷

Kaşide

- 1 Şun' -ı Hūdā cemī' -i cihetden nişān verir
'Arz u semā da fikr-i Hūdā-bīne şān verir

⁶⁰⁶ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 90.

⁶⁰⁷ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), ss. 97-99.

- 2 Hey'et-şināsa kudret-i Hāllāk-ı 'ālemi
Şadr-ı felekde silsile-i kehkeşān verir
- 3 Hāk-i zemīne gevher-i rengīni mezc eder
Kimyāger-i haḳīḳate biñ dürlü kān verir
- 4 Mecmū' a-i cevāhir-i icād olup zemīn
Terkīb olan anāşıra rāh-ı nihān verir
- 5 Eşyā eder hażā'iz-i zātīyesin beyān
Şan' at o cāmidāta 'acebdir dehān verir
- 6 Dünyā olur nefā'is-i āşāra cilve-gāh
Fikr-i beşer bedāyi' a rūḥ-ı revān verir
- 7 Hüsni-nüfūz-ı tāmmina maḥlūḳ rām olur
Şekli zemīn ü māhiyyeti āsumān verir
- 8 Şüretleri ḫarāb ederek derd ü inḳılāb
Ma' mūre-i kemāle ruḥ-ı cāvidān verir
- 9 Efhām erer şu' ūra bekāya-yı inhidām
Māzideki serā'ir-i icāda cān verir
- 10 Anlara teveccühe me'lūf iken ḫayāt
Māziye doğru dīde-i 'ibretle yan verir
- 11 Bir zümreye vücūdu olur mu' cib-i sūrūr
Bir 'ārife şuhūdu hevā-yı fiḡān verir

- 12 Enkâz-ı âşiyân-ı beşerdir harâbeler
Her bir harâbe hem beşere âşiyân verir
- 13 Olmuş kitâb-ı sırr-ı hayâta mufaşşalât
İnsân gelir bu felsefeden imtiyhân verir
- 14 Güyâ gelen cihâna yaşar bir zamân için
Ol müddet-i mu'îneyi bir zamân verir
- 15 Fikr ü hayâl devr-i zamândan kinâyedir
Bir lahızadır ki vüs'at-i şekl-i cihân verir
- 16 Olmaz hayâl levha-i fikretde pâyidâr
Hayl-i beşer bütün bu keş-â-keşde cân verir
- 17 'Ummânına bu varlığın eyler bütün şinâv
Kimler ki fülk-i mağderete bād-bân verir
- 18 Olmaz bu yolda sâhil-i ümîde rû-be-râh
Rengîn metâ' -ı nesc-i murâdı ziyân verir
- 19 Şâbit iken hağâyık-ı eşyâ-yı mümkünât
Şûret hayâle cilve eder imtinân verir
- 20 Ma' nâda Hağğ'ı müdrik olan müstenîr olur
Fanûsı kevne nûru bütün 'arifân verir
- 21 Tevfîk olur mu silsile-i arzû tamâm
Kimdir ki zevke meyli ecelden emân verir

22 Ālāyiş-i hevā vü heves bî-ķarārdır
Zıkr-i Ĥudā şafā-yı ebed nā-gehān verir

23 Ol yerdedir gelir fütūhāt-ı ma‘ nevī
Allāh verirse verdigini rāy-gān verir

9 Kānûn-ı Evvel 1937

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün⁶⁰⁸

1 Ĥudā-yı lem-yezel her zerre-den bir şān gösterdi
Kemāl-i zātına eşyāyı hep burhān gösterdi

2 Cihān bāğında nā-maḥdūddır ezhār-ı tevḥīdīñ
Bütün kevn ü mekān āyīnesi imān gösterdi

3 Ziyāsı berķ urur hep āsumān-ı ‘ ilm ü ḥikmetde
O nūr-ı mahzı kim her zūlmet-i küfrān gösterdi

4 Muvahḥid cilve-i nūr-ı Cemālu’llāh’a maẓhardır
Fürūğ-ı “şemme vechu’llāh”dır ‘ irfān gösterdi⁶⁰⁹

5 Ṭarīķ-i müstaķīmiñ neşve-i zevķ ü tecellāsın
Mizāc-ı miknete ‘ āriż olan tuğyān gösterdi

6 Zevāyā-yı nüfūs olmaķda dā‘im şerre menzil-gāh
Revāḥı rūḥu idrāk eyleyen reyḥān gösterdi

7 Şafā-yı ķālbe Tevfīķ ehl-i ‘ aşķ ancaķ olur vāşıl
Faķat mir‘āt-ı ḥikmet anları giryān gösterdi

24 Kānûn-ı Evvel 1937

⁶⁰⁸ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 100.

⁶⁰⁹ “*Allāh’ın yüzü oradadır*”, Bakara 2/115.

6+5 11'li Hece⁶¹⁰

- 1 Fuşûl-i erba' a şems ile kamer
Hayâtîñ medârî âşinâsıdır
Vücûd ikliminde olan cilve-ger
Hallâk-ı ' âlemiñ kibriyâsıdır
- 2 Eflâk-i tis' adan feyz alır zemîñ
Seyr eder bu hâli ' aql-ı dūr-bîn
Nefsiniñ şerrinden olanlar emîn
Ahlâk-ı eṭvârîñ dil-rubâsıdır
- 3 Seḥâvet devletdir olsa da riyâ
Baḥîle nâmerde deme merḥabâ
Beş vaḳit namâzı eyleyen edâ
Şübhesiz zamâniñ evliyâsıdır
- 4 Dünyâ seniñ olsa ne ḳalır elde
Âḫîr nefesiñde ḥîn-i ecelde
Îmân u şadâḳat var ise elde
Dünyâda ' uḳbâda cân şafâsıdır
- 5 Kitâb-ı tevḥîdi oḳur kâ'inât
Her dem o dersi verir şeş-cihât
Ḳalbe Ka'be'dir vaḳtü'ş-şalât*
Bi'l-cümle âmâliñ müntehâsıdır
- 6 Ka'be-i ḳalbe sînedir ḥarem*
Ḥuzûra girmesin şaḳın nâ-maḥrem

⁶¹⁰ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 103-104; Vezin işaetli beyitlerde 5+5 şeklindedir.

Ḥaḫ yolcusunuñ mefḥar-ı ümem
İmām-ı bi'l-haḫ muktedāsıdır*

- 7 Tevfik özüñde olmasın saḫat*
Mi' yār-ı ḥikmetden ayrılma faḫat
Ṭoḡrudur şüretde gördüğüñ ḡalaṫ
‘Unşur-ı icādın ibtilāsıdır

26 Kânûn-ı Evvel 1937

mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fa' ulün⁶¹¹

- 1 Her kim ki bu ḡam-ḥānede bī-dār degildir
Serdā-de-i endīşe-i dīdār degildir
- 2 Nā-dānlar olur debdebe-i zāhire meclüb
Şüretde ḫalan ma' rifete yār degildir
- 3 İnsāna verir zevḫ-i diğer şun' -ı İlāhī
Revnāḫ veren endīşeye ezhār degildir
- 4 Bir ḡoncada biñ reng açılır feyz-i seḫerden
Taşvīrine imkān olan āşār degildir
- 5 Kendindedir insān olanın zevḫ-i tecellī
Ḥüsñün saña ' arz etdiği esrār degildir
- 6 Āyīnesidir ehl-i diliñ ' aşḫ-ı ezelden
Maḫbūbe-i ra' nādaki ruḫsār degildir

⁶¹¹ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 114.

7 Kendinde eger yār ise her şūrete ādem
‘ Ālemde bütūn gördüğü ağıyār degildir

8 Tevfik saña sırr-ı beyān oldu küşāde
Ṭab‘ında olan cilve-i eş‘ār degildir

11 Mart 1938

mefā‘ ilūn mefā‘ ilūn mefā‘ ilūn mefā‘ ilūn⁶¹²

1 ‘ Ayāndır şeş-cihetden pertev-i dīdārī cānānīñ
Göz olmuşdur başīret ehline envār-ı cānānīñ

2 Eger ‘ aşık görürse ‘ ālemi görmüş olur muṭlaq
‘ Aceb āyīne-i esrārdır ruhsārī cānānīñ

3 Kitāb-ı ma‘ rifetdir nüşā-i zāt-ı beşer ammā
Yazılmış her varaqda cümle-i güftārī cānānīñ

4 Oqurlar cebhe-i ‘ ālemde āyāt-ı tecellāsın
Nümāyāndır cihānda cilve-i esrārī cānānīñ

5 Ne evrengdir ki vermiş reng-i ḥüsñü ‘ unşuriyyāta
Bahārīñ nev-zemīni hey‘et-i ezhārī cānānīñ

6 Temesşül eyleyip cān kisve giymiş tāze güllerden
Musahḥar eylemiş endāmına reftārī cānānīñ

7 Bütūn cānlar aña meclūbdur Tevfik-i ma‘ nāda
Müsāvīdir añı ihfā ile izhārī cānānīñ

25 Nisan 1938

⁶¹² 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 119.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁶¹³

- 1 Varlığımdan 'ayn-ı istiğnā refāhımdır benim
Kayd-ı âlemden tecerrüd şāh-rā[h]ımdır benim
Meskenet nefsimde ihsān-ı İlāh'ımdır benim
Vech-i Bākī her cihetde kıble-gāhımdır benim
Ġayrı görmek şüret-i sehv-i nigāhımdır benim

- 2 Beñligim icābıdır başımdaki müşkil belā
'İzzet-i nefsi[m] zelil olmuş medār-ı ibtilā
Varlığın maḥv eylemekdir semt-i Haqq'a i'tilā
Vech-i Bākī her cihetde kıble-gāhımdır benim
Ġayrı görmek şüret-i sehv-i nigāhımdır benim

- 3 Āfet-i ḥüsn-i ma'ışetdir hevā-yı kesb ü kār
Hep hevā üstündedir devr-i ḥayāt etmez qarār
Her vücūd āyine olmuş anda Haqq'dır āşikār
Vech-i Bākī her cihetde kıble-gāhımdır benim
Ġayrı görmek şüret-i sehv-i nigāhımdır benim

- 4 Maḥv u işbātın tecellī-gāhıdır 'ālem bütün
Ol tecelliden temessül eylemiş ādem bütün
Münkeşif her cepheden bu ḥikmet-i mübhem bütün
Vech-i Bākī her cihetde kıble-gāhımdır benim
Ġayrı görmek şüret-i sehv-i nigāhımdır benim

- 5 Ḥādişāt-ı dehr için reng-i beḳā bulmaḳ muḥal
Devr-i eyyām u leyāl olmuş ḥesāb-ı irtihāl
Der-kenār etmiş ḥayāt evrākını kayd-ı zevāl

⁶¹³ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 149-151.

Vech-i Bâkî her cihetde kıble-gâhımdır benim
Ġayrı görmek şüret-i sehv-i nigâhımdır benim

6 Her haqîkat kim eder yoklukda şüret iktisâb

Şüretinden ayrılır güyâ ider ref' -i niķâb

‘Unşuru işgâl için elbette Haķ’dır inķılâb

Vech-i Bâkî her cihetde kıble-gâhımdır benim

Ġayrı görmek şüret-i sehv-i nigâhımdır benim

7 Eylemiş Tevfîķ imlâ dehri âşâr-ı şıfât

Hep O’dur mecmu’ â-i icmâl-i nev’ -i mümkinât

Rû-nümâdır işbu rengîn perdede esrâr-ı Zât

Vech-i Bâkî her cihetde kıble-gâhımdır benim

Ġayrı görmek şüret-i sehv-i nigâhımdır benim

19 Temmuz 1938

fe’ ilâtün(fâ’ ilâtün) fe’ ilâtün fe’ ilâtün fe’ ilün(fa’ lün)⁶¹⁴

1 Etse de dîde te’ addüd yine rü’ yet bir olur

Şuveriñ şakladığı vech-i haqîkat bir olur

2 İnķisâm etse de âlât-ı tegaddî nev’ a

Bünyede hâşıl olan mâye-i kuvvet bir olur

3 Uzayıp gitmededir zan edilir devr-i hayât

Geleceklerle geçenler de nihâyet bir olur

4 İ’ tibârî görünür şekl-i hesâb-ı eyyâm

Evvele âhîre varlıķları nisbet bir olur

⁶¹⁴ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 153.

5 Hilkatîñ hâşılı bir dâ'iredir şüretde
Merkeze hâkim olan noқта-i vaḥdet bir olur

6 'Aşķ biñ gözden eder seyr-i melâhat ammâ
Cilve-i vech-i dil-ârâdaki ḥâlet bir olur

7 Leb-nüvâz olsa da biñ dürlü mezâmîn Tevfîķ
Şi' re revnaķ getiren reng-i belâgat bir olur

1 Ağustos 1938

fe' ilâtün(fâ' ilâtün) fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün(fa' lün)⁶¹⁵

1 Kendini añlayana varlığı ikrâh verir

Her nefes 'aczi tebâruz ederek âh verir

2 İhtiyâc öyle ḥaķâretle hücum eyler kim

Esfel-i zillet ü idbârı eder câh verir

3 'İllet-i def' -i ṭabî' inde eder zâr u zebûn

Ne olur şabr u taḥammül ne güzer-gâh verir

4 Eyler insâni tesellî yalınız zevķ-i ḥuzûr

Neş' e-i 'aşķı derûna dil-i âgâh verir

5 Vech-i tekvîni başiretle temâşâ lâzım

Hilkatîñ şekl-i nizâmâtını Allâh verir

6 Geceler şüret alır dilden ümîd-i mevḥûm

Kisve-i cümle-i idrâki seher-gâh verir

⁶¹⁵ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 157.

7 Çünkü Tevfîk ‘ademden yürümüş mevcûdât
Hükm-i taqdîr diyâr-ı ‘ademe râh verir
11 Ağustos 1938

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün⁶¹⁶

- 1 ‘İbret al ey cân felekde devr eden âyâta bak
Şâbitâna kı1 nazâr diğğatle seyyârâta bak
- 2 Āsumānı eylemiş Hâğ şun‘ -ı kudret mağşeri
Andaki hayret-fezâ bir hağmet u dârâta bak
- 3 Vağdet-i Zât-ı ulūhiyyet için timsâldir
Mîhr ü mâha fer veren esbâba keyfiyyâta bak
- 4 Sîne-i leyl ü nehâra yaslanıp qalmış hayât
Bundaki icâbı fehm et işleyen âlâta bak
- 5 İmtidâdından ‘ibâret oldu ânâtũn zamân
Müddet-i ‘ömrü imâte eyleyen ânâta bak
- 6 Her geçen gün bir hesâbũn şafha-i icmâlidir
Yıllarũn cem‘ indeki miğdâra tafşilâta bak
- 7 Diğğat et Tefvîğ âyât-ı kitâb-ı ‘âlem
Bil şifât-ı Kibriyâ’yı incilâ-yı Zât’a bak
30 Mart 1942

⁶¹⁶ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 82.

mef' ūlū mefā' ilūn fa' ūlūn⁶¹⁷

1 Her hādise bir şadā-yı Hāḡ'dır
' Ālemde olan nidā-yı Hāḡ'dır

2 Bāḡıl yalıñız ḡayāle raḡbet
Vāḡi' bulunan edā-yı Hāḡ'dır

3 Vaḡt eyler ' aḡā naḡibi dā'im
Rızḡıñ sebebi hūdā-yı Hāḡ'dır

4 Girmez araya ḡükūk u evhām
Her ḡübheli şey fedā-yı Hāḡ'dır

5 Āvāre olur ḡaḡīḡatinden
Kim ki orada cüdā-yı Hāḡ'dır

6 İḡ' ām eden āḡiyān-ı dilde
Murḡ-ı hevesi ḡidā-yı Hāḡ'dır

7 İstār-ı Cemāl olur Celāl'i
Dībā-yı ḡuver ridā-yı Hāḡ'dır

8 Bu dā'irede nihāyet ancaḡ
Bir noḡḡa-i ibtidā-yı Hāḡ'dır

9 Maḡḡūd ise intibāh Tefḡīḡ
Her hādise bir şadā-yı Hāḡ'dır

30 Nisan 1942

⁶¹⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 94.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁶¹⁸

- 1 Zāt-ı Hâk'dır kudretiñ izhâr eden
Kâ'inâtı cümle yokdan var eden
- 2 Var iken biñlerle burhân-ı vücûd
Kâfir olmaz mı añı inkâr eden
- 3 Cümle zerrâtı şevâhid eylemiş
Her eşerde hikmetiñ işâr eden
- 4 Eylemiş her sâ'ati yevmü'l-hisâb
Halkımı mecmu'a-i âşâr eden
- 5 'Aqla bildirmiş tarîk-i vahdeti
Şûreti âyîne-i efkâr eden
- 6 Şekl-i cismâniyyeti âgyâr iken
Emridir rûh-ı laţife yâr eden
- 7 Eyledi fazl-ı kerîmin müstedâm
Mübtelâ-yı nefis-i nâ-hem-vâr eden
- 8 Zevkîni hicrâna koyan 'âşıkıñ
Neş'e-yâb-ı nazra-i didâr eden
- 9 Raḥmet-i maḥzîyla kılmışdır 'ilâc
Kulların 'işyân ile bî-mâr eden

⁶¹⁸ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 115.

10 Gösterir tevḥīdi küfrü kāfire
Ḳurtulur idrāk edip ikrār eden

11 Nefy ü işbāt iledir Tevfīk yol
Buldu bezm-i vuşlatı tekrār eden
7 Haziran 1942

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün⁶¹⁹

1 Yā Rab bu ' avālim dinilen var seniñdir
Varlıķda tecellī eden esrār seniñdir

2 Īcād seniñ ḳudretiñ üstünde nümāyān
Te'şir seniñ cümle-i āşār seniñdir

3 Emriñde señin aşlı sükūn u ḥarekātıñ
Devvār seniñ dār ile deyyār seniñdir

4 Göstermededir salṭanaṭıñ ḥayme-i gerdūn
Ekvānı tutan ḳuvve-i Ḳahhār seniñdir

5 Ğalṭīde olur ḥākde her efser mağrūr
Nālende olan ' āciz u bī-mār seniñdir

6 Şehrāh-ı hidāyetdeki aşḥāb-ı ma' ārif
Vādī-i ḍalāletdeki küffār seniñdir

7 Açmış elini bāb-ı ' ināyātıña Tevfīk
Red etme anı ' abd-i güneh-kār seniñdir

4 Kânûn-ı Evvel 1942

⁶¹⁹ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 159.

fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül⁶²⁰

1 Cihānıñ İlāhi cibāhı seniñ

Zuhūr u buḡūnı şebāhı seniñ

Semāvāt-ı ħurşīdi māhı seniñ

Zemīñ ü zamānı miyāhı seniñ

Ĥalāyık fezā baħr ü māhī seniñ

Merāyā 'uyūnuñ nigāhı seniñ

Bu şüret bu ma'nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlāhī seniñ

2 Vücūdiñ verip feyz-i mā'ü'l-ħayāt

Vücūd-ı vuşul eyledi mümkināt

Naẓarda te' ayyün edip şeş cihāt

Göründü temāsīl-i 'ibretde Zāt

Şaşırmış da olsa 'uqul-i dühāt

Gerek bāb-ı Kā' be gerek Sūmenāt

Bu şüret bu ma'nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlāhī seniñ

3 O semt-i 'alāda alır 'aql-ı dūn

İħāta eder fikri ayf-ı cūnūn

Semā bir buħār-ı hevā-i nīl-gūn

Zemīniñ bütūn cebhesi ġarq-ı ħūn

O vādīde yol bulmaz ehl-i zūnūn

Muħaşşal bu icād 'ibret-nūmūn

Bu şüret bu ma'nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlāhī seniñ

⁶²⁰ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), ss. 3-1.

4 Vücūd-ı beşer kevn-i cāmi‘ midir

‘Aqıl anda bir nūr-ı lāmi‘ midir

Hüviyyet o şüretde bāri‘ midir

Ḥaḳīḳat zuhūr-ı bedāyi‘ midir

Bedāyi‘ o ḥilkatde şāyi‘ midir

Bu kudretde bir emr-i vāḳi‘ midir

Bu şüret bu ma‘nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlahī seniñ

5 Şu‘ün-ı tecellīye ğāyet mi var

O baḥr-i muḥīte nihāyet mi var

Zuhūr etmemiş sırr-ı ḥikmet mi var

Naẓar ermemiş vech-i ‘ibret mi var

‘Amādan büyük bir ḥamāḳat mi var

Bu yüzdēn açık bir bedāhet mi var

Bu şüret bu ma‘nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlahī seniñ

6 Olur mu ḳarīñ-i ḥaḳīḳat ḥayāl

Bulur mu ṯarīḳi o yañlış mişāl

‘İlimdir vücūda veren i‘tidāl

Müşaḥḥaş cehālet bilinmez su‘āl

Evet küfr-i muṯlaḳda olmaz me‘āl

Ne dirse disün reh-revān-ı ḍalāl

Bu şüret bu ma‘nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlahī seniñ

7 Bu ḳandīli sönmüş cünūd-ı ğurūr

Ḳaranlıḳda pā-beste ehl-i şürūr

Hemān rüz u şeb Ḥaḳ’dan olduḳça dūr

Gelir her taraḑdan bütün şerr u şūr

Ne āsūde iḥyā ne ehl-i ḳubūr

Bilinmez ḥafāyā bilinmez zuḥūr

Bu şūret bu ma‘ nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlähī seniñ

8 Cihānı der-āgūş-ı ‘ummān eden

Gehī sākin ü gāhi tuḡyān eden

Gehī gök gibi gürleyip sān eden

Gehī yer gibi cism-i bī-cān eden

Evet bülbülü öyle nālān eden

Açıp çehre-i verd-i ḥandān eden

Bu şūret bu ma‘ nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlähī seniñ

9 İlähī bu varlıkta ḳudret seniñ

Tebeddül taḥavvülde ḥikmet seniñ

O bir resm-i bāṭılda şavlet seniñ

Bu bir şūret-i ḥaḳda ḳudret seniñ

Seniñ ḳahr u imḥa siyāset seniñ

Ṭasallut tecāvüz ḥükümet seniñ

Bu şūret bu ma‘ nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlähī seniñ

10 Değişmiş gibi ḥayr ile şer bütün

Cünün u sefih ‘aḳla hem-ser bütün

Me‘ āliyi yutdu bu ejder bütün

Bu siḫriñ nedir ḥükmü neyler bütün

‘İlim şuşdu dīn şuşdu dāver bütün

İnanmam ḥayālāta benzer bütün

Bu şūret bu ma‘ nā ke-māhī seniñ

Bu varlık seniñdir İlähī seniñ

11 Verāsı bu kārīñ bütün hānedir
O ser-meste beñzer ki kül-hāndadır
Şanır kendini şadr-ı gülşendedir
Değişmez haqıkat dıraşşendedir
Haq'ın feyz-i Tefvık'ı āyendedir
Şeri' at temāmiyle pāyendedir
Bu şüret bu ma' nā ke-māhı seniñ
Bu varlık seniñdir İlahı seniñ

20 Kânûn-ı Sâni 1926/7 Receb-i Şerif 1344

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁶²¹

- 1 Lāubālīdir Hudā-yı lem-yezel Zātında hep
Eyler istiğnā temevvüc cümle āyātında hep
- 2 Kādir-i muṭlaqdır itmişdir şifātın āşikār
Müttehid olmuş ḥalāyık nefy ü işbātında hep
- 3 Levḥ-i maḥfūz-ı ḥakāyıkdır vücūd-ı kā'ināt
Ma' nā-i vahdet hüveydādır 'ibārātında hep
- 4 'Arş-ı a' lā-yı tecellīdir bu mevcūdāta baq
Müncelīdir salṭanat ḥükmünde dārātında hep
- 5 Vech-i esmāniñ teḳābül eylemiş āşarıdır
Gördüğün şekl ü şuver dehriñ bu mir'ātında hep
- 6 Cüst ü cūy-ı Haq'da bī-ārām iken nev' -i beşer
Ugramış küfrāna taḳdīr-i delālātında hep

⁶²¹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 37.

7 Hep kemālu'llāhdır Tevfīk a' yān-ı zuḥūr
Nev-be-nev eyler te' ayyün emri miḳātında hep
12 Temmuz 1926

mefā' ilün mefā' ilün fa' ülün⁶²²

- 1 Olur mu baḳ bu ekvāna Ḥudā'sız
Sefine seyr eder mi nāḥudāsız
- 2 Muḥammed oldu mir'āt-i ilāhī
Bilinmez Ḥaḳ cemāl-i Muṣtafā'sız
- 3 Naḳar ḳılmazdı Ḥaḳ kevn ü mekāna
Cihān olsa Ḥabīb-i Kibriyā'sız
- 4 Tecellī ḥāne-i ḥikmetde bir şey
Te' ayyün etmez ol nūr-ı hüdāsız
- 5 Muṣaffā olmayan tevḥīd-i Ḥaḳ'da
Ḳalır naḳş-ı kedüretle şafāsız
- 6 Vefāsızlık edip 'ahdi ḳoyanlar
Dü-'ālemde ḳalır yār-ı vefāsız
- 7 Olur mu dilde ezhār-ı muḥabbet
Pezīrā-yı nümā Ḥaḳ'dan 'aḫāsız
- 8 Bütün 'ālemde Ḥaḳḳ'ındır taṣarruf
'Ayāndır ḳudreti çün ü çerāsız

⁶²² 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 72.

9 Emān ey mefḥar-i evlād-ı Âdem

Ḳuluñ Tevfik'i ḳoyma ihtidāsız

4 Ağustos 1926

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün⁶²³

1 ' Ālem ' aceb āyinedir taşvīr-i ādem her ṭaraf

Her şaḥş bir ' ālem yine biñ dürlü ' ālem her ṭaraf

2 ' Ālem içinde ' ālemi seyrān eder ādem olan

Ādem içinde seyrān olur ' arş-ı mükerrrem her ṭaraf

3 ' Arş-ı ḥaḳāyıḳdır vücūd olmuş ḥicābı mümkināt

Olmaḳ gerek ehl-i nazār ḥüsn-i dem-ā-dem her ṭaraf

4 Ey gevher-i kenz-i ezel nūruñ ' ayān etmiş seni

Gözler bütün gözler yüzün biḡānedir hem her ṭaraf

5 Deḥşet verir ḳalbe ḥafā ḥayret verir ' ayna zuḥūr

Gördüm sürüru ' ālemi deryā-yı mātem her ṭaraf

6 Görmez bilen bilmez gören ibhām eder ta' rīf eden

Ṭurmaz gelen gelmez giden ' aksiyle tev'em her ṭaraf

7 Tevfik edip feyz-i Ḥudā verdi bize şīt ü şadā

Mevvāc olur baḥr-i hüdā yem her ṭaraf yem her ṭaraf

23 Ağustos 1926

⁶²³ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 101.

mef' ulü fâ' ilâtün mef' ulü fâ' ilâtün⁶²⁴

- 1 Derler şunu meşeldir güyâ cihâna sığmaz
Elbette mihr-i gerdün bu hâk-dâna sığmaz
- 2 Bir hâldir nefisde keyfiyyet-i te' ayyün
Ba' zen olur ki zerre nüh âsumâna sığmaz
- 3 Bir lahzada tecellî eylerse vech-i Bâkî
Vüs' at bulur haqîkat kevn ü mekâna sığmaz
- 4 Hep hâk edip vücûdu pâk eylemekde devrân
İcâb-ı şün' -ı Zât'a aşlâ bahâne sığmaz
- 5 Râci' olur haqâyık hep Zât-ı zü'l-Celâl'e
Bir kıatresi o bahriñ keff-i lisâna sığmaz
- 6 Kâlbindedir nigâhı ehl-i nazar kibârîñ
Bu vahdet-i vücûda diger nişâne sığmaz
- 7 Ben yazmadım bu nazmı levh-i mübîne Tevfîk
Üslûb-ı lâ-mekânî hadd-i beyâna sığmaz

23 Ağustos 1926

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün⁶²⁵

Emîn Paşa-zâde Emîn Beg'e Nazîredir

- 1 Bir şabâhü'l-hayr iqbâlîñ görüp envârını
Şâni' iñ seyr eyledim revnaklı bir âşârını

---

⁶²⁴ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 102; Vezin ayrıca “müstef' ilün fa' ülün müstef' ilün fa' ülün” şeklinde de gösterilebilir. Çalışmamız genelinde birlik sağlayabilmek amacıyla yukarıdaki biçimde göstermeyi tercih ediyoruz.

⁶²⁵ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 32; “Feyzî” mahlasını kullandığı birkaç şiirden biridir.

- 2 Nūr-ı lāmi‘ cebhe-i eflāke verdi nūr u fer
‘ Āleme gösterdi Hāḡ āṣār-ı pertev-bārını
- 3 Gevher-i ŧebnem midir yerlerde gūyā parlayan
Añdırır “Ṭūr’ uñ” müŧa‘ ŧa‘ bir tecelli-zārını
- 4 Kaldırıp nūr-ı İlāhī “len terānī”⁶²⁶ perdesin
Her nihāl-i tāzeden gösterdi vaḡdet nārını
- 5 Bir seher gülŧende “Feyzī” ansızın seyr eyledim
Gūyiyā Perverdi-gār-ı ‘ ālemin dīdārını

28 Teŧrîn-i Evvel 311/9 Kasım 1895

mef’ ūlū mefā’ ilün mef’ ūlū mefā’ ilün⁶²⁷

- 1 Esbāb u ma‘ iŧet hep taḡdīr-i İlāhī’ dir
Tedbīr u meŧiyyet hep teysīr-i İlāhī’ dir
- 2 Menziline iḡbāle iḡdām ile iŧāle
Tesyīr-i İlāhī’ dir tesyīr-i İlāhī’ dir
- 3 Zehrābe-i nā-kāmı ŧīrīn olur encāmı
Zevḡ eyleyen ālāmı te’ ŧīr-i İlāhī’ dir
- 4 Bir ŧeyde ki ‘ usret var ŧek yok ki nihāyet var
Miḡnetde sa‘ ādet var tekdīr-i İlāhī’ dir
- 5 Gir ḡalb-i muŧāfāta baḡ ŧoñra mūkāfāta
Baḡma o ḡarābāta ta‘ mīr-i İlāhī’ dir

⁶²⁶ “... *beni göremezsin* ...” A’raf 7/143.

⁶²⁷ Sūfızāde Mehmet Tevfīk, *Hulviyyāt*, s. 9.

6 Kim Āhîr u Evvel'dir zan etme muhavveldir
Merbûṭ-ı müselseldir zencîr-i İlähî'dir

7 Kâr-hâne-i 'âlemde her kâr bir âdemde
Tevfîk ise bu demde dilsîr-i İlähî'dir

fi 7 Mayıs sene 319/20 Mayıs 1903

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün⁶²⁸

1 Cihân ma' muresin Bârî vücûduñdan nişân eyler
Anıñcündür bu mekteb dâ'imâ hikmet beyân eyler

2 Olur her dem tehî şahrâ-yı vaḥdet emr-i ḥâdişden
Bütün keşret vücûd-ı vaḥdet-ı Hakk'ı 'ayân eyler

3 Bilinmez sâḥa-i zulmet-serâ-yı cehl iken 'âlem
Şabâḥu'l-ḥayr-ı ḥurşîd-i vücûd-ı 'ârifân eyler

4 Eder taḳdîs-i zâtın nefy-i emşâl eyleyip eşyâ
Şifâtı cilve-gâh-ı zâtı ta' dâd u beyân eyler

5 Zuhûru 'âlemiñ te'sîr-i esmâ vü şifâtıdır
Mürâyâ-yı şuverde mün' akis yüz biñ cihân eyler

6 Cihân-ı âferînişdir bu 'âlem 'âlem-i ma' nâ
Mücerreddir şuverden levḥ-i 'aşka naḳş-ı cân eyler

7 Ne ḥâletdir kemâl-i 'aşka bir şûret olur bâdî
Ol te'sîrât-ı hep te'yîd-i ḳudret câvidân eyler

⁶²⁸ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 9-10.

8 Delîl-i feyz-i kâmil dir bu şûretlerde ba' diyet
Tebâ' üd eyleyen esrâr bir gün iktirân eyler

9 Bütün maflûb olan Tefvîk birdir vech-i keşretten
Cihân ma' müresin Bârî-i vücûdundan nişân eyler

fi 14 Ağustos sene 318/27 Ağustos 1902

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün⁶²⁹

1 Çünkü yok zâtında imkân-ı vücûd ibtidâ
İbtidâ-yı feyz ü ihsânında olmaz intihâ

2 İntihâ eyler 'uqûlü'l-evvelîn u âhîrîn
Şun' -ı bî-pâyânıdır keşretle vahdet intimâ

3 İntimâ taqdirine eyler havâdis dem-be-dem
Şûret-i a' yâna andandır şu'un-ı ihtidâ

4 İhtidâ şûret-pezîr-i vahdet eyler 'âlemi
Vahdet-i efkâr olur bâdî-i feyz ü i' tilâ

5 İ' tilâ eyler makâm-ı şıdka aşhâb-ı kemâl
Rû-nümâ oldukça vech-i inqitâ' mâ' adâ

6 Mâ' adâ-yı Zât-ı Haq zâtında ma' düm ol vücûd
Râh-ı Haq' da anı derk etmekdir elzem *evvelâ*

⁶²⁹ Sûfîzâde Mehmet Tefvîk, *Hulviyyât*, ss. 10-11; Bu şiir ayrıca 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 14b'de de yer almaktadır. Orada bu şiire "müsel sel gazel" başlığı konulmuştur. Bu defter şairin kendi el yazısı ile kaleme aldığı defterlerden değildir. Bir başkası tarafından şairin şiirleri bu deftere kaydedilmiştir. Bu şiir *Hulviyyât*'ta da bulunmaktadır. Orada "müsel sel" ifadesi kullanılmamıştır. Bu şiirin müsel sel gazelden ziyade reddü'l acûz ale's-sadr veya iade sanatı bağlamında değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir.

7 Evvelâ vâ-bestedir Tevfîk Rabbü'l-‘ Âlem’e

Dilde isti‘ dâd-ı sevdâ-yı Cemâl-i Kibriyâ

fi 20 Teşrîn-i Evvel sene 320/2 Kasım 1904

fe‘ ilâtün(fâ‘ ilâtün) fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün(fa‘ lün)⁶³⁰

1 Rû-nümâ olmak için vaḥdet-i ‘ allâm u vedūd

Gösterir şubḥ u mesâ mihr ü mehi çarḥ-ı kebūd

2 Kâtre dir baḥr-i ḥaḳîḳatde vücūd-ı Âdem

Şûret-i Âdem ü Ḥavvâ’da bu ḥikmet mevcūd⁶³¹

3 Olmayınca eṣer-i tefriḳa dilden ḥâric

Arama cennet-i dîdâr-ı İllâhî’de ḥulūd⁶³²

4 Birliyiñ gevher-i esrârını i‘ lân eyler

Ḳavm-i tûfân-zede-i Nûḥ’a gelip Ḥâzret-i Hûd⁶³³

5 Ḳa‘ r-ı nâ-yâb-ı şu‘ ünâta ḳader ile nüzûl

Beyt-i ma‘ mûr-ı semâvâta ḳader ile şu‘ üd

⁶³⁰ Sûfîzâde Mehmet Tevfîk, *Hulvîyyât*, s. 11; Bu şiir 06 Mil Yz-A 9962-11 şeklinde kayıtlı defterin 67. Sayfasında yer alan şiirle benzerlik göstermektedir. Farklı olan kısımlar belirtilmiştir.

⁶³¹ Şûret-i Âdem ü Ḥavvâ’da: Ma‘ nâ-i Âdem ü Ḥavvâ’da, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 67.

⁶³² Arama: Olamaz, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 67.

⁶³³ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 67’deki şiirin diğ er beyitleri şu şekildedir:

Ḳa‘ r-ı nâ-yâb-ı şu‘ ünâta ḳader ile nuzûl
Zîrve-i Tûr-ı şuhûdâta ḳader ile şu‘ üd

Birdir ol Şâni‘ -i ekvân u Mürîd u Ḳâdir
Yok anîñ ḳudretine vâşıta ‘ ilminde ḥudûd

Yetiş ey nûr-ı hüdâ rehberim ol Tevfîk
Meded ey rahmet-i Ḥaḳ Ḥâzret-i Aḥmed Maḥmûd

23 Eylül 312

6 Birdir ol Şāni‘ -i yektā-yı ‘ avālim yekser
Yoğ A’ mñ kudretine vāsıta ‘ ilminde hūdūd

7 Yetişir nūr-ı hüdā rehber Tefvîk olana
Böyledir şer‘ -i mu‘ allā-yı Nebīyy-i Maḥmūd

fi 31 Ağustos sene 318/13 Eylül 1902

fe‘ ilātün(fā‘ ilātün) fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün(fā‘ lün)⁶³⁴

1 Mevce-rîz olduğı dem sāhil-i deryā-yı hūdūs
Buldu kenz-i ezeli gevher-i zībā-yı hūdūs

2 Pîş-i enzār-ı başiretde tecellî eyler
Şûret-i cāmi‘ a-i nağş-ı merāyā-yı hūdūs

3 Vāhid-i muṭlağa irşādı tazammun eyler
Āyet-i nāziledir ‘ ārife sīmā-yı hūdūs

4 Bağ bu ‘ ālemde şu‘ unāta nihāyet olamaz
Bir çerā-gāh-ı meşīyyetdir olan cāy-ı hūdūs

5 Cilve-i nūr-ı şifāt-ı ezeli dir yek-ser
Keşret-i ḥāşıla-i sāḥa-i şahrā-yı hūdūs

6 Kademinde ne gezer ḥükm-i beḳā ekvānñ
Her tekevvünde olur cāzibe-fermā-yı hūdūs

7 Lafz-ı müstaḳbel ü māzīye mu‘ allāğ Tefvîk
Hep bu terkībde keyfiyyet-i ma‘ nā-yı hūdūs

fi 7 Eylül sene 326/20 Eylül 1910

⁶³⁴ Sûfzâde Mehmet Tefvik, *Hulviyyât*, ss. 94-95.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁶³⁵

- 1 Olmadan rūḥu vücūd-ı kâ'inâta âşinâ
Ḥavza-i ḳudretde bulmuşdu vücūdu rūşenâ
- 2 Rūşenâ-yı 'âlem-i vaḥdetde gösterdi vücūd
Zerreler mir'ât-ı Ḥaḳ'da olmadan şüret-nümâ
- 3 Şüret-i icâd ile mevcūd-ı muṭlaḳ mütteḥid
Zâhir olmuşdur şifâtıyla bu 'âlemden Ḥudâ
- 4 Mü'min'in mir'âtı "mü'min" dir dedi faḥr-ı rusul
Veche-i 'irfânadır tefsîr-i sırr-ı "*eyne mâ*"⁶³⁶
- 5 Eyledim Tevfîḳ tevessül sâḫa-i iḥsânına
Böyledir her dem o dergâha ṭarîḳ-i ilticâ

fi 8 Eylül sene 311/20 Eylül 1895

⁶³⁵ Sûfzâde Mehmet Tevfîk, *Hulviyyât*, ss. 27-28; Bu şiir 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 47'de de yer almaktadır. Fakat iki şiir tamamen aynı değildir. Bazı ifadeler değişmiştir. Defterde yer alan şiir şairin ağzından bir anlatım özelliğine sahipken *Hulviyyât'taki* şiirde genel bir anlatım biçiminin tercih edilmesi, hakimâne bir üslubun kullanılması dikkat çeken hususlardandır. 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 47'de de yer alan şiir şu şekildedir:

- fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün
- 1 Olmadan rūḥu vücūd-ı kâ'inâta âşinâ
Ḥavza-i ḳudretde bulmuşdu vücūdum rūşenâ
  - 2 Rūşenâ-yı 'âlem-i vücūdda ben mevḥūm idim
Zerreler envâr-ı Ḥaḳ'da olmadan şüret-nümâ
  - 3 Şüret-i icâd ile mevcūd-ı muṭlaḳ müstemid
Zâhir oldan bir diger şüretle 'âlemden Ḥudâ
  - 4 Ben de bilmezdim "O" mir'ât-ı tecellî olduğun
Etmese tefhîm anı güftâr-ı faḥru'l-enbiyâ
  - 5 Eyledim Tevfîḳ tevessül sâḫa-i beyzâsına
Şübhesiz luṭfuñ dirîğ etmez ḫabîb-i kibriyâ
8 Şubat 311

⁶³⁶ "*Her nereye...*", Bakara 2/115.

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün⁶³⁷

“Üsküdar’da Şalı Dergâhı’nda defîn-i hâk-i ‘ıtır-nâk olan kûtb-ı devrân-ı kerâmet pîr-i şânî-i t̄arîkat-i ‘aliyye-i Bayramiyye Hâzret-i Himmet’in necl-i kerîmi e‘âzım-ı ricâl-i pîr-i Bayramiyye’den hucetü’l-‘âşıkîñ eş-Şeyh ‘Adbu’l-lâh Efendi Hâzretleri’niñ vâridât-ı kudsîyelerinden olup keşretde müşâhede-i cemâl-i vahdeti taşvîr u beyân eden bir gâzel-i hâkîmâneleriniñ tahmîsidir.” (Kuddise sırruhu)⁶³⁸

- 1 Olan âgâh-ı dil âfâkda enfüsde âyâta
Hemân gârķ olmamak lâzım gelir deryâ-yı hâlâta
Nihâyet gerçi yok mir’ât-ı vahdetde şu’unâta
Mezâhir keşretinden var mı mâni‘ vahdet-i Zât’a
Tecellî-i şifâtı cilve-gerdir cümle zerrâta
- 2 Edip şahbâ-yı tevhîd ile kâlbi kenz-i lâ-yefnâ
Enâniyyet libâsından tecerrüd eyle ey dânâ
Olup bezm-i hâķîkatde mişâl-i mâye-i mînâ
Heyûlâyî mizâc olmak gerekdir t̄alib-i ma‘nâ
Ki zîrâ levh-i kâlbi kâbil ister cümle hey’âta
- 3 Olan birlikde ifnâ şerh-i esmâ-yı ‘aded bilmez
Ezel ser-mestidir hûşyârlık gelmez ebed bilmez
Fezâ-yı lâ-mekânı seyr edenler anda had bilmez
Şular kim rûtbe-i ma‘bûdu gördü nîk ü bed bilmez
Bu menzil şâhibi bakmaz ‘ibâdâta hâķî’âta
- 4 Gerekdir bu hâremden Ka‘be-i tahķîķe yol almak
Degil bir t̄ayr-ı lâhût âşiyâne hâķden elyak
Derûnî kaydı te’sî-i ‘alâyîķdan edip mutlak

⁶³⁷ Sûfîzâde Mehmet Tefik, *Hulvîyyât*, ss. 65-66.

⁶³⁸ XVII. yüzyılda yaşamış ve XVIII. yüzyılın başında (ö. 1710) vefat etmiş, mutasavvîf şair, hattat ve mûsikîşinas Himmetzâde Abdullah Efendi ile ilgili olarak bkz.: Abdülmecit İslamoğlu, *Himmetzâde Abdullah (Abdî), Hayatı, Eserleri ve Divân-ı Nu’ût’u*, YLT, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2003.

Perestiş-gāh-ı Zāt-ı baht olurlar vāşilen elhaq
Ki görmezler sezā bir zāt-ı mec' ulü ' ibādāta

- 5 Zuhūra nūr-ı Haq Tevfik bādīdir O'dır ihyā
' Amā-yı ma' nevīden ' ayna gelmişdir bütün eşyā
Tecellī Zāt-ı vahdetden olunca rü-nümā hālā
Eger bir çeşm-i Haq-bīn eylediñse ' Abdi yā peydā
Nazar şal pertev-i hurşide bakma cüş-ı zerrāta

fi 7 Teşrîn-i Evvel 326/20 Ekim 1910

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fa' lün)⁶³⁹

- 1 ' Ālemiñ her yeri esrār ile mālī gibidir
Mebde'-i hikmet-i icād ile tālī gibidir
- 2 Bakma sen lā-yetenāhī görünen eflāke
O fezā çeşm-i şuver-dīdeye hālī gibidir
- 3 Zerrelere hikmet-i Yezdān ile mālīdir hep
Hikmetiñ gördüğüñ āşār misālī gibidir
- 4 Dā'imā semt-i me' āda idelim ' aţf-ı nazar
Bu cihān ' aşıkın üslub-ı hayālī gibidir
- 5 Her nefes cānib-i Yezdān'a revān ol Tevfik
' Ālemiñ māzī vü müstaqbeli hālī gibidir

24 Kânûn-ı Sâni 311/5 Şubat 1896

⁶³⁹ Sûfzāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 118; 06 Mil Yz 9962-11, s. 42.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁶⁴⁰

- 1 Nāzır-ı āyine-i şun' -ı Hudā gönülüm gözüm
Vālih-i nūr-ı Celāl-i Kibriyā gönülüm gözüm
- 2 Mün' akisdır zāhir u bātin biri yekdigere
Maşdar-ı āşār-ı kudret-intimā gönülüm gözüm
- 3 Şāh beyt-i nazm-ı tekvīn ü tekevvündür vücūd⁶⁴¹
Cümle-i manzūme-i hikmet-nümā gönülüm gözüm⁶⁴²
- 4 Kays'a hem āheng-i seyrānım bu vādilerde ben
Ġarqa-i seylābe-i maḥv u fenā gönülüm gözüm⁶⁴³
- 5 Maşhar-ı āşār-ı Tefvīk-i İlāhī kıl-k-i ter
Maḥla' -ı envār-ı ḥurşid-i hüdā gönülüm gözüm

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁶⁴⁴

- 1 Ma' ārif cilve-gerdir kalb ile tibyān beyniñde
Ḥaḳıḳat müsteḳārdır fikr ile vicdān beyniñde
- 2 ' Aḫā-yı feyz eder ābā-i ' ulvī ümm-i süflīye
Ne nisbet var dime ḥurşid ile reyḫān beyniñde

⁶⁴⁰ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulvîyyât*, s. 159; Bu şiir 06 Mil Yz 9962-11, s. 65'te de mevcuttur.

⁶⁴¹ beyt-i nazm-ı tekvīn ü tekevvündür: beyt-i kıssa-i icād-ı vahdetdir, 06 Mil Yz A 9962-11, s. 65.

⁶⁴² cümle-i manzūme-i: mışra-i berceste-i, 06 Mil Yz A 9962-11, s. 65.

⁶⁴³ Bu beyit tamamen farklıdır:

Bir müseccā meşrebim 'azm-i Hudā cüyumla ben
Reh-never[d]-i vādi-i maḥv u fenā gönülüm gözüm

⁶⁴⁴ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulvîyyât*, s. 179.

- 3 Hüdâ ızhâr-ı âyât eyliyor âfâk u enfüsden
Bu hikmet munţavîdir rûh ile insân beyniñde
- 4 Biri taşdıķ-i vaĥdetdir biri temhîd-i vuslatdır
Kemâl-i fark-ı zâhir ‘aşķ ile imân beyniñde
- 5 Tecellî eyleyince şems-i maţlab çeşm-i ümmîde
Tefâvüt var mıdır gülzâr ile zindân beyniñde
- 6 Tecerrüddür sivâ-yı yârdan evvel Yûsuf-ı ĥüsnü
‘Azîz-i Mışr-ı istiġnâ eden iĥvân beyniñde
- 7 Ulü’l-elbâba ser-tâ-pâ sehldir eylemek Tevfîķ
Müfâd-ı muĥkemi insân ile Furķân beyniñde

fi 8 Kânûn-ı Evvel 317/ 21Aralık 1901

1.2. Münâcât

Cenâb-ı Allah ile ilgili dînî türlerden biri de münâcâtır. Münâcât, “kulaĝa fısıldamak, fısıltı ile gizlice söylemek”, “sırlaşmak”⁶⁴⁵ anlamlarına gelen Arapça n,c,v (نجو) kökünden türetilmiştir. “Allah’a duâ etme, yalvarma”,⁶⁴⁶ “niyazda bulunma”⁶⁴⁷ anlamlarına da gelen mûnâcât dînî bir terim olarak, “kulun yüce Mevlâ’sına yalvarması, yakarması, duâ ve niyazda bulunması; dileklerini ona arzetmesi, O’nu övmesi ve baĝlılığını bildirmesi”⁶⁴⁸ anlamına gelmektedir.

Edebî bir terim olarak da münâcât, Cenâb-ı Hakk’a yalvarmak, yakarmak, duâ ve niyaz etmek gayesiyle ortaya konan manzum ve mensur metinlere verilen addır.⁶⁴⁹

İslam dininde “duâ” bir ibadettir. Hz. Peygamber’in “duâ”nın ibadetin özü olduğunu bildiren buyruĝu⁶⁵⁰ ve kendi dilinden pek çok duanın hadisler aracılığıyla nakledilmesi, bunun bir göstergesidir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan “Kulluĝunuz

⁶⁴⁵ Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisarî, *Ahterî-yi Kebîr*, s. 970.

⁶⁴⁶ Devellioĝlu, *Osamanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 724.

⁶⁴⁷ Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, s. 1407.

⁶⁴⁸ Süleyman Uludaĝ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 261.

⁶⁴⁹ Abdülhakim Koçin, *Türk Edebiyatında Münâcât*, DİB Yayınları, Ankara 2011, s. 20.

⁶⁵⁰ Tirmizî, *Es-Sünenü’t-Tirmizî* (Hadis nr.: 3371).c. 5, s. 456.

ve niyazınız, duânız olmasa Allah size ne diye değer versin”⁶⁵¹ âyet-i celîlesi duânın ehemmiyetine işaret buyurmaktadır. Peygamberlerin dilinden dökülen “duâ”ları içeren ayet-i kerîmelerin mevcudiyeti; Allah Teâlâ tarafından hem Hz. Peygamber’e hem de bütün mü’minlere nasıl duâ edilmesi gerektiğinin gösterildiği ayetler, duânın İslam açısından öneminin göstergeleridir.⁶⁵² Bu nedenle İslamiyetin kabulünden sonra pek çok şair ve yazar Allah’a duâ ve niyazda buldukları münâcâtları keleme almışlardır.

Münâcâtlar genellikle, tevhidler gibi, müstakil bir eser şeklinde değil daha ziyâde başka eserlerin içerisinde şiir ya da düzyazı formunda bulunurlar.⁶⁵³ Aynı eserler şeklinde kaleme alınan mensur münâcâtlar da mevcuttur.⁶⁵⁴ Klasik Türk edebiyatında, Sinan Paşa’nın (ö. 1484) *Tazarru-nâme*’si, ayet ve hadis iktibasları ile güçlendirilmiş; edebî, dinî ve tasavvufî motiflerle bezenmiş; son derece ahenkli bir üslupla secili şekilde kaleme alınmış mensur münâcâtlara en güzel örneklerden biridir. Ayrıca İslamî dönemde kaleme alınan pek çok eserin özellikle mukaddimelerinde münâcât muhtevalı mensur metinlere rastlamak mümkündür.⁶⁵⁵

Klasik dönem şiirinde, münâcâtlar, Cenâb-ı Allah’ın yüceliğine, O’nun izni, inâyeti, af ve mağfireti olmadan hiçbir işin başarılamayacağına işareten divanların özellikle baş kısmında tevhidlerden sonra yer alırlar. Müretteb divanlarda kafiye sırası dâhilinde de münâcâtlara rastlamak mümkündür.⁶⁵⁶ Divanlar içerisinde yer alan bu manzum münâcâtlar, kasîde, gazel, mesnevî, rubâî, kıt’a, muhammes, terkîb-i bend gibi pek çok farklı nazım şekilleriyle yazılmışlardır.⁶⁵⁷ Ayrıca kasîdelerin ve mesnevîlerin içinde münâcât muhtevalı bölümler mevcuttur.

Münâcâtlar, haşyet duygusu ile kaleme alınan şiirlerdir. Bir anlamda, Allah’ın büyüklüğünü, azametini idrak eden kulun O’nu hakkıyla tâzim edememek ve O’na lâıyk olamamak endişesiyle kalbinde hissettiği ürpermeyi dile getirmesidir. Bu bağlamda şairler, Cenâb-ı Allah’ın, selbî ve sübûtî sıfatlarını anlatır, güzel isimlerini zikreder ve O’nun kâinatın tek ve mutlak hâkimi oluşundan bahsederler. Bu noktada, insanın bu sonsuz güç ve kudret karşısında acziyetini, fakr u zarûret halini hissedip dile getirmesi, münâcâtları tevhidlerden ayıran önemli bir husûstur. Şairler, hiçbir şeye muhtaç

⁶⁵¹ Furkan 25/77; Kur’ân-ı Kerîm, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (I-V)*, haz. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüüş, DİB Yayınları, Ankara 2007, c. IV, s.137.

⁶⁵² Peygamberlerin Kur’ân-ı Kerîm’de geçen duaları için bkz.: Âl-i İmrân 3/38,147; A’raf 7/23, 89; Tevbe 9/129; Hûd11/47, 88; Yûsuf 12/33,101; İbrahim 14/40, 41; İsrâ 17/80; Tâ-hâ 20/114; Enbiyâ 21/112; Mü’minün 23/26, 93-94, 97-98, 118; Şu’âra 26/83, 169; Neml 27/19; Kasas 28/16, 21; Ankebût 20/30; Saffat 37/100; Sâd 38/35; Mü’min 40/44; Nûh 71/28.

⁶⁵³ Zülfikar Güngör, “Cenâb-ı Allah’la İlgili Edebî Eserler”, *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, s. 152.

⁶⁵⁴ Bu konuda bkz.: Koçin, *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 35.

⁶⁵⁵ a.g.e, s. 33.

⁶⁵⁶ Koçin, *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 37.

⁶⁵⁷ Güngör, “Cenâb-ı Allah’la İlgili Edebî Eserler”, s. 153.

olmayan ve her şeyin kendisine muhtaç olduğu bu yüce kudret karşısında acizyetlerini itiraf ederler; günahları nedeniyle duydukları pişmanlıkları dile getirirler. Allah'ın bağışlamasına, af ve mağfiretine her dâim muhtaç oluşlarını belirterek işledikleri günahlar için tevbe ve istiğfar eder, bir daha günah işlememek için yine Allah'ın sonsuz inâyetine sığınır. O'nun, Kerîm, Gaffar, Gafûr, Tevvâb, Afuvv, Vehhâb, Muîn ve Settâr esmâsından yardım isterler.⁶⁵⁸ Bu şekilde, yaptıkları Esmâü'l-hüsna, ayet ve hadis iktibaslarıyla şairler, vurgulamak istedikleri duyguyu kuvvetlendirirler ve Cenâb-ı Hak'ın engin rahmetine sığınır.

Münâcâtlarda ayrıca şairler, Hz. Peygamber'in şefaatinin arzuladıkları mahşer gününde, yevm-i cezada ancak Hz. Peygamber'in şefaati ile kurtuluşa erebileceklerini dile getirdikleri beyitlere de yer vermişlerdir. Bu münâcâtların bu kısımlarında, Hz. Peygamber'i öven na'tlardan farklı olarak, şairler mevcut durumun perişanlığından yola çıkarak Hz. Peygamber'e hallerini arz eder; içinde bulunulan zamanın dine ve sünnete uygun olmayan durumlarını sıralarlar. Yine bu şiirler, Hz. Peygamber'in yolundan, sünnetinden ayrılmama niyazının yer aldığı, şefaatinin arzulandığı duâ beyitleriyle hitam bulurlar.

Bunların dışında, dinî mûsikimiz içerisinde de bu konuda yazılmış ve özellikle ramazan ayı boyunca sabah ezanından önce minarelerden temcîdlerle birlikte okunan manzûmelere de münâcât adı verilmiştir.⁶⁵⁹

Mehmet Tevfik Efendi'ye ait toplam on altı münâcât çalışmamızın bu bölümünde yer almaktadır. Bunlardan biri şairin, Hz. Peygamber'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i vesile kılarak ile Allah'tan af ve bağışlanma dilediği mütekerrir müseddestir.

Münâcâtlarında farklı nazım şekillerini kullanan Sofuzâde'nin bu başlık altında bir mesnevi, bir terkîb-i bent ve mütekerrir müseddes formunda kaleme alınmış münâcâtı yer almaktadır. Diğer münâcâtlar gazel formundadır. Bir tanesi ise hece vezninde kaleme alınmıştır.

Mehmet Tevfik Efendi, münâcâtlarında Allah Teâlâ'yı anarken Cenâb-ı Hak, Cenâb-ı İlâhî, Cenâb-ı Sübhân, Rabbü'l-âlemîn, Rabb-i Kerîm, Azimü's-şân, Hâlık-ı Kâinât, Gufrân-ı Azîm, Kibriyâ-yı bî-endâd, Sânî-i ekvân gibi terkipler kullanmıştır. Ayrıca Hak, Rab, Mevlâ, Hüdâvend, Allâm, Settâr, Gaffâr, Kerîm, Samed, Hâlık, Cemâl, Müsteân, Kâdir, Murîd, Metîn isim ve sıfatları ile Allah'a yakarıştı

⁶⁵⁸ Güngör, "Cenâb-ı Allah'la İlgili Edebî Eserler", s. 154.

⁶⁵⁹ Muhsin Macit, "Münacat", *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, s. 563.

bulunmuştur. Yâ Rab, Hünkârım, İlâhî, canım efendim şeklinde nidâlara da şiirlerinde yer verdiği görülmektedir.

Sofuzâde, münâcâtlarında dinî ve tasavvufî konuları birlikte ele almıştır. Mutasavvıfların “varlığı” bu hayat için yeterli bir dert telakki edişleri, onun da şiirlerinde ısrarla üzerinde durduğu meselelerden biridir. Münâcâtlarında şair, bazen kendi üzerinde bazen de çevresindekiler ve toplum aracılığıyla dini anlama ve yaşama noktasında gördüğü eksiklikleri dile getirmiştir. Çalışmamız esnasında eserleri üzerinden yaptığımız inceleme neticesinde ve devrinde yaşamış pek çok zevâtın şahitliğiyle Sofuzâde, Allah’ın emir ve yasaklarına son derece riâyatkâr, Hz. Peygamber’e ve onun sünnetine gönülden bağlı bir kimsedir. Fakat bir kul olarak her zaman hatalı ve eksik yanların olabileceği şuuruyla bir iç muhasebenin tezâhürü olan münâcâtlarında çoğu zaman nefsine uyduğunu, bu dünyaya aldandığını söyler. Aslında bu dünyada şair, münâcâtlarında dile getirdiği şekliyle, “suyundan ayrılan murg-âb” gibidir. Hicrân ile perişandır. Hareketleri, fiilleri ile yaptığı her şey hatalıdır; isyan ile koca bir ömrü geçirmiş; hayatın kıymetini bilememiş; kime güvenmiş ise hıyânet görmüş; hakâret görmüş, böyleleri karşısında korkuya kapılmıştır. Yaptığı hatalarla artık yaşlı ve bîmâr hale gelmiş; nefsine uymuş, ne yaptığını bilmez bir halde dünyaya batmış, bu nedenle soyulmuş, müflis olmuş, sonunda şu dünya hayatından elinde hiçbir kârı kalmamıştır. Butün bu hal karşısında, görmüş ve anlamıştır ki bu varlık nimete benzer bir felakettir ve hayatın zevki, terk-i zevk-i şehvettir. Bu durumda, en içten duâ ve niyaz ile Cenâb-ı Hak’tan kendisini nefsine uydurmamasını; ona ikramda bulunmasını istemektedir. Amelindeki eksikliklerin açığa çıkmamasını, isyanının af olmasını, perişanlıktan ve nefis belasından kurtulmayı, kalbinin kir ve pastan temizlenerek manaya açılmasını, irfân ile dolmasını, Allah’ın nûrunun ayan olmasını, son nefesde zikri üzerine can vermeyi, mahşer gününde rüsvâ olmamayı ve inâyet kapısının kapanmamasını dilemektedir. Ayrıca Cenâb-ı Hakk’tan, binlerce kez tevbe etmiş, dünyada hiçbir şeyde tevhidi dışında sefa bulmayan muvahhid kullarına, ihsanda bulunmasını niyaz etmiştir. Sofuzâde, hüznle dolu kalbinin her daim Allah’ı yâd ettiğini belirterek el açıp Hakk’ın divanına durmuş reddedilmemeyi dilemektedir. O’ndan başka gidecek kapı, iltica edilecek melce yoktur. Dünyada kimsenin evladından vefâ görmediğini söyleyen şair, yaşlandığından bahsederek Allah’ın kendisini kimseye muhtaç etmemesini, zelil olmamayı da murâd etmektedir.

Öte yandan Sofuzâde, münâcâtlarında genel anlamda tüm insanlara seslenerek, herkesin batıla meyledip Hakk’a isyan ettiğinden; bu isyankâr tavırların belâlara sebep olacağından bu tavırların bırakılıp tevbe edilmesi gerektiğinden; Allah’ın emir ve

buyruklarına uyulmasının, haramların terk edilip küfr ü nifâka yüz çevrilmesinin öneminden de bahsetmektedir. Bu ahvâl içinde bile şahsı gibi âciz kulların, Allah'ın adaletine sarsılmaz bir iman duyduklarını da eklemektedir.

Ayrıca Mehmet Tevfik Efendi, yerlere yüz sürüp duâ edilmesini, şanı yüce Resûl-i Ekrem Efendimize sığınıp, Hak katında, resulden şefaati istemeyi öğütlemiştir. Çünkü ancak bu sayede hesabımızın kolay olabileceğini, Hz. Peygamber'in şefaati olmadan rûz-i cezada isyanımızla perişan olacağımızı belirtmiştir. Yine şair Hz. Peygamber'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de kendisine şefaati istemektedir.

Sofuzâde'nin münâcâtlarında kullandığı nazım şekilleri ve sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Nazım Şekilleri	Şiir Sayısı
Gazel	10
Müseddes	3
Müsebbâ	1
Mesnevi	1
Hece Vezni	1
Toplam	16

Tabloda da görüldüğü üzere bölümde yer alan on altı münâcâtın on tanesi gazel ve üç tanesi müseddes nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Şair, müsebbâ ve mesnevi nazım şekilleri ile hece veznindeki birer münâcâtı da bu bölümdedir.

Bahsi geçen münâcâtları şunlardır:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün⁶⁶⁰

1 Perişandır bütün kevn âfet-i hicrânla efkârım

Şuyundan ayrılan murğ' -âba döndüm rûz u şeb zârım

⁶⁶⁰ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 31-33.

Ḥayāt üstünde ‘ işyānımla düşkün yaşlı bī-mārım
Ḥaṭālar ‘ arz eder her cilvede reftār u güftārım
Uyup nefse şoyuldum müflis oldum almadı kārım
Kerem ıl bāb-ı lüṭfuṅdan beni red etme Ḥünkārım

2 Ḥaḳıḳat gülşeninden ıkmış oldum vāye eksildi
Bozuldu cephe-i nāmus ol pīrāye eksildi
Başımdan şanki ol iklīl-i devlet sāye eksildi
Elimde her nefes ullandığım sermāye eksildi
Uyup nefse şoyuldum müflis oldum almadı kārım
Kerem ıl bāb-ı lüṭfuṅdan beni red etme Ḥünkārım

3 Ḥayātūñ bilmeyip adrin elimden ḥāke atdım ben
‘ İnāyet bābımı kendi ḥayālisle apatdım ben
Yanıldım netdigimi bilmedim dūnyāda batdım ben
Gidip körler içinde ünkü hep āyine şandım ben
Uyup nefse şoyuldum müflis oldum almadı kārım
Kerem ıl bāb-ı lüṭfuṅdan beni red etme Ḥünkārım

4 Cihāna geldigim günden beridir şulb-i Ādem’den
Te‘ allūḳ eşmesinden hep řu içdim kāse-i ğamdan
Alıp şatdım etekler oldurup dīnār u dirhemden
Eli boş ıkmış oldum ‘ āḳıbet pāzār-ı ‘ ālemden
Uyup nefse şoyuldum müflis oldum almadı kārım
Kerem ıl bāb-ı lüṭfuṅdan beni red etme Ḥünkārım

5 Ḥıyānet etdigin gördüm kime emniyyet etdimse
Ḥaḳāret ehresin gösterdi āḥir ḥürmet etdimse
Tevāḥḥuş eyledim her kimlere ünsiyyet etdimse
Zararlı ıḳdım en şoñra kiminle ülfet etdimse

Uyup nefse şoyuldum müflis oldum almadı kārım
Kerem ıl bāb-1 lūtfuñdan beni red etme Hūnkārım

6 Hārāb etdi derūnum ızırāb-1 derd-i endīşe
Ne yoldan gitsem oldum mübtelā biñ dürlü teşvīşe
Döküldü nefsimiñ ‘ aybı ırıldı utduğum şīşe
Hemānda beñzedim postuñ yitirmiş köhne dervīşe
Uyup nefse şoyuldum müflis oldum almadı kārım
Kerem ıl bāb-1 beni red etme Hūnkārım

7 Hāyātñ zevi hep Tevfī terk-i zev-i şehvetmiş
Cihānda beklemek bezm-i şafā bir hāl-1 rü‘ yetmiş
Hālāyī zehr içip zev eyledim şanma da ‘ ādetmiş
Hulāşā hep bu varlı ni‘ mete beñzer felāketmiş
Uyup nefse şoyuldum müflis oldum almadı kārım
Kerem ıl bāb-1 lūtfuñdan beni red etme Hūnkārım

17 Teşrīn-i Evvel 1933

mefā‘ ilūn mefā‘ ilūn mefā‘ ilūn mefā‘ ilūn⁶⁶¹

- 1 ‘ İnāyet eyle göñlüm şehri virān olmasın yā Rab
Belā-yı nefis ile ‘ alım perīşān olmasın yā Rab
- 2 avīdir vahdet-i Zāta şehādet birle imānım
‘ Amel bābında noşānım nümāyān olmasın yā Rab
- 3 Bütün ‘ isyānıma vird-i zebānım tevbe biñ kere
Hāmūlem ‘ ālem-i ubāda ‘ işyān olmasın yā Rab

⁶⁶¹ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s.66.

- 4 Ümîdim şoñ nefesde nür-ı tevḥîdîñle yol almaḡ
Ezelden düşmen-i dînim de şādān olmasın yā Rab
- 5 Sen ol Settār u Ğaffār u ‘Azimü’ş-şân Mevlā’sıñ
Muvahḥid ḡullarıñ maḡrûm-ı iḡsân olmasın yā Rab
- 6 Yanaşdır bâr-gâh-ı lüḡfiña biz bî-nevâyız hep
Şaşırmış ḡulların şeydâ-yı hicrân olmasın yā Rab
- 7 Bu varlık ibtilâsı derd-i kāfidir bu dünyāda
Ḡuluñ Tefvîḡ sezâ-yı ḡahr-ı nîrân olmasın yā Rab

11 Mayıs 1934

mef’ ulü mefâ’ ilü mefâ’ ilü fa’ ulün⁶⁶²

- 1 Ālām u ḡamem rişte-i cān eyle İlāhî
Ḡalḡbim der-i ma’ nāya mekân eyle İlāhî
- 2 Der-geh-i ulūhiyyet-i vaḡdetiñde içre
Ser-mest-i vişāl elde emān eyle İlāhî
- 3 Ḡulmet eşeri setr eder aḡvâl-i mekkārım
Nür-ı meh-i ‘irfānı ‘ayān eyle İlāhî
- 4 Tecrîd ile dil-gāhımı aḡvâl-i ḡasîsden
Devvār-nigeḡi başḡa cihān eyle İlāhî
- 5 Taḡḡîr eyle o ān lisānım heme ḡikriñ
Her laḡza vü her ān revān eyle İlāhî

⁶⁶² 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 9a.

6 Şaykal-zede-i ‘aşkla âyîne-i dilden
Jeng eşerini zü’l-nihân eyle İlähî

7 Tevfik kuluñı rüz-ı cezâ eyleme rüsvâ
‘Afvîñ aña ser-zâd-ı girân eyle İlähî

mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fa’ülün⁶⁶³

Terkîb-i Bend

1 Gelmiş soñuna devr-i hayâtım haberim yok
‘Uqbâda yüzüm güldürecek bir eşerim yok
İhsân u ‘inâyâta deger bir hünerim yok
Kıymet verecek varlığıma bir değerim yok
Lâyık değilim dâr-ı cinânında yerim yok
İşyânımı sil cürm u hañî’âtımı mañv et
‘Afv et beni ey Rabb-i Kerîm’im beni ‘afv et

2 Hağ varlığına çünkü mücâb oldu hayâtım
Göstermedi maşşûdu vücûd-ı hasenâtım
Envâ’-i kuşûrumla tolu defter-i zâtım
Hep ‘aczimi gösterdi tecellî-i şifâtım
Noşşânımadır şahid-i kâfî harekâtım
İşyânımı ‘afv eyle beni eyleme rüsvây
‘Afv etmez isen vay baña vay[lar] baña vay

3 Nür olsa dağı rehberi hep arz u semâdan
Kurtulması mümkün mü ‘acep nefsiñ ‘amâdan
Bir bünye ki terkîbi olur hâk ile mâdan
Tıynetde anıñ farkı mı var seng-i şahâdan

⁶⁶³ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 93-95.

Ebnā-i beşer ger cühelā ger ʿulemādan
Olmazsa eger maʿ rifetiñ zevkine āgāh
Āhir nefesi yeʿs ile eyvāh olacağ āh

4 Lā-ķayd dem-i āhir olur ʿahdi şebābīñ
Rengīñ görünür çehresi dünyā-yı ħarābīñ
Müsveddesidir naṭʿ -ı heves dürlü ħesābīñ
Taklīd ile ālūde olur ħükmü kitābīñ
Olmazsa eger cāzibesī ħüsn-i meʿābīñ
Hem evveli hem āhiri ħarmān ile berbād
İmdāda yetişmezse eger neşve-i irşād

5 Cismimle bu ʿālemde olan hestī-i peydā
Fikrimde nihān oldu ħayālimde hüveydā
Bu dāʿirede dāʿir olup ʿāķil ü şeydā
Gösterdi bütün māhiyet-i zātī süveydā
Ĥaşr olduğı gün cümle cihān ħalkı füreydā
Yā Rab ne olur yeʿs-i nedāmetle ħacālet
ʿAfv u keremiñ olmaz ise setre-i raħmet

6 Düşdüm o ħayālīñ ardına ʿömrüm yele verdim
Gūyā bütün emvālimi aldım sele verdim
Beyhūde bu bāzāra gelip velvele verdim
Bir müflis-i medyūn gibi kendim ele verdim
Şanki okuyup ʿālim olup mesʿele verdim
Seyr-i ʿamelim olmadı maṭlūba muvāfiķ
Yā Rab bilirim olmadığım luṭfuña lāyık

12 Nisan 1936

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁶⁶⁴

- 1 İhtiyārım derd-i miḥnetle 'alīl etme beni
'Acz ile muḥtāc-ı ebnā-yı sebīl etme beni
Raḥmetiñle kııl nazar yā Rab ḥacīl etme beni
Ben seniñ muḥtācınıñ 'afv et zelīl etme beni
Nā-ümīd-i ni' met-i ecr-i cezīl etme beni
Yād eder ḳalb-i ḥazīnim dā'im Allāh'im seni

- 2 Gelmemiştir kimseye evlād ü mālından vefā
Çehre-i āmāl-i dünyā virmedi virmez şafā
Muḫtaribdir miḥnet-i eyyām ile her bir ḳafā
Rūḫa cism-i nā-güriz eyler hemān cevr ü cefā
Zevḳ-i tevḫidiñle göñlüm eylemekde iktifā
Yād eder ḳalb-i ḥazīnim dā'im Allāh'im seni

- 3 Zāt-ı pākındır ulūhiyyetde bir ferd-i vāḫid
Sūre-i iḫlāsdır ta' rīfiñ ey Rabb-i Şamed
Da' vā-yı tevḫidiñe āyātıñ olmuştur sened
Varlığıñ burhānı çekmiştir bütün küfrāna sed
El açup dīvāniñā ṭurdıḳda yā Rab etme red
Yād eder ḳalb-i ḥazīnim dā'im Allāh'im seni

- 4 'Aşrımızda meyl-i küfrāniñ 'aceb tuḡyānı var
Bāṭıla rām olmada millet Ḥaḳḳ'a 'işıyānı var
Mel' anet geldi kemāle ma' rifet noḳşānı var
Yok 'adāletden eṣer ḫulmüñ yed-i sulṫānı var
Ben gibi 'acizleriñ hep 'adliñe imānı var
Yād eder ḳalb-i ḥazīnim dā'im Allāh'im seni

⁶⁶⁴ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 107-108.

5 Eyledi halka sirāyet dürlü hal-i nā-be-cā
Za' f-ı imān ile şekl-i küfre eyler ilticā
Çıkdı ' ilm olmakdan artık şūret-i harf-i hecā
Din ü imān ez-kücā vü küfr ü ' işyān ez-kücā
Eyledikce her nazarda cilveler havf u recā
Yād eder qalb-i hazīnim dā'im Allāh'im seni

6 Pā-māl oldu nice āşar u aḥkām-ı laṭīf
' İzzetinden oldu hep maḥrūm a' yān u şerīf
Kendine uydurdu halkı çıkdı bir kāfir herīf
Kıpladı ' ufq-ı kemāli şimdi küfrān-ı keşīf
Senden istimdād eder Tevfīq gibi ' abd-i za' if
Yād eder qalb-i hazīnim dā'im Allāh'im seni

20 Mayıs 1942

4+4 8'li Hece ⁶⁶⁵

Niyāz-ı ez-Dergāh-ı Cenāb-ı Kibriyā Celle vü ' Alā

1 Kimden kime yoḡdur vefā
Halkdan gelir cevr ü cefā
Hep sendedir luṭf u ' aṭā
Yā men ileyhi'l-mültecā

2 Kūl ' āciz ü āvāredir
Her vechile bī-çāredir
Luṭfuñ seniñ nā-çāradır
Yā men ileyhi'l-mültecā

3 Bizden bize yoḡdur meded
Var seyvi'āt-ı bī-'aded

⁶⁶⁵ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 113.

‘ Afv et günāhı etme red

Yā men ileyhi’l-mültecā

4 Ey Vāhīd u Ferd u Raḥīm

Ey Ḥālīk-ı Rabb-i Kerīm

Sensiñ o Ğufrān-ı ‘ Azīm

Yā men ileyhi’l-mültecā

5 Dünyāya çok verdik emek

Pek müşkil oldu ḥalli pek

Allāh deriz bī-reyb ü şek

Yā men ileyhi’l-mültecā

6 Sensiñ Ḥudā’yı lem-yezel

Tevfīk’e ver luṭfuñla el

Ḳahr etmesin naḳş-ı ‘ amel

Yā men ileyhi’l-mültecā

5 Haziran 1942

fe‘ ilātün(fā‘ ilātün) fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün(fa‘ lün)⁶⁶⁶

1 Ṭutuyor dāmen-i ümmīdi ḥacālet yā Rab

Ḳuluñu eyleme maḥrūm-ı ‘ ināyet yā Rab

2 Saña ma‘ lūmdur aḥvāl İlāhī senden

Umarım ‘ afv u ‘ aṭā luṭf u sa‘ ādet yā Rab

3 Milket-i salṭanatıñ nā-mütenāhī keremiñ

Olmaz ihsāniña elbette nihāyet yā Rab

⁶⁶⁶ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 135.

- 4 Sensiñ ol kudret ü hikmetle cihānı yaradan
Raḥmetiñdir uluña ıble-i ḥacet yā Rab
- 5 Olamaz raḥmetiñe cürm ü günāhım māni‘
Yazmadıñ levḥa-i imāna veḥāmet yā Rab
- 6 Ğayba imān ile bir Rabb’e ṣehādet etdik
Bize devlet getirir rüz-ı ıyāmet yā Rab
- 7 orka orka yürüdük her ne adar mücrim isek
ormayız bağlıyız iḥsānıña elbet yā Rab
- 8 İstemez kimseden ‘ālemde murādın Tevfik
uluñu eyleme maḥrüm-ı ‘ināyet yā Rab

15 Temmuz 1942

müstef‘ lātün müstef‘ ilātün⁶⁶⁷

- 1 ‘Aṣıñla her ān cānım efendim
Dil oldu nālān cānım efendim
- 2 Senden hidāyet luḥf-ı ‘ināyet
Gel eyle iḥsān cānım efendim
- 3 Ben bir esirim merd-i ḥairim
Sen ulu sulṭān cānım efendim
- 4 Söyler kitābıñ seddetme bābıñ
‘Afvıñ firāvān cānım efendim

⁶⁶⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 170.

5 Tevfik'e luř et nūr-ı hüdāyı

Sen ol nıgeh-bān cānım efendim

15 Mart 1943

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün⁶⁶⁸

Bu senenin seyleri zelzeleleri memleketiñ her ęarafında ĥalkı ızrār u dār u diyārı ĥarāb etmiş olduğundan bu şi'ir yazılmışdır.

1 Gelin artık hidāyet isteyelim

Zāt-ı Ĥaę'dan 'ināyet isteyelim

2 Terk edip kāfirāne eřvārı

Ĥaę yolunda selāmet isteyelim

3 Bu muřbetlerin zuhūrından

Baĥře geldikce ibret isteyelim

4 Terk edip her ĥarām olan kārı

Dīn ü imāndan řıĥhat isteyelim

5 Eyleyip i' tiyād istięfār

Gönlümüzden nedāmet isteyelim

6 Züll-i küfr u nifāka yüz çevirip

Ťoęru yolda řadākat isteyelim

7 Yüz ęutup bār-gāhı Mevlā'ya

Her belādan řıyānet isteyelim

⁶⁶⁸ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 71-72; Abdulkadiroğlu, Kùltürümüzden Esintiler, s.75-77.

- 8 Şabr edip müşkilât-ı eyyâma
Hâlimizle kıanâ' at isteyelim
- 9 Varlığı hep cefâ bu dünyânı
Luţf-ı Hakk'a liyâkat isteyelim
- 10 Dînimizden edip de istimdât
Fıskâ karşı şalâbet isteyelim
- 11 Hüsni hâle teşebbüs eyleyerek
Kendimizden sa' âdet isteyelim
- 12 Halkı işlâha sa'y edip dâ'im
Evliyâlardan himmet isteyelim*
- 13 Elimizde tutup kitâbımızı
Şer' a hizmet-kâr devlet isteyelim*
- 14 Bu gidişle revâ mı kardeşler
İns ü cinden[de] la' net isteyelim
- 15 Dînimiz maḥz-ı 'adl ü hikmet iken
Bırakıp da 'adâlet isteyelim
- 16 Bulunur mu 'adâletin eşeri
Hangi kıânûndan hikmet isteyelim
- 17 Elimizden kaçırdık 'ilmimizi
Şimdi nereden fazîlet isteyelim

18 Eyleyip tevbe cürm-i mâziye
Emr-i Hakk'a itâ' at isteyelim

19 Yerlere yüz sürüp du' â idelim
Zât-ı Hak'dan icâbet isteyelim

20 Şıgınıp da resûl-i zî-şâna
Nezd-i Hak'da şefâ' at isteyelim

26 Teşrîn-i Sâni 1939

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün⁶⁶⁹

Zelzeleniñ Def' ü Ref' i Du' âsı

- 1 Du' â gelmiş hükümetden hidâyet eyle yâ Rabbî
Belâsı degmesin âmîn icâbet eyle yâ Rabbî
- 2 Bütün işmarlama elfâz ile tertîb olunmada
İmâmı yalıñız şahş-ı kabâhat eyle yâ Rabbî
- 3 Namâzı faşl edip ' işyân ederler câhil adamlar
Kusûra bakmayıp muhlis cemâ' at eyle yâ Rabbî
- 4 Du' â-yı hâlis ü kâfî şalât-i pāk-i tūncinā
Ne hâcet öyle tezvîre şıyânet eyle yâ Rabbî
- 5 Fesâdı işleyenler nerde istiğfâr edenler kim
Belâ-yı fâside haşr ile nuşret eyle yâ Rabbî
- 6 Ağır gelmekte üslûb u edâsı cāmi' -i pāki
İmâmından hâlâş eyle ' inâyet eyle yâ Rabbî

⁶⁶⁹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 99; Abdulkadiroğlu, Kültürümüzden Esintiler, s. 77-78.

- 7 Bu cür'etler bütün ücret belâsından olur peydâ
Hulûş erbâbını gönder nihâyet eyle yâ Rabbî
- 8 Gidermezsen eger sen kimse olmaz def'ine kâdir
İnâyet eyleyip izhâr-ı kudret eyle yâ Rabbî
- 9 Bu câmi'ler seniñ "dâru'l-emân"ıñ ehl-i İslâm'a
Kerem kııl ehline hizmet 'imâret eyle yâ Rabbî
- 10 Ne tecvîde ne tertîle bu yüzsüzlerde kudret yok
Ne üstâdından örgenmiş 'ibâdet eyle yâ Rabbî
- 11 Temâm et naqş-ı a' mâlî ' aţâ-yı lutf-ı maḥzîñla
Edip Tевfik'ini iḥsân ḥimâyet eyle yâ Rabbî

6 Şubat 1940

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün⁶⁷⁰

- 1 Kûrtar Allâh'ım bu nefsi bed-rehimden beni
Nefsi miḥnet-perverim sū'-i qarînimden beni
- 2 Feyz-i ilhâmîñla rûḥum eyleyip vaḥy-âşinâ
Sen ayırma nûr-ı imânım emînimden beni
- 3 'Âfiyetden dūr edip etme esîr-i iḥtiyâc
Pây-mâl etme ḥacîl etme enînimden beni
- 4 Eyle müstağnî ḥayâtımda beni aḡyârdan
Zevk-yâb-ı vaḥdet et ḡalb-i ḡazînimden beni

⁶⁷⁰ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 137.

- 5 Eyleyip luṭf u ʿaṭā vaşf-ı kemālînden senîn
Müstefîd-i niʿmet et îmân u dînimden beni
- 6 Bağlayıp endîşemi her vech ile Qurʿân'îna
Sen ayırma şoḥbet-i Rabb-ı Metîn'imden beni
- 7 ʿAzm ü tedbîrimde eyle ḥüsn-i Tevfîk'îñ refîk
ʿÂcizim ṭut ey benim Rabb'im yemînînden beni

8 Mayıs 1940

feʿ ilâtün(fâʿ ilâtün) mefâʿ ilün feʿ ilün(faʿ lün)⁶⁷¹

Münâcât

- 1 Ey şerîk ü nazîri yok Mevlâ
Ey delîl-i vücûdu çok Mevlâ
- 2 Hep seniñdir bu kâr u bâr-ı ḥayât
Hep seniñdir bu naḳş olan âyât
- 3 Hep seniñdir bütûn bu varlıklar
Bu ʿaḳıllar bu iş güzârlıklar
- 4 Hep seniñdir bu âsumân-ı kemâl
Hep seniñdir bu âsumân-ı vişâl
- 5 Saña muḥtaş zuhûr-ı nûr u ḥafâ
Saña râciʿ lisân-ı medḥ ü şenâ

⁶⁷¹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 202-204.

6 Gösterir Kibriyâ-yı bî-endâd
İşbu kevn ü mekân-ı hayret-zâd

7 Hep seniñ şun' -ı bî-mişâliñdir
Cilve-i pertev-i cemâliñdir

8 Çeşm-i Hağ-bîn anı görür dâ'im
Gerçi eşyâ sükût ile kâ'im

9 Söylemez bir lisânı var halkıñ
Büht ü tesbiğidir bütün Hağğ'ıñ

10 Birliğindir cihânda zâhir olan
Anı işbât eder bütün a'yân

11 Kudretiñden nişânedir peydâ
Günde biñ şekle girse arz u semâ

12 Hep seniñ sun' -ı zât-ı pâkiñdir
Pertev-i ilm-i tâb-nâkiñdir

13 Lâ-tenâhî diyârıdır melekût
Keşf olunmaz serâ'ir-i nâsût

14 Durmaz arzıñ miyâhı cârîdir
Hangi deryâ-yı âbı hâvîdir

15 Ne tükenmez hazînedir yâ Rab
Tolu hâlâ miyâhı leb-ber-leb

16 Neredendir bu maşrafa irād

Akıyor çeşme-sârı ber-mu' tād

17 Hikmetiñ vüs' atıñ mişālīdir

Raḥmetiñ ni' metiñ zülālīdir

18 Zerresidir ḥayāt zerreleri

Kitle-i zī-ḥayāt anıñ eşeri

19 Şu deyip geçmesin anı aḥyā

Andadır sırr-ı cümle iḥyā

20 Bu yeter reh-nümā-yı āgāhī

Bilmek için Cenāb-ı İlāhī

21 Ey şuhūd-ı vücūdu her mevcūd

Ey 'iyān u nihān olan Ma' būd

22 Sen yaratdıñ bütün bu ekvānı

'Aql u fikri vücūdu insānı

23 ' İlme şıgmaz şifātı zī-şānıñ

Bilinir mi Cenāb-ı Sübhān'ıñ

24 Şey'i maḥlūk eder mi hiç idrāk

Ḥālķ-ı kâ'inātı bī-işrāk

25 ' İlmiñ aşlı olunca ḥissiyāt

Süt-re-i Kibriyā'da ḳalmış zāt

26 Girmez o sâhaya bir bed-‘ uķūl
Ol zuhūruñ yerinde biz mechūl

27 ‘ İlm olursa füzūni-i ĥayret
Sırr-ı tevĥīdi bildirir elbet

28 Eyledik Zāt-ı vaĥdete ĩmān
Olduķ ĩmānımızla biz ĥayrān

29 ‘ Aczimizdir vesīle raĥmetiñe
Tālibiz biz behişt-i ķurbetiñe

30 Ĥāl u āmālimiz saña ma‘ lūm
İtme yā Rab liķā’ñdan maĥrūm

7 Kānūn-ı Evvel 1940

mef‘ ūlū mefā‘ ilū mefā‘ ilū fa‘ ūlūn⁶⁷²

1 Varlıķla beni zār u zebūn eyleme yā Rab
Bir noķta iķin kāse-i nūn eyleme yā Rab

2 Dilbeste-i fermān-ı ķazā cümle ĥalāyıķ
Ĥüsrān ile pā-māl-i řu‘ūn eyleme yā Rab

3 ‘ Affiñla yetişdir beni ser-hadd-i yaķīne
Ser-geřte-i girdāb-ı zunūn eyleme yā Rab

4 Uydurma beni ‘ aķlıma sen eyle hidāyet
Āvāre-i řaĥrā-yı cūnūn eyleme yā Rab

⁶⁷² 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 80.

5 Ver rûḥuma ārāyiş-i ʿirfān u tecellī
Nefsim gibi miḳdārda dūn eyleme yā Rab

6 Āsān edip iḥsānīñ eyle yevm-i ḥesābı
Ser-defter-i aşḫāb-ı dūyūn eyleme yā Rab

7 Tevfikʼi refik eyle bugün rûz-ı cezāda
ʿİşyānım ile eşkimi ḥūn eyleme yā Rab

9 Ağustos 1926

müstefʼ ilūn müstefʼ ilūn müstefʼ ilūn müstefʼ ilūn⁶⁷³

1 İḥsānīñı eyle delīl itmām edip yā Müsteʿ ān
Vermiş bize ḥayr-ı cemīl ikrām edip yā Müsteʿ ān

2 ʿĀcizlere imdād kııl vīrānemiz ābād kııl
Ṭoḡru yola irşād kııl ilhām edip yā Müsteʿ ān

3 Sevdā-yı ʿaşkıñ ile varolsun gönüller bī-ḳarār
Etme bizi āşufte-kār ihām edip yā Müsteʿ ān

4 Her varlığı nā-būde et iḥsān ile āsūde et
ʿİrfān ile ālūde et ifhām edip yā Müsteʿ ān

5 Olduḳ hevānīñ ʿācizi ḳahr et bütūn aʿ dāmızı
Nefse esīr etme bizi ibrām edip yā Müsteʿ ān

6 Nefy-i sivā ihlāşa ḥaş andan bulur dil ihtişāş
Eyle bizi bizden ḥalāş güm-nām edip yā Müsteʿ ān

⁶⁷³ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 81.

7 Sa‘ y etdirip meşkur kı1 her müşkili meysur kı1
Vaşlın ile mesrur kı1 nâ-kâm edip yâ Müste‘ân

8 Tefvîk ver âvâreyiz yol bulmayan seyyâreyiz
Kurtar bizi bî-çâreyiz bî-nâm edip yâ Müste‘ân

8 Ağustos 1926

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün⁶⁷⁴

Nevha-i Niyâz-mendâne

1 Ey Hudâvend-i ‘azîmü’ş-şân-ı Rabbü’l-‘âlemîn
Kühün idrâkiñde hayrândır ‘uqûl-i evvelîn

2 Pîş-i iclâliñde kıdd-i âsumân olmuş dü-tâ
Çâk çâk olmuş celâliñden şâhârâ-yı zemîn

3 Âbdan bir kıatre ihsâniñla dürr-i şâh-vâr
Hâkden bir zerre i‘zâziñla şâh-ı kâm-bîn

4 Kîmiyâ-yı rûh vermişdir şehâb-ı rahmetiñ
Cilve-gâh-ı hikmet ü esrâr ola tâ mâ’vu tîn

5 Sofra-i in‘âmıñın ednâ tıfılı kâ’inât
Nukre-i in‘âmıñın ser-gerdesi çarh-ı bihîn

6 Cilve-gâh-ı ‘izzetiñ olsa eger bir hâk-sâr
Ziver-i fark-ı kemâl eyler anı ‘arş-ı berîn

7 Bende-i nâ-kâmdır Tefvîk İlâhî her nefes
‘Aczin idrâk eyleyip senden ‘atâ ister hemîn

fi 5 Mayıs sene 319/18 Mayıs 1903

⁶⁷⁴ Sûfizâde Mehmet Tefvîk, *Hulviyyât*, s. 8.

fe^ç ilâtün(fâ^ç ilâtün) fe^ç ilâtün fe^ç ilâtün fe^ç ilün(fâ^ç lün)⁶⁷⁵

Niyâz-ı Der-i Bâr-gâh-ı Rabbü'l-Maşrikeyn

Ve Dest-i Der-dâmen-i Şhideyn

1 ^ç Arz-ı hâl etmege yok bende cesâret yâ Rab
Çünkü işyânıma yok hadd ü nihâyet yâ Rab
Şıklılıp kesret-i işyân ile gâyet yâ Rab
Beni aldıkda nedâmetle hacâlet yâ Rab
İki gül-gonca-i gülzâr-ı risâlet yâ Rab
Eylesinler baña maşşerde şefâ^ç at yâ Rab

2 Beslerim dilde kemâliyle muhabbet Hasen'e
Anı ta^ç dâd ederim rûz-ı cezâda hasene
Dağ verdim ezeli hubb-ı Hüseyin ile tene⁶⁷⁶
Ayağım geçdiği demlerde zemîn-i mihene
İki gül-gonca-i gülzâr-ı risâlet yâ Rab
Eylesinler baña maşşerde şefâ^ç at yâ Rab

3 Gevher-i sîne-i gencîne-i hikmetdir bu
Nağl-i mevzûn-ı mu^ç allâ-yı nübüvvedir bu
İki dest-i kerem-i şâh-ı velâyetdir bu
Beni güldürmedi dünyâda muhabbetdir bu
İki gül-gonca-i gülzâr-ı risâlet yâ Rab
Eylesinler baña maşşerde şefâ^ç at yâ Rab

4 Mağla-ı mihr-i rızâ-küster-i mişnet birisi⁶⁷⁷
Maşriq-ı pertev-i esrâr-ı şehâdet birisi
Birisi rûh-ı kerem râh-ı sa^ç âdet birisi⁶⁷⁸
Umarım eyleye elbette ^ç inâyet birisi

⁶⁷⁵ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulvîyyât*, s. 51-53; 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 6b-7b.

⁶⁷⁶ hubb-ı Hüseyin: hafidi ile, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 7a.

⁶⁷⁷ 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 7a-7b'de 5. bentir.

⁶⁷⁸ rûh-ı kerem: rûh-ı ezeli, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 7b.

İki gül-gonca-i gülzâr-ı risâlet yâ Rab
Eylesinler baña maḥşerde şefâ' at yâ Rab

5 Tutmadım meslek-i ' işyân u şeḳâdan ğayrı⁶⁷⁹
Bilmedim mâ-ḥaşıl-ı cürm ü ḥaṭâdan ğayrı
Elde yoḳ vâsıta âh ile recâdan ğayrı
Kim olur çâre-resim âl-i ' abâdan ğayrı
İki gül-gonca-i gülzâr-ı risâlet yâ Rab
Eylesinler baña maḥşerde şefâ' at yâ Rab

6 Koyma yâ Rab dil-i şeydâda sevâd-ı inkâr
Ver dil-i zârıma şahbâ-yı muḥabbetle qarâr⁶⁸⁰
Ḥalk-ı ' âlem taralıp ḳaldığı yerde nâ-çâr
Luṭf u iḥsânına şâyeste ḳılıp eyleme zâr
İki gül-gonca-i gülzâr-ı risâlet yâ Rab
Eylesinler baña maḥşerde şefâ' at yâ Rab

7 Bir siyeh-rüy u siyeh-kâr u ḥaṭâ mişvarım⁶⁸¹
Bu siyeh-baḥt ile geh mest gehî hüşyârım
Der-i iḥsânına geldim o ḳadar nâ-çârım⁶⁸²
Ki diyemem ismi Tevfîḳ bırakmaz ' arım
İki gül-gonca-i gülzâr-ı risâlet yâ Rab
Eylesinler baña maḥşerde şefâ' at yâ Rab

fi 5 Muḥarrem sene 323/12 Mart 1905

⁶⁷⁹ 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 7a'da, 4. benttir. Tutmadım: Tutmadık, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 7a.

⁶⁸⁰ Vir dil-i zârıma şahbâ-yı muḥabbetle: Bize vir cây-ı muḥabbetde şebât ile, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 7b.

⁶⁸¹ siyeh-kâr u ḥaṭâ: siyeh-kâr u siyeh, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 7b.

⁶⁸² Der-i iḥsânına: der-geh-i ' afvîna, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 7b.

2. Hz. Peygamberler ile İlgili Edebî Türlerdeki Şiirleri

Edebiyatımızda Hz. Peygamber'in önemli bir yeri vardır. O, Allah'ın resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.⁶⁸³ İnsanları bir olan Allah'a imana, barışa ve esenliğe davet etmiştir.

“Bütün dünyada hiçbir peygambere, hiçbir din veya doktrin müessesine istisnasız hiçbir şahsa dâir Hz. Peygamber'e olduğu kadar çeşitli şekil ve türlerde asırlar boyunca muhtelif eserler devamlı tarzda teşekkül etmemiştir”.⁶⁸⁴ Şüphesiz, Hz. Peygamber'le alâkalı böyle bir edebiyatın oluşumunda ona olan sonsuz muhabbet ve aşkın tesiri çok büyüktür.

Hatta Hz. Peygamber'e duyulan samimi sevgi ile “Peygamber Edebiyatı” denilebilecek kadar çok, çeşitli ve zengin türler meydana getirilmiştir.⁶⁸⁵ Hz. Peygamber, “Habibullâh”tır.⁶⁸⁶ O, Allah tarafından sevilmiştir. Allah'ın sevip yücelttiğini, elbette kulları da çok sevmişlerdir.

Öte yandan Hz. Peygamber'e muhabbet beslemek, onu anmak, ona salât u selâm getirmek aslında dinî bir vecibedir. Çünkü o, yüce bir ahlak üzere yaratılmıştır.⁶⁸⁷ Allah'ın ve meleklerin kendisine salât u selâm getirdiği bir nebîdir.⁶⁸⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın kendilerini sevmesini dileyen mü'minlerin de onu anması ve onu sevip ona ittibâ etmesi, salât u selâm getirmesi emir buyrulmuştur.⁶⁸⁹ Mü'minlerin Hz. Peygamber'e “salât”ı, ona “duâ” etmeleri, onu hayır ve övgü ile anmaları anlamına gelmektedir.⁶⁹⁰ Bu nedenle, sadece Hz. Peygamber'le ilgili dinî muhtevaya sahip türlerde değil İslamiyet'in kabulünden sonra kaleme alınan fakat doğrudan edebî eser olarak nitelendirilemeyen astronomiden aritmetiğe, tebâbetten felsefeye tüm eserlerde, mü'minlerin ona bağlılığının, derin hürmet ve muhabbetinin bir tezahürü olan salât u selâmlara yer verilmiştir.

Şahsı, şemâili, mizâcı, nübüvveti, hicreti, mucizeleri, gazâları, sözleri ve fiiliyatı, maddî-manevî her yönü ile mü'minlerin rehberi olan Hz. Peygamber, Türk edebiyatında hemen her şairin manzûm ve mensur pek çok eserinin konusu olmuştur. Bu eserler, Hz. Peygamber'in hangi hususiyetini konu ediniyorlarsa o yönde isimlendirilmişlerdir. Böylelikle Türk-İslam edebiyatında Hz. Peygamber ile ilgili onu öven manzumeler olan

⁶⁸³ Ahzâb 33/40.

⁶⁸⁴ Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler-Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, ss. 356-357.

⁶⁸⁵ Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'ıtlar*, TDV Yayınları, Ankara 2015, s. XI.

⁶⁸⁶ Tirmizî, *Es-Sünenü't-Tirmizî*, c. 5, ss. 587-588 (Hadis nr.: 3616).

⁶⁸⁷ Kalem 68/4.

⁶⁸⁸ Ahzâb 33/56.

⁶⁸⁹ Ahzâb 33/56.

⁶⁹⁰ Kur'ân-ı Kerîm, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (I-V)*, c. IV, s. 398.

na'tlar, onu tavsîf eden esmâ-i nebîler, hayatını her yönüyle ele alan siyer-i nebîler, yeryüzüne bir nûr olarak teşrifinin anlatıldığı mevlid-i nebîler kaleme alınmıştır. Zâhiri özelliklerinin zikredildiği şemâiller ve hilyeler de bu bağlamda ortaya konan eserlerdendir. Hz. Peygamber'in mucizelerinden biri olan göğe yükselişini konu alan mi'râc-nâmeler, Mekke'den Medine'ye hicretinin anlatıldığı hicret-nâmeler, katıldığı gazalardan bahsedilen gazavat-nâmeler yine onunla ilgili türler arasındadır. Ayrıca, kendisine lütfedilen en yüce makamlardan biri olan şefaât makamının ve şairlerin şefaât arzularının dile getirildiği şefaât-nâmeler de bu alanda meydana getirilen bir başka türdür. Hz. Peygamber'in, hadis-i şerîflerini ezberleyerek hayata tatbik edilmesi husûsuna verilen ehemmiyete binâen yazılan kırk hadis, yüz hadis, bin hadis türleri de Hz. Peygamber'le ilgili türler arasında yer almaktadır.⁶⁹¹

Mutasavvıflara göre âlemin yaratılış gayesi, varlığın hem sebebi hem de sonucu Hz. Muhammed'dir (s.a.s). O, dini anlama, anlatma ve uygulamada en kâmil örnektir. Onun ahlakı Kur'ân ahlakıdır⁶⁹² ve o, Allah tarafından terbiye edilmiştir.⁶⁹³ Dolayısıyla sûreten ve sûreten yaratılanların en şerefliisidir. Tasavvuf, insanın gâyesini bu ahlak ile tahallük yani ahlaklanma olarak kabul etmiştir.⁶⁹⁴

Sûfîlerin Allah anlayışı, marifeti esas alan bir anlayıştır ve buna göre Allah ulaşılabilir-bilinebilir Hakikat'tir.⁶⁹⁵ Allah, bilmek ve bilinmek istemiş kâinatı ve insanlığı yaratmıştır. Yaratıcı ile âlem ilişkisi, ayetlerinin işaretiyle, Allah'ın zâtının âlemlerden müstağni oluşundan hareketle, O'nun esmâsı ile açıklanabilir.⁶⁹⁶ Dolayısıyla insan ve kâinat Allah'ın esmâsının tecellî-gâhıdır. İnsanlar içinde Allah'ı hakkıyla bilen, Hakk'ın aynasıdır.⁶⁹⁷ Bu nedenle Allah'ı bilmek, Allah'a ulaşmak isteyen insanlar elbette Resûl-i Ekrem'i sevip ittibâ edecek onun yolunda ilerleyecektir.

⁶⁹¹ Türk-İslam edebiyatında Hz. Peygamber'le ilgili bu edebî türler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdurrahman Güzel, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, ss. 605-645; Alim Yıldız, "Hz. Muhammed (s.a.s) ile İlgili Edebî Türler", *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, ss. 172-246; Bilal Kemikli, *Türk-İslam Edebiyatı, Giriş*, Emin Yayınları, Bursa 2015, ss. 117-128; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016; Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Tarzlar ve Türler*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2007; Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlar*, TDV Yayınları, Ankara 2015; Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, TDV Yayınları, Ankara 2011; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

⁶⁹² Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim 1-11*, terc.: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1983, c. 4, ss. 2124-2126 (Hadis nr.: 746).

⁶⁹³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/70.

⁶⁹⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, ss.32-33.

⁶⁹⁵ İbn Arabî, *Aşk Risalesi*, terc.: Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 38

⁶⁹⁶ Ekrem Demirli, *Nazarî Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri*, TDV İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 38.

⁶⁹⁷ İnsan-ı Kâmil olarak Hz. Muhammed (s.a.s) için bkz.: Murat Ak, *Şair ve Peygamber, Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019, ss. 144-151.

Bu bağlamda, Mehmet Tevfik Efendi de Hz. Peygamber'e gönülden muhabbet besleyen bir mü'mindir. Onda, yukarıda bahsi geçen, bütün bu dinî-tasavvufî düşüncenin tezâhürünü görmek mümkündür. Tıpkı edebiyatımız içindeki pek çok şair gibi o da Hz. Peygamber'e olan derin muhabbetini şiirlerinde pek çok kez dile getirmiştir. Sofuzâde, Hz. Peygamber'i varlığı ile her şeyi aydınlatan bir nûr olarak görmektedir. Kâinat onunla aydınlanmış ve karanlıklar dağılmıştır. Hikmetin asıl kaynağı odur. Bilinmezlikler onunla keşf olunmuş; hakikat ayân olmuştur. Hak, onu kendisine ayna kılmıştır. Mehmet Tevfik Efendi'nin şiirlerinde ısrarla üzerinde durduğu mesele "insan olma" meselesidir. İnsan nasıl olmalı veya nasıl olmamalı; kişinin yapması gerekenler ve kaçınması gerekenler, hep onun şiirinin konularıdır. Bu mânâda ahlakı, yaşantısı, maddî ve mânevî tüm özellikleri ile en güzel örnek elbette insan-ı kâmilin en mükemmeli Hz. Peygamber'dir.

Mehmet Tevfik Efendi, Hz. Peygamber'le ilgili na't, mevlûdiyye, ve mi'râciyye türlerinde şiirler kaleme almıştır. Bahsi geçen türler ve şairin bu türlerde kaleme aldığı şiirler bu bölümde ayrı ayrı ele alınacaktır.

2.1. Na'tları

Hz. Peygamber'le ilgili türlerin başında na'tlar gelmektedir. Na't, "birşeydeki güzelliği tasvir etmek, vasfetmek",⁶⁹⁸ "medh ü senâ ile tarif etmek"tir.⁶⁹⁹ Edebî bir terim olarak ise Hz. Peygamber'i övmek maksadıyla kaleme alınan ve onun maddî manevî pek çok özelliğinin konu edinildiği şiirlere verilen addır. Diğer peygamberler ile dört halife, Hz. Mevlânâ, Abdülkâdir Geylanî gibi din uluları için yazılan övgü şiirlerine de na't denilmekle beraber na't kelimesinin Hz. Peygamber'i anlatan şiirler için kullanımı daha yaygındır.⁷⁰⁰ Hz. Peygamber için yazılan bu na'tlar diğerlerinden farklı olarak "na't-ı şerîf, na't-ı nebevî, na't-ı rasûl, na't-ı peygamberî" şeklinde de isimlendirilmişlerdir.⁷⁰¹

Peygamberi övmek maksadıyla yazılan bu tür şiirlere Fars edebiyatında "sitâyîş", Arap edebiyatında "medih" ya da "medâyhü'n-nebevîye" denilmektedir. Na't yazan şairler na't-gû, bestelenen na'tları okuyanlar ise na't-hân olarak isimlendirilmiştir.

⁶⁹⁸ Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisarî, *Ahterî-yi Kebîr*, s. 1027.

⁶⁹⁹ Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1464.

⁷⁰⁰ Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlar*, s. XIII.

⁷⁰¹ Alim Yıldız, "Hz. Muhammed (s.a.s) ile İlgili Edebi Türler", *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, s. 173.

Hiz. Peygamber'den yedi asır önce yaşamış olan Himyerî'nin onun son nebî olduğunu öğrenip onu övdüğü manzum mektubu Hiz. Peygamber için yazılan medhiyelerin ilk örneklerinden sayılmaktadır.⁷⁰² Yine Arap edebiyatında Hiz. Peygamber hayatta iken Ka'b bin Züheyr tarafından kaleme alınan "Bânet Suâd" kasidesi bu türün meşhur örneklerindedir. Bu şiir Yüce Peygamber'in huzurunda okunmuş, Hiz. Peygamber bu şiiri çok beğenmiş, duygulanmış ve Ka'b bin Züheyr'e, "bürde"sini/hırkasını verdiğinden bu şiir "Kasîde-i Bürde" adıyla meşhur olmuştur.⁷⁰³ Bu alanda Busûrî'nin hicrî yedinci asırda, hasta ve felçli bir halde kaleme aldığı na'tı da oldukça sevilen şiirlerdendir. Bu na't-ı şerîfi kaleme aldıktan sonra Busûrî rüyasında, Hiz. Peygamber'in hırkasını omuzlarına bıraktığını ve vücudunun hasta olan kısımlarını sıvazladığını görmüş bunun sonucunda da hastalıklarından şifa bulup iyileşmiştir. Bu na't da "Kasîde-i Bürde" olarak isimlendirilmiş ve değer görmüştür.⁷⁰⁴ Hiz. Peygamber'in kendisi daha hayatta iken pek çok şairin "Şu'arâü'n-Nebî"⁷⁰⁵ olarak anılması ve İslamiyet'i öven bu tarz şiirleri taltif etmiş olması, hem Fars hem de Türk edebiyatında çok sayıda na'tın yazılmasına vesile olmuştur.⁷⁰⁶

Gazel, kaside, mesnevî, terkîb-i bend, tercî-i bend, musammat, rubâî, tuyug, kıt'a gibi farklı pek çok nazım şekilleri ile kaleme alınan na'tlar da mevcuttur. Na'tlar, divanların baş kısmında tevhid ve münâcâtlardan sonra yer alırlar. Divanların içinde, kafiye sırasına uygun bir biçimde yer alan na'tlar da bulunmaktadır. Tamamı na'tlardan oluşan divanlar da mevcuttur. Himmetzâde Abdullah⁷⁰⁷, Salahaddîn Uşşâkî⁷⁰⁸, Süleyman Nahîfî⁷⁰⁹, Neccarzâde Rıza⁷¹⁰ ve Nazîm Yahya'nın⁷¹¹ divan-ı nu'ûtları bunlar

⁷⁰² Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlar*, s. XIII; Es'ad Ebû Kerîb el-Himyerî için bkz.: Ömer Faruk Harman, "Tübbâ", *DİA*, c. 41, İstanbul 2012, ss. 455-456.

⁷⁰³ Ahmet Savran, "Ka'b b. Züheyr", *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, ss. 7-8.

⁷⁰⁴ Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-bürde", *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, ss. 568-569.

⁷⁰⁵ Arap edebiyatında "Şu'arâü'n-Nebî" olarak bilinen şairler şunlardır: Hassan b. Sâbit, Abdullah b. Revâha, Ka'b b. Mâlik, Âmir b. Sinan el-Ekvâ ve Enceşe. Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, s. 204.

⁷⁰⁶ Şiirin, Hiz. Peygamber'in hayatında bazen müşrikler için verilen mücadelede bir silah, bazen ashabıyla birlikte yaptığı sohbetleri zenginleştiren bir süs, bazen de duygularını dile getirmede kullandığı bir araç olması ve Hiz. Peygamber'in şiire ve şairliğe karşı tutumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Güleç, "Hiz. Peygamber'in Şiire Karşı Tutumu", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı 19, İstanbul 2017, ss. 123-146.

⁷⁰⁷ Abdülmecit İslamoğlu, *Himmetzâde Abdullah (Abdî), Hayatı, Eserleri ve Divân-ı Nu'ût'u*, YLT, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2003.

⁷⁰⁸ Salahaddîn Uşşâkî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç ayrı Divân-ı Nu'ût'u mevcuttur. Salahaddîn Uşşâkî'nin Türkçe na'tlar divanı için bkz.: Mehmet Akkuş, *Hiz. Peygamber'e Na'tlar : Divân-ı Nu'ût-ı Salâhî*, Şelale Yayınları, İstanbul 2002.

⁷⁰⁹ Süleyman Nahîfî'nin divanının sadece dinî-tasavvufî şiirlerinin bulunduğu nüshalar ile farklı türlerde yazılmış şiirlerinin bir arada olduğu nüshaları bulunmaktadır. Nahîfî'nin na'tlarından bazıları bestelenmiştir. İrfan Aypay, Nahîfî Süleyman Efendî, *Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nun Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1992.

⁷¹⁰ Mehmet Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Divânı'nın Edisyon Kritiği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyon 1999; Tülin Danacı, *Neccâr-zâde Şeyh Rızâ Divânı*, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 1988.

arasındadır.⁷¹² Mesnevîler içerisinde na'tlar müstakil bir bölüm halinde yer almaktadırlar. Na'tlar genellikle manzum olsa da Sinan Paşa'nın Tazarrû-nâme'si içinde yer alan Hz. Peygamber'le ilgili kısımlar, mensur na'ta örnek olarak gösterilmektedir.

Şiir geleneğimiz içerisinde hemen her şair, buna husûsen şair padişahlar da dâhildir, Hz. Peygamber'i övmenin kendileri için bir şeref olduğunu kabul etmiş ve bu şerefe ermek için çok sayıda na't kaleme almışlardır.⁷¹³ Şairler aslında, Hz. Peygamber'i gerçek manada övmenin mümkün olmadığına, onu yüceltmeye kendi güçlerinin yetmeyeceğine fakat onun övgüsüyle şiirlerinin yüceldiğine, şeref bulduğuna inanmışlardır. Na'tlar, şairlerin, Hz. Peygamber'e duydukları derin muhabbeti yansıtan manzumelerdir. Bununla beraber na'tlar, şairlerin vâkıf oldukları dinî ilimlerin, Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetlerle güçlenmiş ciddi bir siyer bilgisinin de göstergesidir.⁷¹⁴

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi de Hz. Peygamber'e gönülden bağlı bir şairdir. Kendisinden günümüze ulaşan şiir defterlerinde açıkça görüleceği üzere, Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbetin ve hürmetin bir tezâhürü olarak, her Rebû'l-evvel ayında na't veya mevlûdiyye kaleme almış; diğer zamanlarda da bu türden eserler vermeye devam etmiştir. O, Hz. Peygamber'i anlatırken dinî-tasavvufî çerçevede yer alan pek çok konudan bahseder. Gerekli gördüğü yerlerde, kimi zaman doğrudan ayet ve hadis iktibasları yapar kimi zaman ise anlatmak istediği konudaki ayet ve hadislerle mânâ itibari ile işaret etmekle yetinir.

Bu çalışmamızda Sofuzâde'nin kaleme aldığı kırk üç adet na't-ı şerîf mevcuttur. Bu na'tlardan Yûsuf Sûresi'nin 91. ayeti "Tallâhi lekad âşeraka'llâhu 'aleynâ"nın tekrar edildiği şiiri mütekerrir murabbadır. İki na't "tahmis" olarak isimlendirilmiş fakat kimin şiirinin tahmis edildiği belirtilmemiştir. 1 Haziran 1935 tarihli manzûmeyi şairin kendi şiirlerinden birine yaptığı bir tahmis olarak görmek mümkündür. Diğeri 22 Teşrîn-i Evvel 1325 tarihli "Meded ey Hâzret-i sultân-ı rusul huz bi-yedî" tekrarlı muhmmestir.

---

⁷¹¹ Nazîm Yahyâ'nın *Divân-ı Belâgat Unvân-ı Nazîm* adlı eseri ayrı ayrı kaleme alınmış mürettep beş ayrı na't divanının tek bir kitap halinde 1841 de basılmış halidir. Bu eser içinde yer alan na't divanları üzerine ayrı ayrı yüksek lisans çalışmaları yapılmıştır. Bkz.: Nevin Gümüş, *Yahyâ Nazîm Dîvânı I*, Erciyes Üniversitesi SBE, YL Tezi, Kayseri 1992; Aynur Çağlıışlek, *Yahyâ Nazîm Dîvânı II*, Erciyes Üniversitesi SBE, YL Tezi, Kayseri 1991; Mehmet Şimşek, *Yahyâ Nazîm Dîvânı (III. Dîvan)*, Erciyes Üniversitesi SBE, YL Tezi, Kayseri 2007; Ahmet Kurban, *Yahyâ Nazîm Dîvânı IV*, Erciyes Üniversitesi SBE, YL Tezi, Kayseri 1992; Şaziye Kayhan Ertürk, *Divan-ı Belâgat-Unvân-ı Nazîm V (İnceleme-Metin)*, YL Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1996; Ayrıca yakın bir tarihte divanlar tek bir doktora tezinde bir arada çalışılmıştır. Mustafa Sefa Çakır, *Yahyâ Nazîm Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Sivas 2018.

⁷¹² Bu divanlar dışında Çerkeşşeyhi-zâde Mehmet Tevfik Efendi'nin, Mehmet Fevzi Efendi'nin ve de Fâik Ömer Efendi'nin na't divanları mevcuttur. Fâik Ömer Efendi'nin divan-ı nu'ûtu için bkz.: Murat Ak, "Bir Osmanlı Münevveri Fâik Ömer Efendi ve Divân-ı Nu'ût'u", *İstem*, yıl: 13, sayı: 25 ss. 47-94.

⁷¹³ Osmanlı padişahlarının kaleme aldığı na'tlardan bazıları ve bunların şerhlerine dair bkz.: Zülfikar Güngör, *Osmanlı Sultanlarından İki Cihan Sultanı'na Na'tlar*, Gürpınar Yayınları, Ankara 2013.

⁷¹⁴ Mahmut Kaplan, *Klasik Türk Şiirinde Hz. Muhammed*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010, s. 11.

Bu şiir Arapça, güftesi ve bestesi anonim olan “Yâ imâme’r-rusuli ya senedî / Ey peygamberlerin imamı, ey güvencem, dayanağım, delilim” diyerek başlayan, “Yâ Resûlallâh huz bi-yedî/yâ Resûlallâh tut elimi” şeklinde bir niyazın tekrarlandığı kasideyi hatırlatmaktadır. Na’tları içinde yer alan diğer bir tahmis ise İtrî’nin:

Sāyesi düşmez zemîne sen o naḥl-ı Tūr’sın

Mihr-i ‘ālem-gîrsin başdan ayağa nûrsın

matlı na’tına yapılan mutarraf tahmistir. Ayrıca Zâtî’nin na’t-ı nebevîye dâir bir beytini tazmin yoluyla tahmis ettiği bir na’tı da bu bölümdedir. Müseddes bir başka na’tı da bu muhtevadaki şiirleri arasındadır.

Na’tlardan biri Nef’î’ye nazire olarak kaleme alınmıştır. Nef’î’nin Sultan Ahmed Han için kaleme aldığı:

Sanman ki felek devr ile şâmı seher eyler

Her vâkıânın akıbetinden haber eyler

matlı şiirine nazire olarak Mehmet Tevfik Efendi de “eyler” redifli, altmış beyitlik bir na’t yazmıştır.⁷¹⁵ Ahmed Han için kaleme alınan bu kasîde, Sofuzâde’de bir na’t muhtevası kazanmıştır. Nef’î’nin altmış üç beyitlik şiirine şairimiz altmış beyitlik bir na’tla nazire yapmıştır. Burada üslûbu, Nef’î’ninkinden farklıdır. Nef’î’nin överken övünme, “memdûhunu överken kendini, kendini överken memdûhunu övme”⁷¹⁶ şeklindeki üslûbunun yerine Mehmet Tevfik Efendi doğrudan memdûhunu ön plana çıkarır ki zaten övülen Hz. Peygamber’dir.⁷¹⁷

⁷¹⁵ Mehmet Tevfik Efendi’nin bu naziresinden Metin Akkuş da bahsetmektedir. Metin Akkuş, *Nef’î Sanatı ve Türkçe Divanı*, Atatürk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Erzurum 1991, s. 33.

Nef’î’nin bu şiirine pek çok nazire yazılmıştır. XIX. yüzyıldan sonra Şinâsi ve Namık Kemal, Nef’î’nin bu şiirine nazire yazmışlardır. Tevfik Fikret, Şinâsi’nin naziresi ile bu şiire dikkatinin yoğunlaştığından bahisle Nef’î üzerine yazılar kaleme almıştır. İnci Enginün, “Yeni Türk Edebiyatında Nef’î”, *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2011, sayı: 8, ss. 165-193.

⁷¹⁶ Metin Akkuş, a.g.t, s. 41.

⁷¹⁷ Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki Nef’î’nin Türkçe divanında Hz. Peygamber için kaleme aldığı na’tı “sözüm” rediflidir. Bu na’ta Çerkeşşeyhi-zâde Mehmet Tevfik Efendi nazire yazmıştır. İbrahim Akyol, “Çerkeşşeyhizade Mehmet Tevfik Efendi ve Nef’î’ye Naziresi”, *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, yıl: 1, sayı: 1, Çankırı 2006, ss. 177-190.

Sofuzâde de “sözüm” redifli bir şiir kaleme almıştır. “Küfr-i iḳbâlîñ ‘aduvv-ı bî-emânıdır sözüm / Şanki bir bî-çârenîñ âh u figânıdır sözüm” matlı bu şiirde şair sadece şiire, şairliğe ve sanata dair düşüncelerini anlatmış; şairliğinin üstünlüğünden bahsetmiştir. Fakat na’t özelliği taşıyan herhangi bir unsur kullanmamıştır. Nef’î’nin şiirine bu bağlamda benzememektedir. Zaten şair bu şiiri nazire olarak kaleme aldığını da söylemez. Sadece aynı redifle kendi düşüncelerini aktarmış görünmektedir Nef’î’nin “sözüm” redifli na’t-ı için bkz.: Metin Akkuş, *Nef’î Sanatı ve Türkçe Divanı*, ss. 87-91; Sofuzâde de “sözüm” redifli şiiri için bkz.: 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 175.

Bu nazım şekilleri dışında kalan na'ları gazel formundadır. Gazellerinden biri reddü'l acûz ale's-sadr/iâde sanatı ile kaleme alınmıştır.

Mehmet Tevfik Efendi na'larında, o şanı yüce Peygamber'i öncelikle "nûr" ve "ayna" oluşu ile zikretmektedir. En-Nûr, Esmâ-i Hüsnâ'dandır.⁷¹⁸ Allah'ın zâhir ismiyle tecellisine nûr denilmiştir. Kâinattaki sûretlerde ortaya çıkan vücut olarak tanımlanmıştır. Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı şey, Hz. Peygamber'in nûrudur. Buna nûr-ı Muhammedî (s.a.s) ya da hakikat-i Muhammedî (s.a.s) de denilmektedir. Bu nûr önce Hz. Âdem'e ondan da peygamberler silsilesi ile Hz. Muhammed'e (s.a.s) gelmiştir.⁷¹⁹ Ayrıca, kaynaklarda, nûr-ı Muhammedî'nin, rûh-ı a'zâm, nûr-ı Ahmedî'nin ise zâtın ayn-ı vâhidinden yine kendi zâtına zuhûru yani Vâhid-i Ehad'in tecellisi olduğu belirtilmektedir.⁷²⁰ Cenâb-ı Hakk bilinmeyi murâd etmiş ve ilk olarak da kendi nûrundan Hazreti Muhammed'in (s.a.s) nûrunu yaratmıştır. Daha sonra var edilen her şey bu nûrdan yaratılmıştır. Dolayısıyla "Nûr", Hz. Muhammed'in (s.a.s) de esmâ-i şerîflerindedir.⁷²¹ Hz. Peygamber'in ayette "sirâcen münîrâ/aydınlatıcı ışık" olduğu bildirilmiştir.⁷²² Sofuzâde de Hz. Peygamber'i, şiirlerinde sık sık "en-Nûr" isminin mazharı olduğundan "nûr-ı Kibriyâ"; âlemler onunla aydınlandığından "bâis-i ruşenâ-yı âlem" olarak tasvir etmiştir. Diğer envâr, onun nûrundan muktebestir.⁷²³ Onun nûru sayesinde ilâhî sırlar açığa çıkmış; karanlıklar aydınlanmış; hakikat âyan olmuştur. Herşey onun nûrundan yaratılmıştır bu nedenle aslında her şeyin onunla bir irtibatı vardır ve bu irtibatın anlaşılması yine ve ancak onu bilmekle mümkün olacaktır.⁷²⁴

Âlemlerin yaratılış gayesi Hz. Peygamber'dir. Bütün âlemler onun için yaratılmıştır. Yaratılış sırrının hazinesi odur. Âlemler onun zatıyla şeref bulmuştur. O ayet-i kübrâ-yı Hak'dır. Allah, Hz. Peygamber'in cemâlinde tecellî etmiştir.⁷²⁵ Bu nedenle Mehmet Tevfik Efendi, Hz. Peygamber için, "mir'at-i dîdâr-ı Cenâb-ı Kibriyâ, mir'at-i İlâhî" demektedir. O, mahzen-i esrâr-ı Hak'tır. Dolayısıyla "Hak, cemâl-i Mustafa'sız bilinemez". O, "habîb-i Kibriyâ"dır, "zât-ı mahbûb-ı Huda"dır. Hakk'ın sevdiğini sevmek, gittiği yoldan gitmekle mümkündür. Allah'ı gerçek manada bilmek

⁷¹⁸ "Allah göklerin ve yerin nûrudur", Nûr 24/35.

⁷¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Basın Yayın Organizasyon, Ankara 1997, ss. 562-563.

⁷²⁰ Ömür Ceylan, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 260.

⁷²¹ "Size Allah'tan bir nûr ve apaçık bir kitap (Kur'an) gelmiştir", Mâide 5/15. Müfessirler bu ayette "nûr"dan maksadın Hz. Peygamber olduğunu bildirmişlerdir. Bkz.: Kur'an-ı Kerim, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir I-V*, c. IV, s. 79-83.

⁷²² Ahzâb 33/46.

⁷²³ Hüseyin Vassâf, *Gül Bahçesinden MektuplarMürâselât*, haz.: Mehmet Akkuş, H Yayınları, İstanbul 2016, ss. 195-196.

⁷²⁴ Nûr-ı Muhammedî kavramının ayrıntıları için bkz.: Mehmet Demirci, *Nûr-ı Muhammedî*, Nefes Yayınları, İstanbul 2013.

⁷²⁵ Yazıcıoğlu Muhammed, *Muhammediye*, Sağlam Neşriyat, İstanbul 2014, s. 22.

ancak Hz. Peygamber sayesinde olur. Çünkü “hiçbir akıl salt düşüncesi yönünden gerçekte O’nu öğrenemez. O’nun bilgisine ulaşmak, ilâhî-nebevî bir keşif sayesinde mümkün olabilir”.⁷²⁶ Bu nedenle tevhid ve münâcâtlarında Allah’ın varlığını ve birliğini anlatan Mehmet Tevfik Efendi, O’na ulaşmanın tek yolu olarak, na’tlarında, Hz. Peygamber’i işaret etmektedir. Ancak onu tanıyan, Hakk’ı tanıyabilir; onu bilen Hakk’ı bilebilir; ona uyan, ona ittibâ eden, onun sünnetine sarılan Hakk’a ulaşabilir. Çünkü o, “tanık, müjdeci ve uyarıcı”, “Allah’ın izniyle insanları hidayete çağıran ve etrafını aydınlatan bir nûrdur”.⁷²⁷ Onun nûr-ı marifetinden uzaklaşılması, saadet yollarının bağlanmasına, tuğyan-ı dalâlete sapılmasına dünyada da ukbâda da felaketten kurtuluş ümidinin kalmamasına neden olacaktır.

Yine Mehmet Tevfik Efendi’nin Hz. Peygamber’le ilgili olarak üzerinde durduğu diğer bir konu “âlemlere rahmet olarak” gönderilişidir. O âyet-i kerîmenin de bildirdiği üzere “rahmeten li’l-âlemîn”dir.⁷²⁸ Varlığı cümle yaratılana nimettir. Onun yeryüzünü teşrîfi ile zemîn bir bahar gibi muattar hale gelmiş; onun mi’râcının şerefiyle semâ ehlinin yüzü gülmüştür. Arş-ı azîm onun yüceliğine ta’zim eder, Cenâb-ı Hakk’a en yakın olan melekler, kerrûbiyân, ondan ders almışlardır. O, zeminin, âsumânın, insin ve cinin şeref kaynağıdır. Gizli-âyan her ne var ise yaratan Hallâk, bu âlemi ona davet sahası yapmıştır. O, tüm âlemlerin peygamberidir, mefhar-ı kâinat, hâdi-i mahzûr.

Sofuzâde, na’tlarında sık sık Hz. Peygamber’e devrin ve insanların kötülüğünden şikâyet etmektedir. Millet, ümmetin içine düştüğü cehâlet ve dalâlet karanlığı ancak senin sayende aydınlanabilir çünkü sen yüce bir ihsana sahipsindir, medet eyle demektedir. Cihan derdiyle perişan olmuş, yanılmış yol yitirmiş ümmetine delâlet kılmasını; kemal-i zâtını afv u atâyâ alet kılmasını, dilemektedir. Şair, “Din, iman sahibi” kimseler olduklarını belirttikten sonra şeytanın hükmü altında, düşmanların zulmü altında bulduklarından bahsetmektedir. Devre hâkim olanlar işretten, sefahatten hoşlanmaktadır. İstikametten çıkmış bir devirde idare olunduğundan insanların kalbinden dine, imâna itaatin çıkartılmak istendiğini dile getirerek bu hususlarda Hz. Peygamber’den yardım istemektedir. “Ancak senden korkarız senden başka bize vefâ edecek kimsemiz yok” diyerek emân dilemektedir. Şair, küfür ehlinin en yakın zamanda kahr olup gitmesini istemektedir çünkü galibiyet sancağının sahibi Hz. Peygamber’dir. Onun râhına gitmeyenin âlemde yeri yoktur. Eğer Hz. Peygamber’in övgüsü bir kâğıda yazılsa o kâğıt, Sidre-i Münteha’ya dek uzanır hatta Sidre bile onun medhine hudûd olamaz ve arş-ı âlâ’ya ulaşır. Yazılan bu medhiyenin her

⁷²⁶ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, c. 2, s. 293.

⁷²⁷ Ahzâb 33/46.

⁷²⁸ Enbiyâ 21/107.

bir parçasını âlem-i kudî sakinleri olan büyük melekler alırlar ve bar-gâh-ı Kibriyâ'ya sunarlar, demektedir. Böylelikle, o, şanı yüce nebîye ait her husûsun övgüye değer olduğunu, onun vasıflarının yazmakla bitmeyecek kadar çok olduğunu ifade etmektedir.

Herkes, bütün âlem onu tebcîl etmektedir. Mehmet Tevfik Efendi de onun gibi bir sultanının olması ile şeref duymaktadır. Hz. Peygamber'in bendelerinin isimlerinin yazılı bulunduğu deftere adının yazılı olması, dünya ve ahirette, şair için en büyük şan ve şereftir. Onun ümmetinden olmak bu kadar önemlidir. Bu nedenle lutf u inâyet istemekte, kapısından red olunmamayı arzulamaktadır.

Mehmet Tevfik Efendi, Hz. Peygamber'e duyduğu derin sevgiyi na'tlarında sıklıkla dile getirmektedir. Şair, eşyanın yaratılış gâyesinin muhabbet olduğunu belirttikten sonra bu muhabbetin asıl kaynağının iki âlemin sultanı Hz. Muhammed (s.a.s) olduğunu söylemektedir. Kendisi, onun muhabbet bağında yanıp küle dönmüştür. Hicrânı, hasreti, arzu ve iştiyâkı günden güne artmaktadır. Onun yolunda canını pervane misâl, bin kere vermeye razıdır. Bu uğurda anasını, babasını feda etmeye hazırdır. Susuzluğunu, hasret ateşi ile yanan gönlünü, feyziyle dindirmesini yüce nebîden niyaz etmektedir.

Hz. Peygamber'in irfân denizinin enginliğine vâkıf olan, ona hayran olur çünkü bu denizin, bu irfânın her damlasında eşi benzeri olmayan bir ummân husûsiyeti vardır. Meselâ, *Mesnevî* onun bu şerefli, sonsuz ilminden belki de bir katre bile değildir, onun yüce kapısının nice Mevlânâ'lar bulunmaktadır. Onun makamı "Kabe kavseyn" olmuştur. O bedeniyle ve ruhuyla arşa yükselmiş; Hz. Cebrâil ona yoldaşlık etmiştir. Bu nedenle onun irfânının, ahlakının, ihsanının nitelikleri saymakla bitmez. Onun irfânı ile dolan nice âlimler gelmiş hep onun evsâfını zikretmişlerdir. Çünkü "lisân"ın varlık sebebi, Hz. Peygamber'i övmek, onun güzel evsâfını tasvîr etmektir. Bunun dışında anlatılanların çoğu sanki birer "dil sürçmesi" gibidir. Lisân onu anlatmalı, kalem onu yazmalıdır diyen şair onu anlatmak, medhinin ziyâsıyla âlemleri şâd etmek istemektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in feyzine ulaşmayı diler. Çünkü kendinde, Hz. Peygamber'in övgüsünü yazabilecek kudreti bulmamaktadır. Her açıdan âciz, zayıf, çaresiz, perişandır. Acziyet ve hayret içinde nağmeler düzmektedir lakin nasipsiz bir bülbül gibidir. Onun yüce vasfını, temiz na'tını yazmaktan âciz bir edîb olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'in feyziyle dolmak ister. Onun feyz ü inâyeti olmadan söyleyeceği sözlerin sadece kıl u kâl olacağını bildiğinden onun ism-i pâkini zikrederek nu'ûtuyla gönülleri abâd edebilecek bir kabiliyeti kendisine bahşetmesini, Cenâb-ı Peygamber'den niyâz eder.

Mehmet Tevfik Efendi na'tlarında sık sık duâ ve niyazda bulunarak Hz. Peygamber'den şefaât talep etmektedir. “Tarîk-i hakta senden başka yârimiz yoktur. Senden başka ilticâ edeceğimiz bir melce de yoktur. Ya Resulallâh bize müsaade et, asitânına yüz sürelim, garip kaldık, küfür bastırdı, ne günlerdeyiz İslam'ın mu'ini kalmadı, bize senden başka yardım edecek kimse yoktur. Şer-i şerîfi bıraktık fakat sen mucizeler sahibisin ve biz senin mucizelerinin tecellilerine gönül vermiş müminleriz Hakk'ın tevfik ü hidayetini bize yakın eyle” diyerek yalvarmaktadır.

Şair, gecenin karanlığını geçecek kadar günahının çokluğundan; bunca günahla Cenab-ı Hakk'ın huzuruna varmaya yüzü olmadığından, Hz. Allah günahını afv etmezse, aff u mağfirete yol bulamazsa ne yapacağını bilemediğinden bahseder ve Hz. Peygamber'den medet ister. Hz. Peygamber'in kapısına yüz sürdüğünü, günahı olsa da tevhidi kendine azık edindiğini, bu kapıdan başka kapıya gitmediğini, belirtir. Zât-ı pâkinin affı olmazsa perişanım, bî-tabım, mücrimim, avâreyim, ne olur nazar et, bana yardım et, istimdâd eyle, lutfeyle, kerem kıl, ümitsiz bırakma, her cihetle toprağına yüz sürüşümü kabul et, bütün bu hasb-i halim aslında günahımı arz etmemdir. İnâyet eyle, red etme, sensin sultanım, penahım, efendim, padişahım ya Resulallah, diyerek şefaât talebinde bulunmaktadır.

Mehmet Tevfik Efendi iki kez hacca gitmiştir. Mustafa Kemal'in özel izniyle yaptığı bu ilk haccı, 1938 yılından evvel yaptığı bilinmektedir. Şairin şiirlerinden takip ettiğimiz kadarıyla 1942 yılının Mayıs ayında yaklaşık on beş gün içerisinde dört tane na't-ı şerîf kaleme almış olduğunu görmekteyiz. Bunlardan 21 Mayıs 1942 tarihli olanında Mehmet Tevfik, Hz. Peygamber'i ziyaret etmekten duyduğu sürûru dile getirdikten sonra tekrar gelebilmeyi arzu ettiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle ikinci haccını 1942'de yapmış olması, bu hac seyahati sırasında Medine'ye de uğrayarak Hz. Peygamber'i ziyaret edip orada bir süre kalmış olması muhtemel görünmektedir. Bu dört şiir incelendiğinde şairin, Hz. Peygamber'in kapısına gelmiş olması, toprağına yüz sürmesi, ondan başka kimseye boyun eğmemesi, kimseden yardım ummaması, müşküllerini anlatıp ona iltica etmesi gibi konuların üzerinde ısrarla durulduğu görülmektedir. Şair, Hz. Peygamber'in yukarıda da geçen pek çok husûsiyetini bu na'tlarında da yenilemiş onun övgüsüne yer vermiştir. Bununla beraber seherde kalkıp adil ve insafılı bir hükümdar, “Dâver” olarak tanımladığı Hz. Peygamber'e arz-ı muhabbet ettiğinden bahsetmekte ve ardından “Babu's-Selâm”dan girip “Hazret-i Peygamberime”, “arz-ı niyâz” ederim demektedir. Bilindiği üzere, “Babu's-Selâm” Medine-i Müvvere'de, Hz. Peygamber'in yaptırdığı “Mescid-i Nebevî”nin batı duvarında, kibleye yakın bir konumda yer alan, süslemelerle bezeli en

büyük kapısının adıdır. Öyleyse Mehmet Tefvik Efendi, mihnet ve ızdırap içinde, harîminde hasretle yanan bir bende olarak bu kapıdan girerek Hz. Peygamber'in huzuruna varmış; halini ona arz etmiş; müşküllerini halletmiş; gönlü şevkle dolmuş; büyük bir huzur bulmuş; yağmur gibi bir ihsan u inâyete mazhar olmuş ve tecelli nûrlarına gark olmuştur. Bu hal ile ruhu teselli bulmuş bu büyük nimetle mesrûr olmuştur. "Habl-i metîn" olarak tasvîr ettiği Hz. Peygamber'den kendisine nazar kılmasını; şefkati, ihsanı ve âtîfeti ile muamele etmesini ve tekrar bu âsitâna gelip Hz. Peygamber'in ayağının tozuna yüz sürmeyi arzu ve niyâz etmiştir.

Sofuzâde Tefvik, Hz. Peygamber'in mi'racı ile ilgili pek çok hususu da na'tlarında dile getirmiş, "Mi'râciyye" başlığı altında tek bir şiir kaleme almıştır. Mevlûdiyelerinde ise varlığı ile kâinatı şereflendiren Hz. Peygamber'in kutlu doğumunu konu edinmiştir. Hz. Peygamber için kaleme aldığı "mevlûdiyye" başlığını taşıyan üç adet şiiri mevcuttur.

Mehmet Tefvik Efendi'nin çalışmamızın bu bölümünde 41 na'tı yer almaktadır. Bu na'tlardan 32 tanesi gazel nazım biçimindedir. Şairin diğer nazım biçimlerinde de kaleme aldığı na'tlar dikkat çekicidir.

Bu na'tların nazım şekilleri ve sayıları şu şekildedir:

Nazım Şekilleri	Şiir Sayısı
Gazel	32
Kaside	2
Murabba	1
Tahmis	3
Muhammes	2
Müseddes	1
Toplam	41

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁷²⁹

Na' t-1 Şerif

1 Vücūduñ kıldı Hıađ ekvāna ğāye yā Resūla'llāh
Erişdi qadr u şāniñ müntehāya yā Resūla'llāh
Yol açmışken hadişin ihtidāya yā Resūla'llāh
Düşürdün nefsi der-bend-i hađāya yā Resūla'llāh
Pey-ā-pey uğradık derd-i belāya yā Resūla'llāh

2 Uzaqlaşdıqca nūr-ı ma' rifetden öyle ni' metden
Sa' ādet yolları bağlandı tuğyān-ı dalāletden
Necāt ümīdi eksilmekdedir efkār-ı ümmetden
Olur mu kırtuluş dünyāda ' uqbāda felāketden
Cenāh-ı re' fetin şalmazsa sāye yā Resūla'llāh

3 Kemāl-i zātini ' afv u ' ađā-yı ' abde ālet kııl
Yañılmış yol yitirmüş ümmet-i Hıağ'a delālet kııl
Meded eyle bizi şāyeste-i luğ u ' ināyet kııl
Perişānız cihān derdiyle sultānım şefā' at kııl
Şıgındık bāb-ı ihsān-ı Hıudā'ya yā Resūla'llāh

4 Bi hāmdi'llāh egerçi hisse-dārı dīn ü imānız
Felāket dīde-i küfr-i cedīd-i ehl-i devrānız
Bütün qahr oldu varlıklar şaşırđık deng ü hayrānız
Zebūn-ı hükm-i şeytānız esīr-i zulm ü ' udvānız
Yöneldik bār-gāh-ı Kibriyā'ya yā Resūla'llāh

5 Alır kuvvet günün hükkāmı işretden sefāhatden
İdāre çığdı her yüzde hesāb-ı istiķāmetden
Çıkıp şer' a itā' at i' tiyādı qalb-i milletden

⁷²⁹ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), ss. 30-33.

Nigāh-ı re'fetiñ ayrıldı mı āyā bu ümmetden
Yetiş imdāda sen eyle ħimāye yā Resūla'llāh

6 Tāriķ-ı ħaķda senden başķa yār u muķtedāmız yok
Kerem kānı 'ināyet ma' deni şāħib-vefāmız yok
Cenābıñdan diger bir kimseden ħavf u recāmız yok
Ĥuşūsan ħāķ-i dergāhıñdan özge mültecāmız yok
Ķabūl et āsitāna cebhe-sāye yā Resūla'llāh

7 Ķarīb olduķ bizi seylābe-i küfrān başdırdı
Degil ol sāħada peydā olan tuġyān başdırdı
Te' azzuv eyleyip ser-leşķer-i 'udvān başdırdı
'Adū-yı dīn ü millet düşmen-i īmān başdırdı
Penāh ol mehdī-i şāħib-livāya yā Resūla'llāh

8 Ne günlerdir ki İslām'ıñ mu'ini oldu nā-peydā
Ĥudūd-ı şer' i ķaldırdı mezālīm geldi bī-pervā
Ta' arruzlar devām etmekde İslāmiyyet'e ħālā
Ķulūb-ı mü' mini etmek ister küfr istilā
Verip ħaķķ-ı ķađā şimdi nisāya yā Resūla'llāh

9 Ķuşūr etdik 'ubūdiyyetde ehl-i seyyi'ātız biz
Bırakdıķ dāmen-i şer' i şerifi bī-sebātız biz
Rezil olduķ evet menfūr-ı ķalb-i ķā'inātız biz
Faķat dildāde-i dīdār-ı şāħib-mu' cizātız biz
Muķārin eyle Tevfik ü hüdāya yā Resūla'llāh

1 Haziran 1935

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁷³⁰

- 1 Olup mir' at didārīñ Hudā'ya yā Resūla'llāh
Şafalar verdi 'aşkın mübtelāya yā Resūla'llāh
- 2 Edilse baḥş-i deryā-yı 'ināyet ü 'aṭā elbet
Olur keff-i kerīminden kināye yā Resūla'llāh
- 3 Yazılsa bir kitāba ḥarf-i medḥ-i zātı zī-şanıñ
Uçar evrāk Sidretü'l-müntehā'ya yā Resūla'llāh*
- 4 Degildir medḥiñe ser-ḥad rif' at-i Sidre'ler ḥattā
Tefevvuk gösterir 'arş-ı 'alāya yā Resūla'llāh
- 5 Alır her pāresin kerrūbiyānı 'ālem-i ḳudsī
Şunarlar bār-gāh-ı Kibriyā'ya yā Resūla'llāh
- 6 Ḳuluñ Tevfik'e sultānım meded-fermā-yı iḥsān ol
Yüzün sürdükce ḥāk-i ilticāya yā Resūla'llāh

15 Haziran 1935

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁷³¹

- 1 Günehden yok vişāle iḥtimālim yā Resūlallāh
Ġarīb ü bī-mecālim pāy-mālim yā Resūla'llāh
- 2 Kerem ḳıl bize ki ḥāk-i deriñden nā-ümīd etme
Murādımdır cihānda rūy-mālim yā Resūla'llāh
- 3 Firāḳiñden yanar nāra derūnum āh-ı ḥasretle
Za' ifim bī-mu' inim bī-mecālim yā Resūla'llāh

⁷³⁰ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 33.

⁷³¹ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 8a-8b.

4 Huzūra varmağa yüz bize ‘afv-ı zāt-ı pākīndir
Qabul et her cihetle ‘arz-ı mālīm yā Resūla’llāh

5 Beni mişkīn ğarīb dergeh-i devlet-me’ābīnda
Sana ‘arz-ı günehtir ḥasb-i ḥālīm yā Resūla’llāh

6 Seni zikr etmek için Ḥālīk-ı Yezdān eşyāy
Qılıpdır ḥalk daḥī bu kīl u kālīm yā Resūla’llāh

7 Uyandır şem‘ini Tevfīk ğarībīn bezm-i vaşlından
Ser-i pervāne-i ḥayl-i cemālīm yā Resūla’llāh

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün⁷³²

1 Ümīdim ḥak-i pāyīnden keremdir yā Resūla’llāh
Ki zīr-i ülfetiñ ḥayrū’l-ümemdir yā Resūla’llāh

2 Ḥayāt ravzasına elbette şol bir nā’ilān kim
Vişāli pākīne Bağ-ı İrem’dir yā Resūla’llāh

3 Derūnu ism-i pākīnle müzeyyen olsa bir zātīn
Vücūdu Ravza vü ḳalbi Ḥarem’dir yā Resūla’llāh

4 Qılıp ehl-i ‘aşīkī eyle müstaġnī vişāliñle
O dürr-i gevher-i baḥr-i etemdir yā Resūla’llāh

5 Firāḳīñla yanan ‘uşşāḳ-ı bī-ser ü pāların Tevfīk*
Der-āġūş-ı ğamı bir eşk ü nemdir yā Resūla’llāh

⁷³² 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 8b.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷³³

- 1 Yā Resūla'llāh liyākat bende yođ kim yād edem
İsm-i pākiñ nūriyla dil Őhrini ābād edem
- 2 Çare-cū-yı firkatim yandır murādım Őem'ini
Zāt-ı 'ālī ķurbiñe biñ kerre cānım dād edem
- 3 İŐtiyāķım artdı gūn gūn ey keremkān-ı kerem
Hāne-i vaŐlında izhār 'aŐķ-ı māder-zād idem
- 4 Sidre devr eyler seni seyr eyledikçe 'arŐı sen
Hāk-i pākiñe fedā biñ kerre ũmm ecdād edem
- 5 Āb-ı feyziñ ile sīr-āb eyle Tefiķ bendeñi
Gevher-i medhiñ ziyāsiyla cihānı Őād edem

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fa' lün)⁷³⁴

- 1 Hīkmet-i hīķat-i eŐyā ki muħabbet eşeri
Ol muħabbetdir o kim oldu dū 'ālem degeri
- 2 Őems-i tābān-ı haķīķat ki odur sırr-ı Hūdā
Erdi vaħdet iline zāt-ı ma' ārif gūheri
- 3 'Arş u ferŐ ũ mele-i 'āliye oldu maķdem
EriŐip 'ālem-i lāhūta me' an cism ũ seri

⁷³³ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 28b.

⁷³⁴ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 35a; Bu Şiir hem 11.defter de hem de *Hulviyat*'ta s.20-21'de, bazı kısımları farklı olmakla birlikte mevcuttur.

4 Ne alıp n u zamn ne mekn  cihn
Yo iken zt-1 u dunda ann bl  peri

5 Bilmeyiz bilmedi hem-makdemi t Sidre olan
Bu haıat demini nerde  ul-i beeri

6 Tevfik'e eyle efat derii ıldı Hud
Me'men-i h u ged melce'-i insn  peri

mef iln mef iln mef iln mef iln⁷³⁵

Na t-1 erif

- 1 Penh-1 merametsin mcrimne y Resla'llh
Verir ismin afa alb-i hazne y Resla'llh
- 2 Vcdun ni met-i maz-1 Hud'dır cmle ekvna
Gne sensin semvt u zemne y Resla'llh
- 3 Gzn hep ztna dikmi urur bi'l-cmle mevcdt
El am *“rahmeten li'l-alemn”*⁷³⁶ y Resla'llh
- 4 Zhrundur zhr-1 nr-1 Zt-1 Kibriy elbet
Sen oldun sırr-1 tekvne hazne y Resla'llh
- 5 Seni rh-1 laifn rehber-i mi racin olmudur
Rikbin adı yol Rh'l-Emn'e y Resla'llh
- 6 Merref olduin nr-1 didarnla ser-t-ser
Metf-1 udsiyn oldu Medne y Resla'llh

⁷³⁵ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 19; Abdulkadirolu, *Kltrmzden Esintiler*, s. 374.

⁷³⁶ “Biz seni ancak *lemlere rahmet* olarak gnderdik”, Enbiy 21/107.

7 Olupdur en büyük şân u şeref dünyâ vü ‘uqbâda
Yazılmağ bendegâniñ defterine yâ Resûla’llâh

8 Niyâzım etme red luğf u ‘inâyet eyle sulţânım
Muğâbbet bâğınıñ hâkisterine yâ Resûla’llâh

9 Eder evşâfını Tevfik dest-âviz-i istimdâd
Nazar kıl hâcet-i ‘abd-i kemîne yâ Resûla’llâh

13 Kânûn-ı Evvel 1935

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün⁷³⁷

Na‘t-ı Şerif

- 1 Cemâliñ mağla‘-ı nûr-ı hüdâdır yâ Resûla’llâh
Behâ-yı hüsniñe ‘âlem fedâdır yâ Resûla’llâh
- 2 Bahar-ı ma‘rifetde bir gül-i zîbâ-yı vağdetsiñ
Niğeh-bâniñ Cenâb-ı Kibriyâ’dır yâ Resûla’llâh
- 3 Olunca mevrîd-i vağy-i ilâhî kalb-i müştâkıñ
Vücûdiñ levh-i mağfûz-ı Hudâ’dır yâ Resûla’llâh
- 4 Saña verdi Hudâ-yı lem yezel ‘ilmiñ tecellâsın
Sebağ-ı hân-ı kemâliñ enbiyâdır yâ Resûla’llâh
- 5 Risâlet emriñe âyât-ı Hağ eyler şehâdet hep
O âyetler ki hep mu‘ciz-nümâdır yâ Resûla’llâh

⁷³⁷ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 26; Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 375-376’da yer almaktadır.

- 6 Muḳadderdir zuhūrîñ gerçi nesl-i şulb-i Ādem'den
Vücūdîñ kâ'inâta mübtedâdır yâ Resûla'llâh
- 7 Señi âyîne kılmış şun' -ı ḳudret vahdet-i zâtına
O ma' nâya cenâbîñ⁷³⁸ âşînâdır yâ Resûla'llâh
- 8 Bütün evşâf u ahvâliñde hiç bir beñzeriñ yoḳdur
Temâmiyyet bu şüretde sañadır yâ Resûla'llâh
- 9 Ḳuluñ Tevfîḳ'e âlemden bu devlet hazz-ı kâfidir
Ki miḳdârınca meşḡülü'ş-şenâdır yâ Resûla'llâh

28 Kânûn-ı Evvel 1935

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün⁷³⁹

Na' t-1 Şerîf

- 1 Ey olan vâsıta-i kâmile feyz ü fütûḥ
Saña dirsem de revâdır cesed-i ' âleme rûḥ
- 2 Sensin ol mâye-i iksîr-i sa' âdet ki seniñ
İsm-i pâkiñdir eden Ādem ü Havvâ'ya sünûḥ
- 3 Râh-yâb-ı ḥarem-i ḳurb-ı İlâhî sensiñ
Hep saña ḳıldı müyesser o maḳâmı Sübbûḥ
- 4 Seyr-i mi' râciña şükrâne için ḳıldı Ḥalîl
OḒlunu ḥâl-i ḥayâtında mişâl-i mezbûḥ

⁷³⁸ Şair, şiirin bu kısmına “yâḥûd hüviyet-i tıynetîñle” şeklinde bir not düşmüştür.

⁷³⁹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 34.

5 Şu veren ‘āleme deryāyı kemālātūndır
Gemisin şaldı o deryāya hemān Hāzret-i Nūh

6 Medh-i evşāfīnī Kur‘ān-ı Kerīm oldu muhīt
Şafha-i dehre şıgar mı yazılan kayd-ı şurūh

7 Kenz-i kadrinde sen ol gevher-i yektāsın kim
Levh-i maḥfūz-ı İlāhī’de şıfātūnı memdūh

8 Lāl olup midḥat-i zātında bütün ehl-i beyān
‘Acz ile oldu derūn-ı şu‘ arā hep mecrūh

9 İtme dāreynde Tevfīk’i ināyetden dūr
Ey olan vāsıta-i kāmīle-i feyz ü fütūh

15 Kânûn-ı Sâni 1936

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün⁷⁴⁰

Na‘t-ı Şerīf

1 Olunca nūr-ı zātın ḥalk-ı evvel yā Resūla’llāh
Cenābīnı oldu mevcūd-ı mükemmel yā Resūla’llāh

2 Señinçün oldu Ādem kıble-i tekrīm-i rūḥānī
Ḳurulmuşdur señinçün işbu maḥfil yā Resūla’llāh

3 Olup nūr-ı cemāliñ cilve-gāhı Cennetü’l-Me’vā
Ḥuzūr-ı Ādem’i ‘aşk etdi muḥtel yā Resūla’llāh

⁷⁴⁰ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 107-108.

4 Göründü peyker-i hüsnüñ cemāl-i pāk-i Havvā'dan
Budur ünsiyetiñ esbābı mücmel yā Resūla'llāh

5 Añı eyler taħarrī her cihetten cümle mevcūdāt
Añı ta'lime geldi cümle mürsel yā Resūla'llāh

6 Şuħūd-ı zāt-ı Haķ ancaķ sañā iħsān olunmuşdur
Tevellüd eylediñ çeşm-i mūkaħħal yā Resūla'llāh

7 O mi' rāc-ı mu'allā istivā-yı bezm-i “*ev ednā*”⁷⁴¹
Maķāmıñdır kitābıñ vaħy-i münzel yā Resūla'llāh

8 Alıp levħ ü ķalemden 'ilm-i muṭlaķ 'arş-ı a'zamdan
Vücūdıñ oldu bir ferd-i müfaḍḍal yā Resūla'llāh

9 'Aceb mi görmese bedr-i kemālīñ evc-i iclālīñ
Sevād-ı küfr ile çeşmān-ı aħvel yā Resūla'llāh

10 Lisān-ı ehl-i dil faşlü'l- ħiṭāb-ı mu'cizātıñdır
Kemālātıñ bütün müsbet müdellel yā Resūla'llāh

11 Tebā'ud eylemişse ħükmü var mı şer'-i pākiñden
Tecāhül eyleyip bir ķavm-i erzel yā Resūla'llāh

12 Ķalır fāsıķlar elbet ni' met-i Tefiķ'den maħrūm
Olurlar bend-i küfrān-ı müselsel yā Resūla'llāh

2 Haziran 1936

⁷⁴¹ “İki yay birleşimi *veya daha da yakın*”, Necm 53/9.

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁷⁴²

Na' t-ı Şerîf

- 1 Meded muhtâc-ı ihsân u ' aţâyız yâ Resûla'llâh
Ġarîbiz kavm-i meslûbu'r-recâyız yâ Resûla'llâh
- 2 Yıkıldık olmadık bir hâle girdik derd-i zilletle
Esir-i fitneyiz ehl-i belâyız yâ Resûla'llâh
- 3 Zâhir ol yetdi artıķ darb-ı dest-i mu' cizâtıñla
Derûnu hâk-pâya cephe-sâyız yâ Resûla'llâh
- 4 Bu devrân-ı felâketde elem çekdikce sultânım
Mücessem nâle vü şît u şadâyız yâ Resûla'llâh
- 5 Kemîne ümmetiz işyânımızla ' abd-i nâ-çârız
Ġabûl et çâre-cûy-ı ilticâyız yâ Resûla'llâh
- 6 Teveccüh-gâhımız dârü'l-emân-ı na' t-ı pâkiñdir
Şabâh-ı haşre dek şâhib-nevâyız yâ Resûla'llâh
- 7 Dem-â-dem yâd edip esmâ-i pâkiñ arz eder Tevfîķ
Meded muhtâc-ı ihsân u ' aţâyız yâ Resûla'llâh

7 Temmuz 1936

⁷⁴² 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 126.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷⁴³

Na' t-1 Şerif

- 1 Eylemiş hilkat-i tezyin zātın ile hūbsun
Hūsn ile 'ālemleri meftūn eden maḥbūbsun
- 2 Nūr-ı vechiñ eylemiş ufq-ı melāḥāt-den zuhūr
'Arz-ı dīdār et yeter bilmem neden maḥcūbsun
- 3 Ruḥlarıñdan eylemiş ḥüsn-i ezel keşf-i nikāb
Ma' şer-i idrāke ḥayret-baḥş olan āşūbsun
- 4 Vezniñe olmaz bedel dünyā vü mā-fī-hā seniñ
Ma' den-i imkān içinde gevher-i maḥlūbsun
- 5 Şūretiñ vaşfiñda lüknet gösterir ḥüsn-i beyān
Zātını ta' rife imkān olmayan kerrūbsun
- 6 Öyle bir rūḥ-ı muşavversin ki şaḥn-ı lā-mekān
Cilve-gāhiñdır bütün ol cānibe meclūbsun
- 7 Na' t-1 pākin vird edip Tevfiḳ ol raḥbu'l-lisān
Sen belāgat 'ālemiñde şāḥib-i üslūbsun

28 Ağustos 1936

⁷⁴³ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 141.

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fa' ūlūn⁷⁴⁴

Na' t-i Nebevî

- 1 Āyīne olup Һikmet-i icāda zuhūruñ
Gösterdi bütün 'āleme ol Һikmeti nūruñ
- 2 Endīşe ki hep cilve edip 'ilm-i İlāhī
Kenz-i ezeliñ kāşifesi oldu Һuzūruñ
- 3 Gösterdi o āyātı saña 'ayn-ı yaķīniñ
Sebķ etmeden evvel bu güzer-gāha mūrūruñ
- 4 Evşāfiñi ta' rife nüzūl eyledi Tevrāt
Na' tñ gibidir şivesi İncil ü Zebūr'uñ
- 5 Sensin güher-i maķşad-ı 'ālem ki vücūduñ
Sermāyesidir 'iddet-i edvār u meşhūruñ
- 6 İns ü melek ü cinne maķāmıñ ola ma' lūm
Ma' nāsı budur demdeme-i ba' ş ü nüşūruñ
- 7 Ey mihr-i cihān-gīr-i risālet ki seniñdir
Hep mā-ھاşalı ma' den-i imkān ü dūhūruñ
- 8 Һaķ zāhir iken 'aksini işbāt için elbet
Var olması dünyāda bütün küfr ü şūrūruñ
- 9 Tevfīķ yine tarz-ı digeri eyledi iħdās
Tavşīf-i risāletde seniñ ھاb' u şu' ūruñ

2 Eylül 1936

⁷⁴⁴ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 144.

fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilün⁷⁴⁵

Na^ç t-1 Şerîf

- 1 Bildim ey yâķüt-1 zîbâ gevher-i ħüsnâ seni
Eylemiş iklîl ü tâc devlet-i istignâ seni
- 2 Öyle bir ^ç arş-1 sipihr-i ħüsne mâliksin ki sen
Ķarşılar ħürmetle cünd-i ^ç âlem-i bâlâ seni
- 3 Ma^ç den-i imkâna sen kıymet verip etdin mezâd
^ç Āşık-1 dîdâr olanlar aldılar ammâ seni
- 4 Sen o mihr-i ^ç âlem-ârâsın ki nûruñdan seniñ
Oldu mevcûdât peydâ gösterir hâlâ seni
- 5 “*Aĥsen-i taķvîm*”⁷⁴⁶ vaşf-1 zât-1 pâkiñdir seniñ
Maĥzen-i ^ç ilm eylemişdir sırr-1 “*mâ evĥâ*”⁷⁴⁷ seni
- 6 Bedr-i evc-i ıšťıfâ kılmış seni Rabbü’l-Enâm
Seyr eder ey nûr-1 ^ç âlem dîde-i dünyâ seni
- 7 Şâniñi tebcîl içindir aşl-1 mi^ç râc-1 güzîn
^ç Ālem-i ħudse getirdi tâc-1 “*kerremnâ*”⁷⁴⁸ seni
- 8 Şehper-i himmetle seyr etdiñ makâm-1 vaĥdeti
Her cihetle bir yaratmış Ĥâlîķ-1 a^ç lâ seni
- 9 Yâ Resûla’llâh kemîne bende-i dîvâne kim
Cân u dilden eylerim ta^ç zîm-i “*âmennâ*”⁷⁴⁹ seni

16 Eylül 1936

⁷⁴⁵ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s.150.

⁷⁴⁶ “Biz gerçekten insanı *en güzel bir biçimde* yarattık”, Tîn 95/4.

⁷⁴⁷ “Böylece Allah kuluna *vahyedeceğini vahyetti*”, Necm 53/10.

⁷⁴⁸ “Andolsun *biz* insanoğlunu *şerefli kıldık*...”, İsrâ 17/70.

⁷⁴⁹ “*biz iman ettik*“, Âl-i İmrân 3/16.

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁷⁵⁰

Na' t-1 Şerîf

- 1 Cemâliñ âfitâbı mihr-i enverden münevverdir
Vücûd-ı aqdesiñ envâr-ı zât-ı Hakk'a mazhardır
- 2 Nübüvvet tâ ezelden manşıb-ı 'âlî cenâbıñdır
Anıñçün cedd-i pâkiñ Hâzret-i Âdem peyamberdir
- 3 Olur gîsûlarıñ ğayr-ı nisâr-ı 'âlem-i vaḥdet
Türâb-ı âsitâniñ reşk-baḥş-ı misk-i ezferdir
- 4 Hârîminde olur kerrûbiyân âmâde-i tekrîm
Kedûrât-ı beşerden ravza-i pâkiñ muṭahḥardır
- 5 Mu'atṭar çehre-i 'ulyâ ki ervâḥ eyler isti'âb
O 'âlî ḳubbe kim envâ' -ı feyz ile muatṭardır
- 6 Sen ol maḥbûb-ı 'âlemsin ki 'âlem kâ'inâtiñdir
Ġarâz icâddan zât-ı şerîfiñdir muḳâdderdir
- 7 Eyâ şâh-ı rusul Tevfîḳ'e aḳşâ-yı murâd ancak
'Înâyet-ḫâne-i pâkiñde ber-cây-ı mu'aḥḥardır

8 Kânûn-ı Evvel 1936

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁷⁵¹

Na' t-1 Şerîf-i Nebevî

- 1 Sen ol sulṭân-ı zî-şânsın 'ubûdiyyet cihânında
Sen ol ḫurşîd-i tâ-bânsın ḫaḳîḳat âsumânında

⁷⁵⁰ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 37.

⁷⁵¹ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 60.

- 2 Saña maḥşūşdur vaḥdet-serā-yı ʿilm-i Rabbānī
Gürūh-ı enbiyā nevbet geçirdi āsitānında
- 3 Saña etmiş ifāza varlığın Esmā-i Ḥüsna hep
Cemālu'llāha mir'āt oldu vechiñ lā-mekānında
- 4 Olup Rūḥu'l-Kudüs rūḥuñla hem-rāz-ı tecelliyāt
Zuhūra geldi ḥüsnuñ āyeti rūḥu'l-beyānında
- 5 Bıraḫdı sīretiñ seyr-i ʿuluvvu himmetiñ ḫattā
Cenāb-ı Ḥazret-i Cibrīl'i kendi ḫaddi yanında
- 6 Sen ol maḥbūb-ı yektā mesned-i ḫurb-ı ilāhisiñ
Ki olmuş menziliñ ʿarş-ı muḥābbet āşiyānında
- 7 Meded ey maḫşad-ı aḫşāsı hep tekvīn ü icādiñ
ʿİnāyet ḫıl ḫuluñ Tevfīḫ'e vaḫti nā-tuvānında

14 Şubat 1937

mef ʿülü mefā ʿilü mefā ʿilü fa ʿülün⁷⁵²

Müseddes

- 1 Şol kim bu fenā kişveriniñ māhını bilmez
İnsānlığın ʿālemde olan cāhını bilmez
Beyhūde yaşar veche-i dil-ḫāhını bilmez
Leyl-i keremiñ zevḫ-i seher-gāhını bilmez
Vāy ol kişiniñ ḫāline Ḥaḫ rāhını bilmez
Peyḡamberiniñ şānını Allāh'ını bilmez

⁷⁵² 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), ss. 25-26; Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 394-395.

2 Hâk' dır bu cihân aynasından müncele*
Yokdur burada zerre kadar şübhe maḥallî
Olmuş bütün âyât u 'alâmât ile belli
Câhil nereden bulsa gerek derde tesellî
Vây ol kişiniñ ḥâline Hâk râhını bilmez
Peygamberiniñ şânını Allâh'ını bilmez

3 Yolsuz giderek ḳahra taḥammül ne cesâret
'İşyâna dalıp eyleyerek terk-i 'ibâdet
Her yerde ve her mes'elede nefse itâ'at
Âlûde-i her reng-i füsûn-kâr ḳalâlet
Vây ol kişiniñ ḥâline Hâk râhını bilmez
Peygamberiniñ şânını Allâh'ını bilmez

4 Ol faḥr-i cihân cilve-gehi 'arş-ı mu'allâ
Ḥâk-i ḳademi zîb-i deh-ḫârem-i a'lâ
Na't-ı şerefî "*sümme denâ*" sümme "*tedellâ*"⁷⁵³
Dönmekte iken 'âlem anıñ nâmına ḥâlâ
Vây ol kişiniñ ḥâline Hâk râhını bilmez
Peygamberiniñ şânını Allâh'ını bilmez

5 Hâk zâhir iken gün gibi bî-mâni'-i rü'yet
Biñ dürlü eşer eyler iken âḳili da'vet
Her zerre vücûduyla bu ma'nâya delâlet
Her manzarada var iken işbât-ı hüviyet
Vây ol kişiniñ ḥâline Hâk râhını bilmez
Peygamberiniñ şânını Allâh'ını bilmez

⁷⁵³ "Sonra iyice yaklaştı" ve "sarktı", Necm 53/8.

6 Ol şāh-ı ʿalā mesnedi bu kevn ü mekânıñ
Ser-tâc-ı mübâhâtı bütün ins ile cānıñ
Sermāye-i hüsñ ü şerefi hür u cinānıñ
Ārāyış-i hikmet-eşeri cān u cihānıñ
Vāy ol kişiniñ hāline Hāq rāhını bilmez
Peyğamberiniñ şānını Allāh'ını bilmez

7 Olmuş bu cihān varlığınıñ rehberi Tevfik
İşbu şādef-i ma'rifetiñ gevheri Tevfik
Mizāb-ı şerī' atdır anıñ Kevşer'i Tevfik
Ālemler anıñ devletiniñ kişveri Tevfik
Vāy ol kişiniñ hāline Hāq rāhını bilmez
Peyğamberiniñ şānını Allāh'ını bilmez

15 Eylül 1941

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷⁵⁴

Na' t-ı Şerif

- 1 Māhitāb-ı leyle-i kadr-i Hudā'sın yā Resūl
Āfitāb-ı maṭla' -ı nūr-ı hüdā'sın yā Resūl
- 2 Zāt-ı pākiñdir velī ni' met-i ʿālem seniñ
Luṭf-ı maḥşūş-ı Cenāb-ı Kibriyā'sın yā Resūl
- 3 ʿAql-ı küll hayrettedir keyfiyyet-i mi' rāciña
ʿĀlem-i lāhūt-ı vaşla reh-nümāsın yā Resūl
- 4 Rūḥuñ olmuşdu nübüvvetle ezelde tāb-nāk
Kā'ināta fer veren nūr-ı ziyāsın yā Resūl

⁷⁵⁴ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 100.

- 5 Zātına maḥbūb edip etmiş vücūduñ iştıfā
Nāzenīn-i Ḥāzret-i Rabbū'l-a' lā' sım yā Resūl
- 6 Cāmi' -i nūh-ḳubbe-i kevne seni ḳılmış imām
Enbiyā vü mürselīne muḳtedāsın yā Resūl
- 7 Sensin ol yekṭā şeref-baḥş-ı mesīr-i lā-mekān
Şekl-i cismānīde kerrübī edāsın yā Resūl
- 8 Cevher-i ḥüsn ile bulmuş zāt-ı zī-şāniñ şeref
Meşhed-i ḥilḳatde bī-mişl ü behāsıñ yā Resūl
- 9 Ḥāk-i pāyiñden diler Tevfīḳ ancaḳ ' aṭıfet
Sen şeh-i iḳlīm ü iḥsān u ' aṭāsın yā Resūl

6 Mayıs 1942

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷⁵⁵

Diger Na' t-ı Şerīf

- 1 Zūlm ü ' udvāna ḳarīnim yā Resūla'llāh meded
Derd ü miḥnetle ḥazīnim yā Resūla'llāh meded
- 2 Āsitān-ı luṭfuña ruḥ-sūde bir ' abd-i faḳīr
Beste-i "ḥābl-i metīn" im yā Resūla'llāh meded
- 3 Dā'imā ümmīd-i iḥsāniñla eyler intizār
Dīde-i ḥayret-rehīnim yā Resūla'llāh meded

⁷⁵⁵ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 101.

- 4 Kimseye sāyeñde etmem ser-fürü ' arz-ı niyāz
Zümre-i ehl-i yemīnim yā Resūla'llāh meded
- 5 Kimseden ümmīd-i istimdāda yoğdur hācetim
Sālik-i şer' -i mübīnim yā Resūla'llāh meded
- 6 Rū' yetiñ ' aşkıyla olmuşdur hayātım lā-mekān
Bāb-ı lütfiñda mukīnim yā Resūla'llāh meded
- 7 Ey Resūl-i Kibriyā Tevfik'e et ' atf-ı nigāh
Şefqatiñ olsun mu' īnim yā Resūla'llāh meded

18 Mayıs 1942

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁷⁵⁶

Na' t-ı Şerīf

- 1 Ezelde eyledi zātıñ tehallī yā Resūla'llāh
Bütün esmā' -i Hāğ etdi tecellī yā Resūla'llāh
- 2 Sen ol mecmū' a-i āşār-ı evşāf-ı Hūdā'sın ki
Seniñle oldu kevnīñ ' ağd u hālli yā Resūla'llāh
- 3 Te' ayyün eylediñ āyāt-ı kübrā-yı İlāhī'den
Makāmiñ ' arş-ı istiğnā maḥalli yā Resūla'llāh
- 4 Olup mir'āt-ı vech-i Zāt-ı Muḥlak zāt-ı zī-şāniñ
Seniñle oldu Hāğ ' ālemde belli yā Resūla'llāh

⁷⁵⁶ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 103.

- 5 Cihānda bir diger vaḥy-i mübīn-i Kibriyā sensiñ
Beyāniñ olmuş ‘irfāniñ ecelli yā Resūla’llāh
- 6 ‘Ulūm-ı evvelīn ü āḫirīne indigiñ ma‘lūm
Ḥadīs ü ‘ilm ü ḥikmetle tevellī yā Resūla’llāh
- 7 Ḥarīm ü luṭf u iḥsāniñda ednā bendedir Tevfiḳ
Bu ni‘metle bulur rūhum tesellī yā Resūla’llāh

18 Mayıs 1942

fe‘ilātün(fā‘ilātün) fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün(fa‘lün)⁷⁵⁷

- 1 Her seher ‘arz-ı muḥabbet ederim dāverime
İlk işimdir bu benim her gün otursam yerime
- 2 Girerim Bāb-ı Selām’a ederim ‘arz-ı niyāz
Açarım el varırım Ḥazret-i Peygamberime
- 3 Göñlüme reh-ber olur cāzibe-i şevḳ-i ḥuzūr
Bulurum çāre-i ḥal öylece müşküllerime
- 4 O naşıl der-geh-i vālā-yı ‘ināyetdir kim
Yağdırır bārān-ı iḥsānını ḥākisterime
- 5 O naşıl maşrık-ı envār-ı tecellīdir kim
Gün doğar feyz-i fütūḫāt-ı Ḥudā’dan serime
- 6 Vaşf-ı zi-şānımı endişem edinmiş evrād
Ḥutbe-i medḥini durmaz oğurum ezberime

⁷⁵⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 105.

7 İsterim etmegi Tevfik ziyâret tekrâr
Yüzümü sürmege hâk-i der-i Peygamberime
21 Mayıs 1942

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün⁷⁵⁸

Na' t-ı Şerif

- 1 Ey âyet-i kübrâ-yı Hâk zâtıñ aceb fehvâsı var
Kim der ki zâtıñ olmasa bu 'âlemiñ ma' nâsı var
- 2 Etmiş tecellî Zât-ı Hâk zâtıñda ey nûr-ı başâr
Dünyâda da ûkbâda da âyâtıñıñ 'uzmâsı var
- 3 Hâyrân olur vâkıf olan 'irfânıñıñ 'ummânına
Her kıatre-i 'irfânıñıñ 'ummân-ı bî-hemtâsı var
- 4 Kevn ü mekân ol nûr-ı maḥzıñıñ 'arş-ı istiğnâsıdır
Maḥbûb-ı Hâk olmaḫ gibi bir mesned-i a' lâsı var
- 5 Bir kıatre olmaz *Meşnevî*' ilm-i şerifinden aniñ
Hâk-i der-i vâlâsıñıñ biñlerle Mevlânâ'sı var
- 6 Olmuş maḫâmı "*Kâbe kavseyñ*"⁷⁵⁹ ol nezîl-i vuşlatıñ
Seyrân-geh-i lâhût olan mi' râcâ "*ev ednâ*"sı⁷⁶⁰ var
- 7 Ey lâ-naẓîri ḫilkatiñ 'âlem seni tebcil eder
Tevfik'e yetmez mi şeref zâtıñ gibi mevlâsı var

⁷⁵⁸ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 150.

⁷⁵⁹ "*İki yay birleşimi* veya daha da yakın", Necm 53/9.

⁷⁶⁰ "*İki yay birleşimi veya daha da yakın*", Necm 53/9.

- 8 Her lahzada yüz biñ taḥiyyât ü selâm olsun saña
Her lahza qadr ü şanıñın i' lâ vü isti' lāsı var
3 Teşrîn-i Evvel 1942

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün⁷⁶¹

**Zâtî Merhûmuñ Na't-ı Nebevîye Dâ'ir Olan
Bir Beytini Taẓmîn İden Muḥammeddir**

- 1 Ey vücûdu kenz-i iqlîm-i ' adem sermâyesi
Süllem-i iclâliñin ' arş-ı kerem bir pâyesi
Sen ḥabîbiñ mezher-i vaḥdet olunca dâyesi
Ḳâmetiñ ey bûstân-ı lâ-mekân pîrâyesi
Nûrdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi
- 2 Eylemiş zâtında ḳudsiyyet tecellî âşikâr
Seyr olur mir'ât-ı dîdârında nûr-ı vech-i yâr
Şekl-i cismâniyyetiñ ecsâm ile olmaz ' ayân
Ḳâmetiñ ey bûstân-ı lâ-mekân pîrâyesi
Nûrdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi
- 3 Şûret-i pâkiñde peydâ cilve-i ḥüsn-i şifât
Sen o gevhersin ki olmuşdur şadef bu mümkinât
Kendi şahşın bî-mişâliñdir en evvel mu' cizât
Ḳâmetiñ ey bûstân-ı lâ-mekân pîrâyesi
Nûrdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi
- 4 Öyle bir maḥbûb-ı zîbâsın ki ey rûḥî fedâk
Bulmamış bir ferd ḥüsnünde mişâl-i iştirâk
Eylemiş ḳudret seni her vech ile ma' şüm u pāk

⁷⁶¹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 13-14.

Ķāmetiñ ey bñstān-ı lā-mekān pīrāyesi
Nñrdan bir servdir dñşmez zemīne sāyesi

5 Sensin ancak   alem-i imkān için aşl-ı uşul
Ķıble-i kevn ü mekān zāt-ı řerifñ yā Resul
Bezm-i “**ev ednā**” da etmişdir seni Mevlā abul⁷⁶²
Ķāmetiñ ey bñstān-ı lā-mekān pīrāyesi
Nñrdan bir servdir dñşmez zemīne sāyesi

6 Olmadan icāda kudret Hālık’ıñ fermān-beri
Eylemiş evvel seni āhir zamān peygamberi
  Arř-ı maħbūbiyyetiñ zātıñ olunca dāveri
Ķāmetiñ ey bñstān-ı lā-mekān pīrāyesi
Nñrdan bir servdir dñşmez zemīne sāyesi

7 Ey erāğ-ı çeşm-i   alem ey fñrñğ-ı şems ü māh
Ey mñnevver reh-nümāyı sāha-i vaħdet-nigāh
Çeşm-i pākindir muaddes şuret-i zıll-i İlāh
Ķāmetiñ ey bñstān-ı lā-mekān pīrāyesi
Nñrdan bir servdir dñşmez zemīne sāyesi

8 Oldu hep na  t-ı řerifñ yād edip raşbu’l-lisān
Cümle erbāb-ı beyān u zümre-i kerrūbiyān
İşbu   āli maşla ı Tevfik eder vird-i zebān
Ķāmetiñ ey bñstān-ı lā-mekān pīrāyesi
Nñrdan bir servdir dñşmez zemīne sāyesi

17 şubat 1939

⁷⁶² “İki yay birleşimi *veya daha da yakın*”, Necm 53/9.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷⁶³

- 1 Ey Resül-i Kibriyâ ey maḥzen-i esrâr-ı Hâk
Aldılar kerrübiyân-ı ma' rifet senden sebaḳ
- 2 Zât-ı pâkiñdir muḳaddes levh-i maḥfûz-ı ezel
Hilḳat-i kevn ü mekāna verdi Hâk andan nesak
- 3 Bezm-i ' âlem zât-ı zî-şanıñla bulmuşdur şeref
Meclis-i ' uḳbâda sensin şadr-ı tekrîme eḳak
- 4 Mevkib-i iclâline ta' zîm eder arş-ı ' azîm
Süllem-i iḳbâliñ oldu âsumân-ı nüh-ḫak
- 5 Sensiñ ol maḥbûb-ı bî-hemtâ ki vaşf-ı pâkiñi
Eylemiş ser-şafḫa-i ' ilm-i ezel Rabbü'l-felâk
- 6 Nüşâ-i kübrâ vücûd-ı bî-mişâliñdir seniñ
Defter-i gerdünuñ olmaz ol eşerden bir varaḳ
- 7 Yâ Resûla'llâh ḳuluñ Tevfîḳ'e et ' aḫf-ı nazar
Olmasın dünyâda ' uḳbâda ' azâba müsteḫak

18 Şubat 1939

mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ülün⁷⁶⁴

- 1 Ey şâh-ı rusûl gevher-i meknûzı zamâniñ
Ey mâ-ḫaşılı dâ'ire-i kevn ü mekāniñ

⁷⁶³ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 15.

⁷⁶⁴ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 128.

2 Mevlūd-ı laṭīfīñle zemīñ oldu mu‘ aṭṭar
Mi‘ rāc-ı şerīfīñle yüzü güldi semānīñ

3 Ecrām-ı ziyā-dār ile eflāk-i mu‘ allā
Teşrīfīñe ḥāzırılığdır cümle cihānīñ

4 Sensin o a‘ lā mesned-i ‘ izzet ki olupdur
Naḳş-ı ḳademiñ ‘ arş-ı İlāhī’de nişānīñ

5 Fermān-rev-i tekrīmiñ olup ‘ ālem-i iṭlāk
Bulduñ şeref-i ma‘ rifetin ḳurb-ı Ḥudā’ nīñ

6 Ḳıldı saña bu varlığı bir sāḥa-i da‘ vet
Ḥallāḳ-ı ḥikem-perveri peydā vü nihānīñ

7 Bir merḥaledir ḳudrete iḥyā vü imāte
Seyr itmeye ol merḥalede rūḥ-ı revānın

8 Sensin ebediyyetle olan maḫzar-ı tekrīm
Sensin şeref-i ‘ āliyesi cān u cinānīñ

9 Aḳşāsına varmış şayılı zevḳ-i ḡmānīñ
İtme beni ḥırmān-ı şefā‘ atle perīşān

10 Dünyāya gelip işr-i celīlīñde gidenler
Ey mihr-i ziyā-küsteri Tevfīḳ ü hüdānīñ

12 Nisan 1940/4 Rebiülevvel 1359

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷⁶⁵

- 1 Ehl-i 'ișyânım ğarībim yâ Resûla'llâh meded
Eyle ihsânın ıtabībim yâ Resûla'llâh meded
- 2 Sînenen silmek hevâ-yı nefsi kırtulmağ muğâl
Zât-ı pāk-i Hâğ rađībim yâ Resûla'llâh meded
- 3 İsm-i pākîñ yâd edip şādân olur kalb-i ğazîn
Mü'minin Hâkk'a ğarībim yâ Resûla'llâh meded
- 4 Nûr-ı dîdârîñ baña artırdı derd-i iştıyâğ
Başđa var mı dil-firībim yâ Resûla'llâh meded
- 5 Ğayret-i 'aşkıñ edip süzende cism ü cânımı
Ğalmasuñ şabr u şekībim yâ Resûla'llâh meded
- 6 Yâ Resûla'llâh meded eyle beni gamdan ğalâs
İltifâtıñ et naşībim yâ Resûla'llâh meded
- 7 Derd-i 'aşkıñla devâ kıl cürm ile oldum 'alîl
Olmaya nefsim ğabībim yâ Resûla'llâh meded
- 8 Vaşf-ı 'ulyâñı kıalem tağrîrden 'âciz temâm
Na't-ı pākîñde edībim yâ Resûla'llâh meded
- 9 Nağme-sâzım 'acız ü ğayretle hemân Tevfîğ gibi
Bî-nevâ bir 'andelībim yâ Resûla'llâh meded

14 Teşrîn-i Sâñ 1926

⁷⁶⁵ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s.159; Abdulkadiroğlu, Kûltrümüzden Esintiler, s. 373.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷⁶⁶

- 1 Māh-ı evc-i iştifāsın yā Resūla'llāh meded
Mihr-i gerdün-ı hüdā'sın yā Resūla'llāh meded
- 2 ' İzzet-i şāniñla kıadriñ bir gelir mi' yārda
Hāzret-i ' arş-i' tilāsın yā Resūla'llāh meded
- 3 Zāt-ı kerrübī şıfātıñ ' aklı şıgmaz şöyle kim
Mażhar-ı zāt-ı Hūdā'sıñ yā Resūla'llāh meded
- 4 Hāķ seniñ sen Hāzret-i Hāķķ'ın cemāl āyinesi
' Ayn-ı nūr-ı Kibriyā'sıñ yā Resūla'llāh meded
- 5 Bi' şetiñ vech-i Kemālullāh'ı itmişdir ' ayān
Maṭla' -ı fecr-i liķāsın yā Resūla'llāh meded
- 6 Hep seniñ ta' rıf-i şer' iñdir şırāṭ-ı müstaķīm
Rehber-i vaḥdet-nümāsın yā Resūla'llāh meded
- 7 Başķa yol yokdur ki ḥalk etsin aniñla ihtidā
Çünkü “*ḥatmü'l-enbiyā*”sıñ⁷⁶⁷ yā Resūla'llāh meded
- 8 El-meded çökdü cihāna zulmet-i cehl ü ḍalāl
Ümmete şāhib-' aṭāsıñ yā Resūla'llāh meded
- 9 Kāhr ola erbābı küfrüñ bir nefesde ' an-ķarīb
Sen ki manşūru'l-livāsıñ yā Resūla'llāh meded⁷⁶⁸

28 Haziran 1927

⁷⁶⁶ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 192.

⁷⁶⁷ “O, Allah'ın resülü ve *nebilerin sonuncusudur*”, Ahzāb 33/40.

⁷⁶⁸ Şair bu beytin alt kısmına şu notu düşmüşdür: “Yaḥūd: Olmaya Tevfik gibi aşķābı imāni ğarīb”.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷⁶⁹

Na' t-1 Şerif

- 1 Ey şuhūd-ı ma' rifet āşār-ı nūr-ı gevheri
Gevher-i zātında āfāk-ı hüdā nūr-āveri
- 2 Āver-i esrār-ı Hāk'dır her kelām-ı mu' cizi
Āyet-i i' cāzīn olmuşdur zebān-ı şaf-deri
- 3 Şaf-der-i bezm-i muḥabbetdir gürūh-ı enbiyā
Pīş-i iclālīnde 'azm eyler nebūdı yāveri
- 4 Yāver-i vuşlat-serāy-ı Kibriyā'dır şübhesiz
Tāc-ı fahr-ı "**rahmeten li'l-'ālemīn**" dir efseri⁷⁷⁰
- 5 Efser-i pāk-i cenābı berķ-āver eyledi
Nūr-ı maḥzıyla ser-te-ser her kişveri
- 6 Kişver-i ḥilm-i ḥaḳīkatdır o nūr-ı muḳtebes
Hep zılālinden nümāyān etdi Hāk 'ālemleri

14 Nisan 312/26 Nisan 1896

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷⁷¹

Medīha-geri-i Fahrü'l-enbiyā 'aleyhi Ekmeli't-tehāyā ve Etemmi's-şalāvāt

- 1 Ey dürr-i deryā-yı vaḥdet nūr-ı Hāk'dır kân sana
Nürsun olmaz ḥicāb kisve-i imkân saña

⁷⁶⁹ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 61; Bu şiirde reddü'l-acûz ale'sadr sanatı ile kaleme alınmıştır. Öte yandan şairin mahlasının yer almadığı bu şiir tamamlanmamış gibi görünmektedir.

⁷⁷⁰ "Ve seni ancak **âlemlere rahmet olarak gönderdik**", Enbiyâ 21/107.

⁷⁷¹ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 12.

- 2 Sensin ey mäh-ı ebed mihr-i cihân-tâb-ı ezel
Yalnız bir cilve-gehdır ‘âlem-i ekvân saña
- 3 Nür-ı vechiñdir nümâyân eyleyen a‘ yâni hep
Nür-ı vech-i Hâk‘ı göstermek için a‘ yân saña
- 4 Cüz-i maşşûs-ı kemâliñ derkiñ itmez ‘aql-ı kül
Ġâşiye ber-düş-ı fahr olduysa da ey cân saña
- 5 Râh-ı vaşl-ı yârda pâye-i kem mi‘ râc olur
İstivâ-gâh-ı Cenâb-ı Hâzret-i Yezdân saña
- 6 Devr-i pâk-i şer‘iñi ikmâle sa‘y eyler müdâm
Mü‘mîn olmuşdur hülûş-ı kalb ile devrân saña
- 7 Ma‘şiyet dergâh-ı ihsâniñdan etmez nâ-ümîd
“*Rahmeten li’l-‘âlemîn*”⁷⁷² ser-nâme-i ‘unvân saña

fi 20 Mart sene 318/2 Nisan 1902

mef‘ ulü mefâ‘ ilü mefâ‘ ilü fa‘ ulün⁷⁷³

- 1 Bir kıatre-i nâ-çiz teriñ gevher-i ‘âlem
Ey baħr-i tecellî-i vücûd-âver-i ‘âlem
- 2 Âyât-ı şu‘unâtıñı tefsîr ne mümkün
Cem‘ olsa eger bir yere dâniş-ver-i ‘âlem
- 3 Kılımış seni ‘âlem yoĠiken Hâlık-ı Dânâ
Sultân-ı rusul şâh-ı ümem dâver-i ‘âlem

⁷⁷² “Ve seni ancak *âlemlere rahmet olarak gönderdik*”, Enbiyâ 21/107.

⁷⁷³ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 12-13.

4 Taşdıķ eder erbāb-ı đalālet de kemālīñ
Ey ekmel-i i' cāz ile peygamber-i ' ālem

5 Kıl ' aşķ ile esrār-ı reh-i Şer' ĩni Tevfik
Ey hādī-yi maħz-ı dü-serā mefħar-i ' ālem

fi 5 Mayıs sene 319/18 Mayıs 1903

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁷⁷⁴

1 Ey Hābīb-i Kibriyā ey Zāti maħbūb-ı Hudā
Ey olan mir' āt-ı dīdār-ı Cenāb-ı Kibri[yā]⁷⁷⁵

2 “**Ve'd-duhā**” Őubħ-ı cemāl-tābākīñdır seniñ
İnfilāk-ı nūr-ı vechiñdir Őabāħ-ı “**ve'd-duhā**”⁷⁷⁶

3 MaŐrıķ-ı ħurŐīd-i ruħsārīñdır afāk-ı vüçüd
Cilve-gāħ-ı re' fetiñ āyīne-i arz u semā

4 Nūr-ı Hāķ tenzīħ ķılmıŐdır seni emŐālden
Ey olan tevħīde dā' ĩ hem olan vaħdet-nümā

5 Maķdem-i teŐrīfiñi tebŐire de me' mūr idi
' Ālemi da' vet ederken Hāķķ'a ħayl-i enbiyā

6 Sensin ey sultān-ı iķlīm-i risālet nev-be-nev
Kā' ināti eyleyen müstağraķ-ı feyz u hüdā

⁷⁷⁴ Sūfizāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyāt*, s. 13; 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 18b.

⁷⁷⁵ Bu kelime baskı hatası nedeniyle eksik çıķmıŐtır. 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 18b'de de “kibriyā” Şeklindedir.

⁷⁷⁶ “**KuŐluk** vaktine **andolsun**”, *Duhā* 93/1.

7 Āsitān-ı izzetiñ üftāde-i nā-çarıym

Kār u bārım olmasın maħrūm-ı Tevfīk-i Ĥudā

Haziran sene 318/ Haziran 1902

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁷⁷⁷

1 Mu' allā der-gehiñ kehfü'l-emāndır yā Resūla'llāh

Melāz u mültecā-yı ins ü cāndır yā Resūla'llāh

2 Cemāliñ nūrudır rūḥ-ı mu' azzam kā' ināt içre

Vücūduñ bir ḥayāt-ı cāvidāndır yā Resūla'llāh

3 Ḥarīm-i der-gehiñdir reşk-baḥşā Beyt-i Ma' mūr'a

Anıñçün mehbiṭ-i kerrūbiyāndır yā Resūla'llāh

4 Seniñ evşāfiñi yād eylemek için ḥalk olunmuşdur

Diğer sözler bütün sehv-i lisāndır yā Resūla'llāh

5 Zemīn ḳadrine meftūn olup her laḫza ser-gerdān

Güneş dağ-ı derūn-ı āsumāndır yā Resūla'llāh

6 Şeb-i "İsrā" da ümmīd-i ināyetle ḳonulmuş yā⁷⁷⁸

Güzer-gāhiñda zerrīn nāv-dāndır yā Resūla'llāh⁷⁷⁹

7 Cihānı ḥüsn-i Yūsuf ārzū-mend-i vişāl etmiş

Seniñ bi'z-zāt Ḥallāḳ-ı cihāndır yā Resūla'llāh

⁷⁷⁷ Sūfızāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 14; 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 8a.

⁷⁷⁸ İsrâ 17/1.

⁷⁷⁹ 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 8a'da bu beyit şu şekildedir:

*Nevāle-çin-i luṭfiñ olmağa yāḥūd semāvātın
Elinde belki zerrīn nāv-dāndır yā Resūllallāh*

8 Müşerref zāt-ı pākiñ eylemişdir bezm-i imkānı
Dür-i yektā-yı baħr-i lā-mekāndır yā Resūla'llāh

9 Ümīd-i 'ātıfet kimden olur Tevfīk-i nā-çāra
Mu' allā der-gehiñ kehfü'l-emāndır yā Resūla'llāh⁷⁸⁰

fi 1 Şubat sene 320 /14 Şubat 1905

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün⁷⁸¹

**Kaşide-i Na'tiye-i Cenāb-ı Nebīyyi Ümmī Berā-yı Nazīre-i Kaşide-i Nef' i
(raħmetullāhi 'aleyh)**

1 ' Ālem ki zūhūrāt-ı felek cilveler eyler
Biñ dürlü serā' irle mezāhir-güzer eyler

2 Ma' nāda olan reng-i me' āli mütemādī
Te' şir-i heyūlā-yı kemāl-i şuver eyler

3 Bir noқта iken vechi eden lafzda ikmāl⁷⁸²
Mir'āt-i ma' ānide mufaşşal eşer eyler

4 Bir vech ise biñ nükte-i ser-besteyi ħāvī
İmkān anı bir mes'ele-i muhtaşar eyler

5 İdrāk bu vādide olur ħayrete merhūn⁷⁸³
Endişe ki cevlānını ser-tā-be-ser eyler

6 Ĥikmet yine efhāma verir zevk-i te' ālī
Ādem yine taħkīk-i reh-i ħayr u şer eyler

⁷⁸⁰ kehfü'l-emāndır: dāri'l-emāndır, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 8a.

⁷⁸¹ Sūfızāde Mehmet Tefik, *Hulviyyāt*, s. 15-20; Bu şiir aynı zamanda 06 Mil Yz A 9962-6, V.1a-2b'de de yer almaktadır.

⁷⁸² lafzda ikmāl: lafzda kemāl", 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 1a.

⁷⁸³ ħayrete merhūn: ħayrete bādī", 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 1a.

7 Bir zerrede şüret bulur aḥkām-ı şu'unāt
Bir yüzde bu gün hacmine nisbetle yer eyler

8 A' yāna nesak-sāz-ı merātib bu tenāsüb⁷⁸⁴
Her mertebe a' dād-ı maḥall-i diger eyler

9 Bir dā'iredir devri eden böylece tertib
“Şanmañ ki felek devr ile şāmı seher eyler”⁷⁸⁵

10 Hürşide olur maṭla' -ı iḳbāl-i felekde
Bir noḳta ki mehtāba zevāli ḥaber eyler

11 Taḳsīm-i fuşul eyleyerek şayf u şitādan
Devrānını üstād-ı felek mu' teber eyler

12 Tābi' geçinür cümle bu ḳānūn-ı ḳavīme
Te' yid bu maẓmūnu ḳazā vü ḳader eyler

13 Miḳdārını ta' yin edemez kimse bu kāriñ
Beyhūde ḥesābātını zīr ü zeber eyler

14 Vāşıl olamaz merkez-i taḥḳīḳe cihāniñ⁷⁸⁶
Kim dā'ire-i kūnhüne seyr ü sefer eyler

15 Ammā yine her ḥatve-i idrāke nümāyān
Bir vāḳı' a kim ḥikmet-i şaḳḳu'l ḳamer eyler

⁷⁸⁴ nesak-sāz: 06 Mil Yz A 9962-6, V.1a.'de okunamadı.

⁷⁸⁵ Bu mısra, Nef'i'nin Sultan Ahmed Han için yazdığı, “eyler” redifli kasidenin matla beytinin ilk mısrasıdır. Bkz.: Metin Akkuş, *Nef'i Sanatı ve Türkçe Divanı*, s. 133.

⁷⁸⁶ “İşāl edemez”, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 1a.

16 Bu çarha verip böyle nizâm-ı mütevâlî

Mevkûfuyum dâ'ire-i muntazır eyler⁷⁸⁷

17 Gerdûnu edip tañtana-i tām ile imlā

Bir reh-güzer-i mevkib-i hayrû'l-beşer eyler

18 “Ol pâdişeh-i milket-i hestî ki vücûdu

Baħr-i ‘ademi ma‘den-i dürr ü güher eyler”⁷⁸⁸

19 Menşür-ı risâletde budur zâtına ‘unvân

Vaşşâf-ı ezel zîver-i ser-saṭr-ı zer eyler

20 Maħbûb-ı Hudâ faħr-i rusul Aħmed ü Maħmûd

Nân-pâre-i lütfu felegi der-be-der eyler

21 Ol ħâkim-i dîvân-ı serâ-perde-i kudret

Kim ħükmüne fermân-ber-i şems ü kamer eyler

22 Ĥurşid-i cemâlinden olur zahve-i kübrâ

İşrâķını Ĥaķ maṭla‘-ı sırr-ı kader eyler

23 Her gün ki olur mağrib-i iķbâle şitâbân

Bir devre-i iħsânını güyâ ħaber eyler

24 Gün görmez idi olmasa ol mazħar-ı “*levlāk*”⁷⁸⁹

İmkâna ‘inâyetle eger bir nazār eyler

⁷⁸⁷ Maķşûdına ... muntazır eyler: 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 1b.

⁷⁸⁸ Şair bu beyiti parantez içine almış fakat kime ait olduğunu bulamadık. Nazire yazdığı Nef'i'nin kasidesinde bu beyit yer almıyor.

⁷⁸⁹ “*Sen olmasaydın, sen olmasaydın* (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım”, Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. 2, s. 164 (Hadis nr.: 2123).

25 Ol mevkibe pīrāye-i vaḥdet ki burāķı
“Kün” dā’iresin laḥza-i seyr ü sefer eyler

26 Ol a’zam-ı āyāt-ı İlähî ki ‘avālim
Tefsîrini etmekde faḳaṭ muḥtasar eyler⁷⁹⁰

27 Bir baḥrdır ol ḳulzüm-i ‘ilm ü ezeliden
Bir ḳatresi bir kāmili “İbn-i ‘Ömer” eyler

28 Bu ḥākden isterse eger ‘arş-ı berîni
Cibrîl gelir gāşiyesin sîne-ber eyler

29 Ser-levḫasıdır medḫi kitāb-ı melekûtüñ⁷⁹¹
Esmā-yı mu’allāsı felekde eşer eyler⁷⁹²

30 Ma’nāda odur levḫa-i maḥfūz-ı İlähî
Āyāt-ı vesā’ilde Ḥudā cilve-ger eyler

31 Üstād-ı ezel nāsiḫ-i edyān oldur
Nazm-ı sünenin cümlesine pā vü ser eyler

32 Evvelde odur zāhir olan cümle ḫaḳāyık
Tanzîm-serā-perde-i bezm-i āḫar eyler

33 Hep ḫāşılıdır zātı bütün kevn ü mekânıñ
Mir’āt-ı te’ ayyünde mişāl ü şuver eyler

---

⁷⁹⁰ Tefsîrini etmekde faḳaṭ muḥtasar eyler: Tafḫîl mezâyāsını pek muḥtasar eyler, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 1b.

⁷⁹¹ medḫi kitāb-ı melekûtüñ: medḫi Kur’ân-ı Kerîm’iñ, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 1b.

⁷⁹² Esmā-yı mu’allāsı felekde eşer eyler: Ol vaşf ile Allāh mu’cize eşer eyler, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 1b.

34 Bir şahid-i yektâ ki buna çetr-i mu^ç allâ
Dîdâr-ı mücellâsına kendin siper eyler

35 Her dürlü hikem muhtebis-i mihr-i kemâli
Bir lem^ç ası ^ç ârifleri dânen-ter eyler⁷⁹³

36 İmlâ edip âşârı kütübhâne-i dehri
Evrâkını mir^{ât}-ı kemâl ü ^ç iber eyler

37 Evşâfî beyânında olan mür-ı haķiri
Te^yid-i kuvâ-yı şerefi şîr-i ner eyler⁷⁹⁴

38 Olmuş kalemim ma^ç kesi ol nür-ı mübîniñ
Evrâk-ı şu^{un}âtı bütün pür-şerer eyler⁷⁹⁵

39 Ol sâyede bir şâ^ç ir-i ^ç aşırım ki yüzümden
Sermâye-i idrâkde Nef^ç î zarar eyler⁷⁹⁶

40 Memdûhuna nisbet verilir şâ^ç ire pâye⁷⁹⁷
Sözde ne kadar olsa da naķş-ı hüner eyler

41 Ben na^ç t-serâ-kerde-i şâh-ı şekaleynim
Nażmım baña elbette Şüreyyâ'da yer eyler

42 Ben ol sipeh-ârâ-yı beyânım ki sözümle
Erbâb-ı sühân def^ç -i mezâmîn-i şer eyler

⁷⁹³ dânen-ter: dâ^ç ire-i ter, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2a.

⁷⁹⁴ şîr-i ner: sebz-ter-i mür, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2a.

⁷⁹⁵ pür-şerer: pür-şer, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2a.

⁷⁹⁶ Nef^ç î zarar: nef^ç î hâzer, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2a.

⁷⁹⁷ nisbet virilür şâ^ç ire pâye: nisbetle olur şâ^ç ire pâye”, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2a.

43 Berķ-efgen olup evc-i belāgatda beyānım
Yerden göge erbāb-ı me‘ ānī naẓar eyler

44 Mevc-āver olur baħr-i kemālāna nesīmi
Fikrim ki bu endīşede taħrīk-i per eyler⁷⁹⁸

45 Bir şā‘ iķadır kilik-i terim dest-i felekde⁷⁹⁹
Şā‘ ir geķinen kimselere “el-ħazer” eyler

46 La‘ zīde olur cümlesiniñ pāy-ı şebātı⁸⁰⁰
Tab‘ im ki bu vādīde benim nāğmeler eyler

47 Fermānına rām olsa revā milk-i me‘ ānī⁸⁰¹
Taķlīb-i mezāmīni bu gün kilik-i ter eyler

48 Gerdūna olur bāriķa-i saŗveti cārī
Ādāb ile şol dem ki yüzün ħāk-der eyler

49 Ey raħmet-i ‘ uzumā-yı Ĥudāvend-i dü ‘ ālem⁸⁰²
Dīdem şalavāt ile revān eşk-i ter eyler

50 Bir ‘ āciz ü ‘ āşī ķulunum şerm ü ħayādan⁸⁰³
Ümmet diyemem kendime nefsim neler eyler

⁷⁹⁸ Fikrim ki bu endīşede taħrīk-i per eyler: Endīşeyi kim kilik-i terim bāl ü per eyler, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2a.

⁷⁹⁹ Bir şā‘ iķadır kilik-i terim dest-i felekde: Bir şā‘ iķa-i himmet olup ebr-i beyānım, 06 Mil Yz A 9962-6, V.2a.

⁸⁰⁰ La‘ zīde: ta‘ ziyede, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2a.

⁸⁰¹ Fermānına rām olsa revā milk-i me‘ ānī: Ben mefħar-i dīvān-ı süħandān-ı zebānım”, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2a.

⁸⁰² Ey raħmet-i ‘ uzumā-yı: Ey raħmet-i maħşūşu”, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2b.

⁸⁰³ Bir ‘ āciz ü ‘ āşī ķulunum: Bir ‘ āciz ü bī-vāye güneħ-kār u tebeh-kār”, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2b.

51 Bir ma' şiyete tevbe edip nâleler etsem
Nefsim yine bir fūrce bulur da beter eyler⁸⁰⁴

52 Ümmîd-i ' inâyetle şefâ' atle efendim
Şevk-i keremiñ şâ' iriñi der-be-der eyler

53 Lâyık mı ola sen gibi sulţân-ı kerîmiñ
Dil-bendeleri ye' sle deryûze-ger eyler*

54 Kıl lütfuñu dergâh-ı ' inâyâtıña hâdî
Tevfîki ' aţâsından olur cilve-ger eyler

55 Âdem seni tebcîle revân cünd-i mu' in
' Âlem seni ta' zîm ile tezyîn-i ser eyler

56 Evşâfiña deryâ-yı midâd olmadı kâfi⁸⁰⁵
Hâddince kuluñ taqđime-i mâ-ħazar eyler⁸⁰⁶

57 Elbet yine ey maħrem-i dergâh-ı İlâhî⁸⁰⁷
Sermâye-i ' aczim de sa' âdet-eşer eyler⁸⁰⁸

58 Gel ğayrı du' â eyleyelim ey dil-i şeydâ
Kilk-i ezeli naqş-ı kitâb-ı ħader eyler

59 Ser-satır-ı şu' unât ola tâ seb' -ı meşânî
Ta muşħaf-ı icâdı nu' ūtu suver eyler

⁸⁰⁴ fūrce bulur: vech bulur, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2b.

⁸⁰⁵ Evşâfiña deryâ-yı midâd olmadı kâfi: Evşâfiñi ta' dâd edemez ins-i ' âlem, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2b.

⁸⁰⁶ Hâddince kuluñ: Kilk-i âmâlim, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2b.

⁸⁰⁷ Elbet yine ey: ' Acizin saña ey, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2b.

⁸⁰⁸ Sermâye-i ' aczim de: Bir vâsiţa-i feyz-i, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 2b.

60 Her cümle ola mübteda'-i nazm selâmi

Her nazm ola ithâf-ı şalâtı hayr eyler

fi 21 Haziran sene 322/4 Temmuz 1906

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün⁸⁰⁹

1 Ey şehvâr-ı enbiyâ nûr-ı İlahî mazharı

Ey nûr-ı çeşm-i aşfiyâ bahr-i haqîkat gevheri

2 Mir'ât-ı Haq'sın şübhe yok nûr-ı felâksın şübhe yok

Ey 'ibret-i ehli nühâ âyât-ı Haq'ın hûb-teri

3 Eşyâya vermiş ser-te-ser te'sîr-i 'aşkıñ tâb u fer

Ey zıll-i memdûd-ı Hudâ bi'l-cümle 'âlem peykeri

4 Na'leyn-i pâkıñ oldu tâ zîb-efgen-i 'arş-ı Hudâ

Ey mebd-e' vü ey müntehâ meydân-ı icâdıñ eri

5 Tefsîr-i âyât u 'iber şâniñda olmuşdur siyer

Tevfik-i râh-ı enbiyâ 'âlemleriñ Peygamberi

fi 8 Temmuz sene 312/20 Temmuz 1896

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün⁸¹⁰

Na' t-ı Şerîf

1 Dil-i şeydâ tufeyl-i âsitân-ı fahr-i 'âlemdir

Recâ-mend-i kabûl-i râygân-ı fahr-i 'âlemdir

2 Bu bender-gehde bî-sûd-ı ma'ârif kaldı bî-çâre

Ümîdi mâye-i dârü'l-emân-ı fahr-i 'âlemdir

⁸⁰⁹ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 21.

⁸¹⁰ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 22-24; 06 Mil Yz A 9962-6, v.4a-4b.

3 Tecellî-gâh iken oldu ğarîb-i kişver-i ‘ işyân
Meger bildim o kişver de cihân-ı faħr-i ‘ âlemdir

4 Serîr-ârâ-yı evreng-i şefâ‘ at zât-ı pâkidir
O kişverden gidenler reh-revân-ı faħr-i ‘ âlemdir

5 Şeb-i târik-i şahrâ-yı ‘ adem şubħ-ı cemâlınden
Münevver oldu zîrâ kim zamân-ı faħr-i ‘ âlemdir

6 ˘ulû‘ -ı hâver-i iķbâline çeşm-i felek hayrân
Melek dil-bend-i hâk-i dil-sitân-ı faħr-i ‘ âlemdir

7 Ğubârı kühl olur kerrûbiyâna vaķt-i rü‘ yetde⁸¹¹
O yer kim zîr-i pây-i iķtirân-ı faħr-i ‘ âlemdir

8 ˘avâf eyler dem-â-dem âsumânîñ mâh u ħurşîdi⁸¹²
O yer kim âsitân-ı âşiyân-ı faħr-i ‘ âlemdir

9 Revâ etse gedâsı pây-e-i ‘ arş üzre me‘vâsın⁸¹³
Kenâr-ı şâh-râh-ı kâr-bân-ı faħr-i ‘ âlemdir⁸¹⁴

10 Olur lâhût elbet bir nefesde zîr-i pâyende
Cenâb-ı rûħ-ı a‘ zam merz-bân-ı faħr-i ‘ âlemdir⁸¹⁵

⁸¹¹ Ğubâr-ı kühl olur kerrûbiyâne vaķt-i rü‘ yetde: Ğubâra tîre dil kühl-i cilâ-baħşâ-yı kerrübân, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4a.

⁸¹² ˘avâf eyler dem-â-dem: ˘avâf etmez mi her gün, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4a.

⁸¹³ Revâ etse gedâsı pây-e-i ‘ arş üzre me‘vâsın: Gedâsın pây-e-i ‘ arş-ı bülend-i eyvâna reşk-endâz”, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4a.

⁸¹⁴ Kenâr-ı: O yer kim, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4a.

⁸¹⁵ Bu beyit 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4a’da şu şekildedir:

*O yerdîr bir nefesde ‘ âlem-i lâhûta reh-peymâ
Kî Cibrîl-i melâik ser-zebân-ı faħr-i ‘ âlemdir*

- 11 Degildir Sidre Һadd-i intihā zāt-ı şerifinde
Makām-ı sırr-ı “*ev ednā*”⁸¹⁶ mekân-ı faħr-ı ‘ âlemdir
- 12 Mekân ol Pâdişâh-ı ‘ âlem-i Һurbe degil câ’ iz
Enisi kim Һudâ-yı bî-mekân-ı faħr-ı ‘ âlemdir
- 13 Nümâyân rûy-ı mehde sâye-i bî-sâye-i zâtı
Güneş tâk-ı felekde zer-nişân-ı faħr-ı ‘ âlemdir
- 14 Veren revnağ kemâlatıyla farğ-ı Ferğadân üzre
Dürer-bâr-ı leb-i mu’ ciz beyân-ı faħr-ı ‘ âlemdir
- 15 Felekde ra’ dı şanma raħmet-i bî-intihâsından
Çıkan şit-i bülend-i imtinân-ı faħr-ı ‘ âlemdir⁸¹⁷
- 16 Temevvüc-gâh-ı esrâr eyleyen deryâ-yı imkânı
Dür-i yektâ şadef Һadr-ı girân-ı faħr-ı ‘ âlemdir
- 17 O’ dur maṭlûb-ı ‘ âlemden ke-mâhî ‘ âlem-ârâdır
Vücûdu kâ’ inâtîñ “kûn fe kân”⁸¹⁸ faħr-ı ‘ âlemdir
- 18 Olur Aħmed Eħad bir “men reânî”⁸¹⁹ naşş-ı kâfidir
Te’ ayyünde ‘ avâlim zîr-ı rân-ı faħr-ı ‘ âlemdir⁸²⁰
- 19 Ƙapansa çeşm olur hestî-i mevħûm-ı cihân zâhir
Taħağğukda ‘ avâlim cism ü cân-ı faħr-ı ‘ âlemdir

⁸¹⁶ “İki yay birleşimi *veya daha da yakın*”, Necm 53/9.

⁸¹⁷ Çıkan şit-i bülend-i imtinân: Şarîr-ı zahrı yâr-ı imtinân-ı”, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4a.

⁸¹⁸ Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47, 59.

⁸¹⁹ “*Kim beni* rüyada *görürse*, hakikaten görmüştür. Çünkü şeytan benim şeklime giremez”, Müslim, *Sahih-i Müslim*, c. 10, s. 5970-5974 (Hadis nr.: 2266,2267,2268).

⁸²⁰ ‘ avâlim zîr-rân: ‘ âlem-i zîr-rân, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4b.

- 20 Cünūd-ı enbiyā vü evliyā vü aşfiyā yekser⁸²¹
Şu'unāt-ı vücūd-ı Hâk nişân-ı fahr-i ' âlemdir
- 21 ' İbâretidir zuhûrundan zuhûr-ı milket-i hestî
Ne varsa anda vaşf-ı zât u şân-ı fahr-i ' âlemdir
- 22 Kitâb-ı sırr-ı zât oldur anıñdır cümle tafşilât
Diyen idrâk eden gûş u zebân-ı fahr-i ' âlemdir
- 23 Beşerdir gerçi haqdır hep beyânı hâli mişvârı⁸²²
Bilen haqqı ile mebhütü'l-lisân-ı fahr-i ' âlemdir
- 24 Cünūd-ı şer' -i pâkidir beşer ' ilm ü kemâliyle
Zebân-ı ' ârifân tîğ u sinân-ı fahr-i ' âlemdir
- 25 Kemâl-i ' acz ile Tefîk olur mu vaşfına kâdir⁸²³
Gürûh-ı enbiyâ medhiye-h'ân-ı fahr-i ' âlemdir
- 26 Ğarâz ancak ümmîd-i ' atıfetdir hâk-i pâkinden
Dil-i şeydâ tufeyl-i âsitân-ı fahr-i ' âlemdir
- 27 Eyâ maḥbûb-ı Hâk dergâh-ı iḥsânında lâyıq mı
Cevâb-ı red ki dünyâ dîde-bân-ı fahr-i ' âlemdir
- 28 ' Atâ bekler kerem ümmîd eder ' âcizleriz dirler
Bize maḥşerde minnet-perverân fahr-i ' âlemdir

---

⁸²¹ Cünūd-ı enbiyā vü evliyā vü aşfiyā yekser: Cünūd-ı enbiyā ḥayl-i gürûh-ı evliyā yekser, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4b.

⁸²² gerçi haqdır hep beyânı hâli mişvârı: yalnız Hâk 'dır cem' -i hâl ü eṭvârı", 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4b.

⁸²³ Tefîk olur mu vaşfına kâdir: Tefîk olmaz kıl u kâl etmek, 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 4b.

29 Şefâ'at var iken düzeğden aşlâ etmeyiz pervâ
Zebâniler kıomaz kim ' aşiyân-ı fahr-i ' âlemdir

30 'Uluvv-ı kıadrini bilmiş iken nezd-i İlâhî'de
Neden kıor kıâr şular kim dūd-mân-ı fahr-i ' âlemdir

31 Yemîni ehl-i imânîñ ' a tâ-yı Hâkı peyamberdir
Yesârı lutf-ı mağz-ı hân-dân-ı fahr-i ' âlemdir

32 Kemîne ümmetiz el-ğamdu-li'llâh evvel ü âhır
Meded-res sâye-i devlet-resân-ı fahr-i ' âlemdir

33 Tağıyyât u selâm etmekle dâ'im intisâb eyler⁸²⁴
Göñülden mültecâ rûğ-ı revân-ı fahr-i ' âlemdir

fi 25 Kânûn-ı Sâni sene 318/7 Şubat 1903

fe' ilâtün(fâ' ilâtün) fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün(fa' lün)⁸²⁵

Muğammes Na' t-ı Şerîf-i Nebevî

1 Yok imiş ' âlem-i ' aşkıñ seğeri yevm ü ğadı
Yandırıp âteş-i hicrân ile cân u kebedi
Oldu mizâb-ı teğassür iki dîdem ebedî
Kıalmadı ' aşık-ı nâ-çâr u hâzîniñ mededi
Meded ey Hâzret-i Sultân-ı Rusul huz bi yedî

2 Rûğuma cismimi tağmîl ile pür-bâr oldum
Pek ağır geldi yüküm ' acz ile nâ-çâr oldum

⁸²⁴ Bu beyit 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 4b'de şöyledir:

Tağıyyât u selâm Cenâb-ı Kırdğâr'ın.....
Felek oldu kıca dâ'ir ahterân-ı fahr-i ' âlemdir,

⁸²⁵ Sûfîzâde Mehmet Tefkik, *Hulviyyât*, ss. 25-26.

Çekdigim derdi koyup ‘aşka giriftâr oldum
Bilmedim no’lduğumu miḥnet ile ḥ̄ar oldum
Meded ey Ḥazret-i Sulṭān-ı Rusul ḥuz bi-yedī

3 Oldu girdāb-ı hevā dā’ire-i pīş ü pesim
Keşret-i ma’şiyetimden tūtulur hep nefesim
Nefse uydum hep o vādide teraḳḳī hevesim
Añladım ḥālîmi düşdüm sen olup çāre-resim
Meded ey Ḥazret-i Sulṭān-ı Rusul ḥuz bi-yedī

4 Dīde-i ‘ālem olan nūr-ı İlāhī sensin
Seyr eden vech-i İlāhī’yi ke-māhī sensin
Reh-i dergāh-ı Ḥudā’sın yine rāhī sensin
Ṭālib-i Ḥaḳ olanıñ püşt ü penāhı sensin
Meded ey Ḥazret-i Sulṭān-ı Rusul ḥuz bi-yedī

5 Olmasa pertev-i Tevfīḳ-i ezel cilve-nümā
‘Aḳl-ı küll ‘ālem-i mi’rāciña ermez ebedā
Düşeli cezbe-i ‘aşkıñ dile bekler ḥālā
Āsitānıñda o dil-ḥaste vü işkeste gedā
Meded ey Ḥazret-i Sulṭān-ı Rusul ḥuz bi-yedī

fi 22 Teşrîn-i Evvel sene 325/4 Kasım 1909

fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilün⁸²⁶

1 Eylediñ b̄y-ı vücūdu nūr-ı Ḥaḳ’dan şem henüz
Düşmemişdi gülşen-i taḳdīre bir şebnem henüz

2 Rū-nümā olmuş idiñ mir’āt-ı Ḥaḳ’dan ‘āleme
Olmadan şūret-nümā āyīne-i ‘ālem henüz

⁸²⁶ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 28; 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 38.

- 3 Baħr-i mevvāc-ı tecelliyāt idiñ sen ‘aşkla
Bulmadan ta‘līm-i esmā ile feyz Ādem henüz
- 4 Sen tecellī-sāz idiñ ‘ālemde ey Rūhu’l-Kudūs
Gelmeden mehd-i vücūda Īsī vü Meryem henüz
- 5 ‘Āleme vermişdi hep āheng-i teşrīfiñ şadā
Tutmadan nāy-ı cihān-peymāyı kudret dem henüz
- fi 6 Şubat 313/18 Şubat 1898

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün⁸²⁷

- 1 Sinn-i şerāda oldu tā senden Süreyyā ğarķ-ı nūr
Bir gece etdin mehi ey mihr-i ğarrā ğarķ-ı nūr
- 2 Gördüğüm envārını zan etmem olsun kehkeşān
Reh-güzārıñdır olur göklerde ħālā ğarķ-ı nūr
- 3 Mīve-çin olmuş idik gülzār-ı vaşl-ı yārdan
Etmeden şāh-ı vücūdu feyz-i Mevlā ğarķ-ı nūr
- 4 Cilve-sāz olduñ da sen Meryem’de ey nefh-i hüdā
Pertev-i cūduñla oldu mehd-i Īsā ğarķ-ı nūr
- 5 Bir nazār şaldıñ ki ey şubh-ı bahār-ı mağfired
İltifātıñdan bütün oldu merāyā ğarķ-ı nūr
- 6 Na‘tı hüsnüñ ħāme-i Tevfik’i etdi şu‘le-bār
Oldu naķş-ı tīre-i elfāz ü ma‘nā ğarķ-ı nūr

fi 8 Teşrīn-i Evvel 312/20 Ekim 1896

⁸²⁷ Sûfzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 28-29.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁸²⁸

Taḥmīs-i Muṭarraf Na' t-1 Şerīf-i Cenāb-ı İṭrī (Raḥmetu'llāhi 'aleyh)

1 *Sāyesi düşmez zemīne sen o naḥl-ı Tūr'sun*

Serv-i bāğ-ı lā-mekānsın şeş cihetden nürsun

Mefḥar-i evlād-ı Ādem rūḥ-ı cism-i ḥürsun

Dīde-i ekvānsın hem nāzır u manzürsun

Mihr-i 'ālem-gīrsin başdan ayağa nürsun

2 *Tārik-i gülzār-ı 'ālem mālīk-i milk-i 'adem*

Gevher-i ferd-i mücerred dürre-i tāk-ı ümem

Nev-^ç arūs-ı' ālem-i vaḥdet ḥabīb-i muḥterem

Zīb-i evreng-i risālet bedr-i eflāk-i kerem

Münkirīne maḥz-ı mātēm mü'minīne sürsun

3 *Sensin ol şeh kim Süleymanlar kapuñda mürdur*

Taḥt-gāh-ı 'izzetiñden ehl-i dāniş dürdur

'Aḳl-ı küll seyrān-gehi idrākden mehcürdur

Bā' iş-i icād-ı kevneyn olduḡuñ meşhürdur

On sekiz biñ 'āleme ḥükm itmege me'mürsun

4 *El benim dāmen seniñ ey raḥmeten li'l-'ālemīn*

Sīne-süzānım ḡarībim bī-kesim ḳaldım ḥazīn

Sen buyurduñ “‘arş-ı lerze-dār-ı enīnü'l-müzñibīn”

Bāb-ı luṭfuñda esīrim eyleme ḥayret-ḳarīn

Şöhretim 'işyān benim sen afv ile meşhürsun

5 *Pādişāh-ı evvelīn ü ḳıble-gāh-ı āḥirīn*

Erdi ser-ḥadd-i kemāle zātīñ ile emr-i dīn

Zāt-ı pākīñdir bütün 'ālemlere “ḥaḳḳu'l-Mübīn”⁸²⁹

⁸²⁸ Sūfzāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 36-38.

⁸²⁹ “...kendilerine *hak* ve *onu açıklayıcı* peygamber...”, Zuhuf 43/29.

Minber-i lāhūta yazdı nāmıñı Rūḥu'l-Emin
Evvel ü āḥir “İmāmü'l-Enbiyā” mezkūrsun

6 Yā Resūla'llāh umarım deyesin rüz-i cezā

Ümmetim mühtāc-ı luḥfumdur bu Tevfīk-i gedā
Şiddet-i maḥşerle vā nefsi diyorken mā-ada
Ey Ḥabīb-i Kibriyā maḥlūbum ancaḥ bu şadā
Gerçi cürmüm çoḫdur ammā İtriyā maḡfūrsun

fi 15 Ağustos sene 326/28 Temmuz 1910

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün⁸³⁰

1 Ey fātiḥ-i gencīne-i ḥalkiyyet-i eşyā⁸³¹

Senden açılıp bār-geh-i ravza-i ma' nā
Ser levḥa-i icāda vücūd olmadan imlā

“*Ta'llāhi leḫad āşereka'llāhu 'aleynā*”⁸³²

2 Çekdikde serā-perde-i iclāle cemāli⁸³³

Yūsuf o melāḥatle saña olmadı şānī
Eylerse revā ḥazretiñi böyle temennā⁸³⁴

“*Ta'llāhi leḫad āşereka'llāhu 'aleynā*”

3 Verdiñ şeref ü şānla 'ālemlere ḥayret

Envār-ı ruḥuñ görmek imiş ni' met-i cennet⁸³⁵
Fermān-ı Celiliñde olan zülfe-i tuḡrā⁸³⁶

“*Ta'llāhi leḫad āşereka'llāhu 'aleynā*”

⁸³⁰ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 84-85; 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 45.

⁸³¹ fātiḥ-i gencīne-i ḥalkiyyet-i eşyā: gülşen-i gülzār-ı kühen-sāl-i temennā, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 45.

⁸³² “...gerçekten Allah seni bize üstün kıldı...”, Yūsuf 12/91.

⁸³³ Çekdikde: çekdikçe; iclāle: irşāda, 06 Mil Yz 9962-11, s. 45.

⁸³⁴ Eylerse revā Ḥazretiñi böyle temennā: Gördükce cemāliñ dediler ravzada ḥürī, 06 Mil Yz 9962-11, s. 45.

⁸³⁵ Envār-ı ruḥuñ görmek: Muḥlak yüzünü görmek; ni' met-i cennet: ni' met ü cennet, 06 Mil Yz 9962-11, s. 45.

⁸³⁶ Fermān-ı celiliñde olan zülfe-i: Ser-levḥa-i ta' zīm berātuñdaki, 06 Mil Yz 9962-11, s. 45.

- 4 Mir'ât-i hayât üzre olan pertev-i 'âlî
Hürşid-i cemâliñle anıñ 'aks-i celâli⁸³⁷
Sensiñ seher-i kevne eden böyle tecellî⁸³⁸

“Ta'llâhi lekad âşereka'llâhu 'aleynâ”

- 5 Mağşad seni halk eylemek icâd ile evvel
Ey hüsn-i şifâtıyla olan zât-ı mükemmel⁸³⁹
Tağdır ile efvâh-ı melâ'ikde bu hâlâ⁸⁴⁰

“Ta'llâhi lekad âşereka'llâhu 'aleynâ”

fi 20 Nisan sene 311/2 Mayıs 1895

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün⁸⁴¹

Na'ıt-ı Şerîf

- 1 Eger 'afv etmese cürmüm İlahım yâ Resûla'llâh
Sevâd-ı leyli sebğ eyler günâhım yâ Resûla'llâh
- 2 Perişânım harâbım mücrimim âvâreyim ancak
Benim tevhid-i Hak'dır zâd-ı râhım yâ Resûla'llâh
- 3 Hâzîz-i hâkden eflâke etmem ser-fürû aşlâ
Benim sensin efendim pâdişâhım yâ Resûla'llâh
- 4 Der-i vâlâ-yı ihsânında bî-hâşıl kalan yokdur
'Ayandır hâk-i pâyesine h'âhım yâ Resûla'llâh

⁸³⁷ Hürşid-i cemâliñle anıñ 'aks-i celâli: Âşâr-ı tecellî-i rehânîñ oldu mişâli, 06 Mil Yz 9962-11, s. 45.
seher-i kevne eden böyle tecellâ: ezeli nâşiye berâ-yı tevellâ, 06 Mil Yz 9962-11, s. 45.

⁸³⁹ Kılmış seni Hak hüsn-i şifâtıyla, 06 Mil Yz 9962-11, s. 45.

⁸⁴⁰ Tağdır ile efvâh-ı melâ'ikde bu hâlâ: Ey hayme-zen-i 'âlem-i vahdetgeh-i 'ulyâ, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 45.

⁸⁴¹ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 182.

5 ‘ İnāyet eyle sulṭānım ḳuluña Tevfik’i reddetme

Ḥarīm-i āsitānıdır penāhım yā Resūla’llāh

fi 1 Kanûn-ı Evvel sene 326/14 Aralık 1910

mef’ ūlü mefā’ ilü mefā’ ilü fa’ ūlün⁸⁴²

Tahmîs-i Na’ t-ı Şerîf-i Nâbî Aleyhi’r-rahme

1 Ey zâtı olan merkez-i ta’ yîn cihâtıñ

Mi’ râc-ı şerîfînde ‘ avâlim derecâtıñ

Ḥayret getirir mâ-ḥaşıl-ı ‘ ilmi dühâtıñ

Ey âyna-i lübb bâbı nüşâ-i zâtıñ*

Vey maẓhar-ı ser-tâ-ser-i emvâc-ı şıfâtıñ

2 Teşrîfine ḥâzırılık için ‘ arş-ı mu’ allâ

Olmuşdu serâ-perde-i taḳdîrde peydâ

Bilsin mi reh-i ‘ aşkı nedir ‘ âḳil ü şeydâ

Hep oldu seniñ nüşâ-i zâtıñla hüveydâ

Püşide iken ḥüsnü sülûk u ḥarekâtıñ

3 Vüs’ at bulamaz nâṭıḳa ta’ bire dehende

İdrâk-i ḳarîb olsa da ol sırr-ı bülende

Ey baḥr-i kemâlâtına Cibrîl figende

Bi’l-ḳuvvesi bi’l-fi’ le zuhûr eyledi sende

Gencîne-i ğaybîsi olan ‘ ilm-i ḥayâtıñ

4 Ḳılımış seni Ḥaḳ efdâl-i ekvân u ḥalâyıḳ

Sensiñ bu ḥalâyıḳda olan gevher-i râyıḳ

Ey zâtı olan bâr-geh-i vuşlata lâyıḳ

Hep kendi lisânıñda seniñ cümle ḥaḳâyıḳ

Ma’ nâ-yı nihâyâtı ḥurûf u kelimâtıñ

⁸⁴² Kastamonulu Sûfîzâde Mehmet Tevfik, “Tahmîs-i Na’ t-ı Şerîf-i Nâbî Aleyhi’r-rahme”, Beyânü’l-Hak, c. sayı 172, s. 3030.

- 5 Ey mertebesi tâc-ı risâlâtla seniyye
Ârâyiş-i dihîm-i künûz-ı Nebeviyye
Ey hadd-i ezel tâ-be diyâr-ı ebediyye
Nâbî-i kemîneñden olan saña hediye
Ezkâ vü e' âlisi selâm u şalavâtîñ
- 6 Ey şâh-ı rusul fahr-i ümem-i nûr-ı dü ' âlem
Sermâye-i icâd u hayât-âver-i Âdem
Tevfik' in olup eşk-i ter-i çeşmi dem-â-dem
Bahr-i keremiñ katresine seyl-i ' İrem
İster ki bula feyz-i ' amîmü'l-berekâtîñ

7 Mart sene 1327/20 Mart 1911

2.2. Mevlûdiyyeleri

Mevlid, kelime anlamı olarak “doğma”, “bir zâtın doğduğu zaman veya yer” anlamlarına gelmektedir.⁸⁴³ Kelime bütün anlamları da çağrıştıracak biçimde dilimizde özel bir kullanım şeklini almış ve Hz. Peygamber’in doğumunu, doğduğu zamanı ve mekânı işaret eder hale gelmiştir.⁸⁴⁴

Edebî bir terim olarak mevlidler, Hz. Peygamber’in vilâdetini konu alan manzûmelerdir. Genellikle mesnevî nazım şeklinde kaleme alınmışlardır. Bu nedenle mevlidler, müstakil eserler olarak belli tertipte yazılırlar. Baş kısmında, klasik Türk-İslam eserlerinin tamamında rastlandığı biçimde, besmele, tevhid ve münâcâtlar yer alır. Bunun ardından âlemlerin yaratılışı, Hz. Peygamber’in nûrunun yaratılışı ve Hz. Âdem’den bir silsileyi takip ederek kendisine intikâli; Hz. Peygamber’in vilâdeti, vilâdeti sırasında meydana gelen fevkalâde olaylar, diğer mucizeleri, mi’racı, hicreti, nasihatları ayrı ayrı bölümler halinde yer alırlar. Hz. Peygamber’in vefâtı, duâ ve hâtîme ile de mevlidler son bulurlar.⁸⁴⁵

Edebiyatımızda, 1409 yılında kaleme alınan Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü'n-Necât* isimli eseri “mevlid” türü ile özdeşleşmiştir. Bu eser ilk müstakil mevlid olarak

⁸⁴³ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1433.

⁸⁴⁴ Necla Pekolcay, *Mevlid*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, ss. 17-18.

⁸⁴⁵ Mehmet Akkuş, “Edebiyatımızda Mevlid Türü ve Mevlidler”, *Mevlid Külliyyâtı*, DİB Yayınları, Ankara 2016, s. 9.

kabul edilmektedir. *Vesiletü'n-Necât* kendisinden sonra yazılan pek çok mevlid metnine hem şekil hem de muhteva yönünden ilham kaynağı olmuştur. *Vesiletü'n-Necât* aruzun remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı ile yazıldığından onu takip eden pek çok mevlid metni de aynı kalıpta kaleme alınmıştır. *Vesiletü'n-Necât*, muhtemelen, şairinin Hz. Peygamber'e duyduğu samimi muhabbet ve hürmetin bir neticesi olarak çok okunmuş; çok sevilmiş ve çok rağbet görmüştür. Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Tatarca, Çerkezce ve Almanca gibi pek çok farklı dillere tercüme edilmiştir.⁸⁴⁶

Süleyman Çelebi mevlidinin okunduğu merasimler, mevlid ya da mevlid-i şerif şeklinde isimlendirilmişlerdir.⁸⁴⁷ Bu tür merasimler sadece ülkemizde değil, Hz. Peygamber'i anmak isteyen ona duydukları muhabbeti ifade etmek isteyen İslam coğrafyasının pek çok farklı beldesinde de tertip edilmektedir.⁸⁴⁸ Ülkemizde bu merasimlerin köklü bir yeri vardır. Başta, Hz. Peygamber'in doğum günü olmak üzere halkı sevince veya kedere sevk eden hemen her hadisede mevlid cemiyetleri tertip edilmiştir. Bu cemiyetlerle Hz. Peygamber'e ilticâ edilip onun yâdıyla sürûru ziyâdeleştirmek, hüznü hafifletmek ve bu yolla Cenâb-ı Hakk'ın rızasına erişmek murâd edilmiştir. Yeni doğan bebekler, sünnet olan çocuklar, hac yolculuğuna çıkanlar, askere gidenler, vefât edenler için mevlid okutmak gelenek haline gelmiştir. Bu merasimlerde belli bir usûlle mevlid okuyanlara, mevlid-hân denilmektedir. Dolayısıyla mevlidlerin okunması dinî musikîmiz bağlamında da önemlidir.⁸⁴⁹

Mehmet Tevfik Efendi, na'tlarında, tevhid ve münâcâtlarında Hz. Peygamber'in zâhirî ve bâtinî pek çok özelliğini dile getirmiştir. Ama tam ve müstakil manada bir mevlid meydana getirmemiştir. Onun defterlerinde “mevlûdiyye” adını verdiği, varlığı ile kâinatı şereflendiren Hz. Peygamber'in kutlu doğumunu anlatan üç şiiri mevcuttur. Öte yandan dinî-edebî türler içinde “mevlûdiyye”, kaynaklar tarafından zikredilen bir tür olarak yer almamaktadır.

---

⁸⁴⁶ M. Tayyib Okiç, “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi'nin Mevlidinin Tercümeleri”, *Mevlid Külliyyâtı*, editör: Bilal Kemikli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016, ss. 37-38.

⁸⁴⁷ Mevlid törenleri geniş halk kitlelerinin iştirakiyle ilk defa 604/1207 yılında Erbil'de Atabeg Muzafferüddîn Gökbörü (ö.630/1233) tarafından tertip edilmiştir. Bu âdet sonraları diğer İslam ülkelerine de yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda Mevlid'in merasimle tes'idine resmen 996/1588'de Sultan III. Murad devrinde başlanmış ve zamanla millî bir bayram hâlini almıştır. 1910 yılında çıkarılan bir kanunla mevlid bayramı olarak kutlanmış, Cumhuriyet'ten sonra bu kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bkz.: M. Tayyib Okiç, a.g.m, s. 34; Zülfikar Güngör, “Türk İslam Edebiyatında Dinî Edebî Türler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi (İlitam)*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara 2009, s. 293.

⁸⁴⁸ Osmanlı devrinde Mekke ve Medine'de de mevlid-i şerif cemiyetleri tertip edildiğine dair bkz.: Hüseyin Vassâf, *Hicaz Hâtrası*, haz. Mehmet Akkuş, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011, s.160-161; Hüseyin Vassâf, *Gülzâr-ı Aşk Mevlid Şerhi*, haz. : Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, H Yayınları, Ankara 2013, s. 93; Ayrıca Hindistan ve Pakistan'da da mevlidlerin okunduğunu dair Muhammed Hamidullah'tan rivayet için bkz.: M. Tayyib Okiç, a.g.m, s. 74.

⁸⁴⁹ Nuri Özcan, Mevlid, *DİA*, c. 29, Ankara 2004, ss. 484-486; Hasan Aksoy, “Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, sayı: 9, 2007, ss. 323-332.

Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*'de mevlidlerin mesnevî nazım biçimi dışında da yazılabileceğini ve bu eserlerin de mevlid türü dâhilinde değerlendirilebileceğini söylemektedir. Fakat o, bu konuda nazım şekli itibari ile farklı şiirler olsa da muhteva ve uzunluk açısından mesnevî nazım şeklinde yazılan mevlidlerle örtüşen nitelikteki şiirlerin bu kapsama girmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Nâbî Divanı'nda yer alan 98 beyitlik neredeyse tamamen Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan manzûmenin mevlid olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedir.⁸⁵⁰ Bu durumda Mehmet Tevfik Efendi'nin "mevlûdiyye" başlığı altında kaleme aldığı şiirlerini nasıl değerlendirmek gerektiği sorusu akla gelmektedir.

Edebî türlerin tespiti ve değerlendirilmesinde farklı bakış açıları mevcuttur. Edebiyat teorisi içinde tür, edebî metnin neyi anlattığının göstergesidir ve bu bakımdan manzum ya da mensur eserin yorumlanabilmesi için tespit edilmesi gereken bir araç olarak görülmektedir. Edebî türlerin tanımlanmasında muhteva ile birlikte biçim de oldukça önemlidir. Buradan hareketle Mehmet Tevfik Efendi'nin de uzun, müstakil ve mesnevî nazım türünde bir mevlid tertip etmemekle beraber, konusu Hz. Peygamber'in doğumu ve bu esnada hâsıl olan fevkalâde olaylar olan şiirleri kaleme aldığını ve bunlara tıpkı mi'râciyye, regâibiyye, muharremiyye ve îdiyye gibi yazıldığı konu bağlamında "mevlûdiyye" ismini verdiği düşünülebilir. Şair bu başlık altında kaleme aldığı şiirlerine mevlid değil mevlûdiyye demiştir ki bu oldukça önemlidir. Şair de bu şiirlerin tam anlamıyla "mevlid" türü dâhilinde değerlendirilemeyeceğinin farkındadır. Fakat türler, konu itibariyle tasnif edilecekse bu şiirler de vilâdet konulu manzûmelerdir. Mehmet Tevfik Efendi, "mevlid-i Nebî'yi anlatan manzûmeler" olarak tanımlanabilecek "mevlûdiyyeler" oluşturmuştur.

Sofuzâde'nin, Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilişine hürmeten Rebiu'l-evvel ayının on ikisinde bu şiirleri kaleme aldığı, düştüğü tarihten açıkça görülmektedir. Bu şiirlerde, husûsen Hz. Peygamber'in doğduğu gece vukû bulan olaylar genel hatlarıyla anlatılmaktadır. Şair, onun doğduğu geceyi "tam bir tecellî bayramı" olarak tasvir ederken "leyle-i kadir"den daha ehemmiyetli olduğunu dile getirir. Çünkü onun doğduğu gece, insanı karanlıklarından aydınlığa kavuşturan mehtâb da doğmuştur. Onun teşrifiyle "cahillik ülkesi" yok olmuş; âleme ebedî bir rûh verilmiştir. Kâbe'de putlar devrilmiş, Kisrâ'nın sarayı yerle bir olmuş, ateş-gedelerin ateşine sanki "su" serpilmiş, onun nûru bin yıldır yanan bu ateşi söndürüvermiştir. Kasr-ı Kayser ve devlet-i Dârâ hep perişan olmuştur. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in, şerhlerin zevâl bulması için gönderildiğinin delilleridir. Onun büyüklüğü, yüceliği,

⁸⁵⁰ M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, DİB Yayınları, Ankara 2011, s. 31.

haşyeti ta Çin'e kadar ulaşmış; her şeyi aydınlatan bir güneş gibi olan ziyâsı karşısında zalâm dağılmış, varlık başka bir hal almıştır. Yine onun vilâdeti ile vahdet kitabının tecellî bölümü açılmış; o minberden âleme vahdeti anlatmış, kesret perdelerinin altındaki vahdet hakîkatini âleme göstermiştir. Onunla vahdet bilinmiştir. Onun rûhu şerîfine binâen Rûh-ı Emîn, Hz. Cebrâil, o gece yeryüzüne inmiş; Hz. Âmine'ye emân vermiştir.

Mehmet Tevfik Efendi, Hz. Peygamber'in doğumu muhtevalı üç şiir kaleme almıştır. Bunlardan biri mütekerrir müseddes diğer ikisi ise gazel nazım şeklidir.

Nazım Şekilleri	Şiir Sayısı
Gazel	2
Müseddes	1
Toplam	3

Bahsi geçen şiirleri şunlardır:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün⁸⁵¹

Mevlûdiyye

- 1 Bugün devr-i tûlû' -ı mihr-i dîdâr-ı Muḥammed'dir
Şabâh-ı leyle-i mevlûd-i envâr-ı Muḥammed'dir
- 2 Şanırlar âlemi tenvîr eden şems ü kâmerdir hep
Tecessüm eylemiş envâr-ı ruḥsâr-ı Muḥammed'dir
- 3 Cihâmîñ varı cânîñ kıble-i esrârıdır zâtı
Vücûdu kâ' inâtiñ rûḥ-ı muḥtârı Muḥammed'dir

⁸⁵¹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 106.

- 4 Aña âmâdedir kâşâne-i kevn ü mekân elbet
Zemîn ü âsumânîñ kuṭb-ı bîdâr-ı Muḥammed'dir
- 5 Cenâb-ı Kibriyâ'nîñ ni' met-i maḥz-ı cemâlidir
Muḥabbet bezminiñ maḥbûb-ı dîl-dârı Muḥammed'dir
- 6 Gözün dikmiş ṭurur iḥsânına bi'l-cümle mevcûdât
Bu mevcûdiyyetiñ rûḥ-âveri yârı Muḥammed'dir
- 7 Kıyâm et arz-ı ta' zîmât için Tevfîk edip iḳbâl
Ḥudâ'nîñ raḥmeti dest-i kerem-kârı Muḥammed'dir

31 Mayıs 1936/12 Rebi' u'l-evvel 1355

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün⁸⁵²

- 1 Vücûduñ oldu raḥmet ' âlemîne yâ Resûla'llâh
Senindir hep o lâ-yefnâ ḥazîne yâ Resûla'llâh
- 2 Meded-kârî-i iḥsânîñladır şulḥ u şalâḥ ancak
O yüzden geldi nuşret ehl-i dîne yâ Resûla'llâh
- 3 Şeref verdiñ bu nevbet-gâh-ı dehre zât-ı pâkiñle
Müsâvî varlığıñ vaḥy-i mübîne yâ Resûla'llâh
- 4 Ta' aḥḥur eylediñ ikmâl için faşş-ı kemâlâtı
Tamâmiyyet getirdin evvelîne yâ Resûla'llâh
- 5 Sen ol kişver küşâ-yı ' ilm ü ḥikmetsin ki olmuşdur
Zuhûriñ maḳdem-i devlet zemîne yâ Resûla'llâh

⁸⁵² 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), 130; Abdulkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 377-378.

- 6 Şafâ-yı rûh alır hâk-i derînden âsumâniler
Melâz u ins ü cân oldu Medîne yâ Resûla'llâh
- 7 Cihâna başka bir hâlet verip mevlûd-ı zî-şânîñ
Değişdi hük-m-i hilkat oldu kîne yâ Resûla'llâh
- 8 Söyündü âteş-i kavm-i Mecûs'un nûr-ı rehbetden
Şadâ-yı şevketiñ tâ erdi Çîn'e yâ Resûla'llâh
- 9 Yıkıldı fâk-ı Kısra karşı Kayşer devlet-i Dârâ
Göründü tiğ-i vahdet müşrikîne yâ Resûla'llâh
- 10 Düşüp putlar zemîne çâr veche beyt-i 'ulyâdan
Zevâl-i şer ki olmuşdur qarîne yâ Resûla'llâh
- 11 Seniñ rûh-ı laţîfiñdir ki mevlûd-ı şerîfiñde
İşâret eyledi Rûhu'l-Emîn'e yâ Resûla'llâh
- 12 Beşâret birle oldu vâliden zindinde şüretde
Mişâl-i kâbla hizmet-i güzîne yâ Resûla'llâh
- 13 Midâd-ı hâme-i Tevfik ile na't-ı şafâ bahşîñ
Medâr-ı tesliyet kâlb-i hazîne yâ Resûla'llâh

20 Nisan 1940/[12] Rebi' u'l-evvel 1359

fe' ilâtün(fâ' ilâtün) fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün(fa' lün)⁸⁵³

**Müseddes Şahbâ-yı Şarâb-ı Vilâdet-i Hazret-i Seyyidi'l-Enbiyâ
(Aleyhi ezkâ't-tehâyâ)**

- 1 Nûr-ı mehtâb-ı şebistân-ı 'ademdir bu gece
Maşriq-ı mihr-i Hudâ-vend-i keremdir bu gece

⁸⁵³ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 26-27; 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 3a-3b.

Leyle-i ‘îd-i tecellî-i etemdir bu gece
Leyle-i kıadre izâfetle ehemdir bu gece⁸⁵⁴
Mehd-i ‘ulyâ-yı şeref-zâd-ı hâremdir bu gece⁸⁵⁵
Leyle-i mevlid-i Sulţân-ı ümemdir bu gece

2 Dehr-i ğam-zâda ħubûrıyla şafâ vermişdir
Kışver-i cehle şuhûdıyla fenâ vermişdir⁸⁵⁶
Şûret-i ‘âleme bir rûĥ-ı beķâ vermişdir⁸⁵⁷
Felek-i meşĥûna meserretle rehâ vermişdir⁸⁵⁸
Tâķ-ı gerdûna beşâretle şadâ vermişdir

Leyle-i mevlid-i Sulţân-ı ümemdir bu gece

3 Tâķ-ı Kisrâ tayanır mı o sipihr-i nûra
Yere geçmekde iken reşk ile her ma‘ mûre
Verdi şu pertev-i âteş-gede-i meşĥûra
Cân olur zerre tecellîsi dil-i maĥrûra
Küĥl olur gerd-i ziyâ-küsterdi çeşm-i ĥûra

Leyle-i mevlid-i Sulţân-ı ümemdir bu gece

4 Geldi der-bân-ı serâ-perde-i bâb-ı vaĥdet
Oķudu minber-i ‘âlemde ĥiţâb-ı vaĥdet⁸⁵⁹
Açılıp bâb-ı tecellî-i kitâb-ı vaĥdet⁸⁶⁰
Bildi dünyâ ne imiş ĥüsn-i me‘âb-ı vaĥdet
‘Âleme zâiķa-baĥş oldu şarâb-ı vaĥdet
Leyle-i mevlid-i Sulţân-ı ümemdir bu gece

⁸⁵⁴ Leyle-i kıadre izâfetle ehemdir: Râfi‘ -i zûlm-ı şeķâ dâfi‘ -i ğamdır, 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 3a.

⁸⁵⁵ şeref-zâd-ı hâremdir: şeref-baĥş-ı ehemdir, 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 3a.

⁸⁵⁶ Kışver-i cehle: Küfre evşâna, 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 3a.

⁸⁵⁷ Şûret-i ‘âleme bir rûĥ-ı beķâ: Bu fenâ-gâhda esrâr-ı beķâ, 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 3a.

⁸⁵⁸ Felek-i meşĥûna meserretle: Dil-i sevdâ-zedeye nûr-ı, 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 3a.

⁸⁵⁹ Oķudu minber-i ‘âlemde ĥiţâb-ı vaĥdet: Açılıp bâb-ı tecellî-i kitâb-ı vaĥdet”, 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 3b.

⁸⁶⁰ Açılıp bâb-ı tecellî-i kitâb-ı vaĥdet: Oķudu minber-i ‘âlemde ĥiţâb-ı vaĥdet”, 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 3b.

5 Baḡma ʿ iṣyānımıza eyle ʿ ināyet yā Rab⁸⁶¹
Luṭf u iḥsānīna vā-beste hidāyet yā Rab
Bende-i rû-siyehiz yoḡ söze ḡacet yā Rab
Yoḡiken keṣret-i ʿ iṣyāna nihāyet yā Rab
Bizi ʿ afvīn olur ol ṣāha riʿ āyet yā Rab
Leyle-i mevlid-i sulṭān-ı ümemdir bu gece

fi 5 Mart sene 324/18 Mart 1908

2.3. Mi'râciyyeleri

Mi'râc, Arapça, yukarı çıkmak manasına gelen bir kökten türetilen “yukarı çıkma âleti, yukarı çıkılacak yer” anlamlarına gelen bir kelimedir. Yukarı çıkma vasıtası olarak düşünüldüğünde “nerdüban/merdiven, mirkad ve süllem” gibi kelimelere karşılık gelmektedir.⁸⁶²

İstılâhî manası ise “göğe çıkma, urûc”tur. Bu yükseliş, bilindiği üzere sıradan bir kimsenin yükselişi değil, Hz. Peygamber’in risâletinin, yaygın kabule göre, XII. veya XIII. yılında gerçekleşen kutlu yolculuğudur.⁸⁶³

Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. Peygamber’in Mekke’deki Mescid-i Haram’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya götürülmesi şeklinde gerçekleşen olağanüstü olay “isrâ” kavramı ile ifade buyrulmaktadır. “İsrâ”, “geceleyin yürüme, gece yolculuğu” anlamına gelmektedir.⁸⁶⁴ Bu, kutlu yolculuğun ilk kısmıdır. Bu yolculuk sırasında Hz. Peygamber’in bineği “Burak”tır. Bu yolculuğun hadislerle de belirtilen “göklere yükseltme” şeklindeki ikinci safhası, yukarıda da manaları zikredilen “mi'râc” kelimesiyle ifade edilmektedir.⁸⁶⁵ Mi'râc sırasında Hz. Peygamber’e, Hz. Cebrâil rehberlik etmiş, gök katlarını onunla teker teker geçen Hz. Peygamber, bu katlarda bulunan diğer nebilerle görüşmüştür. Hz. Cebrâil “sidretü'l-müntehâ”ya kadar kendisine eşlik etmiştir. Buradan sonra Hz. Cebrâil kendisine eşlik edemeyeceğinden Hz. Peygamber “Refref”le yükselmesini sürdürmüş ve huzûr-ı İlâhî’ye vâsıl olmuştur.⁸⁶⁶ Burada “kabe kavseyni ev ednâ/iki yay arası belki de ondan daha yakın” olarak ifâde

⁸⁶¹ ʿ iṣyānımıza: ʿ iṣyānıma sen, 06 Mil Yz A 9962-6, vr. 3b.

⁸⁶² Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, s. 1373; Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisarî, *Ahterî-yi Kebîr*, s. 942; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 651.

⁸⁶³ Bir başka kabule göre ise risâletin 9. yılında gerçekleşmiştir. Bu konuda bkz.: Kur’ân-ı Kerîm, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir I-V*, c. III, ss. 457.

⁸⁶⁴ İsrâ 17/1.

⁸⁶⁵ Necm 53/1-18.

⁸⁶⁶ Kur’ân-ı Kerîm, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir I-V*, c. III, ss. 457-459.

buyurulan halde, “Allah kuluna vahyedeceği şeyi vahyetmiştir”.⁸⁶⁷ Mi’racnâmeler bu konu ile ilgili, isrâ, Burak, Refref, Hz. Cebrâil, gök katmanları, bu gök katmanlarında bulunan diğer peygamberler, sidretü’l-müntehâ, “kabe kavseyn” ve bu bağlamdaki diğer unsurların tafsilatlı bir biçimde anlatıldığı manzum eserlerdir.

Daha önce de bahsedildiği üzere, Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi’rac-nâmeler* adlı eserinde, mi’rac-nâme ile mi’raciyye arasında kesin olmayan bir ayırımdan söz etmektedir. Buna göre, “Mi’raciyye, Hz. Peygamber’in mi’rac mûcizesini anlatan, umumiyetle mesnevî veya kaside nazım şekilleriyle yazılmış kısa şiirlerin adıdır. Mi’rac-nâme, aynı hadiseyi mufassalan anlatan eserlerin ismi” olarak kabul edilmektedir.⁸⁶⁸

Mehmet Tevfik Efendi “mi’raciyye” başlığı altında tek bir şiir kaleme almıştır. Bu şiiri konu bütünlüğü açısından diğer şiirlerine kıyasla baştan sona mi’rac hadisesini anlatan tek şiiridir. Öte yandan tevhid, münâcât ve özellikle na’tlarında mi’rac hadisesi etrafında gerçekleşen yukarıda da bahsi geçen pek çok husûsu dile getirmiş; Hz. Peygamber’in madden ve bedenen bu yolculuğa çıkışını farklı yönleri ile kaleme almıştır.

Sofuzâde, bu mi’raciyyesinde, Hz. Peygamber’in bu yolculuğa kanatsız çıktığını, o yolculuğuna devam ettikçe sanki Sidre’nin de onun etrafında devrettiğini ifade etmektedir. Cevlân-gehi Sidre olan Hz. Cebrâil’in bile kendisine bir noktaya kadar yoldaşlık edebildiğini dile getirmiştir. Buradan hareketle onun bu yolculuğunun tam manası ile idrak edilebilmesinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Çünkü bu sadece Hz. Peygamber’in vâkıf olduğu bir durumdur. Şaire göre bu visâl âleminin keyfiyetini, Hz. Cebrâil bile tam manasıyla bilememiştir, Hz. Cebrâil’in tam manasıyla bilemediğini beşer aklıyla bizim anlayabilmemiz mümkün değildir. Mi’rac ona verilmiş yüce bir pâyedir. “İstivâ-gâh-ı Cenâb-ı Hazret-i Yezdân”a ulaşmasına vesile “Refref”tir.

Mehmet Tevfik Efendi Cenab-ı Peygamber’den feyzini kendisine yoldaş kılmasını istediği duâsı ile şiirini tamamlamaktadır.

Mi’raciyyesi:

---

⁸⁶⁷ Necm 53/9-10.

⁸⁶⁸ Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi’rac-nâmeler*, s. 6.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁸⁶⁹

Henüz Sinn-i Şabāvetimde Yazılmış Bir Na' t-ı Mi' rācīdir

1 Māyedir hılķat-i eşyāda muḥābbet eşeri

İstedi keyfiyyet-i hılķat-i dehri digeri⁸⁷⁰

2 Şems-i tābān-ı ḥaķīķatdir o Sulṭān-ı rusul⁸⁷¹

İrdi vaḥdet iline zāt-ı İlāhī güheri

3 Ferşden 'arşa erişdi mele'-i 'āliyeyi

Bezm-i lāhūtı ṭolaşdı var iken cism ü seri

4 Yok idi bāl ü per-i Refref-i zāt-ı Nebevī

Nūr idi nūr-ı İlāhī ne yapar bāl u peri

5 Bilmeyiz bilmedi ārām-gehi Sidre olan⁸⁷²

Bu vişāl 'ālemini nerde 'uķūl-i beşeri

6 Eyle Tevfiķ ü füyūzātūnı hem-rāh baña

Rāhıña gitmiyeniñ var mıdır 'ālemde yeri

fi 28 Receb-i Şerīf sene 305/10 Nisan 1888

3. Ramazaniyyeleri

Ramazan, kelime manası itibariyle, “r-m-z” kökünden türetilmiştir. Bu kökten türetilen kelimelerden ilki “ramad/remaz”dır ki “güneşin sıcaklığının şiddetinin yeryüzünde oldukça fazla hissedilmesi”, yakıcı, kavurucu sıcak manasına gelmektedir.

⁸⁶⁹ Sûfzāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 20-21; 06 Mil Yz A 9962-3, 35a; 06 Mil Yz A 9962-11, s.1.06 Mil Yz-A 9962-11, s.1'de sayfanın baş kısmında : “Bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm ve bihi nesta'in; On beş yaşlarımda iken yazmış olduğum bir na' t-ı şerīfdir teberrüken derc olundu” yazılıdır.

⁸⁷⁰ keyfiyyet-i hılķat-i: keyfiyyet-i hey'et-i, 06 Mil Yz A 9962-11, s.1.

⁸⁷¹ ḥaķīķatdir o sulṭān-ı rusul: ḥaķīķat idi ol nūr-ı yakīn,06 Mil Yz A 9962-11, s.1.

⁸⁷² ārām-gehi: cevlan-gehi tā, 06 Mil Yz A 9962-11, s.1.

Diğer kelime ise “ramda/ramza”dır. Bu da “güneşin sıcaklığının şiddetinden taş, kum vb. şeylerin şiddetli ısınmasıdır”. Ramazan ise “yanmak” manasına gelen bir masdardır.⁸⁷³

İslam coğrafyasında bu kelime ile akla ilk gelen, kamerî ayların dokuzuncu sırasında, Şaban-ı muazzamdan sonra, Şevval'den önce yer alan Ramazan ayıdır. Ramazan-ı şerîfin mü'minler açısından ehemmiyeti büyüktür. Bilindiği üzere Ramazan ayı, Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmeye başlandığı aydır.⁸⁷⁴ Ramazan ayı içinde, bin aydan daha hayırlı olduğu bildirilmiş olan Kadir gecesi bulunmaktadır.⁸⁷⁵ Ramazan ayı denildiğinde hiç kuşkusuz ilk akla gelen ise “oruç”tur. Ramazan-ı şerîf oruç ayıdır. Oruç, İslam'dan önce başka ümmetlere farz kılındığı gibi Müslümanlara da yılda bir ay süre ile farz kılınmıştır.⁸⁷⁶ Hz. Peygamber, bir hadîs-i şerîflerinde orucu “kalkan”a benzetmiştir.⁸⁷⁷ Çünkü oruç, insanı kötülüklerden, günahlardan ve cehennem ateşinden koruyacak bir kalkan gibidir. Oruç, İslam'ın beş şartından biridir.

Edebiyatımız bünyesinde, İslam'ın beş şartını bazen bir arada bazen de ayrı ayrı ele alan manzûm veya mensûr eserleri görmek mümkündür. Muhtevası itibariyle sadece Ramazan ayını ve onunla ilgili konuları ele alan, başta oruç olmak üzere bu ayda yapılan ibadetlerin faziletlerinden bahseden manzûm dinî-didaktik eserlere “ramazaniyye” adı verilmektedir.⁸⁷⁸ Ramazan ayı ile birlikte rû'yet-i hilal/hilalin görülmesi, yevm-i şek, oruç, imsak, sahur, terâvih, davul ve mâni gibi ibadet ve geleneğe dair pek çok unsur canlılık kazanmaktadır. Ramazan ayı dolayısıyla toplumda meydana gelen bu çeşitli ve renkli değişimler, ibadetin gelenekle birlikte tezahür ettiği bütün bu yaşam biçimi, “Ramazan Medeniyeti” olarak isimlendirilmiştir.⁸⁷⁹ Ramazaniyyelerde, “Ramazan Medeniyeti” olarak adlandırılan bu unsurları, dinin sosyal hayata, sosyal hayatın da edebiyata yansımalarını görmek mümkündür.

Ramazaniyyeler konuyu işleyişlerine göre dinî, tasavvufî ve edebî olmak üzere üç gruba ayrılırlar.⁸⁸⁰ Fakat aynı manzumenin hem dinî hem tasavvufî hem de edebî yönünün bulunabileceğinden hareketle bu ayrımın, ramazaniyyeleri tasnif etmek için tam ve kesin bir yöntem olmadığı da kabul edilmektedir.

⁸⁷³ Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisari, *Ahterî-yi Kebîr*, s. 425.

⁸⁷⁴ Bakara 2/185;Kadir 97/1.

⁸⁷⁵ Kadir 97/3.

⁸⁷⁶ Bakara 2/183-185.

⁸⁷⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi 1-18*, terc. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987, c. 4, ss. 1769, 1775-1776 (Hadis nr.: 4, 14).

⁸⁷⁸ Filiz Kılıç-Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri Güldeste*, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 2.

⁸⁷⁹ Süheyl Ünver, “Ramazan Medeniyeti”, *Tohum Dergisi*, c. 3, sayı: 30, 1967, s. 3.

⁸⁸⁰ Âmil Çelebioğlu, “Edebiyatımızda Ramazan”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 691.

Şekil itibari ile ramazaniyyeler farklılık arzederler. Edebiyatımızda Ramazan-ı şerîf konulu, mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış, müstakil manzûm dinî-didaktik eserlere ramazan-nâme adı verilmektedir. Nahîfi'nin *Fazilet-i Savm* adlı eseri mesnevî nazım şekli ile yazılan müstakil ramazan-nâmeye güzel bir örnektir.⁸⁸¹

Ayrıca ramazaniyyeler, klasik edebiyatımızda, Ramazan ayının gelmesi münasebetiyle padişaha, vezirlere veya devrin ileri gelenlerine sunulmak üzere kaleme alınmış kasidelerin “nesip” bölümlerini oluşturmaktadırlar. Bu tür kasidelerin ilk bölümlerinde Ramazan ayının gelişi ve bu ayla ilgili pek çok dinî ve sosyal konu anlatılır; ardından da adına kaside yazılan şahsın övgüsü yer alır.

Ramazaniyyelerin meydana getirildiği diğer bir nazım şekli ise gazeldir. Bu türün özellikle XVIII. yüzyılda daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bu yüzyılda şairlerin, “Ramazan ayına ait her hususu ilmek ilmek işledikleri”ve böylelikle “şehr-i Ramazan’ı edebîleştirdikleri manzûmeler” meydana gelmiştir.⁸⁸²

Mehmet Tevfik Efendi, dokuz adet ramazaniyye kaleme almıştır.⁸⁸³ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “M. Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Beş Ramazaniyyesi” adlı makalesinde, Sofuzâde'nin Ramazan ayına ait samimi hislerini ifade ettiği bu şiirlerinde, kaside nazım şeklini sadece bir vasıta olarak kullandığını söylemektedir. Bu manzumelerde klasik kasidelerdeki bölümlerin bulunmadığını bu açıdan bakıldığında mahdud ve muktedab (tegazzül ve teşbibi bulunmayan) kaside şeklinde isimlendirilebileceklerini belirtmektedir.⁸⁸⁴

Sofuzâde'nin, 26 Ramazan-ı şerîf 1356 tarihli ramazaniyyesi otuz bir beyittir. Uzunluk itibariyle kaside özelliği göstermektedir. Öte yandan bu şiirde klasik kasidede görülebilecek teşbîb, girizgâh, medhiye, fahriye gibi bölümleri görmek mümkün değildir. Sadece sonunda duâ beyitleri yer almaktadır. “Ramazan” redifli bu şiirin her beytinde Ramazan ayının ayrı bir husûsiyeti anlatılmaktadır.

Şairimizin, 28 Mayıs 1926/1344 Ramazan'ında kaleme alınan kırk iki beyitlik diğer bir ramazaniyyesinde ise kaside türünün pek çok bölümünü açıkça görmek

⁸⁸¹ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, s. 232.

⁸⁸² Nihat Öztoprak, “Klasik Türk Edebiyatında Ramazan”, *Keşkül Dergisi*, sayı: 27, İstanbul 2013, ss. 12-21.

⁸⁸³ Mehmet Tevfik Efendi'nin ramazaniyyeleri ile ilgili olarak bkz.: Abdulkadiroğlu, “M. Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Beş Ramazaniyyesi”, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 398-404.

⁸⁸⁴ Abdulkadiroğlu, a.g.e. s. 400; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, M. Tevfik Efendi'nin beş ramazaniyyesi olduğunu bu makalede söylemektedir. Bu beş manzûme “Ramazaniyye” başlığı ile kaleme alınan şiirlerdir. Şair bazen başlık koymadığı halde muhteva açısından belli bir türde değerlendirilebilecek şiirler de kaleme almıştır. Hoca Tevfik Efendi'nin tüm şiirlerini okuduğumuz bu çalışmamızda kendisi tarafından herhangi bir başlık verilmemiş olmakla beraber muhteva yönünden belli bir tür çerçevesinde değerlendirilebilecek şiirlerini ilgili tür dâhilinde vermeye çalıştığımızdan şiir sayılarının bizim çalışmamızda Abdülkerim Abdulkadiroğlu'nun makalesinde verilen sayıdan daha farklı olduğu görülecektir.

mümkündür. Teşbîb/nesib bölümünde Ramazan ayının gelişinden bu ayda tutulan orucun kıymetinden, savm u salât ile Kur'ân'ın oruçluyu nurlarla tezyîninden bahsedilmektedir. Ardından hac ile zekâtın ehemmiyeti vurgulanır. Can ve malı Allah yolunda sarfetmenin dünyada da ukbâda da kazandırdıkları anlatılır. Yirminci beyitten sonra dini inkâr eden kötü ahlak sahiplerinin dünya ve ukbâda nasipsiz kalacağı söylenerek asıl anlatılmak istenen konuya birkaç beyitle giriş yapılır. Ardından da Müftü Osman'ın yaptığı yanlışlar, ağır bir dille eleştirilir. Aynı zamanda bu şiir, Müftü Osman'ın yaptığı işlerin, hal ve davranışlarının eleştirildiği, pek çok sebeple yerildiği, bir hicviyedir.

Mehmet Tevfik Efendi, ramazaniyyelerini, genellikle Ramazan ayının ilk günlerinde kaleme almıştır. O, ramazan ayının gelişine hürmeten bu şiirleri yazmış; bu yolla ümmetin Ramazan'ı şerîfini tebrik etmiş; bunu bir çeşit tehniye olarak tasavvur etmiştir. Bunu da şiirlerinin başında açıkça belirtmiştir.

Ramazaniyyelerinde, bu ayın afv u mağfiret vesilesi, rahmet ve bereket mevsimi ve bu nedenlerle sevinç kaynağı oluşu üzerinde duran Sofuzâde, orucun fikhî yönünden ziyâde, bâtinî mânâlarına işaret etmeye çalışmış; genel olarak Ramazan ayına has pek çok ibadetin gayesi, fazileti ve hikmeti üzerinde durmuştur. Bu ayın özellikle kalbî bir arınma süreci oluşuna vurgu yapmıştır.

Mehmet Tevfik Efendi, bu ayda iftarın, sahurun, imsâkın aslında sadece bedenen yapılan bir ibadet olmadığını, bütün bu ibadetin ruha ayrı bir neşe verdiğini ifade etmiştir. Gündüzünde orucun, gecesinde kıyamın/terâvih namazının ruhları neşve-i îman ile ser-mest ettiğini söylemiştir. Bu ibadetler ile feyz alındığını, gönülden masivânın giderildiğini, gam ve kederden uzaklaşıldığını, dünya telaşının bir kenara bırakıldığını, hevâya meyilin azaldığını, beş vakit namazla birlikte bu ayda kulun “kerem ü afv u ataya” ulaşılabilirdiğini ayrı ayrı anlatmıştır. Sofuzâde'ye göre Ramazan-ı şerîfte oruçla, terâvih ve diğer ibadetlerle kişinin idrâki yükselecek; ilmi ve irfânı artacaktır. Böylelikle arınan kalp, ruh ve beden Kur'ân-ı Kerim'in sırlarına muhatab olabilecek hale gelecektir.

Mehmet Tevfik Efendi, Ramazan-ı şerîf ve bu ayda farz kılınan oruç ile ilgili 20 Ramazan 1330/2 Eylül 1912 tarihli *Beyânü'l-Hak*'ta yayınlanan, konuyu Bakara Suresi 185. ayet-i celîlesi bağlamında tefsir ettiği makalesinde, orucun maddî ve manevî ne anlama geldiği üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmaktadır. Bu makalede Sofuzâde öncelikle, orucun insanı, nefsinin arzu ve isteklerinden alı koyduğunu belirtir. Ardından, “...bütün müşteheyât-ı nefsâniyye addolunan şeyler ise enfüsî ve hissî olup onlarla iştilal sebebiyle kalb-i insaniyyede olan şuûnât-ı ruhâniyyeyi idrâkten müfekkire

mahrûm ve âfâk-ı hakîkatten tecellî eden lemeât-ı envâr-ı ulûm-ı ilâhiyyeden akıl mehcûr olur” demektedir. Yani nefsin arzu ve isteklerine sürekli olarak uyan insan aklının, aslında, İlâhî ilimlerin ışığından uzak kalacağını ve kalpte hâsıl olabilecek manevî halleri idrâkten mahrum bulunacağını ifade etmiştir.

Orucun, insanı ilâhî kelâmın muhatabı olmaya nasıl hazırladığını aynı makalede şu şekilde anlatmaktadır: “Çünkü Zâtı itibariyle zaman hem bir emr-i itibârî hem de mütesâviyetü’l-ahyândır. Şehr-i Ramazan’a bu şahsiyet-i mahsûsayı i’tâ eden nuzûl-i Kur’ân ile onu kabul ü isgaya insanı daha ziyâde müste’id kılan sıyamdır.” Bu yazısında ayrıca kamerî ve şemsî aylar arasındaki farktan bahsederek ortalama yetmiş beş yıl yaşayan bir insanın, ömrü boyunca, toplamda iki yıl gibi bir süreyi oruç ile geçirmiş olmasının ehemmiyetinden de bahsetmektedir.⁸⁸⁵

Görüldüğü üzere, Mehmet Tevfik Efendi, bir âlim olarak, Ramazan-ı şerîfin ve bu ayda insanları “kötülüklerden uzaklaştırıp Allah’a karşı gelmekten sakındırmak” için emrolunan orucun⁸⁸⁶ pek çok faziletini gazete ve dergi yazılarında, vaaz ve sohbetlerinde dile getirmiştir. Ramazaniyyelerinde ise o, nesir dilinden farklı olarak daha sûfiyâne bir üslûpla bu faziletlere işaret etme yöntemini tercih etmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi, ramazaniyyelerinde konuyu açıklarken uygun ayet ve hadislerden de iktibaslar yapmıştır. Bir ramazaniyyesinde, Hz. Peygamber’in “Ramazan-ı şerîfin başının rahmet, ortasının mağfiret sonunun cehennemden azad olduğunu”⁸⁸⁷ belirttiği hadis-i şerîfine şu yolla atıfta bulunmaktadır:

Üç mertebede ni‘met-i a‘şâr-ı şelâse

Rahmetdir aînin evveli ref‘ eyle gümânîñ

Sânîsi olur mağfirete bâ’iş ü bādî

Kaydı silinür vâkı‘a-i cürm u haţânîñ

Âzâdlık olur nâr-ı cehennemden üçüncü

*Bayramı olur ardı şıra ehl-i fenânîñ*⁸⁸⁸

⁸⁸⁵ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, “Mev’îza”, *Beyânü’l-Hak*, c. 7, sayı: 174, İstanbul 1330, ss. 3051.

⁸⁸⁶ “Ey imân edenler, Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı”, Bakara 2/183.

⁸⁸⁷ Celâleddin es-Suyûtî, *Camiü’s-Sağîr 1-8*; terc: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2013, c. 2, s. 113, Hadis no: 2144(2815).

⁸⁸⁸ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), ss. 57-58.

Bir başka şiirinde, Ramazan-ı şerîf'e bir şahs-ı mücerred gibi son derece nazik, hürmetkâr ve bir o kadar da muhabbet dolu cümlelerle hitap eder. Gelişiyile şeref bulunan bu kutlu misafiri, kurduğu hitap cümleleri ile adetâ saygıyla selamlamakta ve onu hürmetle ağırlamakta kusur etmemek için çaba sarfetmektedir.

Öte yandan, Hoca Tevfik Efendi şiirlerinde, Ramazan ayına hürmetin azaldığından, eskisi gibi insanların oruca ve oruçluya saygılı davranmadığından ve pek çok insanın oruç ayında açıktan bir şeyler yiyip içtiklerinden yakınmaktadır. Şair, ramazan ayına hürmetsizlik edenlerin, geçim sıkıntısına düşüp zor bir yaşam süreceğini belirttikten sonra böyle hürmetsizlerin “Ramazan” tarafından Hz. Hakk’a şikâyet edileceğini de söylemektedir.

Ayrıca Sofuzâde, bu mübarek aydan, rûz-i cezâda, kendisine sahâbet etmesini, mahşer gününde kendisini koruyup kollamasını, kendisine sahip çıkmasını da talep etmektedir.

Bu bölümde, Mehmet Tevfik Efendi'nin iki tanesi gazel ve yedi tanesi kaside nazım biçiminde olmak üzere toplam dokuz ramazaniyesi yer almaktadır.

Nazım Şekilleri	Şiir Sayısı
Gazel	2
Kaside	7
Toplam	9

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün ⁸⁸⁹

Sene 1351 Ramazan-ı Şerîf

- 1 Geldi mübârek şehri-pâk gösterdi bir nâzik hilâl
Ağzın açıp gūyâ eder âfâk u enfüs hasb-i hâl
- 2 Nerde o âheng-i şafâ nerde o şehre merhabâ
Nerde o revnâk ol hayâ nerde o pür neşve leyâl

⁸⁸⁹ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter) s. 12.

- 3 Devrân o devrândır yine insân o insândır yine
Kur'ân o Kur'ân'dır yine ihlâsı maḥv etmiş dâlâl
- 4 İcâd edip dürlü sebep söndürmek ister nûru hep
Nisvân maḥrûmu'l-edeb nâ-pâk âveng-i ricâl
- 5 Rûsvay olurlar cā-be-cā ol zümre-i pâ-der-hevâ
Seyr eyler erbâb-ı hüdâ ibret alır ehl-i kemâl
- 6 Eksik degil Ḥaḳḳ'a kıyâm erkânı dîniñ müstedâm
Vaḳtinde eyler iḳtiḥâm câmi' lere gelmez melâl
- 7 Feyz âşinâniñdir bütün ḳudret Ḥudâ'nındır bütün
Ol âşinâniñdir bütün fermân-ı ḳahr u i' tidâl
- 8 Ḳalmaz cihânda hîç kes zâlim görür âḫir nefes
Tevfîḳ sen şabr eyle pes bu ḥükm-i emr-i Zü'l-Celâl

14 Kanûn-ı Sâni 1933

fe' ilâtün(fâ' ilâtün) fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün(fâ' lün)⁸⁹⁰

Ehl-i İslâm'ın Biñ Üç Yüz Elli Dördüncü Ramazân'ıdır

- 1 Şükür ey mâh-ı dil-ârâ Ramazân hoş geldiñ
Ey veren rûha şafâ emn ü emân hoş geldiñ
- 2 Gözleriñ sürmesidir nâl-i hilâliñ nûru
Raḥmet ü maḡfiret-i Ḥaḳḳ'a nişân hoş geldiñ
- 3 Ezelî ünsiyetiñ Ḥazret-i Kur'ân iledir
Ḥarem-i ma' rifete maḥrem olan hoş geldiñ

⁸⁹⁰ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), ss. 7-8.

- 4 Vaqt-i iftāriñ olur zevk-res-i ‘ ayn-ı hayāt
Sofra-i mā-ḥaşıl-ı kevn ü mekân ḥoş geldiñ
- 5 Saña maḥşuşdur envā‘ -i ‘ aṭāyā-yı Hudā
Sendedir cilve-i esrār-ı nihān ḥoş geldiñ
- 6 Nūr olur loḳma-i cān-perver-i in‘ ām-ı saḥūr
Şā‘ imiñ cüşşesine rūḥ-ı revān ḥoş geldiñ
- 7 Ne güzeldir o terāvīḥ-i feraḥ-baḥş-ı vücūd
Cāmi‘ -i cümle-i elṭāf-ı cinān ḥoş geldiñ
- 8 Şaf şaf olmuş o seniñ feyziñ ile ehl-i şıyām
Bize ey fazl-ı Hudā-vend-i cihān ḥoş geldiñ
- 9 Gösterir ümmet-i merḥūmede tevḥīd-i vücūd
Ḳuvvetiñ ey cesed-i himmete cān ḥoş geldiñ
- 10 Ḳadriñi bilmeyeniñ ḳadri mi var ‘ ālemde
Leyle-i ḳadr ile zī-şān-ı zamān ḥoş geldiñ
- 11 Birdir insān ile Ḳur‘ān ile şehir-i Ramazān
Vaḥdet-i ma‘ firete vech-i ‘ ayān ḥoş geldiñ
- 12 Sırrıñı ehl-i ḥaḳīḳat olan añlar ancaḳ
Sūziş-i ehl-i dile çāre-resān ḥoş geldiñ
- 13 Evveliñde açılır ḥalka riyāz-ı melekūt
Būy-ı cennet getiren bād-ı vezān ḥoş geldiñ

14 Sensin ol nūr-ı hüdā mazharı kim vahy-i mübīn
Eyledi hükümünü hep sende beyān hoş geldiñ

15 Sende peydā olur aşār-ı şu' unāt-ı kader
Ey veren hükmi-ı kazāya cereyān hoş geldiñ

16 Eylesin feyz-i kudümün bize rehber Tefvīk
Diyelim şevk ile şehir-i Ramazān hoş geldiñ

27 Teşrīn-i Sâni 1935/1 Ramazan 1354

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fā' lün)⁸⁹¹

1355 Sene-i Hicriyyesi Ramazān-ı Şerīf Tehniyesi

1 'Ömrümüz var imiş ey cān Ramazān geldi yine
Ol hilāl-i şeref ü bedr-i emān geldi yine

2 Erdi ol 'ide yine ümmet-i İslāmiyye
Ferah-ı kalb ü sürür-ı rahşān geldi yine*

3 Kurtarır bir senelik müddet-i pür-mihnetden
Baş eden rûha şafā devr-i zamān geldi yine

4 Nürdan giydi mināre başta tāk-ı şeref*
Cāmi' -i her kerem ü ni' met olan geldi yine

5 Yine cem' oldu terāvīhe cünūd-ı İslām
Şaf şaf erbāb-ı hüdā oldu revān geldi yine

6 Şüret ü sīrete şavmıñ görülür te' şīri
Feyz-i in' ām-ı Hudā'ya ceryān geldi yine

⁸⁹¹ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), ss. 27-28.

7 Nūr-ı ur´ān ile pūr-nūr olup endiŖe temām
Ma´ni-i cümle-i āyāt-ı ´ayān geldi yine

8 Seyr eder sinede ervāḥ-ı cünūd-ı ilhām
Kāşif-i nükte-i esrār-ı nihān geldi yine

9 Bünyede ḥāşıl olan ´arıza-i derd-i ḥayāt
Şavm ile zā´il olur çāre-resān geldi yine

10 Ne büyük ni´ metidir Rabb-i Kerem-fermānıñ
Mevce-i raḥmet-i Ḥallāḳ-ı cihān geldi yine

11 Şubḥ u şāmında ne kuvvet bulur imān-ı yaḳın
Āfitāb-ı Ŗeref-i kevn ü mekān geldi yine

12 Muşḥaf-ı vahy-i İlāhī aña olmuşdur ruḥ
Şāriḥ-i sine-i Furḳān-ı beyān geldi yine

13 Cilve-i raḥmet-i ğufrāna odur āyine
Fātiḥ-ı cümle-i ebvāb-ı cinān geldi yine

14 Kendine mālİK olur sālİK-i rāh-ı melekūt
Cevher-i himmete her vechile kān geldi yine

15 Zāhir ü bāḥına etmekde tecellī Tefvīḳ
Feyz-i Ḥaḳ ez-ser-i nev oldu ´ayān geldi yine

5 Ramazan-ı Şerīf 1355/19 Teşrīn-i Sānī 1936

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fa' lün)⁸⁹²

1356 Sene-i Hicriyesi Ramazân-ı Şerîfi

- 1 Ne büyük ni' met-i Haq luft u ' ināyet Ramazân
Oldu mü' minlere minhâc-ı sa' âdet Ramazân
- 2 Bilmiyorlarsa ne var qadrini devletsizler
Ezelîdir ebedîdir ulu devlet Ramazân
- 3 Oldu cem' iyyetine ehl-i şeqâvet hayrân
Şâhib-i dâ'ire-i cem' u cemâ' at Ramazân
- 4 Şaf -be-şaf cebhe alır küfre hücûm etmek için
Def' -i ' â' dâya eder öyle si' âyet Ramazân
- 5 Ehl-i tevhid ebedî ye' se giriftâr olmaz
İhtiyâcâta eder cümle kifâyet Ramazân
- 6 Ne şereftir ki gelir şâ' ime sîmâ-yı şalâh
Nûr iner cebhe-i İslâm'a kerâmet Ramazân
- 7 Muşhaf-ı feyz-i İlâhî'den oğur ârifler
Ders-i tecrîde olur ma' nâ-i âyet Ramazân
- 8 Erişir ' aşık olan sırr-ı Kelâmu'llâh'a
Bezm-i lâhûta eder şahşı delâlet Ramazân
- 9 Gevher-i kenz-i tecellâ-yı behâyim ne bilir
Etmez ol zümreyi in' âmına da' vet Ramazân

⁸⁹² 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), ss. 92-95.

10 Rūḥdur zevḳi bulan mertebe-i ṭā' atde
Añlamaz n'olduḡunu ehl-i ḡavāyet Ramazān

11 Ḳoydu endāmını küfrān bu sene meydāna
Görmemişdi bu ḡadar dilli ḡabāset Ramazān

12 Orucu bozdu açıḡdan yedi erbāb-ı fesād
Görmedi lāyık olan şīme-i ḡürmet Ramazān

13 'Ār u nāmusu atan şimdi bu bed-çehrelere
Dīn eder ḡahr u ḡazab āh ile la' net Ramazān

14 Şeref ü şānına ḡayrān ola rūḡānīler
Ola insānlara eyyām-ı selāmet Ramazān

15 Bilmeyip ḡıymetini cür'et eden 'ışyāna
Olur elbet aña bādī-i felāket Ramazān

16 En küçük ḡarbe-i nefrīni olur dīḡ-ı me' āş
Ḥazret-i Ḥaḡḡ'a eder 'arz-ı şikāyet Ramazān

17 Ramazān ayını Ḥaḡ etdi 'amīmü'l-berekāt
Veriyor dā'ire-i ni' mete vüs'at Ramazān

18 Sen a maḡrūm-ı şeref müflis-i medyūn-ı felek
Ne bulursuñ eger etmezse 'ināyet Ramazān

19 Ḥürmet et 'āḡil isen şehr-i şerīf-i ni' ama
Eylesin hem saña iḡsān ile ḡürmet Ramazān

- 20 Sen o eṭvār-ı sefāhatle ne bulduñ söyle
Ne kazandırdı saña ey gidi şuret Ramazān
- 21 Sen a nān-kör a utanmaz a yüreksiz sersem
Şandıñ insānlara eyyām-ı ʿ aṭalet Ramazān
- 22 Küfrüne cehline mağrūr olup etdiñ ʿ işyān
Zan edersiñ ki olur fışka cesāret Ramazān
- 23 O seniñ kendi fenālıklarınıñ cilvesidir
Çok uzaktadır saña ol maʿ şer-i ʿ izzet Ramazān
- 24 Kādri ʿ ālīdir onuñ ʿ arşa kadar bī-pervā
Cünd-i ervāḥ-ı muḳāddesle temāmet Ramazān
- 25 Mazhar-ı salṭanat-ı şān-ı ulūhiyyetdir
Gösterir ʿ ālem-i ıtlāka mehābet Ramazān
- 26 Ramazān ayına hürmetle olan secde-güzār
Olur elbette şeref-yāb u saʿ ādet Ramazān
- 27 Kālbini rūḥunı vicdānını eyler taṭhīr
ʿ Aşq u şevḳiyle arar cümle-i ümmet Ramazān
- 28 Vüsʿ at-i feyz-i maʿ īšet bulur erbāb-ı huzūr
Maʿ den-i luṭf u ʿ aṭā menbaʿ -ı rahmet Ramazān
- 29 Yā İlāhī beni ol zümreye ilḫāk eyle
Ola her derdime dārū-yı reşādet Ramazān

30 Olmadım haqqını ifāya muvaffaq bilirim
Vay eger etmez ise ‘afv u şefā’ at Ramazān

31 İtme Tevfik’i İlāhī keremiñden maħrūm
Eylesün rūz-i cezā baña şaħābet Ramazān

29 Teşrīn-i Sānī 1937/26 Ramazan-ı Şerīf 1356

mef’ ūlū fā’ ilātū mefā’ ilū fā’ ilūn⁸⁹³

1360 Sene-i Hicriyesi Ramazān-ı Şerīfi Tehniye ve Tebrīkdir

- 1 Ey şehri-pāk kalbe şafālar getirdiñiz
Hağ’dan şimāh-ı cāna şadālar getirdiñiz
- 2 Mescūd olan ‘ibāda anıñ Kibriyā’sıdır
Vaħdet şī’ār-ı cem’ a nidālar getirdiñiz
- 3 Emr-i şıyām etdi cemā’ atle inkişāf
Cem’ -i muṭī’ a tāze edālar getirdiñiz
- 4 Oldu hilāl mihriñizin bir işāreti
Leyl-i kemāle nūr-ı hüdālar getirdiñiz
- 5 Döndürdüñüz vecihleri Rabbü’l-Meşāriğ’a
Şubh-ı cemāle feyz-i liķālar getirdiñiz
- 6 Īmān evinde parladı nūru’l- yaķiñ-i Hağ
Cism-i fenāya rūh-ı beķālar getirdiñiz

⁸⁹³ 06 Mil Yz A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), ss. 30-31.

- 7 Bākī hayāt Kevşer'idir hep zülālîñiz
Ehl-i şıyâma dürlü ' aţâlar getirdiñiz
- 8 Dilden zuhûr etmededir reşha-i sürûr
Luţf-ı Hudâ'ya rāh-nümâlar getirdiñiz
- 9 Vaḥy-i mübîni albe gelir vaḥy-i menziliñ
' Ayn-ı şühûda vech-i ḥafâlar getirdiñiz
- 10 Sırr-ı kitâb şavm ile olmada mûncelî
Mir'ât-ı infihâma cilâlar getirdiñiz
- 11 Āyetleriñ beşâreti olmada cân fezâ
arf-ı lisâna cümle ricâlar getirdiñiz
- 12 Eyler zamîr-i şamt u sükût ile hasbi-ḥâl
İftâr zamânı Ḥa'a du' âlar getirdiñiz
- 13 Noşânı amelle alan mücrimîne hep
Bâb-ı keremde maḥv-ı ḥaâlar getirdiñiz
- 14 Anca siziñ kerâmetiñizdir ki ümmetiñ
albindeki enîne behâlar getirdiñiz
- 15 İtdi nişâr pertevini ' afv u mağfiret
Derd-i zünûba öyle devâlar getirdiñiz
- 16 Ḥoşnûd ide sizi bizden Cenâb-ı Ḥa*
Zât-ı Hudâ'ya ḥâmd ü şenâlar getirdiñiz

17 Tevfîk eder lisân-ı sitâyişle arz-ı hâl

Ey şehr-i pâk kalbe şafâlar getirdiñiz

22-23Eylül 1941/1 Ramazan-ı Şerîf 1360

fe' ilâtün(fâ' ilâtün) fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün(fâ' ilün)⁸⁹⁴

1361 Sene-i Hicriyyesi Ramazân-ı Şerîfini Tekrîm ü Tebcîldir

1 Hâmdü li'llâh Ramazân'a yine erdirdi Hüdâ

Verdi her dürlü şafâ gönümümüze nûr-ı hüdâ

2 Devr edip geldi yine ni' met-i şehr-i Ramazân

Dâmen-i 'afva yapışdı yine eydî-yi recâ

3 Verdi dil-teşnelere zevk-i şahûru iftâr

Eyledi mâ'ide-i lufta seher vaqti şalâ

4 Etdiler Hâkk'ı bilen zümre bütün şavma kıyâm

Oldular neşve-i imân ile ser-mest-i şafâ

5 Gösterir âyine-i sînesi şâ'im olanın

Cilve-i lâmi'a-i vech-i münîr-i büsrâ

6 Açılır revzene-i kalbe bisât-ı melekût

Görünür dâ'ire-i vâsi'a-i evc-i 'alâ

7 Vüs'at-i hâtıra rûha feraḥ-efzâ-yı sürür

Şahn-ı endîşe olur 'ayn-ı behîşt-i me'vâ

8 Feyz-i kudsi-i ezel şaff-ı terâvîhe gelir

Seyr eder sırr-ı tecellî-i tesellî-bahşâ

⁸⁹⁴ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 144-145.

9 Maḥv eder ğam eṣeriñ vārid olan zevḳ-i ḥuzūr

Silinir defter-i ḥulyāda olan ḳayd-ı sivā

10 İzṭrāb-ı hevesi nefse gelir başt u sūkūn

Kesilir ḳuvvet-i te'ṣīr-i ṣu'ūn-ı sevḍā

11 Baṣdırır fikri bütūn heybet-i āyāt-ı mübīn

Keff-i mīzān-ı taṣavvurdan uçar meyl-i hevā

12 Siler āyīne-i endīseyi engüşt-i ṣalāh

Ṭoĝrulur Ḥaḳ yoluna niyet olur ḳible-nümā

13 Ramazān neyyir-i Ḳur'ān ile īmān bir olur

Ḳurulur ma'rifetiñ bünyesi miṣl-i seh-pā

14 Yükselir pāye-i 'irfān u 'ulūm ü idrāk

Hā'il olmaz nigh-i ma'rifete 'arz u semā

15 Ḥaḳ budur Ḥaḳḳ'a giden ḳāfile-i tevḥīde

Ḥaḳ yolunda ṣeref-i maĝfirete rāh-nümā

16 Beṣ vaḳit secde ile eyleyerek 'arz-ı niyāz

İsteyenler bulur elbet kerem u 'afv u 'aṭā

17 El açıp boynuñu bük bāb-ı Ḥudā'da Tevfīḳ

Baḳma aĝyāra ṣaḳın etme amān sehv ü ḥaṭā

5 Ramazan 1361/17 Eylül 1942

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün⁸⁹⁵

1358 Ramazān-ı Şerif

- 1 Kāndil açılıp güldü yüzü yine cihānıñ
Envārı zuhūr eyledi mäh-ı Ramazān'ıñ
- 2 Biñ dürlü ' ināyetle sa' ādetle erişdi
Elṭāf-ı nihānisi tesellisi Ḥudā'nıñ
- 3 Ālūde iken dīde vü dil derd ü kederden
Buldu eşer-i ni' metini devr-i zamānıñ
- 4 Dünyāyı felāketlere kıldı yine şaḥne
Te'şir-i hevl-nākı siyāsī cereyānıñ
- 5 Endişe-i ferdā ile pür-ğamken ahāli
İmdāda yetiştirdi sesi temcīd-i hüdānıñ
- 6 Miḥrāb-ı tevekkülde şafā verdi derūna
Āyāt-ı İlāhī'deki üslūbu beyānıñ
- 7 Bizden öteye gitdi gibi ḥarb belāsı
Eksildi hele furtunası öyle hevānıñ
- 8 Īmān güneşi eyledi İslām'ı münevver
Oldu Ramazān merḥalesi emn ü emānıñ
- 9 Düşmanlarına oldu siper dīn-i metīni
Şāf şāf dizilen zümre-i teslīm ü rızānıñ

⁸⁹⁵ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 57-58. Mehmet Tevfik Efendi'nin bu ramazaniyyesi *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri-Güldeste* kitabında da yer almaktadır. Filiz Kılıç, Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri Güldeste*, ss. 92-94.

- 10 Bel bağladılar kuvvet ile şavm u şalâta
Şâyesteleri dâ'ire-i luţf u 'atânîñ
- 11 Allâh'dan olur çünkü muvaḥḥidlere iḥsân
'Aqlîñ var ise eyle meded-ḥ'âh lisânîñ
- 12 Tevḥîd ile idrâk olunur zevk-i tecellî
Miftâḥ-ı der-i rahmet olur ise zebânîñ
- 13 Hengâm-ı seher ḥâlis olur Ḥakḫ'a münâcât
Ebvâbı açkşdır uyanık şaḥşa cinânın
- 14 Ervâḥ-ı muḫaddesle melâ'ik mütevâlî
Zâ'irleridir şubḥ u mesâ kişver-i cânîñ
- 15 Üç mertebede ni' met-i a'şâr-ı şelâse
Raḥmetdir añın evveli ref' eyle gümânîñ
- 16 Sânisî olur mağfirete bâ'ış ü bādî
Ḳaydı silinir vâḳı' a-i cürm u ḥaṭânîñ
- 17 Āzâdlık olur nâr-ı cehennemden üçüncü
Bayramı olur ardı sıra ehl-i fenânîñ
- 18 Ḳadrin bilene işte ne devlet ne sa'âdet
Dünyâda olur şâhibi 'ûḳbâ-yı şafânîñ
- 19 Ḥalkıñ yüzünü perdeledi reng-i cehâlet
İrşâda yeri ḳalmadı ḥâlâ 'ulemânîñ

20   İlm ehli dağı  almadı v d -i  alebde
K fre hevesi fiş  ile ebn -yı zam n 

21 Bir  izb-i  al l etmede Tefvik ic bet
 n  am-ı f y z tına Şehr-i Ramaz n'  n

17 TeŐr n-i Evvel 1939

mef  l  mef   l  mef   l  fa  l n⁸⁹⁶

1  ns nlar i in vaz  iyeti Şavm u Őal t n
 uds lere y kselmesidir  ayr-ı Őif t n

2  ayv nlıĝa terk etmek ile m Őtehey t 
E  y ksegidir Şavm uluvv-ı derec t n

3 D v n-ı  l h 'de  ıy m eylemiş oldu
Elbette muŐall de olur feyzi  ay t n

4 Ő   im ki olur p y-zen-i    lem-i tecr d
P Őinde g r r cilvesini fevz   nec t n

5 Mi r b-ı tecell de Őal t ehl-i ya ine
   l m eder esr r n   y t u nik t n

6 Őavm nda olur Şehr-i ker min m tecell 
M h nda hil linde degil vechesi Z t'  n

⁸⁹⁶ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 187.

Bu Şiire, “Ramazaniyye” baŐlıĝı konulmamıŐtır. Abdulkerim Abdulkadiroĝlu'nun ilgili makalesinde de b yle bir ramazaniyyeden bahsedilmemektedir. (Bkz.: Abdulkerim Abdulkadiroĝlu, Sofuz de Mehmet Tefvik Efendi'nin Bilinmeyen Beş Ramazaniyesi, *K lt r m zden Esintiler*, ss. 398-404) Şiir, oru  ve namazın faziletli oluşlarını anmakla başlar. “Ramazan” kelimesi Şiirin i inde hi  ge memekle beraber, “Őavm nda olur Şehr-i ker min m tecell  / M h nda hil linde degil vechesi Z t'  n” beyiti ile a ık a g r ld ĝ   zere bu Şiirde de Ramazan ayından bahsedilmektedir. Bu nedenle bu b l me alınmıştır.

7 Tervih midir rüh ile reyhan mı ne dirsiñ
Tevfik nedir neş'esi bilmem Sübhân'ın

29 Ramazan 1345/29 Mayıs 1929

fe' ilätün fe' ilätün fe' ilätün fe' ilün⁸⁹⁷

1344 Senesi Ramazân-ı Şerîfinde

1 Ramazân ayı gelip verdi hilâliyle nişân
Ehl-i imâna şeref verdi nehâr-ı Ramazân

2 Aşdı kândilini devletle minâre şerefe
Şaçdı envârını her cânibe fânüs-ı cinân

3 Oğudu ümmet-i merhûme-i her câmi'-i pâk
Şuffe-i şaff-ı terâvîhe oğunduğca ezân

4 Şavmın imsâkine iftârına top atdı felek
Çal'adan şit-ı bülendin yine şavm etdi 'ayân

5 Ne mübârek gecedir leyli şıyâmın yâ Rab
Munţavî satı-ı sevâdında bütün emn ü emân

6 Yevm-i mes'ûdı ne gündür ki olur cilve-nümâ
Şubh u şâmında cemâl ü ihsân

7 Ehl-i şavmın şeref ü şânına eyler imân
Gülgül-i mescid ü tesbîh-i şalât u Kur'an

⁸⁹⁷ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 17-14.

- 8 Şā'imiñ vechini endāmını eyler tezyīn
Şu' le-i nūr-ı Һuzūriyla sūkūn-ı ıķān
- 9 Ne bilir ķadrini Allāh ķapısı ķulluĝunuñ
Semt-i süflā-yı sefāhatde olanlar pūyān
- 10 Nedir ol nefsi-ı Һabīsiñ taķılıp dāmenine
Ola girdāb-ı rezāletde şināver insān
- 11 Nedir ol çirk-i đalālet ki düşüp nev' -i beşer
Ķala ķurtarmaya imdād ile dīn ü imān
- 12 Eylemiş Һazret-i Һaķ rāh-ı şavābı ta' yīn
O Һaķīķat bu ufuķlarda güneşden de ' ayān
- 13 Ehl-i ' irfāna iki mā'idedir şavm u şalāt
İkisinden mütefeħhim olur ehl-i ' irfān
- 14 Ehl-i iħsāna iki ma' den olup Һacc u zekāt
İkisinden de eder başt-ı simāt-ı iħsān
- 15 Ķurb-ı Һaķ zevķine biñ kerre fedā cān ile māl
Verir elbette o pāzāra giren māl ile cān
- 16 Mālını Һaķ yoluna şarf eden elbet ķazanır
İki ' ālemde sa' ādet iki eyyāmda şān
- 17 Kimse şormaz aña āzāde olur mālından
Devlet-i faķra erer hem olur āsūde cinān

18 Cānını eyleyen Allāh'a fedā cānı bulur
Yine cānında olur cilve-i vech-i cānān

19 Cān fedā eylemek ölmek midir ey dīl hāşā
Añña vābeste hayāt-ı ebedī dār-ı cinān

20 Rūh u reyhānı olur cennet-i ' aşkıñ müştāk
O şafāya erişir ' āşık olup cānā kıyān

21 Bu haqīkat kafasız cāhile ma' lūm degil
Añlamaz sırr-ı kemālāt-ı hayātı hayvān

22 Añlamak şānı degil öyle denī māyeleriñ
O güher gerden-i hıznīre degildir şāyān

23 Dīni inkār ile taḥkīre cesāret nereden
Geliyor olduğunu añlasın ehl-i ' irfān

24 Yıkdı insānlığıñ erkānını erbāb-ı dālāl
Verdi hayvānlığa vāde-i sefāhat tuğyān

25 Şimdi devlet bu gürūhuñ yed-i ḳahrında zebūñ
Milletiñ hālını añlar bu söze vāḳıf olan

26 Hep ma' āş ehl-i olup vāsıta-i istibdād
İleri gitmede nāmūs u hayāyı biraḳan

27 Virmedi va' za bile kimseye me' zūniyyet*
Küfre yardımcı kesildi hele Müftī ' Osmān

28 Çünkü her ay veriyor yüz lira aylık devlet
Şüphesiz böyle eder dirhem ü dīnāra ʔapan

29 Cigeri on para etmez o kıyāfet şatışın
Başka yok bir hüneri kārı riyādır her ān

30 ʔaķılıp kıuyruğuna vālī-i la‘ net sipehiñ
Gice gündüz nereye gitse olur hem-pūyān

31 Ne Ĥudā’dan ĥazer eyler ne de ĥalkdan utanır
Fāĥişelerle olur ĥande-künān ...⁸⁹⁸

32 Āh neler çekdi elinden o kıyāfet o şarıķ
Sürmedik yer mi kodu kisve-i ‘ilmi nādān

33 Olsa bārī değeri ĥürmete alçaķ ĥerifiñ
Yalınız vāliligi var o da icāb-ı zamān

34 Bir münāfiķ bize lāzım diye şimdi tutuyor
Anı elbet atacaķdır bu ĥükümet bir ān

35 Çünkü aĥmaķ kaķalı falfaracı köhne sefil
Eli değse para çalmaķ yolun eyler āsān

36 Cum‘ a ğün minbere çıķmış bu mübārek ayda
Ĥalkdan fiķre dilenmiş ne ‘ayıb vaz‘-ı ğirān

37 Fuķarā ĥaķķına da el uzadup aç gözlü
‘Ālemi kendine güldürdü utanmaz çingān

---

⁸⁹⁸ Mısranın baş kısmı defterler dijital ortama aktarılırken tam olarak çıkmadığından okunamamıştır.

38 Z̄an ederdik ki gürüh-ı süfehâ cür' et alup
Apaçık yerler içerler görürüz bu Ramażân

39 H̄amdu li'llâh yine dîn kuvvetidir kim halkıñ
Semt-i şâ' âte hücümü görölüp rûz u şebân

40 Gizli dîn t̄utdu münâfıqları hep memleketiñ
Gündüzün olmadılar fışk u fesâd ile ' ayân

41 Yâ İlâhî sipeh-i dîni perîşân etme
Olmasın devlet-i İslâm qarîn-i pâyân

42 Eyleyip cünd-i İlâhî'yi ke-mâhî ğâlib
Eyle kâfirleri maħzûl-i bi-ħaķk-ı Ķur' ân

28 Mayıs 1926/1344

4. İdiyeleri

“İdiyye”, Arapça “îd/bayram” kelimesinden türetilen “bayram bahşışı” ve “bayram hediyesi” anlamlarına gelen bir kelimedir.⁸⁹⁹ Edebiyatımızda, Ramazan (îd-i fitr) ya da Kurban (îd-i edhâ) bayramının geliřini⁹⁰⁰ tebrik etmek maksadıyla devrin büyüklerine sunulmak üzere kaleme alınan kasidelere “îdiyye” denilmiştir. Bu türe ayrıca “Bayramiyye” adı da verilmiştir. İdiyyelerde şairler, bir nesip bölümünün ardından bayramın gelişi ile duyulan çoşkuyu dile getirir bayramın nasıl kutlandığına dair pek çok konuyu anlatırlar. İdiyyenin hangi bayram dolayısıyla kaleme alındığına da işarete bulunurlar.⁹⁰¹

Mehmet Tevfik Efendi üç adet îdiyye kaleme almıştır. Bunlar klasik şiirimizde görülen kaside tarzında yazılmış ıydiyeler deĝildir. Onun bu şiirlerinde kasidelere

⁸⁹⁹ şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türki*, s. 957.

⁹⁰⁰ “Nevruz” bayramı da îdiyye yazılması için bir vesiledir. Bkz.: İskender Pala, *Ansiklopedik Divan şiiri Sözlüğü*, s. 223.

⁹⁰¹ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, s. 94; Metin Akkuş, *Klasik Türk şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Tarzlar ve Türler*, s. 121.

bulunan nesip ya da teşbîb bölümleri yer almaz. Bu şiirlerin üçü de “ıyd-ı edhâ / Kurban Bayramı” için yazılan gazellerdir.⁹⁰²

Bilindiği üzere, “kurb”, Arapça, yakınlık demektir. “Kurban” ise Allah’a yakınlık peyda etmek niyetiyle belli özelliklere sahip hayvanın ibadet maksadıyla kesilmesi”⁹⁰³ demektir. İslamiyet öncesindeki ümmetlere de kurban kesmek meşru kılınmıştır.⁹⁰⁴ Hanefî mezhebine göre kurban kesmenin hükmü vaciptir. Mutasavvıflar kulun ezeli ahde vefâ gösterebilmesi, Hakk’a yaklaşabilmesi, tevfik ve inayete mazhar olabilmesi için “kurban”ı vesile bilmişlerdir. Kurban bu anlamda, bir fedakârlık şeklini alır ve kulun kendi nefsinin feda etmesi manasına gelir. Yine kurban, tasavvufta fena mertebesinde göstergesidir.⁹⁰⁵

Mehmet Tevfik Efendi, îdiyyelerinde kurban ile Hakk’ın insanlara pek çok nimet bahsettiğinden bahseder. Bu ibadeti yerine getiren kulları, Hakk’ın nimetler sofrasına gelen ve o nimetten paylarını alan misafirler şeklinde tasvir eder. Bu ilişkiyi kurban/nimet ve pay bağlamında kurmaktadır. Herkesin, emr-i vacibten kaynaklanan bu ihsanın müşterisi olduğunu özellikle belirtir. Bu toplu ibadetin, müminlerin yerine getirdikleri bu vazifenin kalpte imanı kuvvetlendirdiğini, kurbanın Allah’a yaklaşma vesilesi olduğundan emre itaat maksadıyla ihlâsla kurban kesenlerin bu ibadetlerinin elbette zayi olmayacağını dile getirir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de yer alan, “kurbanların ne kanlarının ne de etlerinin Allah’a ulaşmayacağı”, “Allah’a ulaşmanın sadece mü’minlerin takvası” olduğuna dair İlâhî emri bildiren ayeti hatırlatır.⁹⁰⁶

Sofuzâde’ye göre kurban ile kişinin hanesinde bir ferahlık, çoluk çocuğunda bir sevinç olur. Konu komşusu da memnun, ihtiyaç sahipleri de müstefid olur. Kurban ile mü’minin hanesi tevhid ziyafethanesi olur. Mehmet Tevfik Efendi, bu benzetmelerde konu komşu, ev halkı çoluk çocuktan bahsederek kurbanla gelen zahirî sevinci tasvir etmiştir. Elbette böyle bir ibadetin kalpte hâsıl ettiği sürûr ve haller ayrıdır. Dolayısıyla “mü’minin hanesi, tevhid ziyafethanesi olur” derken hane ile kastettiği mü’minin kalbidir. Tasavvufî manada kalp “Kâbe” gibidir. Kâbe ise mü’minlerin toplandığı, ruhların, canların Allah için, Allah’ın birliği, tevhid için bir araya geldiği cem olduğu yerdir. Kâbe’yi Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail inşa etmiştir. Kâbe, tevhidî gösterir. Yine Kâbe’yi tavaf etmek, haccetmek can ve mal ile yapılan ibadetlerdendir ve kurban bu ibadetinde bir rüknüdür. Hac ibadetinin bir başka rüknü olan “Arafat’ta vakfeye

⁹⁰² Mehmet Tevfik Efendi’nin îdiyyeleri ile ilgili olarak bkz.: Abdulkadiroğlu, “M. Tevfik Efendi’nin Bilinmeyen Üç İyd-ı Adha Manzûmesi”, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 85-95.

⁹⁰³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, ss. 221.

⁹⁰⁴ Hac 22/34.

⁹⁰⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, ss. 221-222.

⁹⁰⁶ Hac 22/37.

durmak”, “mahşer meydanında ruhların” toplanmasını çağrıştırmaktadır. Bu bağlamda Mehmet Tevfik Efendi “ıyd-ı edhâ”yı “mahşer-i ervâh” olarak tanımlamıştır. Mahşer yerinde toplanacak ruhlar gibi canların gelip topladığı bir meydandan bahdeser. Bu meydana feda-yı nefis için gelinir ki kurbanlıkların pazara getirilişi gibidir.

Bilindiği üzere kurban, Hz. İbrahim’den intikal bir ibadettir. Hz. İbrahim üç gün üst üste gördüğü hak rüyada oğlu İsmail’i kurban etmekle emrolunmuş; bunun üzerine bu vazifeyi yerine getirmek için durumu oğluna anlatmış⁹⁰⁷ ve her ikisi de büyük bir teslimiyet içerisinde bu emri yerine getirmek için üzerlerine düşeni yapmaya razı olmuşlardır.⁹⁰⁸ Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, Hz. İbrahim’in sadakatinden hoşnut olup⁹⁰⁹ Hz. İsmail’in yerine kurban etmesi için büyük bir kurbanlık vermiş⁹¹⁰ ve bunun bir imtihan olduğunu apaçık bildirmiştir.⁹¹¹

Buradan hareketle mutasavvıflar, Hz. İbrahim’in hayatında karşı karşıya kaldığı üç büyük imtihandan ve bu imtihanların hâsıl ettiği yüce mertebelerden bahsederler ki bunlar tevhid’in farklı kısımlarıdır. Hz. İbrahim önce malı ile imtihan edilmiştir. Bu tevhid-i ef’âldir. Daha sonra oğlu ile imtihan edilmiştir. Çocuk insana ait sıfatlardan olan hayatın eserlerindedir. Çocuğa sûret hasebiyle hayvanî hayat, ebeveynden ve insanî hayat da Hak’tan erişir. Bu mertebede Hz. İbrahim tevhid-i sıfat’a ulaşmıştır. Hz. İbrahim’in üçüncü imtihanı ise “canı ile”dir. Nemrut’un ateşine atılmıştır. Hakk’ın zatına perde olan nefisini feda etmiş ve tevhid-i zat’a ulaşmıştır.⁹¹² İşte Mehmet Tevfik Efendi “mü’minin hânesi tevhid ziyafethânesi” olur demek ile “kurban” ibadeti vesilesiyle ulaşılabilecek tevhid mertebesine, kalbde hâsıl olabilecek manevî hallere işaret etmektedir.

Yine Tevfik Efendi, kurbanın maddî ve manevî diğer faziletlerinden de bahseder. Kurbanın, Hallâk’ın lutfu olduğunu ve geniş rızık için bu vazifenin ifâ edilesinin önemini belirtir. Kurban kesenlere Allah’ın ihsan ve inayetin bol olacağını izah eder. Kurban her derde devadır; ömrü, hayatı artırır, günlerin mutlu ve huzurlu geçmesine sebep olur. Bu gün öyle kutlu bir gündür ki yeme içmeyi terk etmeye, oruç gibi büyük ve faziletli bir ibadete dahi izin yoktur. Çünkü bugün Allah’ın verdiği rızık paylaşma günüdür.

---

⁹⁰⁷ Saffat 37/102.

⁹⁰⁸ Saffat 37/103.

⁹⁰⁹ Saffat 37/104.

⁹¹⁰ Saffat 37/107.

⁹¹¹ Saffat 37/106.

⁹¹² İsmail Hakkı Bursevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, yay. haz.: Selim Çakıroğlu, Sufi Kitap, İstanbul 2014, ss. 53-54.

Allah diyerek kurban etmek, Hakk yolunda aşıkâne harekettir, canı feda etmek, ihlâs üzere kurban kesmek, şehidler misali ahirette mutlu olmak demektir.

Hoca Tevfik Efendi, îdiyyelerinde önceden hemen her yerde var olan günümüzde de eskisi kadar değer ve öneme sahip olmamakla beraber devam eden “bayram yeri” geleneğinden de bahseder.⁹¹³ Din-i mübînin süsü, ziyneti olan bu yerlere güzel ve temiz kıyafetler içinde Müslümanların birbirini tebrik için gelişlerini anlatır.

Öte yandan, Hak’tan gaflet eyleyip fisk içinde kalanların nisyan ve inat ile habîs ruhlarının küfürde birleştiğini anlatan Mehmet Tevfik Efendi, böylelerine kurban kesmenin nasip olmayacağını, onların zahîrî ve batınî pek çok hikmetle çevrili bu büyük nimetten istifade edemeyeceklerini belirtir.⁹¹⁴

Sofuzâde gazel biçiminde üç ıydiye kaleme almıştır:

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün⁹¹⁵

- 1 ‘ İyd-ı aḥḥā maḥşer-i ervāḥdır bugün cânlar gelir
Hep fedâ-yı nefis için pâzâra ḡurbânlar gelir
- 2 Emr-i vâcibden doğan iḥsâna olmuş müşterî
Şadr-ı efrâd-ı müşaḥḥaş üzre imânlar gelir
- 3 Ḥâne-i mü‘ min ziyâfet-ḡâne-i tevḥîd olur
Câmi‘ -i İslâm’dan şûretde insânlar gelir
- 4 Luḡfudur Mevlâ-yı Ḥallâḡ’ın dükel ḡurbân sañâ
Rızḡ-ı vâsi‘ sâḡasından ḡalka iḥsânlar gelir
- 5 Gösterir dârâtını dîn-i mübîniñ ‘ İyd-ḡâḡ
Birbirin tebrîk için zîbâ Müselmanlar gelir

⁹¹³ İydiyyelerde bayram yerleri ve seyir meydanları ve ile ilgili olarak bkz.: Aysun Sungurhan, *Klasik Türk Edebiyatında İdiyye-Bayram Şiirleri (İnceleme-Şiirler)*, Grafiker Yayınları, Ankara 2011, ss. 74-78.

⁹¹⁴ Mehmet Tevfik Efendi’nin İyd-ı adha şiirleri için ayrıca bkz.: Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde’nin Üç İyd-ı Adha Manzûmesi”, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 85-95.

⁹¹⁵ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 23.

6 Ekl ü şürbi terk için yokdur şerī^c atde mesāg
Sofra-i in^c ām-ı Hāḳḳ'a çünkü mihmānlar gelir

7 Maşraf-ı ^cıyd-i şerefle eyledim Tevfīḳ edā
Hāzret-i Mevlā ḫalef iḫsān eder anlar gelir

7 Zi'l-hicce 1355/19 Şubat 1937

fe^c ilātün(fā^c ilātün) fe^c ilātün fe^c ilātün fe^c ilün(fā^c lün)⁹¹⁶

1 İyd-ı eḏḫāda büyük ni^c meti var Sübhān'ın
Başda ḳurbān geliyor vāşıl olan iḫsānın

2 Dime ḳurbān bize iṭ^c ām-ı İlähī'dir hep
Ter ü tāze kesilen parçaları ḳurbānın

3 Bir fedākārlıḳ edip Hāḳḳ'a taḳarrübdür bu
Sofra-ı ni^c metidir dā'ire-i imānın

4 Erişen rūḫa şafā his olunur vechinden
Zebḫ-i ḳurbāna muvaffaḳ edilen insānın

5 Emr-i maḫşūşuna İslām'ın iṭā^c at ederek
Kesilir gerdeni Allāh diyerek ḫayvānın

6 Hāḳ yolunda bu daḫı cānı fedā etmektir
^c Āşīḳāne ḫareket cilvesidir merdānın

7 Olmadı şaḫn-ı icābetde yeri laḫm u demin
Hāzret-i Hāḳḳ'a varır keyfiyeti taḳvānın⁹¹⁷

⁹¹⁶ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 9.

8 Laḥm u dem olmadı Tevfik şaḥın neyl-i ḳabûl
Der-geh-i Ḥaḳ'da büyük mevḳi' i var taḳvânîñ

31 Kânûn-ı Sâni 1939/10 Zilhicce 1357

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün⁹¹⁸

1 Verdi yine her müslime emr-i Ḥudâ ' ahd-i cedîd
Şubḥ-ı şafâ-yı luḫ ile geldi vücûda yevm-i 'ıyd

2 İḥsânına cânlar fedâ Rezzâḳ-ı ḥalk-ı ' âlemiñ
Ḳurbân eden mü'minlere eyler ' inâyâtın mezîd

3 Hem ḥânesi vüs' at bulur eyler ' iyâlin şâd-kâm
Hem ḳomşusun dil-sîr eder hem ehl-i ḥâcet müstefîd

4 Hem feyz-i Ḥaḳ'dır hem nevâ hem derde emrâza devâ
' Ömr ü ḥayâtı artırıp eyyâmını eyler sa' id

5 İḥlâş ile ḳurbân eden zevḳ-i derûnu ḥis eder
Ḳalbinde âşâr-ı şafâ ezhârını eyler bedîd

6 Ḳaşd-ı taḳarrüble aḳan demler olur mu hîç heder
Elbet müşâb eyler anı iḥsân ile Rabb-i Mecîd

7 Emre iḫâ' at eyleyen hem mâl ile hem cân ile
Rûz-ı cezâda şübhesiz şâdân olur mişl-i şehîd

⁹¹⁷ Bu beyit sayfanın yan tarafında yazılıdır. Kendinden sonra gelen beyitle mana bakımından benzerlik göstermesi şairin biri yerine diğeri yazdığını düşündürse de sadece tek bir tanesinde mahlas bulunmaktadır. Zaten şairin, defterlerinde, bir beyitin yerine mânâ ve söyleyiş açısından kendisine göre daha uygun bir beyiti kaleme aldığında “yahud” notunu düştüğü de görülmektedir.

⁹¹⁸ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 89.

8 Hâk'dan teġâfûl eyleyen fâsıklara olmaz naşîb
Eksik degil maħrûm olan bir zûmre-i câhil pelîd

9 Küfr ile etmiş imtizâc rûh-ı ħabîşi dâ'imâ
Eylar 'ibâdetden firâr 'işyânda şâbit hem 'anîd

10 Tevfîk alır ilhâmı hep şer'-i İlâhî'den müdâm
Dünyâda 'uqbâda da maġfûr olur merd-i reşîd

20 Kânûn-ı Sâni1940/10 Zilhiccetü'ş-Şerîf 1358

5. Ehl-i Beyt ile İlgili Şiirleri

Bir terkip olarak “Ehl-i Beyt”, “ev halkı” anlamına gelir ve bu terkip ile ev sahibiyle eşi, çocukları, torunları ve yakın akrabaları kastedilir. Câhiliye Devri Arap toplumunda, kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i beyt tabiri, İslâm'dan sonra günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu mânasına gelen bir terim olarak kullanılmıştır.⁹¹⁹

“Kişinin bizzat kendisi, ailesi, taraftarları, dost ve arkadaşları” anlamlarına gelen ya da akrabalık veya inanç, fikir, kültür, idare vb. bağlarla bir kişiye bağlı kimseleri ifade etmek için kullanılan “âl” kelimesi de Hz. Peygamber ve nesli için kullanılan ifadelerdendir. Bu kelime ile Âl-i Muhammed, Âl-i Nebî veya Âl-i Resûl, Âl-i abâ gibi terkipler yapılmıştır.⁹²⁰ Burada dikkati çeken husûs, “Ehl-i Beyt” ve “Âl-i Abâ” kavramlarının yakın anlamlarda kullanılmasıdır. Bir gün Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin evinde iken, “Ey Ehl-i Beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister”⁹²¹ meâlindeki âyet nâzil olmuş; bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma'yı, Hz. Ali'yi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i abasının altına alarak, “Allah'ım, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!” diye duâ etmiştir. Abâsının altına aldığı için Hz. Peygamber'le birlikte bu beş kişiye “Âl-i Abâ” denilmiştir.

⁹¹⁹ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *DİA*, c. 10, İstanbul 1994, s. 498.

⁹²⁰ Ahmet Özel, “Âl”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, ss. 305.

⁹²¹ Ahzâb 33/33.

Şiîler ve Ehl-i Sünnet inancına sahip ulemâ arasında Ehl-i Beyt'in bu beş kişiden oluşup oluşmadığına dair ihtilaf bulunmaktadır.⁹²² Öte yandan, Türk Edebiyatında verilen eserler bağlamında bu kavramın Hz. Fâtıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le daha ziyâde irtibatlı olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber, İslam dinini tebliğ etmiş ümmetine bu dini nasıl yaşamalarını davranışları ve sözleri ile bildirmiştir. Ümmetine, “Sünnetine ve kendisinden sonra Hulefâ-i Raşidîn'in (dört büyük halifenin Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) sünnetine uymalarını tavsiye etmiştir.⁹²³

Bilindiği üzere, Hz. Ali, Hulefâ-i Raşidîn'in dördüncüsüdür. Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlip'in oğludur. İlk iman edenlerdendir. Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş, Hz. Peygamber'e damat olmakla şereflenmiştir. Hz. Peygamber'in nesli, kızı Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile devam etmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Ali için “Ali benden, ben ondanım”⁹²⁴ buyurmuş, Hz. Ali ile aralarındaki irtibatı Hz. Musa ve Hz. Hârûn arasındaki ilişkiye benzetmiş fakat kendisinden sonra bir peygamber gelmeyeceğini de bildirmiştir.⁹²⁵ Ayrıca Hz. Peygamber, mü'minlere Allah'ı sevmelerini, Allah'ın sevgisiyle kendisini sevmelerini ve kendisine duyulan sevgiyle beraber Ehl-i Beyt'ini sevmelerini tavsiye buyurmuştur.⁹²⁶ Bir başka hadiste ise “Ey Ali, mü'min olanlar seni severler; münafık olanlar senden nefret ederler”⁹²⁷ dediği rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber ve Hz. Ali arasındaki akrabalık ilişkisi gönül bağı, dostluk, dayanışma ve İlâhî sırları paylaşma

---

⁹²² Bahsi geçen “kisa” hadisi ile ilgili rivayetlerde farklılıklar bulunmaktadır. Hz. Peygamber'e bu âyet-i celîle, ezvâc-ı tâhirattan Ümmü Seleme'nin evinde nâzil olmuştur. Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma'yı, Hz. Ali'yi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i abasının altına alarak “Allah'ım, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!” diye dua ettiğinde Ümmü Seleme de “Yâ Resûlallah, ben de onlarla bereber miyim?” şeklinde soru ederek kendisinin de dâhil olup olmadığını anlamaya çalışmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Sen yerinde dur, sen zaten hayırla birliktesin” buyurmuşlardır. Tirmizî, *Es-Sünenü't-Tirmizî*, c. 5, ss. 351-352 (Hadis nr.: 3205).

“Tathîr” ayeti olarak ifade edilen, Ahzâb sûresi 33. ayetinin tefsir ve te'vîli hususunda ayetin siyak ve sibakını dikkate alan müfessirler, bu ayette geçen “ehlü'l-beyt” kavramı ile Hz. Peygamber'in hanımlarının ve Hz. Fatıma dışındaki diğer kızlarının da bu kavram dâhilinde yer aldığını bildirmişlerdir. “Kisa” hadisinde bildirilen, Hz. Peygamber'in Hz. Ümmü Seleme'ye ithafen “Sen yerinde dur, sen zaten hayırla birliktesin” buyruğundan da bunun anlaşılması gerektiğini bildirmişlerdir. Ehl-i Sünnet inancı bu doğrultudadır. Bkz.: Süleyman Uludağ, “Âl-i abâ”, *DİA*, İstanbul 1989, c.2, ss. 306.

Ayrıca Hz. Peygamber'in ahabından bazı kimselerin sadaka almalarının yasak olması ile ilgili olarak bu kimselerin de “Ehl-i Beyt”e dâhil edilebileceği söylenmiştir. Bkz.: Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *DİA*, c. 10, İstanbul 1994, s. 499.

⁹²³ Tirmizî, *Es-Sünenü't-Tirmizî*, c. 5, s. 44 (Hadis nr.: 2676).

⁹²⁴ a.g.e, s. 636 (Hadis nr.: 3719).

⁹²⁵ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi 1-18*, c. 8, s. 3374 (Hadis nr.: 78); Tirmizî, a.g.e, c. 5, ss. 638, 640-641 (Hadis nr.:3724,3730).

⁹²⁶ Tirmizî, a.g.e, c. 5, s. 664 (Hadis nr.:3789).

⁹²⁷ Ebû Abdîrrahman Ahmed bin Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ, (I-XII)*, ter.: Yaşar Güngör, Ocak Yayınları, c. VII, İstanbul 2011, s. 630, (Hadis nr.: 8433); Tirmizî, a.g.e, c. 5. ss. 642-643 (Hadis nr.: 3736, 3717).

sonucu, Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in ahlakının ve terbiyesinin tam bir numûnesi olmasına vesile olmuş; böylelikle Hz. Ali, ilim ve irfânda ümmete rehber olmuştur.⁹²⁸

Hz. Peygamber'in, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e de derin muhabbet beslediği, İslamî kaynakların sıklıkla bahsettiği konulardan biridir. Onlara küçük yaşlarından itibaren şefkat ve hürmetle muamele eden Hz. Peygamber, bir hadislerinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in cennetin iki genç efendisi olduklarını ifade buyurmuşlardır.⁹²⁹ Yine bir başka hadiste ümmetine iki emanet bıraktığını bunlardan birinin “kitap” (Kur’ân-ı Kerîm) diğerinin de Ehl-i Beyti olduğunu bildirmiş, mü’minlerin bu ikisine de sıkı sıkıya sarılmalarını emir buyurmuşlardır.⁹³⁰

Bu bağlamda, İslamî Edebiyat içinde Hz. Ali’yi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i sevmeyi, Hz. Peygamber’i sevmek anlamına geldiğini bilen şairlerimiz, her bakımdan üstün fazilet ve ahlaka sahip olan “Âl-i Abâ”yı öven şiirler/methiyeler kaleme almışlardır. Hz. Ali'nin, “ilmin kapısı”, “yiğitlerin efendisi”, “Haydar-ı Kerrâr” ve “şâh-ı velâyet” oluşu, kılıcı Zülfikâr ve atı Döldül, kahramanlığı ve şecâati bu medhiyelerde işlenen konulardandır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in fazilet ve ahlakta sıbteyn-i Resûl olarak ümmete önder oluşları ve her bakımda üstün özellikleri, yine medhiyelerde işlenen konular arasındadır.

Bu alanda var olan bir diğer edebî tür ise mersiyelerdir.⁹³¹ Bir kimsenin iyiliklerinin sayılıp dökülmesi demek olan Arapça “resâ” kökünden türetilen mersiye, edebî bir terim olarak ölen bir kimsenin ardından onun iyi vasıflarının dile getirilmesi ve vefâtından duyulan teessürün ifade edilmesi için kaleme alınan manzumeler veya irâd olunan nutuk şeklinde tanımlanmaktadır.⁹³² Bilindiği üzere, İslam tarihinde vukû bulan, son derece elîm bir hadise, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in, ailesi ve taraftarı olan yetmiş iki kişi ile birlikte Muharrem ayının onuncu gününde (H. 61) Kerbelâ'da şehid edilmesidir.⁹³³ Bu durum Muharrem ayına da Kerbelâ'ya da ayrı bir husûsiyet kazandırmıştır. Bu elîm hadise ve yaşanan acı, edebiyatımızda Kerbelâ

⁹²⁸ Hz. Ali'nin ilmi yönü ile ilgili olarak bkz.: Hüseyin Güfta, *Divan Şiirinde İlim*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, ss. 257-269.

⁹²⁹ Tirmizî, a.g.e, c. 5. ss. 656, 660-661 (Hadis nr.: 3768,3781).

⁹³⁰ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, c. 10, s. 6198-6200 (Hadis nr.: 36,37); Tirmizî, *Es-Sünenü't-Tirmizî*, c. 5, ss. 662-663 (Hadis nr.:3786).

⁹³¹ Mersiye türü ile ilgili ayrıntılı bir okuma için bkz.: Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.

⁹³² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1321-1322.

⁹³³ Kerbelâ'da yaşanan elim hadisenin edebiyatımıza yansımaları çok büyük olmuştur. Hz. Hüseyin'in dinî-siyasî görüşlerini bilmek; Yezid b. Muaviye'ye neden biat etmediğini görmek ve tüm uyarılara rağmen Kûfe'ye neden gittiğini anlamak; Kerbelâ hadisesinin sebep ve sonuçlarını İslam Tarihi bağlamında daha net görebilmek için oldukça önemlidir. Bu konuda bkz.: M. Asım Köksal, *İslam Tarihi Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, Akçağ Yayınları, Ankara 1979, s. 182; Mustafa Özkan, “Kerbelâ'dan Önce Hz. Hüseyin'i Doğru Anlamak”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1, c. 1, sayı 1-2, Şırnak 2010, ss. 87-109.

mersiyelerinde dile getirilmiştir. İslam dininde uzun süren “yas”lar hoş karşılanmamakla beraber Hz. Hüseyin’in mâtemini tutmak, Kerbelâ’yı ve o gün yaşananları anımsamak ve anımsatmak için kaleme alınan şiirler, “Nebevî bir duruşun” tezahürü olarak kabul görmüşlerdir.⁹³⁴

Türk-İslam Edebiyatında, Kerbelâ’da Muharrem ayında meydana gelen bu hadise etrafında kurgulanmış “ayrı bir tür” olarak “Makte’l-i Hüseyin”ler oluşmuştur.⁹³⁵ Kelime anlamı olarak “birinin katl olunduğu yer” demek⁹³⁶ olan maktel ile Kerbelâ ve Hz. Hüseyin’in katli kastedilmektedir. Makteller, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ’da yaşanan acıyı daha “hacimli”, konuyu “destanî özellikler katarak” anlatan⁹³⁷ böylelikle İslam tarihinde vukû bulmuş bu acı hadiseyi canlı tutan eserlerdir. Türk Edebiyatında tespit edilebilen ilk “maktel” Yûsuf-ı Meddâh’ın *Maktel-i Hüseyin*’idir.⁹³⁸ Lâmi’nin *Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl*’ü de bu alanda kaleme alınmış diğer bir eserdir.⁹³⁹ Fuzûlî’nin, İran sahasında yazılan en önemli maktel örneklerinden biri olan Hüseyin Vâiz-i Kâşifi’nin *Ravzatü-ş-Şühedâ* adlı eserini örnek alarak inşa ettiği; şiirsel özellikler, üslup ve tahkiye açısından “aslından daha muvaffak”⁹⁴⁰ sayılabilecek eseri *Hadikatü’s-Süedâ*’sı, maktel türünün ve Kerbelâ mersiyesi geleneğinin edebiyatımızdaki en güzel örneklerinden biridir.⁹⁴¹

Muharremiyeler de bu bağlamda yazılan şiirlerdendir. Kamerî aylardan olan Muharrem’in kelime anlamı “tahrim edilmiş, haram kılınmış” demektir. Zilkade, Zilhicce, Recep ve Muharrem ayları dinimizce savaşmanın uygun bulunmadığı, haram kılındığı aylardandır.⁹⁴² Muharremiyelerin kaleme alınışında iki ana neden göze çarpmaktadır. İlki Muharrem’in hicrî yeni yılın ilk ayı olması ile ilgilidir. Şairler, padişahların ve devrin ileri gelenlerinin yeni yılını tebrik etmek maksadıyla muharremiyeler kaleme almışlar ve hangi yıla girildiğini, tarih düşürmüşlerdir.⁹⁴³

⁹³⁴ Kahraman Özkök, *Osmanlı Dönemi Şeyhlerinden Kerbelâ Mersiyeleri*, Revak Kitabevi, İstanbul 2014, s. xi.

⁹³⁵ “Makte’l-i Hüseyin”lerin çok sık işlenen konulardan biri haline gelip pek çok sayıda eserin meydana gelmesi ile mersiyelerden gelişen ayrı bir tür olarak kabul edilmesi ile ilgili olarak bkz.: Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Tarzlar ve Türler*, s. 136.

⁹³⁶ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1389.

⁹³⁷ Bünyamin Çağlayan, *Kerbelâ Mersiyeleri*, Gazi Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 1997, s. I.

⁹³⁸ Kenan Özçelik, *Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin* (İnceleme-Metin-Sözlük), Ankara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

⁹³⁹ Harun Arslan, *Lâmi Çelebi Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl, Giriş-Metin-İnceleme-Sözlük-Adlar Dizini*, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2001.

⁹⁴⁰ Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980, s. 273.

⁹⁴¹ Şeyma Güngör, *Fuzûlî Hadikatü’s-Süedâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

⁹⁴² Bakara 2/217; Tevbe 9/36-37.

⁹⁴³ Tahir Olgun, *Edebiyat Lügati*, s. 82; Ayrıca yeni hicrî yılın gelmesi nedeniyle muharrem’in ilk günü padişah tarafından dağıtılan bahşişe de “muharremiye” denilmiştir. Bkz.: Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 668; Tâhirü’l-Mevlevî, “Muharremü’l-haram”, *Mahfil*, c. 1, sayı: 3, 1338, s. 49;

Muharremiyelerin yazılışında rastlanan ikinci sebep ise şairlerin Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in, Kerbelâ'da yaşadıklarını Muharrem ayı vesilesiyle hatırlamak ve hatırlatmaktır.⁹⁴⁴ Şairler, o gün vâki olan bu "ciger-sûz" hadiseyi bugün hâlâ hissettiklerini şiir diliyle anlatmışlar; devrin zalimleri ve mazlumları ile Kerbelâ'daki zalimler ve mazlumlar arasında irtibat kurmuşlardır. Özellikle mutasavvıf şairler, derin hüznün yanında meselenin hikmet ve ibret cihetleri üzerinde de durmuşlar; Hz. Peygamber'i ve Ehl-i Beyt-i Mustafa'yı tazîmle, salât u selâmlarla, istimdâd ve istişfa talepleri ile yâd etmişler; muhabbet ve bağlılıklarının bildirmişlerdir.⁹⁴⁵

Edebiyatımızda muharremiyelerin ilk örneklerini XIII. yüzyıldan itibaren görmek mümkündür. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise muharremiye kaleme alan şairlerin sayısında ciddi bir artış göze çarpmaktadır. Muharremiyeler, hemen hemen bütün nazım şekillerinde kaleme alınmışlardır.⁹⁴⁶

Osmanlı kültüründe, Muharrem ayının gelmesi ile birlikte sadece Alevî-Bektaşî çevrelerde değil, Ehl-i Sünnet inancına bağlı pek çok farklı tarikatın tekke ve dergâhlarda düzenledikleri merasimlerde, mûsiki eşliğinde, topluca veya mersiye-hânlar tarafından muharremiyelerin okunduğu da bilinmektedir.⁹⁴⁷

Tahir Olgun, mersiye tanımlarken, bu tarz şiirlerin tesirli olabilmeleri için şairlerinin candan, yürekten müteesir olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁹⁴⁸ Bu bağlamda Türk Edebiyatında kaleme alınan Kerbelâ mersiyesi, muharremiyeler ve makteller divan şiiri içerisinde farklı sâiklerle yazılmış diğer mersiyelelerden ayrı bir yere sahiptir. Bunlar ısmarlama veya zorakî söylenmiş manzûmeler değil, şairlerin, Hz. Peygamber'in pâk nesline yapılanlar nedeniyle duydukları acıyı somutlaştırdıkları eserlerdir.

Mehmet Tefik Efendi de Hz. Ali'ye ve sıbteyn-i Resûl'e derin hürmet ve muhabbet duymuş; bu muhabbetin bir tezahürü olarak methiyeler kaleme almıştır. Ona göre dünya ve ukbâ saadetini isteyen kişi "ehl-i aşk" olmalıdır. Ancak "ehl-i aşk" vefâ

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1971, s. 567.

⁹⁴⁴ Ahmet Topal, "Klasik Türk Edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 35, Erzurum 2007, s. 91; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 332. Mustafa İsmet Uzun, "Muharremiye", *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, ss. 8-9.

⁹⁴⁵ Ehl-i Beyt ve Âl-i Abâ kavramları ve bu kavramlarla aynı bağlamda kullanılan diğer sözcüklerin Türk-İslam şiirinde tezahürü için bkz.: Meliha Yıldırım Sarıkaya, "Türk-İslam Edebiyatında Ehl-i Beyt ve Muâdili Kavramları Şiire Taşıma Geleneği", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 32, yıl: 2007/1, ss. 89-126.

⁹⁴⁶ Mustafa İsmet Uzun, "Muharremiye", *DİA*, c. 31, s. 8.

⁹⁴⁷ Mustafa İsen, "Mersiye", *DİA*, İstanbul 2004, c. 29, ss. 219; Nuri Özcan, "Mersiye", *DİA*, İstanbul 2004, c. 29, s. 220; Tâhirü'l-Mevlevî, "Muharremü'l-haram", *Mahfil*, c. 1, sayı: 3, 1338, ss. 45-49.

⁹⁴⁸ Tahir Olgun, *Edebiyat Lügati*, s. 79.

sahibi olur, vefâlı davranır; ezelde verdiği söze sâdık, Resulullâh'a ve Ehl-i Beyt'ine bağlı kalır. Bunu, Hoca Tevfik medhiyelerinden birinde,

Ezelden ehl-i 'aşkıız zümre-i ehl-i vefâyız biz

Muhibb-i hânedân-ı Ehl-i Beyt-i Muştafâ'yız biz

tekrarı ile dile getirir. Onun bu beyti Fuzûlî'nin *Hadikatü's-Süedâ*'sında yer alan ve Fuzûlî'nin Hurr bin Yezîd-i Riyâhî'ye söylettirdiği şu beyti hatırlatır:

Benem ol Hurr bin Yezîd-i Riyâhî

Ki ezelden muhibb-i Âl-i Abâ'yam⁹⁴⁹

Sofuzâde, aslında zaten edebiyat geleneğinde var olan “muhibb-i hânedân” kavramını son derece güzel bir terkiplerle kullanmış; Hz. Peygamber'in hem ismi hem de sıfatı olan “Mustafa” ile “Ehl-i Beyt” kavramını da bu terkibe eklemiştir. Bunu da ezelde verilen söze vefâ etmeye bağlamış, “kâlû belâ” ile “Kerbelâ” arasından hem lafzî hem de anlam bakımından benzerlik kurmuş; böylelikle maddî-mânevî her yönden arındırılıp saf ve seçkin duruma getirilmiş, benzerleri içinden en temiz, en iyisi ve en hâlisi olarak seçilmiş kimseler olan Ehl-i Beyt-i Mustafâ'yı sevmenin dinin temel unsurlarından biri olduğunu vurgulamıştır.

Bu bölümde yer alan, Mehmet Tevfik Efendi'nin şiirlerinden ilki “gazel” başlığı altında kaleme alınmıştır. Bu şiir, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e medhiyedir.

Yine bu başlık altında yer alan 17 Kanûn-ı Evvel 1936 tarihli şiir için de “methiye” başlığı konulmuştur. Bu şiir de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için yazılmış övgü şiirlerindedir. Bu şiirlerde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, “Âl-i Abâ”dan, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın evlatları oluşlarından bahsedilmiştir. Şâh-ı velâyet Hz. Ali'den, tevârüs eden velâyet sırlarının onlarda toplanmış olduğu gibi pek çok konu üzerinde durulmuştur. Bu şiirler Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için yazılmış na'atlar gibidirler.

Sofuzâde, 14 Temmuz 1940 tarihli şiiri “İlticâ be-dergâhı 'Alıyyü'l-Murtezâ (radıyâ'l-lâhu anh)” başlığını taşımaktadır. Bu şiir, Mehmet Tevfik Efendi'nin kendi

⁹⁴⁹ Şeyma Güngör, *Fuzûlî Hadikatü's-Süedâ*, s. 353. Yezid'in saflarında yer alırken savaşın mukadder oluşundan ve kan dökülmesinden endişe eden Hurr bin Yezid-i Riyâhî, “kıyamet günü Hz. Peygamber'e vereceği cevabın” ızdırabıyla dünya (güç-iktidar-Yezid) ve ukbâ (Hz. Hüseyin) arasında muhayyer kalmış sonunda ukbâ'yı seçerek Hz. Hüseyin'in saflarına geçmiştir. Kerbelâ günü böyle niyaz ettiği *Hadikatü's-Süedâ*'da anlatılmaktadır. Bkz.: Güngör, *Fuzûlî Hadikatü's-Süedâ*, ss. 342-394.

halini, perişanîyetini, acziyetini ifade ederek, “ledün ilminin sultanı” olan Hz. Ali’den manevî yardım talep etmesini konu alır. Fazla uzun olmayan, 12 beyitten oluşan bu şiir, istimdâd özelliğindedir. Bu nedenle her beytin sonunda “yâ Ali meded” nidâsı tekrarlamaktadır.⁹⁵⁰

Bölüm içerisinde yer alan diğer şiirleri Mehmet Tevfik Efendi “muharremiye” olarak isimlendirmiştir. 7 Şubat 1936 (14 Zilkâde 1354) tarihli şiiri, mütekerrir müseddes bir muharremiyedir. 10 Mart 1938 (8 Muharrem 1357) tarihli şiiri ise müzdevic müsemmen bir muharremiyedir. Sofuzâde, 10 Temmuz 1927 (10 Muharremü’l Haram 1346) tarihli şiirinde Kerbelâ’da yaşanan acıları hatırlatarak günümüzdeki zalimlerin dine yaptıkları zulmün şiddetinin o günden daha kuvvetli ve yıkıcı olduğunu dile getirmiştir.

Bu bölümde yer alan son şiir ise Mehmet Tevfik Efendi’nin “*Ve’l-fecr vele’yâlin aşr*”⁹⁵¹ âyet-i celîlesi tefsîri zemîni üzerine inşâd edilmiş muharremiyedir” dediği kasidedir. Bu şiir, kasidenin hemen hemen tüm bölümlerini ihtiva etmektedir. Teşbib bölümü, Fecr sûresinin bu ilk ayetinin tefsiri üzerinedir. Kur’ân-ı Kerîm’in 89. sûresi olan Fecr sûresi, Leyl sûresinin ardından nâzil olmuştur. Müfessirler, “şafak vakti, tan yeri” anlamına gelen “fecd”e yemin ile başlayan bu sûrede karanlığın ardındaki aydınlık sabahın anlatıldığını belirtmişler; bahsedilen on günün Ramazan-ı şerîfin son on günü, Zilhicce’nin ilk on günü ya da Muharrem ayının ilk on günü olabileceğini söylemişlerdir. Sûrenin diğer ayetlerinde Âd ve Semûd kavimlerinin ve Firavun’un helak oluşları anlatılmaktadır. Bu ayetlerde mü’minlere yapılan zulümlerin cevapsız kalmayacağı, güçlü oluşlarına güvenip sahip oldukları kuvveti, baskı ve zulüm için kullananların helak olacağı bildirilmektedir.⁹⁵²

Mehmet Tevfik Efendi, Hz. Peygamber’i “leyâlin aşr”ı, on geceyi, nurlandıran “fecd” olarak görmektedir. Âlem’in onun nurundan yaratılışı ve pek çok tasavvufî konuya atıflar bulunan bu şiirin devamında, sırasıyla Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Yâkup, Hz. Yunus, Hz. İbrahim, Hz. Eyyûp, Hz. Mûsa ve Hz. İsa’dan (a.s) bahsedilmektedir. Sofuzâde, ismi zikredilen bu peygamberlerin çektiği sıkıntılardan, geçirdikleri büyük imtihanlardan bahseder ve hepsinin kurtuluş vesilesinin Hz. Peygamber olduğunu dile getirir. Daha sonra “girizgâh” ile asıl anlatmak istediği konuya Âl-i Abâ’ya gelir. Önce Hz. Ali’nin faziletlerinden, kılıcı Zülfikâr’dan, bineği Düldül’den bahseder ve ardından Hz. Hüseyin’in şehid edilmesini anlatmaya başlar. Bu meselenin pek çok hikmeti

⁹⁵⁰ Edebiyatımızda Hz. Ali ile ilgili eserler, ayet, hadis ve kavramlar için bkz.: Meliha Yıldırım Sarıkaya, *Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali*, Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2004.

⁹⁵¹ “Fecre ve on geceye andolsun”, Fecr 89/1.

⁹⁵² Kur’ân-ı Kerîm, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir I-V*, c. V, s. 614-622.

olduğunu belirttikten sonra farklı vezin ve kafiyede bir mersiyeye başlar. Bu mersiye kasidedeki tegazzül bölümünü andırmaktadır. Fakat burada kaleme alınan mersiye bir müsellesdir. Dokuz bentten oluşan bu mersiyede Hz. Hüseyin'in, Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğünden ve kendisine kavuşması için acele etmesini emir buyurduğundan bahseder. Buradan hareketle Hz. Hüseyin'in öldürüleceğini bile bile şehadete ilerlediğini anlatır. Bu mersiyenin ardından şair, başlangıçtaki vezne ve kafiyeye geri dönerek şiirine devam eder. "Fahriye" kısmında kendi şairliğinden ziyâde Ehl-i Beyt'e duyduğu muhabbetin büyüklüğünü ön plana çıkarır. Ancak bu muhabbet vesilesiyle böyle bir nazma muvaffak olduğunu belirtir. Cenab-ı Hak'tan afv u mağfîret ve Hz. Hüseyin'den atâ kılmasını niyaz ettiği duâ bölümü ile de şiirini tamamlar.

Bu bölüme yer alan son mersiyede ise Hz. Hüseyin'i pek çok vasfi ile anan Mehmet Tevfik Efendi, onu, "mihver-i arz u semâ" ve "kutb-ı gerdûn-ı belâ" olarak tanımlamış; maddî ve manevî üstün özellikleri ile "önder" oluşuna vurgu yapmıştır.

Muharremiyelerin bestelenerek mersiye-hânlar ya da nevha-hânlar tarafından muharrem ayında veya sair zamanlarda tertip edilen cemiyetlerde okunmuş olduğundan yola çıkarak Mehmet Tevfik Efendi'nin mersiyelerinin de musikî eşliğinde okunmuş olabileceği düşünülebilir. Kastamonu'daki tasavvufî hayatın yoğunluğu; Sofuzâde'nin hem muharremiyeleri hem de diğer şiirleri bağlamında bunun tahakkuk etmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca yakın zamana kadar, Kastamonu'da Nasrullah Cami'sinde muharrem ayı vesilesiyle mevlid-i şerîf tertip olunduğu kaynakların aktardığı bilgiler arasındadır. Hatta namazdan sonra meydanda iki sıra halinde toplanan cemaatin arasında sebilcilerin mersiye ve ilâhiler okuyarak su dağıttıkları; cemaatin, Hz. Hüseyin'in hâtırasına hürmeten içinde Esmâ-i Hüsnâ ve Yâsîn sûresinin yazılı olduğu bakır taslarla dağıtılan sudan birer yudum içtikleri de rivayet edilen bilgiler arasındadır.⁹⁵³ Bu bağlamda, Mehmet Tevfik Efendi'nin ses unsurları açısından son derece ahenkli olan şiirlerinin bu meclislerde terennüm edilmiş olması da muhtemel görünmektedir.⁹⁵⁴

Sofuzâde'nin, Ehl-i Beyt konulu türlerde kaleme aldığı şiirlerinin sayısı ve nazım şekilleri şu şekildedir:

⁹⁵³ Nuri Özcan, "Mersiye", *DİA* İstanbul 2004, , c. 29, s. 220.

⁹⁵⁴ Ayrıca, Sofuzâde'nin, çalışmamızın "Münâcâtları" bölümünde yer alan: "İki gül-gönca-i gülzâr-ı risâlet yâ Rab/ Eylesünler baña mahşerde şefâ' at yâ Rab" tekrarlı şiirinde de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in kendisine mahşerde şefaât etmesini Cenâb-ı Allah'tan niyaz ettiği de bu bağlamda hatırlanmalıdır.

Nazım Şekilleri	Şiir Sayısı
Gazel	4
Kaside	1
Müselles	1
Müseddes	2
Müsemmen	1
Toplam	9

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün⁹⁵⁵

- 1 Kurre-i ' ayn-ı Hābīb-i Kibriyā nūr-ı Hudā
Şeh Hasan hulk-ı rızā şāh Hüseyin-i müctebā
- 2 Pertev-i bezm-i serīr-arā-yı “*mā evhā*” o kim⁹⁵⁶
Server-i ceşş-i muhibb-i hanedān Āl-i ' Abā
- 3 Zīver-i ' arşü'l-' alā nūr-ı sirāc-ı Muştafā
Māder-i bint-i Resūl ibn-i ' Aliyyü'l-Murtażā
- 4 Hāzret-i Şāh-ı Hasan dil-teşne-i zevc-i beyt
Gevher-i zāt-ı Hüseyin mäh-ı zālām-ı Kerbelā
- 5 Teşne-i Tevfik'dir dil ma' nevī kārđan
El-emān ey āfītāb-ı meclis-i şāh-ı Hudā

⁹⁵⁵ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 9b.

⁹⁵⁶ “Böylece Allah kuluna *vahyedeceğini* vahyetti”, Necm 53/10.

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün⁹⁵⁷

Müseddes Muḥarremiye

- 1 Gönül bâbıñdadır her kârımız şıdık u şafâyız biz
Şerâb-ı ma'rifetle zevk-yâb-ı "kûl kefâ"yız biz⁹⁵⁸
Olup 'abd-i rızâ vâreste-i kayd u cefâyız biz
Şi'âr-ı fakr ile reh-bürde-i kenz-i ḥafâyız biz
Ezelden ehl-i 'aşkıız zümre-i ehl-i vefâyız biz
Muḥibb-i ḥânedân-ı Ehl-i Beyt-i Muştafâ'yız biz
- 2 Ḥudâ bir sine-i bî-kîne de imânımız vardır
Ḥuzûra vâkıfız ol saḥada dîvânımız vardır
Biz âdetâ bendeyiz amma ulû sultânımız vardır
Edersen iddi'â işbât için burhânımız vardır
Ezelden ehl-i 'aşkıız zümre-i ehl-i vefâyız biz
Muḥibb-i ḥânedân-ı Ehl-i Beyt-i Muştafâ'yız biz
- 3 Derûni âşinâlık cismimizde mâye olmuşdur
Bütün gün añlarıñ yâdı bize sermâye olmuşdur
Cihândan yalnız zevk-i muḥâbbet vâye olmuşdur
Evet dünyâ vü 'ukbâda bize pîrâye olmuşdur
Ezelden ehl-i 'aşkıız zümre-i ehl-i vefâyız biz
Muḥibb-i ḥânedân-ı Ehl-i Beyt-i Muştafâ'yız biz
- 4 Yıkılsın kâ'inât isterse olsun her cihet âbâd
O lâ-ḳaydız ki geçdik her cihetden her-çi bād-â-bād
Cihâniñ varlığından dilde istiğnâ olup mu'tâd
Ne feryâd eyleriz ğamdan ne bir müşkilden istimdâd
Ezelden ehl-i 'aşkıız zümre-i ehl-i vefâyız biz
Muḥibb-i ḥânedân-ı Ehl-i Beyt-i Muştafâ'yız biz

⁹⁵⁷ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), ss. 47-49.

⁹⁵⁸ Ra'd 13/43; Ankebut 29/52.

5 Bizim dil-dārımız milk-i beḳānīñ āfitābıdır
Cenāb-ı Hālīḳ-ı kevn ü mekānīñ intiḫābıdır
Velī ni‘ met-i ‘ālem anīñ ‘ālī cenābıdır
Bu şeh beyt-i metīnīñ cümle maẓmūnu kitābıdır
Ezelden ehl-i ‘aşḳız zümre-i ehl-i vefāyız biz
Muḫibb-i ḫānedān-ı Ehl-i Beyt-i Muştafā’yız biz

6 Muḫibb-i ḫānedān-ı Ehl-i Beyt ehl-i sa‘ādetdir
Sa‘ādet isteyince ehl-i ‘aşḳ olmaḳsa ‘ādetdir
Bu rūḫa şāḫib olmaḳ cānib-i Ḥaḳ’dan ‘ināyetdir
İmāmı ehl-i ‘aşḳıñ ḫazret-i şāḫ-ı velāyetdir
Ezelden ehl-i ‘aşḳız zümre-i ehl-i vefāyız biz
Muḫibb-i ḫānedān-ı Ehl-i Beyt-i Muştafā’yız biz

7 Gürūḫ-ı nā-ḫalefle olmayız pāzārımız yoḳdur
Siyeh-rüyān-ı cehl ü mefsedetle kārımız yoḳdur
Ṭarīḳ-i ihtidādan çıḳmayız zünnārımız yoḳdur
Muḫibb-i Ehl-i Beyt’iz söyleriz inkārımız yoḳdur
Ezelden ehl-i ‘aşḳız zümre-i ehl-i vefāyız biz
Muḫibb-i ḫānedān-ı Ehl-i Beyt-i Muştafā’yız biz

8 Edip şarf-ı nazar tārīḫe ‘ā’id mācerālardan
Yezīd’in fitnesinden dürlü dürlü belālardan
Beriyiz Ḥaḳ yolunda ḡayr-ı lāyık iddi‘ālardan
Bi-ḫamdi’llāḫ olup Āl-i ‘Abā’ya āşinālardan
Ezelden ehl-i ‘aşḳız zümre-i ehl-i vefāyız biz
Muḫibb-i ḫānedān-ı Ehl-i Beyt-i Muştafā’yız biz

9 İläḫī maḡfıret ḳıl cürmümüz ehl-i velā ḫaḳḳı
Dil-i mecrūḫ-ı reh-vār-ı ṫarīḳ-i ibtilā ḫaḳḳı

Şehîdân-ı beyâbân-ı diyâr-ı Kerbelâ ھاqqı

Budur ikrârımız Tevfîk hep “kâlû belâ” ھاqqı⁹⁵⁹

Ezelden ehl-i ‘aşkıız zümre-i ehl-i vefâyız biz

Muhibb-i hânedân-ı Ehl-i Beyt-i Muştafa’yız biz

7 Şubat 1936

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün⁹⁶⁰

Medhiyye-i Sıbt-ı Resûl (s.a.v)

1 Şıbt-ı maħbûb-ı Hudâ’sın yâ Hüseyin ibn-i ‘Alî

Luţf-ı maħz-ı Kibriyâ’sın yâ Hüseyin ibn-i ‘Alî

2 Mâderiñ olmuş Cenâb-ı Fâtıma hayrû’n-nisâ

Zübde-i “Āl-i ‘Abâ”sın yâ Hüseyin ibn-i ‘Alî

3 Zâtına olmuş şehâdet refref-i evc-i kemâl

Mazhar-ı nûr-ı hüdâsın yâ Hüseyin ibn-i ‘Alî

4 Sırr-ı ħurşid-i velâyet sende oldu müncelî

Hişşe-dâr-ı ıstıfâsın yâ Hüseyin ibn-i ‘Alî

5 Eylemiş ‘ilm-i ezel zâtıñ imâm-ı evliyâ

Dem-nişâr-ı ibtilâsın yâ Hüseyin ibn-i ‘Alî

6 Na’t-i pâkiñ ħaşredek olmaz cihânda nâ-bedîd

Āyet-i medħ ü şenâsın yâ Hüseyin ibn-i ‘Alî

⁹⁵⁹ A'râf 7/172.

⁹⁶⁰ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 41; Abdulkadiroğlu, “Sofuzâde’nin Biri Münâcât Diğeri Medhiyye Hz. Ali ve Hz. Hüseyin İçin Yazdığı Bilinmeyen İki Manzûmesi”, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 82-83; Çağlayan, *Kerbelâ Mersiyeleri*, s. 416-417.

7 Hāk-i pāyiñden umār Tevfik luṭf u ʿāṭafet
Ehl-i derde mültecāsın yā Hüseyn ibn-i ʿAlī
17 Kânûn-ı Evvel 1936

mefʿ ulü fāʿ ilātü mefāʿ ilü fāʿ ilün⁹⁶¹

İlticâ be-dergâhı ʿAlīyyü'l-Murteżâ (Raḍıyâ'llâhu anh)

- 1 ʿÖmrüm içinde pür-kederim yā ʿAlī meded
Gamla kesildi tâb u ferim yā ʿAlī meded
- 2 Her rûzigâr bâʿ iş olur inkisârıma
Bâğ-ı belâda bir şecerim yā ʿAlī meded
- 3 Ceryânı ḥâdişât bütün inledir beni
Birdir benimle nâlelerim yā ʿAlī meded
- 4 Sende tezâhür eyledi mihri velâyetin
Ol nûra ilticâ ederim yā ʿAlī meded
- 5 Gözler cemâl-i şefkâtiñi şâm-ı ârzü
Oldu niyâz her seherim yā ʿAlī meded
- 6 İtmez cihânda kimseden ümmîd-i ʿâṭıfet
Kâlb-i ḥâkîr-i bî-şemerim yā ʿAlī meded
- 7 Sen şehriyâra bende-i efgendeyim faḫaṭ
ʿAbd-i zelîl-i bî-hünerim yā ʿAlī meded
- 8 Sînem velâ-yı devletiñin cilve-gâhıdır
Reşk-i ʿuyûn-ı sîm ü zerim yā ʿAlī meded

⁹⁶¹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 173; Abdulkadiroğlu, a.g.e, ss. 83-84.

9 Faķrım zemīn-i salţanat-ı   aŐıķānedir
Sāyeñde Őāh-ı mu  teberim yā   Alī meded

10 Ey āsumān-ı   ilm-i ledünnide āfitāb
Ey māhitāb-ı cilve-gerim yā   Alī meded

11 Oldum fezā-yı seyr-i muĥabbetde nā-bedīd
 l-i   Abā'yı  ok severim yā   Alī meded

12 Bāb-ı keremden eyleme Tevfik'i nā-ümīd
Ol āsitāna beste serim yā   Alī meded

14 Temmuz 1940

mefā  ilün mefā  ilün mefā  ilün mefā  ilün⁹⁶²

Sene-i Hicriyye 1357 Muĥarremü'l-Haram'ında Yazılmıştır⁹⁶³

1 Gelip Şehr-i Muĥarrem tāzelendi māh u sāl ey dil
Bi-ĥamdi'llāh dīne gelmedi ĥālā zevāl ey dil
Söyünmez Őem  a-i nūr-ı Ĥudā-yı lā-yezāl ey dil
Bulur tevĥīd ile ehl-i muĥābbet i  tidāl ey dil
Düşer mi mevķı  inden Şer  -i pāk-i pür-kemāl ey dil
Bozulmaz ĥaŐre dek ĥükm-i Cenāb-ı Zü'l-Celāl ey dil
Sönükdür irtidād-ı zümre-i ehl-i  alāl ey dil
Felāketdir ser-ā-pā inķılāb u iĥtilāl ey dil

2  ıķardı ĥalkı yoldan bir  akım yolsuz fūrū-māye
Erāzil zümresi devletden aldı gün-be-gün pāye
Teveccüh etmiş oldu cāh u manşıb-ı devlet ednāya
Bütün varlıķdan aldı bed-aÇıl bī-  ār-ı sermāye
TeŐādüf eyledi iķbāl-i bī-nāmūsa pīrāye

⁹⁶² 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), ss. 111-113.

⁹⁶³ 8 Muĥarrem 1357

Şeref dinsizlik oldu ma'rifet işyân Mevlâ'ya
Muhaqqak qalmadı endişede şabra mecâl ey dil
Gelir her bir cihetden hâtıra ye's ü melâl [ey dil]

3 Nedendir bitmedi devr-i Yezîd-i bî-hayâ hâlâ
Devâm etmekde dîne karşı envâ'-ı cefâ hâlâ
Fesâda zulm ü istibdâda yoqdur intihâ hâlâ
Hücûm etmekde hizb-i mü'minle ibtilâ hâlâ
Yıkılmaqda mesâcid kabr-i pâk-i evliyâ hâlâ
Mu'allak hükme elbet seyf-i qahr-ı Kıbriyâ hâlâ
Gelir elbet zuhûra kuvvet-i 'izz ü celâl ey dil
Olur bunlar da bir gün mazhar-ı qahr u nekâl ey dil

4 Ne günler gördü ümmet sahâ-i efkâra gelmezdi
Ne şekle girdi millet bir hesâba kâra gelmezdi
Bu saklı kabiliyyet şivesi güftâra gelmezdi
Bu hâlet defter-i endişe-i küffâra gelmezdi
Bu üslûb-ı rezâlet hâtır-ı ağıyâra gelmezdi
Bu püsküllü sefâhat ihtimâle vara gelmezdi
Yıkıldı tâc u taht-ı devlet milk-i kemâl ey dil
Bu milk ü millet-i İslâm'a gelmişdir zevâl ey dil

5 Hesâb ile nübüt-ı hânedânın bir zamân geçdi
Felâket kişverinden hep o qudsî kâr-vân geçdi
Ne cânîler şeref buldu nihâyet verdi cân geçdi
Bu iqlîm-i fenâ dervâzesinden nâgehân geçdi
Degil 'âlemde ancak anlara taqdîs ü şân geçdi
Bu şüretle beķâ iqlîmine rûh-ı revân geçdi
Olunca devlet-i dünyâ hayâl-ender-hayâl ey dil
Devâmında olur mu işbu hâliñ ihtimâl ey dil

6 Cihānda zālīme Tefvīk ‘ itā‘ at ‘ ādet olmuşdur
Bu halkıñ ekşeri zulm ü fesāda ālet olmuşdur
Bu hālet böyle tārīh-i beşerde ‘ ibret olmuşdur
Tārīk-i Hāq güzer-gāh-ı belā vü miñnet olmuşdur
Fazīlet ehl-i ‘ ilme ‘ ādetā bir nikbet olmuşdur
Cehālet ma‘ şiyet sermāye-i cem‘ iyyet olmuşdur
Otur bāb-ı rızāda eyle maḥfi ḥasb-i ḥāl ey dil
İdilmez ḥikmetinden Zāt-ı Bārī’den su‘āl ey dil

10 Mart 1938

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün⁹⁶⁴

- 1 Muḥarrem geldi mātem-zār-ı ‘ ālem eyleyip devrān
Teceddüd eyledi mü‘minler için kisve-i hicrān
- 2 Tasalluḥ eyledi Āl-i Resūl’e dīne imāna
Temerrüd eyleyip insān şıfatlı zümre-i şeyṭān
- 3 Yezīd’iñ geldi on dördüncü ‘ aşrı ḥükm-i eyyāmı
Ḥükümet ḥākimiyyet hırşı etdi nev-be-nev tuḡyān
- 4 Bu hālet ol ḍalālīñ şūret-i tekrārıdır ammā
Tebārüz eyledi İslām’a karşı şavlet-i küfrān
- 5 Desem Āl-i Yezīd’iñ cānına raḥmet degil yañlış
O ḥā’inler esāsı dīne bārī itmedi ‘ işyān
- 6 Bu mel‘ ün kitle yıkdı hep ḥudūd-ı şer‘ -i İslām’ı
Meded yā Rab nedir bu cür‘et-i ilḥād bu ‘ udvān

⁹⁶⁴ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 195.

7 Hemân kan dökse lâyiğ çeşm-i ‘ibret bu temâşâya
Bütün âh u enîn etse bu hâle ehl-i dil şâyân

8 Cemâ‘at oldu hep kâfir kıllıklı şahn-ı cāmî‘de
Olur Tevfik erbâb-ı başiret bunda ser-gerdân

10 Temmuz 1927/10 Muharremü’l-Haram 1346

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün⁹⁶⁵

“*Ve’l-fecr veleyâlin ‘aşr*” Âyet-i Celîlesi Tefsîri

Zemîni Üzerine İnşâd Edilmiş Muharremiyedir

1 İntişâr-ı ‘âlemi kaçd eyleyip Perverdigâr
Bir şabâhu’l-hayrdan etdi vücûdu intişâr

2 Maţla‘-ı eyyâmdır nûr-ı vücûd-ı muţlakı
Maţla-ı eyyâmdan gûyâ eder nûr inficâr

3 Nûr-ı zâtıyla olup bi’-l-cümle eşyâ müstenîr
Hem “*leyâlin ‘aşr*”ı evşâfında eyler istitâr⁹⁶⁶

4 Mihr-i zâtından verir eşyâya tâb-ı iştiyâğ
Şevk-ı hûbuyla olur mişbâh-ı ‘âlem şu‘le-dâr

5 Bir taraftan incilâ eyler tecellî hem şuhûd
Bir taraftan dâ‘imâ eyler tevâlî inkisâr

6 Kaşd edip i‘lâm-ı zâtın ‘âlemi izhâr eder
Gösterir hem ‘âlem-i şun‘ında ‘âlem şad hezâr

⁹⁶⁵ Sûfizâde Mehmet Tefik, *Hulviyyât*, ss. 44-49.

⁹⁶⁶ “...on geceye...”, Fecr 89/1.

- 7 İhtiyār etmiş velā aşhābını rûz-ı ezel
İşte erbāb-ı belā etmekde selb-i ihtiyār
- 8 Berzah-ı havf u recā sükkânına yokdur halâş
İtmeden cām-ı hayâtı zehr-i ğamla mest-dār
- 9 Eylemiş bezm-âşināyân-ı nübüvvet şıdķ ile
En-necāb-ı hāk-i pā-yi Muştafā’ya pîşe-kār
- 10 Eyleyip “Ādem” tevessül rûh-ı Fahr-i ‘Āleme
Buldu neyl-i ‘afv u luţf-ı Hāzret-i Perverdigār
- 11 Mevc-i tûfân-ı belā geçdi Cenāb-ı “Nûh”dan
Cûd-ı peygamberde keştî-i necāt etdi qarār
- 12 Rû’yet-i dil-dārda “Yâķûb”a erişmişken ‘amā
Geldi nûr-ı Muştafā gitdi hicāb-ı intizār
- 13 Cism-i “Yûnus” baķr-i istignāya düşdü vecd ile
Erdi āķir-kār-ı imdād-ı Hābīb-i Kirdgār
- 14 Nār-ı Nemrûd oldu “İbrāhīm”e gülzār-ı vişāl
Cilve-i nûr-ı nübüvvet eyledi itfā-yı nār
- 15 Hāzret-i “Eyyûb”u kılmışdı tecellî nāle-sāz
Āb-yār-ı feyz-i Fahr-i ‘ālem oldu çeşme-sār
- 16 Oldu “Mūsā” yem-nişîn-i baķr-i hayret ‘ākıbet
Cezbe-i maķbûb-ı Mevlā ile buldu reh-güzār

- 17 H azret-i  s  çıķıp efl ke sevk-i   aŗķ ile
Etmede h l  der-i peygamberiye intiz r
- 18 G rmedi n r-ı H d -yı   ayn-ı bu cehl-i   anid
Olmađıķ n mu   ciz t-ı Muŗtaf  z i-iŗtih r
- 19 Şems-i t b n-ı   ul m-ı aķdes-i Ő h-ı rusul
Olmasa bu cehl olur mu ol ķadar pertev-niŗ r
- 20  sum n-ı mihr-i   irf n-ı Res llul h'da
Olmuŗ iken c mle aŗh b-ı n c m-ı Şu' le-b r
- 21 Olmamıŗken muntafi germiyet-i bezm-i res l
Var iken her dilde t b-ı hasret-i D ld l-s v r
- 22  ıķmadan seyf-i ğaz  fi'll hdan nirengi h n*
Her ķulaķda var iken Şit-ı b lend-i Z lfiķ r
- 23 S t-ı maħb b-ı H d  Şehd-i Őeh det n ŗ edip
 mmet-i merh meyi ķıldı Őef ' at neŗ'e-d r
- 24 Didiler ibn-i H l lu'll h'a olmuŗdur fed 
B yle itmiŗdir ezel bezminde "T h " iŗhtiy r⁹⁶⁷
- 25 S nelerde y re aķdı vaķ' a-i  l-i Res l
Z hir olmuŗ gerķi d rl  hikmet-i Perverdig r
- 26 İŗbu y zden parladı mir' t-ı vaħdet pertevi
Cebhe-i iħl ŗ olur elbette  l d-ı   abb r

---

⁹⁶⁷ T h  20/1.

27 Bir rızâ gösterdiğim bezm-i belâda âsumân
Oldu gülgün-ı sirişk-i hûn-ı çeşm-i intizâr

28 Ceddi rü' yâsında emretmişdi “accil yâ Hasen”
Koymamışdı şevk-i vuşlat cism ü cânında karar

29 Çün erişdi yevm-i ‘ âşurâ imâm-ı aşfiyâ
Oldu mi‘ râc-ı şehâdetden revân-ı Kirdgâr

30 Sûziş-i hubb u velâ verdikde mecrâ eşkime
Yazdı bu merşiyeye-i dîl-sûzı kîlk-i ğam medâr

mef‘ ulü fâ‘ ilâtü mefâ‘ ilü fâ‘ ilün⁹⁶⁸

Merşiyeye

1 Ey şadr-ı Şuffe-i ehl-i şafâ Hüseyn*
Ey şem‘ -i bezm-‘ arūs-ı hüdâ Hüseyn*
Ey nūr-ı maḥz-ı meş‘ ale-i Kibriyâ Hüseyn

2 Kân eylediñ şehâdet ile ḥâk-i Âdem’i
Sensin ḥarem-serâ-yı risâlet mükremi
Ey buse-gâh-ı ḥabîb-i Ḥudâ Hüseyn*

3 Oldu muṭâf demiñle o cây-ı pāk*
Ḥâkiñle faḥr idinse sezâ âsumâna ḥâk
Ey cânîşîn-i Sidre vü Tübâ Hüseyn

4 Şûret bulup vücūduñ eyle aḥsen-i şifât
Olduñ kemâle a‘ zam-ı âyât u beyyinât
Ey mefḥar-ı muṭahhar-ı âl-i ‘ abâ Hüseyn

⁹⁶⁸ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 47-48.

5 Țolsa revā figān ile nūh Țāk ü ŧeŧ cihāt
Görmüş mü böyle vāqı‘ a-yı çeŧm-i kā’ināt
Ey zīver-i sürādık-ı ‘ arŧ-ı ‘ alā Hüseyn

6 Lāyık degildi hāk-i zemīn cilve-gāhıña
‘ Azm eylediñ mücerred olup da ilāhıña
Ey reh-neverd-i ‘ ālem-i bālā Hüseyn

7 Etdikde pīŧ-gāhıña hevl-i belā zuhūr
Keŧf oldu her nigāhıña seyr-i behiŧ ü hūr
Ey hüsñü zīb-i çehref-i havār Hüseyn

8 ȚurduȚca devr-i cevr ile hāk-i belā-medār
Etmekdesin mehāsin-i zāt ile iŧtihār
Ey biȚa‘ a-i münir dil-i murtaza Hüseyn

9 Olduñ revān cadde-i pehnā-yı vaħdete
Rūhuñ eriŧdi bezm-geh-i Țurb-ı hāzrete
Ey ŧāhib-i ŧefā‘ at-i yevm-i cezā Hüseyn

31 Eyeriz her dem revān-ı pākine ‘ arz-ı selām⁹⁶⁹
Ravza-i ‘ ulyāsına olsun nevāziŧler niŧār

32 Eylesin elȚāf u ihsān Cenāb-ı Kibriyā
Raħmet ü ğufrānını iki cenāh-ı üstüvār

33 Dā’im ‘ illiyyine pervāz eyledikce Müctebā
Ola yā Rabbī bisāt-ı vuŧlatıñ cāy-ı Țārār

⁹⁶⁹ ŧair buradan itibaren mersiye-yi bitirip baŧtaki vezne dönerek ŧiiri tamamlıyor.

34 Dāmen-i Āl-i ‘ Abā’yı eyleyip der-dest-i kām
İsterim yā Rab ola Tevfik’e ‘ afvîñ gibi yār

35 Bir muhabbetdir bütün şîrāze-i nazm-ı kelām
Yohsa zan etmem ki olsun bende nazma iktidār

36 Ey gül-i zîbā-yı gülzār-ı risālet kıl ‘ aṭā
Dil perişān ġarîbim tār u mārım tār u mār*

fi 11 Muḥarrem sene 313/4 Temmuz 1895

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün⁹⁷⁰

Diger bir Merşiye

1 Rūh-ı cism-i evliyāsın yā Ḥüseyn ibn-i ‘ Alī
Nūr-ı çeşm-i enbiyāsın yā Ḥüseyn ibn-i ‘ Alī
Sıbt-ı maḥbūb-ı Ḥudā’sın yā Ḥüseyn ibn-i ‘ Alī
Müctebā-yı Muştafa’sın yā Ḥüseyn ibn-i ‘ Alī
Miḥver -i arz u semāsın yā Ḥüseyn ibn-i ‘ Alī

Ḳuṭb-ı gerdūn-ı belāsın yā Ḥüseyn ibn-i ‘ Alī

2 Der muḥıbb-i Ehl-i Beyt’iñ dem-be-dem “rūhî fedāk”
Cebhe-i ehl-i velāda perteviñ ey nūr-ı pāk
Keff-i iḥsāmında ‘ ālem ser-te-ser bir ḳabza ḥāk
Mātemiñle nüh felek olsa revādır çāk çāk
Miḥver -i arz u semāsın yā Ḥüseyn ibn-i ‘ Alī

Ḳuṭb-ı gerdūn-ı belāsın yā Ḥüseyn ibn-i ‘ Alī

⁹⁷⁰ Sûfîzāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 49-50. Bu şiir 06 Mil Yz A 9962-7 şeklinde kayıtlı defterde s.41’de, 17 Kânûn-ı Evvel 1936 tarihinde kaleme alınan “Medḥiyye-i Sıbt-ı Resûl (s.a.v.)” başlıklı şiirle büyük benzerlikler göstermektedir. Her ne kadar ikisinin de vezni aynı olsa da buradaki şiirin yazım tarihi ve nazım şekli diğerk şiirden farklıdır.

3 Mevkeb-i iclâliñ oldu Kerbelâ'da rû-nümün
Eyledi bed-înetânı zulm ü 'udvânı zebün
Dâğ-dâr etdi zemîni rîziş-i bārân-ı hûn
Cebhesi ebr-i bahârîñ olmasın mı la' l-gün
Miḥver -i arz u semâsın yâ Hüseyn ibn-i 'Alî
    Ḳuṭb-ı gerdün-ı belâsın yâ Hüseyn ibn-i 'Alî

4 Rûz-ı maḥşer Fâtıma bint-i Resûl-i Kibriyâ
Gösterip pîrâhen-i hûnîni etdikde nidâ
Ehl-i maḥşerden ḳopar dehşetle feryâd u şadâ
Vâ şehîdâ vâ Hüseyn ibn-i 'Aliyyü'l-Murtażâ
Miḥver -i arz u semâsın yâ Hüseyn ibn-i 'Alî
    Ḳuṭb-ı gerdün-ı belâsın yâ Hüseyn ibn-i 'Alî

5 Öyle bir millet ki astâr-ı ḥayâyı çâk eder
Ḥanedân-ı Ḥazret-i Peyğamberi ihlâk eder
Kendisin fermân-revâ-yı zâlim ü seffâk eder
Miḥver -i arz u semâsın yâ Hüseyn ibn-i 'Alî
    Ḳuṭb-ı gerdün-ı belâsın yâ Hüseyn ibn-i 'Alî

6 Ey gül-i gülşen-serâ-yı Ehl-i Beyt-i Muştafâ
“Ḥilkâten ḥulḳan” şebîḥ-i zât-ı maḥbûb-ı Ḥudâ
Ziver-i 'arş-ı İlâhî maṭla' -ı nûru'l-verâ
Ruḥlarıñdır âyeteyn-i sırr-ı Tevfîḳ ü hüdâ
Miḥver -i arz u semâsın yâ Hüseyn ibn-i 'Alî
    Ḳuṭb-ı gerdün-ı belâsın yâ Hüseyn ibn-i 'Alî

fi 9 Muharremü'l-Harâm sene 327/31 Ocak 1909

6. Sâkînâmesi

Klasik Türk edebiyatında görülen türlerden biri de sâkînâmedir. Sâkînâme, Arapça “sâkî” sözcüğü ile Farsça “nâme” sözcüğünün bir araya gelmesi ile oluşturulmuş birleşik bir kelimedir. Sâkî'nin kelime anlamı su, şarap ve benzeri içecekleri sunan kişi demek olmakla beraber yaygın olarak “şarap, içki sunan kişi” anlamında kullanılır.⁹⁷¹ Nâme'nin kelime anlamı ise “mektup, yazı; kitap”tır.⁹⁷² Edebî bir tür olarak sâkînâmeler, işret meclisini ve onunla ilgili konuları anlatan manzum eserlerdir. “Hamriyyât” adı ile anılan sarhoşluk, içki ve şarap konulu Arapça şiirlerin sâkînâme türüne kaynaklık ettiği kabul edilmektedir.⁹⁷³

Sâkînâmelerin, mesnevî nazım şekli ile müstakil eserler olarak kaleme alınan örnekleri mevcuttur. Ayrıca divanlar ya da mesnevîler içinde kaside, terkîb-i bent ve tercî-i bent formunda sâkînâmeler bulunmaktadır. Sâkînâmeler, daha ziyâde aruzun mütekârib bahrinde yazılırlar.⁹⁷⁴

Sâkînâmeler, “sâkî”ye seslenen şiirlerdir. Bu tür şiirlerde şairler, hemen her fırsatta söylemek istediklerini söyleyebilmek adına sâkîye nidâ ederler. Bu eserlerin belki de bu nedenle yani sık sık sâkîye hitap edilmesi ve eserde yoğunluğun sâkî üzerinde toplanmış olması sebebiyle bu adı aldıkları düşünülmüştür.⁹⁷⁵

Mey, şarap ve diğer içkiler ile içki dağıtan sâkî, bu meclisin asıl unsurlarıdır. Meclisteki eğlenceler, yemekler, mezeler ve diğer keyif verici şeyler, enfiye ve tütün; ayrıca hânende ve sâzendeler ile mutrib işret meclisinin diğer unsurlarıdır.⁹⁷⁶

Başlangıçta dinin içki ile ilgili yasaklayıcı hükmü nedeniyle sâkînâme türünde hem Arap hem de Fars edebiyatında az sayıda eser verilmesine karşılık zamanla bu sayı artmış ve bu alanda verilen örnekler çoğalmıştır. Sâkînâmelerin bir edebî tür olarak ortaya çıkması ve kimlik kazanması İran Edebiyatı'nda gerçekleşmiştir. Nizâmî'nin (ö. 1209) İskendernâmesi'nde yer alan bazı bölümler Fars Edebiyatı'nın bu türde kaleme alınan ilk örneklerinden kabul edilmektedir.⁹⁷⁷ Hatta sâkîye seslenmeler yoluyla içkiyi ve içki meclisinin âdetlerini, içkiyle uzaktan yakından ilgili pek çok düşünce, duygu ve

⁹⁷¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 915; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 387;

⁹⁷² Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Büyük Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 645.

⁹⁷³ Abdülkadir Karahan, “Sâkînâmeler”, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, ss. 117-118.

⁹⁷⁴ Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, ss.12-13.

⁹⁷⁵ Karahan, “Sâkînâmeler”, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, s. 118.

⁹⁷⁶ Canım, a.g.e, s. 11; Mehmet Arslan, *Aynî Sâkînâmeler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 9;

⁹⁷⁷ Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Türler*, s. 254; Fars şiirinde sâkînâme türünün ayrıntıları için bkz.: Adnan Karaismailoğlu, “İran Edebiyatında Sâkînâmeler”, *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, sayı: 1, Konya 1992, ss. 1-9.

kavramı bazan tasavvufî, bazan dünyevî olarak bir bütün hâlinde ele alıp işleyen şiirlere Nizâmî'den bu yana sâkînâme denilmeye başlandığı da belirtilmektedir.⁹⁷⁸

Türk Edebiyatı'nda sâkînâme türünün tam anlamıyla ilk örneği, Edirneli Revânî'nin (ö. 1524) *İşretnâme* adlı eseridir. Divan şiirinde mecazların yoğunluk kazanması, tasavvufî söylemin artması, içki, şarap, mey ve sâkî'nin tasavvufî manalar kazanması ile sâkînâmeler de farklı bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle pek çok sâkînâmenin, kullanılan bu ortak kavramlar nedeniyle, ilk bakışta tasavvufî manada bir meclisi mi yoksa dünyevî bir işret meclisini mi tasvir ettiği anlaşılamamıştır. Toplumsal yapı içinde var olan işret geleneği, şiir ve şairlik ile irtibatlı görülmüş olmakla beraber divan şiirinde zaten var olan tasavvufî anlatımın ve çok katmanlı okunabilirliğin sâkînâmelerde daha da fazlalaştığı açıktır. Bu nedenle sâkînâmeler, bir yandan yazıldıkları devrin işret meclisleri doğrultusunda bilgiler aktarırken diğer yandan devrin dinî-tasavvufî anlayışına ve kadîm tasavvufî geleneğe dair izleri muhtevasında bulunduran eserler olmuşlardır.

Böyle tasavvufî sâkînâmelerde sâkî,⁹⁷⁹ bütün feyz ve sevginin kaynağı, Feyyâz-ı Mutlak, Cenâb-ı Hak, Hz. Allah manasına gelir. Nitekim mutasavvıflar bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan “Ve sakâhum Rabbuhum şaraben tahûra / Rableri onlara tertemiz bir şarap içirir”,⁹⁸⁰ ayetini delil getirirler. Bazen de insan-ı kâmil,⁹⁸¹ Allah'ın yeryüzündeki halifesi, onun bütün isim ve sıfatlarının mazharı, varlığın esas mertebelerini kendinde toplayan, âlemin nûru, Allah'ın zat, sıfat ve isimlerinin aynası “mürşit” manasına gelir; şarap ise aşktır. Dünyevî manada işret meclislerinde sâkî, sunduğu şarapla nasıl aşğın aşkını ziyâdeleştiriyorsa tasavvufî manada da sâkî, mürşid-i kâmil olarak insanı tasavvuf yoluyla, aşkla hakîkate ulaştırır.⁹⁸² Çünkü zaten varlığın sebebi aşktır. “Küntü kenzen” rivayetinde geçen “ahbebtü” sırrı ile irtibatlı olarak mutasavvıf şairler, hayattan gayenin muhabbetullah ve marifetullah olduğunu düşünmüşlerdir. İşte bu nedenle sâkînâmeler, türün doğuşuna öncülük eden hamriyyelerden çok farklıdırlar. Çünkü hamriyyeler, daha ziyâde dünyevî aşkı konu edinirler; sâkînâmeler ise felsefî, ahlâkî, irfanî öğütler içerirler⁹⁸³ ve İlâhî aşkı konu edinirler.

⁹⁷⁸ Tunca Kontantamer, “Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c. II (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı), İzmir 1983, s. 81.

⁹⁷⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, ss. 305-306.

⁹⁸⁰ İnsân (Dehr) 76/21.

⁹⁸¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 188.

⁹⁸² Mehmet Arslan, *Sâkînâme*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 14.

⁹⁸³ Adnan Karaismailoğlu, “Sâkînâme”, *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 14.

Bu bağlamda, Mehmet Tevfik Efendi'nin kaleme aldığı sâkînâme, dinî-tasavvufî muhtevâdadır. Sâkînâmesinin baş kısmına Ayıntablı Seyyid Hasan Aynî'nin (1766-1837) *Sâkînâme*'sinin ilk beytini Farsça olarak alıntılamaştır. Mehmet Tevfik Efendi, Aynî'nin eserini "adîmü'n-nazîr" olarak tanımlamaktadır. XVIII. yüzyılda kaleme alınan bu sâkînâme, Sofuzâde'ye göre bir benzeri yazılamayacak kadar güzel ve eşsizdir. Aynî'nin bu eseri, Türk edebiyatında en hacimli sâkînâme olarak kabul edilmektedir. İki kısımdan meydana gelen bu sâkînâmenin ilk kısmı, tasavvufî ikinci kısmı ise dünyevî muhtevaya sahiptir. Sofuzâde'nin kendi sâkînâmesine Aynî'ye atıfta bulunarak başlamasının, Aynî'nin edebiyatımız içinde bahsi geçen bu hususiyetlerine ilave olarak tasavvufla olan ilişkisinin de etkili olduğu düşünülebilir. Aynî'nin kabrinin Galata Mevlevîhânesi'nde bulunuyor olması sebebiyle kendisinin Mevlevî olduğu söylenmiştir.⁹⁸⁴ Aynî, *Dürrü'n-Nizâm* adlı eserinde Celvetî olduğunu belirtmiştir. Bu eseri kaleme aldığı dönemde Bursa'da İsmâil Hakkı Bursevî'nin halifelerinden Hikmetzâde'ye intisap ederek Celvetî olduğu düşünülmektedir. Çünkü daha sonra Nazmü'l-Cevâhir'inde belirttiği üzere nakşî tasavvufî yola girmiştir.⁹⁸⁵ Mehmet Tevfik Efendi de çalışmamızda değinildiği üzere, Kastamonu'da varolan Nakşî-Halidî tasavvufî anlayışa sahip Ahmet Mahir Efendi'den icâzet almış; *Mesnevî* okutmuş; Kastamonu'nun son derece derin dinî-tasavvufî havasında farklı tasavvufî öğretiyeye sahip kimselerle yaşamı boyunca irtibatlı bulunmuştur. Bu nedenle Mehmet Tevfik Efendi, Aynî'nin *Sâkînâme*'sinin ilk beytini kendi sâkînâmesinin baş kısmına güzel bir başlangıç olacağını düşündüğünden alıntılamaştır.⁹⁸⁶

Mehmet Tevfik Efendi'nin, her bendinde vasıta beytiyle beraber yedişer beyit bulunan ve toplamda yedi bentten meydana gelen terkîb-i bent biçiminde yazılan bu sâkînâmesi, *Hulviyyât*'ında yer almaktadır. Her bend kendi arasında gazel kafiyelidir.

Yedi sayısı, mitolojik bağlamda sonsuzluğu sembolize etmektedir. Tasavvufta da yedi sayısına pek çok mânâ atfedilmektedir. Yedinin, hem âfakî hem de enfüsî yedilere işaret ettiği bildirilmiştir. Bu bağlamda, Allah'ın kadîm *yedi* isim ve sıfatının, bu âlem üzerine tecelli etmesiyle insan ve âlem, nizâm bulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de, başta bismelenin *yedi* harfi ve Fatihâ'nın *yedi* ayeti ile beraber yedi sayısı üzerine

⁹⁸⁴ Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Ayla Güçlü, *Gaziantep Meşhurları*, Anıl Matbaa ve Cilt Evi, Ankara 2005, s. 38; Aynî oğluna yazdığı nasihatnâmede, Kur'ân-ı Kerîmi ve "Kitâb-ı Mesnevî'yi" kendisine "hırz-ı cân" etmesini öğütlemektedir. Bu onun doğrudan Mevlevî olduğuna işaret olarak kabul edilemeyeceği de muhibb-i Hz. Mevlânâ olduğu ve *Mesnevî* ile irtibatlı bulunduğu söylenebilir. Bkz.: a.g.e, s. 39.

⁹⁸⁵ İsmail Ünver, "Ayıntablı Aynî", *DİA*, İstanbul 1991, c. 4, ss. 271.

⁹⁸⁶ Sâkînâmesinin başında Mehmet Tevfik Efendi, "Sultân-ı şu'arâ-yı Rûm 'Aynî merhûmuñ Sâkî-nâme-i 'adîmü'n-nazîrinin evveli olan beyt-i latîfi Sâkî-nâme-i 'acizâneme 'unvân-ı fâtihâ-i sevki tām olmak üzere intihâb ve iktibâs eyledim" diyerek Aynî'nin *Dîvân-ı Belâgat Unvân-ı Aynî* adını taşıyan divanına da atıfta bulunmaktadır.

kurulu pek çok sırrın bulunduğu; Allah'ın kelamının neticesi olan bu yedilerden sonra "Kudret" sıfatının neticesi olan *yedilerin* varolduğu ve bütün bu dış âlemdeki yedilerin misallerinin insanın iç âleminde mevcut olduğu tasavvufî kaynaklarda anlatılmaktadır.⁹⁸⁷

Yedi kat gök, yedi kat yer ve yedi gezegen, yine bu bağlamda sayılabilecek unsurlardandır. Kadîm inanca göre her biri yedi gezegenden birine ait ve biner seneden ibaret olmak üzere yedi devir bulunmaktadır. Bu devirin başlangıcı Zühâl'dir ve buna devir-i Âdem denilmektedir. Mirrîh, Müşteri, Şems, Zühre, Utarid devirleri geçmiştir. Hâlen içinde bulunduğumuz devir ise devr-i Kamer ya da devr-i Muhammedî'dir.⁹⁸⁸ Mehmet Tevfik Efendi'nin sâkînâmesinin de bahsi geçen bu yediler ve yedi sembolizmine dair pek çok hususla irtibatlı olarak yedi beyitten oluşan yedi bend şeklinde kurduğu görülmektedir.

Şiirin sonundaki tarihten 9 Mayıs 312 Sofuzâde'nin bu sâkînâmeyi daha çok genç bir yaşta, yirmi iki yaşında yazdığı anlaşılmaktadır.⁹⁸⁹ Son derece etkileyici ve akıcı bir dille kaleme alınmış olan bu eserde, klasik bezm unsurları, büyük bir titizlikle, tasavvufî ve hikemî bağlamından uzaklaşmadan kullanılmış; pek çok edebî sanat ve ses tekrarları ile eserde aheng güçlendirilmiştir. Bahsi geçen hususları ihtiva etmesi bakımından şu beyit son derece güzel bir örnektir:

*İbretle bakıp şüret-i terkîb ü hayâta
Âteş gibi geç âb u hevâdan da gubâr ol*

Sofuzâde, sâkînâmesinde meyi/aşkî inâyet kaynağı olarak tanımlamaktadır. Âlem-i vuslata onunla varılır ve ancak onunla her şey anlaşılır. Bu mey ayıltıcıdır, agâh hale getirir. Aslında bu dünya fânîdir, geçicidir; her gelen gider. Kevn ü mekânın bir pul kadar değeri yoktur. Bu cihânın evveli ve âhiri, feryâd u figândır. Bu nedenle mest olmak gerekir. Gönülde bir ferahlama ancak mey ile olur. Mey, hayata neşve verir; o neşve, sahte olanı sıfata eriştirir. Meyin bir zevki bütün varolan nimete bedeldir; bir damlası, bin hasenata tercih olunur; her lahzada diğer bir marifete ulaşılır; her katresi rindânı bin cezbeyle ulaştırır. Meyin esrarını bilen ehl-i hakikat, bu ilim ile her dereceyi

⁹⁸⁷ Şeyhzâde Mehmet, "Şerhü'l-Ebyâtü'l-Seb'a min Divân-ı Yunus Emre", *Çıktım Erik Dalına Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Üç Şerhi*, haz. Suat Ak, Büyüyen Ay, İstanbul 2015, ss. 93-103.

⁹⁸⁸ Ömer Ferit Kam, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı)*, haz.: Halil Çeltik, MEB Yayınları, Ankara 2003, s. 276. Ayrıca "yedi" sayısı ile ilgili olarak bkz.: Annamerie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev.: Mustafa Köpüşoğlu, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2000, ss. 140-168.

⁹⁸⁹ 21 Mayıs 1896.

bilir. Mey, cesede ruh gibidir; feyz ve tecelli vasıtasıdır; fermanına ölü ve diri herkes bağlıdır; Varlıktan geçmenin, benlikten vazgeçmenin, Feyyâz-ı hakîkîyi bilmenin yoludur mey. Meyin yani aşkın bütün bu vasıflarına ulaşmak ancak sâkî vasıtasıyla olabilir. Kemâle giden yolu açacak, hak ve hakîkate ulaştıracak, sâkînin elinden içilen meydir. Bu nedenle sık sık sâkîye hitap eder. Sâkîye olan hitap ilk bentte, her beytin ilk mısrasında tekrarlanmak suretiyle yedi kez, diğer bentlerde de birer kez olmak üzere yinelenmektedir. Sâkî'nin doğru yola ileticek meyi sunması ile kötülükle meşgul olan kalp temizlenip arınacaktır. Çünkü o, İlâhî sırlar meyhanesinin sâkîsidir; Hikmet bâdesi ile mest eylemektedir. Mehmet Tevfik Efendi de bunu arzulamaktadır.

Sâkînâme, Sofuzâde'nin Cenâb-ı Hakk'tan rahmetini istediği, bağışlanma dilediği duâ bölümü ile nihayete ermektedir. Sâkînâmesi şu şekildedir:

mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ülün⁹⁹⁰

“Sultân-ı şu'arâ-yı Rûm 'Aynî merhûmuñ Sâkî-nâme-i 'âdîmü'n-nazîriniñ evveli olan beyt-i latîfi “Sâkî-nâme”-i 'acizâneme 'unvân-ı fâtiḥâ-i sevḳi tām olmaḳ üzere intihâb ve iḳtibâs eyledim.” (Revvâḥa'llâhu rûḥahu)

Sâkî-nâme

بسكر عشق بسم الله كفتم

شدم سر مست لیک آگاه کفتم

- 1 Sâkî bize mey ver ki odur 'ayn-ı 'inâyet
Ol 'ayn ile idrâk edilir 'âlem-i vuşlat
Sâkî bizi bir cām ile sen eyle ki āgâh
İdrâk daḥı eyleye idrâkde ḥayret
Sâkî nedir ol nükte ki ber-bâda eder ḥal
Pîr-i ḥirede 'uḳde-küşen sırr-ı hüviyyet
Sâkî biz ol şahbâ ile ser-mest olalım hep
Bir cur'asının ḥâşılıdır mâye-i ümmet
Sâkî bize mey ver de perişân olalım biz
Bu cem'iyet bûd u nebûd andan 'ibâret
Sâkî meded ol meyle bize ver o şafâyı
Nâ-gâh erişe zemzeme-i şubḥ-ı kıyâmet

⁹⁹⁰ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 31-36.

Sākī bize ol meyle meded eyle mu‘īn ol
Yā hādī-i meyḥāne-i esrār u yakīn ol

2 Bezm-i ezeliñ devri bitip ‘āleme geldik
Cāmı bırakıp bezm-i ḥarāb-ı Cem‘e geldik
Keşf olmuş iken çeşme-i Feyyāz-ı ḥaḳīḳat
Bir katre için şahn-ı serā-yı ğama geldik
Geçdik o kadar hem-demi gülzār-ı ‘ademde
Şahbā-yı muḥabbetle tutulduk deme geldik
Tutduk o demi ney gibi meydān-ı ezelde
Tā cāzibe-i la‘l-i leb-i Ādem’e geldik
Güyā reh-i rüşen-i eşer esleme geldik
Şemm eylemeden neş‘e-i enfāsı Mesīḥ’i
Rūḥu’l-Ḳudūs’e tālib olup Meryem’e geldik
Sākī bize luḫf eyle bu meyḥānede bir dem
Tā zāhir ola keyfiyyet-i Īsā vü Meryem

3 Sākī bu ḥarābāta koyup eski şarābı
İ‘māra çalış himmet edip tāze ḥarābı
Mīnā ile ol bezmimize zemzeme-peymā
Biz diñlemeyiz ğulgüle-i çeng ü rebābı
Bir vaḳte gelir devri şebāb ile şerābiñ
Fehm et ne imiş sırr-ı ḥayātı mey-i nābı
Peymāne-keş-i bezm-i vişāl olmaḳ içindir
Taşvire çalış var ise şahbā-yı emelde
Bir katre-i mey keyfiyyet-i ḥaḍr ile ābı
Ver ḥātıme bu keşmekeş-i devr-i ḥayāta
Terk etme şaḳın şah-reh-i ḥüsn-i me‘ābı
Çek şubḥ u mesā silsile-i devr-i şabūḥı
İsterseñ eger bār-geh-i dilde fütūḥı

- 4 Sâķī kerem et rind-i mey-âşâm ile yâr ol
Ol maķfil-i ‘ âliye varıp şu‘ le-nişâr ol
İzhâr-ı cemâl ile kemâlâtınî bildir
Göster yüzünü ma‘ den-i hestîye ‘ ayâr ol
Sensiñ yine hicriñde vişâliñde tesellî
Sînede ĥayâliñ gibi esbâb-ı mesâr ol
Şerm eyleme şahbâ gibi vir reng-i tebessüm
İç bâdeyi ey ĝonca açıl lâle-‘ izâr ol
Yâd eyle mey-i Bezm-i Elest evvel ü âĥir
Mest eyleyecek şimdiden âlûd-ı ĥumâr ol
‘ İbretle baķıp şûret-i terkîb ü ĥayâta
Âteş gibi geĥ âb u hevâdan da ĝubâr ol
Peymâneyi şun bezmi o şûretle temâm et
Hep sînemizi mâ-şadaķ-ı “*berd ü selâm*” et⁹⁹¹
- 5 Sâķī bize mey ver ki selâmet bula cânîñ
Rengîn ola edvâr-ı serî‘ ü ‘l-cereyânîñ
Bir mest-i müdâmîñ yeridir zîr-i semâvât
Bir zevķe bedel ĥayşiyeti var mı zamânîñ
Şahbâ iledir dilde küşâyiş Ezelî’den
Hangi gülü şolmaz bu gülistânı fenânîñ
Aĥkâm-ı şu‘ûn-ı Ezelî neşvesidir hep
Ser-mesti melâl olması sükkânı cihânîñ
Sen mey-kedede mest-i mey-i la‘ l-i nigâr ol
Bir pul mu eder mâ-ĥaşılı kevn ü mekânîñ
Peymâne gibi varını ver eyle tecerrüd
İsterseñ eger himmetini pîr-i muĝânîñ
Mest ol ki cihân ‘ âķile zindân-ı sitemdir
Feryâd u figân evvelidir âĥiri ĝamdır

⁹⁹¹ “Ey ateş, İbrahim’e karşı *serin ve esenlik* ol”, Enbiyâ 29/69.

6 Sākī şun o meyden ki verir neşve hayāta
İşāl eder ol neşve mürâyā-yı şifāta
Bir zevki bütün ni‘ met-i ekvāna muķābil
Bir cür‘ ası tercīh olunur biñ hasenāta
Her lahızada bir ma‘ rifet-i digere bādī
Her kıatrede rindān erişir biñ cezebāta
Ecsāda olur rūh gibi feyz ile sārī
Hayret getirir hāşiyeti fikr-i dūhāta
Esrār-ı mey-i nābı bilen ehl-i haķīķat
Āgāh olur ol ‘ ilm ile her bir derecāta
Ey bāde sen ey vāşıta-i feyz ü tecellī
Fermānıña vābestedir ihyā vü imāte
İķlīm-i vücūdumda edip hükümüñü cārī
Ağyārdan et ķalb-i tebeh-kārımı ‘ārī

7 Ey sākī-i meyhāne-i esrār-ı İlāhī
Mest eyle beni bāde-i hikmetle ke-māhī
Şol dem ki olur ehl-i diliñ vaķt-i seherde
Bir bedreķa-i rāh-ı hüdā şu‘le-i āhı
Şeb tār-ı şafā şıdķla erbāb-ı şühūdīñ
‘Arşā erişir pertev-i memdūd-ı nigāhı
‘Uşşāķ-ı ciġer-sūzuñ olup maķşadı hāşıl
Ol zevķ ile anlar da olur öyle mübāhī
Tevfīķ eşer-i rahmet ü ġufrānıñı ister
Ey Şāni‘ -i yektā bu şu‘ unātıñ İlāhı
Ol mertebe zāhirsıñ İlāhī ki mezāhir
Vaħdāniyet-i muţlaķañıñ oldu ġüvāhı
Bilmekde seni ma‘şiyetim olmadı hāciz
Bildim seni bildikçe faķat eylediñ ‘āciz

fi 9 Mayıs sene 312/21 Mayıs 1896

7. İslam'ın ve İmanın Şartları ile ilgili Şiirleri

Mehmet Tefvik Efendi, özellikle dinî-tasavvufî halk şiirinde görülen türlerden olan İslam'ın beş şartına dair kaleme alınan “salatnâme” ve “hacnâme”lere muhteva yönünden benzeyen örnekler de vermiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde kendisinin namaz ve hac ibadetinin özelliklerini, ehemmiyetini ve faziletlerini anlattığı şiirleri mevcuttur. Müstakil birer eser olamayacak bir hacimde, fazla uzun olmayan gazel formunda kaleme alınan bu şiirler, muhteva bakımından dinî-tasavvufî halk şiirinde görülen “salatnâme” ve “hacnâme” türüne benzemekle beraber şekil ve uzunluk açısından onlardan ayrılmaktadır.

Bununla beraber Sofuzâde'nin, çalışmamızın “Ramazaniyeler” başlığı altına alınan şiirlerinde oruç ile ilgili pek çok maddî ve manevî kazançtan bahsedildiği de hatırlanmalıdır. Bu şiirleri de “oruçnâme” türü muhtevasında şiirler olarak düşünmek mümkün olacaktır.

Ayrıca Mehmet Tefvik Efendi'nin, tamamı îd-ı edhâ ile ilgili îdiyyelerinde ise hac ve kurban ibadetlerinin zâhirî ve bâtinî yönleri üzerinde durulduğu düşünüldüğünde, İslam'ın beş şartını ayrı ayrı şiirlerde ele alıp konu edindiği açıkça görülmektedir.

Bu bölümde yer alan bir başka şiir ise Mehmet Tefvik Efendi'nin pek çok şiirinde üzerinde durduğu, imanın altı şartından biri olan kaza ve kadere iman konusundadır. Bu şiir, “Tağdîre rızâ-kârî olan kimse yorulmaz / Esbâb-ı kazâ Hazret-i Allâh'a şorulmaz” tekrarlı mütekerrir müseddestir; Cenâb-ı Hak'tan gelene râzı olunmasına dair öğütler içerdiğinden, tefviznâme özelliğindedir.

Mehmet Tefvik ile ilgili şiiri ile Kur'ân-ı Kerîm'in faziletlerinin anlatıldığı ve Kur'ân-ı Kerîm'den ayetler üzerine inşa edilmiş şiirleri de bu bağlamda bu bölüme alıntılanan şiirler arasındadır. Bu şiirlerden biri Ahzâb sûresinin “Şübhesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler” mealindeki 72. ayetinin manzum tefsiri niteliğinde ve mesnevî formundadır.

Bahsi geçen konulara dair şiirleri şu şekildedir:

7.1. Namaz

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ulün⁹⁹²

1 Dil-hânesine yüz çevirip ' arz-ı niyâz et

Beş vaktiñi ey t̄alib-i d̄idâr namâz et

⁹⁹² 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 22.

- 2 Elbet yakışır bünye-i insân namâza
Hilâkatde olan hikmeti derpîş-i hayât et
- 3 Âdâb ile var Hâzret-i Mevlâ'da huzûra
Gir dâ'ire-i ma'rifete sûz ü güdâz et
- 4 Bu bünye bütün 'arz-ı 'ubûdiyyet içindir
Endâmını tã'âte verip kalbini bâz et
- 5 Başın yere koy secde-güzâr eyle vücûdu
Hâk varlığına şâhib olup gâyrıya nâz et
- 6 Olsun lebiñ âlûde-i tahmîd ü tahîyyât
Tevhîd-i İlâhî'de diliñ zezeme-sâz et
- 7 Rûhuñla edip Ka'be-i 'ulyâyı temâşâ
Tevfik yüzüñ vaqfe pezîrâ-yı Hicâz et

20 Kânûn-ı Evvel 1935

7.2. Hac

fe' ilâtün(fâ' ilâtün) fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün(fa' lün)⁹⁹³

- 1 Tütalım râh-ı Hicâz-ı idelim 'arz-ı niyâz
Ka'betu'llâha varır sâlik-i şehrah-ı Hicâz
- 2 'Aşk-ı Hâk rehber olur ey dil-i müştâk saña
Eylemiş 'âşık isen râh-ı hüdâda tek ü tâz
- 3 O siyeh perdeli maħbûba şarıldıkça seniñ
Açılır Ka'be-i kalbiñde olan perde-i râz

⁹⁹³ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 30.

- 4 Āb-ı zemzem harem-i sīneyi eyler taḥhīr
Rūḥ eder ʿālem-i lāhūta şanırsıñ pervāz
- 5 Ḥalka-i bāb-ı muʿallā-yı refiʿ uʿd-derecāt
Eylemiş gerden-i ʿuşşāka muḥabbet-endāz
- 6 Yapışan şıdk ile elbette erer maʿbūda
Feyz-i Ḥaḥ kendini ol sāḥada eyler ibrāz
- 7 Yüz süren ğam mı görür ol “Ḥacerü'l-Esved”ine
Varıp oldukça müdām ʿahd-i ezelden dem-sāz
- 8 Yā Rab ol bār-geh-i Kaʿbe-i ʿulyā ḥaḥkı
Eyle tekrār ziyāretle beni secde-tırāz
- 9 Olayım ğulğul-i tekbīr ile lebbeyk ile şād
Kılayım “cāy-ı Ḥalīl”inde ḥalāvetle namāz
- 10 Olsun ey Ḥālīk-ı yektā baña Tevfīk refīk
ʿArafatʼda olayım anlar ile hem-āvāz
- 7 Kânûn-ı Sâni 1936

7.3. Kurʼân-ı Kerîm

mefʿ ūlü mefāʿ ilü mefāʿ ilü faʿ ūlün⁹⁹⁴

- 1 Āyâtına baḥ şafḥa-i Qurʼân-ı Kerîmʼiñ
Söyler saña fermānını Sulṭân-ı Kerîmʼiñ

⁹⁹⁴ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 17.

- 2 Esmā-i şerīfiyle olup besmele memzūc
Şekliñ getirir hātırā ‘ unvān-ı Kerīm’iñ
- 3 Raḥmetle ‘ ināyetle verir ḳalbe şafālar
Her mertebede cilvesi burhān-ı Kerīm’iñ
- 4 Hep nūr-ı ḥaḳīḳat görünür sūrelerinde
Mālī o ṭulū‘ āt ile bünyān-ı Kerīm’iñ
- 5 Evvelde vü āḥirde ne olmuş olacaḳsa
Āyīnesidir sīnesi dīvān-ı Kerīm’iñ
- 6 Ḥaḳdan ayırıp bātılı irşāda açar yol
İḥsānı budur ‘ āleme furkān-ı Kerīm’iñ
- 7 Yā Rab bañā Tevfīḳ edip īmān u yaḳīni
Gönlüm ola minhācı o fermān-ı Kerīm’iñ

12 Kānûn-ı Evvel 1935

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün⁹⁹⁵

- 1 Dilerse āsumān olsun diler saṭḥ-ı zemīn olsun
Dilerse rūḥumuñ me‘vāsı Firdevs’i berīn olsun
- 2 Bañā kāfī degil seyrimde vüs‘ at-ḥāne-i idrāk
Meger bī-intihā endişe-i vaḥy-i mübīn olsun
- 3 O üslūb-ı edā kim zevḳine ḥüsn-i edā meftūn
O nazm-ı dil-rubāya dil-rubā nazm-ı metīn olsun

⁹⁹⁵ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 144.

- 4 Ne hikmetdir ki icâzında bir harf   âlem-i imkân
Ne kudretdir ki tafşilinde deryâlar kemîn olsun
- 5 Me  anî-i laţifi   aql için mi  rac-ı vaħdetdir
İşâretinde fikr-i ma  rifet Rûhu’l-Emîn olsun
- 6 Tecellî etmede her âyetinde şân-ı Rabbânî
Tesellî-sâz-ı aħzân-ı gürûh-ı   arifin olsun
- 7 Tekellümdür huzûr-ı Haĸ’da âyâtı bütün Tevfik
Dü   âlemde İlâhî sırrına sırrım ĸarîn olsun

22 Mayıs 1940

fe  ilâtün(fâ  ilâtün) fe  ilâtün fe  ilâtün fe  ilün(fâ  lün)⁹⁹⁶

ĸur’ân-ı Kerîm’iñ Vaşfi ĸaĸında Yazılmışdır

- 1 Allah Allâh ne göz fazl-ı ĸudâvend-i ĸakîm
Eylemiş ĸullarına nehc-i hüdâyı tefhîm
- 2 Eyleyip nazm-ı ĸadîmi kereminden inzâl
Âdemiz bizlere ta  lîm ile etmiş tekrîm
- 3 Oĸuyân fark eder âyât-ı kelâmu’llâhı
Bütün insânları irşâd ü hüdâ vü ta  lîm
- 4 Cebhe-i “*aħsen-i takvîm*”⁹⁹⁷ e yazıp “*kerremnâ*”⁹⁹⁸
Kendi maħlûĸuna taħsîn ile eylemiş ta  zîm

⁹⁹⁶ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 152.

⁹⁹⁷ “Biz gerçekten insânı *en güzel bir biçimde* yarattık”, Tîn 95/4.

⁹⁹⁸ “Andolsun biz insanoĸlunu *şerefli kıldık*”, İsrâ 17/70.

- 5 Erişir nüh şabağ-ı ma' rifet ü ilhāma
řıdđ ile şafha-i āyātı edenler telşim
- 6 ' Ağl-ı kül bulmağ için ' ilm-i ezelden vāye
O mu' azzam eřeriñ oldu şariminde muğim
- 7 Bildirip yollarını řoñra bulurmiş teklif
Eyleyen hey' et-i bünyān u vücudu tađvīm
- 8 Ğazret-i ' ilme olup nā-mütenāhī maşdar
Beşer-i Ğādiře Tefvik ' ağa kıldı řadīm

10 Haziran 1940

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilün(fā' lün)⁹⁹⁹

“*İnnā 'arağne'l-emānete*” (ilā āyeh) Âyet-i Celīlesiniñ Tefsiri ve Tebyini
Ma' rüzında Yazılmış Ebyāt-ı Meřnevīyedir¹⁰⁰⁰

- 1 Kenz-i mağfidi o Ğallāđ-ı ' Alīm
İstedı zātını etmek tefhīm
- 2 Etdi esmāda müsemması řuhūd
Muđtezāsınca cihān buldu vücūd
- 3 Edilip bir nice Ğikmet te' lif
Cümle ekvāna kıldı teklif
- 4 Hep bu ecrām-ı mu' allā mişver
' Aczi der-piş-i recā eylediler

⁹⁹⁹ Sûfizāde Mehmet Tefvik, *Hulviyyât*, ss. 223-224.

¹⁰⁰⁰ “*Biz emaneti* göklere, yere ve dağlara *teklif ettik* de onlar onu yüklenmek istemediler”, Ahzâb 33/72.

- 5 Neşve-i cāzibe-i Hāḡ'la hemān
Eyledi 'arz-ı taḡammül insān
- 6 Kimisi buldu reh-i Hāḡ'da vuşul
Kimi nefsinde zalūm oldu cehul
- 7 Görünür āyine-i 'ālemde
Ne zuhūr eyler ise ādemde
- 8 Zahr-ı Ādem'de zerārī-yi ḡayāt
Eyleyip devr-i ezelde ḡarekāt
- 9 Oḡunup ḡuḡbe-i Bezm-i Ezelī
Dediler cümle işitdikde belī
- 10 Vermedi Ādem'e Mevlā-yı Vedūd
Naşıl eylerdi o me'vāda ḡulūd
- 11 Bir teḡārrüble ḡaḡīḡat şecere
Şecer-i gül-bün-i bāḡ-ı beşere
- 12 Erdi bu 'ālem-i pür-endūha
Düşdü ḡufān-ı belā-yı Nūḡ'a
- 13 Verdi aḡkām-ı tecellī cereyān
Felek taḡdīre hemān oldu revān
- 14 Erişip na' me-i hicrāna ḡarār
Buldu nūru “*şeceru aḡḡaru nār*”¹⁰⁰¹

¹⁰⁰¹ “O, sizin için *yeşil ağaçtan ateş* çıkarandı”, Yâsin 36/80.

15 Toldu vādī-i muḳaddesde sebū

Nūr-ı esrār-ı tecellīdir bu

16 O tecellī ki şecerden görünür

Ḥaḳ dilerse nice yerden görünür

17 Olamaz anda ta‘ alluḳ bākī

Vech-i kevneyne nazar-ı ıtlāḳı

18 “*Men re‘ānī*”¹⁰⁰² buyururken reh-ber

“*Len terānī*”¹⁰⁰³ de alır peygāMBER

19 Eylemez cilveyi bir vefḳ-i mennā

Zāt-ı yektā-yı ḥabīb-i esnā

20 Olsa bir cism eger ālūd-ı turāb

Olur elbette o şaḥrada ḥarāb

21 Bu vücūd ile taleb-kār-ı şuhūd

Evvelā kendini eyler nā-būd

22 Sırr-ı Ḥaḳ kevne tecellī eyler

Görünür çāki-i heybet yer yer

23 Ğaşy olur merd-i ḥaḳīḳat āḡāh

Çünkü “lā ḳuvvete illā billāh”¹⁰⁰⁴

---

¹⁰⁰² “*Kim beni* rüyada *görüŕse*, hakikaten görmüştür. Çünkü şeytan benim şeklime giremez”, Müslim, *Sahih-i Müslim*, c. 10, s. 5970-5974 (Hadis nr.: 2266,2267,2268).

¹⁰⁰³ “... *beni göremezsın* ...”A‘raf 7/143.

¹⁰⁰⁴ “...*kuvvet yalnız Allah‘ındır*...”, Kehf 18/39.

24 Yıkılıp varlığı kaldıkda bu peyk
Oğudu zemzeme-i “*tübtü ileyk*”¹⁰⁰⁵

25 Ğāye efkār-ı mükellefde hemīn
Olmalı mevķi’ in etmek ta’ yīn

26 Bu güzer-gāhda ārām olmaz
Vaşl-ı dil-dār gibi kām olmaz

27 Maḥv-ı muṭlaḳda olur vaḥdet-i Ḥaḳ
Cilve-pīrā-yı ḥaḳīḳat-i muṭlaḳ

28 Eyleyip zāt u şifātı ifnā
Bulmalı lāzım ise feyz-i beḳā

3 Teşrīn-i Evvel sene 320/16 Ekim 1904

7.4. Kaza ve Kader

mef’ ūlü mefā’ ilü mefā’ ilü fa’ ūlün¹⁰⁰⁶

1 Endişe ile bünye-yi iḳbāl kurulmaz
Ğayrıñ virilen ḥişşesine pençe vurulmaz
Seylābe-i āmāl bu ‘ ālemde ṭurulmaz
Ḥükm-i ezeliñ mevcesine karşı ṭurulmaz
Taḳdīre rızā-kāri olan kimse yorulmaz
Esbāb-ı ḳazā Ḥazret-i Allāh’a şorulmaz

2 Şıgmaz biriniñ debdebesi saḥn-ı serāya
Biñlerce kişi ḳor yüzünü ḥaḳ-i recāya
İster birisi yüksele tā saḳf-ı semāya

¹⁰⁰⁵ “...*sana tevbe ettim*...”, Araf 7/143.

¹⁰⁰⁶ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), ss. 76-77.

Bulmaz digeri çıķmaęa vırāneye pāye
Taķdıre rızā-kāri olan kimse yorulmaz
Esbāb-ı ķazā Hāzret-i Allāh'a Şorulmaz

3 Bir loķmaya muħtāc geķer 'ōmr-i ğarībiñ
Őayyādı olur müddet-i 'ōmrünce naŐibiñ
Düşmüş gibidir penķesine Şabr u Őekībiñ
Kimdir bilecek sırrını bu emr-i 'acībiñ
Taķdıre rızā-kāri olan kimse yorulmaz
Esbāb-ı ķazā Hāzret-i Allāh'a Şorulmaz

4 Bir merd-i cihān-dīde olur müflis-i gerdūn
Bir cāhil-i fersūde olur māl ile Ƙārūn
Bir ehl-i diliñ yoķluk ile ħāli dige-gūn
Bir zālīm-i seffākīñ olur devleti efvn
Taķdıre rızā-kāri olan kimse yorulmaz
Esbāb-ı ķazā Hāzret-i Allāh'a Şorulmaz

5 Erbāb-ı ħayā yol yūtürür ħavf u recāda
Dīndārlarıñ yükleri olmaķda ziyāde
AŐĥāb-ı fesādiñ reh-i āmāli küŐāde
Fāsıķlara baķ gül gibi hep neŐv ü nümāda
Taķdıre rızā-kāri olan kimse yorulmaz
Esbāb-ı ķazā Hāzret-i Allāh'a Şorulmaz

6 Dünyānıñ işi maķŐad-ı icād degildir
Bu cısr-i fenā kimseye bünyād degildir
Her istenilen olması mu' tād degildir
Her kimse bu vırānede dil-Őād degildir
Taķdıre rızā-kāri olan kimse yorulmaz
Esbāb-ı ķazā Hāzret-i Allāh'a Şorulmaz

7 Tevfîk nedir ma' rifete çehre-i 'udvân
Evrâk-ı kemâlât neden böyle perişân
Yanmış mı yıkılmış mı kütüb-ḥâne-i imân
Yok yok yine ḥurşîd-i hüdâ nûru nümâyân
Takdîre rızâ-kâri olan kimse yorulmaz
Esbâb-ı kazâ Ḥazret-i Allâh'a şorulmaz

16 Mart 1936

8. Dinî-Tasavvufî Muhtevadaki Şiirleri

Mehmet Tevfik Efendi'nin hem basılmış divanı niteliğindeki eseri *Hulviyyât*'nda ve hem de günümüze ulaşan şiir defterlerinde yaklaşık bin beş yüz şiiri kayıtlı bulunmaktadır. Klasik divan şiirinin farklı muhtevâ ve biçimlerinde aruzla, halk edebiyatının söyleyiş özelliklerinin görülebileceği pek çok koşmasında heceyle şiirler kaleme alan Sofuzâde'nin, şiirlerinin hemen hepsinde dinî-tasavvufî öğeler bulmak mümkündür.

Çalışmamızın bu başlığı altında, Mehmet Tevfik Efendi'nin, ilk bölümde ele aldığımız, Türk İslam Edebiyatı'nın tevhid, münâcât, na't, mirâciyye, îdiyye, muharremiyye ve sâkînâme gibi pek çok tür dışında kalan, daha ziyâde tasavvufa dair imgelerle dolu şiirleri konu edinilmiştir. Çalışmamızın amacına ve kapsamına uygun bulduğumuz şiirler tarafımızdan seçilmiş ve bu bölüme alınmıştır. Hatırlanması gereken bir husus, Sofuzâde'nin, dinî-tasavvufî şiirlerinin bu bölümde yer alan şiirlerle sınırlı olmayışıdır.

8.1. Dinî-Tasavvufî Şiirleri

Çalışmamızın muhtelif bölümlerinde bahsedildiği üzere Mehmet Tevfik Efendi Nakşî-Halidî geleneğin o dönemdeki önemli isimlerinden biri olan Ahmed Mâhir Efendi'den ders almış; on yıl boyunca dinî, tasavvufî ve edebî pek çok konuda medresede ilim tahsil etmiş, bunun sonucunda da icâzet alarak mezun olmuş Kastamonulu büyük bir âlimdir.

Ahmed Mâhir Efendi'nin, talebesi Mehmet Tevfik Efendi üzerinde etkisi büyüktür. Ahmed Mâhir Efendi, onun dinî ve tasavvufî ilimlerdeki meziyetlerini takdir etmiştir. Sofuzâde'nin de, hocası Ahmed Mâhir Efendi'ye derin hürmet ve muhabbet

beslediği, özellikle gençlik yıllarında, hocasının şiirlerine yaptığı nazirelerde ve onun için kaleme aldığı şiirlerde açıkça görülmektedir. Mehmet Tevfik Efendi, hocasının kendi üzerinde ve özellikle de şairliğinde ciddî bir tesiri olduğunu da dile getirip vurgulamıştır.

Öte yandan, Sofuzâde'nin Ahmed Mâhir Efendi'nin temsil ettiği nakşî-hâlidî geleneğe veya başka bir tarikata intisâbı olup olmadığına dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Gençlik dönemine ait bazı şiirlerinde “peyrevlik vadisinde” Ahmed Mâhir Efendi için kaleme alınmış olduğu yazılıdır.¹⁰⁰⁷ Dolayısıyla Sofuzâde'nin bu şiiri kaleme aldığı yıllarda Ahmed Mâhir Efendi'yi “önder” olarak gördüğü, ona uyup ardı sıra gittiği, iktidâ ettiği açıktır. Ayrıca Sofuzâde'nin, Ahmed Mâhir Efendi'nin hocası ve şeyhi Kastamonu'da Nakşî-Halidî silsilenin büyüklerinden Ahmed Hicâbî Efendi'ye yazdığı mersiyede de bu yola ve bu yolun büyüklerine karşı beslediği saygı ve muhabbet göze çarpmaktadır. Mehmet Tevfik Efendi, bir başka şiirinde Kastamonu'da Devrakânî'de yaşamış olan müderris Hacı Osman Efendi'nin üstün faziletlerini anlatmaktadır. Hacı Osman Efendi'nin Nakşî-Halidî Şeyhi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî'nin halifesi Ahmed Hilmi Efendi'ye intisab etmiş olduğu bilinmektedir. Ayrıca aynı şiirde “şeyhim burada rihlet eyledi” diyen Sofuzâde, Kastamonu'nun Devrekânî ilçesinde vefat eden ve Hacı Osman Efendi'nin yaptırdığı caminin haziresinde medfun bulunan Nakşî-Halidî Şeyhi Seydişehirli Abdullah Efendi'nin (ö. 1903) halifelerinden Hacı Merdan Efendi'yi (ö. 1931) kastediyor olmalıdır. Ayrıca Mehmet Tevfik Efendi'nin Seydişehirli Abdullah Efendi'nin vefatından duyduğu elemi yansıtan bir de mersiyesi vardır.¹⁰⁰⁸

Görüldüğü üzere Mehmet Tevfik Efendi'nin Nakşî-Halidî tasavvufî anlayışla ciddi bir irtibatı vardır. Kaleme aldığı 18 Temmuz 1926 tarihli şiiri “nakş-bend” rediflidir. Bu şiirde, “nakş-bend” kelimesini tevriyeli kullanan şair, bu kelime ile kâinattaki müzeyyenâtı, nakışları, nakışlarda nakkaş-ı Ezelî ve Ebedî olan Cenâb-ı Hakk'ı ve de tarikat-ı Nakşibendiyeyi kastetmektedir. Ayrıca Nakşibendîlik yolunda, sonda görülebilecek bazı hallerin başlangıçta ikram edilmesi ve kerâmâta gereğinden fazla ehemmiyet verilmemesi gibi hususların üzerinde de duran Mehmet Tevfik Efendi, tarikatın öncelikle şer' -i şerife kayıtsız şartsız boyun eğmek olduğunun altını çizmektedir. İrşad, mürid, sâlik, tecelli, vuslat gibi seyr ü sülûk yolunda pek çok tarikat tarafından ortak kullanılan kavramları da zikretmektedir.¹⁰⁰⁹ 28 Mart 1927 tarihli bir

¹⁰⁰⁷ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 29-30; 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 2-4.

¹⁰⁰⁸ Müderris Hacı Osman Efendi ve Seydişehirli Abdullah Efendi ile ilgili olarak çalışmamızın “Dinî-Tasavvufî Şahsiyetler ile İlgili Şiirleri” başlığı altına bakınız.

¹⁰⁰⁹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 46.

diğer gazeli ise “gönlüm bağlıdır” rediflidir. Burada “bağlı olmak” kavramı ile “bend” kavramı arasında ilgi kurulabileceği açıktır. Diğer yandan tasavvufi mânâda bir mürşide bağlanmak, bir tarikata girmek demek olan “intisâb” kavramı ile de ilintili olduğu söylenebilir. Bu şiirde, Hoca Tevfik Efendi, “Kutb-ı Rabbânî cenâb-ı şâha” gönlünün bağlı olduğundan ve râbitadan gelen feyzin sinesinde tecelli ettiğinden bahsetmektedir.¹⁰¹⁰ Görüldüğü üzere Mehmet Tevfik Efendi “peyrevlik vadisinde” Ahmed Mâhir Efendi için yazdığını belirttiği şiirler dışında bu mahalde kimsenin ismini zikretmemiştir. Bu şiirden yola çıkılarak gençlik yıllarında böyle bir intisabın varlığından söz edilebilirse de daha sonraki yıllarda aralarındaki ilişkinin bu mihval üzere olmadığı gözlenmektedir. Zamanla aralarında ciddi bir siyâsî mücadelenin tezâhür ettiği de açıktır. Özellikle Ahmed Mâhir Efendi’nin İttihad ve Terakkî’den, Mehmet Tevfik Efendi’nin ise Hürriyet ve İtilaf cephesinden adaylıklarını koydukları 1912 milletvekili seçimleri, aralarında belki de önceden oluşmuş bir ayrılığın iyice tezâhür etmesine sebep olmuştur. Bu süreçte pek çok sıkıntı yaşanmış, Mehmet Tevfik Efendi asılsız bir iddia ile tutuklanarak yargılanmak üzere İstanbul’a gönderilmiştir. İttihad ve Terakkî’nin seçimleri kazanmak maksadıyla böyle bir duruma sebebiyet verdiği bilinmekle beraber sonuçta Ahmed Mâhir Efendi milletvekili seçilmiştir. Bu nedenle bahsi geçen bu yıllarda aralarında “peyrevlik” ile ilişkilendirilebilecek bir durumun olmadığı kanaatine varmak zor değildir.

O dönemde Kastamonu’da, tasavvufî faaliyetlerin yoğunluğu Kastamonu’da Halvetiyye, Kadiriyye, Hâlidîyye, Sa’dîyye, Rifâiyye, Celvetiyye, Mevlevîyye ve Bayramîyye’den 12 dergâh, 14 zâviyenin bulunuyor olmasından da açıkça anlaşılmaktadır.¹⁰¹¹ Nail Tan’ın “Kastamonu’da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin Ana Sebepleri”, adlı makalesinde yüzyıllara göre Kastamonu’da yetişmiş şairlerin tasavvufî yönleri ile ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Burada Nail Tan, Mehmet Tevfik Efendi’yi yukarıda ismi zikredilen hiçbir tasavvufî ekole dâhil etmemiştir. Halidîyye şairleri arasında sadece Seyyid Ahmed Hicâbi ve Ahmed Mâhir Efendi’yi zikretmiş; Bayramî şair olarak da Ahmed Ziyâeddin (Uluoğlu) Efendi’yi anmıştır.

Mehmet Tevfik Efendi’nin, Bayramî Şeyhi Ahmed Ziyâeddin Efendi ile de yakın ilişkileri olduğu bir başka gerçektir. Ahmed Ziyâeddin Efendi, Kastamonu’da Benli Sultan Dergâhı son şeyhi Nureddin Karasu’nun tac giyme merasimi için düzenlenen büyük cemiyette hazır bulunmuştur. Nureddin Karasu, babasının vefâtı ile

¹⁰¹⁰ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 186.

¹⁰¹¹ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Kastamonu’da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi*, s. 24.

kendisine tevdî edilen vazifeye başlamadan seyr ü sülûkunu tamamlamak için Ziyâeddin Efendi'ye intisab etmiştir. Mehmet Tevfik Efendi de bu cem-i gâfirde yaşananları tarih düşürerek şiirinde anlatmıştır.¹⁰¹²

Mehmet Tevfik Efendi'nin daha önce de bahsi geçen Kastamonu Mevlevî Dergâhı'nda *Mesnevî* okuttuğu bu bağlamda hatırlanması gereken noktalardan biridir. Bahsedildiği üzere, Hz. Mevlânâ'nın yüz bir rubâisini de şerh etmiştir. Abdullah Aydın'ın *Kastamonulu Divan Şairleri* adlı eserinde Sofuzâde'nin Mevlevî olduğu belirtilmiştir.¹⁰¹³ Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Nakşî kökenli Mesnevîhânların sayısında ciddi bir artış olduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda Sofuzâde'nin hocası Nakşî-Halidî silsileden gelen Ahmed Mâhir Efendi'nin Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'ya, şeyhi Ahmed Hicâbî Efendi'nin isteği üzerine Farsça *Mesnevî* okutmuş olduğu kaynaklarda aktarılan bilgiler arasındadır.¹⁰¹⁴ Öte yandan Mehmet Tevfik Efendi'nin husûsen Kastamonu'da başka bir mekânda değil de Mevlevîhane'de *Mesnevî* okutmuş olması Mevlevî olduğu düşüncesini kuvvetlendirmiş olmalıdır.

Mehmet Tevfik Efendi'nin bazı şiirlerinde *Mesnevî*'den ve de Hz. Mevlânâ'dan bahsettiği görülmektedir. 6 Nisan 1312 (1896) tarihli bir gazelinde *Mesnevî*, devrân-ı Mevlânâ, tennûr, mutrip, dâr ve karâr bu meyanda zikrettiği kavramlar arasındadır.¹⁰¹⁵ 18 Teşrîn-i Evvel 1320 (1904) tarihli bir gazelinde ise “Sûziş-i edvârımız devrâna şevk-i tâm olur / Mevlevîyiz ‘aşkla tennûra girmiş çıkmışız”¹⁰¹⁶ demektedir. 3 Ağustos 1935 tarihli bir başka şiiri “Mevlânâ” rediflidir. Konya'ya gidişi ve Hz. Mevlânâ'nın kabrini ziyaret ile hissettiği duyguları dile getirmektedir.¹⁰¹⁷ Bu şiirde “der-geh-i dârü'l emân olan Hz. Mevlânâ”nın kapandığını, bu hal üzere milletin nasıl kurtuluşa ereceğini sorgular. Ayrıca Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin gazeline nazire olarak kaleme aldığı 3 Mayıs 1940 tarihli “bir nây bir ben bir gönül” redifli şiirinde Hz. Mevlânâ'dan feyz aldığını söyle ifade eder:

Feyz alır Tevfik Mevlânâ Celâleddin'den

*Mest-i serşâr-ı şafâ bir nây bir ben bir gönül*¹⁰¹⁸

¹⁰¹² Abdulkadiroğlu, a.g.e, ss. 131-132; Ayrıca bu şiir için çalışmamızın “Dinî Tasavvufî Şahsiyetlerle İlgili Şiirleri” başlığı altına bakılabilir.

¹⁰¹³ Aydın, *Kastamonulu Divan Şairleri*, s. 447.

¹⁰¹⁴ Demircioğlu, *Kastamonu Valileri 1881-1908*, s. 15.

¹⁰¹⁵ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 123.

¹⁰¹⁶ a.g.e, s. 125.

¹⁰¹⁷ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), ss. 58-59.

¹⁰¹⁸ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 133.

Sofuzâde, 1942’de kaleme aldığı bir na’t-ı şerifte ise Hz. Peygamber’in ilminin enginliğini ifade ederken Mesnevî’yi bu ilimden bir katre olarak tarif eder. Yine Hz. Peygamber’in kapısında binlerce Mevlânâ olduğunu vurgular. Mehmet Tevfik Efendi’nin bahsi geçen na’ttaki bu ifadeleri dikkatle okunduğunda, ne derece Hz. Mevlânâ’ya muhabbet beslediği ve *Mesnevî-yi Şerîf’e* ne derece önem atfettiği açıkça görülecektir. O, bütün bu muhabbet ve ilmin asıl kaynağının Hz. Peygamber oluşunu bu yolla ifade etmeyi seçmiştir. Elbette Hz. Mevlânâ, İslam coğrafyasında dinî-tasavvufi şiirler kaleme alan pek çok şaire feyz vermiş, *Mesnevî* de bu bağlamda ilham kaynağı olmuştur. Sofuzâde’nin mezkûr şiirlerini de bu şekilde kabul etmek mümkün görünmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında, Mehmet Tevfik Efendi’nin Kastamonu’daki yoğun tasavvufi hayatın tam anlamıyla içinde olduğu açıkça görülecektir. Bilindiği üzere şiirlerinde tasavvufi imgelere ve öğretiye yer veren şairler, genel olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, Osmanlı toplum yapısına yön veren çok önemli bir unsur olarak şiirlerinde tasavvufi anlayışı yansıtan şairlerdir. Diğer grup ise bir tasavvufi yola girmiş ve bu manada bahsettikleri her şeyi yaşayarak tecrübe eden şairlerden müteşekkildir. Mehmet Tevfik Efendi’nin bu ilk gruptaki şairleri eleştirdiğini bildiğimizden hareketle, kendisini zaten ikinci gruba dâhil ettiği açıkça görülmektedir. Kaleme aldığı yüzlerce tasavvufi şiir de bunun birer ispatıdır. Şairlerin doğup büyüdükleri çevre ve yetişip estetik zevk kazandıkları edebî muhit, onlara ortak dil, tecrübe ve üslûb kazandıran okullardır. “Nitekim o dönemde tekke ve dergâhların hemen her biri birer edebî muhit olarak faaliyet sürdürmüşlerdir”.¹⁰¹⁹ İşte Mehmet Tevfik Efendi de tasavvufu tecrübe etmeyi, çıkılan manevî yolculukla sağlamayı hedefleyen bu farklı edebî muhitler içinde yer almış bir şahsiyettir. O, Nakşî-Halidî, Mevlevî, Bayramî ve Şabanî tarikatlarla irtibatlı olmuş bütün bu irfan kaynaklarından beslenmiş sûfi şairlerden biridir.

Bu bölümde, ağırlıklı olarak, Mehmet Tevfik Efendi’nin vahdet-i vücûda dair şiirleri yer almaktadır. Sofuzâde’nin, şiirlerinde kullandığı tasavvufi mazmunlar, imgeler ve hayallerden, çalışmamızın diğer bölümlerinde bahsedildiğinden burada tekrara düşmemek adına yeniden bahsedilmeyecektir. Onun, kaynaklarda varlığından bahsedilen, tasavvufa özellikle de vahdet-i vücud anlayışına dair eseri, *Sırru’l-Velâye’nin* bulunup incelenmesi neticesinde, onun vahdet-i vücuda dair düşüncelerinin, şiirleri üzerinden, daha doğru bir biçimde ortaya konulabileceği bir gerçektir.

---

¹⁰¹⁹ Kemikli, *Türk-İslam Edebiyatı-Giriş*, s. 28-29.

Sofuzâde'nin dinî-tasavvufî muhtevaya dair, tarafımızdan seçilen, şiirleri şu şekildedir:

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün¹⁰²⁰

- 1 Derd-i 'aşk-ı etme sen izhâr kendiñ gösterir
Çehre-i 'aşıkdaki ısrâr¹⁰²¹ kendin gösterir
- 2 Veche-i âmâli hep âyine-i dîdârdır
Yek-nazárdá ehl-i dil nâ-çâr kendin gösterir
- 3 Ehl-i 'aşkıñ cennetü'l-me'vâsı olmuşdur hayâl
Añdadır mañbûb-ı hürî-vâr kendin gösterir
- 4 Farğa gelmez bir nefes müstağrağ-ı bañr-i şuhûd
Revzen-i dilden bütün dil-dâr kendin gösterir
- 5 Sîne-çâğ olduğça sekr-i 'aşk ile üftâdeler
İnkişâf ile cemâl-i yâr kendin gösterir
- 6 Hüsñ alır revnağ dem-â-dem nâle-i 'uşşâğdan
Bûlbûl ağlar ğonca-i gülzâr kendin gösterir
- 7 Mâtem-i leyle bürüñmüş olsa da vech-i murâd
Mañla' -i ümmîd-i pür envâr kendin gösterir
- 8 Ye'se düşmez bir zamân gevher-şinâs-ı dehr olan
Kânı hilâkâtden nice dînâr kendin gösterir

¹⁰²⁰ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 40-41.

¹⁰²¹ Şiirin bu kısmının, “uşşâğdan esrâr” şeklinde de olabileceğini şair parantez içinde belirtmiştir.

9 Şûret-i dil-dâra bî-ma' nâ nigâh etme şaķın
Çevrelenmiş âyet-i ruhsâr kendin gösterir

10 Sîne-sâf-ı ' aşķ olan erbâb-ı istiğnâ-yı gör
Sevdiği kendindedir her-bâr kendin gösterir

11 Dildeki cem' iyyete vâ-bestedir Tevfîķ kâr
Bil hesabı vüs' at-i miķdâr kendin gösterir

3 Temmuz 1935

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ulün¹⁰²²

1 Dönmekte güneş üstüne göklerdeki kevkeb
Bir hikmete baēlı o ķadar şekl-i müretteb

2 Yek-digerine karşı bu ecrâm-ı semâda
Bir kûşe mi var olmaya yıldızla leb-â-leb

3 Bu tañtana-i salţanatı nûr-ı zuhûriñ
Haķķ' iñ ezelî kudretiniñ cilvesidir hep

4 Gündüz görünür heykel-i ecsâm u hayâtiñ
İhâm eder aşlında olan yoķluğu her şeb

5 Her zerreye baķ hâşşiyet-i zât ile maērûr
Her ferd ise ezdâd-ı ũabi' atle mürekkeb

6 Meşreb yine tefriķa olur ' illet-i kâfi
Cem' etse bütün herkesi bir noķtaya mezheb

¹⁰²² 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 52.

7 Hep bir çıkarır ehl-i haqîkat ikilikden
Tevfik bu cihân havşala-i ' ibrete mekteb

15 Kanûn-ı Evvel 1933

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ulün¹⁰²³

1 Dönmekte güneş üstüne göklerdeki kevkeb
Bir hikmete bağlı o kadar şekl-i müretteb

2 Yek-digerine karşı bu ecrām-ı semāda
Bir kûşe mi var olmaya yıldızla leb-â-leb

3 Bu tañtana-i salţanatı nûr-ı zuhûriñ
Haqq' ın ezelî kudretiniñ cilvesidir hep

4 Gündüz görünür heykel-i ecsām u hayâtıñ
İhām eder aşlında olan yoqluğu her şeb

5 Her zerreye bak hâsiyet-i zât ile mağrûr
Her ferd ise ezdād-ı tabi' atle mürekkeb

6 Meşreb yine tefriķa olur ' illet-i kâfi
Cem' etse bütün herkesi bir noktaya mezheb

7 Hep bir çıkarır ehl-i haqîkat ikilikden
Tevfik bu cihân havşala-i ' ibrete mekteb

15 Kânûn-ı Evvel 1933

¹⁰²³ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 53.

6+5 11'li Hece¹⁰²⁴

- 1 Āşığıñ ismine bülbül demişler
Ārifler bezminiñ ta' bīridir bu
Güzellik nāmına hep gül demişler
Hüsn ü 'aşq ehliniñ tefsīridir bu

- 2 'Āşığıñ işi āh u zār olur
Muḥabbet hevāsı bī-ḳarār olur
Sevdā gönülde pāyidār olur*
Şahbā-yı ḳazāniñ tā' mīridir bu

- 3 Naḳş olup derūna ḥüsnüñ āyeti
Andan oḳur dil ders-i ḥayreti*
Şahrā-yı cünūnuñ yok nihāyeti
Cemāl-i Muṭlaḳ'ıñ taḳdīridir bu

- 4 Yanıḳdır gül gibi özleriñ seniñ
Hüsne āşinādır gözleriñ seniñ
Tevfīḳ sihir midir sözleriñ seniñ
'Aceb hangi derdiñ te'şīridir bu

21 Mart 1935

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰²⁵

- 1 Enbiyā vü evliyāyı gel dilā ḳıl sen penāh
Olmaya Ḥazret yolunda cümle işlerin tebāh
Raḥmetiyle maḥv ede cümle ḳuşūruñu ilāh
Olma ḡāfil vāḳıf ol gel men 'aref sırrına āh

¹⁰²⁴ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 74; Vezin, bazı beyitlerde 5+6 şeklinde uygulanmıştır.

¹⁰²⁵ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 1b-2a.

Vākıf olsa “küntü kenze” “men ‘aref”¹⁰²⁶sırrına şāh
‘Ādil olsa cümle ef ālinde olmazdı tebāh

2 Baħr-i ‘aşka gir eyā şāhım varuben dil ile

Dil-i bülbül zār eder oldukça dā’im gül ile

Ķo sivāyı ol berāber dā’im ehl-i hāl ile

Cānım ey gel sen de ol şol bir güzel aħvāl ile

Vākıf olsa “*küntü kenze*” “*men ‘aref*” sırrına şāh

‘Ādil olsa cümle ef ālinde olmazdı tebāh

3 Aç gözüñ ey cān yürü var dil-āgāhı gör

Sū-be-sū ‘atf-ı nazar et şāh-ı ‘irfān-gāhı gör

Tütüyā-yı çeşm edip de maṭleb olan māhı gör

Ol sebebden terk-i ğayr et dü cihān penāhı gör

Vākıf olsa “küntü kenze” “men ‘aref” sırrına şāh

‘Ādil olsa cümle ef ālinde olmazdı tebāh

4 Zerre-veş hüsün görüp aldanma zāhid dilbere

Zāyi‘-i evķāt edersiñ bilmiyorsuñ boş yere

Terk-i matlūb et dilerseñ cān maṭlūba ere

Vāşıl ol gel bāĝ-ı zātında olan vird-i tere

Vākıf olsa “küntü kenze” “men ‘aref” sırrına şāh

‘Ādil olsa cümle ef ālinde olmazdı tebāh

5 Ğāfil olma sen geçersiñ bāĝ-ı zebānı evine

‘Āķil iseñ gel eriş şāhım şafā-yı vaḥdete

‘Ālem-i vaḥdetdir ol eylem ilkin senden buna

Nefsiñi bildiñse Tefvıķ erdiñ ‘ālī ḥazrete

¹⁰²⁶ “...*gizli hazine* ...”, Aclūnı, *Keşfü'l-Hafā*, c. II, s. 121, (Hadis nr.: 2014).

“Nefsini **bilen** Rabbini **bilir**”, Aclūnı, *Keşfü'l-Hafā*, c. II, s. 234, (Hadis nr.: 2530).

Vākıf olsa “küntü kenze” “men ‘aref” sırrına şāh
‘Ādil olsa cümle ef’ ālinde olmazdı tebāh

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹⁰²⁷

- 1 Vaşf-ı zāt-ı pākiñe kıldım ğazelden iftitāh
Nām-ı nāmī-i şerīfiñle ezelden iftitāh
- 2 Çāre-cūy-ı himmet-i sırrı vaşl-ı sevdā-bīneyim
Nağme-i şad çāk-i hicrāna maḥalden iftitāh
- 3 Tīşe-i ğam kūşe-i ḡalbim ḡarābistān eder
Şādī-yi vaşla nigār ābı zülālden iftitāh
- 4 Noḡta-i ḡikmet der-i ma‘ nā ise sīnem şadef
Çār-sū-yı evc-i istignā olaldan iftitāh
- 5 Ğamla tenvīr eyleriz Tevfīḡ dil kāşānesin
Ḥamdu li’llāh eyledi kārım emelden iftitāh

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹⁰²⁸

- 1 Çeşm-i efsūnuñ sirişki gevher-i nemden lezīz
Zülf-i ḡun-h‘arıñ penāhı rişte-i ğamdan lezīz
- 2 ‘Ālem-i bī-zād bī-āzād semā-yı himmetiñ
Ravzasıdır sā‘ilāna şāh-ı ekremden lezīz
- 3 İḡtibās-ı nuḡḡ eder tuḡtar dem-i lebrīzden
Ḳūşe-i sem‘ -i dile mañḡūḡıñ ulu femden lezīz

¹⁰²⁷ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 15a.

¹⁰²⁸ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 17a.

4 Vuşlatıñ ‘ālem-behāsı şübhe yoķ beynü’l-enām
Fırķat ü vuşlat-me’āb ‘indimde ol demden lezīz

5 Neş’e-i şādī tūtopdır sīne-i bī-kīnemi
‘Ālem-i tenvīr ü tābīñ Tevfīķ ebkemden lezīz

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹⁰²⁹

1 Noķta-i idrāki işbāt-ı ķanā‘ at bilmişiz
Cāh için sa‘y etmeği biz denā‘et bilmişiz

2 Cāh u mañşıb fikriyle evķātīñ etdirme güvār
Müdbire iķbāl eder dünyā ki ‘ādet bilmişiz

3 Kūşe-i ihlāşa çek kendiñ ķanā‘at ehl-i ol
Bu tarīķı cümleden evvel sa‘ādet bilmişiz

4 Nefsiñi şarf et şehim farz etme eger er isen
Ehl-i şarfi tā ezel ehl-i velāyet bilmişiz

5 Terk-i lezzāt eyle Tevfīķ erliđiñ vechi budur
‘Ömr-i dünyā fānīdir bunu nihāyet bilmişiz

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹⁰³⁰

1 Kūşe-i idrāki tenvīr zāt-ı ma‘nīdār-ı üns
Lücce-i hikmet birisi lāne-i efķār-ı üns

¹⁰²⁹ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 18b.

¹⁰³⁰ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 19b.

2 Bende-i ālāyış-i zıll u hayālāt ola mı
Şemme-i vaşlı temennā eyleyen ısrār-ı üns

3 Rūy eli zerd olur ma' nā yüzünden şübhesiz
İffet-ārā menba' -ı esrārdır zer-kār-ı üns

4 Būy-ı mu' teber meşām ' aşk ol bir bāğ kim
Anda ser-maḥşūl-i ḥāl-i cān ola ezhār-ı üns

5 Kāla mı envār-ı ḥikmetden münḥalī sīneler
Ḥāne-i ḳalb-i ḥarābı şād eder mi' mār-ı üns

6 Şafvetiñ āşarı ezkārı tecellī-dār-ı Ḥaḳ
Muṭrib-i ḥikmet-pereste nāy-ı zerdır zār-ı üns

7 ' Āşığı mey-gün-ı leb dil-teşne ' irfān olan
Ḥalleder Tevfīk mīzāb-ı ḥaḳīḳat nār-ı üns

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1 Mevkib-i şān u şerefle gelmeden dīvāna gül
Bülbülü iskān için yapmış zümürüd lāne gül

2 Sāye-bān ḳurmuş kenār-ı sāḥa-i gülzārda
Nev-bahāra şanki iḥḍār eylemiş kāşāne gül

3 Seyre ḥācet var mıdır her kūşesin bu gülşeniñ
Bir gülistāndan nişāne için yeter bir dāne gül

4 Zevḳini idrāk eden hep bülbül-i gūyā olur
Başka bir ḥālet verir vaḳt-i seḥer insāna gül

- 5 Penbe ruḥsār üstüne dökmüş mücevher jâleler
Yükselir ezhâra karşı dâ'imâ şâhâne gül
- 6 Hüsni ü 'aşkıñ ğâlibâ esrârını eyler beyân
Cilve-i bād-ı şabâdan şalınır her yana gül
- 7 Gül gibi Tefvîk olup tab'ın küşâde dâ'imâ
Bezm-i 'aşka bülbül ol şunsun saña peymâne gül

29 Mart 1935

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹⁰³¹

- 1 Ne raġbet sende ey dil bu denî dünyâya illâ Hû
Ne hâcet ey 'azîzim rif'at-i ednâya illâ Hû
- 2 Olan 'ârif hakîkatde mezâhir terkin etmişdir
Havâtır sevġin etmez ni' met-i 'uġbâya illâ Hû
- 3 Tarîk-i haġka gir terk et mezâk-ı nefsi ü şeytânı
Erenler meyli neyler duġter u şahbâya illâ Hû
- 4 Melâmiden olup dil mülkine 'aşkı kılan sulţân
Deyip Mecnûn-ı 'aşk-efgen gibi Leylâ'ya illâ Hû
- 5 Gönül neyler der-i şahidde Tefvîk terk edip 'aşkın
Çevir beyt-i haġikide yüzün Mevlâ'ya illâ Hû

¹⁰³¹ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 30b.

fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilün¹⁰³²

- 1 Baħr-i vicdānız temevvüc eyleriz eş^ç ār ile
Güft-güy-ı dürrüz ammā şadef-i efkār ile
- 2 Bizi cāhil zanneder zu^ç munda beħhāş u cedel
Eyleriz biz ders-i ^ç aşğdan biñ cedel dil-dār ile
- 3 Nān u ni^ç met kenz-i maħfī küntü şahrā olsa da
Hiç eğlenmez dil-i dīvāne ancak yār ile
- 4 Maşdar-ı Zāt-ı Hudā-vend eylemiş ^ç aşkıyla mizāc
Hiç gördün mü beni sen zāhidā ağıyar ile
- 5 Meyliñi bend etme ey gönül fenā dil-dārına
Geçirirsin ^ç ömrünü beyhūde āh u zār ile
- 6 ^ç Āliyüz ^ç anķā şıfat ^ç ulvīye pervāz eyleriz
Vāķıfız sırr-ı nihāna hem-demiz esrār ile
- 7 Sanma şūfī sen gibi bizleri bizler ^ç ārifiz
Dem-i ünsiyette dem-beste olup iķrār ile
- 8 ^ç Aşğ hāli eylemez pinhān ķabül Tevfik bil
Anıñ için oldu rüsvāy ^ç āşıkān izhār ile

mef^ç ūlü fā^ç ilātü mefā^ç ilü fā^ç ilün¹⁰³³

- 1 Rūħuñ cemāl tā ezeli āşināsıdır*
^ç Aşkıñ bu cilve aşlı esās-ı bināsıdır

¹⁰³² 06 Mil Yz-A 9962-3, V.31b.

¹⁰³³ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 5.

2 Lā kayd olur mu hâtırâ ol incizâbdan
Müddet veren hayâta o bezmiñ hevâsıdır

3 Fikre zemîn-i tâze verir her nefes hayâl
Endişeniñ o yerde işi cân şafâsıdır

4 Hâk-i hazîni saḡf-ı bülendi bu ‘âlemiñ
‘Aşkıñ zemîni hüsni ü cemâliñ semâsıdır

5 Pîş-i nazarda cilve eden cümle mümkinât
Ruḡuñ hevâ-yı ülfetiniñ mâ‘ adâsıdır

6 Ermez şuhûda ‘aḡl-ı beşer sırr-ı hilḡati
Hüsni-i muḡit kuvvetiniñ müntehâsıdır

7 Tevfiḡ olur mu keşf-i ḡaḡâyıḡ saña naşîb
Her şûrete mezâhir olan Kibriyâ’ sıdır

20 Teşrîn-i Evvel 1932

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün¹⁰³⁴

1 Nâ-ümîd olmaz Hudâ’dan luḡf u iḡsânın bilen
Şekl-i zâhirden yañılmaz Hâlîḡ’ın şânın bilen

2 Hep ‘aḡyâ-yı İlähî’dir vücûd-ı mümkinât
Kendisin görmez bu cevân-gehde imânın bilen

3 Yalnız bir ḡudretiñ âşâr-ı ḡün-â-ḡünudur
Seyr eder naḡş-ı cihâni ḡükm-i devrânın bilen

¹⁰³⁴ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 14.

4 Vech-i bākīsindedir rūḥuñ cemāl-i cilvesi
İşbu ra' nā şūreti idrāk eder cānın bilen

5 Başka bir şūret görür mü cilve-gāhı sīnede
Şīve-i zībā-yı ḥayāl-i ḥüsn-i cānānın bilen

6 Nāzdir ārāyiş-i a' lā vişāl-i bezm-i yār
Ağlamaz āh eylemez ' aşkıñ bu dīvānın bilen

7 Ser-fürū eyler gezer Tevfik dehre şubḥ u şām
Kā'ināt üstünde Ḥaḳḳ'ın emr ü fermānın bilen

28 Şubat 1933

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰³⁵

1 İḥtiyār-i izz-i rif' at iḥtiyārımdır benim
Ḳudret-i şabr u selāmet iḳtidārımdır benim

2 Kā'ināta gönülümün bir vaz' -ı istiğnāsı var
Yoqluğu iḳmāl eden hep kendi vārımdır benim

3 Bī-ḳarār etmez beni vaz' -ı ' acīb ḥādīşāt
İşbu ḥālet aldığım rūḥ-ı ḳarārımdır benim

4 Dā'imīdir gerçi ' ālemde hevā-yı inḳılāb
Bir mu' ayyen merkezim devrim ' ayārımdır benim

5 Defter-i fikrimdedir şābit ḳanā' atler bütün
Gördüğüm dā'im deyişmez i' tibārımdır benim

¹⁰³⁵ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 15.

- 6 Hangi bir tarz-ı hayāt olmaz bañā mübhem hayāl
Gizli ma' nālar sevād-ı reh-güzārımdır benim
- 7 Varlığım her müşkile olmuş gibi rāz-ı derūn
Pek açıqdan añlamak Zātı şî'ārımdır benim
- 8 Sırrımı kendim dağı taqlide olmam dest-yār
Böyle bir kenz-i muṭalsam der-kenārımdır benim
- 9 Benliğim benden şorar Tefvîk sen kimsin deyu
Toğrudur derse o şüret perde-dārımdır benim

5 Mart 1933

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fā' lün)¹⁰³⁶

Ḥasedi İzāh Eder Bir Neşidedir

- 1 Ḥastalıktır imdi ḥilqat-i insāna ḥased*
Düşürür ādemi ḥüsrān ile nīrāna ḥased
- 2 Yaşıyor mı 'acebā şāhib-i imān olana
Ḥālq'ın eylediği ni' met-i iḥsāna ḥased
- 3 La' net etmedi mi gerden-i İblīs'i esīr
Ādem'e bahş edilen şüret-i Raḥmān'a ḥased
- 4 Olup ünsiyete bir ārıza-fermā-yı fesād
Zehr içirdi lübb-i cem' iyyete ḥased
- 5 Bozular muydu bu bünyān-ı mu' allā erkān
Gelmemiş olsa idi ālem-i imkāna ḥased

¹⁰³⁶ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), ss. 9-12.

- 6 Geldi insān ile dūnyāya bir emr-i muṭlaḳ
Araya girdi neler eyledi öz cāna ḥased
- 7 Oldu her zümreye sermāye-i teşvīṣ-i zamīr
Yalnız etmedi te'şīrini rindāna ḥased
- 8 Çekmedi birbiriniñ varlığını ehl-i 'ulūm
Meclis-i 'ilmi çevirdi ḳuru meydāna ḥased
- 9 Oldu hep medreseler kīn ü 'adāvetle ḥarāb
Eyledi dīn evini ḳahr ile vīrāne ḥased
- 10 Ḳalmadı sofrā-i iṭ'ām-ı ṭa'āmīñ zevḳi
Oldu dergāhlara loḳma-i efsāne ḥased
- 11 Şeyḫler birbirine oldu raḳīb-i iḳbāl
Aldı hep ḥāllerini şöhret ü 'udvāna ḥased
- 12 İnfirāda heves etdi bütūn eṣrāf-ı kibār
Bozdu hep araların şervet ü sāmāna ḥased
- 13 Māla emlāke edip ḳuvvet ile rabṭ-ı emel
Düşmüş etdi nice insānları yārāna ḥased
- 14 Umerādan vükelādan vüzerādan nicesi
Yediler birbirini girdi o fermāna ḥased
- 15 Şarşılıp salṭanat u devletiñ erkānı bütūn
Pençe şaldı keyd-dāver-i devrāna ḥased

- 16 Yıkılıp fāk u revākı nice kâşâneleriñ
    Koydu sultânları zincîr ile zindâna hâsed
- 17 Oldu taqlîb-i hükümetle vilâyet ber-bâd
    Şaldı ‘ âlemde nice Hüsrev’i hüsrâna hâsed
- 18 Ağniyâdan fuķarâdan ‘ uķalâdan hattâ
    ‘ Ulemâdan nicesin eyledi dîvâne hâsed
- 19 Nice yıl eyledigim kendine hürmetle vefâ
    Unudup hidmetimi eyledi hep baña hâsed
- 20 Sû’-i niyet anı etdiyse perişân baña ne
    Oña bir şey midir ni‘ met-i ceyrâna hâsed
- 21 Bu hâsed şâhibini hüsni nazardan düşürür
    Eksilir hürmeti oldukça gönül hâne hâsed
- 22 Olur erbâb-ı hâsed hüsni ‘ amelden maħrûm
    Beñzer ol dâ’irede âteş-i sūzâna hâsed
- 23 Kısım-i Hâķķ’ı bozar mı hâsed ey hâne harâb
    Bir meziyyet getirir mi saña ‘ irfâna hâsed
- 24 Eşegin kıymeti artar mı eger uķsa daħı
    Eylese işbu güzer-gehde Küheylâ’na hâsed
- 25 Obasında geçirip ‘ ömrünü etsin râhat
    Ne revâdir ede şehrilere çingâne hâsed

26 Hüsni ahlâk iledir 'âleme dünyâda şeref
Eder insânları insânlığa bîgâne hâsed

27 Begenir kendini câhil oturur gıybet eder
Herkesin 'aybını söyler ne hâsed yâ ne hâsed

28 Tıtuşur âteş-i ğayretle olur herze-feşân
Taldırır kendisini âteş-i 'ışyâna hâsed

29 Bir içim şu bulamazken o mücerred müflis
Çatlatır kendisini vüs'at-i 'ummâna hâsed

30 Fitneye rûh verir sevğ-i dâlâletde ğurûr
Sevğ eder fışk u fesâd ehlini tuğyâna hâsed

31 Olmadık mazhar-ı taqdîr-i edânî Tevfîk
Bizi râhat kıomadı kader-i suhandâna hâsed

2 Kânûn-ı Evvel 1935

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹⁰³⁷

1 Açıp göster cemâliñ mübtelâlar dâdı görsünler
Muhabbet âleminde şüret-i dil-şâdı görsünler

2 Belâ-yı 'aşğdan feryâd edenler derd-i hicriñde
Benim efgânımı ğuş eyleyip feryâdı görsünler

3 Sükûta istiğâ'at 'arz-ı hâle dilde tâkat yok
Güzeller ğüft ü ğüy-ı âh-ı âteş-zârı görsünler

¹⁰³⁷ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 14.

- 4 Lisân-ı ‘âşıkânîñ tercümânı âhdır her dem
Bu dilden añlayanlar dildeki evrâdı görsünler
- 5 Müsâvî mest olurlar sekr-i ‘aşkıñ şîve-kârânı
Şafâ-peymâ olan cânlar ħarâb-âbâdı görsünler
- 6 Yazarsıñ böyle her vâdide bir ra‘nâ ğazel Tevfîķ
Zemânıñ şâ‘irânı ħudret-i inşâdı görsünler

7 Kânûn-ı Evvel 1935

fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün¹⁰³⁸

- 1 Gerçi ħavf ile kişi luţf-ı Ħaķķ’a t̄alib olur
Dil-i erbâb-ı ħaķıķatde recâ ğalib olur
- 2 ‘Ayn-ı tevĥidden olur feyz-i İlâhî cārî
Ehl-i imân ğünâh etse daĥı tâ‘ib olur
- 3 Bağlamaz varlıĝını nefsinin icâbına hep
Ma‘rifet ehl-i olanlar özüne şâĥib olur
- 4 Aldanır zâhire eylersen eger naşb-ı nigâh
Nazârî reng-i şu‘unât-ı cihân câzib olur
- 5 Ħilķatiñ nüktesini ehl-i başîret anlar
‘İlm-i tevĥid bu şüretde saña vâcib olur
- 6 Kisvedir şekl-i şuver vaĥdet-i zâtiyâta
Bilmeyen sırr-ı vücûdu şaşırıp ħâ‘ib olur

¹⁰³⁸ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 20.

7 Gel oğu ‘ ilm-i ledün dersini benden Tevfik
Nev-‘ arüs-1 ĥarem-i ‘ aşĖ saña rāĖıb olur
17 Kânûn-1 Evvel 1935

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün¹⁰³⁹

- 1 Ey mu‘ allâ himem olmaz saña dÿnyâ hedef
‘ AşĖdır maĖlÿb olan sırr-1 cihân-pîrâ hedef
- 2 Bir dÿşÿn lâyığ mıdır bu varlıĖıñ olsun nişân
‘ Azmiñe iĖbâliñe ĥulyâ-yı bî-mâ‘ nâ hedef
- 3 Rÿĥunuñ cevân-gehi tâ ‘ arş-1 istignâ iken
Nefsiniñ olsun bÿtÿn evzâ‘ ma sevdâ hedef
- 4 ŞubĖ u şâmı kıble-i ĥacâta ‘ arz etmek hÿner
Olmasın her gÿn saña bir meyl-i nev-peydâ hedef
- 5 Ėayra etmez cânib-i ĖaĖĖ’a gidenler iltifât
İş bu yolda yalnız ‘ âriflere Mevlâ hedef
- 6 Yoldan ayrılmakla erbâb-1 sefâhat şâd-kâm
Mesleğinde anlamaz Mecnÿn-1 bî-pervâ hedef
- 7 Boş mudur devr-i zemîn ü âsumânı ‘ âlemiñ
Sa‘ ye Ėarşı vardır elbette Mevlânâ hedef
- 8 İki ‘ illetdir bu varlıkta sÿkÿn u izdirâb
Böylelikle hep bu mevcÿdât için ifnâ hedef

¹⁰³⁹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 31.

9 Ğalibā Tevfīķ atılmaķdan ğaraż bu sāħaya
Nükteler ‘ arz eylemekdir ħikmet-i iħyā hedef
11 Kânûn-ı Sâni 1936

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹⁰⁴⁰

1 Zevķ-i hicrāni bilenler vaşl-ı cānāndan lezīz
‘ Aşķiñ ālāmın bulurlar Kevşer-i cāndan lezīz

2 Ehl-i tecrīdiñ murādı nā-murād olmaķdadır
Tālib-i dīdāra olmaz rüy-ı Raħmān’dan lezīz

3 Hissi artar vech-i yār olduķça der-zīr-i hicāb
Şübhesiz seyri hilāliñ māh-ı tābāndan lezīz

4 İltifāt ister mi ister ehl-i dil dil-dārdan
Bir fāķir-i bī-nevāya olmaz iħsāndan lezīz

5 Hazz-ı rūħānī olur maħbūbdan ‘ aşıklarıñ
Cennet-i dīdār olupdur ħüsni ğilmāndan lezīz

6 Lezzeti ‘ ömr ü ħayātñ evc-i istiĝnādadır
Olmaya ‘ ālemde terk-i ism ü ‘ unvāndan lezīz

7 Fāriğ ol Tevfīķ eger insān isen endişeden
Olmadı dünyāda ehl-i ‘ aşķa ‘ irfāndan lezīz

26 Kânûn-ı Sâni 1936

¹⁰⁴⁰ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 43.

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fā' lün)¹⁰⁴¹

- 1 Merd-i deryā-dil olur kayd-ı emelden fāriğ
Gevher-i dānişe baq mişl ü meşelden fāriğ
- 2 Olmağ isterse kişi ' ālem-i lāhūta revān
Evvelā olmalıdır mevt ü ecelden fāriğ
- 3 Bu cihān cilve-geh-i ism ü müsemmādır hep
Bunda zī-rūḥ olamaz sa' y u ' amelden fāriğ
- 4 Ne ḥaṭīb ü ne ḥiṭāb ü ne muḥāṭab ḥattā
Olamaz ḥuṭbe daḥı sehv ü zeleden fāriğ
- 5 Ne olur şān-ı beşer ḥükm-i ezelden ḥāric
Ne olur ḥādişe te'sir-i ' ilelden fāriğ
- 6 Bir ' acib ' ālem-i ḳudret ki şaşırmiş idrāk
' Aciz ü ḥayret bile taḳdīr-i maḥalden fāriğ
- 7 Vāḳıf-ı sırr-ı Rubūbiyyet olanlar Tevfīḳ
Olur endişe-i taşnīf-i milelden fāriğ

30 Kānūn-ı Sānī 1936

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰⁴²

- 1 Vermesin ' isyāna cür'et meyl-i nefsanī saña
' İtiyād etdirmesin küfrān-ı ' işyānī sañā

¹⁰⁴¹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 44.

¹⁰⁴² 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 71.

- 2 ‘ Ārif-i nefis ol ki olsun naqş-ı a‘ mālīñ tamām
Mücib-i ‘ār olmasın ‘ irfān-ı noqşānī saña
- 3 Şānıdır ehl-i kemālīñ her işinde i‘ tidāl
Vehm ü isti‘ cāl eder celb-i perīşānī saña
- 4 Hangi bir fısq u fesāda nefsiñ etse inhimāk
‘ Aksini telkīn eder bir hiss-i vicdānī saña
- 5 Her fenālīk hep fenālīk olduđu ma‘ lūmdur
Gösterir kālbiñ bu yolda ‘ ayn-ı burhānī saña
- 6 Ma‘ şiyet miqdārı artar dilde hiss-i ıztırāb
Verse de işyāna zīnet ‘ aql-ı şeytānī saña
- 7 Mest-i bī-pervāda hālinden mükedderdir faqat
Cebr-i nefis eyler eger gösterse şādānī saña
- 8 Rehber olmazsa eger kārīñda tab‘ -ı müstaķīm
Bil ki fikriñdir felāketler kumandanı saña
- 9 Dā‘ imā Tevfīk eder hikmetle nazmıñ imtizāc
Reşk ederse toğrudur ‘ aşrıñ sühan-dānı saña

4 Mart 1936

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fa‘ ülün¹⁰⁴³

- 1 Eger olmuşsa Haq ‘ avnü’ r-reşādīñ
Olur luţf-ı Hudā’ ya istinādīñ

¹⁰⁴³ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 79.

2 Eder taḳḳīri istihdāf idāre
Nedir ḥūkmü ‘aceb lafz-ı murādīñ

3 Yekūnu varlıgıñ sıfr-ı ‘ademdir
Degil mi nokṭa aşılmıñ

4 Vücūdu şarmış ise ibtilālar
Bütün te’sir-i ḳahrı i’ tiyādīñ

5 Ğarābet varsa mest-i bī-ḥayāda
Mümessil şekli olmuşdur fesādīñ¹⁰⁴⁴

6 Hevāyīdir ḥayāt olmuş teneffüs
Olur mu rüzigāra i’ timādīñ

7 Gözün aç olmasın ğāflet ḳarīniñ
Nazar ḳıl şun‘ına “Rabbü’l-‘ibād”ıñ

8 Yüzüñ tut bār-gāh-ı Ḳibriyā’ya
Seḥā döndürmesin Ḥaḳ’dan ‘inādīñ

9 Göñül zevḳiyle Tevfīḳ āşinā ol
Şafā versin saña ancak nihādīñ

20 Mart 1936

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹⁰⁴⁵

1 Māye-i ‘aşḳ-ı ezel sırr-ı ḥayātımdır benim
Vech-i dil-dār-ı tasavvur kā’inātımdır benim

¹⁰⁴⁴ Şair bu mısranın yanına şu notu düşmüştür: “Mümessil şeklidir ümmü’l-fesādīñ” yani her iki mısrayı da buraya uygun bulmuş, her ikisini de yazmıştır.

¹⁰⁴⁵ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 82.

- 2 Baħr-i istiġnāda mevcim eyledi ifnā-yı zāt
Ĥalli mümkün olmayan müşkil şıfātımdır benim
- 3 Keşf içindir gevher-i tekvīni cebri ĥadişāt
Doğrudur derse ĥaķıķat vāridātımdır benim
- 4 Zāhir u bāṭın olup yek digere vaĥdet-nümā
Gerdiş-i leyl ü nehārımdan necātımdır benim
- 5 Öyle bir vīrān-serā-yı ķahr-ı gerdūnum ki ben
Varlıġım ancak peyām-ı seyyi'ātımdır benim
- 6 Nefsimiñ ĥaķķ-ı taşadduķdan kesilmişdir eli
Keff-i yed etmek bu varlıķdan berātımdır benim
- 7 Sözlerim nuṭķ-ı lisān-ı ĥāldir Tefvīķ yā
Nazma gelmiş irticāl-i sāniĥātımdır benim

23 Mart 1936

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün¹⁰⁴⁶

- 1 Taĥayyül eyleyen zevķ-i vişāli yār olur kendi
Cemāl-i maṭlaba āyīne-i dīdār olur kendi
- 2 Cihāniñ varlıġından var olunca ' ayn-ı istiġnā
Zamīrinden oķur mecmū' a-i āşār olur kendi
- 3 Vücūd-ı mā-sivā ma' dūm olursa pīş-i ' ārifden
Tecellī eyleyip Ĥaķ her nefesde var olur kendi

¹⁰⁴⁶ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 89.

- 4 Sükūnet-yāb olur mest-i muḥabbet dār-ı vāḥdetde
N'ider dār u diyārı dār olur diyār olur kendi
- 5 Ḥaḳīkī ehl-i 'aşḳıñ kā'inātı maḥv-ı muḥlaḳdır
Eger vāḳıf olursa kendine aḡyār olur kendi
- 6 Bulur mu Ḥaḳḳ'a yol ḳayd-ı vüçüda mübtelā heyhāt
Ṭarīḳ-i ma'rifetde vaḳt olur ki 'ār olur kendi
- 7 Mücerred nefsiñe 'ārif olan ehl-i ṣafā Tevfīḳ
Bulur 'ilm-i ledünnī maḥzen-i esrār olur kendi

5 Nisan1936

mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fa' ulün¹⁰⁴⁷

- 1 Şol kimse ki her ḥikmete āḡāḥ olayım der
Ol sā'ile beñzer ki cihān-şāḥ olayım der
- 2 Bir zerreniñ esrārı bile münkeşif olmaz
Evc-i felege nūr bulup māḥ olayım der
- 3 'illet gibidir ḫinet-i eşyāda tereffu'
Ḳandīl heves mihr ile hem-rāḥ olayım der
- 4 Uçmaḳ bile hem-pā olamaz seyr-i ḫayāle
Birden göge hem-laḫza-i nāḡāḥ olayım der
- 5 Şıḡmaz bu cihān ḫavşala-i fikr-i daḳīḳe
Ben bu eşeriñ mā-ḫaşalı āḥ olayım der

¹⁰⁴⁷ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 90.

6 Geçmez yine da' vā-yı “ene'l-Ḥaḳ”da olur māt
Efgende-i her güfte-i evvāh olayım der

7 Her cānibe pūyende olur ḥāme-i Tevfīḳ
İzhār-ı mu' ayyende meded-ḥāh olayım der

6 Mart 1936

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün¹⁰⁴⁸

1 Ḳazā-yı Ḥaḳḳ'a ḥudūd-ı ḥazer degil kāfī
Cünūd-ı emr-i Ḥudā'yā siper degil kāfī

2 Kitāb-ı rāh-ı şavābı eder iken ta' rīf
Hevā-yı nefis ile 'azm-i sefer degil kāfī

3 Cihānda aşl-ı siyāset Kitāb u Sünnet'dir
Taḥayyülāt-ı 'uḳūl-i beşer degil kāfī

4 Cihānda bağı degildir refāh ḳānūna
Vücūdu ni' mete naḳd-i hūner degil kāfī

5 Ne olsa ālet-i zūlm ü fesād olur elbet
'Adālet olmalı peydā ḥaber degil kāfī

6 O meclisiñ ki zimāmı elindedir zūlmūñ
Denilse nāmına “cem' u'l-eşer” degil kāfī

7 Olunca Ḥaḳḳ'a 'adāvet belā gelir Tevfīḳ
Ḳazā-yı Ḥaḳḳ'a ḥudūd-ı ḥazer degil kāfī

20 Nisan 1936

¹⁰⁴⁸ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 97.

mef' ulü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün¹⁰⁴⁹

- 1 Rūḥuñ yolunda dīn-i metīn istinādıdır
İnsānlarıñ medārı bütün i' tikādıdır
- 2 Aḥlāḳdır nişānı ḍalāl ü hidāyetiñ
Ḳalb-i selīm bāb-ı sebilü'r-reşādıdır
- 3 'Aḳl-ı şafā-yı ṭab' ı sekīnet-pezīrdir
Nefsiñ hemāre meyl-i hevā i' tiyādıdır
- 4 Ḥaḳḳ'ıñ vücūdu leyl ü nehār āşikār iken
Küfrüñ vücūdu cehl ü ḍalālīñ 'inādıdır
- 5 Ḥallāḳ-ı mümkināt egerçi Ḥudā faḳaṭ
Fısq u fesād ehl-i hevāniñ murādıdır
- 6 Naẓm-ı umūra 'arız olan 'illet-i şürür
Zulmüñ hücūmu hırş-ı le'imiñ fesādıdır
- 7 Her varlığı zebūn u zelīl ü ḥaḳīr eden
Ḥaḳıñ zemīme ḥürmetidir i' timādıdır
- 8 'İbret verir başirete Tefvīḳ ḥādīşāt
'İlmiñ şu'ünü ḥüsn-i telaḳḳī nihādıdır

2 Temmuz 1936

¹⁰⁴⁹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 120.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰⁵⁰

- 1 Lāubāli şīve milk-i bī-zevālimdir benim
Fikr-i lā-ķaydī-i 'ālem ḥasb-i ḥālimdir benim
- 2 Öyle Mecnūn'ım ki Leylā bend-i zencīrimdedir
Şehsuvār-ı vaḥşetim şahrā ḥayālimdir benim
- 3 Pīş-i idrākimde olmaz reng-i hestī cilve-sāz
Lā-mekānī meşrebim ḥayret me'ālimdir benim
- 4 Bir geçit tersīm eder çeşmimde eşkāl-i ḥayāt
Seyr-i şun' -ı lā-yezālī milk ü mālımdır benim
- 5 Ben o ser-mest-i şarāb-ı vaḥdetim ki rūzigār
Yek-nümā āyīne-i rūz u leyālimdir benim
- 6 Naķş-ı imkānı zamīrim nüşha-i tevḥīd oķur
Kā'ināt āyīne-i keşret mişālimdir benim
- 7 Mevce-i baḥr-i ḥaķīķatde şuver Tefīķ hep
İzṭrābım çāre-cū-yı imtişālimdir benim

15 Ağustos 1936

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün¹⁰⁵¹

- 1 Severiz yāremizi istemeyiz çāre daḥı
Açmayıñ yāremiziñ üstüne bir pāre daḥı

¹⁰⁵⁰ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 137.

¹⁰⁵¹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 145.

2 Şaklanır derd-i ğamı maḥfaẓa-i sīnemize
Keşf-i ḥāl eylemeyiz söylemeyiz yāre daḥı

3 Öyle bir dā'ire-i devlete mensūbuz kim
Yetişir rīze-i in'āmı güneḥ-kāra daḥı

4 Pāye-i 'izzetidir ehl-i diliñ istiġnā
Minnet etmez şeref-i soḥbet-i dil-dāra daḥı

5 Biz o ser-beste-i dükkān-ı rızāyız ki bizim
Māl olur himmetimiz şehir ile bāzāra daḥı

6 Gözümüzden düşeli emti'a-i kevn ü mekân
Bu cihān varlığı hep itmedi bir yāre daḥı

7 Dār-ı dünyā bize mi oldu belā zindānı
Uzanır dest-i kaçā gerden-i küffāra daḥı

8 Bāṭılıñ ḥükmü degil zāhire eyler te'sīr
Şūreta şūrete meknūz olan esrāra daḥı

9 Heves-i 'ilm ü hüner kimsede yokdur Tevfīk
Begenir kendini bir müflis-i āvāre daḥı

5 Eylül 1936

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰⁵²

Tahmīs-i Ğazel-i Fuzūlī ('Aleyhi'r-raḥme)

1- Mübtelā-yı derd-i 'aşkıñ dildeki sevdā nedir
Ḥayretimden bilmezem rü'yā nedir ḥülyā nedir

¹⁰⁵² 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 151.

Sāḥa-i idrākden dūrum bu varlık yā nedir
Öyle ser-mestem ki idrāk etmezem dünyā nedir
Ben kimem sāḳī olan kimdir mey ü şahbā nedir

2- Vālih-i dīdār-ı yārım cām-ı ilhām isterem
Nā-murād-ı ḥasretem bir özge eyyām isterem
Sūziş-i hicrāna bī-tāb oldum encām isterem
Gerçi cānāndan dil-i şeydā için kām isterem
Şorsa cānān bilmezem kām-ı dil-i şeydā nedir

3- Neşve-i kāfī verir ‘uşşāka ey mihr ü ḥayāl
Naḳş-ı eyvān-ı dil-i maḥbūn-ı ḥayretdir cemāl
Yārini ‘aşık olan kendinde bulmaḳdır kemāl
‘Āşıkı ma‘ şūḳdan müstaḡni eyler bir visāl¹⁰⁵³
‘Āşıkā ma‘ şūḳdan her dem bu istignā nedir

4- Kim ki vaḥdet-ḥāne-i endīşe-yi Tā’if degil
Sırr-ı icāda kitāb-ı ḳudrete vāḳıf degil
Nükte-i ‘aşkı lisān-ı ma‘ rifet vāşıf degil
Ḥikmet-i dünyā vü mā-fi-hā bilen ‘ārif degil
‘Ārif oldur bilmeye dünyā vü mā-fihā nedir

5- ‘Aşḳdır ser-geşte-gān-ı derd-i hicriñ hem-demi
Cilve-i dīdārdır bezm-i muḥabbet hem-demi
Derd-nāk etmiş ezel Tefvīk ḳalb-i ādemi
Āh u feryādıñ Fuzūlī incidüpdür ‘ālemi
Ger belā-yı ‘aşk ile ḥoşnūd iseñ ḡavḡa nedir

17 Eylül 1936

¹⁰⁵³ Bu mısra Fuzūlī’de “Vasldan çün aşıkı müstaḡnî eyler bir visāl” şeklindedir. Bkz.: Fuzūlī, *Leylâ ve Mecnûn (Metin, Düzyazı Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*, haz.: Muhammet Nur Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, ss. 474-476.

fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilün¹⁰⁵⁴

- 1 Nüş eden bezm-i ezelde ma^ç rifet peymānesin
Tār-u-mār etmiş olur meyl-i sivā kâşānesin
- 2 Keşf-i hāl etmek yakışmaz sālīkân-ı vuşlata
Sīnesinde şaklasun ^ç aşık olan cānānesin
- 3 ^ç Aqlını almışsa zevk-i cilve-i vech-i nigār
Bağlamağdır zūlfine lāyık olan dīvānesin
- 4 Bī-muḥābā raqş eder elbette mest ü şād-kām
Kim ki ḥüsnuñ gördü vuşlat-ḥāne-i şāhānesin
- 5 Cāna başa bakmayıp eyler hücūm u iḳtiḥām
Seyr ideñ erbāb-ı ^ç aşkıñ cünbüş-i merdānesin
- 6 Biñ meşakḳat çekse olmaz maṭlabından nā-ümīd
Ye^ç se kâpdırmaz zimām-ı fikr-i aḥrārānesin
- 7 ^ç Āşīkâne eylediñ Tevfīk ihdā bir ğazel
Ġālibā açdıñ ḥaḳīḳat şehriniñ mey-ḥānesin

17 Eylül 1936

fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilün¹⁰⁵⁵

- 1 Kendini görmek bütün ^ç aqlıñ vücūdun yāreler
Beñliginden bī-ḥaberdir ben diyen āvāreler
- 2 Kim bilirse kendiniñ māhiyyetin insān olur
Çokdur insānım deyü da^ç vā eden bī-çāreler

¹⁰⁵⁴ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 156.

¹⁰⁵⁵ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 46.

3 Nerde bunlar nerde insānlık diyār-ı devleti
Bu gidişle anda zannetmem ki bunlar varalar

4 Zīr-i pā-yi milket-i idrāk olursan yer gibi
Devr eder her cānibiñde şevk ile meh-pāreler

5 Müntehā-yı ʿilm olur āriflere maḥv-ı vücūd
Cevze beñzer kim olunca kışrını hep pārelar

6 Başkıdan çıkmakladır rengīn kumāşīñ kıymeti
Şafḥa-i dībāyı tezyīn eylemişdir hāreler

7 Ser-fürū eyler kalem maʿnāya Tefīk āşikār
Secde-gāh etmiş yeri görmez misin seyyāreler

25 Kānūn-ı Evvel 1936

mef ʿülü mefā ʿilü mefā ʿilü fa ʿülün¹⁰⁵⁶

1 Ey dil ezeli eyledigin ʿahde vefā et
Allāh’a şığın maḥlabıñı ʿafv u ʿaḫā et

2 Şāfi ederek āynañı jeng-i cefādan
Āsūde ḥayāt iste ḥuzūruñla şafā et

3 Kāhr etdi cihān ḥalkını küfrānı ḍalālīñ
Sen kendini tevḥīd-i İlāhī’de dü-tā et

4 Tutsun eliñi yolda seniñ ḥavf-ı İlāhī
Şıdḳ ile yürü rehber-i iḥlāşı recā et

¹⁰⁵⁶ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 62.

5 ‘Ādet edinip zezeme-i ‘arş-ı niyāzı
Meydān-ı tevekkülde tek-ā-pū-yı du‘ ā et

6 Tevfik şağın niyetiñi sehv ü haşadan
Allāh’a şıgın mařlabıñı ‘afv u ‘ařa et

27 Nisan 1937

fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün¹⁰⁵⁷

1 Seyr eder cilve-i esrār gönülde gönüle
Zannedersin dolaşır yār gönülde gönüle

2 Ne ‘aceb āyine-i vech-i muşabbetdir ol
Gösterir kendini dīdar gönülde gönüle

3 Vaşdet-i muşlağın āşarını eyler ta‘ yin
‘Aks eder pertev-i envār gönülde gönüle

4 Křalb olur bāřına zāhirde olan mevcūdāt
Görünür şalet-i reftār gönülde gönüle

5 Ehl-i çağ olmadadır feyz-i ‘ināyetle revān
Gider ol řāfile her bār gönülde gönüle

6 Yoludur ma‘ rifetiñ ‘ālem-i lāhūta řadar
Ola gör ‘aşğ ile seyyār gönülde gönüle

7 Sen bu vādī-yi muşabbetde ne gördüñ Tevfik
Yoğ edip kendiñi bir var gönülde gönüle

16 Ağustos 1941

¹⁰⁵⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 18.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰⁵⁸

- 1 Ehl-i 'aşğa gāye-i hicrānı bulmağdır hüner
Cān da gitse vuşlat-ı cānānı bulmāğdır hüner
- 2 Lā-mekānīdir egerçi cilve-i dīdār-ı yār
Seyr için 'ālemdeki imkānı bulmağdır hüner
- 3 Kā'inātūn devrini leyl ü nehār eyler 'ayān
Ol 'ayānı bildiren devrānı bulmağdır hüner
- 4 Veç-i Bākī öyle bir āyīne kılmış dehri kim
Anda şūret gösteren insānı bulmağdır hüner
- 5 Hīkmet-i icād hep şūretde olmuşdur nihān
Mā'rifet ol hīkmet-i pinhānı bulmağdır hüner
- 6 Yalnız 'ilmiñ 'amādan farkı yoğdur muṭlaqā
Sa'y edip hīlḳātdeki burhānı bulmağdır hüner
- 7 Şehr-i dil şehrāhıdır Tevfīḳ iḳlīm-i vücūd
Dildeki gencīne-i 'irfānı bulmağdır hüner

8 Eylül 1941

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün¹⁰⁵⁹

- 1 Bir kuş gibiyim gerçi vücūdum ḳafesimdir
Şāhīn-i fezā şubḫ u mesā hem-nefesimdir

¹⁰⁵⁸ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 22.

¹⁰⁵⁹ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 27.

- 2 Ben öyle ğarībim ki bu miḥnet-gehi ğamda
İmdādıma her dem yetişen kendi sesimdir
- 3 Arzū dolaşır şaḥn-ı ḥayālimde fütūra
Ye' sim o kadar şaḥki bırakır hevesimdir
- 4 'Aqlım tütulur ḥavf ile şeh-rāh-ı emelde
Endiše taşavvurda müsellaḥ 'asesimdir
- 5 Yoğdur yeri āyīne-i sīnemde ümīdiñ
Ferdā-yı temennā o da bir köhne resimdir
- 6 Birdir görünen gözlerime çār cihetden
Ḥayret o benim derd-resim çāre-resimdir
- 7 Hep varlığınıñ ḥāşılı bir nām ise Tevfīk
Hiç yoğdur anıñ kıymet-i ma' nāsı isimdir

17 Eylül 1941

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fa' lün)¹⁰⁶⁰

- 1 Yeri iqlīm-i 'ademdir yoğ iken var olanıñ
Ṭurmayup dā'ire-i 'unşuru devvār olanıñ
- 2 Kurtulur mu başı envā' -ı belādan bir dem
Bu cedel-gāh-ı ma' išetde giriftār olanıñ
- 3 Dildedir kıble-i miḥrāb-ı cemāl-i yāriñ
'Ameli bāṭıl olur mā'il-i aġyār olanıñ

¹⁰⁶⁰ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 67.

- 4 Maḥv olur pertev-i envār-ı ḥaḳıḳātle mecāz
Bir olur meşğalesi vāḳıf-ı esrār olanıñ
- 5 Bir nazar niʿ metidir ʿ aşıḳ-ı dīdāra vücūd
Yücelir varlıḡınıñ kıymeti bī-dār olanıñ
- 6 Ehl-i dil sākit olur ḫālini eyler inṭāḳ
Sesi çıḳmaz ebedī bunda ḫaber-dār olanıñ
- 7 Levḫ-i dilden oḳu esrār-ı vücūdu Tevfıḳ
Bundadır çüñkü şifā nuşhası bīmār olanıñ
- 13 Kânûn-ı Sâni 1942

mefʿ ulü fāʿ ilätü mefāʿ ilü fāʿ ilün¹⁰⁶¹

- 1 Metrûkdur muʿ âmelelerde ḫesâb-ı dîn
Eski ḫızıyla dönmededir âsiyâb-ı dîn
- 2 Ḫalkıñ elinde dürlü mülevveş paçavra var
Düşdü dilinden ehl-i lisânıñ kitâb-ı dîn
- 3 Taʿ lîmine taʿ allümüne ḳalmadı mekân
Güyâ ḳapandı göz göre evlâda bâb-ı dîn
- 4 Hep âḫir-i ḫayâta gelen ihtiyârdır
Câmiʿ deki cemâʿ at-ı ğayret-meʿ âb-ı dîn
- 5 Pesmânde-i ketîbe-i iclâlidir ḳalan
Aldı getirdi milletini hep cenâb-ı dîn

¹⁰⁶¹ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 70.

6 Anlarda gün-be-gün çekilip gitmek üzredir
Sed olmadan bu millete rāh-ı şavāb-ı dīn

7 Küfrün şi‘arı geldi de küffār gelmeden
Oldu esir kāfire Tевfīk şebāb-ı dīn

1 Şubat 1942

fe‘ilātün(fā‘ilātün) fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün(fa‘lün)¹⁰⁶²

1 Ey dil ey dil neye bu rütbe perişānsıñ sen
Merkez-i dā‘ire-i vaḥdet-i imānsıñ sen

2 Sendedir bāhire-i ḥikmet-i icād u şühūd
Ḥākden meşhed-i lāhūta nigeḥ-bānsıñ sen

3 Sendedir āyet-i “**lā rayb**”¹⁰⁶³ gören ‘ayn-ı yakīn
Vāḳıf-ı cāmi‘a-i cümle-i Furḳān’sıñ sen

4 Āşinādır saña her vāşıta-i vaḥy-i beyān
Levḥa-i ḥāfıza-i Ḥazret-i Qur‘ān’sıñ sen

5 Sañadır Fātiḥa-i ḥükm-i İlāhī’de ḥiṭāb
Maḳşad-ı şıdḳ-ı ‘ubudiyyete şâyānsıñ sen

6 Şūreti nūr-ı vücūduñdır eden kıymet-dār
Veche-i şūn‘-ı Ḥudā dīde-i ekvānsıñ sen

7 Keşret-i zāhireden vaḥdet edersin idrāk
‘Ārif-i mes‘ele-i dāniş ü ‘irfānsıñ sen

¹⁰⁶² 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 77.

¹⁰⁶³ “Şüphesiz...”, Bakara 2/3; Āli İmrān 3/9; Secde 32/2.

8 Senden ister ebedî feyz-i hayâtı Tevfîk
Maẓhar-ı cilve-i rûh-âver-i Sübhân'sıñ sen
15 Mart 1942

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün¹⁰⁶⁴

1 İnsân odur ki meşrebi şıdķ u şavâb ola
Endîşesi serâ'ir-i Ümmü'l-Kitâb ola¹⁰⁶⁵

2 Âyîne-i zamîri olup kîneden tehi
Mefkûresi sebîl-i ' uluvv-i cenâb ola

3 Yevm-i hesâba hâzır olup defter-i ' amel
Her müşkilâta karşı dili bî-hesâb ola

4 Terk eyleyip hevâ vü heves âşiyânını
Her arzû-yı nefse sükûtu cevâb ola

5 Varlık elinde âlet-i şabr u şebât olup
Çalbi fezâ-yı kişver-i hüsnü'l-me'âb ola

6 Şadrı şafâ-yı ma' rifete gizli cilve-gâh
Levh-i hayâli ma' kes-i nâz u ' itâb ola

7 Tevfîk evân-ı dehr-i geçip bî-vücûd olan
Fevka'l-'alâda hâle degil mâh-tâb ola

5 Eylül 1937

¹⁰⁶⁴ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 89.

¹⁰⁶⁵ "Ana Kitap", Levh-i Mahfuz olarak da tefsir edilmiştir. Bkz.: Ra'd 13/39; Zuhrûf 43/4.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰⁶⁶

- 1 Şol fesād erbāb-ı kim gülzār-ı ' irfāndan çıkar
Cehl ile rüsvāy olur kāle-i imāndan çıkar
- 2 Çok mudur fışk u fücūra olsa dā'im mübtelā
Çünkü onlar şāha-i küfrāna tuğyāndan çıkar
- 3 İrtikāb-ı ma' şiyetle nefsi istiğnā bulur
Evc-i iqbāle şanurlar ādem ' işyāndan çıkar
- 4 Dīni istiḥkār edip mel' ün-ı istikbār eder
Zanneder kim ' illet-i idbārı dermāndan çıkar
- 5 Hıkmət-i icādı idrāk etmemiş İblīs'i gör
Her nefes bir fitne icād eyleyip andan çıkar
- 6 Hakkı göstermez aña aḥz etdiği şekl-i dālāl
Şūret-i bed-çehre kābūs-ı nisvāndan çıkar
- 7 ' Akla ḥayret baḥş eder Tefvīk eşkāl-i cünūn
İddi' ā-yı ' aql eden biñlerle insāndan çıkar

1 Kānūn-ı Evvel 1937

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fa' lün)¹⁰⁶⁷

- 1 Şanma kim ḥüsn-i melāḥatde tecellīdir ' aşk
Berzah-ı cisme düşen rūḥa tesellīdir ' aşk

¹⁰⁶⁶ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 96.

¹⁰⁶⁷ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 135.

- 2 ‘ Aşkıdır bâ‘ iş-i icād denilmişse evet
Cümle-i cāmî‘ a-i kevne tevellīdir ‘ aşk
- 3 ‘ Aşkıdır hüsne olan kāşif-i esrār-ı cemāl
‘ Unşuriyyāta giren reng-i tedellīdir ‘ aşk
- 4 ‘ Aşkıñ āyīnesidir şūret-i imkân u vücūd
Yine ma‘ nāda anıñ cilve maḥallidir ‘ aşk
- 5 Baḡsa da dīde-i ‘ āşık ne görür ‘ ālemde
Peyker-i çehre-i esrār-ı ecelīdir ‘ aşk
- 6 ‘ Aşk her kâlbe tecellī mi edermiş Tefvīk
Evc-i lāhūta muḥābbetle te‘ ālīdir ‘ aşk

17 Haziran 1938

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün¹⁰⁶⁸

- 1 Seher vaḡtindedir feyz-i vücūdu devr-i imkānıñ
Tevellūd eylemişdir cismi ol sâ‘ atde insānıñ
- 2 Edenler ‘ ayn-ı ‘ ibretle nazār eşcār u ezhāra
Oḡurlar sākī üzre ḡasb-i-ḡālīn vird-i ḡandānıñ
- 3 Açıp aḡzın niyāz-ı luḡf eder şubḡ-ı ‘ ināyetden
Eder ḡūyā teccessüm anda rūḡu ahd ü imānıñ
- 4 Neden ḡāfil yatar ol vaḡt-i kısmetde kilāb-āsā
Vücūdun ḡannedenler nāzım-ı yektāsı dünyānıñ

¹⁰⁶⁸ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 164.

- 5 H̄ayāle aldanıp ʿömr-i h̄ayātı ederler istihlāl
Naşībi olmayan ser-çeşmesinden ʿilm ü ʿirfānıñ
- 6 Cehāletdir olursa h̄isse mağlūb ʿakl-ı dūr-endiř
Budur esbābı mecrā-yı reg-i süflāda tuğyānıñ
- 7 H̄aķıķātler bütün mevtiñ cihān h̄ikmetindendir
Olur Tevfik küşāde bābı ol demde bu bünyānıñ

21 Eylül 1938

fāʿ ilātün fāʿ ilātün fāʿ ilātün fāʿ ilün¹⁰⁶⁹

- 1 Şiʿr rūhumdan gelir ammā şīʿārım bir degil
H̄üsne meftūnum faķat ʿālemde yārım bir degil
- 2 Her eşer mey neřʿesin vermekle mest eyler beni
Neyleyim göñlüm ayılmazmış h̄umārım bir degil
- 3 Çevremi görmekle h̄ayrānım ki gūyā kāʿināt
Mevce-i baħr-i muħiṭimdir kenārım bir degil
- 4 Kürre-i arzımda yüz biñ devre-i eyyām var
H̄ādiřātım başķadır zīrā medārım bir degil
- 5 Añlaşılmaz bir muʿ ammā dense de olmaz h̄aṭā
Şanki bir uʿ cūbeyim şekl-i ķarārım bir degil
- 6 Bende benden başķa bir varlık tecelliyātı var
Fark edilmez řīve-i leyl ü nehārım bir degil

¹⁰⁶⁹ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 166.

7 Şüret-i matlab gehî iķbāl ü geh idbār eder
Meskenim Tevfik her vādî diyārım bir degil
23 Eylül 1938

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰⁷⁰

1 'Aşk-ı Hâķ'la her kimiñ mir'ât-ı ķalbi pāk olur
Ma' kes-i envār-ı Zāt-ı Hālıķu'l-eflāk olur

2 İncilā eylerse dilde cezbe-i hüsñ ü cemāl
Cebr-i 'aşķ ile giribân-ı irâdet ķāk olur

3 İhtiyârı maķv olur şürîde-gân-ı vuşlatıñ
Sâhası endişeniñ kayd-ı emelden pāk olur

4 Varlığında el çeken mest-i şarâb-ı vaħdete
'Arş-ı istiğnâ mu' ayyen menzil-i idrāk olur

5 Derd-i hestîden geçen bāb-ı fenâ fi'llāhda
Kā'inâtı bir nefesde devr eder ķālāk olur

6 Nîk ü bed olmaz rızâ-cüyân rāh-ı 'aşķda
'Ālem-i tecrîde naķl-i cān eden pāk olur

7 Şehper-i imān ile Tevfik olanlar rû-be-rāh
Çehre-sā-yı şehsuvār-ı 'arşa-i "**levlāk**"¹⁰⁷¹ olur

7 Temmüz 1941

¹⁰⁷⁰ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 3.

¹⁰⁷¹ "**Sen olmasaydın, sen olmasaydın** (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım", Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. 2, s. 164 (Hadis nr.: 2123).

mef' ulü fā' ilätü mefā' ilü fā' ilün¹⁰⁷²

- 1 Rehber olursa hālka eger 'an' anāt-ı dīn
Ātīlerinden ehl-i iṭā' at olur emīn
- 2 Her dürlü iḥtiyāca muvāfıq olur zamān
Her dürlü ḥāşılāta müsā' id olur zemīn
- 3 Hālķı refāha sā' ik olur sa' y ü iḥtilāt
Hüs-n-i me' āşa 'azm ü taḥammül mu' in
- 4 Ahz ü 'atāyı kuvvet-i aḥlāk u i' tikād
Eylar hemīşe rīḥ-i firāvān ile metīn
- 5 Vüs' at bulur 'imāret-i tevḥīd ile mekān
Ḳudret bulur 'ibādet-i ma' būd ile meḳin
- 6 Pür-nūr olur fażīlet ile her taraf diyār
Ma' mūr olur ticāret ile şehirler hemīn
- 7 Millet dönerse Ḥaḳ yoluna insilākdan
Dīķ-ı ma' işet ehl-i diyārı eder ğamīn
- 8 Fışķ u fücūra mā' il olur nev-resīdegān
İsrāf ile sefāhat olur 'ādet ü ḳarīn
- 9 Tevfīķ olur bu zümrede cehl ü ğurūr-ı ḥāl
Zīnet verir ḳıyāfet ü üslūba kibr ü kīn

25 Eylül 1941

¹⁰⁷² 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 32.

fe' ilātün(fā' ilātün) mefā' ilün fe' ilün(fa' lün)¹⁰⁷³

- 1 Biz bu cisme ne hâlden geçtik
Âftâb-ı zılâlden geçtik
- 2 En güzel şekl-i ' âlem-ârâya
'Unşur-ı i' tidâlden geçdik
- 3 Bir hâkîkat-i vücûda erdikse
Biñ mişâl ü hayâlden geçdik
- 4 Âşikâr oldu şûret-i vahdet
Bender-i ihtimâlden geçdik
- 5 Metn-i taḥkîki eyleyip ikmâl
İmtihân-ı me'âlden geçdik
- 6 Uymuş oldu buṭûna zâhirimiz
Ḳayd-ı ' izz ü celâlden geçdik
- 7 Dil-firîb-i cemâl-i ma' rifetiz
Şâh-râh-ı kemâlden geçdik
- 8 Kendimizde bulunca dil-dârı
Milk ü mâl ü melâlden geçdik
- 9 Ermiş isek cihân-ı ma' nâya
Şübhesiz ḳîl u ḳâlden geçdik

27 Eylül 1941

---

¹⁰⁷³ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 33.

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹⁰⁷⁴

- 1 Tehî kıalmaz zamîrim rûh alır hüsniñ hayâlınden
Hayâtım 'aşk ile âlûdedir rûhuñ cemâlınden
  - 2 Açar şeh-bâl-i kıudsiyyet nigâristân-ı lâhûta
Alanlar neş'e didârıñ cemâlınden celâlınden
  - 3 Eder her şeyde bir hikmet tecellî ehl-i idrâke
Bilirler kıymet-i elfâz-ı imkânı me'âlinden
  - 4 Ğurûba dâ'imâ medyûndur tulu'undaki revnağ
Alır kıuvvet cemâl-i hâver-i 'âlem zevâlınden
  - 5 'Ameldir eyleyen temşil telvînât-ı ahlâkı
Nümâyândır haqâ'ik-bîn dehrîñ hüsni-hâlinden
  - 6 Gelir bād-ı şabâdan inbisâţ âheng-i hicrâna
Hevâ-yı derd-i 'aşkıñ zevk alır dil i' tidâlınden
  - 7 Unutmağdır hûner hep varlığın insân için Tefkîk
Eger maqşûd ise bir hisse taqvîmiñ kemâlınden
- 3 Teşrîn-i Evvel 1941

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün¹⁰⁷⁵

- 1 Cilve eyler yâr senden nerdesin bî-ğaber
Sen anıñ âyinesi olduñ o senden cilve-ger

¹⁰⁷⁴ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 35.

¹⁰⁷⁵ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 47.

- 2 Bî-vücūd olmazsa da āyīne ammā dā'imā
Boş kalır itmezse ger iqbāl bir ehl-i nazar
- 3 Her bağan kendin görür āyīnede hikmet bu kim
Kendini görmek gibi bir zevke düşmüştür beşer
- 4 Varlığı kendinde olmuş muhtefi āyīneniñ
İşbu şüret yokluğundandır o ra' nā zīb ü fer
- 5 Sen eger āyīne olsaydın cemāl-i kudrete
Maḥva beñzer sende bir varlık olurdu ser-te-ser
- 6 Sen görünmezdin faḫaḫ senden olur rû-nümā
Vech-i nā-peydā-yı dil-ārā-yı ecnās-ı şuver
- 7 Hüsni ta' bîr-i lisān-ı hāl eder Tefvîḫ nidā
Cilve eyler yâr senden nerdesin ey bî-ḫaber

10 Teşrîn-i Sâni 1941

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün¹⁰⁷⁶

- 1 Zâhire düşkün olan ḫalbine şâhib olamaz
Aldanır gördüğü âlâyişe cânib olamaz
- 2 Düşürür kendini taḫlîd ile isrâfâta
İşti'âl-i heves-i nefsine ğâlib olamaz
- 3 Ārzü bir 'ulu nâ-mütenâhîdir ki
Tutuşan kendine dünyâda murâḫîb olamaz

¹⁰⁷⁶ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 53.

- 4 Neye m 'il olsa ins n o hev  ile yaşar
Nařarından o Őey' iň Őureti g 'ib olamaz
- 5 Bir g r r g ye-i tekvini nig h-ı 'ibret
'ilm   tevhid-i haşayıkda mer tib olamaz
- 6 Kendinin varlığıdır herkesi rencide eden
Bender-i maşva giden yolda met 'ib olamaz
- 7  fir d ile geđer '  mr  kemaliň Tevfik
Ma' rifet ehli olan halşa muşahib olamaz

20 Teşrin-i S n  1941

fe' il t n fe' il t n fe' il t n fe' il n¹⁰⁷⁷

- 1 Bilmeyen Haş yolu buşl na Őapar bilmeyerek
Haş diye z hir-i aşv le tapar bilmeyerek
- 2 Olamaz kendine rehber m tecell  kudret
G z n  pertev-i env ra şapar bilmeyerek
- 3 ' Aşlını kendi şay l tına eyler meft n
B t-i  m lini ma' b d yapar bilmeyerek
- 4 Z neder kendisiniň gitdiđi yoldur dođru
D 'im  tehlike  st nde şapar bilmeyerek
- 5 Mest olup b de-i iķb l-i fes d- ver ile
Loşma-i cife-i murdarı şapar bilmeyerek

21 Teşrin-i S n  1941

¹⁰⁷⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 54.

mef' ulü fā' ilätü mefā' ilü fā' ilün¹⁰⁷⁸

- 1 Bir meclisiñ ki bādī-i şevķi şarāb olur
Āħir deminde cümlesi birden ħarāb olur
  - 2 Peymāneden şafā-yı derūn isteyenleriñ
Ancaķ naşībi nazra-i deşt-i serāb olur
  - 3 Taţmīn eder mi nefsi-le'imi hevā' aceb
Görmez misin ki āħiri cismiñ turāb olur
  - 4 Zevķ-i ħayātı fişķ ile te'mīn idenleriñ
'Ömrü boyunca mā-ħaşılı ıztırāb olur
  - 5 Eyler enīni kendini hem-nāle-i' azāb
Ġamdan serīr-i şadı şikeste rebāb olur
  - 6 Ālūdedir felāket ile devr-i inķılāb
Herkes esīr-i silsile-i inķılāb olur
  - 7 'Ālemde hep ħesāb iledir cebrī ħādişāt
Tevfiķ ħitām-ı müddet-i' ālem ħesāb olur
- 23 Teşrīn-i Sānī 1941

fā' ilätün fā' ilätün fā' ilün¹⁰⁷⁹

- 1 Lāl olur dil ħaste-i hicrān iken
Söylemez ehl-i vefā giryān iken
- 2 Ĥāţır-ı' uşşāķ olur elbet tehī
Kimse gelmez ħāneye vīrān iken

¹⁰⁷⁸ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 55.

¹⁰⁷⁹ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 93.

- 3 Farq olur atf u nazarla nîk ü bed
Çeşm-i ‘ibret keffe-i mizân iken
- 4 ‘Aşq imiş sırr-ı zuhûrî kâ’inât
Emr-i “kûn” şahrâ-neverd-gân iken
- 5 Şübhesiz bitmez tükenmez arzû
Her temennâ kıabil-i imkân iken
- 6 Dâ’imîdir tende rûhu ıztırâb
Cân-ı bâkı mâ’il-i cânân iken
- 7 Mücellîdir sırr-ı “*mâzâğa’l-başar*”¹⁰⁸⁰
Hüsn ü ‘aşq ârâyiş-i vicdân iken
- 8 Bî-hurûf u şavt olur nuţk-ı huzûr
Dil-i Kelîm Hâzret-i Sübhân iken
- 9 Nâgehân eyler tecellî vech-i yâr
‘Āşık ol endîşe de hayrân iken
- 10 Oldu Tevfîk eşk-i çeşmim tercemân
Söylemez ehl-i vefâ giryân iken

27 Nisan 1942

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün¹⁰⁸¹

- 1 Levh-i mahfûz-ı kemâl-i ehl-i hâl añlar beni
Añlamaz nâ-dân olan ehl-i kemâl añlar beni

¹⁰⁸⁰ “Göz (gördüğünden) *şaşmadı...*”, Necm 53/17;

¹⁰⁸¹ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 99.

- 2 Ben degil ancak benim şeklimde olmuş âşikâr
Âşinâ-yı sırr-ı ‘aşk-ı Zü’l-Celâl aňlar beni
- 3 Lafz-ı bî-ma‘ nâya beñzer şüretim ammâ benim
“*Ahşeni takvîm*”i¹⁰⁸² kudretde me‘âl aňlar beni
- 4 Lâ-mekânîdir serîr-i devlet-i ehl-i fenâ
‘Âlem-i ma‘ nâdaki câh u celâl aňlar beni
- 5 Hep benim ‘aşkımla kıymet bulduğundandır ki tâ
Kâ’inâtı baş eden hüsn ü cemâl aňlar beni
- 6 Bende bir ‘âlem tekevvün eylemişdir şöyle kim
Mîhr ü mâh-ı âsumân-ı lâ-yezâl aňlar beni
- 7 Nüşâ-i kübrâ-yı hilâtdir vücûdu âdemiñ
Noqtâyım Tevfîk ammâ mâh u sâl aňlar beni

5 Mayıs 1942

fe‘ ilâtün(fâ‘ ilâtün) fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün(fa‘ lün)¹⁰⁸³

- 1 Şaşırır vesvesesi âdemî nefsiñ ey dil
‘Aklıñâ olmaya eşkâli hayâliñ hâ’il
- 2 Kısa bir ‘ömre ola tül-i emel bâr-girân
Olmasın olmayacak şeylere tab‘ iñ mâ’il
- 3 Bir uzun yol bularak olma şaşkın püyende
Uzamaz ‘ömrüñ o nisbetde yakındır menzil

¹⁰⁸² “Biz, gerçekten insanı *en güzel bir biçimde* yarattık”, Tîn 95/4.

¹⁰⁸³ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 106.

- 4 Şıkar endişeyi ol nâ-mütenâhî sevdâ
Öldürür fikr-i gam-ı hisset-i dünyâ müşkil
- 5 Beñzer ol kılzüm-i mevvâca emâni ki aña
Ka' r-ı hüsran u elem şarşar u miñnet sâhil
- 6 Bu fenâ ' âlemi olduysa güzer-gâh-ı beķâ
Sefer-i âhiretiñ şekli bu şüretde degil
- 7 Bırakıp bātılı Hakk'a yürümeķ lāzımdır
Doğru yolda yürüyen ferdiñ olur kârı sehil
- 8 Emr-i dünyâda kanâ' atle tevekkül haktır
Hisse-i kısmeti olmaz bu hayâtıñ zâ' il
- 9 Hep naşib-i ezeldir verilen şey Tefkik
Alamaz kimse elinden şakın olma gâfil

22 Mayıs 1942

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ulün¹⁰⁸⁴

- 1 Dil hân-kâh-ı "Hâzret"e¹⁰⁸⁵ mihmân olayım der
Faķrım getirip mazhar-ı ihsân olayım der
- 2 Bî-çâreliģi âlet edip hüsni kabûle
Hem-bezm-i tarab-hâne-i yârân olayım der
- 3 Vaķf-ı nażar-ı himmet olup faķr u fenâda
Âyine gibi manzar-ı hûbân olayım der

¹⁰⁸⁴ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 117.

¹⁰⁸⁵ Burada şair parantez içinde "vaħdete" notunu düşmüştür.

- 4 Bir ğonca gibi sīne açıp bād-ı şabādan
Gülzār-ı muḥabbetde ḥırāmān olayım der
- 5 Bir kıatre iken varlığı peymānesi nā-būd
Mey-ḥāne-i fıtratda ḥurūşān olayım der
- 6 Āzāde olup zelzele-i ḥavf u recādan
Kimdir ki bu ğam-ḥānede şādān olayım der
- 7 Mesken olamaz kimseye bu köhne ḥarābāt
İ‘ mār edilen kısım da vīrān olayım der
- 8 Beyhūde olur mā-ḥaşal-ı sa‘ y u ‘ amel hep
İnsān yine bu sāḥada pūyān olayım der
- 9 Ğurbet-zede-i miḥnet olup āḥiri Tevfık
Dil ḥān-ḳāh-ı “Ḥazret”e¹⁰⁸⁶ mihmān olayım der

11 Haziran 1942

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün¹⁰⁸⁷

- 1 Efendi ‘ ibret al insān iseñ dār-ı fenādır bu
Muvakḳat bir ḥayāta yer veren ‘ ibret-nümādır bu
- 2 Neler gelmiş neler geçmiş bu miḥnet-ḥāneden ḥālā
Geçer elbet gelen şeh-rāh-ı iḳlīm-i bekādır bu
- 3 Egerçi eylemek i‘ mārā himmet emr-i ‘ ālidir
Faḳat durmaz ḥarāba meyl eder bir nā-be-cādır bu

¹⁰⁸⁶ Redd-i matla olan bu mısradaki gibi ilk mısradaki gibi “vahdete” kelimesi parantez içinde yazılmıştır.

¹⁰⁸⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 120.

- 4 Mürekkebdir bu şüret gizli gizli inhilâl eyler
Olur terkîbe âmâde yine harf-i hecâdır bu
- 5 Devâm-ı ‘ömr için insân alır toprakdan maḥşûl
Ḥaḳîkatde cenâb-ı ḥak-i pâke ilticâdır bu
- 6 ‘İbâdet yüz sürüp saḥḥ-ı zemîne secde etmektedir
Ḥudâ-yı lem-yezelden aḣl-ı mi‘râc-ı recâdır bu
- 7 Vaḥîd u Ḥayy u Bâḳî Ḥazret-i Allâh’dır Tevfîḳ
Bu yolda sâlik ol kim meslek-i ehl-i hüdâdır bu

18 Haziran 1942

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün¹⁰⁸⁸

Ḳıṭ‘a

Uḡradım dürlü muḣîbetlere miḥnetlere ben
Ḥâdiṣâtîñ geliṣi eyledi iz‘âc beni
Dâ‘imâ ṣükr iderim Rabb’ime Rabb’im ebedî
Etmedi kimseniñ in‘âmına muḥtâc beni

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün¹⁰⁸⁹

Ḳıṭ‘a

Ser-fürû etdirmedi Mevlâ-yı bî-hemtâ beni
Ḥâcetim ‘arz etmek için bir le‘îme varmadım
Maḥvıma sa‘y etdi zâlimler faḳaṭ ṣabr eyleyip
Etmedim pervâ Ḥudâ’dan ḡayrıya yalvarmadım

¹⁰⁸⁸ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 139.

¹⁰⁸⁹ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 139; Abdulkadiroḡlu, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 408.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰⁹⁰

Ḳıṭ' a

Her ne buldumsa Ḥudā-yı lem-yezel verdi bañā

Hep ḳanā' at mesleğinde eyledim şabr u şebāt

Ben oturdum hırş ile cāhiller eylerken şitāb

Etmedim ben nā-münāsib kāra kesb-i iltifāt

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹⁰⁹¹

Ḳıṭ' a

Kimseniñ varlığına eylemedim 'aṭf-ı nigāh

Olmadı hırş u ḥased ṭab' ima aşlā ḡālib

Varlığım oldu bütün kendiliginden peydā

Oldu her istedigim kendiliginden ṭālib

mef' ūlü fā' ilātün mef' ūlü fā' ilātün¹⁰⁹²

Ḳıṭ' a¹⁰⁹³

Miḳyās-ı 'aḳla şıḡmaz eṭvārı kā'inātıñ

Beyḥüdedir düşünmek emrinde mu' cizātıñ

Bir ḳudretiñ elinde bāzīcedir vuḳū' āt

Bir laḫzadır yekūnu āmed şod ḫayātıñ

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün¹⁰⁹⁴

1 Oldum saña efgende ne derlerse desinler

Ey dil-ber-i nāzende ne derlerse desinler

¹⁰⁹⁰ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 139.

¹⁰⁹¹ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 139.

¹⁰⁹² 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 146; Abdulkadiroḡlu, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 408.

¹⁰⁹³ Nazm.

¹⁰⁹⁴ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 148.

- 2 Āyīne-i sīnemde cemālīñ mütecellī
‘Aşkıñ ezeli bende ne derlerse desinler
- 3 Vaḥdetdir eden sırr-ı muḥabbetde tebyīn
Al benligimi sende ne derlerse desinler
- 4 Vir zevk-i vişālīñle şafa kalb-i ḥazīne
Açsın lebini ḥande ne derlerse desinler
- 5 Yok çünkü benim ḥalk ile ‘ālemde ḥesābım
Mihmān gibiyim tende ne derlerse desinler
- 6 Yüz buldu bugün ceḥl ile erbāb-ı mesāvī
Her fitne bütün fende ne derlerse desinler
- 7 Tevfīk eşer-i ma‘rifet ü ‘ilm ü edebdir
Bu nazm-ı nev-āyende ne derlerse desinler

27 Eylül 1942

müstef ilün müstef ilün müstef ilün müstef ilün¹⁰⁹⁵

- 1 Sāz-ı derūnu ehl-i dil diñler durur iñler durur
Her nağme ile münfa‘ il diñler durur iñler durur
- 2 Her dem alır bir nev edā söyler gider “rūhī fedā”
Bezm-i muḥabbetden şadā diñler durur iñler durur
- 3 Eyler dem-ā-dem ihtizāz hep sīnesinde gizli rāz
Yeksān olup nāz u niyāz diñler durur iñler durur

¹⁰⁹⁵ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 151.

- 4 Nā-būd olup nefs-i hevā neyler ḥayālī mübtelā
‘Uşşāka eylerler şalā diñler durur iñler durur
- 5 Endişesi her gāhdır levḥ-i dile āgāhdır
Vird-i lisānı āhdır diñler durur iñler durur
- 6 Ol şadri kim vaḥdet evi etmişdir imān-ı kavī
Gülbāng-ı feyz-i ma‘ nevī diñler durur iñler durur
- 7 Tevfīk olup ‘ilm ü beyān reh-bürde-i sırr-ı nihān
Cem‘iyyetiyle ‘ārifān diñler durur iñler durur

17 Teşrîn-i Evvel 1942

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹⁰⁹⁶

- 1 Ādem etmiş gerçei sırr-ı keyf-i ‘ālemden zuhūr
Eylemiş esrār-ı ḥilḳat cümle ādemden zuhūr
- 2 Şun‘ -ı ḳudretdir ki andandır temāşil-i vücūd
Şūret eyler cilve-i ḳadr-i muḳaddemden zuhūr
- 3 Rütbe-i idrāke gelmezden muḳaddem ‘aḳl-ı kül
Eylemişdi şekl-i ‘ālem ‘ilm-i maḥremden zuhūr
- 4 Mevce-i baḥr-i ḥakemdir cümle seyr-i ḥādişāt
Beñzer ol ḥālāta kim etmekdedir yümnden zuhūr
- 5 Ḥikmet-i icādı astār-ı ḥafā etmiş nihān
İncilā etmekdedir hep emr-i mübhemden zuhūr

¹⁰⁹⁶ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 154.

6 Hüzün eder insānı gāhī bir kederle nā-ümīd
‘Ādet olmuşdur şafā-yı kalb eder gamdan zuhūr

7 Bir ‘ acāyib neşvedir Tevfik olur gāhī nihān
Gāh eder bir lahza-i te’şir-i hurremden zuhūr

2 Teşrîn-i Sâni 1942

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹⁰⁹⁷

1 Derd-i ‘aşkı ey melek sīmā baña sen vermediñ
Varlığımdan geldi bu sevdā baña sen vermediñ

2 Gerçi hüsnüñdür eden sevdāları āteş-nişār
İltihāb-ı sīneyi ammā baña sen vermediñ

3 Ben o rind-i lā-ubālī meşrebim ki çāresiz
Oldu dilde ‘aşk-ı nev-peydā baña sen vermediñ

4 Şevk-i cān-süz nigāhıñ etdi bünyānım hārāb
Bu tutuşmuş āteşi gūyā baña sen vermediñ

5 Bende olmuşdur cünūn-ı ‘aşk oldan füzūn
Çāre olmaz neyleyim cānā baña sen vermediñ

6 Ye’s-i hicrānıñla oldum vuşlatıñdan nā-ümīd
Böyle efkār-ı bī-mā‘ nā baña sen vermediñ

7 Yār olur Tevfik elbet gün gelir ağıyār olan
Müjde-i vaşlı faķaķ hālā baña sen vermediñ

17 Teşrîn-i Sâni 1942

¹⁰⁹⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 156.

müstem' ilün müstem' ilün müstem' ilün müstem' ilün¹⁰⁹⁸

- 1 Şem' -i cemâl-i vaḥdete pervâne gön'lümdür benim
Âmâde bezm-i vuşlata vîrâne gön'lümdür benim
- 2 Etdi tecellî ḥüsn-i yâr her gördüğüm ' ayn-ı nigâr
Sînemdeki ḥayret-nişâr dîvâne gön'lümdür benim
- 3 Bir lâ-ubâlî meşrebim sevdâ ile leb-ber-lebim
Ser-mest-i bî-rûz u şebim mey-ḥâne gön'lümdür benim
- 4 Oldu baña sâķî ḥayâl verdi şerâb-ı lâ-yezâl
Tutdu beni sekr-i ḥelâl peymâne gön'lümdür benim
- 5 Hicrân ile oldum ḥarâb ' âlemden etdim iğtirâb
Her şûrete ' inde'l-ḥesâb bîgâne gön'lümdür benim
- 6 Kimdir beni nâlân eden hep vârlığım tâlân eden
Nîrân-ı bî-pâyân eden sūzâne gön'lümdür benim
- 7 Ey dilber-i ' âlî tebâr Tefvîķ'i etme ger yine bâr*
Der-i laṭîf-i şu' le-zâr şeh-dâne gön'lümdür benim

28 Kânûn-ı Evvel 1942

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹⁰⁹⁹

- 1 Kemâl-i ' aşķı esrâr-ı cemâle yâr olandan şor
Vişâli cân-fedâyı meclis-i dil-dâr olandan şor

¹⁰⁹⁸ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 166.

¹⁰⁹⁹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 5.

- 2 Cihān āyīnesinde dürlü şüretler olur zāhir
Haḳīkat çehresin āşufte-i dīdār olandan şor
- 3 Devāsı kendidir derdiñ vücūd-ı ehl-i miḥnetde
Esīr-i ʿaşḳ olup sevdā ile bīmār olandan şor
- 4 Şafāsı ehl-i tecrīdiñ belā peymānesindendir
Cünūnuñ zevḳini şahrā-yı ğamda zār olandan şor
- 5 Ğurūruñ mesti rūḥuñ cilvesinden bī-ḥaberdır hep
O ʿālī meşhedī hicrān ile bīdār olandan şor
- 6 Göñül dervāzesinde seyr olur vechi dil-ārāmıñ
Muḥabbet neşvesin vaḥdet ilinde var olandan şor
- 7 Fesād-ālūd olan naḳd-i ḥayātı añlamaz Tevfīk
Haḳīkat gevherin idrāk edip ʿayyār olandan şor

15 Kânûn-ı Sâni 1939

mef ʿülü fâ ʿilātün mef ʿülü fâ ʿilātün¹¹⁰⁰

- 1 Ḳalbinde ehl-i ʿaşḳıñ ārām u rāḥat olmaz
Zevḳ-i ḥayāl-i ḥüsne aşlā ḳanā ʿat olmaz
- 2 Artar derūnu dilde dil-dār için tehālük
Toymaz vişāle ʿāşḳ derde nihāyet olmaz
- 3 Olmaz cemāle ḥattā bir şüret-i tenāhī
Her şeyde cilve eyler ansız leṭāfet olmaz

¹¹⁰⁰ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 26.

- 4 Bi'l-cümle kâ'inâtı etmiş ihâta dîdâr
Âyîne-i vücûda bir başka şûret olmaz
- 5 'Aşkıñ nigâhıdır hep hüsñü eden temâşâ
'Aşq itmese tecellî âyîn-i ülfet olmaz
- 6 Müştâkdır gönül bir maħbûb-ı dil-firîbe
Dâ'im eder taħarrî ammâ ki kısmet olmaz
- 7 Tevfîk olur taşavvur âyînesi şühûduñ
Her makşad-ı mecâzî ' ayn-ı haķıķat olmaz

8 Mayıs 1939

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün¹¹⁰¹

- 1 Gösterip dîdârıñ ey hürî hicâb olduñ baña
Maḫlâ' -ı mehtâb-ı ' aşq üzre seḫâb oldun baña
- 2 Bir mücerred hüsñü eylerken huzûrumda ḫayâl
Şûretiñle naķş-ı bî-sûd-ı ' itâb olduñ baña
- 3 Ben seniñle itmedim ḫâlâ emelde ittiḫâd
Rûḫumu ḫabs eylediñ ey ten ' azâb olduñ baña
- 4 Şarf edip icâb-ı nefsâniyyete rûz u leyâl
Bâ' iş-i endîşe-i yevm-i ḫesâb olduñ baña
- 5 Kendi aşlımdan ayırdıñ eyleyip mest-i ḫarâb
Sâķî-i peymâne-i bezm ü şarâb olduñ baña

¹¹⁰¹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 36.

6 Bir muṭalsım “kenz-i lâ yefnâ” idim ‘âlemde
‘Âķibet açdıñ derûnum rāh-yāb olduñ baña

7 Var mıdır Tefvîķ farkıñ müflis-i bî-vāyeden
Neyleyim sen āfet-i devr-i ŧebāb olduñ baña

5 Ağustos 1939

mef‘ ūlū fā‘ ilātū mefā‘ ilū fā‘ ilün¹¹⁰²

1 Nāgāh uyardı bağcede bir ŧadā beni

Gördüm ki oħşayordu nesīm-i ŧabā beni

2 Gül mevsiminde ŧafvet-i rûḫumla āsumān

Yıldızlarıyla gösteriyordu baña beni

3 Eflāk ḫāke eyleyerek ‘arz-ı inbisāt

Aldı muḫîṭ-i vüs‘atine ŧan fezā beni

4 Pîŧ u pesimde ŧayḫa-i ḫudsî-i lâ-mekān

Kendimden aldı cezbe-i rāh-ı fenā beni

5 ŧağar ‘ademle oldu ber-ā-ber vücūd-ı cūd

İndirdi ŧaḫn-ı meskenete i‘tilā beni

6 Zevķ-i ŧuhūda ermek için dīde-i niyāz

‘İd-ı ŧabāḫ-ı vuŧlata etdi fedā beni

7 Tefvîķ seniñle uğradıgım ibtilā yeter

Kim verdi böyle elleri bağılı saña beni

8 Ağustos 1939

¹¹⁰² 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 39.

mef' ulü fâ' ilâtün mef' ulü fâ' ilâtün¹¹⁰³

1 ' Āşıkçañ ehl-i ' aşkıñ şabr u qararı olmaz
İklīm-i ibtilānıñ leyl ü nehārı olmaz

2 ' Āşıkda hazz-ı nefsiñ olmaz hevāsı cārī
Ol zümreniñ yedinde hıç ihtiyārı olmaz

3 Cebr-i yürür giderler rāh-ı diyār-ı ' aşkı
Mecnūn-ı bī-şu' uruñ dār u diyārı olmaz

4 Yokdur o kār-gehde mizān u hikmet
Hayret-karīn-i ' aşkıñ üslūbu kārı olmaz

5 Her varlıgıñ hesābı mülgādır anda zīrā
Varlıkla āşinānıñ ma' şūq u yārı olmaz

6 Esrār-ı ' aşkı ancak ' āşık bilir ezelden
' Aşkıñ lisānı yoqdur zevkiñ şı' arı olmaz

7 Fevka't-ṭabī' adır ' aşk āşār-ı lā-mekānī
Tevfiq olur gönülde bāğ u bahārı olmaz

23 Teşrīn-i Sānī 1939

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün¹¹⁰⁴

1 Kendi hālimden ferāğat geldi kendimden baña
Bī-nişān olmaqla rāhat geldi kendimden baña

¹¹⁰³ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 70.

¹¹⁰⁴ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 72.

- 2 Bulmadı gönülümde sevdâ kendine cāy-ı ab l
Kendime zev-i anā' at geldi kendimden baa
- 3 Kendi āyinemde g rd m kendimi hayrānıyım
 yle bir pākize  ret geldi kendimden baa
- 4 R humu meft nu nefsi b -mialimdir benim
İbu r hān  iaret geldi kendimden baa
- 5  yle bir vādide Mecn n'ım ki zencirim hayāl
Sevdiğim dil-dārı r 'yet geldi kendimden baa
- 6 Kendi il m-i hayātım zevine erdim evet
Hep o y zden vecd u hālet geldi kendimden baa
- 7 er-i metn-i “*men 'aref*” den¹¹⁰⁵ eyleyip dersi tamām
Her fazilet her kerāmet geldi kendimden baa
- 8 Lev-i maf zumda buldum sırr-ı ' ilm-i mutlaı
Bi endiemle āyet geldi kendimden baa
- 9 i' rimi mam nına Tevfik olur hikmet refik
Bir cihān-peymā belāgat geldi kendimden baa

7 K n n-ı S n  1940

fā' ilāt n fā' ilāt n fā' ilāt n fā' il n¹¹⁰⁶

- 1  yle bir mab b-ı zibāsın ki ey re-i melek
Merkezinden ayrılır rusārıı g rse felek

¹¹⁰⁵ “Nefsini *bilen* Rabb'ini bilir” rivayetine atf vardır.

¹¹⁰⁶ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 95.

- 2 Sırr-ı ‘aşkıñ cānlı bir tefsīridir hūsnūñ senīñ
İtmez erbāb-ı ma‘ ānī naql-i dīdārında şek
- 3 Dāhil olmak isteyen bezm-i behişt-i vaḥdete
Devr-i hicrānında zevk-i vuşlatı bilmek gerek
- 4 Kıymetiñ taqdīr için Ḥallāk-ı ‘ ālem luṭf edip
Cevher-i insāna derd ü miḥneti kılmış meḥek
- 5 Gösterir yol kıble-i taḥkīke rūḥi ıztırāb
Cā‘iz olmaz vech-i Ḥaḳ’dan ğayra iḳbāl eylemek
- 6 Vaḥdet-i ‘aşkıñda bir āvāredir gönlüm gözüm
Eylemez idrāk anı ‘ ālemde hūsn-i müşterek
- 7 Eyle gel Tevfik’e hūsn-i iltifātıñ bī-dirīg
Çok zamān endīşe-i zātında çekmişdir emek

30 Kânûn-ı Sâni 1940

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün¹¹⁰⁷

- 1 Ḥaḳīkat-bīn olan erbāb-ı ‘ibretde riyā yokdur
Ḥudā’dan ğayrıda vaşf-ı kemāl ü kibriyā yokdur
- 2 İtā‘ atdir müfādı emr ü nehyiñ şer‘-i ḥikmetde
Beşerde Ḥaḳḳ’a lāyık kudret-i hūsn-i edā yokdur
- 3 Tecerrüd eylemekdir şanı insāniñ ‘alāyıkdan
Ḥarīm-i Ka‘be-i ‘ulyāda ḥattā būriyā yokdur

¹¹⁰⁷ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 104.

- 4 Ma' āṣī cālib-i ğufrān olur eṣk-i nedāmetle
Şifā-yāb olmadık dergāh-ı Hāḳ' da mübtelā yoḳdur
- 5 Revādir ḳahr u luṭfīñ cilvesi ' uṣṣāḳ nezdinde
Temāṣā-ḫāne-i vuṣlatda ṣekl-i nā-revā yoḳdur
- 6 Özünden bī-ḫaberdir ser-girān-ı bezm-i ünsiyyet
Muḫabbet kişverinde ehl-i derde āṣinā yoḳdur
- 7 Vücūduñdan ğaraż sırr-ı beḳā bi'llāhdır Tevfīḳ
Mezher-i gülşen-i vaḫdetde nīreng-i fenā yoḳdur*

16 Şubat 1940

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹⁰⁸

- 1 Yaḳ beni ey āh cevr-i inkisārım ḳalmasın
Yıḳ beni ḫāttā zemīn-i i' tibārım ḳalmasın
- 2 Öyle ser-mest-i şarāb-ı ' aşḳım Allāh'ım beni
Nūr-ı didārīñla bīdār et ḫumārım ḳalmasın
- 3 İstemem bār olduğun cismim ḫayāt-ı ' aşḳda
Geçdigim yolda degil eṣer ğubārım ḳalmasın
- 4 İsterim olsun bütün nūr-ı tecellī cānım
' Ālem-i endīşede leylim nehārım ḳalmasın
- 5 Ol benim her varlığım sen ey ziyā-yı āfitāb
Gölge icād eyleyen bir zerre varım ḳalmasın

¹¹⁰⁸ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 107.

6 Kendime gördüm ki hep olmağdadır kendim hicāb
Perde-i hicrān ey Perverdi-gārım kalmasın

7 Hep seniñle inledi Tevfik eyyām u leyāl
Senden özge ey dil-i şūrīde yārim kalmasın

22 Şubat 1940

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün¹¹⁰⁹

1 İnsān çalışıp sāha-i tecrīde gelir hep
Āhır yok olur varlığı te'bīde gelir hep

2 Kendiñden olur mevt-i muvaqqat ile āgāh
Küfrü bırakıp mağber-i tevḥīde gelir hep

3 Aldanmış ise şūret-i tekvīne nihāyet
İnkār edip ikrārını te'yīde gelir hep

4 Mağşer midir ol cem' iyet cümle ḥalāyık
Aşlında olan vaḥdeti tecdīde gelir hep

5 Bī-çāredir ol kimse ki āyātını görmez
Kendinden ulūhiyyeti teb' īde gelir hep

6 Nefsinde olan kudreti itlāf ederekden
Rūḥuñdaki ulviyyeti tebrīde gelir hep

7 Vermekte şanırmış yaşamağ zevḳini ' işyān
Cehliñ ne kadar ' umḳını temdīde gelir hep

¹¹⁰⁹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 118.

8 Tezkâr ederek ‘ âkıbet devr-i hayâtı
İdrâk anı her lahzada tehdide gelir hep

9 Tevfik eser-i nūr-ı zekâ zîr-i lebinden
Ef’ âliñi aqvâliñi tenkide gelir hep

13 Mart 1940

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün¹¹¹⁰

Ḳazı-‘ asker Muştafa ‘ İzzet Efendi’niñ Ğazeline Naḳıre

1 Derd-i ‘ aşka mübtelâ bir nây bir ben bir gönül
Hâşılı sırdır hevâ bir nây bir ben bir gönül

2 Bir nefes vermekle biñ âhiñ olur cevlân-gehi
Nâle-zen sūziş edâ bir nây bir ben bir gönül

3 Kendisinden geçdigindendir ki olmuşdur laṭif
Peşrev-i hüsn-i şadâ bir nây bir ben bir gönül

4 Bir ilâhî nağmeniñ âhengini tekrâr eder
Pür-nidâ-yı Ḳibriyâ bir nây bir ben bir gönül

5 Almamış peymâne-i iḳbâl-i ‘ âlemden naşib
Rind-i bî-dil bî-nevâ bir nây bir ben bir gönül

6 Sem‘i erbâb-ı kemâle zevḳ-i istignâ verir
Her peyâmı dil-rübâ bir nây bir ben bir gönül

¹¹¹⁰ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 133.

7 Feyz alır Tevfîk Mevlânâ Celâle'ddîn'den
Mest-i serşar-ı şafâ bir nây bir ben bir gönül
3 Mayıs 1940

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün¹¹¹¹

1 'Afv u 'aṭâ sehv ü ḥaṭâniñ zamânıdır
İcâb-ı Kibriyâ i' tirâf-ı kuşûruñ emânıdır*

2 Olmaz beşerde kudret-i te'sîr-i def' -i şer
Ḥayrîñ zuhûru 'afv-ı Ḥudâ'nıñ nişânıdır

3 Ef' âldir delâ'il-i aḥvâl-i şüretâ
Her kimse kendi ḫinetiniñ tercemânıdır

4 Nefsinde kâmil olduḡun eylerse iddi' â
Ol bâbda câhil olduḡunuñ hep beyânıdır

5 Sîmâ olur hüviyyet-i zâtiñ kitâbesi
Vicdân-ı kemâl ḥalk-ı Kerîm'in lisânıdır

6 'Arz-ı niyâza ḥak-i mezelletde yer bulur
'Aşkıñ zemîni ehl-i diliñ âsumânıdır

7 Zillet libâsı faqr ile zînet-nümâ olur
Yolcu bu yolda milk-i fenâ kârvânıdır

8 Hicrân deminde şabr u sükûn bir 'aṭıyyedir
Miḫnet tüvân-ı derd-i gamıñ imtiḫânıdır

¹¹¹¹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 161.

- 9 Tevfik siperdir 'aşk u şafâ her muşibete
'Aklıñ cünün sâha-i emn ü emânıdır

28 Haziran 1940

mef' ulü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün¹¹¹²

- 1 Dünyâda da umûru 'ibâdîñ hesâb olur
Vicdân onda çünkü su'âl ü cevâb olur
- 2 İntâk ederse bir dili Allâhu Zü'l-Celâl
Her bir beyânı menşe'-i şıdık u şavâb olur
- 3 Lâ-kây-d-ı ma' rifet olamaz zerreler bile
Göstermede hüviyyetini âfitâb olur
- 4 Zülmet cihânda gölgesidir işbu benligiñ
Kalbe girerse şâhibi maḥv u ḥarâb olur
- 5 Nûruñ delîl-i kuvvetidir 'aks eden zılâl
Haḡ sâyesinde 'ârife ḥüsn-i me'âb olur
- 6 Zıllîñ vücûdu ḥissi eder nûra âşinâ
İnsân o demde vâkıf u ḥükm-i kitâb olur
- 7 Âyât-ı leyl-i maḥva gider gelse âfitâb
Zülmet-serâ-yı ḥilḡate keşf-i hicâb olur
- 8 Tevfik olursa dîde temâşâ-yı vaḥdete
Şehr-i zamîr-i dilde 'aceb inḡılâb olur

4 Temmuz 1940

¹¹¹² 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 167.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹¹³

- 1 Ben dağı bir 'ālemim devrim hayātımdır benim
Varlığım elḥaḳ vücūd-ı kā'inātımdır benim
- 2 Bende itmişdir cemāl-i sırr-ı vaḥdet incilā
Setr eden bu āfitābı seyyi'ātımdır benim
- 3 Seyyi'ātım hep zuhūrumdur 'anāşırdan faḳaḩ
'Unşurum sermāye-i ḥüsn-i şıfātımdır benim
- 4 Ben anı tevḥide verdim eyledim maḥv u hevā
İşbu ḥālet kayd-ı şūretten berātımdır benim
- 5 “*Aḥsen-i taḳvīm*”e¹¹¹⁴ rāci' dir bütün vaşf-ı kemāl
Gösteren bu şiveyi timşāl-i zātımdır benim
- 6 Zātıma bir vaşf-ı zā'id virmek ister ma'şiyet
Şüst ü şüy-ı cürme gözyaşı Fürāt'ımdır benim
- 7 Neyleyim cürm u ḥaḩā Tevfıḩ nefsimden gelir
Māye-i aşliyye-i ḩikmet simātımdır benim

6 Ağustos 1940

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹¹⁵

- 1 'Aşḩ gūyā şı'r-i mevcūdiyyetiñ mazmūnudur
Bir 'acāyib cilvedir 'ālem anıñ meftūnudur

¹¹¹³ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 180.

¹¹¹⁴ “Biz, gerçekten insanı *en güzel bir biçimde* yarattık”, Tın 95/4.

¹¹¹⁵ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 190.

- 2 Rūḥdur gerçi bütün ḥükmüyle mā-fevḳa'l-vücūd
Diḳḳat et 'aşḳıñ esīr-i ḥükmüdür mā-dūnudur
- 3 Varlığından göz yumup geçmekledir ki ehl-i 'aşḳ
Baḥr-i tecrīdiñ 'aceb fülk-i şafa meşhūnudur
- 4 'Ārifīñ endīşesi olmuş ise dārü'l-'ayār
Ḥāşılı 'ilm ü kemālīñ gevher-i meknūnudur
- 5 'Aşḳ ile ancak olurlar lā-be's ḥalḳ-ı cedīd
Ehl-i tevḥīdiñ vücūdu sırr-ı kāf u nūnudur
- 6 Ey olan ārāyiş-i gülzār-ı icād u zuḥūr
Sendeki meşhūd olan ḥālet o sırrıñ şu'nudur¹¹¹⁶
- 7 'Ālem-i mā' nāyı Tevfīḳ eyledim geşt ü güzār
'Aşḳ-ı Ḥaḳ eşt 'ār-ı mevcūdiyyetiñ maẓmūnudur

27 Eylül 1940

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹¹⁷

- 1 Sīne-i āh-ı teḥassūr cān verir endāmiña
Gözlerim düşdü şarıldı öpmege dāmāniña
- 2 Sen nesin ey cilve-i ḥüsn-i ezel pīrāyesi
Biñ esīr-i 'aşḳ olur birden fedā hicrāniña

¹¹¹⁶ Şair burada kullandığı “şu'n” kelimesi ile ilgili olarak şu notu düşmüştür: “Şu'un kelimesiniñ zarūret-i vezn için muḥaffef şeklidir”.

¹¹¹⁷ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 193.

- 3 ‘Aşq derler bir ‘aceb hāletle olmuş rû-be-rû
Kim ki gönlün bağlamış gīsū-yı sihr-efşāniña
- 4 Ben dediñ çıkdıñ görüp kendiñde vaḥdet māyesin
Küfrü terciḥ eylediñ bilmem neden imāniña
- 5 Ġālība ḥüsnüñ tecellisi saña vermiş gurūr
Olmasaydı bāri istiğnā sebep ḥüsrāniña
- 6 Derde düşmüşdür gelen bu şaḥne-i icāda hep
Yer mi yok yā Rab bu miḥnet-ḥānede iḥsāniña
- 7 Eyleyip Tefvīk her dem Ḥaḳḳ’a tefvīz-i umūr
Ḳalbiñi āsūde ḳıldıñ āferin ‘irfāniña

25 Teşrîn-i Evvel 1940

fe‘ ilātün(fā‘ ilātün) fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün(fa‘ lün)¹¹¹⁸

- 1 Biz ki maḥlûḳlarız ḥilḳate şāḥib degiliz
Belki biz kendimize yār u muşāḥib degiliz
- 2 Ne ‘acebdır ki beden ayrı ḳalır ādemden
Ḥükm-i endīşe ile biz oña ğālib degiliz
- 3 Olmamaḳ müşkil olur dā’iye-i nefse zebūn
Zannedersin aña hem-rāh-ı münāsib degiliz
- 4 ‘Aḳl u ḥikmetle olur bünyede tedvīr-i umūr
Ḥaḳ yolunda demeyiz ehl-i mevāhib degiliz

¹¹¹⁸ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 207.

- 5 İffeti mücrîme hep hâtıra eyler iḥtâr
Düşünürsek o fenâ cānibe zāhib degiliz
- 6 Țogru yol var iken olmaz yañılıp irkilmek
Sālik-i cümle-i envā' ı mezāhib degiliz
- 7 Lā-ubālî nazarız meşreb-i rindānemize
Varlıgıñ cür'a-i nā-kāmını şārib degiliz
- 8 Mest-i 'aşkıız ki ne mey-hāne ne peymāne biliriz
Müflis-i bî-ḥazeriz merd-i muḥāsib degiliz
- 9 Elimizden ne gelir elde ne vardır Tevfîk
Biz ki maḥlûklarız ḥilḳate şāhib degiliz

19 Kânûn-ı Evvel 1940

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹¹⁹

- 1 Mā-sivādan zā'il ol ey dil zevālîñ ḳalmasıñ
'Uzlet et ağıyārdan kim i' tizālîñ ḳalmasıñ
- 2 Eyleyip tekml-i revnāḳ şem'-i bezm-ārā gibi
Şu' le-rîz-i 'ālem ol ammā zılālîñ ḳalmasıñ
- 3 Nefsîñ istihlāk edip meyl-i ḥuzūra 'āzim ol
Ol ḳadar sa'y et ki varlıḳ iḥtimālîñ ḳalmasıñ
- 4 Hışşesin alsın 'anāşır u varlıgıñdan 'āḳıbet
Sil ḥesābı gel o defterden su'ālîñ ḳalmasıñ

¹¹¹⁹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 25.

- 5 Kendiñe māl olmayan eşyāya verme dil şağın
Öyle kaydıñ geç hayālinden melāliñ kālmasıñ
- 6 Vāşıl-ı tevḥīd olup ʿālemden et nefy-i vücūd
Ḥaṭırında kimseniñ ḥattā hayāliñ kālmasıñ
- 7 Bender-i tecrīde Tefvīk etmek istersen duḡūl
Çār dīvār-ı vücūda ittişāliñ kālmasıñ

27 Haziran1926

mef ʿülü mefā ʿilü mefā ʿilü fa ʿülün¹¹²⁰

- 1 Esrār-ı dili eyledim izḥār yañıldım
Bildim de ḥaṭāmı yine tekrār yañıldım
- 2 İnsān yañılır Ḥaḡ yañılır mı bu meşeldir
İnsānlara maḥşüş bu reftār yañıldım
- 3 Her kim burada ʿaḡla uyarsa zārār eyler¹¹²¹
Ben zannederek kendimi hūşyār yañıldım
- 4 Sevdā ile her gördüğüme uyup ulaşdım
Göstermiş idi kendini dil-dār yañıldım
- 5 Ey meh seni görmekle gözüm kaldı felekde
Oldum ezeli vālih-i dīdār yañıldım

¹¹²⁰ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 39.

¹¹²¹ Bu beyit, defterde, parantez içerisinde yazılıdır ve Nefʿi'nin "Sanman ki felek devriyle şāmı seher eyler" mısrası ile başlayan gazelinden alıntıdır. Nefʿinin ilgili beyti şu şekildedir: "Tevfik refik olmayacak fāide yoktur / Her kim burada akla uyarsa zārār eyler". Bkz.: Metin Akkuş, *Nefʿi Sanatı ve Türkçe Divanı*, s. 133.

6 Ādem olayım fikri ile ğurbete düşdüm
Ādemden olan irř ile nā-çār yañıldım

7 Yā Rab baña ol āteři sen berd ü selām et
Dünyāya gelip ey ulu Ğaffār yañıldım

8 Temkīne ħalel geldi bütün āb u hevādan
Oldum heves-i nefse giriftār yañıldım

9 Tevfīķ'e edip rehber-i idrāk-i hüdāyı
Yā Rab keremiñ eyle amān yār yañıldım

13 Temmuz 1926

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün¹¹²²

1 Bizi řıķdırdılar dünyāda ammā şamı ķurtardıķ
Fesāda uymadık boyun egmedik devrānı ķurtardıķ*

2 Zamānıñ biz de gördük bir zamānlar devr-i iķbālīñ
Şamīmi ħidmet etdik bir nice insānı ķurtardıķ

3 Edildi nice 'ālim kisve-i 'ilmiyyeden tecrīd
Bize 'avn-i İlāhī oldu yāver ānı ķurtardıķ

4 Ma'āş u inti'āş icābına rām oldular anlar
Ķanā' at eyledik biz ni' met-i imānı ķurtardıķ

5 Riyākār olmadık ħaķ söyledik her mümkin olduķça
Temāyül etmedik źulm ehline vicdānı ķurtardıķ

¹¹²² 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 45.

- 6 Muḥālif şaydılar her fikr-i ‘udvāna bi-ḥāmdi’llāh
Çekildik firqa-i aḡyārdan dāmānı kırtardık
- 7 Te‘ azzuv eyleyip dīne hücūm etdi o zālimler
Kaçıp bir cānibe ḡayṣiyyet-i ‘irfānı kırtardık
- 8 Sebebler ḡadis oldu birbirine düşdü kāfirler
Ümīd oldur ki artık şavlet-i küfrānı kırtardık
- 9 Ta‘ alluḡ eyledi el-ḡaḡ irāde def‘-i tuḡyāna
Bugün Tefvīḡ emīn ol devlet-i Ḡur‘ān’ı kırtardık

17 Temmuz 1926

mef‘ ūlū fā‘ ilātū mefā‘ ilū fā‘ ilūn¹¹²³

- 1 Ḡudret olunca levḡ-i kemālāta naḡş-bend
‘İlm-i ḡadīm oldu bu āyāta naḡş-bend
- 2 Şun‘-ı ezel vücuda verip zīver-i ḡayāt
Sırr-ı zuhūru eyledi zerrāta naḡş-bend
- 3 Tefḡiddir mezāhir-i eşyāda rū-nümā
Tefḡiddir bütün bu ‘alāmāta naḡş-bend
- 4 Şaḡib-zamīr-i bezm-i vişāl ol ki ‘āşīḡān
Olmaz derūn-ı dilde ḡayālāta naḡş-bend
- 5 Meydān-ı ma‘ rifetde feres-rān olan ḡakīm
Faşş-ı ḡikemle olmadı ḡālāta naḡş-bend

¹¹²³ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 46.

6 Seyrân edip riyâz-ı maķâmâta ‘arîfîn
Hep oldular serây-ı ‘inâyâta naķş-bend

7 Gör devre-i kemâli nihâyâtı feyz edip
İrşâd ile getirdi bidâyâta naķş-bend

8 Şer‘-i şerîfe münķâd olmaķladır  arîķat*
Olmuş degil azîzân kerâmâta naķş-bend

9 Sâlik olan mürîde Tevfîķ olur tecellî
Vuşlat-ķarîn olur mu rivâyâta naķş-bend

18 Temmuz 1926

mef‘ ülü fâ‘ ilâtün mef‘ ülü fâ‘ ilâtün¹¹²⁴

1 İnsân gelir ‘ademden bu ‘âlem-i şühûda
Mümkün eder taĥat ı ol vech ile vücûda

2 Ta‘ zîm ile ĥalâyıķ me‘mürdur Ĥudâ’yâ
Âdem gibi nebâtât âmâdedir sücûda

3 Bünyân-ı ‘ademiyyet şekl-i ta‘abbüdîdir
Her ķavme oldu bir dîn elbette reh-nümûda

4 Vaĥşîleriñ de vardır bir diñ ü i‘tikâdı
Bâtil da olsa ķoymuş efkârı bir ĥudûda

5 Dînsiz olur mu insân insân olur mu dînsiz
Hiĥbir isim verilmez ol zümre-i kenûda

¹¹²⁴ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 61.

- 6 İtmez helâle ri' âyet baḡ ol ḡaram-zāde
İş ḡalmamış şanırsıñ artık bu çār-sūda
- 7 Ḥayvān gibi hevāsı taṡmīn olunmaz aşlā
Deryā-yı ibtilādır her dürlü ārzūda
- 8 Tevfīḡ saña yetişmez ' aşrıñ sūḡan-verānı
Cevlān ederse ḡāmeñ meydān-ı ḡüft ü ḡūda
- 9 ' Āḡil eder muḡayyed ātiye ḡāl-i bāli
Saḡlam ḡesāb virmek vābestedir ḡuyūda

29 Temmuz 1926

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fā' lün)¹¹²⁵

- 1 Olmayan ' aşḡ ile ālūde necātı bilemez
' Ömri bī-hūde ḡeçer zevḡ-i ḡayātı bilemez
- 2 Ḳābiliyyetde zekāda ezelī nāḡış olan
Şekl-i mi' rāc-ı ' uḡūlü derecātı bilemez
- 3 Lā-mekān seyr-i kemāl eyledi ' uşşāḡı tamām
Kimseler ḡuvvet-i ' aşḡı cezebātı bilemez
- 4 Bilemez ma' rifet aşḡābı nedir aşl-ı uşūl
Bunda a' māḡa giden ḡācc u zekātı bilemez
- 5 Şehd-i ḡikmetden olur zā' iḡā ālūd-ı şafa
Mest olan şūret ü sīretde şebātı bilemez

¹¹²⁵ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 66.

6 Mevc-i ‘ummān-ı ‘adem eylemeden cismi ğarīķ
Cān bu varlıķda olan Nil ü Fūrāt’ı bilemez

7 Baħr-i ma‘ nāda olur dürr-i ħaķīķāt Tevfīķ
Etmeyen sırr-ı şıfat gevher-i zātı bilemez

31 Temmuz 1926

mef‘ ülü fā‘ ilātün mef‘ ülü fā‘ ilātün¹¹²⁶

1 İm‘ ān eden nigāhın aħvāl-i kā’ināta
Dünyāda dīni añlar ħallāl-i müşkilāta

2 Küfrün naşībidir bu dünyāda her ħabā’is
İslām’ın ihtişāşı dürlü tayyibāta

3 Küfrü hep görürsün girdāb-ı fışķa talmış
İz‘ ānı dālālet etmiş bütün imāte

4 ‘İlm-i kemāli bilmez ħüsn-i me‘āli bilmez
İtmekde inhimākı envā‘ -ı turrehāta

5 Eglencesi ħumārdır sermāyesi desīse
Etmış vücūdu terhīn şarrāf-ı müskirāta

6 Bir laħza rūħun eyler zindān-ı tende tedħīn
İşkencedir vücūdu her vecihle ħayāta

7 Kelbler bile ederken yolundan ihtirāzı
Kāfir takāyyüd etmez necīse na‘ fināta

¹¹²⁶ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 69.

8 Zevk-i helâl-i bilmez rûhunda yok o lezzet
Et koçmayınca görmez şâyeste iltifâta

9 Küfrün cezâsıdır bu pislikdeistirâhât
Âlûde olmuş âblar her nev' i keyfiyâta

10 Tevfik Hâk'dır ancak İslâm'a nûr-bağşâ
Her dürlü mefsedetden irgürdü intihâya

2 Ağustos 1926

müstef' ilâtün müstef' ilâtün¹¹²⁷

1 Dünyâ işiyle âvâre gönlüm
Bıkdı uşandı bî-çâre gönlüm

2 Ye'siyle döndü gūyâ felekde
Eyyâmı geçmiş ezhâra gönlüm

3 Olmaz tedâvî bir şeyle aşlâ
Gelmez devâya bîmâre gönlüm

4 Geçdi bahârî devr-i hayâtîñ
Beñzer bozulmuş gülzâra gönlüm

5 Neyle açılsın olsun küşâde
Bir mağzen olmuş esrâra gönlüm

6 Diller tutuldu n'olduysa oldu
Artık gelir mi güftâra gönlüm

¹¹²⁷ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 73.

7 İzhâr okurken ‘ilm ü edebden
Hep geldi baħş-i izmâra gönlüm

8 Altında vardır bir kenz-i maħfî
Beñzer yıkılmış divâra gönlüm

9 Eyley tegâfûl yâr-ı muvâfıķ
Açmaz derûnun aġyâra gönlüm

10 Her dürlü hikmet ser-beste kaldı
Etmez cesâret izhâra gönlüm

11 Tevfik cevr ü kahr-ı felekden
Bıķdı uşandı bî-çâre gönlüm

5 Ağustos 1926

mef’ ulü fâ’ ilâtün mef’ ulü fâ’ ilâtün¹¹²⁸

1 Dünyâda biz ġarîbiz dünyâ bizim nemizdir
Seniñ benimdi demek bizim fesânemizdir

2 Eşķâl ile kıyâfet nâbûd olur nihâyet
Şûretdeki tefâvüt yokdan nişânemizdir

3 Şûrettedir bu sen ben bir iken aşl temâmen
Ķatre ile muayyen aşl-ı revânemizdir

4 Râci’ zamîri kevnîñ i’ dâm-ı mümkünâta
Farķ ile cem’ i bulmaķ âb ile dânemizdir

¹¹²⁸ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 75.

- 5 Bilinmedik ne vardır t̄a'atle ma'şiyetden
Cehle vücūd vermek 'afva bahānemizdir
- 6 Şahib olan gönülde her şey bulur bu varlık
Yokluk te'ayyünatı bilmem daha ne'mizdir
- 7 Senden saña varılmaz ey benliğinde maḥşūr
Bir yolcuyuz ki Tevfik vuşlat terānemizdir

7 Ağustos 1926

mef'ülü fā' ilātün mef'ülü fā' ilātün¹¹²⁹

- 1 Her çāreyi cihānda nā-çārlıkda buldum
Āsūdegī-i ḥālī ğam-h'arlıkda buldum
- 2 Feyz-i fütūḥ-ı ma' nā vābestedir leyāle
'İlm-i ḥuzūr-ı ḳalbi bīdārlıkda buldum
- 3 Yokdan vücūda gelmiş mevcūdu münkinātūñ
Sırr-ı vücūdu ḥālā ol varlıkda buldum
- 4 'Ārif olur sebūkbār 'āşık vücūdu bilmez
Aġyārdan ḥalāşı bī-bārlıkda buldum
- 5 Ḥalk-ı cihāna olmaz bīġāne Ḥaḳ-perestān
Vaḥdet şafāsın ancak hep yārılıkda buldum
- 6 Bilmez ġurūru nefsi dünyāda ehl-i sevdā
Zevḳ-i ḥayātı düşdüm bīmārlıkda buldum

¹¹²⁹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 89.

7 Āşar-ı ʿilmi Tevfîk maʿlûma var kıyâs et
Zerrât-ı kâʿinâtı miʿyârlıkda buldum

15 Ağustos 1926

mefʿülü mefâʿilü mefâʿilü faʿülün¹¹³⁰

1 Fikrim verip ol yâre hayâli bedel aldım
Harman şavurup deşt-i mecâzda yel aldım

2 Keskin nefes-i himmete ʿarz eyleyip endâm
Üstâd-ı hüner-perver-i maʿnâdan el aldım

3 İflâsa çıkar âhîri erbâb-ı ğmânîñ
Ol rütbeyi ben ʿaşk ile yevm-i ezel aldım

4 Herkes alamaz vazʿ-ı dîl-âşub-ı niyâzı
Âdâb-ı uşûl ile gidip ben güzel aldım

5 Sermâyesidir faqr u fenâ şanʿat-ı ʿaşkıñ
Varım verip ol şanʿata girdim temel aldım

6 Uydum revîş-i ehl-i harâbâta nihâyet
Vardım nazar-ı pîrde hüsn-i ʿamel aldım

19 Ağustos 1926

mefʿülü mefâʿilü mefâʿilü faʿülün¹¹³¹

1 Hâllâk-ı ezel çünkü bu ekvânı yaratmış
Biñ dürlü şuʿunât ile dünyâyı donatmış

¹¹³⁰ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 100.

¹¹³¹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 104.

- 2 Maḥlūka verip vaż' -ı vüçūduñca irāde
Varlıqları esrār-ı ḥayāt üstüne atmış
- 3 Pür zā'ika-i ni' met edip kudret icād
Lezzet denilen zehri bütün ḥinete katmış
- 4 Eşkāle girip lezzet-i sevdā-yı te' ayyün
Her nefsi bu ğam-ḥānede bir renge boyatmış
- 5 Nā-gāh düşüp kalmış olup mest-i ḥayālāt
Her kim ki bu vīrānede ümīd ile yatmış
- 6 Dil-dāde olan devlet-i iḳbāline dehrīñ
Farḳ etmeyerek kendisini bir pula satmış
- 7 Mes'ūd olayım der bütün aşḥāb-ı mesāġ
Bilmem ki bu 'ālemde kim ol lezzeti tatmış
- 8 Dünyāda küşād eyleyen ebvāb-ı murādı
Ol semte giden cümle güzer-gāhı kapatmış
- 9 Tefvīḳ ḥaḳīḳatde ḳanā' atle tevekkül
Evc-i şerefe uçmaḳ için iki ḳanatmış

24 Ağustos 1926

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün¹¹³²

- 1 Çıḳsın şerefiñ ister isen mihr-i münīre
Dön bende olup ḥak-i reh-i ḥazret-i pīre

¹¹³² 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 110. Mahlasını zikretmediği şiirlerindedir.

2 Ol buḡ' adadır 'ārife taḡlīd-i velāyet
Ol mertebeden ḡükm edilir ḡarḡ-ı eḡīre

3 Olmuḡ ezeli ḡudret ile ḡāke resīde
ḡākīleri āyīne eden ḡayy u ḡadīre

4 Mir'āt-ı kemālat u ḡudā ḡavḡ-ı tecellī
Te'sīr ü taḡarrufla gelir iḡbu serīre

5 'Ālemde ḡilāfetle ḡudā eyledi te'yīd
Hep ādemi aḡkām ile tedbīre debīre

6 ḡūret ki olur sūtre-i esrār-ı ḡaḡāyık
Ol yerde ḡalır ḡālib olan ḡey'-i ḡaḡīre

7 Lāhūta varır ḡū ile erbāb-ı maḡāmāt
Pīrāmen-i 'arḡ aīlara olmaḡda mesīre

8 Zāhirde ḡalır her ne ise zıll-i ebāḡil
Bir sāyedir ol māye verir tab'-ı ḡerīre

9 Yıḡār getirir cümlesini seyl-i vuḡū'āt
Bāḡī yine ḡaḡ'dır ḡörünür merd-i ḡabīre

27 Ağustos 1926

mef' ūlü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün¹¹³³

1 Dīn artırır vücūd-ı beḡerde liyāḡati
Raḡbet olursa 'ilme bulurlar sa' ādeti

¹¹³³ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 139.

- 2 Dīn olmasa idi cāmi' -i envā-ı ma' rifet
Cāmi' deki mināre bulur muydu kāmēti
- 3 Fevvāre-i şadā-yı hüdādır mināreler
Bilmez dālālet ehl-i şafā-yı ' ibādēti
- 4 Elbet parayla elde olur küfr ü ma' şiyet
Fısq u fücūr maḥv ediyor bunca şerveti
- 5 Mesdūd olunca rāh-ı hüdā zulm-i küfr ile
Gitdi zevāle memleketiñ dürlü ni' meti
- 6 Bir yerde kim teğayyür eder i' tiqād-ı nās
Taḥmīl eder o zümreye Allāh miḥneti
- 7 Düşdükce ḥalk ma' şiyete eyledi ğalā
Āsānlığa bu beldede ibdāl ' usreti
- 8 Güçlükle der-muḥāt bütün emr-i inti' āş
Bu kалаk bütün mu' āmeleniñ su'-i ' illeti
- 9 Tefvīk olur bu ' ālem-i ḥikmet-medārda
Her milletiñ şī' ārına lāyık ḥükūmeti
- 6 Teşrīn-i Evvel 1926

mef' ūlü fā' ilātün mef' ūlü fā' ilātün¹¹³⁴

- 1 Biz dil-ḥarāb-ı ' aşkız vīrānemiz bilinmez
Ser-mest-i bī-nihānız ḥum-ḥānemiz bilinmez

¹¹³⁴ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 152.

- 2 ‘Aql oynadıp oturduğ zencir-i zülfe bağlı
Yol gösterir cünuna dıvānemiz bilinmez
- 3 Mađrem yanar bu yerde vech-i ‘arūs-ı ‘aşka
Hem-đāl-i āşinadır bīđānemiz bilinmez
- 4 Müştāk-ı cānımızdır sükkān-ı bezm-i ‘ālem
Bir Şem‘ ayız ki çokđur pervānemiz bilinmez
- 5 Bizden rivāyet etmek ister đadıŐ-ı ‘aşkı
Ehl-i đayāl ammā efsānemiz bilinmez
- 6 Zāhirde perde olur ārāyiŐ buğına
Bir sirediz ki Şuret đālā nemiz bilinmez
- 7 Bu kāra çünkü nāsik ‘ađlıncadır vuđūfu
Bizler neyiz ne olduğ Şeh-dānemiz bilinmez
- 8 Geh rind-i hūŐ-yārız geh ser-girān u bī-hūŐ
Yoğ meclis āşināmız peymānemiz bilinmez
- 9 Biz ehl-i āsumānız cevfi zemīniz görsen
Bu ilde Őorma Tevfiğ kāŐānemiz bilinmez
- 4 TeŐrīn-i Sānī 1926

fe‘ ilātün mefā‘ ilün fe‘ ilün¹¹³⁵

- 1 Būlbūl olmuŐ fiđān var dilde
Bir đazīn āŐiyān var dilde

¹¹³⁵ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 153.

2 Meyl eder mi şafâ-yı gülzâra
Zevk-i seyr-i cihân var dilde

3 Eglenirse ne var ğarîbâne
Kişver-i lâ-mekân var dilde

4 Mâ-sivâ-yı Hudâ hücumunda
Burc-ı emn ü emân var dilde

5 Göz yumarlar bu zulmet-âbâda
Nûr-ı evc-i ‘ayân var dilde

6 Mâhitâb-ı derûn olur peydâ
Mihr-i Hâk’dan nişân var dilde

7 Şanki yevm-i hesâb-ı ‘uqbâdır
Maşer-i ins ü cân var dilde

8 Levh-i maḥfûzdan ‘ayân okunur
Naş-ı sırr-ı nihân var dilde

9 Naş-bendân-ı ‘aşka şor Tevfik
Hürîler var cinân var dilde

5 Teşrîn-i Sâni 1926

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün¹¹³⁶

1 İ‘tikâdımdır beni ihyâ eden cânım kadar
Varlığım ‘âlemde hep Allâh’a imânım kadar

¹¹³⁶ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 156.

- 2 Gönlümüñ arāyişi hubb-ı Resūla'llāh'dır
Sevmedim bir kimseyi dünyāda Sulţānım kadar
- 3 Çār-yār-ı Muşţafā añlar ki maqbūl-i Ĥudā
Oldular bünyān-ı cisme çār-erkānım kadar
- 4 Cümle aşşāb-ı Resūl olmuş nücūm-ı ihtidā
Anlara medyūn-ı şükrān oldum   irfānım kadar
- 5 Şer -i ğarrādır esāsı ma  rifet   alemde hep
Gösterir buţlān u haqqı nūr-ı çeşmānım kadar
- 6 Dīn-i haq vārestedir iqrārdan inkārdan
 sumān derse sezādır mihr-i tābānım kadar
- 7 Meyl eden Tevfik k fre kendini maħr m eder
  Avn-i Ĥaqq'la  cret-i k frāne ħirmānım kadar

7 Teşrīn-i Sānī 1926

mef  ul  mefā  il  mefā  il  fa  ul n¹¹³⁷

- 1 Hep sende haţā ş ret-i ħil atde haţā yo 
 yīneye ba  ħ sn-i ta i  atde haţā yo 
- 2 Telbīs ile başdan  ıkarır  dem'i İblīs
İmkānda olan şan  at u  inetde haţā yo 
- 3 Bir   arızadır şoñra gelir ta  a sekāmet
Aşla nazar et māye-i fıţratda haţā yo 

¹¹³⁷ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 164.

4 Tefrîk olunur hayr ile şer fikr ü nazarla
İnsândaki mîzân-ı ‘adâletde haṭâ yok

5 Elbette haḳâyık eder eşḳâlini izhâr
İfşâ eder esrârı kıyâfetde haṭâ yok

6 A‘ mâle göre hâkim olur hükme şitâbân
İzhâr edilen şûret-i rü‘yetde haṭâ yok

7 Da‘ vâcı eder ekseriyâ haḳḳımı zâyi‘
Gerçi diyemem şimdiki hey’etde haṭâ yok

8 Halk olmalıdır kuvvet ile haḳḳına şâhib
Kimdir diyecek zillet-i ülfetde haṭâ yok

9 Hürriyete düşmanlık olur zulme itâ‘ at
Dinsizlere izhâr-ı ‘adâvetde haṭâ yok

10 Tefvîk saña mevhibedir hüsni-ı ṭabî‘ at
Taḳsîm-i İlähî’de ‘inâyetde haṭâ yok

23 Teşrîn-i Sâni 1926

mef‘ ülü mefâ‘ ilün fa‘ ülün¹¹³⁸

1 Bir ‘âkile bir cihân verirler
Yerden gökden nişân verirler*

2 Her şeyden oḳur zebân-ı hikmet
Eşyâya bile lisân verirler

¹¹³⁸ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 165.

- 3 Her hādise bir beyānı Hāḡ'dır
Şun' -1 ezele zebān verirler
- 4 Ecsām eger cemād u nāmī
Esrārına tercemān verirler
- 5 Terkīb iledir zuḡūr-1 kevnī
Ma' cūn-1 vücūda şān verirler
- 6 Ol şān ile ' ayn olur küreyvāt
Bir zerreye de ' ayān verirler
- 7 Ḥayyizde bulur cihān vücūdu
Ol yerde vücūda cān verirler
- 8 Seyr etse de semt-i lā-mekāna
İnsāna yine mekān verirler
- 9 Bir vāḡı' adır ḡader ezelde
Ammā ki biraz zamān verirler
- 10 Eyyām ise bir ḡayāle beñzer
' Ömr-i beşere revān verirler
- 11 Eñ soñra olur vücūd lā-şey
Bu keyfiyyeti hemān verirler
- 12 Ṭālibleri şervet-i ḡayātīñ
Bu mel' abede ziyān verirler

13 Tevfik bütün bu güft u gular

Sırr-ı kaleme beyan verirler

24 Teşrin-i Sani 1926

mef' ulü fa' ilätün mef' ulü fa' ilätün¹¹³⁹

- 1 Dünyâ fesâda varmış insâna yol açıktır
Toğru giden yorulmaz Raḥmân'a yol açıktır
- 2 Bâtl cihânda belli câhil degil ḥalâyık
Nefse esir olursañ şeytâna yol açıktır
- 3 Kendin bilen hevâdan eyler ḥazer cihânda
Tâlib iseñ efendi ' irfâna yol açıktır
- 4 Taklîd eder fesâdı şehvetle nefsi ma' şüm
Her cânibe şalarsañ ḥüsrâna yol açıktır
- 5 İ' lâm-ı Haḳ nümâyân kevn ü mekânı seyr et
Tevhîd ile yürürseñ îmâna yol açıktır
- 6 Bir kıtreden çıkarmış deryâları ḥesâb et
Keşti-süvâr-ı ' ilme ' ummâna yol açıktır
- 7 Birdir vücûd-ı makşûd olmaz iki cihânda
Bu Ka' be'yi tavâf et Sübhân'a yol açıktır
- 8 Dünyâda zevk-i tâ' at cennet şafâsıdır hep
Ey reh-neverd-i' işyân nîrâna yol açıktır

¹¹³⁹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 166.

9 Hâk' dan hidâyet iste Tevfîk ola kârîniñ
Hüsârâna yol açıktır ihsâna yol açıktır

25 Teşrîn-i Sâni 1926

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹¹⁴⁰

1 Hâyâle münis oldum her nefes zevk-i liķâ buldum
Cemâl-i yâri ibķâ eyledim feyz-i beķâ buldum

2 Bütün dünyâ vü mâ-fî-hâ pezîrâ-yı fenâdır hep
Çıkıp ol âradan güyâ fenâ ender fenâ buldum

3 Hemân bir nâm u şândan âdemiñ mîr' ât-ı âşârı
Tevârûş eyleyip maḥviyyeti şândan rehâ buldum

4 Dolaşdırmaķda zencîr-i emel her şahşı ' âlemde
Kimi gördümse bu derde esîr ü mübtelâ buldum

5 Ayılmaz mest-i ser-şâr-ı şarâbı bu ḥarâbâtîñ
Kader peymâne-peymâsın faķîr ü bî-nevâ buldum

6 Yapılmaz dest-i himmetle ḥarâb-âbâd ğam aşlâ
Dolaşdım câ-be-câ her kûşesinde biñ belâ buldum

7 Ne Mecnûñlar bu şahrâda ta' alluķ dâmeniñ tutmuş
Nice Ferhâd'ı bu kûh-sârda bî-dest ü pâ buldum

8 Ne bîmârında şehristân-ı dehrîñ ' âfiyet gördüm
Ne gülzârındaki güllerde hoş-büy-ı vefâ buldum

¹¹⁴⁰ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 168.

9 Hülâşa ârzü-yı dil geçip köhne bahâr-âsâ
Derûn-ı sîne de Tevfîk bir ʿ aks-i şadâ buldum
30 Teşrîn-i Sâni 1926

mef ʿ ulü mefâ ʿ ilü mefâ ʿ ilü fa ʿ ulün¹¹⁴¹

1 Gördüm ki benim kendi hayâlimde yerim yok
Bildim ki hayâl eyleyecek bir degerim yok

2 Geldim geleli ʿ âleme şahrâ-yı ʿ ademden
Hayrân gezerim kendi özümde haberim yok

3 Gördüm dediler halk-ı cihân ʿ âkile mecnûn
Ol dâ ʿ ireye varmak için reh-güzerim yok

4 Gönlümde imiş gevher-i esrârî hayâtîñ
Ben bulmadım ol gevheri hâlâ kaderim yok

5 Bir mevcesidir baħr-i ğamîñ künbed-i gerdûn
Yüz güldürecek âdeme şâm u seherim yok

6 Kimler dayanır devrine eyyâmı leyâlîñ
ʿ Ömrüm tükenip bitmededir bir eşerim yok

7 Âyîne gibi sînemi şâf eyledim ammâ
Halvet-geh-i endîşede bir cilve-gerim yok

8 Vermiş baña Tevfîk Hudâ nağd-i me ʿ ânî
Farz et ki hesabımda benim sîm ü zerim yok

2 Mart 1927

¹¹⁴¹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 183.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹⁴²

- 1 Ğayra etmem ilticā Allāh'a gönlüm bağıdır
Ben mürīdim evliyāu'llāha gönlüm bağıdır
- 2 Bār-gāh-ı Kibriyā'dandır ümīdim rüz u şeb
Kānde olsam ol ulū dergāha gönlüm bağıdır
- 3 Mā-sivā olmaz derūn-ı dilde ašlā naqş-bend
Kıţb-ı Rabbānī cenāb-ı şāha gönlüm bağıdır
- 4 Cilve eyler nev-be-nev sīnemde feyz-i rābıta
Tā ezelden mürşid-i āgāha gönlüm bağıdır
- 5 Hāk-i pāyım Hāzret-i pīr-i mu'allā himmete
Hep anıñ gösterdiği şeh-rāha gönlüm bağıdır
- 6 Mā'rifet vādīsindir seyr ü sülūkım 'aşk ile
Vuşlat-ı cānānı istiknāha gönlüm bağıdır
- 7 İtse tūfān-ı belā Tevfīk ihāta her cihet
Ğayra etmem ilticā Allāh'a gönlüm bağıdır

28 Mart 1927/24 Ramazan 1345

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün¹¹⁴³

- 1 Nigāh-ı ḥasret-āsā dīde-i aġyārdan geçdik
Şadā-yı āh idik gūyā ki semt-i yārdan geçdik

¹¹⁴² 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 186.

¹¹⁴³ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 188.

- 2 Fezā-yı lā-mekān-ı ‘aşğa düşdük ilk menzilde
Ne dem ki ol diyāra cezbe-i dīdārdan geçdik
- 3 Bize gösterdiler hep māverā-yı hadd-i imkānı
Anıñçün ‘ālem-i şüretde istiqrārdan geçdik
- 4 Yetişmekçün mücerred lāle-zār bāğ-ı lāhūta
Cihān endīşesin ‘ālemde istismārdan geçdik
- 5 Göñül dervāzesinden seyre geldik şehir-i imkānı
Serāy-ı ‘arş-ı istiğnāda kār u bārdan geçdik
- 6 Behişt-i lā-vücūda yol bulup iqlīm-i vücūddan
Güzer-gāh-ı fenādan bender-i āşārdan geçdik
- 7 Hāqīkat sāha-i milk-i beķā bi’llāh’dır Tevfīķ
Biz ol iqlīme baħr-i ķulzüm-i esrārdan geçdik

26 Mayıs 1927

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹¹⁴⁴

- 1 Anladım sırr-ı vücūdu i‘tidāl-i ķalb ile
Bir gelir zevķ-i şuhūdu hāsbi-hāli ķalb ile
- 2 Māverā-yı ‘ālemi seyr eyledim endīşede
İnkişāf-ı veche-i gerdūn-ı mişāl-i ķalb ile
- 3 Hīkmetü’l-işrāk-ı hilķat bir toğar eyyāmdan
Mīhr-i ‘ālem-tāb-ı şubħ-ı bī-zevāl-i ķalb ile

¹¹⁴⁴ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 202.

- 4 Munṭavīdir şūret-i ʿālemde āşār-ı celāl
Cilve eyler dāʿimā nūr-ı cemāl-i ḳalb ile
- 5 Kendini izhār eder maʿmūre-i Beytü'l-Ḥarām
Seyr olur āyīne-i dārü'l-kemāl-i ḳalb ile
- 6 Sāye-bān-ı ʿarş olur gāh peçedir zīr-i ḥicāb
Başka ʿālem tarḥ eder ʿārif zılāl-ı ḳalb ile
- 7 Lā-mekān iḳlīmīniñ Tevfīḳ mäh u sālīni
Ehl-i dil idrāk eder hep irtihāl-i ḳalb ile

26 Temmuz 1927

müstefʿ ilün müstefʿ ilün müstefʿ ilün müstefʿ ilün¹¹⁴⁵

- 1 Vīrān eder erbāb-ı ʿaşḳ ābād iken dil-ḥānesin
Gözler açar hep sīneden seyretmege cānānesin
- 2 Fikr-i dilārādan olur zīb-āver-i bezm-i ḥayāl
Zīkr-i cemāl-i yār ile maʿmūr eder kāşānesin
- 3 Olmaz cefādan telḥ-kām üftāde-i ḥüsn-i ezel
Çekmiş kemāl-i şevḳ ile ʿaşḳ u vefā peymānesin
- 4 Tutmaz taʿalluḳ dāmenin ser-mest-i şahbā-yı cemāl
Ey mübtelā-yı mā-sivā sen ağla kim bīgānesin
- 5 Derler ki hep sūzān olur ehl-i muḥabbet rūz u şeb
Ol şuʿle-i şemʿ-i şafā yandırmadı pervānesin

¹¹⁴⁵ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 214.

6 Āzādedir her kıayddan mā-fi'z-zamīrin pāk eden
Küfrün ħarāb etmiş olur tevḫīd ile büt-ḫānesin

7 Zān etme kim āsūdesin dūnyā ile ālūdesin
Tevfik gör dīvānesiñ evzā' -ı aḫrārānesin

24 Ağustos 1927

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹⁴⁶

1 İ' tibār etdikce ḫalkā i' tibārım kıalmadı

Mā-sivāya mübtelā oldum kıarārım kıalmadı

2 Sā' at-i eyyāma uydursam dedim refārım

Hem o sā' at düşdü elden hem ' ayārım kıalmadı

3 Ehl-i dil bezminde gördüm ma' rifet peymānesin

Ben o meyden kıatre nūş etdim ḫumārım kıalmadı

4 Verdiler āteş-i bir elden şunup bünyānıma

Öyle yandım ki yerim ḫattā ğubārım kıalmadı

5 Māverā-yı ' ālem-i idrāke oldu rū-be-rāh

Şubḫ u şāmı neyleyim leyl ü nehārım kıalmadı

6 Bir ḫayātıñ kim hevādır māderi yokdur beķā

Ben beķā buldum şu dem ki rūzigārım kıalmadı

7 Müflis-i bāb-ı rızā olmaķ yeter Tevfik baña

Fārīgim kıayd-ı ta' arrüfden diyārım kıalmadı

2 Eylül 1927

¹¹⁴⁶ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 217.

mef' ulü fâ' ilâtün mef' ulü fâ' ilâtün¹¹⁴⁷

- 1 ' Ālem şandır ki insan icād-ı şan' at eyler
Yâ şan' atı kemāle işāle himmet eyler
- 2 Etmekdedir tezāyüd hālā o şun' u icād
Āşār-ı ' aql u fikri ğarķ-āb-ı hayret eyler
- 3 ' Ārif olan kemāl-i ef' āl-i Kibriyā'ya
Bu perde-i şuverden ol şanı rü'yet eyler
- 4 Taḥķik-i emr-i ḥādiş elbet eder tenāhī
Maḥdūd olur taşavvur ḥadde nihāyet eyler
- 5 Bu feyz-i lā-tenāhī māhiyyet-i beşerde
Zan etme kim ṭabī' i icrā-yı ' ādet eyler
- 6 Nev' -i beşer vücūd-ı kevnīñ nazīmidir hep
Her ne zuhūr ederse anı bu ālet eyler
- 7 Gūyā zemīne beñzer şun' -ı ezel-i ḥalāyık
İcād-ı şun' a andan hep aḥz-ı kuvvet eyler
- 8 Yāḥūd Ḥudā-yı ' ālem icād için şanāyī'
Ehl-i hūner elinden izhār-ı kudret eyler
- 9 Şeh-rāh-ı ma' rifetde heyecān edip ṭabāyī'
Meydān-ı intişāra vaz' -ı ḥaķikāt eyler

---

¹¹⁴⁷ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 220.

10 Gör şan' at-ı Hudâ'yı Tevfik her eşerde

Hağ aşinâ-yı Zâta izhâr-ı şüret eyler

7 Teşrîn-i Sâni 1927

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün¹¹⁴⁸

Dergâh-ı Pîr' de Hâlâ Post-nişîn-i İrşâd olan

Bolulu Şeyh İbrâhîm Efendi Hâzretlerine Nazîredir¹¹⁴⁹

1 Ey gönül gülzâr-ı aşkı gördün efgân eyledin

Olmadan âsûde ahvâlim perîşân eyledin

Varım aldın eyleyip izhâr-ı âşâr-ı celâl

Yoğlugum envâr-ı dîdârında pinhân eyledin¹¹⁵⁰

2 Sendedir keyfîyyet-i esrâr-ı âlem ser-te-ser

Sendedir sermâye-i icâd-ı âdem ser-te-ser

Sendedir taşvîr-i mir'ât-i mükerrerem ser-te-ser

Güyyâ ol şürete taṭbîk-i ebdân eyledin

3 Her ne var mevcûd ol şüretde bulmuşdur fenâ

Kim fenâ-yı Hağ'dan olmaz zerre ümmîd-i rehâ

¹¹⁴⁸ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 9.

¹¹⁴⁹ Bu şiir İbrahim Şevki Efendi'nin "Hasretinle sevdiğim aklım perîşân eyledin / Firkatinle bu dili yaktıkça sûzân eyledin" matlalı şiirine naziredir. İbrahim Şevki Efendi (1834-1897), Boluludur. Medrese eğitiminin ardından Bolu Müftüsü Sıbgatullah Efendi'den dinî ilimler öğrenmiştir. Ayrıca önce Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'ye intisap etmiş, onun vefatından sonra da İbrahim Hilmi Efendi'ye bağlanmıştır. Kastamonu'da Pîr Şabân-ı Velî Dergâhı'nın Şeyhi Said Efendi'nin vefatından sonra oğlu Atullah (Armay) Efendi çok küçük yaşta olduğu için tekke bir süre post-nişinsiz kalmıştır. Bunun üzerine dönemin Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın aracılığıyla İbrahim Şevki Efendi, Bolu'dan getirilip Şeyh Şaban Veli Tekkesi postuna oturtulmuştur İbrahim Şevki Efendi, Said Efendi'nin oğlu Atullah Efendi'yi yetiştirmiş; Çerkeşli Halil Efendi de dâhil olmak üzere beş kişiye icazet vermiştir. Yaklaşık yedi yıl Şeyh Şaban Veli Dergâhı'nda post-nişinlik vazifesinde bulunan İbrahim Şevki Efendi, 5 Mart 1897 tarihinde 63 yaşında vefat etmiştir. Kabri bugün, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi'nin arka kapısı yanında yer almaktadır. Mutasavvıf bir şair olan İbrahim Şevki Efendi'nin tasavvuf muhtevalı şiirlerden oluşan bir Divân'ı ve Kenz-i Mahfî adlı bir tefsiri bulunmaktadır. Bkz.: Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* 1-5, haz.: Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz, c. 4, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 49-50; Esmâ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya 2007, s. 191; Vahit Göktepe, "Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 26, 2011/1, s. 146; Fahri Maden, Mustafa Egilmez, "XIX. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 42, Aralık 2014, s. 54.

¹¹⁵⁰ Defterde "eyledim" yazılıdır. Redife uygun olarak "eyledin" şeklinde düzeltilmiştir.

Olduñ ol āyīneden ʿālemde bir ʿibret-nümā
Yoħsa ẓan etmem ki sen ħüsnüñ nümāyān eylediñ

- 4 Bende-i bī-pā vü ser Tevfīk'e ŧevk-i vaşl-ı yār
Verdi peyrev olmağ için bir ʿazīze iktidār
Ĥāme-rān olsak da ey dil levħ-i ʿaşka aşikār
Kılllet-i idrākiñi bildim ki i' lān eylediñ

1 Ağustos sene 310 / 1312/13 Ağustos 1894

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹⁵¹

- 1 Ben miyim ey ğonca-i ra' nā saña ħayrān olan
Ben miyim ey bülbül-i ŧeydā sana ħayrān olan
- 2 Defter-i icāddan āzāde ħaydın sildiler
Ben miyim ey Yūsuf-ı ma' nā saña ħayrān olan
- 3 ʿĀleme bir başka te' sīr-i tecellī eylediñ
Ben miyim ey nüŧħa-i kübrā saña ħayrān olan
- 4 Sende olmuş hey'et-i kübrā-yı ʿālem münṭavī
Ben miyim ey ħāmet-i bālā saña ħayrān olan
- 5 Her teħayyül başka bir revnağ verir ruħsārīña
Ben miyim ey ŧūret-i zībā saña ħayrān olan
- 6 Etmedin ħağķıyla bir keyfiyetiñle inkişāf
Ben miyim ey ʿālem-i ħulyā saña ħayrān olan

¹¹⁵¹ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 33.

7  Alemler etmekte ser-germ-i hayret d im 
Ben miyim ey kubbe-i h dr  sa a hayr n olan
27 A ustos 311/8 Eyl l 1895

mef  l  mef  il  mef  il  fa  l n¹¹⁵²

1 C n n ile hem-halvet olup ma rem olaydım
Halvet-geh-i va lnda a a tev'em olaydım

2  g  -i vi alinde  afa- ver olurdum
G lz r-1 cem linde eger  bnem olaydım

3 Leb-r z idi c m-1 emelim g l en-i  amda
Ben  onca gibi mu terem  alem olaydım

4 Benden de zuh r eyler idi t fl-1 sa  adet
Mi r b-1 tecerr dde eger Meryem olaydım

5 Tefvik'le  azm eyler idim h ld-1 ber ne
Fers de  ub r-1  adem-i  dem olaydım

9 K n n-1 Evvel 311/1313/ 21Aralık 1895

fe  il t n(f  il t n) fe  il t n fe  il t n fe  il n(fa  l n)¹¹⁵³

1 T r-i  amze le ba a eyledi i y ra yeter
Bu  adar cevr   cef  ben gibi b m ra yeter

2 Yeti ir haftada bir  arz-1 cem l eyler ise
Bu  adar  afv u  a    nk  g neh-k ra yeter

¹¹⁵² 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 36.

¹¹⁵³ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 38.

- 3 Şıdķ u iħlāşla sevmekde ķuşūrum yokdur
Sevdiğim ħidmet-i nāçiz ise de yāra yeter
- 4 Şem‘ a-i ķalbi sönük şubħa dek eyler tesbīħ
Çekdiği bār-ı belā eylediği zāra yeter
- 5 Baķma sen zāhide çıķsın mele‘ -i a‘ lāya
Gökde ħāzır aña her aħter-i seyyāre yeter
- 6 ‘ Aşķla sālİK-i şeh-rāħ-ı muħabbet oldum
Bu gidiş ile giden cānib-i Ğaffār’a yeter
- 7 Eyle yā Rab beni Tevfıķ’e muķārin her dem
Çünkü aşķāb-ı hüdā Aħmed-i Muħtār’a yeter

5 Kānūn-ı Evvel 311/1313/17 Aralık 1895

fā‘ ilātūn fā‘ ilātūn fā‘ ilūn¹¹⁵⁴

Şūfiyāne Bir Ğazel

- 1 Ben ki insānım o şāhiñ dūnuyum
Āyet-i ruħsārınıñ maźmūnuyum
- 2 Ĥāl ü ħissiyātım andan mūncelī
Kūllyātımla anıñ meftūnuyum
- 3 Sırr-ı mir‘āt-ı ħaķāyıķdır vücūd
Ben vücūdum dürrünüñ meknūnuyum

¹¹⁵⁴ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 40.

4 Pertev-i nūr-ı tecellīdir zuhūr
Ol zuhūra vaqt-i vehm merhūnuyum

5 Gevher-i Tevfīk-i genc-i vaḥdetim
Gerçi baḥr-i “kūn fe kān” iñ nūnuyum

7 Kânûn-ı Sâni 311/313/19 Ocak 1895

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün¹¹⁵⁵

1 Mesîhâ cân bulur şehd-i lebiñ feyz-âver olduḡça
Cihân bâkî olur ḡāk-i deriñ cân-perver olduḡça

2 Ḥaḡīkat rūḡ-ı lâ-yefnâ cemâliñden ‘ibâretdir
Şuver-peymâ olur mir‘ât-ı ‘âlem maḡzar olduḡça

3 Şu‘ûnât u ilâhiyyâta mecrâ-yı tecellīdir
Zebân-ı ḡâme na‘t-ı pāk-i yârda maşdar olduḡça

4 Göñül ‘âlemlerinde şubḡ-ı sevdâ pertev-efşândır
Gülistân-ı vişâliñ nev-nihâli dil-ber olduḡça

5 Nazar peymâne-i bezm-i kemâl-efrüz-ı vaḥdetdir
Sirişk-i ḡâbiliyyet âb-rû-yı gevher olduḡça

6 Olur bir lahẓada Cibrîl ile hem Sidre-i iḡbâl
Bu yolda ‘ârife biñ tecellî yâver olduḡça

7 Kitâb-ı ma‘rifet ehl-i dile âsân olur Tevfīk
Hemân dibâce-i ‘ilm-i muḡabbet ezber olduḡça

1 Nisan 312/13 Nisan 1896

¹¹⁵⁵ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 56.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹⁵⁶

Şimdi 'arif şanma kim Şeh-nāme-i esrār okur

Devre girmiş dā'imā gülbāng-ı istiğfār okur

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün¹¹⁵⁷

Ƙıt' a¹¹⁵⁸

Ey dil bu ħarābatda āgāh bulunmaz¹¹⁵⁹

Her ħāne-i vīrānede Allāh bulunmaz

İsterseñ eger bār-geh-i dilde fütūhı

Ol bende dergāh-ı mu'allā-yı Naşūhī

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün¹¹⁶⁰

1 Şabā şol dem ki sürĥ-verdden ħarĥ-ı zemīn eyler

Gelip güleşende bülbülleri seĥer vaĥti enīn eyler

2 Ĥaĥīĥat cām u mey zehrāb u gām-pīrā iken sākī

Ele aldıkça şahbāyı şarāb-ı engübīn eyler¹¹⁶¹

3 Bu gün bezm-i vişālīñ cur' a-i nā-çizi ' uĥbāda¹¹⁶²

Vücūdum āteş-i cān-sūz-ı ĥasretten emīn eyler¹¹⁶³

¹¹⁵⁶ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 98.

¹¹⁵⁷ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 63.

Mehmet Tevfik Efendî "kıt'a" olarak adlandırdığı, iki beyitten oluşan, yukarıdaki manzûmesini Nasûhî Dergâhı'na göndermiştir. (Bkz.: 06 Mil Yz-A 9962-6, V.13b) Şeyh Mustafa Zekâyî'nin Nasûhî türbesinin girişindeki kitabede yer alan müfredini hatırlatmaktadır. Nasûhî Dergâhı'nın girişindeki kitabede Şeyh Mustafa Zekâyî'ye ait beyit şu şekildedir: " Makâm-ı evliyâdır menba'-ı feyz-i futûhîdir /Edeble dâhil ol sūfî bu dergâh-ı Nasûhî'dir". Şabânî meşâyihından olan Mustafa Zekâyî'nin bu beytinin ikinci mısrası Hüseyin Vassâf Bey ve Ahmed Remzi Dede tarafından tazmin edilmek sûretiyle de tahmis edilmiştir. (Bkz.: Üsküdarlı Mehmet Nasûhî Halvetî, *Seyr-i Sülûk Mektupları-Mürâselât*, haz.: Mustafa Tatçı, Abdülmecit İslamoğlu, H Yayınları, İstanbul 2017, ss. 40-42.) Ayrıca bkz.: Serhan Alkan İspirli, *Şeyh Mustafa Zekâyî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Atatürk Üniversitesi SBE, YL Tezi, Erzurum 1993.

¹¹⁵⁸ Nazm.

¹¹⁵⁹ dil bu ħarābatda āgāh: ey ' aşık ĥayret-zede dil-ĥāh, 06 Mil Yz A 9962-6, V.13b.

¹¹⁶⁰ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 118; 06 Mil Yz 9962-11, s. 42.

¹¹⁶¹ Ele aldıkça şahbāyı: Añı alsa ele bir dem, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 42.

¹¹⁶² Bu gün bezm-i vişālīñ cur' a-i nā-çizi ' uĥbāda: Erişse bezm-i vaşla sâ'at-i yek-rûze-i ' ömrüm, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 42.

4 H̄ayālī neş'e-yāb olduḡa gönlüm şehd-i la'liñden
Beni bir başka ḡalet dā'imā vaḡdet-güzīn eyler

5 Temāşā-yı cemālīñ öldürür iḡyā eder her dem¹¹⁶⁴
H̄ayālīñ 'āşık-ı nā-şadı dīl-şād u ḡazīn eyler

6 Tecerrüd eyleyip būd u ne-būd dehrden Tevfīḡ
Ḥakīkat 'ālemin seyr eyleyen tecdīd-i dīn eyler¹¹⁶⁵

fi 22 Kânûn-ı Sâni sene 311/4 Aralık 1895

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün¹¹⁶⁶

1 Göñül terkīb-i feyz-i 'aşḡ u sevdānıñ me'ālīdir
Emel bezm-i behişt-āsā-yı vaşlıñ ḡasbiḡalīdir

2 Elem hicrān ü ḡam ḡurbetdedir erbāb-ı sevdāya
Vücūd-ı bār-ı aḡyār ālet-i ḡüzn ü melālīdir

3 Esīr-i nāz u şiven olduḡum günden beri bildim
Füsūn-ı 'işve hep ol nūr-ı maḡzīñ infi'ālīdir

4 Derūna başka bir ḡalet gelir şevḡ-i vişāliyle
Şu'un-ı ma'nevī iḡlīm-i sevdāda ḡayālīdir

---

¹¹⁶³ Vücūdu: Vücūdum, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 42.

¹¹⁶⁴ Her dem: zīrā, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 42.

¹¹⁶⁵ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 42'de şairin mahlasının geḡtiḡi bu beyitten sonra Neml sūresi 27/16. Ayetden iktibas bulunan şöyle bir beyit daha yer almaktadır:

*İşitdim bir münādī cānib-i "hestī-i muḡlaḡ"dan
Nidā-yı cān-fezā-yı "zālike'l-fazlu'l-mübīn" eyler*

¹¹⁶⁶ Sûfizāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 120; Bu şiirde mahlası geḡmemektedir.

5 Bilinmez keşf olunmaz kabz u başı ‘ âlem-i ‘ aşkıñ
Bunuñ fevķinde söz erbâb-ı vehmiñ ķıl u ķalidir

fi 3 Mart sene 312/15 Mart 1896

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün¹¹⁶⁷

1 Şol göñül kim anda envâr-ı tecelliyât olur
Rü‘yet-i dîdâr-ı Hâķķ’a her zamân mir’ât olur

2 Naķş-ı şüret çeşm-i Hâķ-bînâ için olmaz hiçâb¹¹⁶⁸

Zerreler işbât-ı Zât-ı Hâķ için âyât olur

3 Hatt u hâl ey dil sivâ-yı veche-i dil-dârdır
Şâha-i beyt-i İlâhî menşe-i hâlât olur¹¹⁶⁹

4 Cezbe-i râh-ı mecâziden olup gerden-firâz¹¹⁷⁰
Ķâlb-i merdân-ı Hudâ meclâ-yı ilhâmât olur

5 Her reh-i nâ-refteye ‘ azm eylesem Tevfîķ-i Hâķ
İnķişâf-ı ‘ âlem-i ma‘ nâ için mişkât olur

fi 20 Nisan sene 313/ 2 Mayıs 1897

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün¹¹⁷¹

1 Göñül jeng-i sivâdan müncelî mir’ât-ı ‘ âlidir
Derûnu hîkmet ü esrâr u ilhâm ile mâlidir

¹¹⁶⁷ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 121; 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 66.

¹¹⁶⁸ olmaz hiçâb: olmaz kayd u bend, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 66.

¹¹⁶⁹ menşe-i hâlât: ‘ aceb hâlât, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 66.

¹¹⁷⁰ olup gerden-firâz: olur vâreste hep, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 66.

¹¹⁷¹ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 122; 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 52.

2 Olunca ŧeŧ cihetden münkeŧif envār-ı didārın
Zebān-ı ehl-i ma' nā “semme vechu'l-lāh”ı¹¹⁷² tālīdir

3 Buyur ey nūr-ı maḥz-ı ma' rifet ŧimdi nümāyān ol
Zalām-ı mā-sivādan 'ālem-i tevḥīd ḥālīdir¹¹⁷³

4 Vücūd iḳlīmine olmuş ḥüküm-fermā-yı istiḡnā
Muḥabbet tā ezelden taḥt-gāh-ı dilde vālīdir

5 İćenler bezm-i ma' nā Kevşer'inden cām-ı Haḳ Tevfīḳ
Miyān-ı ŧuret ü taḥḳīḳa eriŧmiŧ lāubālīdir

fi 4 Mart sene 312/16 Mart 1896

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹⁷⁴

1 Devr-i 'ālem her zamān ma' kūs u ḡām peymā mıdır
Yā baña 'ömrümce nā-sāz u elem-fersā mıdır

2 Gözlerim gül-gün bir sāḡar zebānım lāl hem
Zād u nānım bir perī-rū dilberin ālāmıdır

3 Sāḳiyā bir mest-i ḥāk-ālūd u bī-hūşum ki ben
Gördüğüm dünyā mı bilmem 'ālem-i ḥulyā mıdır

4 Öyle bir rindim ki bilmem kūşe-i mey-ḥānede
İçdiğim ḥün-ı ciger mi çekdiğim ŧahbā mıdır

¹¹⁷² Zebān-ı ehl-i ma' nā “semme vechu'llāh”ı: Dem-ā-dem sırr-ı “subḥānellezī esrā”yı, 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 52; “...fe **semme vechu'llāh: ...Allah'ın yüzü oradadır**”, Bakara 2/115.

¹¹⁷³ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 52'de üçüncü ve dördüncü beyitlerin yerlerinde deḡişiklik mevcuttur.

¹¹⁷⁴ Sûfizāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 123.

- 5 Neyse al Manşūr'u muṭrib bul qarārı işte dār
‘ Āşıkān ber-dār olur devrān-ı Mevlānā mıdır
- 6 Nūr-ı cān tennūr-ı āteş-fāma girmiş devr eder
Şahne-i eşvākda ol cān pā-ber-cā mıdır
- 7 Cām-ı feyz-i Meşnevī Seb‘ u’l-meşānī eylemiş
Sözleriñ Tevfik bezm-efrüz-ı istiğnā mıdır

fi 6 Nisan sene 1312/18 Nisan 1896

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹¹⁷⁵

Biz ki dil-hūnuz felekden beşş-i şekvā etmeyiz
Cānımız yandıķca şabr eyler hemān bir āh diriz
Ġayra ašlā intisāb etmez recāya gitmeyiz
Her neye muḥtāc isek Ḥaķ’dan diler Allāh diriz

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹¹⁷⁶

- 1 Ādemiz biz ravza-i ma‘ mūra girmiş çıķmışız
Tütüyāyız çeşm-i cān hūra girmiş çıķmışız
- 2 Gerçi biz anķā-yı ‘ ālem āşināyız bir zamān
Lāne-i zulmet-ķarīn-i mūra girmiş çıķmışız
- 3 Ķandehār-ı ma‘ rifet olsa n’ola iķlīm-i dil
Biz sevād-ı kişver-i Lāhūr’a girmiş çıķmışız
- 4 Yek-nazarda keşf-i esrār eyleriz her sīneden
Biz hezārān dīde-i maḥmūra girmiş çıķmışız

¹¹⁷⁵ a.g.e, s. 125.

¹¹⁷⁶ Sûfizāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 125.

- 5 Hîre-sâz-ı ‘ayn-ı ‘âlemdir midâd-ı kıl-ı ter
Bedr-i eflâk-i kemâliz nûra girmiş çıkmışız
- 6 Öyle mazmûnız ki şeh beyt-i me‘âlî teşnedir
Şanmayîñ her mışra‘-ı meşhûra girmiş çıkmışız
- 7 Sûziş-i edvârımız devrâna şevk-i tām olur
Mevlevîyiz ‘aşkla tennûra girmiş çıkmışız
- 8 Kâtresi Tevfîk olur baħr-i Celâl’e rû-be-râh
Cûy-bâr-ı hikmetiz deycûra girmiş çıkmışız

fi 18 Teşrîn-i Evvel 320/31 Ekim 1904

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün¹¹⁷⁷

- 1 Gönül ‘ayne’l-yaķın-ı ma‘rifet ister hayâl etmez
Hayâle reng vermez öyle tebdîl-i me‘âl etmez
- 2 Temâşâ-yı Cemâl’e şaħne-i mir‘ât olur ‘âşık
Hiçâb-ı farķa girmez hisbe-cûy-ı ittişâl etmez
- 3 Olur vahdet-nümâ varlıkda birlik gösterip cânân
Bulur kendinde ‘âşık şekl-i cânânı su‘âl etmez
- 4 Kemâli ehl-i ‘aşkıñ yâri pinhân eylemek dilde
Anıñçün ‘ârif-i âgâh izhâr-ı kemâl etmez
- 5 Mücerred âsitân-ı fakra olmuş dîde-bân Tefvîk
Derûnun cilve-gâh-ı mâ-sivâ-yı Zü’l-Celâl etmez

fi 18 Ağustos sene 311/30 Ağustos 1895

¹¹⁷⁷ Sûfizâde Mehmet Tefvîk, *Hulviyyât*, ss. 126-127.

mefā' ilün fe' ilätün mefā' ilün fe' ilün(fa' lün)

Uyup hevāya Hudā'dan ederse kim i' rāz¹¹⁷⁸

Ceħime girmeden eyler ' azābı istiķrāz

Eder vücūdu sücūd-ı niyāz-ı Hāķ itfā

Türāba düşmese sönmez bu āteşñ enķāz

fā' ilätün fā' ilätün fā' ilätün fā' ilün¹¹⁷⁹

1 Āşikār olsun da gör icād-ı eşyādan ğarāz

Ey dil olmaz gerçi maşnū'āt-ı Mevlā'dan ğarāz

2 Var olan bir varlığıñ burhānıdır her vechile

Hep aña irşād içindir maħv u ifnādan ğarāz

3 Ma'rifetdir 'ālem-i vaħdetde kālā-yı kemāl

Muħkem tenzilde *tezyid-i "ħüsne"*dan¹¹⁸⁰ ğarāz

4 Sine-i Mūsā'yı germā-germ edip eşvāķ ile

Bir tecellīdir şühūd-ı Tūr-ı Sīnā'dan ğarāz

5 Hāķķ'ı bilmek isteyen bilmek gerekdir kendini

Bir hāķīķatdır bu müşkil-ter mu'ammādan ğarāz

6 Farķ nā-peydā olup keşret olur vaħdet-nümā

Mürtefi' olsa derün-ı teng-i dünyādan ğarāz

7 Olmasın Tevfik tekşir-i sevād-ı ķil u ķāl

Defter-i 'āmāliñi terkīb ü imlādan ğarāz

fi 27 Ağustos sene 311/8 Eylül 1895

¹¹⁷⁸ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 141.

¹¹⁷⁹ a.y.

¹¹⁸⁰ "Güzel iş yapanlara *daha güzeli vebir de fazlası* vardır", Yûnus 10/26.

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹¹⁸¹

1 Olup der-bân-ı dil vuşlat sarâyın eyle cā ḥāfız
Başiret perdesin aç virdiñ olsun dilde yā Ḥāfız

2 Gelür tevḥîd aḳsâ-yı kulüb-ı ehl-i imāna
Olur ḥükm-i Kitāb u Sünnet'i etmek edā ḥāfız

3 Saḳîmiñ müstaḳîmiñ şāhid-i ef' āli mevcūdāt
Bize kāfi delil olmak için işte "şadā ḥāfız"¹¹⁸²

4 Tevekkül bir muḥîti-bî-girāndır anda keştî-bân
Ḥudā'dır çünkü olmaz fülk-i kārı nāḥudā ḥāfız

5 Ta' allüm evvelā lāzım gelir ta' lîm için Tefvîḳ
Ḳırā'at mümkün olmaz olmadıkça ibtidā ḥāfız

10 Teşrîn-i Sâni sene 326/23 Kasım 1910

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹¹⁸³

Görüp āşâr-ı tevḥîd gönüller olmalı kâni'
Meh-i tâbânı resm etmekle olmaz ay gibi lâmi'
Bu bir taḳlîddir taḥḳîke irmek lāzım olduğça
Miyân-ı farḳ ile furḳân-ı fikr olmak gerek cāmi'

fâ' ilātün fâ' ilātün fâ' ilün(fâ' lün)

Ḥāḳḳ'a vāşıl olan ehlu'llāha¹¹⁸⁴

Denilir sinn-i kemāle bâliḡ

¹¹⁸¹ Sûfizâde Mehmet Tefvîk, *Hulviyyât*, s. 142.

¹¹⁸² Mehmet Tefvîk Efendi, terkinin bu şekilde kullanımı ile ilgili olarak, o dönemde yeni icad edilmiş ses kayıt cihazlarını kastederek şu notu düşmüştür: "Ḥāfız-ı şadā demektir; yeni icad edilmiş bir âlet".

¹¹⁸³ Sûfizâde Mehmet Tefvîk, *Hulviyyât*, s. 143.

¹¹⁸⁴ Sûfizâde Mehmet Tefvîk, *Hulviyyât*, s. 144.

Er olan bālīg olur elbette
Olup endīşe-i sivādan fāriğ

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹⁸⁵

- 1 Sīnesin tevḥīd ile dervīş ederse dāğ dāğ
Nev-küşāde cennet-i dīdār derler işbu bāğ
- 2 Bāğ-ı Rıdvan'ın taleb-kārı bu miḥnet-ḥānede
Dest ü pā-yı himmete etmez ğam-ı dünyāyı bağ
- 3 Maḥrem-i ḥalvet-serāy-ı vaḥdet olmak isteyen
Cān u dilden mülk ü mālı etmeli elbet ferāğ
- 4 Tālib-i dünyāya yoğdur feyz-i Mevlā'dan naşīb
Lāşe-ḥār-ı vādī-yi hicrān olur mānend-i zāğ
- 5 Der-geh-i Ḥaḳḳ'a teveccüh ile Tevfīk her zamān
Ḥaḳ kelāmı istiyorsan “*festemi*”^{1186c} *hazā belāğ*”¹¹⁸⁷

fi 9 Teşrîn-i Sâni sene 326/22 Kasım 1910

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹⁸⁸

- 1 Kimse sa'y etmekle olmaz bāb-ı lütfuñda ḥarīf
Kıl kerem 'afv it 'ināyet eyle geldim yā Laṭīf
- 2 Mihrine dil bağlayan mesrūr ola lāyık budur
Ḥüsn ile mümtāz olan maḥbūblar olmaz 'anīf

¹¹⁸⁵ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 144.

¹¹⁸⁶ “*İşit/dinle*”, A'raf 7/204.

¹¹⁸⁷ “*Bu tebliğdir, duyurmaktır*”, Yâsîn 36/17.

¹¹⁸⁸ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 146.

- 3 Cezbe-i ullāb-ı gīsū-yı perīṣānīñ bütün
Eylemiş uṣṣāķı Şeh-rāh-ı Celāl’inde redīf
- 4 Zād-ı miḥnet bağlayup derde olur ablaķ-süvār
Āsitānında belāya ehl-i dil olmuş elīf
- 5 Vaz’ -ı küstāḥāneden Tevfik’i etme telḥ-ķām
Derd-mendiñ bir Őadāķat-perveriñdir ey Őerīf

fi 5 Teṣrīn-i Sānī sene 326/18 Kasım 1910

mef’ ūlū mefā’ ilū mefā’ ilū fa’ ūlün¹¹⁸⁹

İnsān bulamaz istedigini kendine lāyık

Maḥlab ezeli olmalı taķdīre muvāfık

mefā’ ilün fe’ ilātün mefā’ ilün fe’ ilün(fa’ lün)¹¹⁹⁰

Ne ķayd-ı Őān u Şeref tut ne derd-i ‘ ālem çek

Ne tār-ı zülfe esīr ol ne ķıl ķadar ğam çek

Temām eder mi Őanırsıñ bu faṣlı ṭanbūru

Ne rinde peyrev-i bezm ol ne “hūṣ der-dem” çek

fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilün¹¹⁹¹

- 1 Cilve-gāh-ı pertev-i ‘ aṣķım bu bir ‘ ālem degil
‘ Ālem-i ‘ aṣķım behiṣt-i zā’il-i Ādem degil

¹¹⁸⁹ Sūfizāde Mehmet Tefik, *Hulviyyāt*, s. 146.

¹¹⁹⁰ Sūfizāde Mehmet Tefik, *Hulviyyāt*, s. 147.

¹¹⁹¹ a.g.e, s. 154.

2 Muhteremdir on sekiz biñ ‘ālemiñ sükkānına
Bir harem ki mā-sivā-yı zāt-ı Hāḡ maḡrem degil

3 Oldu maḡtūm-ı nübüvvet şadrı tıtdı ‘ālemi
Nāfiz-i emr-i Süleymān yoḡsa ol ḡātem degil

4 Her nefes eyler te‘ālī rūḡ-ı aşḡāb-ı kemāl
Ḥāḡ-sār olsa vücūd-ı müste‘ārı ḡam degil

5 Vuşlat-ı dil-dār olur ancaḡ devā-yı derd-i dil
Etdigim Tefvīḡ bir terkīb bir merhem degil

19 Teşrîn-i Evvel 318/1 Kasım 1902

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün
‘Ālem-i idrākde seyrān edip ḡalb-i selīm¹¹⁹²
Tūr-ı tevḡid ü tecelliyāta olmuşdur Kelīm

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün¹¹⁹³

1 Şarāb-ı la‘l-i yārı bir görenler āb-ı Kevşer’le
Ḳıyās etmiş olurlar ḡıymet-i yāḡūtu gevherle

2 Cemāl-i yārdır sırr-ı “*saḡāhum Rabbūhum*”¹¹⁹⁴ ‘uşşāḡ
Ḥumār-ālūd olurlar zevḡ-i şahbā-yı muḡahharla

3 Bırāḡmaz dilde āşār-ı ta‘alluḡ ‘aşḡ-ı te‘şīri
Görülmez şūret-i maḡlūb mir‘āt-ı mükedderle

¹¹⁹² Sûfizâde Mehmet Tefvik, *Hulviyyât*, s. 158.

¹¹⁹³ Sûfizâde Mehmet Tefvik, *Hulviyyât*, s. 179-180.

¹¹⁹⁴ “...*Rableri onlara* tertemiz bir içecek *içirecektir.*”, İnsan 76/21. Bu şiirde ayetin devamı meâlen ikinci mısra da verilmiştir ki “sahbâ-yı mutahhar”la kastedilen, “tertemiz bir şarap” manasına gelen, ayette geçen “şaraben tahura”dır.

- 4 Beni teşhîr eder mi ey felek iķbâl-i sevdâsı
Musahhar-sâz olduñ yoħsa bir rûh-ı muşavverle
- 5 Ziyâ-dâr olma ey mâh ey güneş zir-i seħâb ol sen
Teķâbül eylemişdir mihrim ol mâh-ı münevverle
- 6 Ĥayât-ı nev verir Tefvîķ şab‘ a nazm-ı rengînim
Muħammerdir meďâd-ı kilk-i ter kibrît-i aħmerle

fi 17 Şubat sene 317/2 Mart 1902

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün¹¹⁹⁵

- 1 Tercemân ol göñlüme ey âh Allâh ‘ aşķına
Benden et cânânımı âgâh Allâh ‘ aşķına
- 2 Ben ĝarîķ-i baħr-i ĝam ol yem-nişîn-i ‘ izz ü nâz
Söyle Şormaz mı bunu Allâh Allâh ‘ aşķına
- 3 Reh-neverd-i ‘ âlem oldum ârzü-yı vaşl ile
Menzil-i maķşûda yoķ mu râh Allâh ‘ aşķına
- 4 Kalmadı nezzâre-i dîdâra řâķat ey perî
‘ Arz-ı endâm eyleme nâ-gâh Allâh ‘ aşķına
- 5 Perde çekdi çeşmime sevdâ ĥayâlîñ gördüğüm
Koyma zulmetde beni ey mâh Allâh ‘ aşķına
- 6 Sevdigimdir hep seni benden girîzân eyleyen
Olma ey dil-ber baña bed-ħ‘âh Allâh ‘ aşķına

¹¹⁹⁵ Sûfizâde Mehmet Tefvîķ, *Hulviyyât*, s. 180-181.

7 Bezm-gāh-ı ma‘rifetde mazhar-ı Tevfik olan

Olmasın mı böyle ‘ālī-cāh Allāh ‘aşkına

fi 18 Şubat sene 317/3 Mart 1902

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün¹¹⁹⁶

1 Olsa da ser-germ-i ‘aşkıñ şad hezār endişesi

Bir nefes çıkmaz gönülden vaşl-ı yār endişesi

2 Cān verir müy-ı miyān-ı yāre şapmaz kıl kadar

Yok olan bir şeyde etmez kimse var endişesi

3 Şemm ederken zülf-i ‘anber büyunu ol āfetiñ

‘Āşıkıñ olmaz mı elbet tār u mār endişesi

4 Öyle talmışdır ki dil te‘şir-i tīb u işveden

Gelmez aşla hātıra būs u kenār endişesi

5 Cezbe-i dīdār ile ser-mest olan üftādeler

Eylemez bu ‘ālemi miḥnetde kār endişesi

6 Reh-neverd-i seyr-i fi’llāh olduğun idrāk eder

‘Ārif-i āgāh için olmaz karar endişesi

7 Cezbe-i kullāb-ı ‘aşkıñ rāmıdır her vecihle

Gönlümüñ Tevfik olur “*ānestü nār*”¹¹⁹⁷ endişesi

21 Teşrîn-i Evvel 326/3 Kasım 1910

¹¹⁹⁶ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 201.

¹¹⁹⁷ “...*bir ateş gördüm.*”; Taha 20/10; Neml 27/7; Kasas 28/29:

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹¹⁹⁸

- 1 Keşf eden çeşm-i haqīkat-[bīn] ile 'ālemi
Sīnesinde maḥv eder şekl-i ḥayāl-i 'ālemi
- 2 'Ālemi bir dil-ber-i mestin ḥayālidir şanır
Mest iken seyr eyleyen gūyā mişāl-i 'ālemi
- 3 Şuret-i āşārdan zāhir Cemāl-i ma'nevī
Gösterir 'ālem zuhūr-ı Zü'l-Celāl-i 'ālemi
- 4 Fikre 'ulviyyet verir āyīne-i arz u semā
Keşf eder her zerre bir dürlü me'āl-i 'ālemi
- 5 Rūz-ı raḥşān-ı tecellīden bilir ehl-i kemāl
İmtidād-ı tīre sâ'āt-i leyāl-i 'ālemi
- 6 Şubḥ-ı istiğnāda bulmuş ehl-i dil Tevfīk gibi
Neş'e-i peymāne-i 'ıyd-ı vişāl-i 'ālemi

fi 30 Nisan sene 312/15 Nisan 1896

fe' ilātün (fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' lün)¹¹⁹⁹

Tahmīs-i Muṭarraf Ğazel

Ḥazret-i Sulṭān Murād-ı Şāliş (Ṭābe şerāhu)

- 1 Vāḥidiz 'arşa-i vaḥdetde bu gün çālākız
Merkez-i dā'ireyiz hem rüteb-i eflākız
Mıhr-i 'ālī nazārız gevher-i āteş-nākız

¹¹⁹⁸ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 206.

¹¹⁹⁹ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 210-211; Mehmet Tevfik Efendi, bu şiirin Sultan III. Murad'ın gazeline tahmis olduğunu belirtmiştir. Sultan III. Murad divanının Ahmet Kırkkılıç tarafından hazırlanan tenkitli metninde yer alan 570. gazel, Sofuzâde'nin tahmis ettiği şiirle vezin, kafiye ve kullanılan kelimeler açısından benzerlik göstermekle birlikte tam olarak aynı değildir. Bu gazel, Kırkkılıç'ın ifade ettiği üzere Sultan III. Murad'ın divanında yer almayan şiirlerinden biridir ve *Tarih-i Ata*'da Sultan Murad'a ait eş'âr arasında yer almaktadır. Bkz.: Sultan Üçüncü Murad, *Muradî Divanı*, haz.: H. Ahmet Kırkkılıç, YEK Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2012, s. 31; Tayyazade Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, İstanbul 1293, c. IV, s. 52.

Çayd-ı hestîde tecerrüdle girîbân çâkiz
Her cihetden geçûben vâhid olup bî-bâkiz

2 Nâzır-ı âyine-i levh-i haķâyık oluben
Maṭlaṭ-ı nazm-ı emel didemiz etdi rûşen
Bizdedir menşe-i envâr-ı kemâlât u sühan
Hep biziz ḥâşiyeye-i metn-i tecellîyi beyân
Ehl-i dânişleriz ṭ ilm ile ṭ aceb derrâkiz

3 İkilikde nideriz vâhid-i muṭlaķ çü biziz
Çünkü biz miḥver-i imkâna muṭ allak degiliz
Nûr-ı mihr-i ezeliz zîver-i ḥüsn-i şuveriz
Ṭ Âlemiz Ṭ âlemi temşîle alır âyineyiz
Varlık çün biziz âfâķa gelen idrâkiz

4 “*Li meni’l- mülkü*”¹²⁰⁰ okuruz Ṭ âleme her rûz ile şeb
Çekmeyiz yoķ bize tedbîr-i taşarrufla taṭ ab
Zevraķ u maḥv u fenâdan edinip şevķ ü ṭ arab
Şûret ü sîret ile Ṭ aķl ile idrâk ile hep
Hâlik-i kül çü biziz cümle helâkden pâkiz

5 Olmasaķ olmaz idi cümle cihân-ı mâ-fi-hâ
Şuver-i “ibdaṭ” “mâ kâne” ile taķvîm-nümâ¹²⁰¹
Gösterip cilve-i Tevfik şu’ünât-ı hüdâ
Ķâlîb-ı Âdem’e vermişse daḥi Ṭ aks-i şadâ
Ey Murâdî yine sırr-ı ḥikem-i levlâkiz

fi 24 Kânûn-ı Sâni 311/6 Aralık 1895

¹²⁰⁰ “...*mülk kimindir* ...”, Mü’min 40/16.

¹²⁰¹ İbdâ: “Önceden bir örneği olmadan bir şeyi yaratmak”, “alete, maddeye, zamana ve mekâna bağlı kalmadan bir şeye varlık kazandırmak” ve “bir şeyi yoktan var etmek, bir şeyden başka bir şey oluşturmak” anlamlarına gelen; Kur’ân-ı Kerîm’de de geçen kavramlardan biridir. Mustafa Çağrıçı, “Yaratma”, *DİA*, İstanbul 2013, c. 43, ss. 324-329.

Mâ kâne: “Olmadı” anlamına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de de defaatle geçen kavramlardan biridir.

fe' ilâtün(fâ' ilâtün) fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün(fa' lün)¹²⁰²

1 Biz ki ehl-i hüneriz derd ile nālân oluruz
Ne hünerdir ki anîñ derdine hayrân oluruz

2 Her gören elde tutar ney gibi taqdir ederek
Biz yine âh çekip hicr ile giryân oluruz

3 Dâ'im âmed şod eder fikr-i hayâli pâren
'Aşıkız hep bu güzer-gâhda vîrân oluruz

4 Döndürüp iffet ile köhne palâsa cesedi
Şoyunur bâr-geh-i pîrde biz cân oluruz

5 Remz-i esrârı Hudâ'dır bize maḥrem Tevfik
Ne be'is vardır eger maḥzar-ı hîrmân oluruz

fi 12 Kânûn-i Evvel sene 327/25 Ekim 1911

8.2. Dinî-Tasavvufî Şahsiyetler ile İlgili Şiirleri

Çalışmamızın bu bölümünde Mehmet Tevfik Efendi'nin dinî-tasavvufî şahsiyetler için kaleme aldığı şiirleri yer almaktadır. Bu bağlamda hocası Ahmed Mâhir Efendi, Nakşî-Halidî büyüklerinden Seyyid Ahmed Hicabî Efendi, Abdülkadir Geylânî, Hacı Bayram-ı Veli, Hz. Mevlânâ, Pir Şaban-ı Veli, Aziz Mahmud Hüdâyî, Seydişehirli Abdullah Efendi, Müderris Hacı Osman Efendi hakkında yazdığı şiirleri sırasıyla ele alınacaktır.

¹²⁰² Bu şiir, Kastamonu Mevlevî Dergâhı Post-nişîni Ahmed Remzi (Akyürek) Dede'nin "Nice demdir ki sitem-dîde-i giryân oluruz / Biz bu 'âlemde 'uḳûbet-keş-i nîrân oluruz" matlalı arifâne gazeline nazîre olarak yazılmıştır. Bahsi geçen bu şiirlerin her ikisi de *Zafer* gazetesinin 6 Muharremü'l-haram 1330 tarihli ilk sayısında yayınlanmıştır. Bkz.: *Zafer*, 6 Muharremü'l-haram 1330, Nu.: 1, s. 4.

8.2.1. Ahmed Mâhir Efendi

Ahmed Mâhir Efendi,¹²⁰³ çalışmamızın farklı bölümlerinde de bahsedildiği üzere, Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin yaklaşık on yıl boyunca ilim tahsil ettiği hocasıdır. Ahmed Mâhir Efendi, Mehmet Tevfik Efendi'ye verdiği icâzetnâmede, bir süre ilim tahsil ettiği hocası Ali Behçet Efendi'nin kendisini, bir silsileden bu ilimleri tahsil etmenin önemine binâen Merdiye Medresesi'ne yönlendirdiğinden bahsetmektedir.

Ahmed Mâhir Efendi, Merdiye'de ilm-i tecvîd ve kırâatte “hocaların hocası” olarak nitelediği Nakşî-Halidî Şeyhi Seyyid Ahmed Hicabî'den kırâat ilimlerini tahsil etmiştir. Aynı zamanda Seyyid Hicabî Efendi'nin içinde bulunduğu zâhiri ve bâtinî ilim meclislerine devam ederek ilim ve irfânını genişletmiştir. Ahmed Hicabî Efendi, vefât etmeden evvel Tosya'da bulunan Ahmed Mâhir Efendi'yi çağırtnış, “medresenin ve dergâhın mâmuriyeti ve ihvânın terakkisi” ile meşgul olmasını istemiş ve kendisine bir de icâzet vermiştir.¹²⁰⁴ Dolayısıyla Ahmed Mâhir Efendi o dönemde hem medresede talebe ile hem de Kastamonu'da Nakşî-Halidî Dergâhı'nda ihvân ile meşgul olmaktadır.

Mehmet Tevfik Efendi, öğrencisi olduğu sırada Ahmed Mâhir Efendi için şiirler kaleme almıştır. Bu şiirlerinde, hocasına duyduğu derin bağlılık, hürmet ve muhabbeti görmek mümkündür. “Peyrevlik vadisinde” yazıldığı belirtilen bu şiirlerde, Sofuzâde'nin Ahmed Mâhir Efendi'nin izinden gittiği ve ona uyup iktida ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum özellikle “dehen, zeban, kaş, göz” gibi tasavvufî anlamlar taşıyan yüz ile ilgili unsurları sıklıkla şiirlerinde tercih edişi üzerinden de okunabilmektedir.

Sofuzâde, Ahmed Mâhir Efendi'nin eşi bulunmaz bir tefsir ve hadis âlimi olduğunu belirtmiştir. Zâhirî ve bâtinî ilimlerde büyük bir üstad olduğunu söyleyerek Mehmet Tevfik Efendi, hocasının ilmî ve tasavvufî yönlerini övmüş; onun irfan ve fazilet kaynağı oluşuna vurgu yapmıştır. Onun sayesinde zor ve karışık görünen pek çok meselenin kolaylıkla hallolduğunu dile getirmiştir. Şaire göre Ahmed Mâhir Efendi, sırlar dershanesinin hocasıdır. Eflatun onun fazilet rahlesi önünde oturan sıradan bir talebe, Aristo ise hikmet eşiğinde duran bir bende gibidir. Onun sözleri İlâhî emirleri bildirir; ağzı ile dili, feyz-i akdesle bağlı, hidayet nurunun mazharı ve “rûz-ı cezâ”da şefaatçidir.

---

¹²⁰³ Ahmed Mâhir Efendi'nin hayatına dair bilgiler çalışmamızın “Hocası Ahmed Mâhir Efendi” başlıklı bölümde anlatıldığından burada tekrar edilmeyecektir. Ayrıntılı bilgi için çalışmamızın ilgili başlığı altına bakılabilir.

¹²⁰⁴ M. Zühdi, *Tehassür*, ss. 74, 108-109.

Sofuzâde, Ahmed Mâhir Efendi için altı şiir kaleme almıştır. Bunlardan beş tanesi gazel biri ise kaside nazım şeklindedir.¹²⁰⁵

Ahmed Mâhir Efendi için yazdığı şiirler şunlardır:

mefâ' ilün mefâ' ilün fa' ülün¹²⁰⁶

Fâzıl-ı Şehîr ve Üstâd-ı Süreyyâ-serîr

Ḥâce Mâhir Efendi Ḥazretlerine Peyrevliklerimdir.

1- Dehâniñ câmi' -i faqr u fenâdır

Zebâniñ nâṭıq-ı sırr-ı bekâdır

2- Zebâniñ râz-ı icâz-ı te' ayyün

Dehâniñ bezm-i ins-i işıfâdır

3- Dehâniñ kısmet-âbâd-ı tecellî

Zebâniñ mu' ciz-i ḥayret-nümâdır

4- Zebâniñ beste-sâz-ı feyz-i akdes

Dehâniñ na' t-ı ḥaşş-ı Kibriyâ'dır

5- Dehâniñ âmir-i vahy-i İlâhî

Zebâniñ şâfi' -i rûz-ı cezâdır

6- Zebâniñ hâme pîrâ-yı tecerrüd

Dehâniñ âyet-i levḥ-i liḳâdır

7- Dehâniñ maşdar-ı âşâr-ı Tevfîḳ

Zebâniñ maẓhar-ı nûr-ı hüdâdır

¹²⁰⁵ Ayrıca *Hulviyyât*'ta Ahmed Mâhir Efendi'nin "Cihân bezm-i safâ-yı âsûde behre-mendindir / Bu can da ol tecellî-hânede müstemendindir" matlalı gazelini tahmis etmiştir. Bkz.: Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 30-31.

¹²⁰⁶ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 2.

fe^ç ilâtün(fâ^ç ilâtün) fe^ç ilâtün fe^ç ilâtün fe^ç ilün(fa^ç lün)¹²⁰⁷

Kezâ

1 Perteviñdir seniñ ç^ç âlemde olan bûd u nebûd
Sensin ancak nazar-ı şâhid-i vird-i meşhûd

2 Cilve-gâh olmuş iken şubh-ı şifâtüñ dehre
Dehri kıldıñ o şifât üzre bu gün cilve-nümûd

3 Eylediñ bir nice âyât-ı şerîfi inzâl
Ki ede bir nice âyât saña toğru şu^ç üd

4 Mażhar-ı ni^ç met niçin ... tecellî etdiñ¹²⁰⁸
Eyleyip ç^ç âlem-i hikmetde bize cûd-ı vücûd

5 Neşve-i câm-ı kazâ tutdu serimden Tevfik
Aldılar dest-i irâdetle giribâñı ç^ç sûd

R. 25 Haziran 311/H. 1313/7 Temmuz 1895

fe^ç ilâtün(fâ^ç ilâtün) fe^ç ilâtün fe^ç ilâtün fe^ç ilün(fa^ç lün)¹²⁰⁹

1 Tâzelenmez zer ü ziverle köhendir dünyâ
Hayliden dest-i tedâvüldeki zendir dünyâ

2 Zanneder ehl-i hevâ ħabl-i metin-i iĸbâl
Gerden-i ehl-i sa^ç âdetde resendir dünyâ

3 Tâlib-i ravza-i ç^ç irfân u fazîlet ola gör
ĸâlib-ı mîne-i iĸbâle kefendir dünyâ

¹²⁰⁷ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 3.

¹²⁰⁸ Bu mısra da boş bırakılan kısım defterde de aynı şekilde boş bırakılmıştır.

¹²⁰⁹ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 3; Bu şiirin ilk iki beyiti ve üçüncü beytin ilk mısrası Hulviyyât'ta bulunan bir şiir ile aynıdır. Bkz.: Sûfizâde Mehmet Tefik, *Hulviyyât*, ss. 85-86.

4 Şānma kim terk-i ḥayāt ile reh-yāb olunur
Bezm-i ʿuḡbā için āmāde miḥendir dūnyā

5 Dīde-i ʿaḡliyet ile gülşen-i devlet görölür
Manzar-ı ehl-i başıretde çemendir dūnyā

6 Her ne kim cānib-i Ḥaḡʻdan ola bādī-yi ḥicāb
Bāʻ iş-i fenne odur sāde sūḥāndır dūnyā

16 Temmuz 311/H.1313/28 Temmuz 1895

mefāʻ ilün mefāʻ ilün mefāʻ ilün mefāʻ ilün¹²¹⁰

Kezā

1 Olup teʻşīr-i enfās-ı hüdā bār-ı ḥayātımda
Şafā-yı rūḥ buldum zerre zerre ḥissiyātımda

2 Gözüm gönülüm gibi pür-nūr olunca şevḡ-i ḥüsnüñle
Göründü cilve-i nūr-ı İlähī keyfiyātımda

3 Şuʻūnāt-ı cemāliñ pertevinden muḡtebesdir hep¹²¹¹
ʿAceb mi başḡa ʿulviyyet bulunsa vāridātımda

4 Nümāyāndır ḥayāt āşār-ı şeb-şār-ı mezārımdan¹²¹²
Geliñ teʻşīr-i ʿaşḡı seyr ediñ şubḡ-ı memātımda

5 ʿUbūdiyyetde taḡşīr etdigim hep sevdigimdendir¹²¹³
Ke-māhī mümtezic āşār-ı sevdā seyyiātımda¹²¹⁴

¹²¹⁰ 06 Mil Yz-A 9962-11, s. 4; Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 186.

¹²¹¹ cemâl: celâl, Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 186.

¹²¹² Nümāyāndır ḥayāt āşār-ı şeb-şār-ı: Zuhūr eyler ḥayāt āşār-ı hep ḡāk-i, Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 186.

¹²¹³ taḡşīr etdigim hep sevdigimdendir: taḡşīriñ bütün esbābı sevmekdir, Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 186.

6 Temâmi kâ'inâtı muḥtevi insân imiş Tefvîk

Ne vardır bende bilmem ḥâliyâ pehnâ-yı zâtımda¹²¹⁵

R. 18 Eylül 311/H.1313/30 Eylül 1897

fe' ilâtün(fâ' ilâtün) fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün(fa' lün)¹²¹⁶

‘Allâme-i bî-naẓîr ve fehâme-i yek-tâ-yı ḥadîṣ ü tefsîr Ḥassân-ı câmi‘ü’n-
nevâdir üstâd-ı me‘âl-i nesr-i âdem semâhatlü Mâhir Efendi Ḥazretlerine
peyrevlik vâdisinde yazılmışdır.

1 Kaşlarıñ besmele-i muşhaf-ı ruhsâr-ı kaẓâ

Gözleriñ ma‘nâ-i rengin-i dürer-bâr-ı kaẓâ

2 Gözleriñ cânib-i Ḥaḳ’dan iki mecrâ-yı hayât

Kaşlarıñ edviye-sâzende-i bîmâr-ı kaẓâ

3 Kaşlarıñ nâzım-ı esrâr-ı nükât-ı melekût

Gözleriñ cümle-i manzûme-i dîdâr-ı kaẓâ

4 Gözleriñ terceme-i metn-i metin-i kevneyn

Kaşlarıñ tekmîle-i ḥikmet-i güftâr-ı kaẓâ

5 Kaşlarıñ räsime-pîrâ-yı berât-ı ḥasenât

Gözleriñ hâdî-i cem‘iyyet-i ebrâr-ı kaẓâ

---

¹²¹⁴ Ke-mâhî mümteziç: Görürseñ sevdiğim, Sûfizâde Mehmet Tefvîk, *Hulviyyât*, s. 186.

¹²¹⁵ Bu beyit *Hulviyyât*’ta yer almamaktadır. Bunun yerine şu iki beyit ilave edilmiştir:

*Şu ‘unı farz olur endişemiñ bir emr-i feyz-i vâcibden
Yeridir ben beḳâ işbât edersem mümkünâtımda*

*Tecelliyât-ı Zâtî’dir zuhûrîñ ‘ayn-ı enfüsde
Şafâ bi’z-zât olur Tefvîk peydâ hep şifâtımda*

fi 18 Eylül sene 311/30 Eylül 1897

¹²¹⁶ Sûfizâde Mehmet Tefvîk, *Hulviyyât*, ss. 29-30.

6 Gözleriñ şahid-i şūri-i riyāz-ı vaḥdet
Kaşlarıñ mu' cize-i pīrāye-i dīdār-ı każā

7 Kaşlarıñ kıble-i aşḥāb-ı kemāl ü irfān
Gözleriñ ḡurre-i nūr-āver-i şeb-tār-ı każā

8 Gözleriñ ḥātīme-i defter-i ' ilm-i taḡdīr
Kaşlarıñ ḥuṭbe-i vecd-āver-i esfār-ı każā

9 Kaşlarıñ menzil-i seyr-i meh-i Tefvīḡ-i ezel
Gözleriñ peyk-i ziyā-küster-i seyyār-ı każā

fi 18 Receb sene 313/4 Ocak 1896

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fa' lün)¹²¹⁷

**Fāzıl-ı şehīr üstād-ı yegāne-i fūnūn-ı ḥadīş ü tefsīr taḡrīr-i şahīb-i kalem ü
münşī-i dīvān-ı ḥikem ḥāce-i ders-ḥāne-i serā'ir üstād-ı muḥteremim
semāḥatlı Aḥmed Māhir Efendi Ḥazretlerine taḡdīm kılınan kaşidedir.**

1 Bulmadım ḥālīmi ifhām edecek bir hem-ser
Kim acır kim beni dil-şād-ı tesellī eyler

2 Her ṭarafdan dile peykān-ı każā gelmekde
Ṭar gelir seyrime ḡüyā o ḡadar şahn-ı ḡader

3 Masdarı her semtiñ sīne-i sūzānımdır
Dil-i şūrīdeme her laḡzada etmekçün eşer

4 Herkes āsūde benim miḡnet ü ḡam dil-sīri
Geçse bir laḡza biri etmede ta' ḡīb diḡer

¹²¹⁷ Sūfizāde Mehmet Tefvīk, *Hulviyyāt*, ss. 79-81.

- 5 Uğradım bilmeyerek işbu ħarāb-ābāda
Var mıdır cānib-i iħbāle dedimse rehber
- 6 Cāhiliñ ta‘nesi ehli hüneriñ tekdiri
Eyledi ħātırı nā-şādımı ħırbāl-ı keder
- 7 Ķalmamış mercı‘-i erbāb-ı liyāķat gördüm
Ma‘rifet ‘ayb hüner ma‘şiyet ü sa‘y heder
- 8 Göze artık görünür ki bu cihān ħalkı bütün
Ħasedinden sevecek kimseyi ta‘yīb eyler
- 9 Ben faķat şı‘r ile maĥsūd-ı emāşil oldum
Düşmana kilik-i terim tıĝ u zebānım ħaçer
- 10 Şehriyār-ı süħanım salţanat-ı táb‘ımda
Olamaz kuvvet-i Cem devlet-i Dārā peyker
- 11 Mevrid-i feyz-i Ħudā’dır ħalemim Ħızır-āsā
Erişir āb-ı ħayāta zulumāt olsa da ger
- 12 Var iken elde o miftāĥ-ı künüz-ı ħikmet
Ne revādır ola‘ındimde behā-yı gevher
- 13 Naķd u vaķtim güher-i nazma olupdur maşrūf
İncilā-yı dil-i ħam-h‘ārıma bulduķca zafer
- 14 Evc-i a‘lā-yı teraħķīye olur dem vāşıl
İħtidārımca beni nā‘il-i kām eyleseler

15 Tevbe tevbe niye ben ʔalib-i nā-kām olayım

Şeref-i nisbet-i üstād-ı kerem-kār yeter

16 Hāzret-i Māhir Efendi ki odur ma' nide

Berzah-ı cāmi' -i bahreyn-i tefāsīr ü siyer

17 Sīnesi maḥzen-i envā' -ı kemālāt-ı ' ulūm

Reşahāt-i ʔalemi ḥük-m-i eḥādīs ü ' iber

18 Raḥle-i fazlına ednā talebe Eflātūn

Südde-i ḥikmetine rūḥ-ı Aristo çāker

19 Kimyā-yı nazarı zerreyi eyler ḥürşid

Pertev-i luḥfu eder hāleyi mānend-i ʔamer

20 Öyle fāzıl ki ḥuzūrunda ḥafāyā-yı umūr

Ḥallolur etmege degmez o ʔadar ' aḥf-ı naẓar

21 Öyle ' allāme-i yektā ki fūnūn-ı şe' ni

Mes' ele mes' ele engüşt-i kemālinde döner

22 Sözü ʔatvīl ile taşdı' a ne ḥācet Tevfīk

' Arz-ı ihlāş u du' ā maḥşad-ı ' abd-i aḥḥar

23 Ḥamdu li' llāh bu gün oldu müyesser taḥdīm

Ḥayliden etmiş idim na' t-ı şerīfin ezber

24 Çünkü her bildigim ol menba' -ı ḥikmetdendir

Ḥaḥḥ-ı üstāda göre hīç gibidir ḥaḥk-ı peder

25 Eyle yâ Rab o velîyyü'n-ni' am-ı ' irfânı

Dü cihânda şeref ü miknete meclâ-yı zafer

26 Hânedânı ola şâbende nücûm-ı iqbâl

' Âlem olduğça sürûr-âver-i ebnâ-yı beşer

27 Her günün vely ide bir leyl-i tecellî-i kemâl

Her şeb kadrine burhân ola envâr-ı seher

fi 25 Kanun-ı Evvel sene 311/6 Ocak 1896

8.2.2. Seyyid Ahmed Hicabî

Bu şiir, Ahmed Hicâbi Efendi'nin (d.1242/1826-ö.1306/1889) vefâtı dolayısıyla duyulan elemi anlatmak amacıyla kaleme alınmış mütekerrir muhammes bir mersiye'dir. Mehmet Tevfik Efendi'nin hocası Ahmed Mâhir Efendi'nin, hem hocası hem de şeyhi olan Ahmed Hicâbi Efendi, Nakşî-Halidî silsilenin Kastamonu'da Ahmed Siyahî'den sonraki temsilcisidir. Ahmed Hicâbi Efendi, Ahmed Siyahî Efendi'nin ortanca oğludur. Halidî tarikat silsilesi kendisi ile devam etmiştir. İlim ve fende mâhir pek çok talebe yetiştirmiş ve icâzet vermiştir. Celâlî, Azmî, Fevzî ve Ahmed Mâhir Efendi gibi yetiştirdiği talebeler, millet ve memleket için birer irfan kaynağı olmuşlardır.¹²¹⁸

Ahmed Hicâbi Efendi vefât ettiğinde talebelerinden Ahmed Mahir Efendi ve hem divan hem de halk şairi olan Fevzî tarafından tarih düşürülmüştür:

Düştü bir necm-i şeref cevher gibi Mâhir yere

Mak'ad-i sırr-ı Hüda'yı etti Seyyid nâz-gâh

Rihletinde Fevzî tarihin dedim

Hâce Seyyid buldu âlâ cenneti¹²¹⁹

Mehmet Tevfik Efendi'nin Ahmed Hicâbi Efendi için kaleme aldığı bu mersiyesi, M. Zühdî'nün, Ahmed Siyahî Efendi ve Ahmed Hicâbi Efendi'nin hayatına

¹²¹⁸ Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar, Haddadizâde Seyyid Ahmed Hicâbî*, s. 4.

¹²¹⁹ a.g.e, s. 6; Ayrıca Ahmed Hicâbi Efendi ile ilgili olarak çalışmamızın ilk bölümlerinden biri olan "Hocası Ahmed Mâhir Efendi" başlığı altına bakılabilir.

dair bilgileri aktardığı eseri *Tehassür'e* de alınmıştır.¹²²⁰ Şiirin baş kısmında Sofuzâde'nin, Ahmed Mâhir Efendi'nin öğrencisi olduğu belirtilmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi, Ahmed Hicâbi Efendi'nin vefâtıyla duyduğu derin teessürü ifade etmek için kaleme aldığı bu mersiye de çok mahzûn olduğunu bu nedenle Hz. Yakûb'a (a.s) döndüğünü; dünyanın kendisi için "beytü'l-hazân" halini aldığını ifade etmiştir. Ayrıca Seyyid Ahmed Hicâbi'nin daima ahiret için çalıştığına, mücahede ettiğine; dünyalık arzu ve niyetlerinden uzak durduğuna ve tarikatının Hz. Halid-i Bağdâdî'ye ulaştığına işaret etmiştir.

Sofuzâde'nin kaleme aldığı mütekerrir müseddes mersiye şu şekildedir:

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün¹²²¹

Merşiye el-Cenâb-ı Seyyidü's-Sâdât Mevlânâ Hâce Ahmed Hicâbî
(Kâdessa'llâhu sırrahu)

- 1 Firkat-i Seyyid'le âhım irgürüp eflâke ben
Başladım dest-i teḥassürle girîbân-çâke ben
Çekdigim hicrânı ' arz etsem getürmez ḥâke ben
Etmiyem mi cân fedâ bir böyle zât-ı pâke ben
Vâsıl oldumsa şuhûd-ı ḥazret-i idrâke ben
Vâsıl olsun isterim rûḥu Şeh-i Levlâk'e ben
- 2 Ger n'ola terk eylesem şimden geru cân u seri
Zîr-i ḥâk oldu cihânı ma' nevîniñ serveri
Refref-i zâtı idi bezm-i İlâhî rehberi
Ḥâkiniñ olsun nişârı cismimiñ eşk ü teri
Vâsıl oldumsa şuhûd-ı ḥazret-i idrâke ben
Vâsıl olsun isterim rûḥu Şeh-i Levlâk'e ben
- 3 Öyle maḥzûnum ki dünyâ güyiyâ beytü'l-ḥazen
Âh u feryâd ile döndüm Ḥazret-i Ya' kûb'a ben
Ġayrı oldu münḳati' ümmîd-i vaşl-ı pîrehen

¹²²⁰ M. Zühdî, *Tehassür*, ss. 89-91.

¹²²¹ 06 Mil Yz-A 9962-3, vr. 7b-8a.

Ey tabīb-i cān-fezā bul gel baña bir çāre sen
Vāşıl oldumsa şuhūd-ı hazret-i idrāke ben
Vāşıl olsun isterim rūhu Şeh-i “Levlāk’e ben

4 Māh-tāb-ı rūhuna hem-ḥāl olup bedr-i cihān
Her ikisi gitdi birlikde ḥusūfe hem ‘ ayān
Ḥasret ile etdiler çāk-i girībān ins ü cān¹²²²
Ben naşıl āh etmiyem derd ile her ān u zamān
Vāşıl oldumsa şuhūd-ı hazret-i idrāke ben
Vāşıl olsun isterim rūhu Şeh-i Levlāk’e ben

5 Bu nice böyle şavaşdı dār-ı uḥrā zādına
Gelmedi aḡrāz-ı dünyā ḥāṭır-ı ābādına
Erdi eşer Ḥazret-i Ḥālid’den ol ecdādına
Gel yetiş yā Seyyidī Tevfiḳ zārīñ dādına
Vāşıl oldumsa şuhūd-ı hazret-i idrāke ben
Vāşıl olsun isterim rūhu Şeh-i Levlāk’e ben

8.2.3. Abdülkâdir Geylâni

Mehmet Tefvik Efendi’nin tarîk-i kadirîyyenin kurucusu, büyük mutasavvıf, âlim, Abdülkâdir Geylanî (d.470/1077-ö. 561/1165-66)¹²²³ hazretleri ile ilgili bir şiir kaleme almıştır. Gazel nazım biçiminde kaleme alınan bu şiirde, Hz. Abdülkadir’in, Hz. Peygamber’in pak neslinden geldiğine vurgu yapılmış; velayet burcunun altın alemi, mânevî âlemin sultanı, arzın ve semanın mihverî, hidayet tacının yegane incisi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca kendisinden ihlas ve doğrulukla yardım dileyen herkese Hz. Abdülkadir’in mânen yardımda bulunduğu da işaret edilmiştir.

Sofuzâde’nin, Hz. Abdülkadir’in ruhanîyetinden istimdad dilemesi ile başlayan şiiri şu şekildedir:

¹²²² “çāk-i girībān” kelimesi şiiri aldığımız defterde sehven “ḥāk-i girībān” olarak yazılmıştır. Terkinin bu şekilde olduğu açıktır. Tehassür’de de “çāk-i girībān” şeklinde yazılmıştır.

¹²²³ Süleyman Uludağ, “Abdülkâdir Geylâni”, *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, s. 234.

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fa' lün)¹²²⁴

İstimdād-ı Rūhāni ez Bār-geh-i Ƙuṭb-ı Geylānī

(Ƙaddesa'llāhu sırrahu)

- 1 Meded ey seyyidinā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir
Çāre-sāz u fuƘarā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir
- 2 Ƙuṭb-ı evtād-ı zamān ğavṣ-ı 'azīmü'l-burhān
Miḥver-i arz u semā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir
- 3 Oldu kevneyn iki sāhil-i baḥr-i keremi
Pādişāh-ı dü serā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir
- 4 Ƙāk-i dergāhına der ehl-i dil iksīr-i murād
Derd-i işyāna devā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir
- 5 Erişir her nereden olsa diyen nā-çāra
ŞıdƘ u iḥlāş ile yā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir
- 6 Mehçe-i zer 'alem-i burc-ı velāyet oldur
Cilve-i nūr-ı ziyā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir
- 7 Seyyid-i pāk-neseb mihr-i mu' allā kevkeb
Sıbt-ı maḥbūb-ı Ƙudā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir
- 8 Zīver-i dūşı odur cümle veliyyu'llāhıñ
Dürre-i tēc-ı hüdā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir
- 9 Şeref-i nisbeti sālıklere tiryāk-i kemāl
Her zamān rāh-nümā Ƙazret-i 'Abdu'l-Ƙādir

¹²²⁴ Sûfizâde Mehmet Tefvik, *Hulviyyât*, ss. 59-60.

10 Ser-te-ser hüküm eder iklîm-i beķā bi'llāha
Ķāf-ı kudretde hümā Ħāzret-i 'Abdu'l-ķādir

11 Mevkeb-i cāh u celāletde kevākib seyyār
Sā'ir-i evc-i 'alā Ħāzret-i 'Abdu'l-ķādir

12 Çetr-i zer-tār-ı hıyābāni ķumāş kerden
Şuffesi 'arş-ı Ħudā Ħāzret-i 'Abdu'l-ķādir

13 Merkez-i dā'ire-i vaħdete bir gelmişdir
Cāmi'-i fark-zedā Ħāzret-i 'Abdu'l-ķādir

14 Tā ebed ķubbe-i 'ālemde bıraķmış Tevfik
Bir mehābetli şadā Ħāzret-i 'Abdu'l-ķādir

fi 11 Teşrîn-i Sâni 324 /24 Kasım 1908

8.2.4. Hacı Bayram Velî

Mehmet Tevfik Efendi, XIV. yüzyılın ilk yarısında Ankara'da Zülfazl/Solfasol'da doğan ve Ankara'da medfün bulunan tarîk-i Bayramiyye'nin kurucusu büyük mutasavvıf Hacı Bayram Velî (ö. 833/1430) hakkında iki şiir kaleme almıştır.¹²²⁵ Bunlardan biri mütekerrir muhammes diğeri tercî-i bent şeklindedir.

Sofuzâde, mütekerrir muhammes olan ilk şiirde, “Meded ey kutb-ı âlem” tekrarı ile her beşlemenin sonunda Hacı Bayram-ı Velî'den mânen yardım dilemektedir. Onu bu ilim ve tasavvuf yolunun, hikmet yolunun tüm sırlara aşinâ olan ilk üstad olarak tanımlar. Âsitânına, “Ka'betü'l uşşak/âşıkların Ka'besi” denilebileceğini; ayağının tozu ilaç olarak kabul edilse şifa olacağını belirtir. Ayrıca Akşemseddin'in hocası oluşuna ve İstanbul'un fethine giden yolda himmetinin yüceliğine işaret etmiştir. Mehmet Tevfik Efendi, onun irşadıyla kara bahtlıların yüzünün güldüğünü; ünvanının tüm dünyada sevince vesile olduğunu hem manevî anlamda hem de Şeyhi Hamidüddin Aksarayî

¹²²⁵ Hacı Bayram-ı Velî'nin hayatı ve tarikatı için bkz.: Ali Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî Yaşanı, Soyı, Vakfı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983; Mehmet Ali Ayni, *Hacı Bayram Velî*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2015; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram-ı Velî*, TDV Yayınları, Ankara 2008.

Hazretleri tarafından kendisine verilen “Bayram” ismine¹²²⁶ atıfta bulunarak gerçek manasıyla irtibatlı olarak ifade etmiştir.

Tercî-i bent nazım şekliyle kaleme alınan ikinci şiirde, Hacı Bayram-ı Velî'nin üstün faziletini ve irfânını anlatmış; Nebevî ilimlerin sırlarına varis olduğundan bahsetmiştir. Son bentte de Hacı Bayram-ı Velî'den kendisine inâyet buyurmasını niyaz etmiştir.

Hacı Bayram-ı Velî için kaleme aldığı şiirler şunlardır:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹²²⁷

‘Arz-ı Kâlâ-yı Mihr-i Müncelî der-Âsitân-ı Hâcî Bayram-ı Velî

(Kâdessa'llâhu sırrahu)

1 Bu hîkmet-hâneniñ üstâd-ı ders-i evveli sensin

O esrâra ke-mâhî âşinâ dirler belî sensin

Velâyet şehriniñ şavm-ı vişâl-i efđali sensin

Hakîkat bezminiñ eyyâmı 'îd-ı ekmeli sensin

Meded ey kuṭb-ı 'âlem Hâcî Bayram-ı Velî sensin

2 Şifâdır hâk-i pâ-yi devletiñ tiryâk derlerse

Revâdir zât-ı pâkiñ mecmua'ü'l-eşfâk derlerse

Muḥakkâkdır saña devr-i zamân müştâk derlerse

Sezâdır âsitâniñ Ka'betü'l-uşşâk derlerse

Meded ey kuṭb-ı 'âlem Hâcî Bayram-ı Velî sensin

3 Fürûğ-ı âfitâb-ı himmetiñdir Akşemseddîn

Zuhûr-ı tiğ-i tiz kudretiñdir feth-i Koşantın

Huzûr-ı halka-i feyziñ şıyâm-ı mağfîret ayın

Tecellî leyletü'l-ıqadr-i hayâtiñ eylemiş tezyîn

Meded ey kuṭb-ı 'âlem Hâcî Bayram-ı Velî sensin

¹²²⁶ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 435.

¹²²⁷ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 60-62.

4 Cenābından olup rüşen günü hep tîre-bahtlınıñ
Yüzü güldü şabāhu'l-ḥayr irşādınıñ
Vücūduñ maṭla'ıdır mihr ü mäh-ı 'ilm ü 'irfānıñ
Cihānda bā' iş-i zevk-i sürür olmaḡda 'unvānıñ
Meded ey ḡuṭb-ı 'ālem Ḥacı Bayram-ı Velī sensin

5 Bütün dünyāya dergāhıñ ma'ārif kânı olmuşdur
Serāy-ı “*küntü kenz*”iñiñ¹²²⁸ büyük erkānı olmuşdur
Demezler hiç Tevfik'ātınıñ pâyānı olmuşdur
Nice 'uşşāḡ gelmiş der-gehiñ der-bānı olmuşdur

Meded ey ḡuṭb-ı 'ālem Ḥacı Bayram-ı Velī sensin

fi 8 Kânûn-ı Evvel 320/21 Aralık 1904

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fā' ilün)¹²²⁹

Tezkār-ı Evşāf-ı Ḳuṭb-ı Lem-yezeli Ğurre-i Cebîñ-i Hidāyet Ḥacı Bayram
(Ḳaddesa'l-lāhu sırrahu)

1 Ḥāzin-i 'ilm ü ezel gevher-i maḡzûn-ı hüdā
Nûr-ı ḡurşid-i ebed mihr-i cihān-tāb-ı şafā
Leyletü'l-ḡadr-i tecellî-i cemāl-i Mevlā
Maşrıḡ-ı mihr-i mücellā-yı şebistān-ı beḡā
Ḥacı Bayram-ı Velī'dir Ḥacı Bayram-ı Velī

2 Sîne-i pāki olup āyine-i vech-i yakîn
Eylemiş ḡaddini dîbā-yı velāyet tezyîn
Refref-i himmetiniñ menzili Firdevs-i berîn
“*Ḳābe ḡāvseyñ-i*”¹²³⁰ tecellideki ma' nāya ḡarîn
Ḥacı Bayram-ı Velī'dir Ḥacı Bayram-ı Velī

¹²²⁸ “...*gizli hazine*...”, Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 121, (Hadis nr.: 2014).

¹²²⁹ Sûfizāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, ss. 62-63.

¹²³⁰ “... *iki yay arası*...”, Necm 53/9.

3 Vāriş-i sırr-ı ‘ulūm-ı Nebevī kuṭb-ı kemāl
Rütbe-i kadrini idrāk edemez vehm ü ḥayāl
Yem-nişin-i ḥarem-i ḳurb-ı Cenāb-ı Mūte‘āl
Şeh-i evreng-i mu‘allā-yı maḳām-ı efdāl
Ḥacı Bayram-ı Velī’dir Ḥacı Bayram-ı Velī

4 Ṭāḳ-ı gerdūn-ı ṭutup şīt u şadā-yı şerefi
Ḳāf-ı ḳudretde mekān buldu hümā-yı şerefi
Fark-ı ‘ālemde seher reng-i şafā-yı şerefi
Merkez-i vahdet olan ḥaṭve-i pāy-ı şerefi

Ḥacı Bayram-ı Velī’dir Ḥacı Bayram-ı Velī

5 Meded ey pīr-i kerem-kār u ‘ināyet-fermā
Ṭaralup ḥayret ile dā’ire-i ḥavf u recā
Aradım ‘ālemi şimdi dediler ser-tā-pā
Sāliki feyzi eden maḫhar-ı Tevfik ü hüdā

Ḥacı Bayram-ı Velī’dir Ḥacı Bayram-ı Velī

fi 22 Ağustos 319/4 Eylül 1903

8.2.5. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî

Mehmet Tevfik Efendi Hz. Mevlâna’ya gönülden bağlıdır. Çalışmamızın farklı bölümlerinde de değinildiği üzere Kastamonu Mevlevî Dergâhı’nda *Mesnevî-i şerif* okutmuş; Hz. Mevlânâ’nın yüz bir rubâisini şerh etmiştir. Ayrıca birkaç şiirinde *Mesnevî*’den bahsetmiş; Hz. Mevlânâ’yı zikretmiş ve ondan feyz aldığı dile getirmiştir.¹²³¹

Sofuzâde’nin bu şiiri baştan sona büyük mutasavvıf Hz. Mevlânâ Celâleddin Rûmî (d.604/1207-ö. 672/1273)¹²³² ile ilgilidir. Gazel nazım biçiminde kaleme alınan bu şiirde, Konya’ya giderek Hz. Mevlânâ’nın türbesini ziyaret etmiş olan Mehmet

¹²³¹ Bu konu ile ilgili olarak çalışmamızın “Dinî-Tasavvufi Şiirleri” başlığı altına bakılabilir.

¹²³² Hz. Mevlânâ’nın hayatına dair bkz.: Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, ss. 312-328; Şefik Can, *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2013; Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddin Rûmî”, *DİA*, İstanbul 2004, c. 29, ss. 441-448.

Tevfik Efendi'nin, bu ziyaret ile hissettiği duygular dile getirilmiştir.¹²³³ Şiirde, ilim ve hakikatin kıyâmete kadar Hz. Mevlânâ'nın dilinden, *Mesnevî*'den okunup öğrenilebileceğine vurgu yapılmaktadır. Hz. Mevlânâ'nın türbesinde bulunan “Yeşil kubbe”nin, mânâ âleminde şeref timsali olduğu belirtilmiştir. Şair, “kubbe-i harda”nın tüm kâinatın gözünü kamaştırdığını söyleyerek bu yolla, Hz. Mevlânâ'ya dünyanın çeşitli yerlerinden olan ilgiye işaret etmiştir. Öte yandan Sofuzâde, “der-geh-i dârü'l emân” olan Hz. Mevlânâ'nın âsitânesinin kapandığını, kapıları insanlara açık olsa da aslî vazifesinden uzak kaldığını, bu durumda milletin hangi yolla kurtuluşa ereceğini de sorgulamıştır.

“Mevlânâ” redifli şiiri şu şekildedir:

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün¹²³⁴

- 1 Varınca Konya'ya gördüm mekân-ı Mevlânâ
İçinde cilve-i kuds-i nişân-ı Mevlânâ
- 2 Eder nazarda te' ayyün bütün ledünniyyât
Erince cezbe-i ' aşk-ı cihân-ı Mevlânâ
- 3 Zemîn-i hikmete ' ibret qarîn-i heybetdir
Hużûr-ı kevkebe-i âsumân-ı Mevlânâ
- 4 Oğur kıyâmete dek Mesnevî-i pâkinden
Cihâna ' ilm ü haqîkat lisân-ı Mevlânâ
- 5 Hadîş-i ma' rifetu'llâhı şer' eder dâ'im
Lisân-ı hikmet-i vahdet-i beyân-ı Mevlânâ
- 6 Açıkdır ehl-i niyâza sükûtı nâţıkdır
O âsitân-ı bülend-i âşiyân-ı Mevlânâ

¹²³³ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s.

¹²³⁴ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), ss. 58-59.

- 7 Civâr yañını ıtıtmuş cünüd-ı rûhânî
Döner gelir sipeh-i ‘aşıkân-ı Mevlânâ
- 8 Kamaşdırır gözünü kâ’inatın elbette
Nedir o kûbbe-i hağrâ-i ‘ayân-ı Mevlânâ
- 9 Fülk-i mişâl-i şerefdır cihân-ı ma‘nâda
Firâz-ı küngüre-i âsitân-ı Mevlânâ
- 10 Açınca bâb-ı şerîfi meşâm-ı züvvâre
Gelir nesim-i kerâmet-resân-ı Mevlânâ
- 11 Bahâr-ı ‘aşk u şifâtın muhit-i câmi‘idir
Harim-i salţanat-ı lâ-mekân-ı Mevlânâ
- 12 Serir-i milk-i bekadır sivâd-ı lâhûtî
Küşâde-i cennet rûh-ı revân-ı Mevlânâ
- 13 Halâş bulur mu belâdan o memleket Tefîk
Kıapandı der-geh-i darü’l-emân-ı Mevlânâ

3 Ağustos 1935

8.2.6. Şâbân-ı Velî

Hız. Şâbân-ı Velî Kastamonulu’dur. Kastamonu’nun Taşköprü ilçesinde 886/1481 yılında dünyaya gelmiştir. İlim öğrenmek için farklı yerlerde bulunmuş; İstanbul’da medrese eğitimi almıştır. Şâbân-ı Velî, İstanbul’da eğitimini tamamladıktan sonra birkaç arkadaşı ile birlikte Kastamonu’ya dönerken, Düzce ile Bolu arasındaki Konrapa’da Halvetiyye’nin Cemâliyye kolunun pîri Cemâl-i Halvetî’nin halifelerinden Hayreddin Tokadî ile karşılaşmış; kendisine intisâb ederek on iki yıl boyunca hizmetinde bulunmuş ve seyr ü sülûkunu tamamlayınca Kastamonu’da

vazifelendirilmiştir. Kendisi Kastamonu’da tebliğ ve irşâd faaliyetlerini vefâtına (976/1569) kadar sürdürmüştür.¹²³⁵

Mehmet Tevfik Efendi de yirminci yüzyılın ilk yıllarından itibaren 1960’ta vefâtına kadar bugün Kastamonu’da Şeyh Şâbân-ı Velî Caddesi olarak bilinen cadde üzerindeki konağında, külliyeeye birkaç yüz metre uzaklıkta, Sinan Bey Camii’nin hemen yakınında ikâmet etmiştir.

Sofuzâde, Halvetiyenin Şâbâniye kolunun kurucusu olan bu büyük mutasavvıfa, Hz. Şâbân-ı Velî’ye duyduğu derin hürmet ve muhabbeti dile getirdiği üç şiir kaleme almıştır. Bunlardan biri Hz. Pîr Şâbân-ı Velî dergâhının yenilenme tarihini düşürdüğü musammat gazeldir. Bu şiir bugün hâlâ Şâbân-ı Velî dergâhının avlu kapısının üzerindeki kitabede dörtlükler halinde yazılı bulunmaktadır.¹²³⁶ Diğer iki şiiri yedişer beyitlik gazellerdir.

Sofuzâde bu şiirlerde, Hz. Şâbân-ı Velî’nin nûrunun doğu ile batıda parladığını, bu nedenle halk-ı cihanın kendisine bende olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ona intisâb eden ehl-i âşkın yanan gönüllerine su serpildiğini, vahdete ermek isteyen sülûk ehlinin onun izni ile halvete girdiğini, âsitânesinin toprağının can gözüne cilâ olduğunu ve âsitânenin her dâim ehl-i âşk ile dolu olduğunu dile getirmiştir. Öte yandan nefsinin arzu ve isteklerine uyan ve Hz. Pîr hizmetinden uzak duranların, onun feyzinden mahrum kaldığına da işaret etmiştir. “Bir ednâ bendeyim sen sahibim, pîrim, efendimsin” diyen Mehmet Tevfik Efendi, Hz. Şâbân-ı Velî’den sabah akşam istimdâd dilediğini, Hz. Pîr’in kerem, ihsan ve himmetinin daimi olduğunu ifade etmiştir. Tarih düşürdüğü üçüncü şiirde âsitânenin tamiri için Ömer Fuadî’den beri hizmet edenlerin bulunduğu bahsedilmiş fakat her ne kadar bakım ve onarımdan geçmiş olsa bazı eksikliklerin bulunduğu işaret edilmiştir. Mahmud Paşa’nın bütün bu eksiklikleri görüp tam anlamıyla bir tamirat için gerekli bütün masrafı karşılaması ise şiirde takdirle bahsedilen hususlardandır. Şiirin sonunda mücevher tarih düşürülerek âsitânenin onarım tarihi belirtilmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi’nin, Hz. Şâbân-ı Velî için kaleme aldığı şiirleri şunlardır:

¹²³⁵ Hz. Şâbân-ı Velî’nin hayatı ve tarikatı ile ilgili bkz.: Mustafa Tatçı, *Hz. Pîr Şâbân-ı Velî Kitabı*, H Yayınları, İstanbul 2019; Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, “Şâbân-ı Velî”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, ss. 208-210.

¹²³⁶ Bkz.: Ek-21.

fe^ç ilātün fe^ç ilātün fe^ç ilātün fe^ç ilün¹²³⁷

- 1 Açılıp hānkāh-ı Hāzret-i Şa^ç bān-ı Velī
Āşikār olmuş idi kuvvet-i burhān-ı Velī
- 2 Maşrık u mağribe pertev şalıp irşadı bütün
Oldular halk-ı cihān bende-i sultān-ı Velī
- 3 Kıtub-ı evtād-ı tarikat dediler zātına hep
Sürdü dört yüz sene bu beldede devrān-ı Velī
- 4 Hālvet-i vahdete tālib olup erbāb-ı sülūk
Ehl-i aşk ile tölardı yüce meydān-ı Velī
- 5 Ni^ç met-i maḥz-ı Hudā nūr-ı şeref-bāḥşādır
Türbe-i pāk-i mu^ç allāda olan şān-ı Velī
- 6 Eksik olmaz ederiz subḥ u mesā istimdād
Dā'imīdir kerem ü himmet ü iḥsān-ı Velī
- 7 Seyr eder ehl-i başiret olan ancak Tevfīk
Haşre dek dā'ir olur mihr-i dirāḥşān-ı Velī

24 Kānûn-ı Evvel 1935

fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilātün fā^ç ilün¹²³⁸

- 1 Ey cemāl-i maḥla^ç -ı “*innā hedeynāhü's-sebīl*”¹²³⁹
Kıbletü'l-^ç uşşāksın “*yehdī ileyhi men yünīb*”¹²⁴⁰

¹²³⁷ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 24.

¹²³⁸ 06 Mil Yz-A 9962-6, vr. 35a.

¹²³⁹ “*Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik...*”, İnsân 76/3.

¹²⁴⁰ “*...kendisine yöneleni doğruya iletir.*”, Şûrâ 42/13.

- 2 Hakk'ı gösterdi *"hüve'r-raḥmānū āmennā bihi"*¹²⁴¹
 Bekleriz dergāh-ı iḥsānında biz *"hel min"* *"naşīb"*¹²⁴²
- 3 Sırr-ı a' zamsın ki feyz-i kāmiliñ *"muğni'l-lebīb"*¹²⁴³
 Kuṭb-ı ' ālemsin ki irşadıñladır *"hüsnü'l-me'āb"*¹²⁴⁴
- 4 PİR Şa' bān-ı Velī'sin *"zālike'l fevzü'l- ' aẓīm"*¹²⁴⁵
 Vāşıl-ı taḥkik olurlar külli *'mu'tedin murīb"*¹²⁴⁶
- 5 Şām-ı ḥalvet-ḥāne-i *"cennāti 'adnin"* *"fed ḥulū"*¹²⁴⁷
 Göster Tefvīk-i şubḥ-ı enveri *"āmīn"* *"Mucīb"**¹²⁴⁸

2 Ağustos 318/15 Ağustos 1902

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün¹²⁴⁹

**Şeyḫ Şa' bān-ı Velī (Ḳuddise sırruhu) Ḥāzretleriniñ
 Hakk-ı Velāyet-penāhilerinde Söylenmişdir**

- 1 Tūrāb-ı āsitānıñ dīde-i cāna cilā verdi
 Dil-i sūzāna zevk-i intisābıñ tāze mā verdi¹²⁵⁰
- 2 Seniñ rūḥ-ı laṭifıñ feyzidir gönlümde Sulṭānım
 Bi-ḥamdi'llāh baña derd-i te' ayyün hep şafā verdi

¹²⁴¹ "...O, Rahman'dır, biz O'na iman ettik...", Mülk 67/29.

¹²⁴² "hel min", "yok mu...", anlamına gelen bir ibaredir. "Hel min" ve "nasib", Kur'ân-ı Kerim'de çok sayıda ayette geçmektedir. Fakat her ikisinin bir arada geçtiği bir ayet mevcut değildir. Şairin farklı ayetlerden iktibasla böyle bir ifadeyi ilgili ayetleri çağrıştıracak biçimde kullandığı görülmektedir.

¹²⁴³ Muğni'l-lebīb: Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir ifade değildir. Kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç bırakmayacak derecede doyurucu, tatmin edici akıllı, zeki, bilge kimse, kitap vs. anlamlarına gelmektedir. Ayrıca İbn Hişâm'ın (ö. 761/1360) Arap gramerine dair nahiv kitabının ismidir.

¹²⁴⁴ "...varılacak güzel yer...", Âl-i İmrân 3/14.

¹²⁴⁵ "...işte büyük kurtuluş budur.", Mâide 5/119.

¹²⁴⁶ "...saldırgan süpheci...", Kâf 50/25.

¹²⁴⁷ "...And cennetleri", Sâd 38/50; "...girin", Zümer 39/73; Burada da şairin iki farklı ayeti çağrıştıracak biçimde bu ifadeyi kullandığı görülmektedir.

¹²⁴⁸ Mucīb: "Cevap veren" anlamına gelmektedir. Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ'sındandır; Hud 11/61; Saffât 37/75.

¹²⁴⁹ 06 Mil Yz-A 9962-7 (Yedinci Defter), s. 67.

¹²⁵⁰ Şair şu notu düşmüştür: (mā)dan muḥaffe, (şu) demektir.

- 3 Sen ol maḥmûre-i nûr-ı tecelliyâtsın kim Hâk
Ḥuzûr-ı ‘ izzetiñde ehl-i ḥacâta ğınâ verdi
- 4 Sen ol şâh-ı velâyetsin ki dervîş-i ‘ abâ-pûşuñ
Serîr-i salṭanat aşḥâbına tâc u kabâ verdi
- 5 Safâ-yı ḥidmetiñden dûr olanlar ḳaldılar maḥrûm
Hevâ-yı nefse uymuşlarsa ḳahrıñ biñ belâ verdi
- 6 Bir ednâ bendeyim sen şâhibim pîrim efendimsin
Seni Ḥallâḳ-ı ‘ âlem işbu şehre mültecâ verdi
- 7 Ğarîbim bî-kesim Tefvîḳ kimden eylerim ümmîd
Yegâne evliyâ’ u’ llâha iḳânım ‘ aṭâ verdi

13 Haziran 1937

müstef^ç ilün müstef^ç ilün müstef^ç ilün müstef^ç ilün¹²⁵¹

**Ḳuṭbu’l ‘ ârifin ğavşü’l-vâşılın vâriş-i ‘ ülüm-ı Nebevî pîr-i tarîḳat eş-Şeyḫ
Şa’ bân-ı Velî el-Ḥalvetî Ḥazretleriniñ dergâh-ı şerîfleriniñ tecdîden ta’ mîrine
yazılmış târiḫdir**

- 1 Ḳuṭb-ı cihân u cân u dil Sulṭân Şa’ bân-ı Velî
Ḳılılmış bu ‘ âlî buḳ^ç a-yı ehl-i kemâl için maḳar¹²⁵²
- 2 Şaḥn-ı yemîni âşikâr bir türbe-i ‘ anber-nişâr
Her revzeninde şad hezâr dil-dâde-i bî-pâ vü ser

¹²⁵¹ Sûfizâde Mehmet Tefvîḳ, *Hulviyyât*, ss. 74-75.

¹²⁵² Şiirin matla beyti olan bu beytin kendi arasında kafiyeli olması gerekirdi. Bu şiirde ikinci beyit kendi arasında kafiyelidir. Yine ilk beytin iç kafiyesinde de uygunluk bulunmamaktadır. Sofuzâde Mehmed Tefvîḳ Efendi’nin bu şiirinin de ele alındığı bir makale için bkz: Şerife Uzun, “Sofuzâde Mehmed Tefvîḳ Efendi’nin Hulviyyat Adlı Eserinde ve Diğer Şiirlerinde Şa’baniyye Etkisi”, *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa’ban-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2014, ss. 549-555.

- 3 Şaĥn-ı Őimāli cilve-sāz bir cā‘ mi‘ -i ehl-i niyāz
Ĥalvet-niŐine bezm-i rāz vaĥdet gūzine nūr u fer
- 4 ‘ AŐır-ı Fu‘ādī’den beri çoĥ cānlar oldu müşteri
Kimi bıraĥdı cevheri kimisi ibzāl etdi zer
- 5 Tecdīd ü ta‘ mīretde tām gösterdi ise kim kıyām
Elbette ĥaldı nā-temām Őad kūŐe-i dīvār u der
- 6 Muĥlaĥ bu ĥayr-ı bī-bedel bir vefĥ-i dil-h‘ah u maĥal
Bir zāta olmuşdur ezel taĥrīr-i dīvān-ı ĥader
- 7 Maĥmūd PaŐa-yı gūzīn oldu bu mazmūna rehīn
Ser-defter-i ĥayr-āferīn memdūĥ u maĥbūlü’s-siyer
- 8 Gösterdi luĥfu cezr u med zer dōkdü ĥāke bī-‘aded
Ĥābil degildir ‘add ü ĥad Şarf olsa “ĥarf-i baĥr u ber”
- 9 Bulsun zebān-ı ‘ārifān mūmkünse ser-ĥadd-i beyān
Tevĥīĥ-i evŐāfı hemān Őomār-ı evrād-ı Őeĥer
- 10 Olsun binā-yı ‘izzeti Őāĥ-ı kemāl-i devleti
Olsun İlāhī himmeti ĥadriyle hem-pā hem-naĥar
- 11 Ĥırĥ ehl-i dil geldi dedi tārīĥ-i cevher-dārını
Yapdı temāmen der-gehiñ PaŐa-yı Maĥmūdü’l-eŐer
یاپدی تمامن درکھک پاشای محمود الاثر

1264 / 1847

8.2.7. Aziz Mahmud Hüdâyî

Mehmet Tevfik Efendi, Hz. Cüneyd-i Bağdâdî'nin neslinden olduğu rivayet edilen, büyük mutasavvıf, Pîr-i Tarık-i Celvetî Hz. Aziz Mahmud Hüdâyî (d. 948/1541-ö.1038/1628)¹²⁵³ hakkında mütekerrire muhammes bir şiir kaleme almış ve onun “ricalullâhın büyüklerinden bir mürşid-i muazzam”¹²⁵⁴ olduğunu dile getirmiştir. Sofuzâde, Hüdâyî hazretlerini pek çok sıfatla tavsîf ederek mânâ âlemindeki yüce makamına işaret etmeye çalışmıştır. Bütün ehl-i hakikatin onun âsitânının âdeta esiri olduğunu dile getiren şair, padişahların bile onun elini öperek kapısında birer “aciz kul” halini aldıklarına işaret etmiştir. Hz. Aziz Mahmud Hüdâyî , Kanûnî Sultân Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa. II. Osman (Genç Osman), IV. Murad) devirlerini idrâk etmiştir. Özellikle Sultan I. Ahmed, Hüdâyî hazretlerine ayrı bir bağlılık, derin hürmet ve muhabbet göstermiştir.¹²⁵⁵ Sofuzâde, “Elin öpmüş hüdâvend-i zamân ‘abd-i haķır olmuş” diyerek devrin padişahlarının, onun büyük bir velî olduğuna kânî olarak gösterdikleri hürmeti ifade etmiştir. Çünkü padişahlar her ne kadar dünya mülkünü sultanları iseler de “Haķıķat mülkünüñ şah-ı felek-câhı” Hz. Hüdâyî'dir.

Mehmet Tevfik Efendi'nin Hz. Hüdâyî için kaleme aldığı şiir şu şekildedir:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹²⁵⁶

Der-sitâyiş-i Kütbu'l-ârifin Hazret-i 'Azîz Maħmûd Efendi" (el-Üsküdâri)
(Kuddise sırrıhu)

1 Künûz-ı sırr-ı aşkıñ hâne āgâhı Hüdâyî'dir

Riyâz-ı âşiyân-ı vuşlatıñ râhı Hüdâyî'dir

Diyâr-ı enfüsün âfâkıñ mâhı Hüdâyî'dir

Haķıķat mülkünüñ şah-ı felek-câhı Hüdâyî'dir

Serir-ârâ-yı taht-ı “*lî-ma'a'llâh*”ı¹²⁵⁷ Hüdâyî'dir

¹²⁵³ Doğum tarihi Sefine-i Evliyâ'da 950/1543 şeklinde verilmiştir. Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, c. II, s. 585.

¹²⁵⁴ a.y.

¹²⁵⁵ Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 1982, ss. 27, 58-73.

¹²⁵⁶ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, , ss. 64-65.

¹²⁵⁷ “...*Benim Allah ile birlikte...*”, Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 156 (hadis no:2157).

- 2 Huzūrunda anıñ tıfl-ı ma‘ arif çünkü pır olmuş
Elin öpmüş hüdāvend-i zamān ‘ abd-i haqır olmuş
Bütün ehl-i haqıkat āsitānında esır olmuş
Haqıkat mülkünün şah-ı felek-cāhı Hüdāyī’ dir
Serir-ārā-yı taht-ı “*lī-ma‘a’llāh*” ı Hüdāyī’ dir
- 3 Şafa virmekdedir ehl-i kulūba feyz-i erkānı
Bulurlar der-gehinde seyr olanlar bŷy-ı cānānı
Sŷrerler bende-gān-ı hazreti hālā o devrānı
Haqıkat mülkünün şah-ı felek-cāhı Hüdāyī’ dir
Serir-ārā-yı taht-ı “*lī-ma‘a’llāh*” ı Hüdāyī’ dir
- 4 Gubār-ı hāk-i kŷyun ŷanki gevher-pāre görmüşler
Nesim-i ŷubhı dergāhında bir āvāre görmüşler
Mariz-i ‘ aşka ol āb-ı laṭifi çāre görmüşler
Haqıkat mülkünün şah-ı felek-cāhı Hüdāyī’ dir
Serir-ārā-yı taht-ı “*lī-ma‘a’llāh*” ı Hüdāyī’ dir
- 5 Der-i vālā cenāb-ı mültekā-yı ehl-i ‘ irfandır
İki deryā anı bŷs etmege gŷyā ŷitābāndır
Aña mersā-yı Tevfik ŷ tecellī dense ŷayāndır
Haqıkat mülkünün şah-ı felek-cāhı Hüdāyī’ dir
Serir-ārā-yı taht-ı “*lī-ma‘a’llāh*” ı Hüdāyī’ dir

fi 15 Nisan sene 309/27 Nisan 1893

8.2.8. Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi

Seydişehirli Abdullah Efendi, 1807 yılında Konya, Bozkır’ın Karacahisar köyünde doğmuştur. Nakşibendî Şeyhi Mehmet Kudsî Bozkırî’den (Memiş Efendi) icāzet almış, şeyhinin 1852 yılında vefātından sonra Nakşibendî tarikatı Halidî kolu şeyhi olmuştur. 1833-1903 yılları arasında yetmiş sene müderrislik yapmış; 1852-1903 yılları arasında da elli bir sene tebliğ ve irşat faaliyetlerini yürütmüş ve halifeler

yetiştirmiştir. Namazlarını Seyyid Harun Camisi'nde edâ eden Hacı Abdullah Efendi, her sabah namazından sonra camide bulunanlarla birlikte hatm-i hâcegân yapmıştır. Üç aylarda ve özellikle de Ramazan-ı şerifte pek çok farklı yerden gelen müntesiplerinin Seydişehir'de erbaine ve itikâfa girdikleri kendisi hakkında aktarılan bilgiler arasındadır. II. Abdülhamit Han'ın da Seydişehir'e birkaç kez geldiği, Hacı Abdullah Efendi ve oğlu Hacı Hâcegân Efendi ile görüştüğü, kendileriyle sürekli iletişim halinde olduğu hem aile bireyleri hem de o dönemde yaşamış Seydişehirliler tarafından bildirilmiştir. Abdullah Efendi Nakşibendliğin yanında Kadirî, Sühreverdi, Kübrevî, Çeşti ve Mevlevî¹²⁵⁸ tarikatlarının şeyhliğini yapmış; halifelerine de bu doğrultuda talebe yetiştirmeleri yönünde izin vermiştir. Abdullah Efendi 25 Mart 1903'te vefât etmiştir.¹²⁵⁹

Mehmet Tevfik Efendi bu şiiri, Seydişehirli Abdullah Efendi'nin vefâtından yaklaşık iki ay sonra, 18 Mayıs 1903'te, kaleme almıştır. Bu şiir yedi bentlik bir terkîb-i bent şeklinde-dir. Seydişehirli Abdullah Efendi'nin pek çok özelliğinin, faziletinin anlatıldığı bu şiirde Mehmet Tevfik Efendi'nin, Seydişehirli Abdullah Efendi'nin vefâtı ile duyduğu hüznü açıkça görölmektedir. Bu hüznü büyük bir âlimin vefâtına duyulan hüznü olarak düşünmek mümkün olsa da Mehmet Tevfik Efendi'nin kullandığı ifadelerden bu acıyı çok daha derin hissettiği, Seydişehirli Abdullah Efendi'yi tanıdığı ve kendisine ciddi bir bağlılığının bulunduğu açıkça görölmektedir. Özellikle ikinci bentte, birinci tekil şahıs ağzıyla kullandığı ifadelerden kutb-ı devrân olarak nitelediği Abdullah Efendi'ye beslediği, derin muhabbet ve hürmeti görmek ve onun vefâtından duyduğu teessürü gösteren son derece etkileyici anlatıma şahid olmak mümkündür.

şiir şu şekildedir.

fe^ç ilâtün(fâ^ç ilâtün) fe^ç ilâtün fe^ç ilâtün fe^ç ilün(fa^ç lün)¹²⁶⁰

Seydişehri'nde mağfîret-rehîn-i hâk olan řuţbu'l-^ç ârifîn ve burhânü'l- vâşılîn
Hâce eş-Şeyh ^ç Abdullâh Efendi Hâzetleriniñ vedâ^ç-ı ^ç âlem-i fânî
buyurduklarında merşiye gûne yazılmış terkîb-i benddir.

1 Çarh-ı keç-rev siteminden işimiz âh oldu

Dest-i ümmîd ü ^ç inâyet yine kûtâh oldu

Hâdişâtı feleđiñ ehl-i kemâli ifnâ

¹²⁵⁸ Üveysî olarak silsilenin kendisine ulaştığı bildirilmiştir.

¹²⁵⁹ Bu bölümdeki bilgiler şerafettin Yıldız'ın *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi* adlı kitabından derlenmiştir. Bkz.: şerafettin Yıldız, *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2015.

¹²⁶⁰ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 53-58.

Bu uşul ile nice şâm u şehir-gâh oldu
Tolmadı cevfi zemîn olmadı mâtem tekmi
Sîneler pür şerer-i sūziş u şad vâh oldu
Tutuşur mâder-i kevnîñ yûreği hasret ile
Nedir âyâ bilemem ki neye âgâh oldu
Çeşm-i ikbâl kapandı tutulup mihr-i yakîn
Varlık ni' meti zehr-âbe-i ikrâh oldu
Âh eder âh işidir âh ile olmuş mâlî
Künbed-i köhne-i ' âlem ne için âh oldu
Olmayaydı bu harâbât-ı tehasür bâri
Oldu âyâ ne için mihnete şeh-râh oldu
Ağla ey dîde-i ğam-dîde ğarîb başîñ için
Şu verirler saña ' âlemde bu göz yaşîñ için

2 İşt ey çarh-ı belâ zâr u sitem nâlelerim
Şakla ey hâk-i siyeh sînede hûn-ı cigerim
Göster ey mâh benim dâğ-ı derûnum her-gâh
Bildir ey mihr benim sūziş-i şâm u şehirim
Ağma ey âb benim eşk-i hazînim aqsın
Esmey bād yeter âh-ı dil-i pür-şererim
Tırma ey reng-i meserret-i şafaḫât dehri
Ser-te-ser eyledi pâ-mâl cüyüş-ı kederim
Dönme ey kurre-i bî-dâd o mihverden çık
Sen gibi ben de bugün hūzn ile bî-pâ vü serim
Kıtuḫ-ı devrânımızi eyledi devrân nâ-būd
Kalmadı şûret-i dünyâ gibi bir tâb u ferim
Saña dünyâ deyip ey cîsr-i riyâz-ı ebedî
Ugramazdım eger olsaydı diger reh-güzerim
Bâri ol maḫzen-i esrâr-ı tecellî-i Hüdâ
Etmesin bâr-gehinden beni maḫşerde cüdâ

3 O felek mesned-i irşād u Hudāvend-i yakīn
Dāmen-i pāki olup mu‘ teşime ḥabl-i metīn
Geldiler ‘ aşkla erbāb-ı ḥaḳīḳat dā’im
Buldular maḳ‘ ad-ı şıdkı reh-i Mevlā’da hemīn
Ḥāl ü eṭvārı idi şer‘ -i mübīni izāḥ
Şanılırdı şuver-i mes’ele-i şer‘ -i mübīn
Vāriş-i ‘ ilm-i Nebī ḥāmil-i sırr-ı ezeli
Nüşha-i zātına lāyıḳdı demek nüşha-i dīn
Naşş idi şerḥ-i mü’evvelde olan tefsīri
Müteşābihde ḥaḳīḳat aña olmuşdu rehīn
Feyz-i cārī idi bezminde ḥadīş-i Nebevī
Gülşen-i cān idi eşnā-yı beyānında zemīn
‘ Urefā der-geh-i irşādına dil-beste mürīd
‘ Ulemā rahle-i tadrīsine olmuşdu ḳarīn
Şanki bir āyet-i tevḥīd idi gökden nāzil
Bezm-gāh-ı ḥarem-i vaḥdete oldu dāḫil

4 Eyleyip ṭal‘ atını ḥükm-i meşīyyet-i irşād
Mehd-i gerdūn vücūduyla olunca dil-şād
Dāḫil-i ḥicr-i kemāl-i peder olmuşdu hemīn
‘ İlm ü irfān ile tā ola vücūdu bünyād
Başlayıp rahle-i ‘ ilm-i ezeli den derse
Eyledi zühd ile taḳvā ile tekmīl-i nihād
Bāliḡ-i meblaḡ-ı erbāb-ı kemāl olduḡda
Eyledi kendini bir mürşid-i ‘ ālī-dāmād
Ele geçdikde riyāzetle ‘ arūs-ı maṭleb
Ṭıfl-i irşād gelip öpdü elin verdi murād
Seydişehri’ni teşrīf ile olmuşlar idi
Zīb-i evreng-i mu‘ allā-yı maḳām-ı irşād
Elli beş yıl oturup merkez-i Ḥaḳ-fermāda
Dehre olmuşdu taşarruf ile ḳuṭbü’l-evtād

Bırakıp bir nice aşhâb-ı kemâl ahlâfa
İltihâk eyledi pîrân reh-i eslâfa

- 5 Neşr-i envâr edip o mihr-i cihân-tâb-ı münîr
Eyledi dîde-i gerdûnu ke-mâhî tenvîr
Uçuşup bir nice meczûb-ı mücellâ-i Hudâ
Oldular feyz-i rahîk-i ezelden dil-sîr
Âsitânında karar ile müderris müftî
Oluyorlardı aña karşı eli bağı esîr
Döndürüp sînelerin şakf-ı harab-âbâda
Etdiler hâne-i tevhîd-i vücûdu ta' mîr
Seyr-i eţvâr ile tekmîl-i merâtib ederek
Rub' -ı meskûna bütün anları etmiş tesyîr
Her tarafda açılıp zâviye-i zîkr-i Hudâ
Oldular her birisi merkez-i imâna zahîr
Gördü ' âlem ne imiş sırr-ı tarîkat hâlâ
Oluyor sâlike irşâd-ı reh-i Rabb-ı kader
Öyle bir kenz-i kemâlâtı bu dünyâ görmez
Çeşm-i hüsbân-ı felek görmedi hâlâ görmez

- 6 Açılıp maşrıq-ı envâr-ı tecellî-i Hudâ
Olmadan câzibe-i vuşlat-ı Mevlâ'ya fedâ
Çağırıp nezdine maḥdûm-ı mükerrerlerini
Kıldılar hâzin-i gencîne-i irşâd-ı hüdâ
Vâriş-i sırr-ı peder eyleyip ol teşne-dili
Gördü seccâde-i kuḫbiyyet ü irşâda revâ
İştifâ eyleyen ol gevheri ol ma' denden
Şüphesiz râbıḫa-baḫşende-i ecrâm-ı semâ
Zâtıdır munteḫabı cümle velîyyu'llâhîñ
Şimdi ' âlemde odur zîver-i tâc u ' urefâ
Yed-i irşâdına vâ-beste tılsımât-ı umûr

Nazar-ı luṭfuna dil-ḥaste bütün ehl-i velā
Mebde-i silsile-i nazm-ı ḥaḳāyık oldur
Merci' -i mes'ele-i ḥall u nizām-ı eṣyā
Zāhir u bāṭın odur mecma' -ı baḫreyn-i kemāl
Mehbiṭ-i nūr-ı tecellī-i cemāl-i müte'āl

7 Ḥāce-gān silsile-i pākini Ḥallāk-ı cihān
Eylemiş ḥaṣre ḳadar medd-i zılāl-i iḥsān
Şāh-rāh-ı sünen-i Ḥazret-i Sulṭān-ı Rusül
Cilve-gāh-ı ḫikem-i şer' -i şerīf-i Yezdān
Olmamış bid' at ü ilḥād u ḳalālet reh-yāb
Naḳşı-bend olmamış ol levḫada āṣār-ı gümān
Bundadır ekmel-i erbāb-ı fazīlet yek-ser
Bundadır kümmel-i aṣḫāb-ı velāyet yeksān
Farḳımızda görünür ḥamd ola tamḡa-yı ḳül
Anlarıñ himmeti Tefvīḳ'a olur zād ü tüvān
Eyle yā Rab dil-i nālānımı iḫlāṣa rehīn
Nazar-ı mürşid-i āgāha ḳarīn eyle hemān
Seni bulmuşlara yā Rab saña yol bulmaḳ için
Bendeyim eyleme me'yūs der-i 'afv u emān
Oldu perverde-i himmetleri her nefsi nefis
Eylesin rüḫların faẓl-ı İlāhī taḳdīs

Fi 5 Ḥazīrān sene 319/18 Haziran 1903

8.2.9. Müderris Hacı Osman Kulaksızoğlu

Müderris Hacı Osman Efendi'nin Mehmet Tefvik Efendi'nin yakın dostu olduğu bilinmektedir. Bu kısma alınan şiir, Kastamonu'nun Devrekānī ilçesinde cami yaptıran Müderris Hacı Osman Efendi'nin anlatıldığı şiirdir. Vaktiyle bu camide meydana gelen yangın nedeniyle cami harap olmuş; ardından da Hacı Osman Efendi tarafından hem cami hem de etrafındaki çarşılar yenilenmiş; cami ve çevresi neredeyse eskisinden daha güzel bir biçimde imar edilmiştir. Mehmet Tefvik Efendi de bunun

üzerine bu şiiri kaleme alarak yapılan bu büyük hayrı, Hacı Osman Efendi'nin fazilet timsali şahsında dile getirmiş; Devrekânî'nin ne kadar mübarek bir belde olduğundan ve ricâlullâhın bu beldede bulunduğu bahsetmiştir.

Hacı Osman Efendi, Devrakânî'de "Kulaksızoğlu" olarak bilinen bir aileye mensuptur. Bu ailenin fertleri kuşaklardan beri Devrakânî'de müderrislik vazifesini ifâ etmişlerdir. Hacı Osman Efendi de müderristir. Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan'ın bir makalesinde Kastamonu Devrakânîli Hacı Osman Efendi'nin, Nakşî-Hâlidî Şeyhi Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin halifesi Ahmed Hilmi Efendi'nin talebesi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Hacı Osman Efendi'nin oğlu tarafından Prof. Dr. Hasan Küçük aracılığıyla Ahmet Turan Arslan'a, Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin halifesi Ahmed Hilmi Efendi'ye verdiği icâzetnâmenin ulaştırıldığı anlatılmaktadır.¹²⁶¹

Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin halifesi Ahmed Hilmi Efendi aslen Ankaralıdır. Gümüşhanevî Hazretleri kendisine icâzet vermiş ve onu İzmit civarında vazifelendirmiştir. Fakat 31 Mart hadisesinden sonra (1909) basında çıkan bazı haberler ve halk arasında yayılan dedikodular yüzünden Kastamonu taraflarına sürgüne gönderilmiştir.¹²⁶² Kastamonu Devrekânî nahiyesindeki Tefikiyye Medresesi'nde müderrislik yapmış, hürmet görmüştür. *Muhibbül-fikh li-Hıfzı'd-dîn* adlı eserini de burada hazırlayarak yayınlamıştır.¹²⁶³ Devrekânîli Hacı Osman Efendi, Ahmed Hilmi Efendi'ye talebe olmuştur. Ahmet Hilmi Efendi daha sonra İzmit'e dönmüş, 1916 senesinde vefâtına kadar tedaris ve irşat faaliyetlerini İzmit'te devam etmiştir.¹²⁶⁴ Hacı Osman Efendi de uzun yıllar Kastamonu Devrekânî'de kaldıktan sonra İstanbul'a yerleşmiş ve orada 1974 yılında, doksan iki yaşında vefât etmiştir.¹²⁶⁵

Burada dikkatleri çeken diğer bir husus, Devrakânî'de Hacı Osman Cami'inin haziresinde Nakşî-Halidî Şeyhi Seydişehirli Abdullah Efendi'nin halifelerinden Hacı Merdan Efendi'nin (ö. 1931) kabrinin bulunmasıdır. Mehmet Tefik Efendi'nin Devrakânî için kaleme aldığı bu şiirinde:

¹²⁶¹ Ahmet Turan Arslan, "Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi Hakkında Bazı Yeni Bilgi ve Belgeler-II", *Reyhan Dergisi*, sayı: 44, 2016/4.

¹²⁶² Necdet Yılmaz, "Ahmed Ziyaeddin-i Gümüşhanevi'nin Halifelerinden Ahmed Hilmi Efendi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *Usûl İslam Araştırmaları*, s. 24, 2015, ss. 165-190. <http://www.bilimkultursanat.org/es-seyyid-haci-ahmed-hilmi-hocaefendi-rh-a-hayati-2/>; Erişim Tarihi: 15.04.2020.

¹²⁶³ Necmettin Azak, "Bir Nakşî Halifesinin Kastamonu'da Sürgün Yılları ve Burada Yazdığı Eseri", *II. Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2014, ss. 615-616.

¹²⁶⁴ Kabri, bugün, İzmit Orhan Câmî'si civarındaki Bağçeşme Kabristanı'ndadır. Bkz.: Azak, a.g.e, s. 616.

¹²⁶⁵ Bkz.: <http://www.kastamonur.com/ata-kulaksizoglu-dadayli-halit-bey-ve-hakki-guranli-bey/>; Erişim Tarihi: 12.12.2018.

Huşusen şeyh-i zî-şânım o yerde eyledi rihlet

Yüceldi ravza-i pâki cibâl-i Devrekânî'den

beyitinde bahsettiği ve “şeyhim” şeklinde hitap ettiği zât Hacı Merdan Efendi (ö. 1931) olmalıdır. Hacı Merdan Efendi'ye duyduğu hürmet neticesinde “şeyhim” demiş olabileceği akla gelmektedir. Öte yandan Sofuzâde'nin, Seydişehirli Abdullah Efendi'nin vefatı üzerine yukarıda bahsi geçen mersiye kaleme aldığı da hatırlandığında Nakşî-Halidî bu silsilenin büyükleri ile de irtibatlı olmuş olabileceği düşünülmektedir.

Devrekânî'de mezkûr cami-i şerifde Hacı Merdan Efendi'nin kabrinin ayakucunda caminin yeniden inşasını sağlayan Hacı Osman Efendi'nin ruhuna Fatiha okunmasını isteyen bir kitabe yer almaktadır. Bu yazı Osman Efendi'nin vasiyeti üzerine eklenmiştir. Osman Efendi “*Benim adıma bir taş yazdırıp mübareğin ayakucuna koyun. Buraya gelen giden beni de o sayede hatırlayıp duâ etsin*” demişlerdir. Bu nedenle, bugün, bahsi geçen caminin haziresinde Hacı Merdan Efendi'nin kabrinin ayakucunda Hacı Osman Efendi'nin isminin yazılı bulunduğu kitabe de yer almaktadır.¹²⁶⁶

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹²⁶⁷

Devrekânî Nâhiyesi İçün Yazılmışdır

- 1 Şafâlar kesb eder rûhum hayâl-i Devrekânî'den
Degil hâlî zamîrim hasbihâl-i Devrekânî'den
- 2 Mübârek buğ' adır olmuş ricâlu'llâh me'vâsı
Halâvet-yâb olur diller nevâl-i Devrekânî'den
- 2 Huşusen Şeyh-i zî-şânım o yerde eyledi rihlet
Yüceldi ravza-i pâki cibâl-i Devrekânî'den

¹²⁶⁶ Hacı Osman Efendi ile ilgili bu bilgiler için bkz: <https://www.cankiripostasi.com/kastamonu-devrekanide-bir-veli-muhammed-merdan-efendi-makale,555.html>, Erişim Tarihi: 05. 17. 2019.

¹²⁶⁷ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 84-86.

- 3 Degil hālī tecellī pertevinden kabır-i pür-nūru
Gelir cennet ŧemīmi her miŧāl-i Devrekānī'den
- 4 Görür maḥv u fenā āŧārını ol yerde 'ārifler
Beḳābi'llāh olur peydā zılāl-i Devrekānī'den
- 5 Eser bād-ı ŧabā ŧubḫ u mesā bŧy-ı beŧāretle
Cenūbī cilve peydādır ŧimāl-i Devrekānī'den
- 6 İki ehl-i kemāl ḳomŧu oldu ḫaŧre dek ḫattā
Evc oldu bu ḫaḳıḳātler kemāilde Devrekānī'den
- 7 Birisi a'lem-i ehl-i zamānī Ḥāce-i 'Oŧmān
Biri dāmādı 'ālim ehl-i ḫāl-i Devrekānī'den
- 8 Teŧekkŧl etdi evcler zŧmre-i ehl-i velāyetden
Keder gelmez dile aŧla melāl-i Devrekānī'den
- 9 Misāfir olmaḳ ister dil mŧderris Ḥācı 'Oŧmān'a
Ḥayāt almaḳ iḳin āb-ı zŧlāl-i Devrekānī'den
- 11 Fazīlet ehlidir ŧāḫib-seḫādır bī-mŧdānīdir
Ḥalefdir ḫānedān-ı 'ilme āl-i Devrekānī'den
- 12 Ebī cecdi bŧtŧn neŧr-i 'ulŧma eylemiŧ ḫidmet
Yetiŧirmiŧ nice 'ālim ricāl-i Devrekānī'den
- 13 ŧeref baḫŧ eylemiŧ ol ŧehre ḫattā cecdi a' lāsı
Ḥarāb olmuŧ iken ḳahr-ı ḳalāl-i Devrekānī'den

- 14 Güzel bir mescid inşâ eylemiş çarşu kenârında
Verir kâlbe feraḥ şubḥ u şâl-i Devrekânî'den
- 15 Ḥarîka uğrayıp her cânibi yanmış yıkılmışdı
Belâ-yı saḥt üzere ü vebâl-i Devrekânî'den
- 16 Edip ğayret Ḥâcî ' Oşmân yeñiden eyledi inşâ
Şayılsa ḥaḳkıdır ḥüsnü cemâl-i Devrekânî'den
- 17 Mükemmel oldu aşlından bu günkü şekl-i tecdîdi
Güneş gibi tülû' etdi zevâl-i Devrekânî'den
- 18 Yapıldı çarşılar başdan başa bir tarz-ı dîl-cûda
Alırlar her gelen muḥtâc mâl-ı Devrekânî'den
- 19 Açık âşâr-ı sa' y u ğayretidir Ḥâcî ' Oşman'ın
Neye baḳsan Efendi mülk-i ' âlî Devrekânî'den,

Yetişmez öyle bir kıymetli şahşıyyet derim ḥaḳkâ
Doğar mı böyle ulviyyet ḥışâl-i Devrekânî'den
- 20 Yegâne himmetidir ceddiniñ ol sâyede oldu
Muvaffaḳ bunlara luḥf-ı nevâl-i Devrekânî'den
- 21 Mu' ammer eyleyip Ḥâḳ ḥânedânın eylesin dâ'im
Du' â alsın bütün ehl ü ' iyâl-i Devrekânî'den
- 22 Göñülden aldığım ilhâmı Tevfiḳ eyledim imlâ
Degil ḥâlî zamîrim ḥasbiḥâl-i Devrekânî'den

8.2.10. Nureddin Karasu

Mehmet Tefvik Efendi bu şiiri, Benli Sultan Dergâhı'nın son şeyhi Nureddin Karasu için düzenlenen “tâc giyme” merasimini anlatmak için kaleme almıştır.¹²⁶⁸ Bu şiir, Sofuzâde'nin *Hulviyyât*'ında ve de defterlerinde yer almamaktadır. Çalışmamızın bu kısmına Abdülkerim Abdulkadiroğlu'nun *Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi* adlı eserinden alınmıştır. Bahsi geçen eserde, bu şiirin kaynağı belirtilmemiştir. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Sofuzâde'ye ait şiirlerin defterler dışında bir kısım evrakta da yazılı bulunduğundan bahsetmiş olduğundan bu şiiri o evraktan nakletmiş olabileceği ya da Şemsizâde ailesinin arşivinden bu şiiri temin etmiş olabileceği akla gelmektedir.

Nureddin Karasu Efendi, Kastamonu Ilgaz Dağı eteklerinde bulunan Benli Sultan Dergâhı'nın son şeyhidir.¹²⁶⁹ Şeyh Muhiddin Ebû Şâme (ö. 1565) halk arasında anıldığı şekliyle Benli Sultan, Sultan Selim Han döneminde yaşamış dergâhın bânîsi¹²⁷⁰ ve Nakşîliği Kastamonu'ya getiren zât olarak bilinmektedir.¹²⁷¹ Şeyh Nureddin Efendi'nin dedesi Şânî Efendi ve babası Şâdî Efendi de bu tekkenin şeyhlerindedir. Babasının vefatı üzerine Nureddin Efendi henüz yirmili yaşlarda iken post-nişîn olmuştur.

Sofuzâde bu şiirinde Nureddin Efendi için Benli Sultan Dergâhı'nda tertip edilen “tâc giyme” merasimini anlatmaktadır. Şiirine Hacı Bayram Velî'yi anarak başlaması ve Bayramî Şeyhi Ziyâeddin Efendi'nin de bu merasime önderlik etmesi farklı yorumlara sebep olmuştur. Abdulkadiroğlu, bu durumu Bayramîlik'in Halvetîlik ve Nakşîlik'in karışımından meydana gelmiş olmasına ve Kastamonu'da Bayramîlik'le Benli Sultan çevresinin münasebetlerinin yoğun oluşuna bağlamıştır. Bayramî Şeyhi Ziyâeddin Efendi'nin bu merasime katılmış olmasını ve önderlik etmesini ise yürüttüğü “Reîsü'l-Meşâyih”lik vazifesi ile irtibatlandırmıştır.¹²⁷²

Öte yandan İhsan Ozanoğlu'nun *Büyük Velî Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menakıbı* adlı eserinde Nureddin Efendi hakkında paylaştığı bilgiler, meseleyi

¹²⁶⁸ Nureddin Karasu için bkz.: Abdulkadiroğlu, “Hatıralarımdaki Hocaefendiler”, *Altınoluk*, sayı: 175, 9/2000, s. 34-37; Şiir için bkz.: Abdulkadiroğlu, *Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi*, ss. 130-132; bkz.: Abdulkadiroğlu, a.g.e, s. 190.

¹²⁶⁹ Nureddin Efendi, “Karabeyoğlu” künyesine sahiptir, daha sonra “Karasu” soyadını almıştır.

¹²⁷⁰ Benli Sultan'ın Şeyh Şâbân-ı Velî ile aynı dönemde yaşamış oldukları, bizzat görüşüp sohbet ettikleri ve ortak talebelerinin bulunduğu dair rivayetler de mevcuttur. Bu konu hakkında bkz.: Nail Karagöz, “Kastamonu'da Aynı Dönemde Yaşayan Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan'ın Hayatlarındaki ve Hizmetlerindeki Kesişme Noktaları”, *I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2012, ss. 278-292.

¹²⁷¹ Benli Sultan'ın nereli olduğu ve tarikatı hakkında farklı bilgiler verilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Nail Karagöz, “Kastamonu'nun Manevi Mimarlarından Benli Sultan'ın Hayatı ve Hizmetleri”, *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şâbân-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2014, ss. 271-289.

¹²⁷² Abdulkadiroğlu, *Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi*, s.130.

daha net açıklar görünmektedir. Burada verilen bilgilere göre Hafız Nureddin Efendi'nin babası Hafız Mehmet Şâdi Efendi daha hayatta iken “kasr-ı yed” suretiyle feragat ederek meşihatı oğluna devretmiştir. Böylelikle Hafız Nureddin Efendi, yirmi iki yaşında post-nişin olmuştur. Hafız Mehmet Şâdi Efendi'nin vefat etmesi, Nureddin Efendi'nin genç bir yaşta oluşu ve henüz seyr ü sülûkûnu tamamlamamış olması nedeniyle bir mürşide inâbesi lazım geldiğinden reisü'l-meşâyih Ziya Ulu'ya [Ziyâeddin Uluoğlu] Hafız Nureddin Efendi inâbe etmesi uygun bulunmuştur. Bu inâbenin duâsı yapılmak üzere büyük bir cemiyet tertip edilmiş, Şeyhü'l meşâyih ve Reisü'l-ulemâ Şemsizâde Ziyâeddin Efendi, Müftü Hafız Osman Doğru, beldenin diğer erken ve eşrafı da bu büyük cemiyete iştirak etmek için Benli Sultan Dergâhı'nda bir araya gelmiştir. Neticede Şeyh Hafız Muhammed Nureddin Efendi, babasının ve dedesinin tarikatını bırakarak bir süre Bayramî usûlüne uygun olarak ayin-i şerif icrâ eylemiştir.¹²⁷³

Nureddin Efendi tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar Benli Sultan'da şeyhlik ve zaviye-darlık etmiştir. Bayramî Şeyhi Ziyâeddin Efendi vasıtasıyla seyr ü sülûkunu tamamlayan Nureddin Efendi, 1925 yılından sonra Nakşibendilik üzere irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Dergâhların kapatılmasından sonra İstanbul'a giden Hafız Nureddin Karasu Efendi, Üsküdar'da Divitçiler Camisi'nde üç buçuk sene imamlık etmiştir. Bir süre sonra Kastamonu'ya geri dönmüş ve 1940 yılında Nasrullah Camii baş imamı olmuştur. 1947'de hac vazifesini yerine getiren Nureddin Efendi, 1952'de tedavi olmak için İstanbul'a gitmek durumunda kalmış, Beşiktaş Küçük Mecidiye Camii imamı iken 05.02.1953 tarihinde vefat etmiştir.¹²⁷⁴

Mehmet Tevfik Efendi, dönemin önde gelen zevâtının da iştirak ettiği Nureddin Efendi için 1910 yılında düzenlenen bu törene katılmış ve törenin çeşitli safhalarını anlattığı bu şiiri kaleme almış ve bu hadiseye tarih düşürmüştür. Buna göre Ziyâeddin Efendi'nin, Nureddin Efendi'ye tâc giydirdiği bu törene dönemin Kastamonu Müftüsü Hacı Osman Nuri Doğruoğlu¹²⁷⁵ ve Halvetî Ahmed Dede de iştirak etmişlerdir. Hatta Sofuzâde, Hacı Bayram Velî ve Benli Sultan hazretlerininin de bu törende hazır

¹²⁷³ İhsan Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menâkıbı*, der.: Nurettin Şöy, HCR Ajans Hizmetleri, Kastamonu 2019, ss. 51-52.

¹²⁷⁴ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menâkıbı*, s. 53; Ayrıca bu bölümdeki bilgiler, Nureddin (Karasu) Efendi ile akrabalık ilişkileri bulunan ve kendisiyle irtibata geçerek bilgi ve birikimlerinden istifade ettiğimiz Nurettin Şöy'ün “Benli Sultan Dergâhı'nın Son Şeyhi Nureddin Efendi” adlı yazısından ve şifahen aktarmış olduğu bilgilerden derlenmiştir. Bkz.:<https://www.kastamonur.com/benli-sultan-dergahinin-son-seyhi-nureddin-efendi>, Erişim Tarihi: 15.05.2020.

¹²⁷⁵ Osman Nuri Doğruoğlu 1908-1938 yılları arasında Kastamonu'da müftülük yapmıştır. Bkz.: <https://kastamonu.diyenet.gov.tr>, Erişim Tarihi: 25.05. 2020.

bulduklarını manevî olarak aldığı feyizle anladığını aktarmaktadır. Meclisteki hava o kadar çoşkuludur ki törene katılanlardan biri olan Şeyhzâde Hâfız Efendi zikir esnasında “ah u vâh” ederek gaşy olmuş, kendinden geçmiştir.¹²⁷⁶ Böyle bir töreni, iştirak edenlerle ve yaşanan hadiselerle birlikte tasvir eden Mehmet Tevfik Efendi, bu şiiriyle Nureddin Efendi’nin tâc giyme merasimine ta’miyeli bir tarih düşürmüştür.

Şiir şu şekildedir:

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1 K̇uṭb-ı ‘âlem ğavṣ-ı a‘ zâm Hacı Bayram Velî

Dîde-i devrâna gösterdi yine burhânını

2 K̇uvve-i ḳudsiyyesiyle yandırıp rûşen çerâĝ

Eyledi bu yerde cârî feyzini erkânını

3 Beñli Sulṭân Velî Dergâhı’na mihmân olup

Sürdüñ ol sulṭân-ı ‘aşḳıñ şevḳ ile devrânını

4 İrtihâl etmişdi şeyḫi işbu ‘âlî dergehin

Geldiñ iclâs etmege seccâdeye der-bânını

5 Hâzret-i Müftî Efendi hâzır u müşkil-küşâ

Gösterip dîvân-ı şer‘ iñ hüccet ü burhânını

6 Necl-i Bayrâmî Şeyḫ Aḫmed Ziyâ el-ârifin

Eyledi sırr-ı tarîḳıñ münclî aḫkâmını

7 Çıḳdı Nûreddin Efendi ceddiniñ meydânına

Tâc giydi seyr edip ehl-i velâ bayramını

¹²⁷⁶ Bu zâttan, “Şeyhzâde” olarak bahsedildiğinden Kastamonu’da Ziyâeddin Efendi’nin mensup olduğu Şemsizâde ailesinden olabileceği akla gelmektedir. Bu doğrultuda, bahsi geçen Şeyhzâde Hâfız’ın, Şeyh Ziyâeddin Efendi’nin oğlu Hâfız Mustafa Sabri Bey olabileceği kanaati hâsıl olmaktadır.

- 8 Bezm-i ehlü'llāha gelmişdi nice ihvān-ı dīn
Gördüler ne imiş gürüh-ı ehl-i Hāḡ erkānını
- 9 Ğonce-i gülzār-ı Sa'ādeddīn behā-yı ehl-i dil
Ḥalvetī Aḡmed Dede yandırdılar her yanını
- 10 Ser-te-ser āteş kesildi 'aşḡ ile Allāh deyu
Şem'-i Hāḡ yandırdı hep pervāne-i hicrānını
- 11 Şormadan Nūrī Efendi'den ḡesābı mā-sivā
İstedi vermek bu bezm-i 'aşḡa naḡd-i cānını
- 12 Eyledi Şeyḡ-zāde Ḥāfız Bey gönülden āh vāh
Ğaşy olup zıkr-i Ḥudā'dan kıldı ter dāmānını
- 13 İçdi cām-ı 'aşḡı Nūreddīn Ziyāeddīn'den
Tutdu hep nūr u ziyā bu dergehiñ eyvānını
- 14 Beñli Sultān Hacı Bayram-ı Velī ḡāzırdılar
Bende gördüm anlarıñ feyz-i şafā-efşānını
- 15 Söyledim bu 'ayn-ı cem' iñ Hāḡ deyip tārīḡini
Görmedim lāyık Ḥudā ḡaḡḡı anıñ nisyānını
- 16 Gevher-i Tevfīḡ-i Hāḡ'dan bir ziyā tābān olup
Ğarḡ-ı envār oldu 'ālem almadık aḡzānını
- 1277 غرق انوار اولدی عالم المدق احزاننى
ta' miyesi 1327+1 1328
fi Receb-i Şerīf 1328 / Temmuz 1910

¹²⁷⁷ Tarih hesabı yapılırken son kelimeye tek “ن” itibar olunmuştur.

9. Hikemî Şiirleri

Türk-İslam eserleri arasında nasihat içeren hikmetli şiirler oldukça geniş yer tutmaktadır. Bu tür şiirlerin başında nasihatnameler yer almaktadır. Nasihat, sözlükte, insanları iyiye ve güzele sevk etmek için yapılan güzel konuşma, va'az, öğüt, tavsiye anlamlarına karşılık gelmektedir.¹²⁷⁸ Öte yandan nasihat kelimesinin Arapça'da "bir şeyi veya bir kimseyi içten ve gönülden sevmek, ona bağlanmak, ihlâs, sadakat ve samimiyet" anlamlarına geldiği de bilinmektedir.¹²⁷⁹ Hz. Peygamber'in "din nasihatı" buyruğunun genel itibarıyla nasihat kelimesinin bahsi geçen ilk anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Diğer taraftan kelimenin bu iki anlamı birden çağrıştıracak bir biçimde, "kendisine nasihat edilen kimsenin hayrını büyük bir samimiyetle istemek"¹²⁸⁰ anlamı da kaynaklarda kayıtlıdır.

Bu bağlamda, edebiyatımızda sıklıkla görülen, insanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmek; devletine yararlı; İslamiyet'in erdemlerini şahsında yaşayan ahlâklı fertler yetiştirmek amacıyla yazılan manzum didaktik eserlere genel olarak nasihat-nâme, pend-nâme veya öğüt-nâme adı verilmiştir.¹²⁸¹

Edebiyatımız içinde nasihatnamelere ve hikmetli şiirlere sık tesadüf edilmesinin bir diğer sebebi elbette İslam dininin "iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla" ilgili hükmüdür. Kur'an-ı Kerim'de bu hüküm açıkça belirtilmiş; bu vazife kadın erkek tüm Müslümanlar üzerine farz kılınmakla beraber özellikle daima bu vazifeyi ifâ edebilecek bir topluluğun bulunması da emir buyrulmuştur.¹²⁸²

Bu doğrultuda şairlerden pek çoğunun, kendilerini bahsi geçen vazifeyi her zaman ifâ etmekle görevli bildikleri düşünülebilir. Latîfi'nin de bahsettiği gibi "şairlerin dili cennetin anahtarıdır kuralı gereği, dil anahtarı, keşf ve beyân hazinesi kapısının kilidi, cennet kapılarının açıcısı bilgili şairlerdir".¹²⁸³ Dolayısıyla şairler, hikmet sahibi kimseler olmalıdırlar. Hikmet, "tecrübeyle kazanılan doğru bilgidir";¹²⁸⁴ ilâhî sırların ve gerçeklerin bilgisidir; varoluş sırlarının kavranması, sebeplerle sonuçlar arasındaki

¹²⁷⁸ Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1462; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 808.

¹²⁷⁹ Mehmet Görmez, "Hz. Peygamber'in Din Tanımı-Bir Hadisin Semantik Tahlili", *Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) - Özel Sayı*, Ankara 2003, ss. 333.

¹²⁸⁰ Hz. Peygamber'in "din nasihatı" hadisinde geçen "nasihat" kelimesi ile kastedilenin sadece öğüt verme, va'z ve ikaz olmadığı ve hadisin devamı bağlamında bu kelimenin "samimiyet ve ihlas"a karşılık geldiğine dair bkz.: Görmez, a.g.m.

¹²⁸¹ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme Metin)*, AKM Yayınları, Ankara 1995, s. 1.

¹²⁸² "Sizden hayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulsun. Âl-i İmrân sûresi 3/104; "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten menedersiniz", Âl-i İmrân 3/110; "İnanan erkekler ve kadınlar, birbirlerinin velileridir. İyiliği emrederler, kötülükten menederler", Tevbe 9/71; "Onlar, öyle kimselerdir ki, kendilerine yeryüzünde iktidar verdiğimiz takdirde, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar", Hac 22/ 41.

¹²⁸³ Latîfi, *Latîfi Tezkiresi*, haz.: Mustafa İsen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, ss. 8-9.

¹²⁸⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 169.

ilişkilerde ilâhî iradenin rolünün keşfedilmesidir.¹²⁸⁵ Ayrıca hikmet, gereken şeyi gerekli şartlarıyla gerektiği şekilde bilmektir.¹²⁸⁶ Hikmet, dört nesneden ibaret olduğu söylenen kıvâm-ı dünyanın ilim, adalet ve tababetle birlikte dördüncü unsurudur.¹²⁸⁷

Allah “Hakîm”dir. “Allah, hikmeti dilediğine verir” ve “Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş”¹²⁸⁸ olduğu bildirilmiştir. Yani Cenâb-ı Hak, kendine mahsus bu sıfattan, insanları ve toplumları nasıpdâr kıldığını bildirmiştir. Kur’ân-ı Kerîm de baştan sona hikmettir ve Hakîm-i Mutlak olan Allah tarafından inzâl edilmiştir. Hz. Peygamber de hikmet sahibidir.¹²⁸⁹ Bu nedenle ilhamını Kur’ân-ı Kerîm’den ve sünnet-i seniyyeden alan şairlerin bir yitiği telakki ettikleri hikmetin peşinde olmaları pek tabidir.¹²⁹⁰

Şairler, ârifler, âlimler ister siyasî ister ilmî ister dinî-tasavvufî olsun hemen her alanda gelecek nesillere bu değerlerin/hikmetin ulaşmasını sağlamak amacıyla şiirler kaleme almışlar; nasihatnâmeler meydana getirmişler ve yol göstermişlerdir. Bu meyanda söylenen şiirler Hoca Ahmet Yesevi’de *Divân-ı Hikmet* adını almıştır. Nasihatnâme türünde kaleme alınan ilk eser, Yusuf Has Hacib’in *Kutadgu Bilig*’i kabul edilmektedir. İran sahasında Feridüddin Attâr’ın kaleme aldığı *Pend-nâme* türün gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Anadolu sahasında Ahmed Fakih’in *Çarhnâme*, Yunus Emre’nin *Risaletü’n-Nushiyye*, Âşık Paşa’nın *Garibnâme* adlı eserleri türün ilk örneklerindedir. Manzum nasihatnâmeler, daha ziyâde mesnevî nazım biçiminde kaleme alınmışlardır. Gazel, kaside ve tercî-i bent şeklinde yazılan nasihat-nâmeler de mevcuttur.¹²⁹¹

Nasihat türünde eserler Türk İslam edebiyatında ilk örneklerden itibaren görülmekle beraber Klasik Türk şiirinde söz ve sanat anlamın önündedir. XVII. yüzyıldan sonra “hayatın anlamlandırılması”na yönelik yaklaşımların, sorgulamaların, yeni düşüncelerin ve felsefenin şiirin konusu haline gelmesi ile hakîmâne şiirler kaleme

¹²⁸⁵ Mustafa Kara, “Hikmet”, *DİA*, c. 17, İstanbul 1998, s. 518.

¹²⁸⁶ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev.: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 222

¹²⁸⁷ Bu tasnif Bursalı İsmail Hakkı’nın *Varidât* adlı eserinde yer almaktadır. Bkz.: Fatih Yütük, “İsmâil Hakkı Bursevî’nin ‘Vâridât’ Adlı Eseri’nin Transkripsyon ve İncelenmesi”, *Marmara Üniversitesi SBE*, YL Tezi, İstanbul 2011, s. 176.

¹²⁸⁸ Bakara 2/269.

¹²⁸⁹ Süleyman Uludağ, “Müslüman Topraklarda Hikmet Tasavvuruna Genel Bir Bakış”, *Divân-ı Hikmet Sohbetleri*, editör: Zülfikar Güngör, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2018, s. 169; Hikmet kavramı ile ilgili olarak ayrıca bkz.: Hayrani Altıntaş, *Mevlâna Düşüncesinin Kur’ân Temelleri Mesnevî’de Kur’ânî Hikmetler*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016.

¹²⁹⁰ Bir hadis-i şeriflerinde Hz. Peygamber hikmeti, “mü’minin yitiği” olarak tanımlamış; hikmetin nerede bulunursa bulunsun alınması gerektiğini tavsiye buyurmuştur. Bkz.: Tirmizî, *Es-Sünenü’t-Tirmizî*, c. 5, s. 51 (Hadis nr.: 2687); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el- Kazvinî, *Es-Süneni İbn-i Mâce 1-2*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, c. 2, s. 1395 (Hadis nr.: 4169).

¹²⁹¹ Nasihat-nâmelerin konularına ve nazım şekillerine göre sınıflandırılması ile ilgili olarak bkz.: Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbi (İnceleme Metin)*, ss. 3-4.

alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde, klasik şiir içinde Nâbî, hikemî tarzın öncüsü kabul edilmiştir. Onunla birlikte düşünce ve anlam şiirde sanatın bir adım önüne geçmiştir. Bu tür şiirler, onun ve takipçilerinin divanları içinde ciddi bir yoğunlukta, genellikle gazel formunda yer almıştır.¹²⁹²

Mehmet Tevfik Efendi'nin de hikemî tarzın bir temsilcisi olduğu söylenebilir. Ona göre şiir ilimden ve hikmetten uzak olamaz bu nedenle şair de hikmet sahibi olmalıdır. Mine Mengi, Nâbî'nin şiirinde “hikmet”i anlattığı eserinde hikmeti üç ana başlık altında incelemiştir. Bunlar, metafizik, bilgi ve ahlakıdır.¹²⁹³

Mehmet Tevfik Efendi'nin şiirlerinde hikmet anlayışına metafizik anlamda bakıldığında insan ve Allah arasındaki ilişkinin anlamlandırılma çabası açıkça görülmektedir. Bu bağlamda Sofuzâde'nin amacı, “küntü kenz” iken bilinmeyi murad eden, irade buyurduğu biçimde bilebilmektir. Bu meselenin özünde de “aşk vardır. İlâhî aşk, kalp ve gönül onun şiirlerinde sıklıkla vurgu yapılan konulardandır. İnsan, ruh ve bedenden müteşekkildir. Zâhir ve bâtın, yaratılmış her şey için esastır. Mehmet Tevfik Efendi, insan, kâinat ve Allah arasındaki ilişkiyi, zâhirî ve bâtînî pek çok yönü ile tasavvufî yaklaşımla vahdet-i vücûd inancı çevresinde anlatmıştır. Zâhirde varolan bu kesretin ardında vahdet gizlidir. Hayat aslında hakikate yolculuktur. Bu yolculuk kendini ve dolayısıyla Rabbini bilen “kâmil insan” olabilmek içindir. Bu dünyada görülenler geçicidir. Bu nedenle insan, zâhire aldanmamalı; fânî dünyaya dalmamalı; asıl ve ebedî yurt olan ahirete hazırlanmalıdır.

Bilindiği üzere bilginin farklı kaynakları vardır; duyular ve akıl bunların başlıcalarıdır. Mehmet Tevfik Efendi'ye göre duyular ve akılla elde edilen bilgi, bir anlamda eksiktir. Bilginin asıl kaynağı, Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'dir. Ancak vahyin ışığı ile Hz. Peygamber'in gösterdiği yoldan ilerlenerek doğru bilgiye, hikmete, irfana, marifete ulaşılabilir. Kalb bu yolda en önemli vasıtaadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de diğer duyuların yanında kalbin akledici oluşuna işaret buyrulmuştur.¹²⁹⁴

Ahlâk ise Mehmet Tevfik Efendi'nin ısrarla üzerinde durduğu diğer bir husustur. Şiirlerinde insanların ahlâk ve erdemle donanması için öğütler verir. Çünkü Sofuzâde'ye göre insanı insan yapan unsur ahlâktır. Farklı toplumlarda, dinin ruhsal hayatı ve ahlâkın ise sosyal hayatı düzenlediği kabul edilmektedir. Oysa İslamiyet kişinin hem bu dünyasını hem de ahiretini düzenleyen bir dindir. Mehmet Tevfik

¹²⁹² Şener Demirel, “XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup, Sebki Hindî, Hikemî Tarz, Mahallileşme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2(2009), ss. 246-272.

¹²⁹³ Mine Mengi, *Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, AKM yayınları, Ankara 1987, ss. 43-113.

¹²⁹⁴ A'râf 7/179; Yûnus 10/31; Nahl 16/78, 108; İsrâ 17/36; Hac 22/46; Secde 32/9; Câsiye 45/23)

Efendi'ye göre de dinden bağımsız bir ahlak anlayışından söz etmek mümkün değildir. Hz. Peygamber'in ahlakı, Kur'an ahlâkıdır; dolayısıyla bu alanda önder odur. Kalp ve vicdan mekanizması, ahlâklı bireylerin oluşmasında temel esastır. Dolayısıyla "kalp", hem metafizik hem epistemolojik hem de ahlâkî bağlamda hikmetle irtibatlıdır.

Bir âlim şair olarak Mehmet Tevfik Efendi, ahlakî konularda kaleme aldığı şiirlerle yapılması ve yapılmaması gerekenler konusunda uyarılarda bulunarak hakikat yolcusuna yol göstermeyi amaçlamaktadır. Çünkü ahiret hayatının dünya hayatında yapıp edilenlerle sadece ibadetlerle alâkalı olarak değil, hemen her alanda ilişkisi vardır. Mehmet Tevfik Efendi'nin *Miyârü'ş-Şemim fi Ahlak'il-Ümem* adlı mensur eser kaleme almış olması bu konudaki hassasiyetini göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Bugün elde olmayan bu eserin bulunması ile onun din ve ahlak anlayışı daha net bir biçimde anlaşılacaktır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Mehmet Tevfik Efendi, pek çok konuda hikmetli şiirler kaleme almış, görüşlerini dile getirmiş, nasihat etmiş, uyarmış ve yol göstermiştir. Onun şiirleri, din, diyânet, vatan, millet, bayrak, ümmet, vicdân, mihnet, kaza, kader, rıza, merhamet, talep, kısmet, adalet, şiir, aşk, sanat, ibadet, vergi, yergi, övgü, kıyafet, ölüm, yaşlılık, yalnızlık ile ilgilidir. Onun şiiri, dünyada da ukbâda da azîz olmak isteyen insan ile ilgilidir. Bütün bu şiirlerde farklı anlatım teknikleri, nazım şekilleri ve türlerini büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Atasözleri, deyimler, yerel söyleyişler, dikkat çekici benzetmelerle didaktik öğeleri şiirin ahenginden ve estetiğinden uzaklaşmadan zaman zaman aruz vezni ve zaman zaman da hece ile kaleme almıştır.

Mehmet Tevfik Efendi'nin defterlerinden tarafımızdan seçilerek bu bölüme alınan hece ölçüsü ve aruzla kaleme aldığı hikemî-ahlâkî şiirleri şunlardır:

fa' ülün fa' ülün fa' ülün fa' ül¹²⁹⁵

1 Bu varlıkta hüküm-i ezel var iken

Oğu âyet-i ma'vı küll var iken

Yürü ehl-i hâl ol ma'hal var iken

Tükenmez temennî emel var iken

Murâda erilmez ecel var iken

¹²⁹⁵ 06 Mil Yz-A 9962-1 (Beşinci Defter), s. 68-71.

2 Ümīde gōñül eyledin intisāb
Gele řāli' iñden muvāfiķ cevāb
Baķārsın ki yanlış yapılmış řesāb
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

3 Vucūda geliř bir řabāřāt midir
Elemle ezilmek ' ināyet midir
Yorulmaķ bu řaķķa ri' āyet midir
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

4 řayālī bir iřdir mürūr-ı řayāt
Bütün varlığı loķma eyler vefāt
Ne māzīler elde ne müstaķbelāt
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

5 Verir hiss-i şehvet eder āřinā
Felāketleri ğaflet eyler hebā
İki ' illet o sende bir mübtelā
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

6 Cihān devr-i şükm-i ezeldir bütün
Anıñ rüřu řül-i emeldir bütün
Olanlar bitenler eceldir bütün
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

7 Eliñde olan şey benimdir deme
Bırağ yarınıñ fikrini ğam yeme
Bu kevn var idi aldı kimden kime
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

8 Erinden adın ayrılıp zār olur
adınsız alanlar da nā-ār olur
Hulāşa gelen dehre bī-zār olur
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

9 Bir evde ocuklarla māderidir
Bütün arzū yer temennī iir*
Geim derdi anla berāber pişir
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

10 Ne sensiñ ne ben mülk-i māl isteyen
Yer ister yerince cihāna gelen
Görürsün ki gitmiş temām etmeden
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

11 Ne aylar ne günler ne sa'āt alır
Ne şūret ne ondañ hikāyet alır
Cihān bir görüşden 'ibāret alır
Tükenmez temennī emel var iken
Murāda erilmez ecel var iken

12 Ne gösterdi Tevfik baña gözlerim

Kenâr-ı emelden neler gözlerim

Saña söyledim baş iki gözlerim

Tükenmez temennî emel var iken

Murâda erilmez ecel var iken

2 Teşrîn-i Evvel 1935

6+5 11'li Hece¹²⁹⁶

1 Aldanır başkanlar bakma cihâna

Vücûdu ders okur ehl-i 'irfâna

Bir kıatre şudan vücûda geldiñ

Hırs edip dalma bahr-i 'ummâna

2 Aşlından ayrılmaz aşlını bilen

Toprakda yer bulur vücûda gelen

Yüzün yerde olsun insân isen sen

Benlik da'vâsıyla girme meydana

3 Yarını bugünden eyleme hesâb

Mâli-hülyâdan verilmez cevâb

Qudret eliyle kurulan dolap*

Kimseniñ keyfince girmez devrâna

4 Düşündüm taşındım olmadım âgâh

Quşûrum añladım estâğfiru'llâh

Deñilmiş sırr-ı Haq maḥâll-i nigâh

Qazâyâ râzı ol gitme yâbâna

¹²⁹⁶06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), ss. 25-28. Ayrıca şair bu şiirin sonuna "1329 'Doğrusöz'de' çıkmıştır" notunu ilave etmiştir.

- 5 İnsānım diye [sen] iddi‘ ā etme
Çayır otu gibi her şuda bitme
Bilmedigiñ yola yalıñız gitme
Benzetme kendini şaķın hayvāna
- 6 Kendini begenmek bilgisizlikdir
Şayılmaz kişiniñ noķsānı bir bir

Herkesiñ ķalbiñde şaķlanır bir sır
Kepenekde er yatur dime divāne
- 7 Herkese vermişler bir isim bir iş
Kimini zengīñ itmişler kimini dervīş*
Yol verme ķalbine girmesin teşvīş
Hālīne şāhib ol düşme hicrāna
- 8 Çirkin huyluluk [bir] kötü ‘ illettir
Büyük muşībetdir ‘ ayn-ı miñnetdir
Kurtulmaz belādan başı ‘ ādetdir
Halka zulm eden uğrār ziyāna
- 9 Kāsāvetle geçer ‘ ömrü ḥasidiñ
Riyādan maḥv olur fi‘ li zāhidiñ
Nāssa bed-ḥ‘ āh olan merd-i fāsidiñ
Aldanma sözüne gelmez imāna
- 10 Hırsızıñ kesmeli her şeyden elin
Yıķmalıdır eşķiyānıñ menzilin*
Kötüler kötülere olur mu‘ āvin*
Hücūm ederler [hep] māl ile cāna

11 Dünyâda havâdişe yoқdur nihâyet
Herkesin ağızında dürlü rivâyet
Diñlemekle bitmez bunca hikâyet
Fenâlık kışşası sıgmaz beyâna

12 Dünyânıñ kötüsü iyiden çoқdur
Yaprağınca ağacıñ meyvesi yoқdur
Te'sire gelince her zerre oқdur
Çoқ şeyler söyler gelir lisâna

13 Tevfik bu 'âlemde başlamış geçid
Gelenler giderler sa'id ü pelid
Kimine mâtem olur kimine yevm-i 'id
Kimi 'azâba düşer kimi ihsâna*

1 Teşrîn-i Evvel 1933

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün¹²⁹⁷

Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Merhûmuñ Ğazeline Nazire¹²⁹⁸

- 1 'Aşrımızda ehl-i 'ilm olmak gibi zillet mi var
Haқ-şinâs olmak қadar bir dâ'imî şıқlet mi var
- 3 Hıyliden oldu қanâ' at kûşesi maḥv u ḥarâb
Hangi elde öyle bir sermâye-i ni' met mi var
- 4 Ma'rifet 'arz-ı kemâl-i pür cemâl eylerse de
Dide-i eyyâmdan maқşûd olan rü'yet mi var

¹²⁹⁷ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 94.

¹²⁹⁸ Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin "Nân-ı huşk ile kanâat gibi bir ni'met mi var / Künc-i istignâ gibi bir gûşe-i râhat mı var" matlalı gazeline naziredir. Bkz.: Şeyhülislâm Yahyâ, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı Tenkitli Metin*, haz. Hasan Kavruk, MEB Yayınları, Ankara 2001, s. 132.

- 5 Ehl-i ʿirfānı ʰimāye eylesin rāzılārız
İlticāya yer verir kâşāne-i minnet mi var
- 6 Rağbet olmazsa ʰaķāret bāri Tevfik görmemiş
Kesb-i ʿirfāna müsāʿit yer mi var ķudret mi var
- 7 ķabr-i Yaḫyāʿya varıp Tevfik et benden selām
Söyle kim ey fāzıl-ı yektā söze ʰācet mi var
- 8 Yoķ kemāl erbābı kim perverde-i ihsān ola
Olsa da ol menbaʿ -ı iḫsān olan devlet mi var

9 Mart 1940

feʿ ilātün(fāʿ ilātün) feʿ ilātün feʿ ilātün feʿ ilün(fāʿ lün)¹²⁹⁹

- 1 Halk dünyāya taķılmış dolaşır sāye gibi
Ayaķ altında ķalır merdivene pāye gibi
- 2 Öyle dünyādır o kim herkesi eyler meşgūl
Aldatır ninni ile sevdigini dāye gibi
- 3 Her gelen varlıĝa sürʿ atle içinden geçer
Māli-ḫulyāya dalan müflisi bī-vāye gibi
- 4 Dāʿimā ḫāşılını dūrmez eder istihlāk
Dest-i isrāfa giren külçe-i sermāye gibi
- 5 Yumuşak ıttsa da bir kuş gibi etmez āzād
Öldürür şoñra çöker üstüne yarāsa gibi

¹²⁹⁹ 06 Mil Yz-A 9962-2 (Dördüncü Defter), s. 111; Abdulkadiroĝlu, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 50-51.

6 Miḥnet-āmīz ḥayāt olduğu Őurdan bilinir*
Semt-i a' lāya olan deyyūs-ı ednāye gibi

7 Bu günün uymadı Tevfīk Őu'ūnu emele
Gösterir sâ' at-i iḥsânını ferdāye gibi

25 Eylül 1940

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün(fa' lün)¹³⁰⁰

1 Olma tâc u Őerefın zīneti iklīl gibi
İpligi ile münevver lübb-i ḳandīl gibi

2 Eyle nergis gibi dünyāya başiretle nigāh
Őarılıp bir ipe bağlanma karanfil gibi

3 Vaḳtini naḳd-i kemāl etmeyenīñ 'ālemde
Nāgehān gā'ib olur ḳıymeti taḥvīl gibi

4 Sürme-āsā göze girmek dileyen kimselerin
Hep ḳara yüzlü geḳer 'ömr ü günü mīl gibi

5 Hangi bir ḳuvvet eger varsa olur ḥırŐa zebūn
O ḳadar yük getirir var mı 'aceb fil gibi

6 Ḥađ alan başka ḥesāba boŐalıp dolmağdan
AÇılır bir ḳiviye āḫiri zenbīl gibi

7 AŞlı pāk olsa da Tevfīk ederler ber-bād
Ḥalka āmīziŐ eden kimseyi mendīl gibi

5 Haziran 1932

¹³⁰⁰ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 2.

müstef' ilâtün müstef' ilâtün¹³⁰¹

- 1 Devrinde dünyâ devrân bilinmez
Seyrinde eşyâ seyrân bilinmez
- 2 Günler geçer hep şubha güler şeb
Olmuş müretteb dīvân bilinmez
- 3 Gelsin bahârîñ var mı qarârîñ
Artırma zârın efgân bilinmez
- 4 Gel cüy-bâra yaşlan kenâra
Hayret bu kâra ceryân bilinmez
- 5 Nerden gelir bu durulmaz aña qarşı
Almaz terâzû mîzân bilinmez
- 6 Talmış şehâba deryâ-yı âba
Şıgmaz hesâba 'ummân bilinmez
- 7 Dâ'im geliş var bitmez bir emiş var
Bir sa'y ediş var meydân bilinmez
- 8 Halkıñ merâmı şubh olsa şâmı
Sönmüş meşâmı reyhân bilinmez
- 9 Tevfik birinden bekler misin sen
Külhanla gülşen yeksân bilinmez

10 Haziran 1932

---

¹³⁰¹ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 3.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹³⁰²

- 1 Başka bir 'ālemde kısmet ayrılır taqdīr olur
Zan ederler sāde diller kısmete te'sīr olur
- 2 Tōgru ŧekl almāk eger maṭlūb ise āyīneden
Tōgru durmāk tōgru baḳmāk eñ güzel tedbīr olur
- 3 İstikāmet eñ büyük sermāye-i iḳbāldir
Ehl-i 'iffet maṭbaḥ-ı faẓl-ı Ḥudā'dan seyr olur
- 4 Kendi fikrince yürürler öyle mi dünyāda nās
Herkesi ḥidmet sürükler boynuna zencīr olur
- 5 İş nedir ancak ḳanā' atle yapışmaḳdır hūner
Ḳābiliyyet sa'yi kıymetdār eder iksīr olur
- 6 Şafvet ü ihlāşı et āḳil iseñ kāra esās
Bir binā muḥkem olursa her zamān ta'mīr olur
- 7 Āşiyān-ı himmete Tefḳ edip naşīb-i nigāh
Ḥaḳ'dan iste her murādı çāre-sāzıñ pīr olur

12 Haziran 1932

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹³⁰³

- 1 İş görürken terledim işdir kime işmarlanır
Kim bu miḥnet-gāha gelse bir umūra yaşlanır

¹³⁰² 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 3.

¹³⁰³ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 5.

- 2 Arzu bir kimseyi hizmetden āzād etmemiş
Kullanılmazsa eger bir seyf-i şārım paşlanır
- 3 Yalnız şahşa degil her uzva bir hizmet düşer
‘Aklı kim endişeden āzāde bir kuvvet şandır
- 4 Hep bütün a‘ zāya olmuşdur hükümrān-ı vücūd
Herkesi dīvāne farz etsen anıñla uşlanır
- 5 Seyre başlarsa kalem Tevfik ilhām u hikem
Tab‘ imiñ āyīnesinden mā-sivāyı kışkanır

19 Temmuz 1932

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün¹³⁰⁴

- 1 ‘Adl ü inşāfıñ bütün bünyānını yıkdıñ felek
Merhamet bāzārınıñ dükkānını yıkdıñ felek
- 2 Vergiler teklif edip aldıñ bütün mevcūdunu
Milket-i fakrıñ dil-i vīrānını yıkdıñ felek
- 3 Başladı yokluk belasıyla sefāhet āşikār
Sen bu halkıñ dīnini imānını yıkdın felek
- 4 Öyle bir cehl-i mu‘ annid hākim oldu hāle kim
Mekteb-i dehrıñ bütün ‘irfānını yıkdıñ felek
- 5 Nefsine her dürlü hissiyātına oldu esir
Milletiñ ahlākını iz‘ ānını yıkdıñ felek

¹³⁰⁴ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 16.

6 Perde-i nāmūs gitdi alması ar u hayā
Sen bu aşr-ı izzetiñ erkānını yıdıñ felek

7 Neylesin Tevfik etdiñ halkı maħrūm-ı kemāl
Şā' irāniñ şöhret-i dīvānını yıdıñ felek

18 Eylül 1934

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹³⁰⁵

1 Añlasın dünyā bizi her dürlü olmuş milletiz
Yalnız Türk isminiñ resmiyle olmuş milletiz

2 Ayrılıp tārīhimizden in' anātı ignedik
Tāze açmış gül idik gör şimdi olmuş milletiz

3 Dīnimiz dünyāmıza hākim idi mazbūť idik
El eliyle ehre-i nāmūsu yolmuş milletiz

4 abri ecdādiñ yııldı gitdi hep şān u şeref
Bir yere hayvān gibi gūyā oyulmuş milletiz

5 Yalnız şanma kıyāfet gitdi ilm u ma' rifet
Yazıdan dilden belāgatden oyulmuş milletiz

6 Pāy-māl oldu muaddes sāha-i imān u dīn
Gerdeninde biñ belā zencīri bulmuş milletiz

7 Durmasın an ağlasın şimdengeri hāk-i vaťan
Zulm eliyle işte albiñden vurulmuş milletiz

2 Teşrīn-i Evvel 1934

¹³⁰⁵ 06 Mil Yz-A 9962-4 (İkinci Defter), s. 19.

6+5 11'li Hece¹³⁰⁶

Koşma Tarzı

1 İnsāna vücūdu ʿibretidir yeter
Şırtındadır yükü durmaz seyr eder
Kendini bilmeyen gitse ne kadar
Bir sevdā kendine hüküm eder gider

2 Kendini arayan nerede bulur
Başınıñ belāsı varlığı olur
Bu hāmlik gider de ne zamān olur
Maʿrifet havası ne vaķit eser

3 Maķşad uzaķlaşır uzandıkça el
Sürükler ādemi beyhūde emel
Yükle de şebāt et uzaķ gitme gel
Yoķlukda ğām çekme varlıkda keder

4 Tevfiķ bu ʿālemde ne'ñ var seniñ
Varsın boş olsun eliñ dāmeniñ
Gitmekdir dünyādan soñu gelmeniñ
Hürmetle adamı şulţan itseler

15 Mart 1935

6+5 11'li Hece¹³⁰⁷

Koşma Tarzı

1 ʿAşķıñ lisānıdır şiʿri söyleyen
Şāʿir olan muţlak ʿāşık olmalı

¹³⁰⁶ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 20.

¹³⁰⁷ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 20.

Çalemi elinde gūyā eyleyen
Muħabbet bezminde fā'ik olmalı

- 2 Beyhūde sevdāya verme gel emek
Bu varlık bütün gūzellik demek
Celāle cemāle āşinā gerek
Cefāya şafāya lāyık olmalı

- 3 Yürür mü cihānda kendinden bir şey
Kimin ğam sürükler kimin cām-ı mey
Çıtar-ı vücūda girdiñ mi yā hey
Muħabbet cilvesi sâ'ik olmalı

- 4 Şūrete bağanlar gider mecāza
Gölgeden āh eder bir ter ü tāze
Haķıķat yüzüne varan niyāza
Tevfiķ ölsen de nātiķ olmalı

17 Mart 1935

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹³⁰⁸

- 1 Gevher-i şıdķ u şafāyım yār bilsin bilmesin
Çayddan āzādeyim aĝyār bilsin bilmesin
- 2 Muḫlaķiyet rūhumuñ vaşf-ı kemālidir benim
Şekle meftūn olmadım dil-dār bilsin bilmesin
- 3 Varlığından zevķ alan bir rind-i devrānım ki ben
Kendi āyinemdedir dīdār bilsin bilmesin

¹³⁰⁸ 06 Mil Yz-A 9962-4 (Üçüncü Defter), s. 22.

- 4 Bezm-i maḥşūşumda ben sāķī gönül peymānedir
Mest-i ‘aşķım ğām beni ḥuş-yār bilsin bilmesin
- 5 Va‘d eder gönüm baña her dem ḥayāt-ı cāvidān
‘Ömrümü ifnā eden ğaddār bilsin bilmesin
- 6 Beyn-i idrākimde mevcūdāt olmuşdur kitāb
‘İlm ile ma‘yūb olan küffār bilsin bilmesin
- 7 Āşinālardan ḥazer kıl dā‘imā Tevfiķ sen
El gelip etmez seni ızrār bilsin bilmesin

13 Şubat 1937

fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün¹³⁰⁹

- 1 Herkese kendisince yār bulunur
Çünkü her varlığa medār bulunur
- 2 Kimsesizlik devām edip gitmez
Bir gün elbet bir arar bulunur
- 3 Şerefiyle cihāndan gidene
Zıkr-i ḥayr ile türbe-dār bulunur
- 4 Telef olmaz meḥāsin-i a‘māl
Defter-i ḥidmetde var bulunur
- 5 Yeri yokdur ‘alāmet-i ye’siñ
‘Azm ü himmetle baḥt-yār bulunur

¹³⁰⁹ 06 Mil Yz-A 9962-5 (Altıncı Defter), s. 127.

- 6 Dünyevî uḡrevî ‘ azîz olmak
İstikâmetle hem-ayâr bulunur
- 7 Ğayrîñ aḡvâline muḡayyed olan
Kendi fi‘inde nâ-be-kâr bulunur
- 8 Ne ‘acebdir cihân-ı fânîde
Âdem ister ki ber-ḡarar bulunur
- 9 Her emelden ferâgat et Tevfik
Baḡr-i endîşede kenâr bulunur

9 Temmuz 1936

Şi‘r-i Menşür¹³¹⁰

- 1 İnsân hevâ gibi ḡafîf şu gibi laḡîf âteş gibi nazîf
Ṭoprak gibi şerîf olmazsa insân olmaz
- 2 İnsân hevâ gibi seyyâr şu gibi devvâr âteş gibi ḡahhâr
Ṭoprak gibi ḡaddâr olursa insân olmaz
- 3 İnsân hevâ gibi pür-nûr şu gibi mesrûr âteş gibi ḡayûr
Ṭoprak gibi şabûr olmazsa insân olmaz
- 4 İnsân hevâ gibi cevval şu gibi seyyâl âteş gibi fa‘‘âl
Ṭoprak gibi ḡammâl olursa insân olmaz

---

¹³¹⁰ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 49; Abdulkadiroḡlu, *Kültürümüzden Esintiler*, ss. 106-108; Sofuzâde’nin bir başka şiirinin tahlili ile birlikte bu şiirinin ve diġer şiirlerinden örneklerin yer aldığı bir makale için bkz.: Mehmet Türkan, “Sofuzâde Mehmet Tefik Efendi’ye Ait Bir Şiirin Tahlili”, *İslamî Edebiyat*, c. 3, sayı 49, ss. 20-25.

- 5 İnsân hevâ gibi semîh şu gibi ferîh âteş gibi faşîh
Toprak gibi şahîh olmazsa insân olmaz
- 6 İnsân hevâ gibi menşûr şu gibi menşûr âteş gibi mağrûr
Toprak gibi meftûr olursa insân olmaz
- 7 İnsân hevâ gibi raķîķ şu gibi ‘ amîķ âteş gibi daķîķ
Toprak gibi şaķîķ olmazsa insân olmaz
- 8 İnsân hevâ gibi ğanî şu gibi muğnî âteş gibi müstağnî
Toprak gibi muğtenî olmazsa insân olmaz

13 Teşrîn-i Sâni 1941

fe‘ ilâtün(fâ‘ ilâtün) mefâ‘ ilün fe‘ ilün(fa‘ lün)¹³¹¹

- 1 Ehl-i dilden refîkden dūrum
Nerde olsam sūkūta mecbūrum
- 2 En büyük merci‘ im hayâlimdir
Hasb-i hâlim şafâ-yı bâlimdir
- 3 Tek kalırsam yavaşca söylenirim
Sânihâtîñ sesiyle eglenirim
- 4 Kaçarım cismim yerim vardır
Kendi hâlimce ‘ âlemim vardır
- 5 Varlığımdan fevâ‘ idim çokdur
İhtiyâcım şikâyetim yokdur

¹³¹¹ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 63-64.

- 6 Bulurum anda her ne lâzımsa
Bildigim sevdigimse sâzımsa
- 7 urulur vaqt olur ki meclisler
G llerin evresinde nergisler
- 8 oplanırlar o yerde ehl-i afa
G h uak u g h hic z u nev 
- 9 Aılır c n evinde v diler
C nlanır anki evk u  diler
- 10 Ounur g fteler reh v den
Besteler r h-ı ısfah n den
- 11 Neveler hep ar bdan  ri
Zevk-i mulak an ıra s ri
- 12 Ney gibi dem gelir ki inlerler
S zsız bir ter ne di lerler
- 13 Marifet bu bah ra ermekdir
Bu g list ni dilde g rmekdir
- 14 Bu muh tin ıındaki harek t
 retin  nidir ki zıll-i ay t
- 15 Ala nisbet edince h km-i zıll l
Ne aıkat ne marifet ne ay l

16 Belki her dem zevāle da'irdir
Gerçi aşıñ yanında sā'irdir

17 Böyle olduysa cilve-gāh-ı zūhūr
Kisve-i 'āķıbetde ol mestūr

18 Dediler 'ārifān-ı bezm-i kemāl
Ben de şuşdum ve eyledim ikmāl

21 Kānūn-ı Evvel 1941

fe' ilātün(fā' ilātün) fe' ilātün fe' ilün(fa' lün)¹³¹²

1 Mürtesem gülde leṭāfet mi olur
Şekl-i sūnbülde ṭarāvet mi olur

2 Nerde şüretle ḥaķıķat yeksān
İsm-i sūkkerde ṭarāvet mi olur

3 Veremez şıve-i ḥüsñi timşāl
Resm-i 'ādide şetāret mi olur

4 Yañılıp da bize baķmış cānān
Bu teşādüf hele 'ādet mi olur

5 İltifāt eylese müşṭāķa nigār
Günde bir kerre ķabāḥat mi olur

6 Ehl-i 'irfān ḥuşūmet görüyor
Böyle milletde sa'ādet mi olur

¹³¹² 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 104.

7 Bulamaz mevki'ini 'âkil olan
Kāmiliñ haqqı 'adâvet mi olur

8 Re's-i kâra geliyor nâ-dânlar
Haqq-ı terciḥ cehâlet mi olur

9 Kalmamış kıymeti nazmın Tevfik
Sinede zevk-i belâgat mi olur

20 Mayıs 1942

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹³¹³

1 Ğam-ı 'aşkıyla bî-tâbım garîbim zâr u mehcûrum
Vaṭandan sevdiğimden 'âfiyetden yârdan dûrum

2 Ṭabî'idir kemâl-i ḥüsne meyli ṭab'-ı mevzûnuñ
Efendi şâ'irim elbet güzel sevmekde ma'zûrum

3 Ḥayâtım hangi bir varlıkla aşlâ muṭma'in olmaz
Cihân mâlı benim olsa yine ḥâlimce mağdûrum

4 Şafâ-yı 'aşkıdır ancak cihânda bâ'ış-i şâdî
Ḥayâlimle feraḥ-nâkım ve endişemle mesrûrum

5 Zâmîrimden silinmez gerçi naḡş-ı ḥüsnu didârîñ
'Aceb bir ḡaşr-ı sevdâyım ḡarâb olduḡça ma'mûrum

6 Cihân ḡalkı olurlar bir sebeble dâ'imâ çâlâḡ
Deḡil 'aḡlımca seyrim ol sebebden ben de mecbûrum

¹³¹³ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 154; Sayfa numarası verilirken defterde sehven iki kez 153 ve 154 numaraları verilmiştir.

7 Olur ʔab'ım kũşāde ma'rifetle nā-gehān Tefvīķ
Fünūn-ı nazm u inşāda egerçi kenz-i mestūrum
3 Teşrīn-i Sānī 1942

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün¹³¹⁴

Endiŕe

1 Şol iŕ ki ola sāħa-i endiŕede peydā
Bir gizli ęalan ŕey gibi olmağda hũveydā

2 Endiŕededir aŕlı sũkũn u ĥarekātĩ
Endiŕeniñ emrinde yaŕar 'ākil ū ŕeydā

3 Endiŕeyedir ĥidmeti idrāk u 'uķũlũ
Endiŕededir mā-ĥasıl-ı rũ'yet ū ĥulyā

4 Endiŕe bulur sırrını milk ū melekũtuñ
Ķandīlidir ol cāmi' anĩ ŕekl-i ŕeyyā

5 Endiŕe iķin oldu kũtũb-ĥāne-i 'ālem
Endiŕe iķin mũlhem der-i kũnbed-i mĩnā

6 Endiŕe olur nāzımı bi'l-cũmle umũruñ
Endiŕe verir ĥātır-ı āgāha sũveydā

7 Her mũŕkili erbābı dũŕũnce ile eder ĥal
Endiŕe zemĩninde yũrũr ŕũret ū ma' nā

17 Kānũn-ı Evvel 1942

¹³¹⁴ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 163.

mef' ūlū mefā' ilūn fa' ūlūn¹³¹⁵

1 Metn-i heves-i nihān deġiřmez
Her gūn olan imtiġān deġiřmez

2 Her dem deġiřir cihānı řaġıřıñ
Ders-i sefer-i cihān deġiřmez

3 Ezhār-ı cemāl olunca ġandān
Emniye-i ' ařıġān deġiřmez

4 Gūzden oġunur kitāb-ı sīne
Sevdā denilen lisān deġiřmez

5 Āřār-ı celāl olunca tābān
Pūr-lerze-i ' ārifān deġiřmez

6 Ĥikmetdir eden lisānı inġāġ
Ālet deġiřir beyān deġiřmez

7 Eřyā ki kitāb-ı ma' rifetdir
Saġrında ' ayān olan deġiřmez

8 Tevfıġ budur cihānda bāġı
Īmānda olan emān deġiřmez

4 Kānūn-ı Sānı 1943

mef' ūlū fā' ilātūn mef' ūlū fā' ilātūn¹³¹⁶

1 Yā Rab nedir cihānda biñ dūrlū ibtilālar
Īnsān iġin midir hep ġam neşreden belālar

¹³¹⁵ 06 Mil Yz-A 9962-8 (Dokuzuncu Defter), s. 167.

¹³¹⁶ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 4.

- 2 Bir gülmeyen Һayāta nerden gelir ʿ avārız
Güyā bitirmek ister bu Şekl-i ejdehālar
- 3 Bir Şekl ise sebep her ālāma müŐkilāta
EŐkāl-i kāʿināta dūŐmūŐ demek cefālar
- 4 İnsān için tükenmez āmāledir muhācim
Her varlıđın vücūduñ imhāya iŐtihadlar
- 5 Bir varlığa diger bir varlığ rađīb-i dāʿim
Birbirine muʿārız esmekdedir hevālar
- 6 İhđār eder suđūtuñ esbābını muđaddem
Kendi cesāmetinde ālāt-ı iʿtilālar
- 7 ʿAđl-ı beŐer yetişmez refʿ-ı kuŐūra Tefvīk
Nođsāni-i siperden teʿŐir eder fezālar

11 Kānūn-ı Sānī1939

mefʿ ūlü mefāʿ ilü mefāʿ ilü faʿ ūlün¹³¹⁷

- 1 İnsānda olan menşe-i sevdāyı bilen yok
İnsān denilen işbu muʿammāyı bilen yok
- 2 TimŐāli iken Őūret-i ʿālemde zuhūruñ
Şerh eyledigi cümle-i maʿnāyı bilen yok
- 3 Koymuş sefere her yerini sevđ-i derūnu
Kendinde olan rāhle-i fermāyı bilen yok

¹³¹⁷ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 7.

4 Her dilde emel etmededir çünkü teĥâlûf
Bu tefriķaya ĥâkim olan râyı bilen yok

5 Bir ķatre verir ismine varlık denilir hep
Zâhirde faķaķ nerde bu deryâyı bilen yok

6 Emvâcına ķayd eylememiş ĥadd ü tenâhî
Seyr ü sefere sâhil ü mersâyı bilen yok

7 Gelmiş gidiyor işbu güzer-gâhda Tefĥîķ
Ser-ĥayl-i beşer nâkil ü şahrâyı bilen yok

29 Kânûn-ı Sâni1939

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün¹³¹⁸

1 Çehreler lafz-ı vücûd-ı âdemiñ ma' nâsıdır
Herkesiñ aĥlâķınıñ âyinesi sîmâsıdır

2 Vech olur ' ilm ü ĥayât için yazılmış bir kitâb
Seyr olan a' zâ-yı sîmâ hep aniñ imlâsıdır

3 Şaĥşın aĥvâlin oķur yüzden ĥaķîķat-bîn olan
Ĥâlet-i rûĥiyyeniñ ' ârif olan dânâsıdır

4 Kendi mevcûdiyyetinden bulmayan râh-ı kemâl
Kişver-istân-ı vücûduñ şaĥş-ı nâ-bînâsıdır

5 ' Ömr için Tefĥîķ derler bir libâs-ı müste'âr
Her gelen gitmekdedir dünyâ kimiñ me' vâsıdır

5 Mayıs 1939

¹³¹⁸ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 24.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün¹³¹⁹

- 1 Verdi eyyāmım baña hicrān hicrān üstüne
Gitti hep sevdiklerim hüsran hüsran üstüne¹³²⁰
- 2 Zā'il olmaz sineden endişeden derd ü elem
Bağr-i efkārımdaki tuğyān tuğyān üstüne
- 3 Oldu her bir vechile bünyān-ı amālīm ħarāb
Kışver-i dilde bütün vīrān vīrān üstüne
- 4 Zevk alır mı şive-i 'ālem-firīb-i dehrden
Zehr-i ğamla mest olan devrān devrān üstüne
- 5 Bir değil çektiklerim bu pür-sitem vīrānede
Koydular bu merķade cānān cānān üstüne
- 6 Menba'ından ayrılan gözyaşlarım āvāredir
Seyreder sīnemde şan giryān giryān üstüne
- 7 Her nefes bir āhdır Tefvīķ eder dilden zuhūr
Verdi eyyāmım baña hicān hicrān üstüne

5 Haziran 1939 / Ankara'da

mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fa' ūlün¹³²¹

Bir Neşide

- 1 Bir 'āleme bir kendime baķdım da düşündüm
İki gözüme gözlüğü taķdım da düşündüm

¹³¹⁹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 31.

¹³²⁰ Mehmet Tefvik Efendi'nin çocuklarından bazıları daha küçük yaşlarda hatta bebekken vefat etmiştir. O, çocuklarının vefatı üzerine duyduğu elemi şiirlerinde bu şekilde dile getirmiştir.

¹³²¹ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 43-44.

Aldım kalemi sonra bıraktım da düşündüm
Kandil-i hayalâtımı yakdım da düşündüm
Hayret baña yol virmedi tahrire beyâna

2 ‘ Âlem bu küçük havza-i idrâke şıgar mı
Eflâk-i mu‘azzam küre-i hâke şıgar mı
‘ Arş-ı ebedî künbed-i eflâke şıgar mı
‘ İlm-i ezeli hâtır-ı çâlâke şıgar mı
Şabret gönülden ne gelir keff-i lisâna

3 Ben benligimi bilmeyerek ben gibi kaldım
Bir çehreye şahib bulunan ten gibi kaldım
Bir hâne-i vîrâne revzen gibi kaldım
Yâ habs-i dalâletdeki rehzen gibi kaldım
Geldimse de kâr eylemedim kişver-i câna

4 Ben kendime geldim geleli vaz‘ a ne hâcet
Nefsim baña bâr oldu ben oldum aña zahmet
Yek-digerine olmağ imiş böyle muşîbet
Bir kâ‘ ide-i hikmet ü icâb-ı ma‘îşet
Mişnet evi mi dense ‘ aceb kevn ü mekâna

5 Kendimde olan ‘ âlemi ben ‘ âleme şordum
Ma‘nâsı bilinmez nice elfâz-ı şavurdum
Bir ‘ aks-i şadâ isteyerek dağlara durdum
Deryâya dönüp çeşmimi sâhile oturdum
Ağzım aradım dil dökerek âb-ı revâna

6 Gördüklerimiñ her biri benden mütehayyir
Olmağda bütün lahzada hâlî mütegayyir
Göklerde olan bu sayısız zümre-i neyyir

Yerden göge dek bunca temâşâ-yı kebîr
Hâlâ yol arar keşf-i girîbân-ı cihâna

- 7 Cehle varıyor âhîri her dürlü hesâbîñ
Maḥva gidiyor varlığı bu köhne ḥarâbîñ
Beñzer yaşâyış cilvesine reng-i serâbîñ
Kendinden alırsıñ yine Tefvîḳ cevâbîñ
Yok reh-güzer-i ‘ömre bu ‘âlemde nişâne

26 Ağustos 1939

mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fa’ülün¹³²²

- 1 Söz kendisidir şekl-i müsâ’ide söz olmaz
Görmek yetişir çünkü bu vâdide söz olmaz
- 2 İşdir kişiniñ şahidi da’vâ-yı ‘amelde
Ta’rif eder üstâdı mebânide söz olmaz
- 3 Eylese hüner kendisini şürete taḥvîl
Göstermiş olur kendini âyende söz olmaz
- 4 Bir nuḫk-ı müselsel gibi ‘ibretle temâşâ
Âgâh olana sevḳ-i me’ânide söz olmaz
- 5 Hîkmet nerede varsa sükût oldu lisânı
Fihrist-i beyânât-ı nihânide söz olmaz
- 6 Bir dil ki eder câzibe-i ‘aşḳ ile ülfet
Mebhûtdur ol şaḥn-ı emânide söz olmaz

¹³²² 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 62.

7 Tevfik olalı sâniha reh-yâb-ı kalemde
Taşvîr ü taşavvurda terânide söz olmaz

15 Teşrîn-i Evvel 1939

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün¹³²³

- 1 Kimse cihânda istedigî kârı bulmadı
Yapdırmağa merâmını mi' mârı bulmadı
- 2 Vîrân durur rızâ vü kanâ' at revâkı hep
Hâlâ gelen o mesned-i dîvârı bulmadı
- 3 Şükr eylemekle hâle şikâyet eder zühür
Keyfince kimse şîve-i reftârı bulmadı
- 4 Râhat ümîdi itmede eşhâşî der-be-der
Dünyâyı devr eden yine ol şârı bulmadı
- 5 Bâzîçe eyledi dil-i ehl-i niyâzı ' aşk
Zencîrini sürükleyerek yârı bulmadı
- 6 Beñzer o zâr-ı bülbüle kim eyleyip figân
Yıllarca hasret olduğu gülzârı bulmadı
- 7 Tevfik ne rütbe olsa da eş' âriñ âb-dâr
Teşne-dilân-ı reşha-i âşârı bulmadı

19 Teşrîn-i Sâni 1939

¹³²³ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 67.

mef' ulü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün¹³²⁴

1 Şeh-râhdır ħalâyıka dünyâ gelir geçer
Bitmez o cânlı kâfile ħalâ gelir geçer

2 Ta' kıb eder belâ vü muşîbet sa' âdeti
Eyyâm-ı zevk ü devr-i belâyâ gelir geçer

3 Geçmişleriñ izlerinden okur dâsitânını
Târîh ederse aşlını imlâ gelir geçer

4 Târîh olursa medfeni ' ilm ü me' ârifîñ
Ma'lûb olan mesâ'il-i ihyâ gelir geçer

5 Mağşad mıdır menâkıb-ı mâzî-i ħâdişât
Mümkün müdür ki ħikmet-i ma' nâ gelir geçer

6 Ħilķat olunca ħikmet-i icâda müstenid
Zannetme kim o ħükm-i tevellâ gelir geçer

7 Geçmez kazâyı kudret-i üstâd-ı lâ-yezâl
Fermân-revâ-yı memleket ammâ gelir geçer

8 Çıkmaz ħudûd-ı dâ'ire-i inķıyâddan
Bu ' arzdan egerçi re' âyâ gelir geçer

9 Tevfîķ ecelle milk-i bekâya olur revân
Şeh-râhdır ħalâyıka dünyâ gelir geçer

29 Haziran 1940

¹³²⁴ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 162.

fe' ilātün(fā' ilātün) mefā' ilün fe' ilün(fa' lün)¹³²⁵

1 Merhamet muḳtezā-yı ḥilḳatdir

Ḥilḳatiñ zīneti ' adāletdir

2 Ma' rifet baḥtiyār eder ḥalḳı

Ḥilḳatiñ āfeti cehāletdir

3 Şüret-i ḥilḳat-i eden ifsād

Siretiñ aldığı ḍalāletdir

4 İntizāmı dimāğ-ı ādemde

Vaz' u icād eden ' ināyetdir

5 Bozulursa dimā' -ı millet eger

Ḥamiyet baḥş eden sefāhatdir

6 Zü' afāsı esir olur şerre

Aḳviyāsı fesāda āletdir

7 Māl u cāmı hebā eder isrāf

Ḥükm eden ' illet ḥıyānetdir

8 Yoḳluğa çāresiz koyan şahsı

Sekr-i ye's ü ḥumār-ı ' işretdir

9 Ḳalmayınca çalışmak ümīdi

Faḥşa ālūde olmak ' ādetdir

¹³²⁵ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 169-170.

10 Serseri bir Һayāta Őā'ik olan

İrtikāb-ı vebāle cür'etdir

11 Őaldıran her belāya ser-mestī

Nefs-i mücrimdeki cesāretdir

12 Һep behīmī temāyülātındır

Görülen kīn veyā cināyetdir

13 'Aqla bīgānelik etme peydā

Ma' Őiyetdir veyā kabāhatdir

14 Fikr-i ahlākı eyleyen ıŐlāh

Őuvvet-i ma' rifet diyānetdir

15 Var cihānda Һudūdu her Őey'in

Һaddi aramağ istiķāmetdir

16 Etmeyen aŐlā Һalkı rāhatsız

Dā'imā ķālbi rūhu rāhatdır

17 Şerveti Һalkı eyleyen ızrār

Şekl-i ni' metde bir felāketdir

18 Māl olursa nihāl-i sebz-āsā

Herkese sāye-sāz-ı rāhatdır

19 Ađniyā müstefid eder Һalkı

Đün ğinā meyve-i ķanā' atdir

20 Şefkat etmek za'if ü nâ-çâra

Pertev-i şive-i aşâletdir

21 Menba'ıdır mürüvvetiñ Tevfik

Merhamet muhteza-yı hilkatdir

11 Temmuz 1940

fe' ilätün(fâ' ilätün) fe' ilätün fe' ilätün fe' ilün(fa' lün)¹³²⁶

1 Ārzu bezm-i muhabbetde qarārın bulamaz

Beñzer ol murğa ki vâdide bahārın bulamaz

2 Muṭma'in olmadan 'uqbāya gider cümle kulüb

Degme 'âkil bu güzer-gâhda kārın bulamaz

3 Kâbiliyyet aç olur melhame-i hestide

Ne kadar uça o şahin şikârıñ bulamaz

4 Az gelir hişşe-i idrâke bu gerdün-ı kazâ

Ehl-i gurbet gibi endişe diyârın bulamaz

5 Ne kadar olsa cihân mahfil-i cismâniyyetdir

Rûh-ı âdem burada sevdiği yârın bulamaz

6 Râhatı hâric-i iklîm-i tabi' atde ara

Düşen ol kulzüm-i sevdâya kenarın bulamaz

7 Ne fazîlet ne zekâ geçdi bu 'âlemden kim

Anlarıñ şahibiniñ kimse mezârın bulamaz

¹³²⁶ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 175.

8 Bozulup gitmede sâ' ât-i hayât-ı eyyâmîñ
'Uqalâ devr-i 'acibinde 'ayârın bulamaz

9 Öyle bir devre dayandı günümüz kim Tevfîk
Ne 'aceb dâ'iredir kuşbu medârın bulamaz

1 Ağustos 1940

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ulün¹³²⁷

1 Dil yâresiniñ çâresi feryâd degildir
Dermân o kühen yâreye mu' tād degildir

2 Hep darbe alır 'âşık olan dest-i kazâdan
Mağdûr hemân Kays ile Ferhâd degildir

3 Mev' ud ise de ehl-i dile zevk-i mü' ebbed
Ol zâ' iķanıñ bezmi bu bünyâd degildir

4 Lâ-ķayd-ı cünûn olsa ne var 'âşık-ı şeydâ
Dünyâda bu bir tavr-ı nev-icâd degildir

5 Yetmez kişiniñ 'ömrü ola maķşada vâşıl
Yıllar bütün ol maķşada mî' âd degildir

6 Hicrânla biter naħl-ı hıyâbân-ı muħabbet
'Âşık şemer-i vuşlat ile şâd degildir

7 Efkârı şaşırmaķla eder fâ'ide te' mîn
Her günkü havâdiş seni irşâd degildir

¹³²⁷ 06 Mil Yz-A 9962-9 (Sekizinci Defter), s. 181.

8 Țāli' şanlıır nīk ü bedi eyleyen ihzār
Aḥkām-ı kazā Țāli' e münkād degildir

9 Olmuş ğazeliñ bir dizi cevher gibi Tefvīk
Her ehl-i sūḥan sen gibi üstād degildir

8 Ağustos 1940

müstef' ilātün müstef' ilātün¹³²⁸

1 Ey dil ' acāyib devrān edersiñ
Kevn ü mekānda seyrān edersiñ

2 Herşey açıldı gösterdi kendin
Sen kendi sırrıñ pinhān edersiñ

3 Hālā degilsin menzil-i ' ayāne
Her gizli rāzı mihmān edersiñ

4 Āfākı seyret āyāt-ı kudret
Olmuş nümāyān imān edersiñ

5 Nefsinde zāhir bil beyyināti
Keşf ü kemāl ü ' irfān edersiñ

6 Bir senligiñ var bende hüveydā
Mir'āta baksañ iz' ān edersiñ

7 Āyāti sensin sırr-ı ḥayātıñ
Bil-ķuvve söyler tibyān edersiñ

¹³²⁸06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 55.

- 8 Eylem temessül Şekl-i ĥakāyık
Bi'l-fi'l ol kārı ityān edersin
- 9 Birdir nazarda deryā vü Őaĥrā
Taĥdīr-i Şun' -ı Yezdān edersin
- 10 Kudret o yūzden vūs'at-nümādır
'Aĥlın bu yerde ĥāyrān edersin
- 11 Tefvīĥ ĥāmeñ mīzāb-ı ma'nā
Bir ĥatre bulsañ 'ummān edersin

25 Temmuz 1926

6+5 11'li Hece¹³²⁹

- 1 Erbāb-ı mā'ārif geĥip gittiler
Anlardan bir ĥayli ĥikāyet ĥaldı
ĀŐār-ı 'irfānı tecrīd etdiler
Bizlere yalnız rivāyet ĥaldı
- 2 Cehālet ĥāpladı dūnyā yüzünü
Dālālet baĥladı ĥalĥın gözünü
Añlayan ĥālmadı ĥikmet sözünü
Ma'rifet maĥv oldu rezālet ĥaldı
- 3 Şi'r ü inŐāya raĥbet var idi
'İlm ü 'irfāna ĥürmet var idi
Ta'lim ü taĥŐile ĥayret var idi
Şimdi ol zümreye 'adāvet ĥaldı

¹³²⁹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 56.

4 Gölgeden qorqanlar qāhir kesildi
‘Acemi oqlanlar māhir kesildi
Türkçe’yi bilmeyen şā‘ir kesildi
Aşhāb-ı dīvāna hāqāret qāldı

5 Külhān beyleri vūkelā oldu
Mey-hāne ser-hōşları ‘ukalā oldu
Devrimiz devr-i süfehā oldu
Ne nāmūs bilindi ne ‘iffet qāldı

6 Dālāliñ esbābı zāhir olmadı
Şapka giyen gerçi kāfir olmadı
Hāqīqī bir vaz‘a qādir olmadı
Milletin başında felāket qāldı

7 Dünyā bir başqa hāl oldu şimdi
Ehl-i kemāle āl oldu şimdi
Lisān-ı edeb lāl oldu şimdi
Tevfīq dilimizde şikāyet qāldı

26 Temmuz 1926

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fa‘ ülün¹³³⁰

1 Raqīb ol āfitāb-ı hūsne varmış
Demiş leylīñ niçin böyle qararmış
2 Cevāb vermiş ki hicriñ rengidir bu
Meger gökde o bir mehtāb ararmış

¹³³⁰ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 70.

- 3 Degil nev^ç -i beşer sevdâsı ^ç aşkıñ
Bütün bender-geh-i imkânı şarmış
- 4 Başın açmış cebel çökmüş o mâhı
Aқан şudan esen yelden şorarmış
- 5 Hücüm etmiş gülüñ hep başına қan
Esefden nergisin rengi şararmış
- 6 Menekşe boynun egmiş Һaşretinden
Perişân sünbülüñ biñ derdi varmış
- 7 Esip bād-ı Һazân şolmuş gülistân
Sehâb-ı ye' s-i hicrânıñ kabarmış
- 8 Felekde bir siyâh çehre nümâyân
Güzer-gâhı ümidiñ pek de Һarmış
- 9 Uyutmuş âh o mest-i nâzı gerdün
Faқat ^ç uşşâқ-ı mestânı uyarmış
- 10 Olunca mazhar-ı ilhâm Tevfik
Sevâd-ı şi' ri baқ böyle yazarmış

3 Ağustos 1926

mef^ç ülü mefâ^ç ilün fa^ç ülüñ¹³³¹

- 1 AҺkâm-ı қader ezel değışmez
Ăşâr-ı қazâ ^ç amel değışmez
- 2 Hep menfa^ç atıñ esiri dünyâ
İnsân değışir emel değışmez

¹³³¹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 88.

- 3 Rāḥat getirir biraz tedāvi
Bīmāra faqat ecel deġişmez
- 4 Var sözde bile ḥayāt-ı bākī
‘İbretli olan meşel deġişmez
- 5 Āyīnesidir ḥaḳıḳatīñ dil
Aḥvāle göre maḥal deġişmez
- 6 Ta‘ mīre gelir binā-yı ‘ālem
Ammā ḳurulan temel deġişmez
- 7 Te‘şīri görür eşerde ‘āḳil
Her şey deġişir ‘ilel deġişmez
- 8 Maḥkūm-ı fenā bütün ḥalāyık
Bir Ḥālīḳ-ı lem-yezel deġişmez
- 9 Tevfīḳ veren vücūda revnaḳ
Ol dilber-i bī-bedel deġişmez

15 Ağustos 1926

7’li Hece (Duraksız)

İbtidā vü İntihā¹³³²

- 1 Tıoğdum cihānı buldum
Feryādım oldu peydā

---

¹³³² 06 Mīl Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), ss. 147-148; Bu şiir aruzun ikiye bölünebilen tef‘ilelerinden biri olan mef‘ülü fā‘ilātün mef‘ülü fā‘ilātün ile de uyumludur. Mehmet Tefvīk Efendi, defterlerinde musammat şiirleri yazarken mısrayı ortadan ikiye kısa bir aralık bırakmak suretiyle bölmüş, böylelikle şiirin musammat oluşuna, iç kafiyesine dikkat çekmiştir. Yukarıdaki şiir de defterlerde bahsi geçen biçimde yazılıdır. Bu şiir ses ve ahenk unsurları ile dil hususiyetleri göze alındığında daha ziyade halk şiirini anımsatmakta olduğundan hece vezni belirtilmiş ve dörtlüklerle yazılarak bu bölüme alınmıştır. Abdülkerim Adbülkadiroğlu, “Sofuzāde Mehmet Tefvīk Efendi’nin Bilinmeyen Yaş ve İhtiyarlık Konulu Şiirleri” adlı makalesinde ilk dörtlük olarak verilen kısım çalışmamızdaki beşinci dörtlüktür. Elimizdeki Bkz.: Abdülkerim Adbülkadiroğlu, “Sofuzāde Mehmet Tefvīk Efendi’nin Bilinmeyen Yaş ve İhtiyarlık Konulu Şiirleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 30.

Beşiklere koyuldum
Sallandı turdu dünyā

2 Bağlı idim açıldım
Çapmacadan kaçıldım
Gāh yürüdüm saçıldım
Toplandı gāh her cā

3 Gāh süründüm sürtündüm
Āteş oldum tütündüm
Her cānibe dürtündüm
Yazdım ayakla imlā

4 Ayaklandım nihāyet
Gezer oldum temāmet
Añlar oldum hikāyet
Ağzımda tatlı helvā

5 Ağlar güler gezerken
Bir külçe sīm ü zerken
Tutdu elimden erken
Üstād vurdu tamğa

6 Bir mektebe tııldım
Yavaş yavaş şıkıldım
Dersimle şive kıldım
Nāz eyledim ser-ā-pā

7 Tekdīre lāyık oldum
Çahr u sitemle tıldım

Beñzim şarardı şoldum
Ezberlemişdim ammā

8 Ehliyyetim bilindi
Çuşurlarım silindi
Hep peynirim dilindi
İkrām olundu gūyā

9 Yükseldi resm-i mekteb
Dersim çoğaldı her şeb
Fikrimde ders idi hep
Oldum ‘ alıyyü’l-a‘ lā

10 İkmāl edip şunūfu
Genişletdim vuķūfu
Ma‘ nā-yı her ħurūfu
Farķ eyledim hemānā

11 Taḥşīl-i ‘ ilme girdim
Şāḥifeler çevirdim
Aķşā-yı cehle erdim
Ḥallolmadı mu‘ ammā

12 Dervīş olup şuvaşdım
Yüksek bayırlar aşdım
Her meclisi dolaşdım
Dil olmadı mücellā

13 Gösterdi yüz felāket
İkbālim oldu ālet

Yārān edip hıyānet
Düşdüm ğarīb ü tenhā

14 Dünyāya hep ʔarıldım
Öz nefsim e ʔarıldım
‘Ummān olup yarıldım
Geçdi cünūd-ı Mūsā

15 Fir‘ avnum oldu der-pey
Ġarķ oldu oldu lā şey
Ġālīb gelip pey-ā-pey
Oldum o yerde ber-pā

16 Gördüm ki ʔarḥ-ı gerdün
Her gün olur diġer-gün
Gitmez bu fülk-i meşḥün
Olmazsa bād-peymā*

17 Bir iş ki aşl-ı mādān
Bekler vefā hevādan
Beyḥūde imtilādan
‘Āķil eder teḥāşā

18 Dünyā ki sīm ü zerdır
Ser-tā-ķadem kederdir
‘Ömrü günü hederdir
Eyler ‘uķūlu şeydā

19 Şular gibi şabāvet
Aķdı döküldü ķuvvet

Nevbet geçirdi himmet
Oldu fütür peydâ*

20 ‘Ömrün bozuldu bağı
Şaçın çoğaldı ağı
Ārzū edip ferāğı
Nefsimle bitti ğavğa

21 Ehl ü ‘ıyāl verişdi¹³³³
Hengām-ı şeyb erişdi
Beyhūde bir verişdi
Bu sin ü sāl-i dünyā

22 Dil sevmez oldu kārı
İş oldu ıztırārı
Geçdi diliñ bahārı
Geldi şitāsı gūyā

23 Hep saç şaķal ağardı
Pirlik vücūdu şardı
Her cānibim ķarardı
Ümīdim oldu a‘ mā

24 ‘Ömr-i āhır oldu şandım
Her şiveden uşandım
Bir kūşeye yāşandım¹³³⁴
Şulḥ oldu şanki da‘ vā

¹³³³ Yerişmek: erişmek, yetişmek (Taşköprü, Küre, Şenpazar). Ergün Acar, *Kastamonu Yöresel Söz Varlığı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2018, s. 634.

¹³³⁴ Yasmak: eğmek, çökertmek, yatırmak, bozup dağıtmak.(DS.4194: Daday-Peşman), Acar, *Kastamonu Yöresel Söz Varlığı*, s. 625.

25 Tevfîk olup hidāye

Yüz tıtdum ol Hūdā'ya

Īmān ile rehāya

Āmādeyim Hūdā'ya

1 Teşrîn-i Sâni 1926

meḥ ūlū fā' ilātün meḥ ūlū fā' ilātün¹³³⁵

1 Çok şey olur cihānda hikmet nedir bilinmez

Nā-būd olur olanlar 'illet nedir bilinmez

2 Hep bu geliş gidişler seyr eyle hādışatı

Bu bender-i fenāda nevbet nedir bilinmez

3 Biñ şekle koydu şuret endāmını vücūduñ

Hālā eder tebeddül şuret nedir bilinmez

4 Halletmemiş bu sırrı üstādı mümkinātüñ

İtmez 'aқıl kifāyet elbet nedir bilinmez

5 Sırr-ı kader demişler her vaż' -ı nev-zuhūra

Īcābı añlaşılmaz hey'et nedir bilinmez

6 Bilmem nasıl kurulmuş pāzārı kesb ü kārıñ

Ālet nedir görölmez şan'at nedir bilinmez

7 'Aқlıñ revācı yoқdur hālā bu kār-gehde

Her şey teşādüfidir kıymet nedir bilinmez

¹³³⁵ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 161.

8 Raġbet verir cihānda eŝyāya i‘ tibārı
Meyliñ nedir esāsı raġbet nedir bilinmez

9 Tevfik olur haġā’ik endiŝeñe ŝitābān
Ṭab‘ iñdaki leṭāfet sür‘ at nedir bilinmez

16 Teşrîn-i Sâni1926

6+5 11’li Hece ¹³³⁶

1 Kılık kıyāfet zīnetdir ŝaġŝa
Zāhir bātına burhān olmalı ¹³³⁷

Aġlāqa eṭvārı uydurup ŝoñra
Mezheble meşreble insān olmalı

2 Haġ’dır cihānda zāt-ı ma‘ būduñ
ŝüretde olmuŝdur sırrı vücūduñ
Alında yazılı cümle mevcūduñ
Āyāt-ı ġudrete ‘ irfān olmalı

3 Açıġdır gidene hep Haġġ’ın yolu
Olma yoldan çıkıp nefsiniñ ġulu
Ĥariŝ-i maġrūmuñ iŝlemez pulu
Ĥanā‘ at eyleyip sulṭān olmalı

4 Nedir bu hey’etler nedir bu hālet
Fa‘‘āl-i mā yürīd’e eyler delālet
Her dürlü eŝyādan alıp iŝāret
“Bedāyi‘ -i şan‘ ata ġayrān olmalı

¹³³⁶ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 163.

¹³³⁷ İlk iki mısra 5+5 10’lu hece vezni ile yazılmıştır. Şiirin diġer mısralarından bazılarıda bu formdadır.

5 Kām almağ ister herkes cihāndan
Fırşata intizār eder ān u zamāndan*
Selāmet çıkmāğa bu imtiḥāndan
Herkesiñ keyfince devrān olmalı

6 Erilmez murāda bu dār-ı ğamda
‘Ömürler hep geçer derd ü elemde
Öyle bir mevsim var mı ‘ālemde
Süruru şafası her ān olmalı

7 Bir kere düşdü mü ādem gelişmez
Biñ kere kaynatsan bu köfte pişmez¹³³⁸
İnce düşünmekle emir değışmez
Ṭarlık ferāhlık yeksān olmalı

8 Dünyāda bir kıymet olsaydı eger
Sefiḥe ‘ālemde verilmezdi yer¹³³⁹
Ṭāli‘ erāzile oldu cilve-ger
Ehl-i nāmūs olan ḥandān olmalı

9 Dolabı tersine çevirmek hüner
Dīvār-ı milleti devirmek hüner
Fesāda yol bulup evirmek hüner
Nāmūsü terk edip pū-yān olmalı

10 Tevfiğ bu gidişle menzile yetmez
Vāridāt maşrafı idāre etmez

¹³³⁸ “kaynatsalar” kelimesi vezin gereği “kaynatsan” şeklinde düzeltilmiştir.

¹³³⁹ “Sefiḥe verilmezdi ‘ālemde bir yer” şeklindeki mısra “Sefiḥe ‘ālemde verilmezdi yer” şeklinde değıştirilerek vezne uygun hāle getirilmiştir.

Böyle idâreniñ belâsı bitmez

Allâh'a şıgınıp nâlân olmalı

21 Teşrîn-i Sâni 1926

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün¹³⁴⁰

1 Emânet bir vücûd için hayâta minnetim yokdur
Felekde şu' le-âsâ şeş cihâta minnetim yokdur

2 Olup şahşıyyetimde cân gibi nâ-bûd u nâ-peydâ
Bu menzilde nigâh-ı iltifâta minnetim yokdur

3 Ğarîķ-i mevc-i tûfân-hîz-i 'aşķ oldum bi-hâmdi'llâh
Yem-i ümîde mersâ-yı necâta minnetim yokdur

4 Temâyüzdür Ğarâz ferdiyyetimde şekl-i şüretten
Esâsen lâ-naẓîr olmaķda zâta minnetim yokdur

5 Geçen günler bütûn eyyâmı rıhletdir haķîķatde
Pezîrâ-yı fenâ oldum memâta minnetim yokdur

6 Musahħardır bu mevcûdât-ı muḥlaķ hükm-i taķdîre
Ğüzâr-gâh-ı kaẓâda kâ'inâta minnetim yokdur

7 Baña haķķ-ı taşarruf vermemiş hükm-i ezel Tevfîķ
Emânet bir vücûd için hayâta minnetim yokdur

1 Ağustos 1927

¹³⁴⁰ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 206.

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fa' ūlūn¹³⁴¹

1 Sen 'āleme et ḥānde ne derlerse desinler
Ol himmetiñe bende ne derlerse desinler

2 Her menfa' ate her şifata etme tenezzül
Ḳalsın şerefiñ sende ne derlerse desinler

3 Aldanma şaḳın zīnet-i dūlāb-ı fesāda
Girme şaḳın ol bende ne derlerse desinler

4 Bir kerre düşen ḳurtulamaz fıḣ u fücūra
Ser-mest olur efgende ne derlerse desinler

5 Hep ' iffetedir tarz-ı libās-ı medeniyyet
Olma açılıp jende ne derlerse desinler

6 Nāmūs ile der-ṭop geçinen millet-i İslām
Hep oldu perākende ne derlerse desinler

7 Tevfiḳ o ḳadar gevher-i maḥzūn-ı me' ārif
Ḳaldı yed-i reh-zende ne derlerse desinler

17 Teşrīn-i Sānī1927

fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilūn¹³⁴²

Baḥş eder insāna isti' dādı ' ālemden naşīb
Zāḡ ister lāşeyi gülzār ister ' andelīb

¹³⁴¹ 06 Mil Yz-A 9962-10 (Birinci Defter), s. 221.

¹³⁴² Sûfizāde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 86.

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün¹³⁴³

Dilā şabr et ki istignā olur sermāye-i devlet

Ser-azād olmayan bulmaz cihānda sāye-i devlet

mef' ūlü me' fāilü me' fāilü fa' ūlün¹³⁴⁴

Efkār-ı terbiyemiz olmasa hādış

Biñ fitne olur sine-i bī-kīnede hādış

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün¹³⁴⁵

Ne kadar olsa tağayyürde terākīb ü mizāc

Bu devā-hānede elbet bulunur tāze ' ilāc

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün¹³⁴⁶

Bu nişīmende bulunmaz ebedī bŷy-ı feraḥ

Bulmadı Ḥazret-i Ādem bile dārū-yı feraḥ

mef' ūlü me' fāilü me' fāilü fa' ūlün¹³⁴⁷

Tīr-i ḥasedi oldu ḥasūduñ dile nāfız

Zehr oldu bütün sükker-i ezvāḳ u lezā' iz

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün¹³⁴⁸

1 Kalem alsam ele fikrimce şikāyet geliyor

Kime şikāyet edeyim ' aqlıma ḥayret geliyor

¹³⁴³ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 91.

¹³⁴⁴ a.g.e, s. 94.

¹³⁴⁵ a.g.e, s. 95.

¹³⁴⁶ a.g.e, s. 96.

¹³⁴⁷ a.g.e, s. 98.

¹³⁴⁸ a.g.e, s. 102-103.

- 2 Kendi miqđarımı ‘ arz eylesem olmaz kâfi
Kendime kendi huzûrumda hacâlet geliyor
- 3 Sa‘ y edip eylesem âşâr-ı rü‘yet-i izhâr
Eşerimden yine idrâkime vahşet geliyor
- 4 Sâkit olsam o degil kâra münâsib tedbîr
Söylesem fikr-i hâsed-kâra ‘ adâvet geliyor
- 5 Bu haqîkat o kadar kâbil-i Tevfîk degil
Her sözüm fikr-i perişânıma âfet geliyor

25 Temmuz sene 332/ 7Ağustos1916

fe‘ ilâtün(fâ‘ ilâtün) fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün(fâ‘ lün)¹³⁴⁹

- 1 Neyde taqsîm-i saqîm olsa leţâfet gelmez
Neşve muţribde ‘ aqîm olsa hâlâvet gelmez
- 2 Devri merkezde temâşâ edelim bir kerre
Gelse per-gâra hâlel devre selâmet gelmez
- 3 Şeyh efendi yere dökmezse eger ‘ arağ-ı cebîn
Dil-i dervîşe semâ‘ -hânede hâlet gelmez
- 4 Böyledir kâ‘ ide etmekde tevâzün hâşıl
Kuru da‘ vâ ile mîzâna ‘ adâlet gelmez
- 5 Olamaz mâye-i ‘ irfân o nümâyiş aşlâ
Tayra ta‘ lîm ile güftâra liyâkat gelmez

¹³⁴⁹ Sûfizâde Mehmet Tefvîk, *Hulviyyât*, ss. 129-130

6 Ādemiñ zīneti kālā-yı kemālāt iledir
Ĥayr-ı fi' le o yalıdzlı kıyāfet gelmez

7 Ehl-i nāmūs u rü'yet olanıñdır dünyā
Gülşen-i fazla bu iklimde āfet gelmez

8 Tīneti fāsıd olan uça da olmaz maqbūl
Zāhid-i zerd-i riyākāra kerāmet gelmez

9 Şaf tutup eyleme Tevfik ġam-ı istikbāl
Çünkü cāmi' de imām olmaya kāmēt gelmez

fi 8 Teşrîn-i Sâni sene 320/21 Kasım 1904

mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fa' ulün¹³⁵⁰

1 İnsāna bu dünyāda yeter olmalı nāmūs
Taşşili kemālāt u hūner olmalı nāmūs

2 Mağşūşede kıymet mi olur gelse 'ayāra
Hep şakladıġıñ külçe-i zer olmalı nāmūs

3 Rüşvet oluyor şöhret için sa' y u ' amelde
Hem sa' y u ' amel hem de hāzer olmalı nāmūs

4 Nāmūsı olan kız gibi mestūr gerekdir
Mestūr olanıñ olduġu yer olmalı nāmūs

5 Pür-bār-ı kemāl eylediler puşt-ı riyāyı
Bilmem ki bu ġün baġş-ı diger olmalı nāmūs

¹³⁵⁰ Sûfizāde Mehmet Tefik, *Hulviyyât*, s. 136.

6 İkmâle çalış şıdık ile noqşanıñı Tefîk
Ehl-i kâleme çünkü eşer olmalı nâmûs

fi 18 Şubat sene 313/21 Kasım 1904

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün¹³⁵¹

1 Sözde insânlar eder her haqqı güyâ i' tirâf
Gösterir iş kendini yâ toğrudur yâhûd hilâf

2 Bir zamân mestûr olan aqvâl taqvîlât olur
Devr ile esrârı eflâkiñde eyler inkişâf

3 Şarfa yeltenmekde naqd-i ' ömrü biñ şarrâf var
Toğrusu sermâye-i irâdı hep beyhûde lâf

4 Vezne gelmez kimseler almaz ' ayârı nâ-temâm
Sürmek isterlerse de pâzâr-ı ' âlemde güzâf

5 Seyf-i sârimdir lisân-ı ehl-i dâniş lâf ile
Mümkün olmaz eylemek ol seyfi der-zîr-i gîlâf

6 Ākıbet rüsvây olur dehre nifâk-âlûde-gân
Ref' olur koydukları şekl-i rezîl ihtilâf

7 Toğru söyler mazhar-ı Tefîk olan her kârda
Levme-i lâ'imden ehl-i Haq olurlar "*lâ-yeğâf*"¹³⁵²

fi 3 Kânûn-ı Evvel sene 321/16 Aralık 1905

¹³⁵¹ a.g.e, s. 145.

¹³⁵² "Kimsenin kınamasından *korkmazlar*", Maide 5/54.

mefâ' ilün mefâ' ilün fa' ülün¹³⁵³

Muhammes

- 1 Şafâ yoğ ' âlemiñ efsânesinde
Keder mâlî felek peymânesinde
Tesâvî var cihân kâşânesinde
Süleymân'dır qarınca lânesinde
Gedâ şâh-ı cihândır hânesinde

- 2 Emîriñ zevk-i câh u mâlî vardır
Vezîriñ neşve-i iqbâli vardır
Faķiriñ kâlbi başka hâli vardır
Süleymân'dır qarınca lânesinde
Gedâ şâh-ı cihândır hânesinde

- 3 Kederdir hep gelenler mâmelekden
Degil âzâde merd âh eylemekden
Qanâ' at eyleyip kâm-ı felekden
Süleymân'dır qarınca lânesinde
Gedâ şâh-ı cihândır hânesinde

- 4 Cihân halkı tecârib-i ğam eyler
Kimi sever kimisi mâtem eyler
Tenezzül eyleyenler ' âlem eyler
Süleymân'dır qarınca lânesinde
Gedâ şâh-ı cihândır hânesinde

- 5 Çekilmez bâr-ı iqbâli zamânî
Elinde vâri ise aldırma nânî¹³⁵⁴
Otur ma' mür edip de âşiyânî

¹³⁵³ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 187-188.

¹³⁵⁴ Baskı hatasından kaynaklanan eksiklikler, mevcut şekilde düzeltilmiştir.

Süleymân'dır qarınca lânesinde
Gedâ şâh-ı cihândır hânesinde

- 6 Ğurûr-ı ' aql ile Tevfik sâde
Der-i feyz-i Ğudâ olmaz küşâde
Yorulma kâra haddinden ziyâde
Süleymân'dır qarınca lânesinde
Gedâ şâh-ı cihândır hânesinde

fi 14 Teşrîn-i Sâni sene 318/17 Kasım 1902

fe' ilâtün(fâ' ilâtün) fe' ilâtün fe' ilün(fa' lün)¹³⁵⁵

**Mekteb-i Şanâyi' İdâresinde Me'mûr İken Der-'uhde Eyledigim İmlâ ve
Kitâbet Dersi Münâsebetiyle Talebeye Yazdırılan Neşâyîhdandır.**

- 1 Besmele ile edelim ' arz-ı merâm
Ki odur fâtiha-i nazm-ı kelâm
- 2 Evvelâ hâmd ü şenâ eyleyelim
Ğâzret-i Ğaqq'a du' â eyleyelim
- 3 Yâd edip nâm-ı Resûl-i pâki
Şevk ile tolduralım eflâki
- 4 Şonra aşhâb-ı Resulu'llâh'a
Reh-ber-i qâfile-i âgâha
- 5 Edelim şidk ile ithâf-ı du' â
RaĞmetu'llâhi ' aleyhim ebedâ

¹³⁵⁵ Sûfizâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 224-227.

- 6 Ba' de-zā lāzım olan insāna
Ṭālib olmağ hünere ' irfāna
- 7 Ma' rifet kāmıl eder insānı
Hüner aşhābı bulur sāmānı
- 8 Cāhil olmağ ne büyük āfetdir
Yok ise elde hüner hayretidir
- 9 Vaqtini boş geçiren nā-dāna
Yaraşır lāyık olan hayvāna
- 10 Çalışır şubh-ı mesā ' ākil olan
Şu gibi her yere eyler cereyān
- 11 Erer elbette muhīt-i şerefe
Uğramaz feyz-i mesā' i telefe
- 12 Arı zātında küçük ' āciz iken
Oldu ğayretle büyük şāhib-i fen
- 13 Bildigi hendeseyi kim biliyor
Her gören şeklini hayrān oluyor
- 14 Yuvasında neler eyler te' sīs
' Aşr-ı mi' şarı olunmaz taħmīs
- 15 Gün hesābıyla açar dā' im yol
Şanki bir eski müneccimdir ol

16 Toplanıp feyż-i zuhūr sehere
Gösterir ders-i haķıķat beşere

17 Devr eder bāğı bahār eyyāmı
Bir řabīb olsa da lāyık nāmı

18 Bu devā-ħāne-i ħikmetde o pīr
‘Ādetā mu‘cize eyler tanzīr

19 Denilir yaptığı ma‘cūna devā
‘Asel-i mā-ħaşıl-ı “*fihî şifā*”¹³⁵⁶

20 Tarz-ı inşāda o mi‘mār-ı laţif
Bir ‘aceb felsefe eyler te’lif

21 Yaptığı şekl-i müseddes gūyā
Ĥikmete şeş cihet eyler imā

22 Olmasa hey‘et-i ‘ālemde cihāt
Şübhesiz bātıl olur bu ħarekāt

23 Rükñ olur ‘ālem-i şüretde cihet
Bī-cihet cilve-i nūr-ı vaĥdet

24 Şekl içinde o muşaffā ‘aseli
Görmeli sa‘y u ‘amel mā-ħaşılı

25 Öğrenir bu revişe ‘ārif olan
Sa‘y u ġayretle olur zevķ-i cihān

¹³⁵⁶“...*Onda* insanlar için *şifa* vardır...”, Nahl 16/69.

26 Biz ki sermāyede āb u kiliz

‘ Aqlımız var iken ‘ āciz degiliz

27 Veriyor şey cihete feyz-i nizām

Fikr-i müstaķbel ü her dem iķdām

28 Bizden evvelce gelen dünyāya

Çalışıp verdi bize sermāye

29 Anlarıñ sāye-i iķdāmı bu gün

Bir açık yol gibidir ğayret için

30 Żabı eder her eşeri māh u sinīn

Selefiñ himmetin eyler tebyiñ

31 Gösterir tarz-ı mübādī-i fūnūn

Müntehāsında sa‘ ādet meşhūn

32 Çalışıp varmalı ol dā‘ireye

Andadır yol rüteb-i fāhireye

33 Olduĝu yerde tırur mu insān

Aç kalır tırduĝu yerde hayvān

34 Aña da vüs‘ ine nisbet dā‘im

ıurmayıp bezl-i mesā‘i lāzım

35 Hareket ile olur feyz-i hayāt

‘ Ālemiñ çünkü medārı harekāt

36 Biz ki Şüretde o cinsiñ biriyiz
 abiliyyetde faat ekmeliyiz

37 adr-i ma' luma ri' ayet lāzım
 O adar himmet ü ayret lāzım

38 Bize bahşoldu ' ulumu idrāk
 Eyledi fazl-ı beşer ' ālemi pāk

39 Yalnız nān u nemek olsa bile
 Yaşamaçün bize kāfi deñile

40 Yaşama ma' rifetiñ esbābı
 Olacadır biliyor erbābı

41 ' İlm için Ādem'i halk etmiş Hāk
 ' İlm-i esmā ile vermiş revna

42 Revnaı şahşıñ olur atlas-ı dīn
 ' İlm ile hātırını olduça metīn

43 Ne adar var ise şan' atle hūner
 Yaşama hālını te' mīn eyler

44 Ehl-i şan' atde sa' ādet bulunur
 Öyle bir hānedir rāhāt bulunur

45 Şan' atıñ feyzi kesilmez ebedī
 Sīm-i hālişden eder iki yedi

- 46 Sa' y eden kesb-i kemāle hünere
Ġarķ olur ıaıtana-i sīm ü zere
- 47 Şan' atı öğrenip etmek ikmāl
Bādī-i feyz-i Ĥudā'yı müte' āl
- 48 Eksik işte ne leġāfet bulunur
Ne zārāfet ne metānet bulunur
- 49 İyi üstād gerekdir evvel
Fikr-i kġnūn-ı Felāton'a bedel
- 50 Şan' atıñ künhüne vāķıf buluna
Sevķ ide tġlibi toġru yoluna
- 51 Gerķi zāhirde eder iş tertīb
Tġlibiñ rūġunu eyler te'dīb
- 52 Böyle üstāda ri' āyet lāzım
Fikr-i ġürmetle ' iġā' at lāzım
- 53 Kıymetiñ sonra bilir Őākirdān
Gerķi tekdīri olur zehr-efġān
- 54 Şimdi her Şan' ata kādir bulunur
Ehl-i Şan' at hele nādir bulunur
- 55 Ehlini bulmalı üstād arayan
Bir hünerdir gül-i ruġsār-ı cihān

56 Selefî şan'atı te'bîd ediyor

Şimdi 'âlem aña taqlîd ediyor

57 Ne yaparsak o yapılmış evvel

Kalmamış zaḥmet-i icâda maḥal

58 Bulup üstâdı çalışmak ister

İsteyen olmağı erbâb-ı hüner

fi 17 Teşrîn-i Sâni sene 324/30 Kasım 1908

mef'ulü mefâ'ilün fa'ülün¹³⁵⁷

Bunlar da O Şüretle Yazılmışlardır¹³⁵⁸

1 İnsâna veren kemâl ü kudret

Taḥşîl-i kemâle şarf-ı ğayret

2 Âşâr-ı 'ulûma nûr derler

Dünyâyı anîla seyredeler

3 Zulmet şayılır bütün cehâlet

Öñ perdesidir anî hacâlet

4 Taḥşîl-i 'ilim büyük şerefdir

Câhil ne kadar desen telefdir

5 'Âlim bu kitâbı kâ'inâta

Bir besmeledir o beyyinâta

¹³⁵⁷ Sûfîzâde Mehmet Tevfik, *Hulviyyât*, s. 227-228.

¹³⁵⁸ *Hulviyyât*'ta bulunan bir önceki şiire atıfla Mehmet Tevfik Efendi böyle ifade etme gereği duymuştur. Bir önceki şiiri gibi bu şiiri de Sanayi Mektebi'nde öğretmen ve idareci olduğu dönemde talebelerine yazdığı nasihat içerikli ders notlarından.

6 ‘Aql ile degil ‘ilim müyesser
İnsân yaşadıķca ğayret ister

7 Lâyık mı ki bir vücūd-ı ‘ālî
Câhil ğala isteye zevâli

8 Câhil ne bilir nedir me‘ârif
Bî-çâre degil o zevķe vâķıf

9 ‘İlmiñ o ğadar olur şafâsı
Cennetde yaşarlar âşinâsı

fi 1 Kânûn-ı Evvel sene 324/14 Aralık 1908

SONUÇ

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi (1874-1960), XIX. yüzyılın sonunda dünyaya gelmiş ve XX yüzyılda yaşam sürmüştür. II. Meşrutiyet'i, İttihat ve Terakki yönetimini, Balkan Harbi'ni, I. Dünya Savaşı'nı, ardından İstiklal Harbi'ni görmüş; Osmanlı Devleti'nin son devrine ve Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşuna şahitlik etmiştir.

Bu bağlamda, Mehmet Tevfik Efendi yaşamını sürdürdüğü bu oldukça farklı şartlara sahip zaman diliminde, Kastamonu'da sosyal ve ekonomik hayatın içinde pek çok alanda vazife almış olduğu görülmüştür. Balkan ve I. Cihan Harbi'nde Askerî Satın Alma Komisyonu Başkanlığı'nda çalışmış; sekiz yıl Vilâyet Umumî Meclisi Âzâlığı'nda görev almıştır. Encümen-i Dâimî Reis vekilliği yapmıştır. Ayrıca Müdâfaa-yı Hukuk, Tekâlif-i Milliye, Belediye Encümeni ve Maarif Encümeni üyeliklerinde de bulunmuştur.

Sofuzâde, Kızılay'ın, o dönemdeki adıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin 26 Ocak 1921 tarihinde Kastamonu'da kurulmasına, yakın ilişki içerisinde olduğunu nakibü'l-eşraflık ve reisü'l-meşâyihlik vazifelerinde bulunmuş Bayramî Şeyhi Ziyâeddin Efendi ile birlikte öncülük etmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi'nin, hayatı ile ilgili dikkat çekici noktalardan biri gazeteci kimliğine sahip olması ve gazete çıkarabilmek için verdiği mücadeledir. Sofuzâde, 27 Aralık 1911 tarihinde siyasî, dinî, millî ve edebî pek çok konuyu, yerel havâdisle birlikte aktaran *Zafer* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. İlk altı sayısı Kastamonu Vilayet Matbaası'nda bastırılan gazete, yedinci sayıdan itibaren siyasî sebeplerle, Samsun Şems Matbaası'nda bastırılmıştır. Haftalık yayımlanan bu gazete, on ikinci sayısından sonra düzenli olarak çıkartılamamıştır. Elde edilen son sayısı 19 Nisan 1335/ 19 Nisan 1919 tarihine ait 24. sayıdır. *Zafer*, Kastamonu'nun 17 Eylül 1919'da Milli Mücadele ile birleşmesinden sonra yayın hayatına son vermiştir.

Zafer, aslında sadece siyasî ve yerel haberlerin yayımlandığı bir gazete olmamış; Mehmet Tevfik Efendi'nin geniş bakış açısıyla, tüm Osmanlı coğrafyası ile ilgili gelişmelerin yakından takip edildiği bir yayın aracı olmuştur. Öte yandan hem yerel hem de ulusal gündemi takip kaygısındaki bu basın yayın faaliyeti aynı zamanda Mehmet Tevfik Efendi'nin edebî kimliğini yansıtan bir vasıta halini almıştır. Dört sayfadan müteşekkil gazetenin neredeyse bir sayfası "Edebiyat" başlığı altında yayımlanmıştır. Başta Sofuzâde olmak üzere Kastamonu Mevlevihânesi Postnişini

Ahmed Remzi Dede'nin, Hüsametdin Mevlevî'nin, Ârif Efendi-zâde Ziyâ" adıyla Ziyâeddin Demircioğlu'nun şiirleri de bu gazetede yer almıştır. Sofuzâde'nin, gazeteyi çıkartabilmek için ciddi gayret göstermiş olması hatta bu uğurda bir matbaa teşekkülüne niyet etmesi, kendi ifadeleriyle de belirttiği üzere *Zafer*'i "iddia-yı dîn vasıtası" olarak görmüş olduğunu ispatlar niteliktedir.

Mehmet Tevfik Efendi'nin siyâsî yönü göze çarpan bir başka unsurdur. Başlangıçta İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne üye olması ve iki yıl süre ile bu cemiyete hizmette bulunması daha sonra bu cemiyetin politikalarını beğenmeyerek ayrılması, ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı desteklemesi onun hayatının, neredeyse devrinin siyâsî mücadelesini yansıtır nitelikte olduğu göstermektedir. Mehmet Tevfik Efendi bu uğurda 1912 yılında, Osmanlı Devleti'nin, Mebûsan Meclisi seçimlerine Kastamonu'dan aday olmuştur. Milletvekilliği seçimleri çeşitli tartışmalara sahne olmuş; kendisine suç isnad edilen Sofuzâde 8 Nisan 1912 tarihinde tutuklanmış ve Der-saadet'e, Divan-ı Örfî'ye gönderilmesine karar verilmiştir. İstanbul'a getirilince hapse atılmış ancak hatırlı dostlarının sayesinde kefaletle serbest bırakılmıştır. Ciddi bir mücadelenin ardından suçsuzluğu ispatlanan Sofuzâde, beraat ederek Kastamonu'ya dönmüştür. Bu tarihten sonra Sofuzâde'nin aktif siyasetten çekildiği ve inandığı hakikatler uğruna verdiği siyâsî mücadelenin akim kaldığı görülmüştür.

Mehmet Tevfik Efendi, edebî ve kültürel açıdan Batı etkisinin yoğun olarak hissedildiği bir devirde yaşamış olsa da onda bir Osmanlı âlimi vasfının ön planda olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Kastamonu'da bulunan Darü'l-hilâfe Medresesi'nde mantık, felsefe, tarih-i edyân ve usûl dersleri vermiş; 1904-1908 yılları arasında Sanayi Mektebi'nde müdürlük yapmıştır. Cumhuriyet'ten sonra medreselerin kapatılmasıyla açılan İmam Hatip okullarında mantık, felsefe, din tarihi, usûl-i münazara ve muhadara öğretmenliğinde bulunmuş; bu sırada bazı talebelere de özel dersler vermiştir. Öte yandan Kastamonu'da "Pirinç Pazarı" olarak bilinen mevkide yer alan Ovalı Mescidi'nde tam on altı yıl boyunca Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir eden Mehmet Tevfik Efendi, bu hatim bitince, Buhârî-i Şerîf tedrisine başlamış ve altı senede dört cildini tamamlamıştır. Bu durum, onun tefsir ve hadis gibi İslamî ilimlerdeki vukûfiyetinin ayrı bir göstergesidir. Öte yandan fikhî konularda fetva soranlar dönemin müftüsü tarafından meselenin tam ve güzel bir biçimde çözülebilmesi için Sofuzâde'ye yönlendirilmiş oldukları da kaynakların aktardığı bilgiler arasındadır. Dolayısıyla Sofuzâde Tevfik Efendi'nin, devrinde, dinî ve beşerî ilimlerde fazilet sahibi, muteber bir âlim olarak tanındığı ve Kastamonu'nun dinî-ilmî muhitinde kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Mehmet Tevfik Efendi'nin, tasavvufî yönünün de oldukça kuvvetli olduğu görülmektedir. Tekke ve zaviyelerin kapatılması ile ilgili kanundan evvel Kastamonu Mevlevî Dergâhı'nda *Mesnevî-i Şerîf* okutmuştur. Sofuzâde'nin, Konya'daki "Çelebi" tarafından bir emirle Kastamonu Mevlevihânesi'nde *Mesnevî* okutmasına izin verilmiş; bunun üzerine bahsi geçen dergâhta beş-altı yıl kadar süre ile halka *Mesnevî*'yi şerh etmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi, Kastamonu'da Nakşî-Halidî silsilenin temsilcisi olan hocalardan ders görmüş ve Türk-İslam kültürü ile yetişmiştir. Medresede dinî ilimlerin yanında dil ve edebiyata dair dersler de almış; Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Şiire ve edebiyata olan istidâdı henüz on beş yaşında yazdığı Hz. Peygamber'in mevlidini anlatan şiirinde açıkça görülen Mehmet Tevfik Efendi, aldığı eğitim ve kendisi de şair olan hocası Ahmed Mâhir Efendi'nin de etkisiyle bu alanda güçlü bir kalem haline gelmiştir. Ahmed Mâhir Efendi'nin hocası Seyyid Ahmed Hicâbi Efendi de mutasavvıf şairlerden olması Sofuzâde'nin Kastamonu'da dinî-tasavvufî-edebî açıdan zengin bir geleneğin temsilcilerinden biri olduğunu göstermektedir

Sofuzâde'nin ortaya koyduğu eserlerde, kaleme aldığı şiirlerde, Tanzimat ve Tanzimat'tan sonra, hatta Cumhuriyet döneminde bazı şair ve yazarlarda görülen farklı itikâdî yaklaşımlara ve Ehl-i Sünnet anlayışının dışındaki yorumlara tesadüf edilmez. Batı'dan gelen fikirlere ve onların Müslüman dimağlarda yaptığı tahribata karşı mücadele veren Mehmet Tevfik Efendi, sadece Kastamonu'da değil yurt genelinde yayın yapan dönemin belli başlı dergilerinden *El-Medâris* ve *Beyânü'l-Hak*'ta yazılar kaleme almıştır. Böylece dinî-ilmî yazıları ile kendi gibi devrinde İslam düşüncesine bağlılığı ile tanınan Tâhirü'l-Mevlevî, İskilipli Mehmet Âtîf Efendi, Ömer Nasuhi (Bilmen) ve Mehmet Akif gibi yazarlar ile aynı dergilerde yazıları yayınlanmıştır. Bu nedenle yaşadığı devir itibariyle, Batı'nın ve Batı'dan gelen değerlerin kabul gördüğü bir dönemde onun, klasik Türk-İslam düşüncesine bağlı kalmış bir şair ve mütefekkir olduğu açıkça görülmektedir.

Mehmet Tevfik Efendi, tasavvufa dair *Sırru'l-Velâye* ve ahlaka dair *Miyârü'ş-Şemîm fi Ahlâk'il-Ümem* adlı iki mensur eser kaleme almıştır. Ayrıca Hz. Mevlâna'nın rubâîlerinden seçtiği yüz bir rubâîyi "*Rubâîyyât-ı Mevlâna*" adıyla şerh etmiştir. Çalışmamız esnasında kaynakların bahsettiği fakat nerede olduğu bilinmeyen bu eserin son kısmına ulaşılmıştır. Hz. Mevlâna'nın *Mesnevî*'den farklı olarak tasavvufî imgeleri yoğun biçimde kullandığı son derece lirik bu rubâîlerin Mehmet Tevfik Efendi tarafından şerh edilmiş olması, onun dinî, ilmî, edebî konulara hâkimiyetini, şiire olan

vukûfiyetini ve engin tasavvufî birikimini göstermesi açısından son derece önemli unsurlar olarak belirginleşmektedir.

Sofuzâde'nin bir diğer eseri ise 1911'de basılmış olan divan'ı niteliğindeki *Hulviyyât'tır*. Klasik divan tertibinden bazı farklarla ayrılan bu eserde divan şiirinin son derece güzel örneklerini, muhtelif türlerde ve nazım şekillerinde görmek mümkündür. Bu eseri yayımlandıktan sonra da şiir yazmaya devam eden Mehmet Tevfik Efendi şiirlerini yazım tarihleri ile birlikte defterlere kaydetmiştir. Ayrıca *Zafer* gazetesi, *El-Medâris* ve *Beyânü'l-Hak*'ta yayınlanan şiirleri de mevcuttur. Bu kapsamda bahsi geçen bütün bu şiirler içinde dinî-tasavvufî ve hikemî-ahlakî öğeler içeren şiirlerin sayıca fazla oluşu dikkatleri çeken bir unsur olmuştur.

Mehmet Tevfik Efendi'nin, Türk İslam edebiyatının belli başlı manzum türlerinde çok sayıda örnekler vermiş olduğu görülmüştür. Çalışmamız sırasında tevhid, na't, münâcât, mevlûdiyye, mirâciyye, mersiye, muharremiyye, ramazaniyye, îdiyye ve sâkinâme türlerinde şiirler kaleme aldığı görülmüştür. Ayrıca kaza ve kadere; namaz, oruç, hac gibi ibadetlere; Kur'ân-ı Kerîm'e dair şiirlerinin de mevcudiyeti tespit edilmiştir. Başta vahdet-i vücûd olmak üzere dinî-tasavvufî imgelerle dolu pek çok şiirinde şairin, arifâne bir üslûba sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu tarz şiirlerinde büyük mutasavvîf şahsiyetlere de yer verdiği; Hz. Abdülkâdir Geylânî, Pir Şabân Velî, Mevlâna Celâleddin Rûmî, Hacı Bayram Velî ve Aziz Mahmud Hüdâyî'yi derin muhabbet ve hürmetle andığı tespit edilmiştir. Devrinde yaşamış Seyyid Ahmed Hicâbi Efendi ve Seydişehirli Abdullah Efendi gibi Nakşî-Halidî ulularının vefatları nedeniyle mersiyeler kaleme almıştır. Hocası Ahmed Mâhir Efendi, dostları Sâdık Vicdânî, Müderris Hacı Osman Efendi ve Benli Sultan Dergâhı'nın son Şeyhi Nureddin Karasu Efendi'nin tac giyme merasimi için şiirler yazmış, tarih düşürmüştür. Şabanî Şeyhi Bolulu İbrahim Efendi'ye, Mevlevî Ahmed Remzi (Akyürek) Dede'ye, Üsküdar Bayrâmî Tekkesi şeyhi Abdulah Efendi'ye ve bunun gibi pek çok dinî-tasavvufî şahsiyete nazireler yazmıştır. Bütün bunlar, onun içinde bulunduğu yoğun tasavvufî hayatın şiirleri üzerinden anlaşılabilmesi bağlamında göze çarpan unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

Mehmet Tevfik Efendi için şiir, “seslerle ve hayatla müellef”tir. Bu nedenle şiirde var olan vezin ve kafiye tıpkı mûsikîdeki darbeler ve makamlar gibidir. Bütün bu sesler, darbeler, makamlar ve mûsikî; sözler, vezinler, kafiye ve şiir, kâinatta var olan uyumun başka bir şeklidir. Bu nedenle şiir, şair için tıpkı mûsikî gibi, ruha şifa; insanı, bedeninin ve nefsin arzularından uzak yüce bir makama ulaştıracak vasıta olarak görülmüştür.

Sofuzâde'ye göre ilhamın ve hikmetin kaynağı Kur'ân ve Sünnet'tir. Tevhid ve münâcâtlarında Allah'ın varlığını ve birliğini anlatan Mehmet Tevfik Efendi, O'na ulaşmanın tek yolu olarak, na'tlarında, Hz. Peygamber'i işaret etmiştir. Ancak onu tanıyan, Hakk'ı tanıyabilir; onu bilen Hakk'ı bilebilir; ona uyan, ona ittibâ eden, onun sünnetine sarılan Hakk'a ulaşabilir düşüncesindedir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in nesline büyük hürmet göstermiş; Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için medhiye, mersiye ve muharremiyeler kaleme almış; husûsen Hz. Ali'yi ve beraberinde çehar-ı yâr-i güzîn'i şiiirlerinde hürmetle ve muhabbetle anmış olduğu görülmüştür.

Mehmet Tevfik Efendi'nin şiiirlerinin hem şekil hem de muhteva yönünden zenginliği, çalışmamız sırasında gözlemlediğimiz diğer bir unsurdur. Sofuzâde şiiirlerinde Kur'ân-ı Kerîm'den ayet iktibasları yapmış ve peygamber kıssalarına değinmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in yüceliğini dile getirdiği ve bazı ayetleri manzum şekilde tefsir ettiği şiiirler de kaleme almıştır. O, bütün bu şiiirleri yazarken görüş ve düşüncelerini desteklemek için atasözleri ve deyimlerden de yararlanmış. Şiiirlerinde, ahengi kafiye ve redifle sağlamış, bu manada iç kafiye ve ön kafiye de ustalıkla kullanmıştır. Ayrıca edebî sanatlara da yer veren şairimiz süslü ve mübalağalı söyleyişten uzak, şiiiri şekil ve anlam yönünden bütünleyen redd-i matla sanatını sıklıkla tercih etmiştir. Reddü'l acûz ale's-sadr sanatını da gazellerinde görmek mümkündür. O aynı zamanda ebced ile tarih düşürmüş *Hulviyyât*'ta "Tevârih" başlığı altında bu şiiirleri toplamıştır. Genel manada onun şiiirlerinde ciddi aruz kusurlarına rastlanmamıştır. Bu çalışmaya aldığımız şiiirlerinde aruzun remel, hezec, recez, mütekârib, müctes, muzârî ve cedîd bahirlerinden on altı farklı kalıbı ile gazel, kaside, mesnevi, müselles, murabba, muhammes, tahmis, müseddes, müsebba, müsemmen, terkîb-i bend ve tercî-i bend nazım şekillerini kullandığı görülmüştür.

Sofuzâde, pek çok divan şairinin şiiirlerine, hem şekil hem de anlam bakımından, son derece başarılı nazîreler yapmıştır. Nazîre yazdığı şairler arasında Fuzûlî, Bâkî, Nâbî, Nedim, Şeyhülislam Yahya, Ârif Hikmet Bey, Rûhî-i Bağdâdî, İsmail Safa, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Muallim Nâci, Edip Bey, Andelib-i Nâlân, Şeyh İbrahim Efendi, Azmi Efendi, Sami Paşa, Sâdık Vicdâni, Trabzonlu Şair Zühdî, Hayri Bey, Ahmed Remzi (Akyürek) Dede ve Dâhiliye Nezareti Mühür-dârı Saîd Bey yer almaktadır. Bütün bu nazirelerin zemin şiiirler kadar güçlü olması, Mehmet Tevfik Efendi'nin şairlik kudretinin göstergesi olarak kabul edilebilecek hususlar olarak dikkat çekmektedir.

Mehmet Tevfik Efendi'ye göre edebiyat, bir milletin ruhunu besleyen kaynak ve yüceliğini gösteren bir nişandır. Edebiyat içinde ise şiiirin yeri ve önemi Sofuzâde için

çok büyüktür. Bu nedenle, şiire ve sanata dair düşüncelerini manzûm poetikası şeklinde değerlendirilebilecek pek çok şiirde dile getirdiği gözlemlenmiştir.

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin XX. yüzyılda hem halk hem de divan şairleri arasında yer almakta olduğu görülmüştür. Dinî-tasavvufî muhtevadaki şiirleri arasında halk edebiyatının farklı nazım şekillerinde, hece ile kaleme alınmış çok sayıda şiire rastlanmıştır. Onun koşmalarında lirik unsurlar ve kendine has ezgisiyle beraber dolaysız söylenmiş bilgece bir anlatım göze çarpmaktadır.

Çalışmamızda Mehmet Tevfik Efendi'nin, Seyyid Ahmed Hicâbî'nin icâzetli talebelerinden, hem divan hem de halk şairleri olan Azmi Numan Efendi ve İbnü'l İshak Fevzî ile irtibatlı olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca Sofuzâde'nin divan şairi Feride Hanım'ı da tanıdığı; Feride Hanım'ı divan tertibine ikna etmek hususunda kendisini ziyarete giden Azmi Numan Efendi ve İbnü'l İshak Fevzî ile beraber olduğu; Feride Hanım divanına takriz yazdığı; Feride Hanım'ın da kendisine nazirede bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Mehmet Tevfik Efendi'nin daha genç bir şairken Kastamonu'daki edebî muhite dâhil olduğu ve edebiyatla uğraşan pek çok kişi tarafından yeni yetişen, genç bir edip olarak tanındığı anlaşılmıştır.

Mehmet Tevfik Efendi'nin kendine ait hikemî bir üslubu mevcuttur. Fakat bu üslup, yalın ve kuru değil samimi ve doğaldır. Bu etkiyi, şiirde yaptığı sanatlar; ayet ve hadis iktibasları; atasözü, deyim, özlü sözler ve yerel söyleyişler ile dikkat çekici benzetmeleri uygun biçimde kullanarak sağlamıştır. Didaktik öğeleri, şiirin ahenginden ve estetiğinden uzaklaşmadan okuyucuya iletebilmiştir. Bu manada bir şair olarak Mehmet Tevfik Efendi'de “duygudan kopuk düşünce”ye ya da “düşünceden kopuk bir duygu”ya neredeyse rastlamak mümkün değildir. Çünkü o, ikisinin birlikte var olabildiği şiire ancak gerçek şiir denebileceği düşüncesindedir.

Mehmet Tevfik Efendi, oldukça uzun bir dönemde şiirle ilgilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını görmüş, bu süreçte meydana gelen toplumsal değişimi yakından takip etmiş ve bunu şiirlerinde de dile getirmiştir. Bu bağlamda, Sofuzâde'nin şiirlerinin gençlik yıllarında daha lirik, sonraki yıllarda daha hikemî hususiyetler gösterdiği söylenebilir. Toplumsal değişimin arttığı, toplumun sahip olduğu değerlerin ciddi manada değişmeye başladığı yıllarda, şairin de kullandığı mazmunlar değişmiştir. Tasavvufî neşve ile klasik şiir formunda ve yine klasik şiirin ıstılahlarını kullanarak şiir söylemeye devam etmişse de pek çok şiirinde klasik şiirin alışıla gelmiş o söyleminin, imgelerinin, dışına çıkmış; meyi meyhaneyi, içkiyi, sarhoşluğu yermiş; bütün bu kelimelerle kurulu istiareyi şiirinde kullanmak yerine bu kavramları ilk anlamları ile şiirine taşımıştır. Hikemî söylemin daha belirgin olduğu bu

tarz şiirlerinde, dinen, örfen ve ahlâken yanlış kabul edilen bir takım toplumsal meseleri ele almış, bu hususlarla ilgili görüşlerini dile getirmiş ve nasihatlerde bulunmuştur. Onun, bu tarz şiirlerinde din, diyânet, vatan, millet, bayrak, ümmet, vicdân, mihnet, kaza, kader, rıza, merhamet, talep, kısmet, adalet, şiir, aşk, sanat, ibadet, vergi, yergi, kıyafet, ölüm, yaşlılık, yalnızlık gibi pek çok konuyu ele alarak dünyada da ukbâda da azîz olmak isteyen “insan”a yol göstermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Genel manada, Tevfik Efendi için hayatı anlama ve anlamlandırma zemininin şiir olduğu görülmektedir. O, hayata dair duyduğu, gördüğü, bildiği, algıladığı, yaşadığı, hissettiği her şeyi, elemi, kederi, sevinci, doğruyu, yanlışını, yapılması gerekeni, terk edilmesi gerekeni hep şiirinde anlatmıştır. Kimi zaman tasavvufî duyuş ve hissiyatla gönlünde hâsıl olan ünsü, neşveyi dile getirmiş kimi zaman bir ticaret erbâbı kimliğine bürünmüş ticarete dair nasihatler vermiş, açtığı ticarethaneden bahsetmiş; kaderin sevk ettiği, Cenâb-ı Hakk’ın ihsan ettiği müşterilerin gelişine şükür etmiştir. Kimi zamanda halkı perişan eden, fukaranın belini büken yirmi sekiz çeşit vergiden, özellikle de ödemekte güçlük çekilen Varlık Vergisi’nden bahsetmiştir. Kimi zaman geziler yapmış, gidip gördüğü gezip dolaştığı yerlere dair hissiyatını şiirine aktarmıştır. İnsanlığı derinden sarsan savaşlara dikkat çekmiş, uzun süren böylesi savaşların zararlarından bahsetmiş, bu düşünceyle Alman Harbi’ni de şiirine taşımıştır. Bazen torunlarına duyduğu sevgiyi dile getirdiği yer olmuştur şiir. Bazen sevdiklerinin, eşlerinin ve küçük yaşta kaybetmiş olduğu kızlarının üzüntüsünü dile getirdiği yer olmuştur. Dolayısıyla şairin ifadesiyle “endişe (tefekür, hayal, düşünce) ile dolu aklının ve endişe ile dolu kalbinin” her halinin şiir olduğu bu çalışmada ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Onun, dinî-edebî türlerde son derece güzel örnekler vermesinin temelinde ise Cenâb-ı Hakk’a gönülden bağlılığı ile oluşmuş kuvvetli ve sarsılmaz imanının, Hz. Peygamber’e duyduğu derin muhabbetin, güçlü fikrî yapısının ve engin dinî-tasavvufî birikimin olduğu görülmüştür. Sofuzâde’nin özellikle İlâhî aşkı konu edindiği tasavvufî şiirlerindeki yoğun lirizm onun tasavvufî yönünü göstermesi bakımından önemlidir. Bu nedenle, Mehmet Tevfik Efendi’nin tasavvufu tecrübe etmeyi, çıkılan manevî yolculukla sağlamayı hedefleyen; o dönemde her biri birer edebî muhit olarak faaliyet gösteren Kastamonu’daki tarikatlar ve şahsiyetlerle irtibatı, hem şiirleri üzerinden hem de sosyal ilişkileri bağlamında, çalışmamızda ortaya konmuştur. Dolayısıyla onun, böylesi bir edebî çevrede doğup büyümüş; yetişip estetik zevk kazanmış; ârifâne şiir söyleyen sûfi şair kimliğine vurgu yapılmıştır.

Görüldüğü üzere, Mehmet Tevfik Efendi çok yönlü bir şahsiyettir. O, iyi eğitim görmüş bir âlim, son derece velûd bir şair, devrinin ve İslam dünyasının problemlerine

özüm arayan bir mütefekkindir. O, her hal ve şartta vatani ve milleti için hizmete hazır bir siyasetçi, dürüst bir demir tüccarı, Allah ve Resûlüne gönülden bağı, insanın varoluş nedenini anlama ve anlatma çabası ile Kur'an ve Sünnet ışığında halkı tenvir etmeye kendini adanmış bir hatiptir. Ayrıca, geleceğin temsilcileri gençlerin hem verdiği hizmetlerle hem de bıraktığı eserleriyle "Hoca"sı olan fazilet timsali, mümtaz bir şahsiyettir.

Gerçek manada şiir yazmanın zorluğu düşünüldüğünde, Mehmet Tevfik Efendi'nin bu kadar şiir ile son yüzyılda geçmişini sadece tekrar eden bir şair olmadığı bu çalışma ile açıkça ortaya konmuştur. O, klasik şiirin çok okunup çok yazıldığı, şairlerin hürmet ve ikram gördükleri bir dönemde yaşamış olmamasına rağmen bir yandan ticaret, bir yandan siyaset bir yandan da basın-yayın faaliyetlerine devam etmiştir. Bununla beraber uzun yıllar boyunca neredeyse her gün şiir yazmayı sürdürmüştür. Bu nedenle denilebilir ki, Mehmet Tevfik Safoğlu, divan şiiri geleneğini XX. yüzyıla taşımış ve bu yüzyılda divan şiirinin en iyi temsilcilerinden biri olmuş kudretli ve bilge bir şairdir.

KAYNAKÇA

ABDULLAH CEVDET, *Dilmestî-i Mevlâna, Gazâlî'de Marifetu'llah-Rubâiyât-ı Gazâlî, "Örfî"de Şiir ve İrfân*, Kütüphâne-i İctihâd, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1921.

ABDULLAH CEVDET, *Dilmestî-i Mevlânâ Gazâlî'de Marifetu'llah-Rubâiyât-ı Gazâlî "Örfî"de Şiir ve İrfân*, Sadeleştiren ve Baskıya haz.: Erdoğan Erbay, Nimet Yıldırım, Ali Utku, Çizgi Kitabevi, Konya 2014.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, "Ahmet Mahir Efendi, Ballıklızâde", *DİA*, İstanbul 1989, c. II, s. 98.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, *Halvetîlik'in Şabâniyye Kolu, Şeyh Şabân-ı Veli ve Külliyesi*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, "Kemâlî Baba ve Sofuzâde'nin Onun Bir Mısra'ını Terbî'i", *Milli Folklor*, 1992, ss. 14-15.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, "Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve On Üç Nazîresi - Yirmi iki Na'tı", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, İstanbul 1993, ss. 53-90.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, *Kültürümüzden Esintiler*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 1997.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, "Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen On Beş Koşması", *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Anıl Matbaa ve Cilt Evi, Ankara 1997.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, *Güncel Yazılar*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 1997.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, "Hatıralarımdaki Hocaefendiler", *Altınoluk*, sayı: 175, 9/2000, s. 34-37.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, "Kovalayacaksın Neden Tepiyorsun, Teptin Neden Kovalıyorsun", *Güncel Yazılar*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 1997, ss. 443-450.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi ve Şiirleri”, *Kültürümüzden Esintiler*, s. 358.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, “Sofuzâde M. Tevfik Efendi'nin Ankara'da Yazdığı Şiirleri ile Bayramîlik'in Kastamonu Uzantısı ve Bilinmeyen Bazı Belgeler”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Her Yönüyle Ankara Sempozyumu*, Ankara 2004, s. 83-106.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, *Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 2005.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Bilinmeyen Yaş ve İhtiyarlık Konulu Şiirleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, c. XXVI, sayı: 26, İstanbul 2005, s. 23-37.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, GÜÇLÜ, Ayla, *Gaziantep Meşhurları*, Anıl Matbaa ve Cilt Evi, Ankara 2005.

ABDÜRREZZAK KÂŞÂNÎ, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev.: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.

ACAR, Ergün, *Kastamonu Yöresel Söz Varlığı*, Gazi Kitabevi, Ankara 2018.

ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbas amme'stehera mine'l-Ehâdisi alâ-Elsineti'n-Nas (I-II)*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

AÇIKSÖZ, Hüsnü, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, haz.: Mehmet Serhat Yılmaz, Mustafa Eski, Türk Ocakları Kastamonu Şubesi Yayını, Kastamonu 2019.

AHTERÎ Mustafa Muslihuddin el-Karahisarî, *Ahterî-yi Kebîr*, TDK Yayınları, Ankara 2017.

AK, Murat, “Bir Osmanlı Münevveri Fâik Ömer Efendi ve Divân-ı Nu'ût'u”, *İstem*, yıl: 13, sayı: 25 ss. 47-94.

AK, Murat, *Şair ve Peygamber, Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019.

AKAR, Metin, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-nâmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

AKKUŞ, Mehmet, *Hz. Peygamber'e Na'tlar: Divân-ı Nu'üt-ı Salâhî*, Şelale Yayınları, İstanbul 2002.

AKKUŞ, Mehmet, “Edebiyatımızda Mevlid Türü ve Mevlidler”, *Mevlid Külliyyâtı*, DİB Yayınları, Ankara 2016.

AKKUŞ, Metin, “*Nef’î Sanatı ve Türkçe Divanı*”, Atatürk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Erzurum 1991.

AKKUŞ, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Tarzlar ve Türler*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2007.

AKMAN, Eyüp, “Âşıklık Geleneği”, *81 İlde Kültür ve Şehir Kastamonu*, Kastamonu Valiliği Yayınları, İstanbul 2018, ss. 274-284.

AKPINAR, Cemil “İcâzet”, *DİA*, İstanbul 2000, c. 21, ss. 393-400.

AKSOY, Hasan, “Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, sayı: 9, 2007, ss. 323-332.

AKTAŞ, Enes, *Kastamonulu Haddâd Zâde Siyâhî Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, YL Tezi, Hitit Üniversitesi SBE, Çorum 2019.

AKÜN, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, ss. 389-427.

AKYOL, İbrahim, “Çerkeşseyhizade Mehmet Tevfik Efendi ve Nef’î’ye Naziresi”, *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, yıl: 1, sayı: 1, Çankırı 2006, ss. 177-190.

ALGAR, Hamid, *Nakşibendilik*, hzl. A. Cüneyd Köksal, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

ALICI, Lütfi, “XVI. Yüzyıl Şairlerinde Mihrî Hatun ve Reddi- Matla Gazelleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, İstanbul 2009, ss. 1-18.

ALTINTAŞ, Hayrani, *Mevlâna Düşüncesinin Kur’ân Temelleri Mesnevî’de Kur’ânî Hikmetler*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016.

ARSLAN, Ahmet Turan, “Gümüşhaneli Ahmed Ziyâeddin Efendi Hakkında Bazı Yeni Bilgi ve Belgeler-II”, *Reyhan Dergisi*, sayı: 44, 2016/4.

ARSLAN, Harun, *Lâmî Çelebi Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl, Giriş-Metin-İnceleme-Sözlük-Adlar Dizini*, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2001.

ARSLAN, Mehmet, *Aynî Sâkînâmeler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

ATA, Tayyarzade Ahmed, *Tarih-i Ata*, İstanbul 1293, c. IV, s. 52.

ATÂULLAH İSKENDERÎ, *Hikem-i Atâiyye*, şerh: Seyyid Hâfız Ahmet Mâhir Efendi, Sûfi Kitap, İstanbul 2015.

ATLI, Sagıp, “19. Yüzyılda Yaşamış Bektaşî Bir Âşık: Kastamonulu Âşık Kemâlî ve Yayınlanmamış Şiirleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 7, sayı: 33, 2014, s. 7-20.

AVCI, Cemal, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu Vilâyeti”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, c. 1, S. 24, ss. 17-24.

AYDIN, Abdullah, *Kastamonulu Divan Şairleri*, Sonçağ Akademi Yayınları, Ankara 2019.

AYNÎ, Mehmet Ali, *Hacı Bayram Velî*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2015.

AYPAY, İrfan, Nahifî Süleyman Efendi, *Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1992.

AZAK, Necmettin, “Bir Nakşî Halifesinin Kastamonu'da Sürgün Yılları ve Burada Yazdığı Eseri”, *II. Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu Bildirileri*, Kastamonu 2014, ss. 615-616.

BATUR, Suat, *Türk Halk Edebiyatı*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1998.

BAYRAMOĞLU, Ali Fuat, *Hacı Bayram-ı Velî Yaşamı, Soy, Vakfı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

BAYTİMUR, Mehmet, ÇELİKOĞLU, Hasan, DEMİRCİOĞLU, Aziz, *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi*, Topraksu Kartografya Müdürlüğü, Ankara 1982.

BEKTAŞ, Ekrem, “Beyânülhak”, *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 34-35.

BİRİNCİ, Ali, *Tarihin Gölgesinde: Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zat*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

BİRİNCİ, Ali, *Tarihin Alacakaranlığında: Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zat-2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.

BİRİNCİ, Ali, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkî'ye karşı Çıkanlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.

BURSALI MEHMET TAHİR, *Osmanlı Müellifleri I-III*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2009

BUTRUS ABU MANNAH, “Hâlidiliğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni Bir Bakış”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfîler*, haz.: Ahmet Yaşar Ocak, TTK, Ankara 2014, ss. 323-359.

CAN, Şefik, *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.

CANIM, Rıdvan, *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

CANIM, Rıdvan, “Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebcet Ustası: Adanalı Sürûri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, 13 (2), ss. 105-120.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Hacı Bayram-ı Velî*, TDV Yayınları, Ankara 2008.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Basın Yayın Organizasyon, Ankara 1997.

CELÂLEDDİN ES-SUYÛTÎ, *Camiü's-Sağîr 1-8*; terc: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2013.

CENGİZ, Halil Erdoğan, “Divan Şiirinde Musammatlar”, *Türk Dili-Dil ve Edebiyat Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri) 415-416-417*, TDK Yayınları, Ankara 2017, ss. 291-429.

CEYHAN, Semih, “Mesnevi”, *DİA*, İstanbul 2004, c. 29, ss. 325-334.

CEYHAN, Semih, “Sâdık Vicdanî”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, ss. 401-402.

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

CHİTTİCK, William C., *İbn-i Arabî Giriş Kitabı*, Nefes Yayınları, İstanbul 2018.

CHİTTİCK, William C., *The Self-Disclosure of God, Principles of Ibn al-Arabî*, State University of New York Press, New York, USA 1998.

CHİTTİCK, William C., “İbn Arabî’ye göre Hayal Âlemi ve Şiirsel İmaj”, Varolmanın Boyutları, çev.: Turan Koç, İnsan Yayınları, İstanbul 2019.

ÇAĞLAYAN, Bünyamin, “Kerbelâ Mersiyeleri”, *Gazi Üniversitesi SBE*, Doktora Tezi, Ankara 1997.

ÇAĞLAYAN, Bünyamin, *Bahar-zâde Feride Hanım Divanı*, Çağhan Ofset, Ankara 2006.

ÇAĞLIŞLEK, Aynur *Yahyâ Nazîm Dîvânı II*, Erciyes Üniversitesi SBE, YL Tezi, Kayseri 1991.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Yaratma”, *DİA*, İstanbul 2013, c. 43, ss. 324-329.

ÇAKIR, Mustafa Sefa, *Yahyâ Nazîm Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Sivas 2018.

ÇAKMAKLIOĞLU, M. Mustafa, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'ye Göre Hayal ve Düzeyleri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 4, sayı: 10, Ocak-Haziran 2003, ss. 299-329;

COŞKUN, Ali Osman, “Sakinameler ve Kafzade Faizi'nin Sakinamesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, Aralık 1994, ss. 52-64.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, “Divan Şiiri”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı II, Divan Şiiri, Temmuz Ağustos Eylül 1986, TDK Yayınları, Ankara 2017, ss.1-16.

ÇELEBİ, İlyas, “Sihir”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, ss. 170-172.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, “Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB yayınları, İstanbul 1998.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, “Edebiyatımızda Ramazan”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998.

ÇIKLA, Selçuk, *Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

ÇİFÇİ, Fazıl, *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, TDV Yayınları, Ankara 1995.

DEMİR, Osman, “Doktor Abdullah Cevdet’te Din Algısı”, *İnsan ve Toplum*, 2011, c. 1, sayı: 2, ss. 5-28.

DEMİRCİ, Mehmet, *Nûr-ı Muhammedî*, Nefes Yayınları, İstanbul 2013.

DEMİRCİOĞLU, Aziz, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir? 1872-1972*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1980.

DEMİRCİOĞLU, Aziz, *Kastamonu’da Basılan Eserler 1869-1928*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1987.

DEMİRCİOĞLU, Ziya, “Kastamonu Yetiştirdiği Bir İlim Adamını Kaybetti, O da Öldü”, Mustafa Gezici Özel Arşivi.

DEMİRCİOĞLU, Ziyaeddin, *Kastamonu’da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1968.

DEMİRCİOĞLU, Ziya, *Kastamonu Valileri 1881-1908*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1973.

DEMİREL, Şener, “XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslûp, Sebk-i Hindî, Hikemî Tarz, Mahallîleşme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2(2009), ss. 246-272.

DEMİREL, Şener, “Divan Şiirinde Redd-i Matla”, *Bilig Dergisi*, sayı: 31, Ankara 2004, ss. 161-177.

DEMİRLİ, Ekrem, *Şair Sûfiler Mevlânâ, Yunus ve Niyâzi-i Mısri Üzerine İncelemeler*, Sûfi Kitap, İstanbul 2018.

DEMİRLİ, Ekrem, *Nazarî Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri*, TDV İSAM Yayınları, İstanbul 2008.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999.

- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- DİLÇİN, Cem, “Stilistik Açıdan ‘Öncelemeler’ ve Fuzûlî’nin Şiirlerinde “Yüklem Öncelemesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, İstanbul 2008, ss. 41-94.
- DURUSOY, Ali, “Hayal”, *DİA*, İstanbul 1998, c. 17, s. 3.
- EBÛ ABDİLLAH MUHAMMED İBN-İ İSMAİL EL-BUHÂRÎ, *Sahîh-i Buhâri ve Tercemesi 1-18*, terc. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987.
- EBÛ ABDİLLAH MUHAMMED B. YEZİD MÂCE EL-KAZVİNÎ, *Es-Süneni İbn-i Mâce 1-2*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- EBÛ ABDİRRAHMAN AHMED BİN ŞUAYB B. ALİ EN-NESÂÎ, *Sünenü’l-Kübrâ, (I-XII)*, ter.: Yaşar Güngör, Ocak Yayınları, İstanbul 2011.
- EBÛ İSÂ B. MUHAMMED B. İSÂ BİN SEVRE ET-TİRMİZÎ, *Es-Sünenü’t-Tirmizî 1-5*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- EBU’L-HÜSEYİN MÜSLİM B. HACCAC EL-KUŞEYRÎ, *Sahîh-i Müslim 1-11*, terc.: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1983.
- EBÛ MANSÛR EL-MÂTÜRÎDÎ, *Kitâbü’t-Tevhîd*, İsam Yayınları, Ankara 2019.
- ELİOT, Thomas Stearns, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, ter. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- ELİOT, Thomas Stearns, *Kültür Üzerine Düşünceler*, ter. Sevim Kantarcıoğlu, MAS Matbaacılık, Ankara 1987.
- ENGİNÜN, İnci, “Yeni Türk Edebiyatında Nef’î”, *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2011, sayı: 8, ss. 165-193.
- ERTÜRK, Şaziye Kayhan, *Divan-ı Belagât-Unvân-ı Nazım V (İnceleme-Metin)*, YL Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1996.
- ESKİ, Mustafa, *Kastamonu’da Milli Mücadele’nin Yankıları*, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- ESKİ, Mustafa, *Atatürk’ün Kastamonu Gezisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

ESKİ, Mustafa, *İmparatorluktan Cumhuriyete Kastamonu Ekonomisi*, Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Kastamonu 2016.

ESKİ, Mustafa, “Yakın Tarihte Kastamonu’da Kurulan Şirketler ve Kastamonu Bankası T.A.Ş”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. III, sayı: 9-10, 2020, ss. 191-204.

FINDIKOĞLU, Ziyeddin Fahri, “Tanzimatta İçtimâi Hayat”, *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

FUZÛLÎ, *Leylâ ve Mecnûn (Metin, Düzyazı Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*, haz.: Muhammet Nur Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

GÖKTAŞ, Vahit, “Halvetiyye’nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 26, 2011/1, ss. 133-160.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İnkılab ve Aka Kitabevleri*, İstanbul 1963.

GÖRMEZ, Mehmet, “Hz. Peygamber’in Din Tanımı-Bir Hadisin Semantik Tahlili”, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) - Özel Sayı*, Ankara 2003, ss. 331-338.

GÜFTA, Hüseyin, *Divan Şiirinde İlim*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

GÜLEÇ, İsmail, “Hz. Peygamber’in Şiire Karşı Tutumu”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı: 19, İstanbul 2017, ss. 123-146.

GÜMÜŞ, Nevin *Yahyâ Nazîm Dîvânı I*, Erciyes Üniversitesi SBE, YL Tezi, Kayseri 1992.

GÜNGÖR, Şeyma, *Fuzûlî Hadikatü’s-Süedâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

GÜNGÖR, Zülfikar, “Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur’an-ı Kerîm”, *İslâmî İlimler Dergisi 1. Kur’an Sempozyumu*, Çorum 2007, s. 178-188.

GÜNGÖR, Zülfikar, “Türk-İslâm Edebiyatı’nın Kaynağı Olarak Hadisler”, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, (20-22 Nisan 2007, Çorum), Aralık 2007, s. 201-211.

GÜNGÖR, Zülfikar, “Türk İslam Edebiyatında Dinî Edebî Türler-Mevlidler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi (İlitam)*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara 2009, ss. 292-299.

GÜNGÖR, Zülfikar, “Cenâb-ı Allah’la İlgili Edebî Eserler”, *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, ss. 147-171.

GÜNGÖR, Zülfikar, *Osmanlı Sultanlarından İki Cihan Sultanı’na Na’tlar*, Gürpınar Yayınları, Ankara 2013.

GÜZEL, Abdurrahim, “Kelam ve Tasavvuf Açısından Tevhid”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 11, Kayseri 2001, ss. 193-209.

GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

HANİOĞLU, Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981.

HARMAN, Ömer Faruk, “Rûhu’l-kudüs”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, ss. 215-217.

HARMAN, Ömer Faruk, “Tübbâ”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 41, ss. 455-456.

HATİPOĞLU, İbrahim, “Osmanlı Aydınlarınca Dozy’nin Tarih-i İslamiyyeti’ne Yöneltilen Tenkitler”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, 1999, ss. 197-213.

HAZER, Dursun, *Hz. Peygamber (s.a.v.)in Şairleri*, Hitit Yayınları, Ankara 2008.

HÜSEYİN VASSÂF, *Hicaz Hâtırası*, haz. Mehmet Akkuş, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011.

HÜSEYİN VASSÂF, Osmanzâde, *Sefîne-i Evliyâ* 1-5, haz.: Prof. Dr. Mehmet Akkuş, Prof. Dr. Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.

HÜSEYİN VASSÂF, *Gerçeği Gösteren Ayna, Mir’ât-ı İncilâ-yı Hakikat*, haz.: Mustafa Tatçı, Mehmet Akkuş, H Yayınları, İstanbul 2016.

HÜSEYİN VASSÂF, *Gül Bahçesinden Mektuplar Mürâselât*, haz.: Mehmet Akkuş, H Yayınları, İstanbul 2016.

HÜSEYİN VASSÂF, *Tasavvufî Şiir Şerhleri, Feyzü’l-Kemâl ve Miratü’l-Kemâl*, haz.: Muammer Cengiz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

HÜSEYİN VASSÂF, *Gülzâr-ı Aşk Mevlid Şerhi*, haz.: Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, H Yayınları, Ankara 2013.

İBN ARABÎ, *İlâhî Aşk*, çev.: Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

İBN ARABÎ, *Aşk Risalesi*, terc.: Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2018.

İBN ARABÎ, *Fütühât-ı Mekkiyye 1-18*, Litera Yayıncılık, çev.: Ekrem Demirli, İstanbul 2007.

İHVÂN-I SAFÂ, “Aşkın Mahiyeti Hakkında Risâle”, *Aşk Risaleleri*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2000.

İMAM GAZÂLÎ, *Mişkâtü'l-Envâr*, çev.: Süleyman Ateş, Bedir Yayıncılık, İstanbul 1994.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

İSEN, Mustafa-Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler*, TDV Yayınları, Ankara 1992.

İSEN, Mustafa, *Acıyı Bal Eylemek*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.

İSEN, Mustafa, *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

İSEN, Mustafa, “Mersiye”, *DİA*, İstanbul 2004, c. 29, ss. 218-219.

İSMAİL-İ ANKARAVÎ, *Er-Risaletü't-Tenzihîyye fi Şe'nil-Mevlevîyye, İsmail Ankaravî ve Mûsikî Risalesi, Mevlevîlik ve Mûsikî*, (Metin ve İnceleme: Bayram Akdoğan), Rağbet Yayınları, İstanbul 2009.

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, haz.: Selim Çakıroğlu, Sûfi Kitap, İstanbul 2014.

İSLAMOĞLU, Abdülmecit, *Himmetzâde Abdullah (Abdî), Hayatı, Eserleri ve Divân-ı Nu'ût'u*, YL Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2003.

İSLAMOĞLU, Sema, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları*, Selçuk Üniversitesi SBE, YL Tezi, Konya 2011.

İSPİRLİ, Serhan Alkan, “Türk Edebiyatında Tarih Düşürme”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 14, Erzurum 2000, ss.79-88.

İSPİRLİ, Serhan Alkan, *Şeyh Mustafa Zekâyî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Atatürk Üniversitesi SBE, YL Tezi, Erzurum 1993.

KACIROĞLU, Murat, “Bir Bunalımın Anatomisi: Tanzimat Şiirinde İnanç Krizleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-II Winter 2009, ss. 2126-2156.

KAHYAOĞLU, Yasin, “Resulullah’ın Şairi Hassân b. Sâbit’in Hayatı ve Şiirleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, Şanlıurfa 1996, ss. 317-323.

KAM, Ömer Ferit, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı)*, haz.: Halil Çeltik, MEB Yayınları, Ankara 2003.

KANAR, Mehmet, *Farsça-Türkçe Büyük Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 645.

KAPLAN, Mahmut, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme Metin)*, AKM Yayınları, Ankara 1995.

KAPLAN, Mahmut, *Klasik Türk Şiirinde Hz. Muhammed*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010.

KARA, Mustafa “Hikmet”, *DİA*, İstanbul 1998, c. 17, ss. 518-519.

KARABEY, Turgut, “Tarih Düşürme”, *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, ss. 80-82.

KARAGÖZ, İsmail, vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

KARAGÖZ, Nail, “Kastamonu’da Aynı Dönemde Yaşayan Şeyh Şa‘bân-ı Velî ve Benli Sultan’ın Hayatlarındaki ve Hizmetlerindeki Kesişme Noktaları”, *I. Uluslararası Şeyh Şa‘bân-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2012, ss. 278-292.

KARAGÖZ, Nail, “Kastamonu'nun Manevi Mimarlarından Benli Sultan'ın Hayatı ve Hizmetleri”, *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şâbân-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2014, ss. 271-289.

KARAHAN, Abdülkadir, “Sâkînâmeler”, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, “İran Edebiyatında Sâkînâmeler”, *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, sayı: 1, Konya 1992, ss. 1-9.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, “Sâkînâme”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 36, ss. 14-15.

KARAL, Enver Ziya, “Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri”, *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

KARLIĞA, M. Bekir, “Anâsır-ı Erbaa”, *DİA*, İstanbul 1991, c. 3, ss. 149-151.

KAŞ, Hasan, *T.B.M.M. 'de Kastamonu Milletvekilleri ve Çalışmaları (1923–1946)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.

KAYA, Mahmut “Kasîdetü'l-bürde”, *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, ss. 568-569.

KAYIKÇIOĞLU, Sâdık Vicdanî, *Hurûfilik ve Bektâşilik Ne İdiler ve Nasıl Kaynaştılar?*, haz.: İsmail Güleç, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

KEMİKLİ, Bilal, *Türk-İslam Edebiyatı-Giriş*, Emin Yayınları, Bursa 2015.

KILIÇ, Filiz - MACİT, Muhsin, *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri Güldeste*, TDV Yayınları, Ankara 1995.

KILIÇ, Mahmut Erol, *Evvel'e Yolculuk- İrfan, Felsefe, Edebiyat Konuşmaları*, haz.: Sadık Yalsızuçanlar, Sûfi Kitap, İstanbul 2008.

KILIÇ, Mahmut Erol, *Sûfi ve Şiir – Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, Sûfi Kitap, İstanbul 2017.

KIRIMLI ŞEYH SELİM DÎVÂNE, *Vahdet-i Vücûda Dair Âriflerin Delili ve Müşkillerin Anahtarı*, haz.: Mustafa Tatçı, Halil Çeltik, H Yayınları, İstanbul 2014,

KOÇİN, Abdülhakim, *Türk Edebiyatında Münâcât*, DİB Yayınları, Ankara 2011.

KONTANTAMER, Tunca, “Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c. II (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı), İzmir 1983, s. 81-90.

KÖKSAL, M. Asım, *İslam Tarihi Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, Akçağ Yayınları, Ankara 1979.

KÖKSAL, M. Fatih, “Nazîre”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, ss. 456-458.

KÖKSAL, M. Fatih, *Mevlid-nâme*, TDV Yayınları, Ankara 2011.

KÖKSAL, M. Fatih, “Biyografik Kaynak Olarak Şiir Mecmuaları ve Kastamonulu İshak-zâde Fevzî Mecmuası”, *Yâ Kebikeç Mecmualar Arasında*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, ss. 169-183.

KÖKSAL, M. Fatih, *Sana Benzer Güzel Olmaz-Divan Şiirinde Nazire*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2018.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2014.

KUR'ÂN YOLU TÜRKÇE MEAL VE TEFSİR I-V, haz. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, DİB Yayınları, c. IV, Ankara 2007.

KURBAN, Ahmet, *Yahyâ Nazîm Dîvanı IV*, Erciyes Üniversitesi SBE, YL Tezi, Kayseri 1992.

KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2002.

KURNAZ, Cemal-ÇELTİK, Halil, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, İstanbul 2011.

KÜÇÜK, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, ss. 274-280.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Darü'l Hilafeti'l-Aliyye Medresesi”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 8, ss. 507-508.

LATİFÎ, *Latîfi Tezkiresi*, haz.: Mustafa İsen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

LEVENT, Lamia, *Ahmet Mahir Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2012.

MACİT, Muhsin, “Münacat”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, s. 563-565.

MADEN, Fahri-EĞİLMEZ, Mustafa, “XIX. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı: 42, Aralık 2014, ss. 51-67.

MEHMET TAHİR, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri I-III*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2009.

M. ZÜHDÎ, *Tehassür (Kastamonu Ecille-i Ulemâ ve Meşâyhinden Şeyh Ahmed Siyâhî Hazretleriyle Mahdûm-ı Mükerrerleri Şeyh Seyyid Efendi Hazretleri'nin Tercüme-i Hâlini Hâvîdir)*, Der-saadet Matbaası, İstanbul 1308.

MEMİŞ, Abdurrahman, *Hâlidî Bağdadi ve Anadolu'da Hâlidîlik*, Kitapevi, İstanbul 2000.

MENGİ, Mine, *Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, AKM yayınları, Ankara 1987.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ, *Mesnevî-i Şerîf*, haz. Âmil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

MÜTERCİM ÂSİM, *El-Okyanûsu'l-Bâsit fi Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît-Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi (I-VI)*, haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi, YEK Yayınları, İstanbul 2014.

NİCHOLSON, Reynold A., *İslam Sûfileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfîler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

OKAY, Orhan, *Batlaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.

OKAY, M. Orhan, “Sihri Helâl”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, ss. 172-173.

OKUYUCU, Cihan, *Gazel Bahçesi*, Sütun Yayınları, İstanbul 2013.

OLGUN, Tâhir, *Edebiyat Lügati*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1936.

OKİÇ, M. Tayyip, “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi'nin Mevlidinin Tercümesi”, *Mevlid Külliyyâtı*, editör: Bilal Kemikli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016, ss. 27-75.

OSMAN KEMALÎ, *İrfan Sızıntıları*, haz.: Mustafa Tatçı, H Yayınları, Ankara 2017.

OZANOĞLU, İhsan, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Haddadizâde Seyyid Ahmed Hicâbî*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1959.

OZANOĞLU, İhsan, “Âkif’in Kastamonu Günlerinden Birkaç Hatıra”, *Türk Edebiyatı*, sayı: 458, Aralık 2011, s. 48.

OZANOĞLU, İhsan, *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri, Menâkıbı*, der.: Nurettin Şöy, HCR Ajans Hizmetleri, Kastamonu 2019.

ÖNGÖREN, Reşat, “Mevlânâ Celâleddin Rûmî”, *DİA*, İstanbul 2004, c. 29, ss. 441-448.

ÖZ, Mustafa, “Ehl-i Beyt”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, ss. 498-501.

ÖZCAN, Nuri, “Mersiye”, *DİA*, İstanbul 2004, c. 29, ss. 219-221.

ÖZCAN, Nuri, “Mevlid”, *DİA*, Ankara 2004, c. 29, ss. 484-486.

ÖZÇELİK, Kenan, *Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Ankara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

ÖZDEMİR, Mehmet, *Neccâr-zâde Rızâ Divânı'nın Edisyon Kritiği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyon 1999.

ÖZEL, Ahmet, “Âl”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, ss. 305-306.

ÖZEN, Tuğba, “El-Medâris Dergisinde Edebî Muhteva”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/17, Fall 2016, ss.169-194.

ÖZKAN, Mustafa, “Kerbelâ'dan Önce Hz. Hüseyin'i Doğru Anlamak”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1, c. 1, sayı 1-2, Şırnak 2010, ss. 87-109.

ÖZKÖK, Kahraman, *Osmanlı Dönemi Şeyhlerinden Kerbelâ Mersiyeleri*, Revak Kitabevi, İstanbul 2014,

ÖZTOPRAK, Nihat, “Klasik Türk Edebiyatında Ramazan”, *Keşkül Dergisi*, sayı: 27, İstanbul 2013.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1971.

- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013.
- PALA İskender, *Dört Güzeller (Toprak, Su, Hava, Ateş)*, Kapı Yayınları, İstanbul 2019.
- PALA, İskender-KILIÇ, Filiz, “Musammat”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, ss. 233-235.
- PEKOLCAY, Necla, *Mevlid*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- POLAT, Nazım H., “İctihad”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c. 21, ss. 446-448.
- RUZBİHAN BAKLİ, “Aşkın Aslı Hakkında”, *Aşk Risaleleri*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2000, ss. 97-98.
- SÂDİK VİCDÂNÎ, *Tomâr-ı Turûk-i Aliyye: Tarikat ve Silsileleri*, haz.: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- SANDIKÇI, Mesut, *Aynükdât Hamedâni'nin Hayatı, Eserleri ve Temhîdât Tercümeleri: Metin İnceleme*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- SARIKAYA, Meliha Yıldırım, *Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali*, Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- SARIKAYA, Meliha Yıldırım, “Türk-İslam Edebiyatında Ehl-i Beyt ve Muâdili Kavramları Şiire Taşıma Geleneği”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 32, yıl: 2007/1, ss. 89-126.
- SAVRAN, Ahmet “Ka’b b. Züheyr”, *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, ss. 7-8.
- SCHİMMEL, Annamerie, *Sayıların Gizemi*, çev.: Mustafa Köpüşoğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.
- SELİM DÎVÂNE, Kıvrımlı Şeyh, *Vahdet-i Vücûda Dair Âriflerin Delili ve Müşkillerin Anahtarı*, haz.: Mustafa Tatçı-Halil Çeltik, H Yayınları, İstanbul 2014.
- SÛFİZÂDE MEHMET TEVFİK, *Hulviyyât*, Kastamonu Vilâyet Matbaası, Kastamonu 1329.
- SÛFİZÂDE MEHMET TEVFİK, “Tenevvür Etmiş Bir Millet Ne ile İdâre Olunur”, *El-Medâris*, sayı: 4, 23 Mayıs 1329, ss. 56-57.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Tenevvür Etmiş Bir Millet Ne ile İdâre Olunur”, *El-Medâris*, sayı: 5, 30 Mayıs 1328, ss. 72-73.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “İctihadçılarda Hüsn-i Niyet Aramak”, *El-Medâris*, sayı: 8, 20 Haziran 1329, ss.125-127.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “İslâh-ı Medâris Hakkında Nasıl Düşünmek Lazım”, *El-Medâris*, sayı: 13, 25 Temmuz 1329, ss. 201-203.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Sözün Doğrusu”, *El-Medâris*, sayı: 15, 15 Ağustos 1329, ss. 231-234.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Ramazan-ı Şeriften Sonra”, *El-Medâris*, sayı: 16, 29 Ağustos 1329, ss. 244-247.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Mugâlatada Taharrî-i Hakikat”, *El-Medâris*, sayı: 17, 5 Eylül 1329, ss. 260- 265.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Mâbad”, *El-Medâris*, sayı: 18, 12 Eylül 1328, ss. 284-287.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Nusret ve Ma’ruf ile Emir”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 164, 11 Haziran 1328, s. 2891-2892.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Muhâkeme mi, Muhaceme mi”, *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı: 166, 25 Haziran 1328, ss. 2922-2924.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, [başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, , c. 7, sayı: 169, 16 Temmuz 1328, ss. 2970-2971.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhi’s-selamda Felsefe-i Siyâsiyye”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 170, 23 Temmuz 1328, ss. 2989-2990.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Nazar-ı Şer’ide İnkılab Esbâbı”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 171, 30 Temmuz 1328, ss. 3002-3003.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Sûre-i Celîle-i Yûsuf Aleyhi’s-selamda Felsefe-i Siyâsiyye”, c.7, sayı: 171, 30 Temmuz 1328, ss. 3007- 3008.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, [başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c.7, sayı: 172, 6 Ağustos 1328, ss. 3018-3019.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Sûre-i Yûsuf’taki Siyaset-3”, c.7, sayı: 172, 6 Ağustos 1328, s. 3025.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Hidayet Merkez Kuvvette mi, Havza-i Ekseriyette mi”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 173, 13 Ağustos 1328, ss. 3034-3035.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Sûre-i Yûsuf’taki Siyaset - 4”, c. 7, sayı: 173, 13 Ağustos 1328, s. 3038.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, [başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 174, 20 Ağustos 1328, ss. 3050-3052.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Sûre-i Yûsuf’taki Siyaset”, c. 7, sayı: 174, 20 Ağustos 1328, ss. 3056-3057.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, [başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 176, 10 Eylül 1328, 20 Ağustos 1328, ss. 3082-3083.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Sûre-i Yûsuf’da Felsefe-i Siyasiyeden- Mâbad 6”, c. 7, sayı: 176, 10 Eylül 1328, ss. 3083-3084.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, [başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 177, 17 Eylül 1328, ss. 3098-3100.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Mev’iza”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 174, İstanbul 1330, ss. 3050-3052.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, “Sûre-i Yûsuf’da Felsefe-i Siyasiyeden- Mâbad 6”, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 178, 23 Eylül 1328, ss. 3119-3121.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, [başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 179, 1 Teşrîn-i Evvel 1328, ss. 3133-3135.

SÛFÎZÂDE MEHMET TEVFİK, [başlık yok], *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 181, 15 Teşrîn-i Evvel 1328, ss. 3166-3167.

ŞÛFİZÂDE MEHMET TEVFİK, “Sûre-i Celîle-i Yûsuf - Mâbad 8, *Beyânü'l-Hak*, c. 7, sayı: 182, 22 Teşrîn-i Evvel 1328, ss. 3182-3183.

SULTAN ÜÇÜNCÜ MURAD, *Muradî Divanı*, haz.: H. Ahmet Kırkkılıç, YEK Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2012.

SUNGURHAN, Aysun, *Klasik Türk Edebiyatında İdiye-Bayram Şiirleri (İnceleme-Şiirler)*, Grafiker Yayınları, Ankara 2011.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 1998.

ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı Tenkitli Metin*, haz. Hasan Kavruk, MEB Yayınları, Ankara 2001.

ŞEYHZÂDE MEHMET, “Şerhü'l-Ebyâtü'l-Seb'a min Divân-ı Yunus Emre”, *Çıktım Erik Dalına Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Üç Şerhi*, haz. Suat Ak, Büyüyen Ay, İstanbul 2015.

ŞİHABÜDDİN SÜHREVERDÎ, *Avarifü'l Meârif*, haz.: Abdülvehhab Öztürk, *Saadet Yayınları, İstanbul 2010, s. 234.*

ŞİMŞEK, Mehmet, *Yahyâ Nazîm Divânı (III. Dîvan)*, Erciyes Üniversitesi SBE, YL Tezi, Kayseri 2007.

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ, “Muharremü'l-Haram”, *Mahfil*, c. 1, sayı: 3, 1338, ss. 45-49.

TAN, Nail, “Kastamonu Halk Şairleri”, *II. Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları*, Eskişehir 1987, ss. 347-365.

TAN, Özdemir-TAN, Nail, *Gurur Kaynağımız Kastamonulular III*, Ankara 2004.

TAN, Nail, “Kastamonu'da Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Çok Sayıda Şair Yetişmesinin Ana Sebepleri”, *Kastamonu Üniversitesi III. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu Bildirileri*, Kastamonu 2016, ss. 159-167.

TANSÜ, Yunus Emre, *Batıcı Düşüncenin Etkili Bir Sözcüsü Olarak İctihad Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2002.

TANYAŞ, Hamza “Mevlâna Rubâîlerinin Türkçe Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mevlâna Araştırmaları Dergisi*, Konya 2007, yıl: 1, sayı: 2, ss. 107-121.

TARLAN, Ali Nihat, *Divan Edebiyatında Tevhidler I-III/III*, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul 1936.

TAŞKESENLIOĞLU, Lokman, “Bir Mutasavvıfın Hicviyesi: Sadık Vicdânî ve Parasız Risalesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Mart 2018, ss. 162-175.

TAŞKÖPRİZÂDE AHMED EFENDİ, *Mevzuâtü'l Ulûm I-II*, ter.: Kemâleddin Mehmet Efendi, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313.

TATÇI, Mustafa, KURNAZ, Cemal, “Şâbân-ı Velî”, *DİA*, c. 38, İstanbul 2010, ss. 208-210.

TEZCAN, Esmâ, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya 2007.

TEZCAN, Tuğrul, “Sâdık Vicdânî ve Dînî Eserleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, c. 4, sayı: 4, 2015, ss. 877-895.

TOPAL, Ahmet, “Klasik Türk Edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 35, Erzurum 2007, ss. 89-104.

TOSUN, Nedet, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2005.

TUMAN, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.

TÜRKAN, Mehmet, “Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'ye Ait Bir Şiirin Tahlili”, *İslamî Edebiyat*, c. 3, sayı: 49, ss. 20-25.

ULUDAĞ, Süleyman, “Abdülkâdir Geylânî”, *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, s. 234.

ULUDAĞ, Süleyman, “Âl-i abâ”, *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, ss. 306-307.

ULUDAĞ, Süleyman, “Hâlidîyye”, *DİA*, İstanbul 1997, c. 15, ss. 296-299.

- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Müslüman Topraklarda Hikmet Tasavvuruna Genel Bir Bakış”, *Divân-ı Hikmet Sohbetleri*, editör: Zülfikar Güngör, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2018.
- UZUN, Mustafa, “Rûhulkudüs”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 218.
- UZUN, Mustafa İsmet, “Muharremiyye”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, ss. 8-9.
- UZUN, Şerife, *16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.
- UZUN, Şerife, “Sofuzâde Mehmed Tevfik Efendi’nin Hulviyyat Adlı Eserinde ve Diğer Şiirlerinde Şa'baniyye Etkisi”, *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu*, Kastamonu 2014, ss. 549-555.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kastamonu Meşhurları*, haz.: Mustafa Eski, Kastamonu Eğitim Meslek Yüksekokulu, Ankara 1990.
- ÜNVER, İsmail, “XIX. Yüzyıl Divan Şiiri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 32, sayı: 1, Ankara 1988, ss. 131-140.
- ÜNVER, İsmail, “Mesnevî”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı II, Divan Şiiri, Temmuz Ağustos Eylül 1986*, TDK Yayınları, Ankara 2017, ss. 430-563.
- ÜNVER, İsmail, “Ayıntablı Aynî”, *DİA*, İstanbul 1991, c. 4, ss. 270-271.
- ÜNVER, Süheyl, “Ramazan Medeniyeti”, *Tohum Dergisi*, c. 3, sayı: 30, 1967, ss. 3-5.
- ÜSKÜDARLI MEHMET NASÛHÎ HALVETÎ, *Seyr-i Sülûk Mektupları-Mürâselât*, haz.: Mustafa Tatçı-Abdülmecit İslamoğlu, H Yayınları, İstanbul 2017.
- ÜZGÖR, Tahir, *Türkçe Divan Dibâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- YAKIT, İsmail, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.
- YALAR, Mehmet, “Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sayı: 1, 2002, ss. 103-120.

YAMAN, Talat Mümtaz, *Âşık Kemalî Hayatı ve Eserleri*, Kastamonu Vilâyet Matbaası, Kastamonu 1935.

YAZICI, Tahsin “Dîvân-ı Kebîr”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, ss. 432-433.

YAZICIOĞLU MUHAMMED, *Muhammediye*, Sağlam Neşriyat, İstanbul 2014.

YENİTERZİ, Emine, *Türk Edebiyatında Na'ıtlar*, TDV Yayınları, Ankara 2015.

YILDIZ, Âlim, “Hz. Muhammed (s.a.s) ile İlgili Edebî Türler”, *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, ss. 172-246.

YILDIZ, Şerafettin, *Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2015.

YILMAZ, Hasan Kamil, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 1982.

YILMAZ, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.

YILMAZ, M. Serhat, *Kastamonu Basınında Köroğlu Gazetesi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 11.

YILMAZ, M. Serhat, “Kastamonu’da Köroğlu Gazetesi ve Türkçülük Fikrinin Gazeteye Yansıması”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Yıl:4, sayı: 5, Mart 1998, ss. 175-188.

YILMAZ, M. Serhat, DEMİRCİ, Mustafa “Şeyh Ahmed Siyahî/Hâlidî Dergâhı Vakfiyesi ve Kütüphanesi”, *Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu*, Kastamonu 2014, ss. 291-301.

YILMAZ, Necdet, “Ahmed Ziyaeddin-i Gümüşhanevi'nin Halifelerinden Ahmed Hilmi Efendi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri”, *Usûl İslam Araştırmaları*, s. 24, 2015, ss. 165-190.

YILMAZ, Necdet, “Hâlid-i Bağdâdî'nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî Hayatı, Eseri ve Vakfiyesi”, *USUL İslam Araştırmaları*, sayı: 32, 2019, ss. 39-68.

YUNUS EMRE, *Risaletü'n-Nushiye*, haz.: Umay Günay-Osman Horata, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

YÜTÜK, Fatih, “İsmâil Hakkı Bursevî'nin “Vâridât” Adlı Eseri'nin Transkripsyon ve İncelenmesi”, *Marmara Üniversitesi SBE*, YL Tezi, İstanbul 2011.

Zafer, 20 Muharremü'l-haram 1330, Nu.: 3

Zafer, 27 Muharremü'l-haram 1330, Nu.: 4.

Zafer, 10 Rebiu'l-evvel 1330, Nu.: 7.

Zafer, 19 Rebiu'l-evvel 1330, Nu.: 9.

Zafer, 3 Rebiu'l-âhir 1330, Nu.: 10.

Zafer, 8 Rebiu'l-âhir 1330, Nu.: 11.

Zafer, 11 Receb-i Şerif 1337, Nu.: 23.

Zafer, 18 Receb-i Şerif 1337, Nu.: 24.

Mehmet Tevfik Efendi'nin Defterlerine Dair

Milli Kütüphane'deki Kaynaklar

06 Mil Yz-A 9962-1.

06 Mil Yz-A 9962-2.

06 Mil Yz-A 9962-3.

06 Mil Yz-A 9962-4.

06 Mil Yz-A 9962-5

06 Mil Yz-A 9962-6.

06 Mil Yz-A 9962-7.

06 Mil Yz-A 9962-8.

06 Mil Yz-A 9962-9.

06 Mil Yz-A 9962-10.

06 Mil Yz-A 9962-11.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Kaynaklar

BOA, DH. İD.79.12.1; BOA, DH. İD.79.12.2.

BOA, DH. İD.79.12.2/2.

BOA, DH. İD.79.12.3.

BOA, DH. SYS. 53.42.3

Elektronik Kaynaklar

<https://www.kastamonur.com/kastamonuda-bir-gazete-zafer-1911-1919/>, Erişim Tarihi: 17.04.2019.

<https://www.cankiripostasi.com/kastamonu-devrekanide-bir-veli-muhammed-merdan-efendi-makale,555.html>, Erişim Tarihi: 05. 17. 2019.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/5/beyanulhak>, Erişim Tarihi: 25.03.2020.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/33/el-medaris>, Erişim Tarihi: 20.03.2020.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar>, Erişim Tarihi: 20.05.2019.

<http://www.kastamonugazetesi.com.tr/varlik-vergisi-odeyen-kastamonulu-tuccarlar/>, Erişim Tarihi: 17.05.2019.

<http://kastamonuemi.meb.k12.tr/>, Erişim Tarihi: 27.02.2020.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/33/el-medaris>, Erişim Tarihi: 20.03.2020.

<http://www.bilimkultursanat.org/es-seyyid-haci-ahmed-hilmi-hocaefendi-rh-a-hayati-2>, Erişim Tarihi: 15.02.2020.

<https://kastamonu.diyenet.gov.tr>, Erişim Tarihi: 25.05.2020.

<https://www.kastamonur.com/benli-sultan-dergahinin-son-seyhi-nureddin-efendi>, Erişim Tarihi: 15.05.2020.

Yılmaz, Dilek, Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Akkuş, VIII+640s.

ÖZET

Mehmet Tevfik Efendi (Safoglu, 1874-1960), Kastamonulu âlim, mütefekkir, yazar ve sûfî şairdir. Sofuzâde olarak tanınmıştır. Üç mensur eser kaleme almıştır. Bunlardan ilki vahdet-i vücuda dair *Sırru'l-Velâye*, ikincisi ahlaka dair *Miyârü'ş-Şemîm fi Ahlâki'l-Ümem*'dir. Diğer mensur eseri ise Hz. Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin yüz bir rubâîsinin tasavvufî şerhine dair *Rubâiyyât-ı Mevlâna*'dır.

Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi, velûd bir şair olarak çok sayıda şiir kaleme almıştır. Bunlardan bir kısmı 1911 yılında Kastamonu'da *Hulviyyât* adıyla basılmıştır. Divanı niteliğindeki bu eser basıldıktan sonra da şiir yazmaya devam eden Sofuzade'nin, Milli Kütüphane'de adına kayıtlı on bir cilt defter bulunmaktadır.

İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk kısmında Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti ele alınmıştır. İkinci kısmında ise dinî, tasavvufî, hikemî şiirleri konu edinilmiştir. Bu kapsamda, şairin *Hulviyyât'ı*, şiir defterleri, gazete ve dergilerde yayınlanmış muhtelif yazıları (*Zafer*, *Beyânü'l-Hak*, *El-Medâris*) çalışmamız kapsamında tasnif edilmiştir. Seçilen şiirler ilgili dinî-tasavvufî tür başlığı altında ele alınarak incelenmiştir.

Mehmet Tevfik Safoglu, şiirlerini hem aruzla hem de hece ile yazmıştır. Hece ile yazdıkları daha ziyade koşma biçimindedir. Aruzla yazdıklarında ise nazım şekillerindeki değişiklik, son derece dikkat çekicidir. Bu bağlamda gazel, kaside, mesnevî, müselles, murabba, terbi, muhammes, tahmis, müseddes, müsemmen, terkîb-i bend ve tercî-i bend nazım şekilleri ile tevhid, münâcât, na't, mevludiyye, mirâciyye, ramazaniyye, îdiyye, muharremiyye, medhiye, sâkinâme türlerinde büyük bir ustalıkla şiirler kaleme almıştır.

Bu çalışmada, şairin hayatı, eğitimi, memuriyeti, ticarî faaliyetleri, sosyal ve kültürel ilişkileri üzerinde durulmuş çok yönlü kişiliği, edebî şahsiyeti ile birlikte ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sofuzade, Mehmet Tevfik Efendi, Dini-Tasavvufî Şiir, Kastamonu

Yılmaz, Dilek, Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi, His Life, Literary Personality and Poems About Religious Literature, Ph.D. Dissertation, Advisor: Prof. Dr. Mehmet Akkuş, VIII+640p.

ABSTRACT

Mehmet Tevfik Efendi (Safoglu, 1874-1960) is a scholar, thinker, writer and sufistic poet from Kastamonu. He is known as Sofuzâde. He had three books witten in prose. The first one ise *Sırru'l-Velâye* about “vahdet-i vücûd”/the transcendent uniyt of being doctrine and the second one is *Miyârü'ş-Şemîm fî Ahlâki'l-Ümem* about ethics. The other one is *Rubâiyyât-ı Mevlâna*, translation and sufistic explanation of one hundred and one rubaies of Mevlâna Celâleddin Rûmî.

As a prolific poet, Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi wrote lots of poems. Some of them are published under the name of *Hulviyyât* in 1911. After this book is published which can be decribe as his divan, he has kept on wririting poems and today, under his name, eleven notebooks have been registered in National Library.

This study consists of two parts. In the first part, the life, works and literary pesonality of Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi is handled and in the second part sufistic, religious and sophisticated poems are discussed. In this context, his book *Hulviyyât*, poem notebooks, various articles that are published in newspapers and magazines (*Zafer*, *Beyanu'l-Hak*, *El-Medaris*) were classified. Chosen poems were examined and evaluated under related titles of religious-sufistic types.

Mehmet Tevfik Efendi wrote his poems with both prosody and syllable meter. Those ones that are written with syllable meter are in the form of “koşma”, usually. And variation of forms in the ones that are written with prosody is absolutely remarkable. With the forms of verse like gazhal, kasida/ode, mathnawi, muselles, murabba, terbi, pentastich/muhammes, tahmis, museddes, musemmen, terkib-i bend and terci-i bend he wrote poems in the content types like tawhid, munacat, na't, mevludiyye, miraciyye, ramazaniyye, îdiyye, muharremiyye, medhiye/eulogy and sakiname, masterfully.

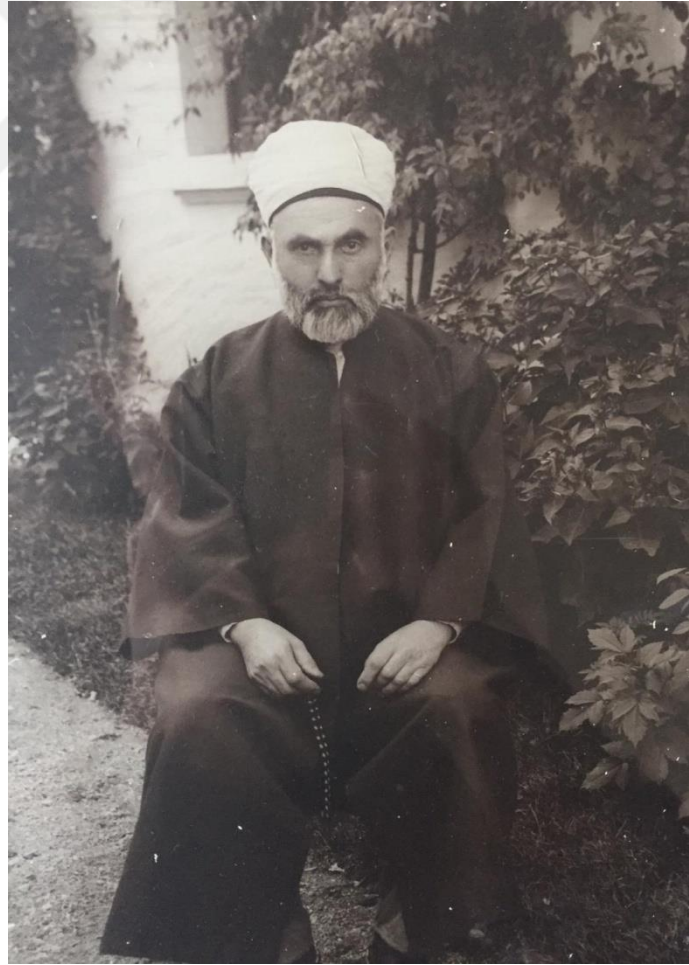
In this study, Mehmet Tevfik Safoglu's life, education, duty, social and cultural relationships with his literary personality was revealed.

Key words: Sofuzade, Mehmet Tevfik Efendi, Religious-Sufistic Poem, Kastamonu

EKLER

Ek-1/a: Mehmet Tevfik Efendi'ye ait fotoğraflar.

Ek-1/b: Mehmet Tefik Efendi'nin Kastamonu'da bazı zevatla çektiği bir fotoğraf.

Bu fotoğrafın arkasına oturanlar arasında sol baştan üçüncü kişinin Mehmet Tefik Efendi [sarıklı ve cübbeli], altıncı şahsın eczacı olduğu notu düşülmüştür.

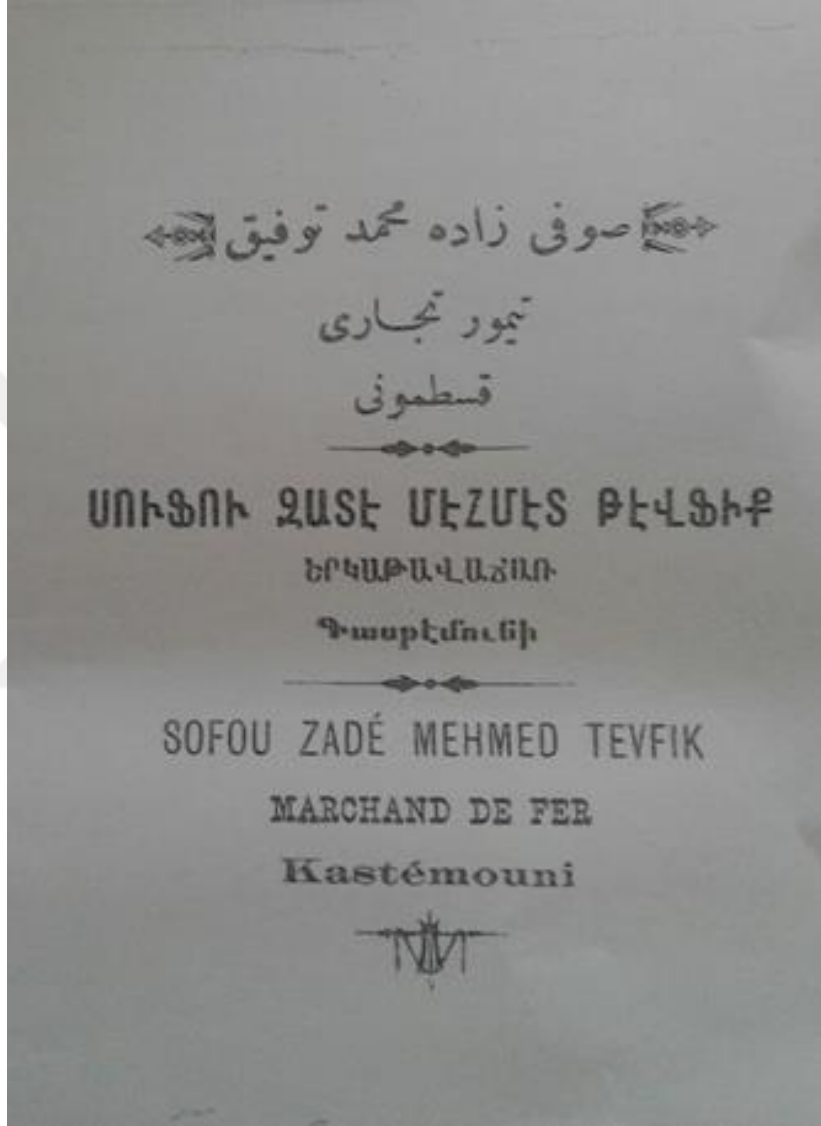
Ek-1/c: Mehmet Tevfik Efendi'nin ileri yaşlara ait bir fotoğrafı.

Ek-1/d: Sofuzde Mehmet Tevfik Efendi'ye ait cübbe.

Ek-1/e: Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin evi.

Ek-1/f: Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin ticârî işlerinde kullandığı, üzerinde farklı dillerde "Sofuzâde Mehmet Tevfik Demir Tüccarı Kastamonu" yazılı antetli kağıt.

*Kastamonu mevaddı muhtelifi
İhracat tacirleri*

Sıra	İsim ve Şöhreti	Yapmakta olduğu iş	Adresi	SicilNo.
1	Hedani zade Mustafa efendi	Urgan ve Kendir	Kastamonu Urgan Hanı	19
1	Altı ağa zade mahdumları	Urgan, Kendir yumurta ,kantariye	" Nasrullah caddesi	20
1	Tokatlı zade H. Mehmet Salih efendi	Kendir, Tiftik, manfatura	" İplikçiler çarşısı	17
1	Maliki zade İsmail Bey	Tiftik, avderileri piring ve saire	" "	59
1	Muhzur zade Mahir Bey	Tiftik, yerli dokumaları, iplik	" Taşmektep "	12
1	İmam Vekili zade Hüsnü Bey	Urgan, Kendir, ve saire	" Semerciler "	18
1	Akdoğanlı zade Faik Bey	Her nevi ihracat emtiası	" Urgan Hanı	23
2	Hacı Hüseyin zade Bekir efendi	Mamul Bakır ve Köseleci	" "	17
2	Hacı İsmail zade M. Hilmi Bey	Her nevi ihracat emtiası	" Sarraflar çarşısı	220
2	Sofu zade H. Tevfik efendi	Nal, mih ihracı, demir ithalatçısı	" Mahkeme altı	10
1	Karaveli zade H. Salim efendi	" " " "	" Tahmishane çarşısı	38
9	Ethem oğlu Lutfi efendi	Yumurta, elma ve saire	" Taşmektep "	162
2	" " Sabri "	" " " "	" Nasrullah "	161
4	Harmandar oğlu Hüseyin efendi	Mamul Bakır	" Bakırcılar "	416
3	Çavdar oğlu M. Emin efendi	" " " "	" "	261
3	Hamdi oğlu Mehmet "	Kendir, Tiftik, Yumurta	" Taşmektep "	437
4	Koç oğlu Hamdi Bey	Un ve Buğday	" "	24

Türk Genci ; Gazi Cümhuriyeti Sana Emanet etti .

Ek-1/g:1923 yılında Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası tarafından hazırlanan çalışmada Mehmet Tevfik Efendi'nin yaptığı ticareti, ticarethane adresi ve sicil numarasını gösteren kayıtlar.

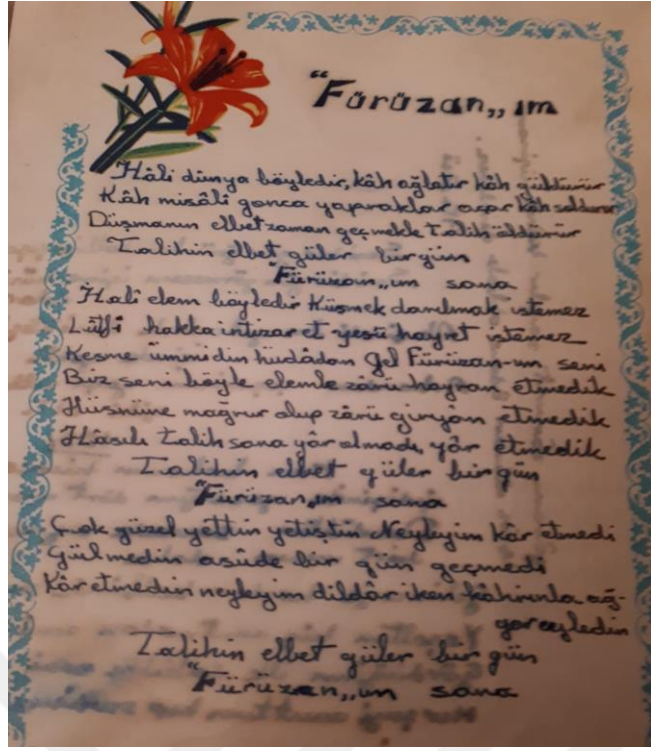

Ek-2: Sofuzade Mehmet Tevfik Efendi'nin şahidesi.

Ek-3: Sofuzade Mehmet Tefik Efendi'nin annesinin şahidesi.

Fürûzân'ım

Hâl-i dünya böyledir gâh ağlatır gâh güldürür
Gâh misâl-i gonca yapraklar açar gâh dökülür
Düşmanın elbet zaman geçmekle tâlih öldürür
Tâlih'in elbet güler bir gün Fürûzân'ım sana

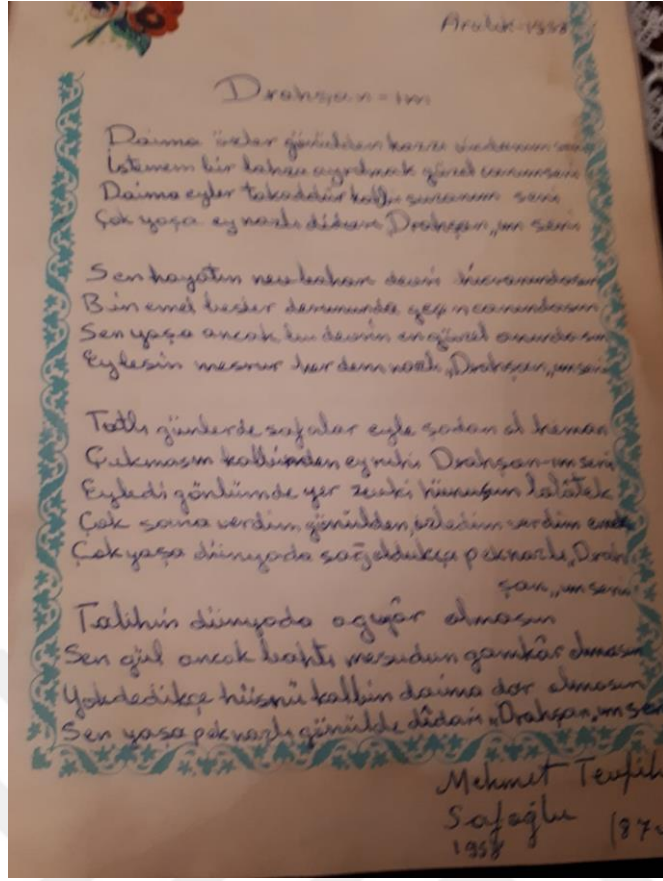
Hâl-i elem böyledir küsmek darılmak istemez
Lutf-ı Hakk'a intizâr et ye's ü hayret istemez
Kesme ümidin Hüdâ'dan gel Fürûzân'ım seni
Tâlih'in elbet güler bir gün Fürûzân'ım sana

Biz seni böyle elemle zâr ü hayrân etmedik
Hüsnüne mağrûr olup zâr u giryân etmedik
Hâsılı tâlih sana yâr olmadı yâr etmedik
Tâlih'in elbet güler bir gün Fürûzân'ım sana

Çok güzel yettin yetiştin neyleyim kâr etmedin
Gülmedin âsûde bir gün geçmedi kâr etmedin
Neyleyim dildâr iken kahrınla ağyâr eyledin
Tâlih'in elbet güler bir gün Fürûzân'ım sana

Kesme ümidin Hüdâ'dan Hak teâladır Rahîm
Âkîbet eyler inâyet Hazret-i Rabb-i Kerîm
Şübhesiz mesut olursun tâlihinden sen de bi-lutfi Amîm
Tâlih'in elbet güler bir gün Fürûzân'ım sana

Ek-4: Mehmet Tevfik Efendi'nin torunu Firûzan Hanım için yazdığı şiiirdir. (Firûzan Hanım'ın el yazısı ile şahsına ait defterden izni ile alınmıştır.)

Dırahşân'ım

Dâima özler gönülden hazz-ı vicdânım seni
İstemem bir lahza ayrılmak güzel canım seni
Dâima eyler tahattur kalb-i suzânım seni
Çok yaşa ey nazlı didâr-ı Dırahşân'ım seni

Sen hayatın nev-bahârı devr-i hicrânındasın
Bin emel besler derûnunda geçen canımdasın
Sen yaşa ancak bu devrin en güzel anındasın
Eylesin mesrûr her dem nazlı Dırahşân'ım seni

Tatlı günlerde safalar eyle şadân ol hemân
Çıkmasın kalbinden ey rûh-ı Dırahşân'ım seni
Eyledi gönlümde yer zevk-i hüsünün lâle-tek
Çok sana verdim gönülden özledim verdim emek
Çok yaşa dünyada sağ oldukça pek nazlı Dırahşân'ım seni*

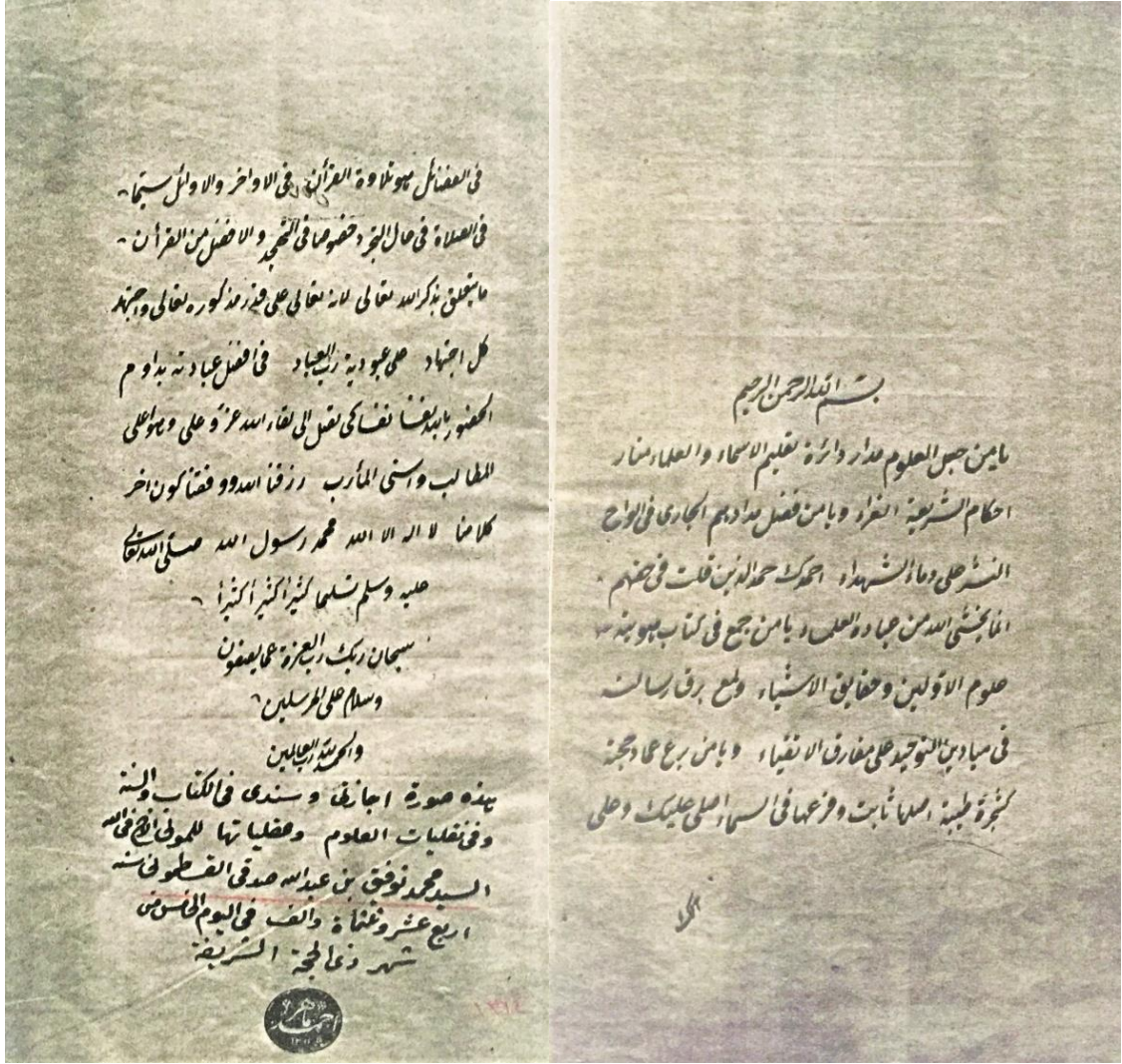
Talihin dünyada ağyâr olmasın
Sen gül ancak baht-ı mesûdun gam-kâr olmasın
Yok dedikçe hüsn-i kalbin dâima dâr olmasın
Sen yaşa pek nazlı gönülde didâr-ı Dırahşân'ım seni

Aralık 1958

Ek-5: Mehmet Tevfik Efendi'nin torunu Dırahşan Hanım için yazdığı şiirdir. (Firûzan Hanım'ın el yazısı ile şahsına ait defterden izni ile alınmıştır.)

Ek-6: Ballıklızâde Ahmed Mâhir Efendi

Ek-7: Sofuzâde Mehmet Tefvik Efendi'ye Hocası Ahmed Mâhir Efendi tarafından verilen icâzetnâmenin ilk ve son sayfaları.

Ek-8: Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin on altı yıl tefsir ve hadis dersleri yaptığı Ovalı (Pirinç) Pazarı Mescidi.

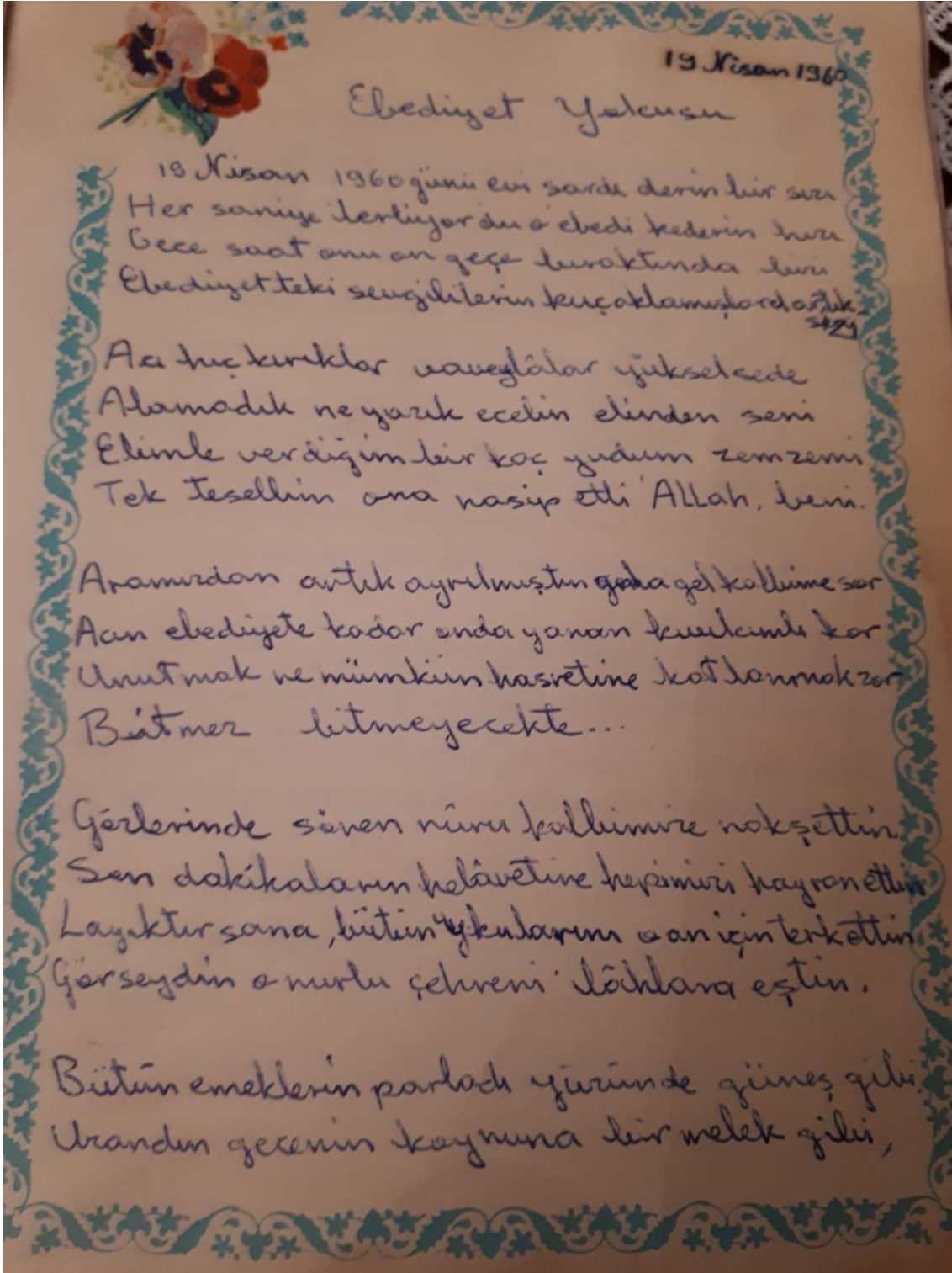

Ek-9: Kastamonu Sanayi Mektebi (Taş Mektep), bugünkü adıyla Kastamonu Teknik ve Anadolu Meslek lisesi.

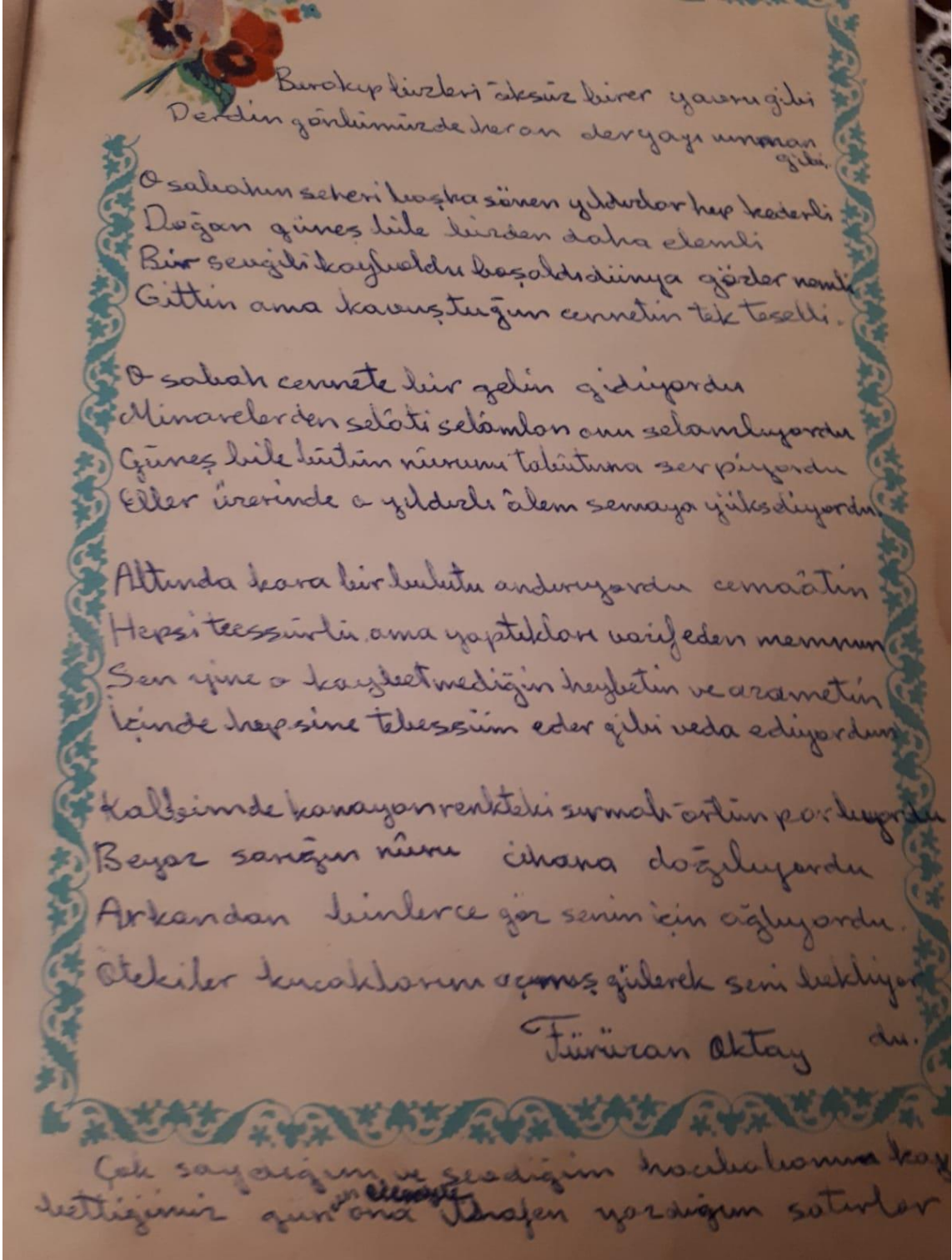

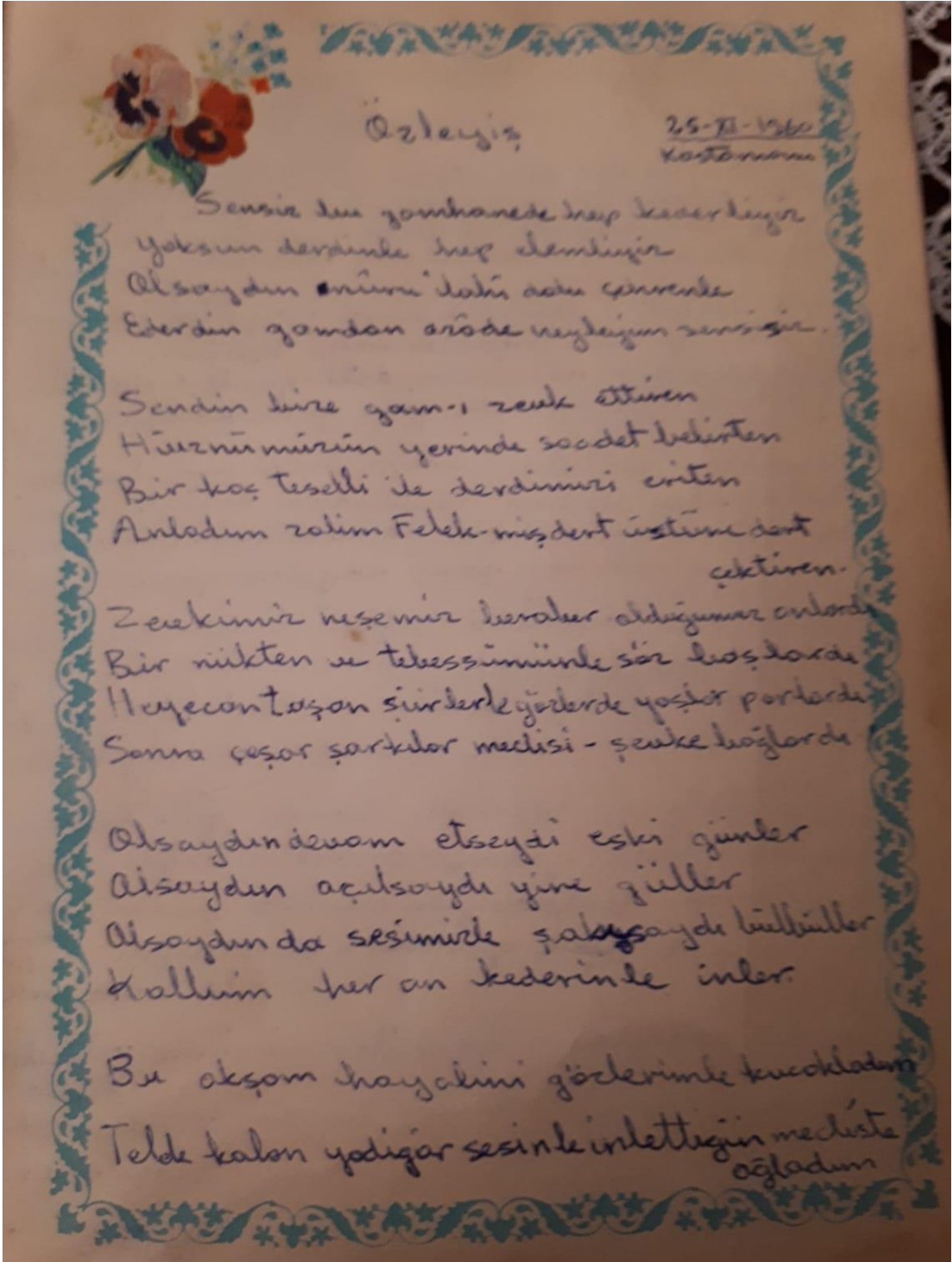
Ek-10: Kastamonu Dede Sultan Hamamı

Ek-11/a: Firûzan Hanım'ın dedesi Mehmet Tevfik Efendi'nin vefatından sonra kaleme aldığı şiiri.

Ek-11/b: Firûzan Hanım'ın dedesi Mehmet Tevfik Efendi'nin vefatından sonra kaleme aldığı şiirin devamı.

Ek-12/a: Firûzan Hanım'ın dedesi Mehmet Tefik Efendi için kaleme aldığı diğer bir şiiri.

Sensiz değilim kallim desin ama sensizliğim
yorgun cihetinin nazmelerini cihetle bağ-
ladım le bağladım
Seni akodar öledinki yerini kimse dalduramaz
Acan a başluğa bir neşe kenduramaz
Hiç bir saadet a aleşi sındırmaz
Unutmak ve mümkün seni ecel bile aldınmaz

Aranızda değildin ama hayalini gördüm
O nur yüzünü gözlerimde öptüm.
Bir an olsun ayardım eski günleri dindim.
Yine arının dibinde yine yanında kendini gör-
düm

Elimini sen "aldın" hüsnüm hep sen
Anlatırdım dardımı ayardım seninle leen
Ezi bulunmaz sözlerle nasihatlerini dinlerken
Serardın ruhunu gam doğutan yüzünü öperken

Ayardım hepimizi şefkatli bir anne gibi
Anlatırdım fıkralar güldürürdün çatlak gibi
Sana firuzi, Meşi, Medim ve Alidubhanı
Kendi harinen dende soğardın bir kaç tarasını

Dändürürdün beynimi ilmin gülistimne
Büyükliğinden yodığor saadet ve infanına
Bağlanıp kolacağım aynla önümün ha-
berna
Ölürsemde yine yanında, varacağım mezarına
la mezarına

Senden saçılan teselliler ömrüme yetecek mi
acaba
Elimde olsaydı senden bir an ayrılmazdım
hocubaka...

F. T. E.

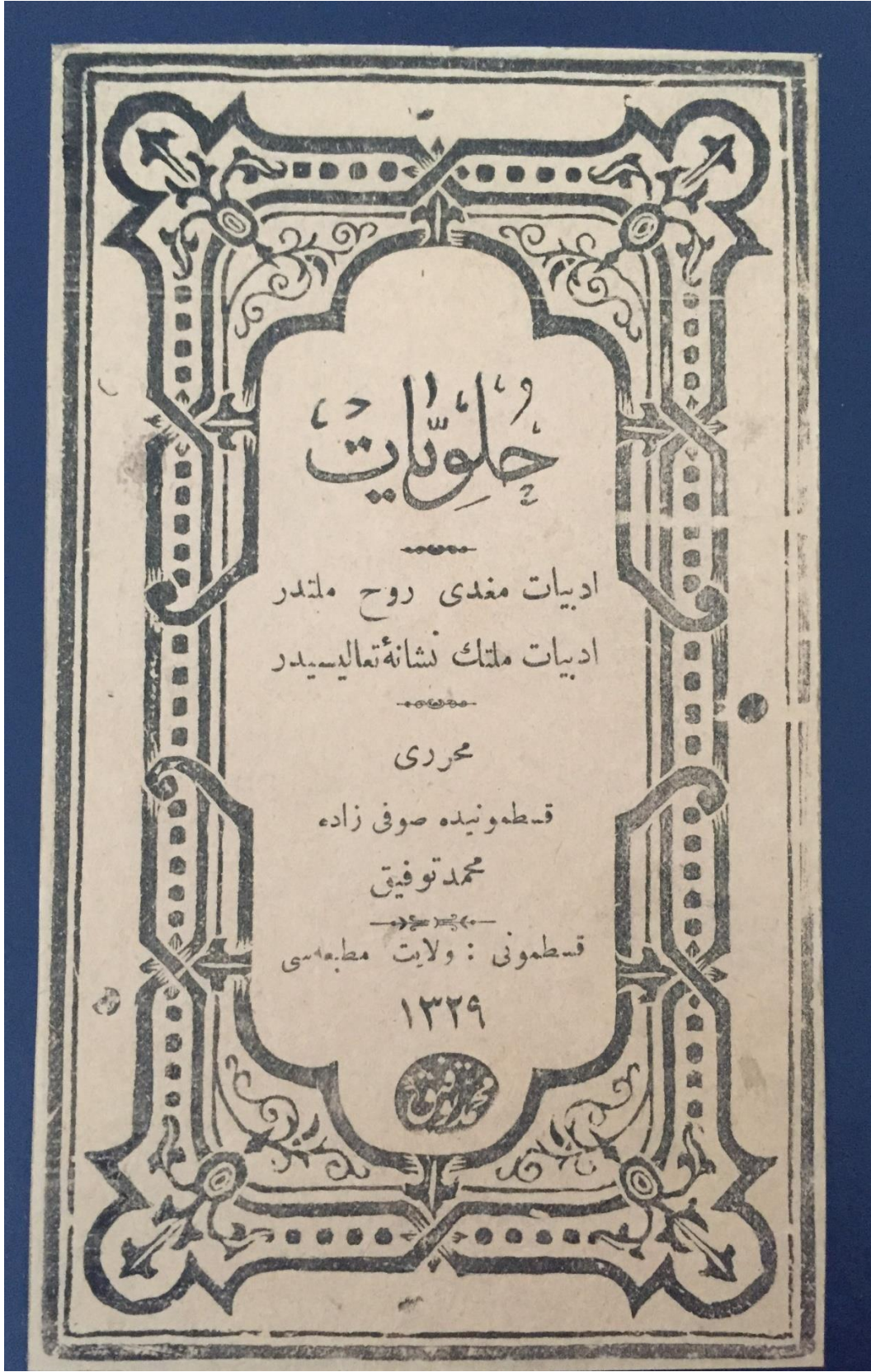
Ek-12/b: Firûzan Hanım'ın dedesi Mehmet Tevfik Efendi için kaleme aldığı diğer bir şiiri.

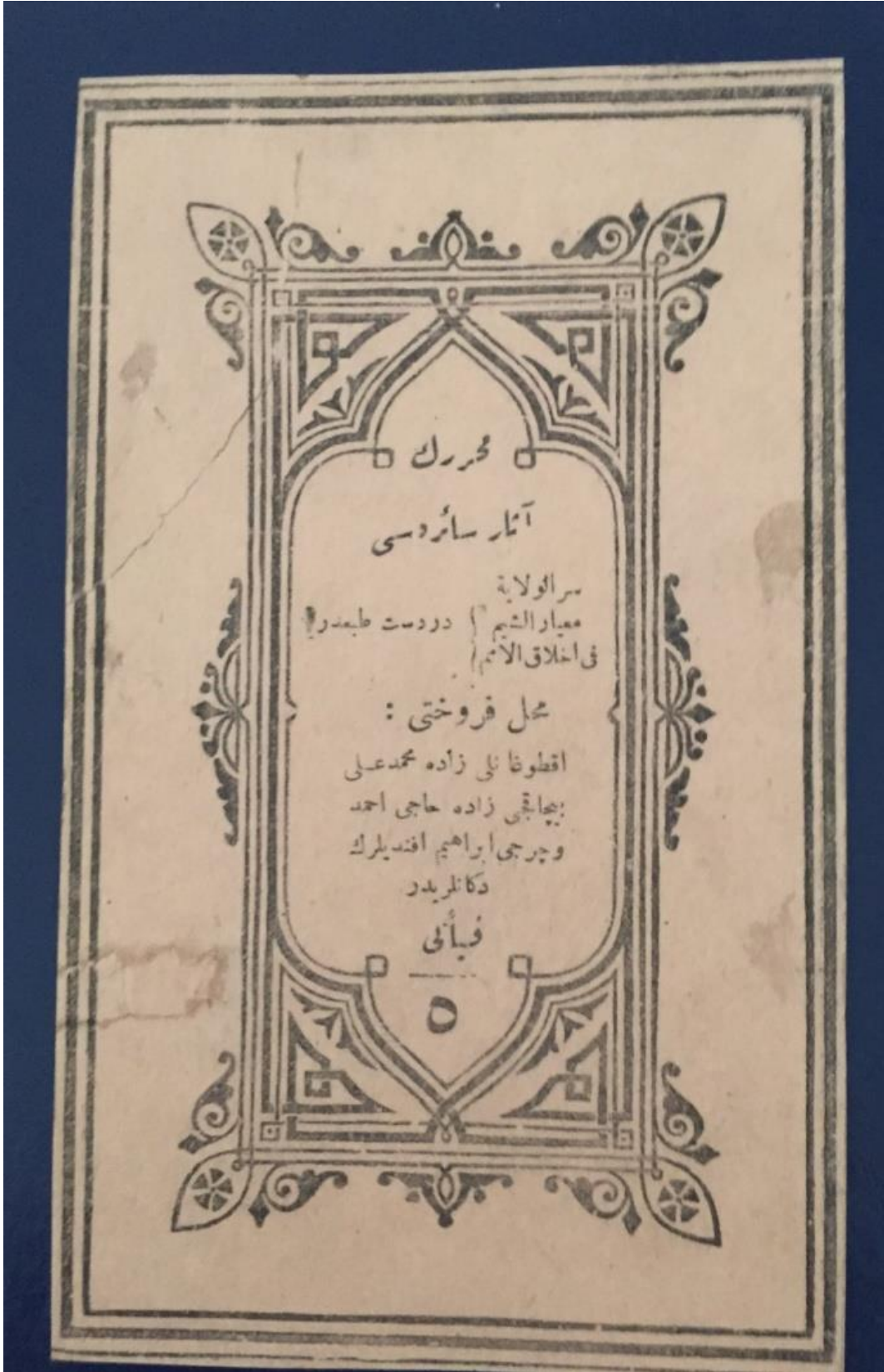
Ek-13: Mehmet Tevfik Efendi'nin eşi Şefika Safoğlu'nun şahidesi.

Ek-14: Mehmet Tevfik Efendi'nin kızı Hacer Şükriye'nin vefâtının verdiği teessürle kaleme aldığı beyitlerin yazılı bulunduğu baş şahidesi.

Ek-15/a: Mehmet Tefik Efendi'nin *Hulviyat adlı* eserinin ön kapağı.

Ek-15/b: Mehmet Tevfik Efendi'nin *Hulviyât adlı* eserinin arka kapağı.

(۷۶) جمالك مطلع نور هو در بار سول الله
 برای هنر عالم خدا در بار سول الله
 بهار معرفتده برهه زبانی و هنر
 نگهبانك جناب كبرياد - بار سول الله
 اولوچي مورد وهي آلهي قلب مستجاب
 وجودك نوع محفوظ عند بار سول الله
 مطاوردی خدای لم یزل علیك تجلس
 مستخوان كمالك انبیاد - بار سول الله
 یالف امریکه آیات حوایله تبادت هب
 او آیتك كه هب معجز نما در بار سول الله
 مقدر در ظهورك كریه نسل علیاد مدوم
 وجودك كائنات مستداد - بار سول الله
 منی آیتك فیلمه صنع قدرت و همت ذات
 (او معنیام جنابك) آیتك در بار سول الله
 توبه و اوصاف و احوالده هب بر بگزن بوقدر
 تمامیت بوموتده قادر بار سول الله
 قولك توصیف عالمده بود وقت عطا مافید
 که مقدارخ مشفول اتقاد - بار سول الله
 ما توبه هب

توبه و اوصاف و احوالده هب بر بگزن بوقدر

هفتاد و یکم حسن و ملاحدید بجای در عشق
 برزخ جسم دوشه رده تلی در عشق
 عشق در بافت ایجاد دینامیسم اوت
 جمله جامعه کونه توی در عشق
 عشق در حین اولان کانتف امر جمال
 عشق بانه کیرد رنگ تدلیسه عشق
 عشق آینه سیدر صورت اطمینان وجود
 نه مصداقه آینه جاده مجیدر عشق
 بافنده دیده عاشق نه کورر غایبه
 بید هرزه اسرار اهلیده عشق
 عشق هر قلبه نزل ایدر صبه توفیق
 اوج لاهوتی مجتله نقای در عشق

۱۷ مرداد ۱۳۲۸

Ek-16/b: Mehmet Tevfik Efendi'nin 06 Mil Yz-A 9962-7 şeklinde kayıtlı (Yedinci) defterinden.

(صدی) (۷۵)

تولیم بو دنیا کسورنه ماهی بیلمز
انسانلقل عالمه ماهی ماهی بیلمز
بیوده یاشار و عجز دل خواهی بیلمز
لیل کرمک ذوق کرمک ماهی بیلمز
وای اول کینه حالنه خود راهی بیلمز
بیغیرنه سانی الاهی بیلمز

حقه بو عیان آینه مندره قیامک
یوندر بوراده ذره قد شکر محلی
اولسه توره آیات و عملات الیه بلک
مال زه دینه بولس کون درده نیلی
وای اول کینه حالنه خود راهی بیلمز
بیغیرنه سانی الاهی بیلمز

بولس کینه رک فخره تحمل جبارت
عصیان دلوب ایله رک ترک عیاض
هر برده و هر مندره نفه اطاعت
آلوده هر رند فونقا رضالت
وای اول کینه حالنه خود راهی بیلمز
بیغیرنه سانی الاهی بیلمز

Ek-16/c: Mehmet Tevfik Efendi'nin 06 Mil Yz-A 9962-8 şeklinde kayıtlı (Dokuzuncu) defterinden.

الافخر بمراد جلوه کبری عرصه معلا

هان قدی زینت ده طایم اعلا

نعت شرفی تم دنیا تم تدلی

دو تکلمه ایله عالم آنک نامته جالا

وای اول کتبه حالته خود رهقی بیلیمز

بیمبرینا شای الاهی بیلیمز

هو ظاهرا ایله کونه کبی بی مانع رفیت

بیک دلو اثر ایله ایله عاقده دولت

هر ذره وجودیه بوصفیه دلالت

هر نظره ده وار ایله ایله ایله هویت

وای اول کتبه حالته خود رهقی بیلیمز

بیمبرینا شای الاهی بیلیمز

اول ساهه علامتدی بکو نه و مغانک

سراج میاهانی توندانس ایله جانک

سرایه حسن و شرفی خود و جهانک

آر ایله حکمت اثری جانده و جهانک

وای اول کتبه حالته خود رهقی بیلیمز

بیمبرینا شای الاهی بیلیمز

اوشه بویلهانه دالیفک لهری توفیق

ایسوه صدق معرفت کوهری توفیق

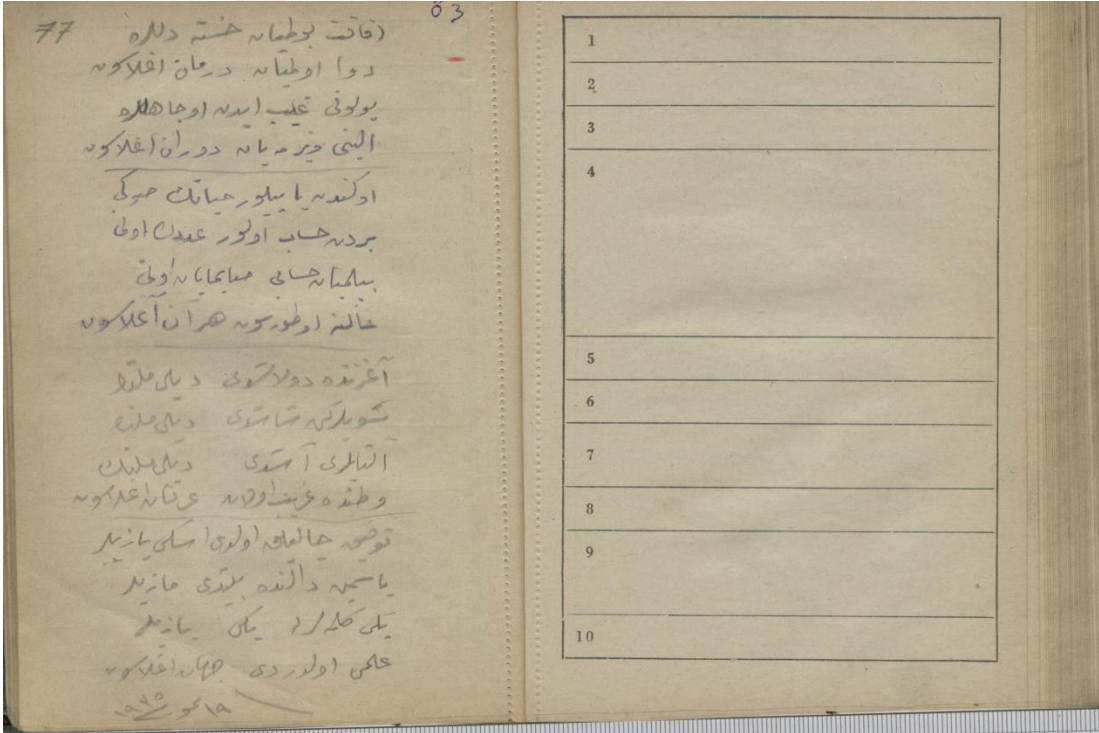
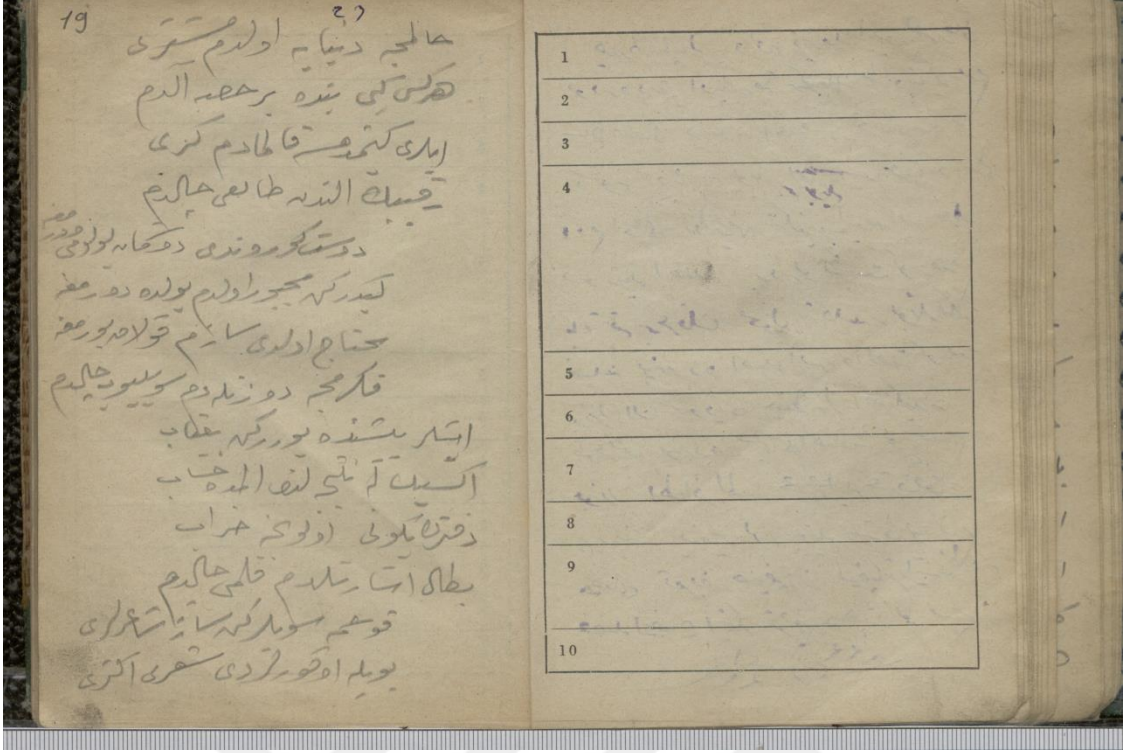
میزان شرف قدر آنک کوهری توفیق

عالمه آنک دولت کوهری توفیق

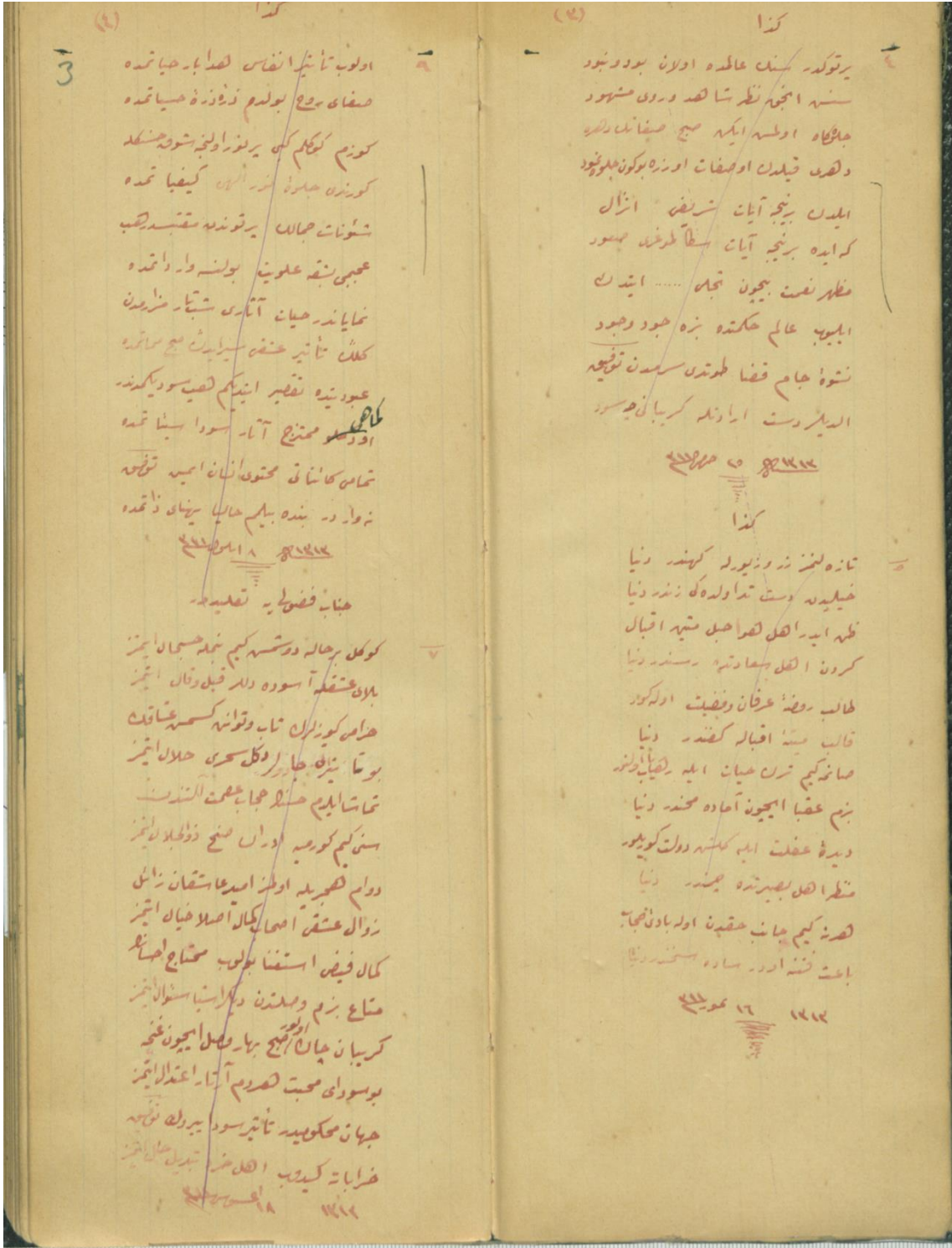
وای اول کتبه حالته خود رهقی بیلیمز

بیمبرینا شای الاهی بیلیمز

الیه

Ek-16/e: Mehmet Tefik Efendi'nin 06 Mil Yz-A 9962-2 şeklinde kayıtlı (Dördüncü) defterinden.

Ek-16/f: Mehmet Tevfik Efendi'nin 06 Mil Yz-A 9962-11 şeklinde kayıtlı defterinden.

صاحب امتیاز و سرمحرری

صوفی زاده محمد توفیق

پستخانه آتیه بدلی بکری غروشد
آلی آلی اونی غروشد

آدرس: قسطنطنیه مطبعه دارالمطبعه

نسخه سی ۱۰ یاردر

من صبر

ظفر

۱۳۳۰

امضای مکتوب نشر اولغاز
مسکونه موافق آثار مع اللواتیه
درج اولغاز

درج اولغاز اوراق اعاده اولغاز

اعلانات صاحب امتیاز ایله قراراند برلمیدر

نسخه سی ۱۰ یاردر

سیاسی، اقتصادی، ادبی ترک غزته سیدر هفته در چهارشنبه کونلری نشر اولغاز

غزته مزمك مسلکی حقیقه:

مخنه بشریتده اثبات وجودکه
— برادیش — وارلنه کونک در بو آتقی
محیط عدمن خراج ایله منظومه وجوده
داخل اولوب قزده و شخصیتیه مالک
اولنه تمام اولور. هر شخص منفرد
ماهی اعتباریه فرزدک نوعی شخصیتی
اعتباریه بر نوع فردی اولورق
بشار و بتون موجودتی بویکی شکله
مروهوند.

وجودیتک شویکی شکلنده
بشقه بشقه بر برینه مقابل بر طاق احوال
واردکه آنراک منشاسی خلقت تعیر
دیگرله طبیعتده تکیون، افسانده تکیون
ایدر شو مقدسه ایله بیعت ایتک
ایسته دیگر کیفیت برمدار اکتلا شمشدر.
آرتق ایضاح ایلم.

انسانلر تک، تک بر اولمشدر.
بو تکلکه فرد برده شخصیت وارد.
فردک کلک شخصیتک تأمین احتیاجیه
استغنا حاصل ایتکه اولور.

اوصافیه تیز ایتیش و هر وقت
قزده مهیا برادیش اولان انسانک
احتیاجی ک زیاده مسافه اولمهدر.

دیتکک بقای حیاته لازم اولان حوایج
شروطیه مالک بر انسان تصور اولنوزکه
آنک ایلک امل و آرزوسی استغنا
اسباب غا اولسون، آنلیله ذیانی
طولش بولان هر فرد آجانیک چاره سی
بولوب استغنا و قزده طبکار کیندیجه

مجادلات حیاتیه دینکاری جدال دائمیه
اشترک ایدر و بتون قوائک قزده
اولان قوه عقابیه تک کفایتی نسبتده
استغنا و فردتی تأمین ایدرکه ایشک
بوقدری حکم قانون آیی و مقتضای طبیعت

خلقت انسانیدر. (وان لیس للانسان
الاماسی) مشهور مندر. (تلیکنک
حیله سی عجز نمدندر) درلر.

میدان مجادله به آتمش و بازوی
همی یاوردی کال و فضیلت ایله قوت
بولش اولان رجالک شمشه اقبال و امات
استقبالی کوروبده عین شمشه و لماتی
ایدنک استیانتار طبیعی آر دکادر.

اوجمک ایچنده، بیض دور اندیشان
اومرنیه و صول ایچون موصل اولان
طریقده دخولی دوشونور و تثبیت ایدر
بعض کونه بنالنده طریق آخر نحری
ایدرک اومرنیه صوره بول بولور
و تمین ایدر.

اولکی بعضک نشیت و تعینی حق
و صواب ایکنجه بعضک نحری و تصاعدی
باطل و سرایدلر.

بتون غلده (فساد) نامیه یاد اولان
و شخصیت و احتراسات شخصیه اسمرله
تسمیه ایدیلان کیفیات بویکنجه بعضک
توسل ایله بیک طریق آخرده ایجاد ایله بیک
دسایس بی حسابدن عبارتدرکه عمومی
اعتباریه ارده ایکی قسمدر. برسی
اغفال نظریه سی دیگرده ناس اراسه
قرقه اتقا ایتک و اضلال نظریه سیدر.
بویکی نظریه دن هر بری انداز برسه عجز
قائم اولدیتدن قناعت برینه احتراس غلبه
ایندیکنسندن در معناییه بونظر به ترک
تطبیق سده قعقه استنادی ایکی صورتده
منجلی کور بوزر.

برسی رشخه استناد برسی ده برجه
اقتیاددر شدیلک ز بویکی صورت
نحلی دن بحث ایده جک دکلز بنابرین نقطه
استنادی مساعی و رویتی، بتون تجلیاتی ملکه
عقلیه سی و فضیلتی اولان انسانلرک مقدراته

نجاوزله باشلایلر. مجادلات حیاتیه دن درجه
ثابته کینان بی بشر وقت وقت هول
عشره دوچار اولش قدر بریشان
اولدقاری بیکلر چه کر ایتیش و بوموروله
انتظام حیات بشریه رخنده دار اولش
و وقت وقت تجدد و اقتضای حصوله
کشددر.

انتدار و کلا تک غیریه قوتله فردلرک

آجدایی دوره تطلب — استبداد —
و تکامل ترازوی مه مدلتک کفتین اخوت
و مساواتی اخلال ایده کشددر. هیچ
برزمان بقا و دوامی هیچ بر قوت تأمین
ایده ماستدر. هرته قدر منفعت مر بوط
قللم قزده مقنون شکل و هیکلر تکثیر
سواد ایتیش ایسه عین کز تک حاصل
ایله بیک نقل ضروری برسکوتی، طبیعی
براحتطالی انتاج ایتیش، دور سی مداریه
دائرة سی چو کر موش پیتمشدر.

هر ضرره بر ایتاهی موجب اولور!
اعتدالک قزده اولان هر وضعیت بشریتیه
بر ضرره اولدینی بداهته قارشو بر آتیاه
حاصل اولمغه کوزلر آرتق پیش ادرا کده
جریان ایدن و قوعاتی یقیندن کوره کوره
انسانلر بر ماهیت بررکه اوماهیتده
اشترک ایدن شخصلر جریان نحویه
(ظفر) یاب اولمغه چالیشیرلر.

ذاتاً اساس ماهیات بقای بشریت
ایچون ابداع ایدایش وحدت نرله آتی نیجه
ایتمک ایچون احضار ایدیلان حکمتلر
و حقیقتلر دن عبارتدر. (بوستونلرده
صیره سیله بونلر نده بحث ایده چکز)

وجودی مهاک، دوامی تمتع امانه
هرته قدر بشته اسدلرده و برلش اولسه
ذات معشایه تا بیری تمکن اولمیه چنندن

شو دور مشروطیتک مدارنده رشمه
استبداد حسن ایدنلرده حقلدر لظن
ایده رم.
نشریات بر بطرقه و خطوط حاد تانک
انجمنی کورستره جک بر خط مستقیم
چیز کین عبارت اوله چقدر.

غزته مزمك مسلکی حقیقه ااده مزمك
ماوراستنده بر طاق ملاحظه لره اشتغال
ایدنلرده بولونه بیایر، امیدوتی ایدر زک
زی بر قوت عین مسلکدن تحویل ایده من
چونکه بز شرف حیاتی باطله مخالفنده
بولانلر دز و بوکا ایستار ک قوتلیدر
بر قزده ایله بوچنده بتیش اولسون.

(بر حکمه بر جاهل سب و شتم ایتیش
اوراده بولانلر نیه مقابله ایتدیکنر دشتلر
اوحکم دیتمشدر که بر عسارده که غالب
منقولین اشع اوله بن اولمغه حربه اشترک
ایلمیم) بنه علیه قارلمیز آرتق حضور
قلب ایله مطالعه بیوردر لظن ایدرم
وعلی الله انشکلان

محمد توفیق

مسائل صرفیه دن

- کله تک براصلی اولور برده جهت اشتقاق
برده تقریبی ایکی، بتدی مامت ایدرلر . . . . .
س — . . . . . نه کله
ج — درجم وزنده صفت مشبهه
س — اسمی؟ فعلی؟ حرفی
ج — صفت! ایشته استندنده بلی فقط
وقت اولورکه اداره فعل تأییراتی کورستر
س — شیبیدی نه حالدهدر
ج — استقبالی بیلیم شیبیدی فعل حال
س — منتهی؟ لازم؟
ج — منتهی
س — قج مقبوله
ج — برهمنوره
س — برکده نه قدر حال کور ریلیدر
فقط اوکوروب بیایی (عبرت)

Ek-17/a: Zafer gazetesinin ilk sayısı. (Mustafa Gezici'nin özel arşivinden)

ادبیات

عراقی رجال مولودین قسملونی درکاهی پوست نشینی رشادتو رمزی دده اقدی حضرتلوسنک برغزل عارفه لیدر .

نیجه مددکه ستمدیده کریان اولورز
خانه قلبی جای عم هجر ایندک
درکنار اینک دلداری راقز غیرت
حمد اوله منتسب میکده عشقیز
تبع سرتیز قلم الله کهی ای رمزی
بوکه میدان بلاغنده قسمران اولورز

رمزی

سر عمر سنک غزل مذ کوره نظیره سیدر

بزه که اهل هنرز درد ایله تالان اولورز
نه هنردرکه ایلدردینه حیران اولورز

هرکون الله مطورتی کی تقدیر ایدم
بزه آه چکوب هجر ایله کریان اولورز

دائم آمد شد ایدر فکر خیالی بارک
عاشقز هپ بوکدر کاهده بران اولورز

دندروب عفت ایله کهنه پلاسه جسدی
سو بو نور باز که بیرده بزجان اولورز

رمز اسرار خدادد بزه محرم توفیق
ته بانی وارد اکره مظهر حرمان اولورز

فی ۱۲ کانون اول سنه ۳۲۷

رفاه نفس ایچون دنیاده ذلت التزام ایتم
اسافل زمره سنن انتظار احترام ایتم
کوکل برداغ محنت اوله سده سهیم حوادته
فلکنن عجز ایله حاشا نیساز نیسام ایتم
فی هپات غمغان ویریشان ایسون جوروی
پریشان ازیدن آرزوی انتظام ایتم
بوياغک غنجه سننن بللی کر بان ایکن هر دم
تنزل ایلیوب بر لظه تمظیر مشام ایتم
اولاشمشدر نیم حیل متینم باب ملایه
دیگر سر رشته سودابه اصلا اعتصام ایتم

حسام الدین المولوی

حریق مؤسف

شهر جاری، رومینک اون برنجی
کیجه می ساعت اوج واده لر نه عادت
یلده اوزره اولایش اون ال سلاح
وسکرده ایکی طوب ایله حریق اعلان
اولندی .
تجاراندن بویاچی زاده حافظ صادق
اقدینک مفازمی اوست قانندن آتش
آتش فقط سقیله اوست قات صفه سننن
ماعد اطفائی کارکیر و قیو وینچر قباقرلی
متنظم دیر وساح اولسیله آتش علونار

اوله مامش یالکز بنسجره آرملرندن
وسقف کنسارلرندن نفوذ ایدن دو مانلر
حریق دلات ایچکده ایدی .

حریق اوست قانندن ظهور ایتدیکی
محققه ر قاپورل آجیلدینسنن صیقیشوب
قلش اولان علور اولانجه قوتیله اوست
قات قابو وینچر لرندن فوران ایدرکن
آلت قاده اولان اشیا بی . چقارمق
اوزره نمادیا برسوری انسانلر کیروب
چیقورلر و اشیا چیقار یورل ایدی .
مفازمه ایچنده اوست قاتنه چقیله حق

تردیله اوست قات صفه سی نخه برده ایله
اوست قانندن تفریق و منسازه بصورتله
ایکی قسم اوله رق استمهال ایدمک ده ایدی که
بو تر دیلمک اوست چمنه سنده تخمیناً
الهی تشکله قدر زینون یانی بوک یور واصل
اطفای حریق هه یک بیوک مشکلات
ویر یوردی .

منازمنک یوقاری قیو وینچر لرندن
ایچرو سنی کشف و اطفاه امکان راقیان
بو یاغ لک آلاوی اولدینی کهی بر طرفدن
باطلایان نیکلردن دو کیلان لوده تردانی
یا قیور و آلت قاتی دو مانه ویر یوردی .
بو مفازمه اوست قاتی تفتیک و کنکدر

تجاری فیوس اناکک تحت استیجارنده
و آلت قاتی ساینک بد ایشالده اولوب
فیوس اناکک مالی سیفرو طه ملی صاحب
ملکک مالی سیفرو طه سزدر .

حریقده کوریلان علائم خارجیه دن
اکلاسیلان حریق اوست قات یاغ نخانه سنن
باشلامش اولدینی کور تیور یاغ نخانه ده
اولان دفتلری چیقارمق ته سالک یله
پنجیردی قیرانلر دفتلری آله ماشلر
و دفتلر کاملاً یاغ ندرکه بو یاغ نخانه ایله
زینون یانی اولان موقع تکدی بکیرنه
مال سقدر .

فیوس اناکک تخمین ایدلدیکنه نظر آ
ضرری آزا ولدینی انشای حریقده
سولتیور دی . سنه یک بوسره و ایلر نده
تفتیک معاملاتی یک از اولور . کندی لر نی
بو له چیقارمش ایش . مفازمه مال قلش
ایدیسه ده اوده اهمیتلی برشی دکدر
دی یوردی .

حریق اسباب ظهوری طبیی بولیس
دائرة سنک تحقیقاتیله مدعی عمومیلکدن
اجرا ایدیله جیک تدقیقات نتیجه سنده
اکلاسیله حقدر .

حافظ صادق اقدینک آلت قاده
اولان اموالندن انشای حریقده بتون
قهولر یله اسیر مجتوم صدق لری و اینچیر
چواللری و برمه دارشکر و اشیا سازه
ذکان اشیا سی ، قصه و دفتلری و اوراق
سازه سی تماماً آلتش و برمه دار کله تکرکی

ایله برنجی روس شکرکی و تماماً صابون
قارقیجه کورک محتاق دیر لری قلش
و بونلری چیقارمه اولولر مساعد مجرا
برقارش ایدی ملکتمزک وسائط اطفا ایسی
منتظم دینه جک حالده دکدر حق ،
طلوبه لرینک برنده سکر قرغه قالدینی
و حد مرتبک اوتوز ایکی اوله جتی سولتیور
و بو حال ایله صولج ایدیلور و وقت
مفازمه ایشای و یوقاری قیو واره

پنجر لرندن ایچر و به صور یوردی بر یوردی .
آلات اطفاییه تک بودرجه عدم
کفایتنه قارشو اطفای حریق غیرتی
ملکتمزک اشرف ، علما ، تجار ، مشایخ ،
اصناف ، اهالیسی ایچون موروث
برخصلت منازمه دور .

هر برنی — برلیمیک تغییرینه
کورده — اسکی طلوبه بوجیلر کی آتش
صالحه برق اوله غیرت و همت ابراز
ایتدیله که ساعت طقوز یجه قدر الی یحیی
ساعت تمدی ابدن بو حریقدن آتش
سوندک نصکره یالکر ایکی چوالی ضایع
اولوق اوزده اوره رسابون ویش اون صدینی
محترق اولدینی حالده اولدیر قاریجه صدینی
و نادرجه سنده روس شکرکی چیقارلش
و تیورلر کورکرده آتشدن مصون قالمش
و ضایعات تخمیناً اموال موجوده تک

سدی نسبتی آتشیچ بولمشدر .
اسلام بر خستیان عموم اهالی طرفندن
ایرازا ایدیلان مساعی خلاصکاری به رخما
تخلیص اولان اشیا دن هیچ برضایع وسرقت
واقع اولمشدر .

ایجاد عناصر نظریه سنک دون کیجه
کوریلان بر نمونه عملیسی ملکتمزده
اخلاق ملیه انسانیه تک به قدر قوتی اولدینه
ایراد دلائلدن استغنا حاصل ایتدیر مکده دور .
تروت عمومیه تک خصصی اولان
حریقک قارشو سنده نتره مامک الین
کامدیکی حالده حافظ صادق اقدی کی
ملکتمزک ایشا کز بدنه ناموسلی برنجار سنک
بوصورتله مصاب اولمشدن جدا متاثر
اولدق جناب حق امثالندن جهنم محفوظه
ایله حافظ صادق اقدی به اجر جزیل

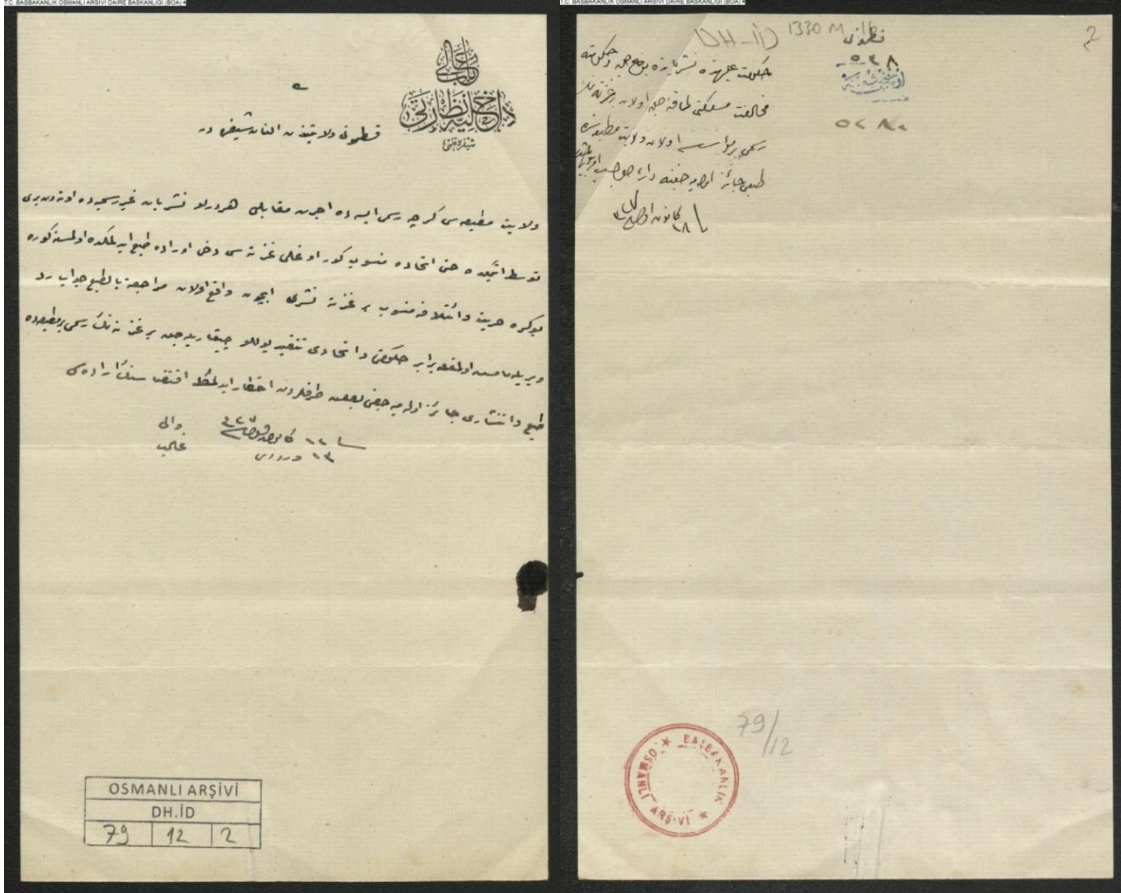
و خلف جیلانی احسان بیورسون آمین ،
بولیس ، ژاندارمه هیئر لیه ، بلدی
چاوللری اطرافکی محافظه و نقلیاده
ایرازا حسن مساعی ایلمشدر .
طلوبه جیلریتز اوتد دتیری غیرت
و جسارته مشهور عالم اولدق لرندن آنلرک
همتلری تقدیر آنلرک یک جوق فوقده
کورمکده یز .

مرکز بوسته خانه سنک وارد اولان
مکایب و اوراق تصنیفده کوریلان
بعض احوال حقیقه وارد اولان مکتوبی
نشر ایتبورز . بو مستهلینی فسالیت
و حیثیتن آمین اولدینمز نلغراف بوسته
باش مدیری یک اقدینک نظر دقتلرینه
وضع ایله اکتفا ایدیورز .

مدیر مسئول | هرکلی محمد عزت
قطرینی مطبوعه مستطیع اولمشدر :

Ek-17/b: Zafer gazetesinin ilk sayısının son sayfası. (Mustafa Gezici'nin özel arşivinden)

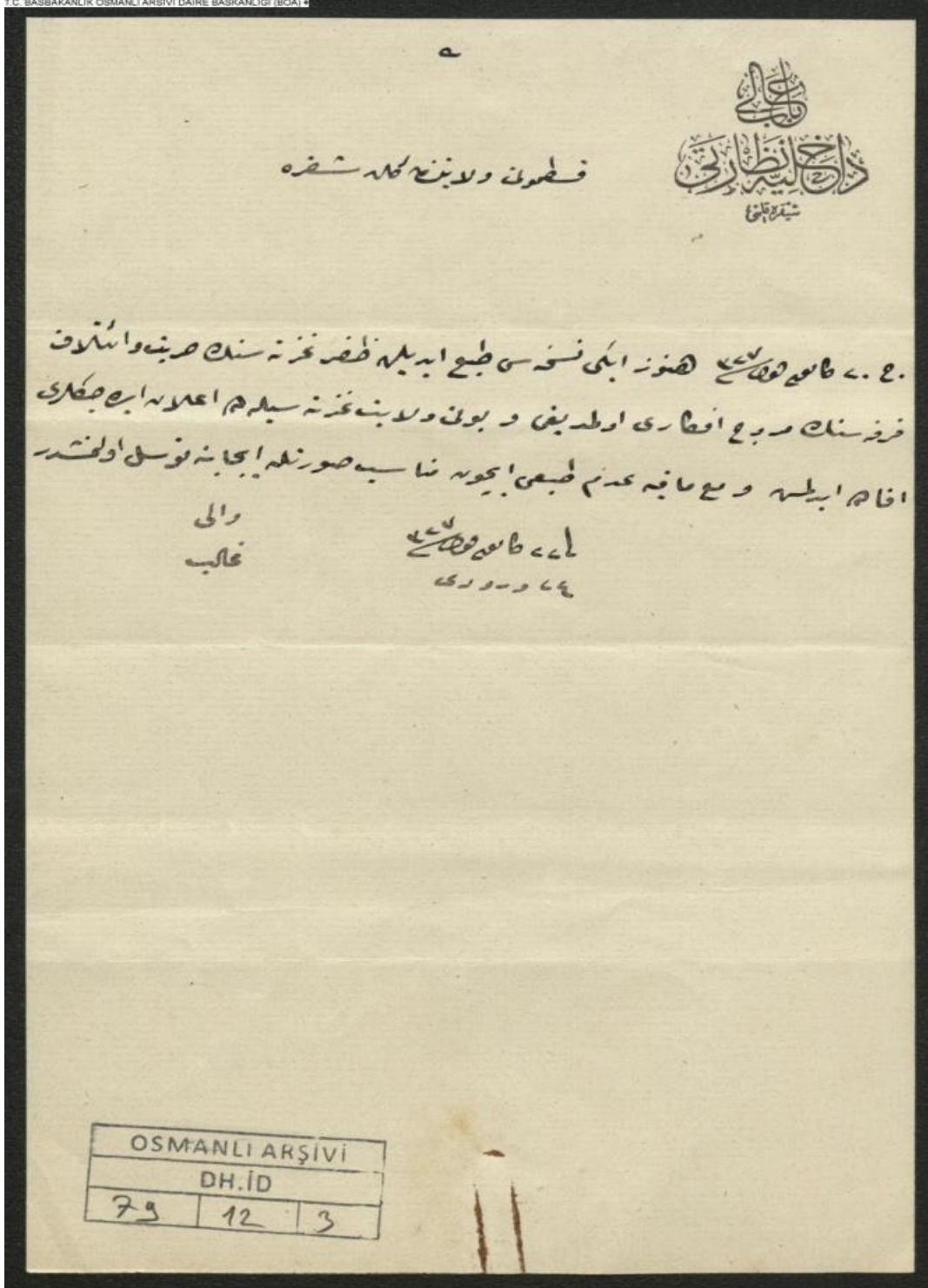

DH.ID.00079.00012.002

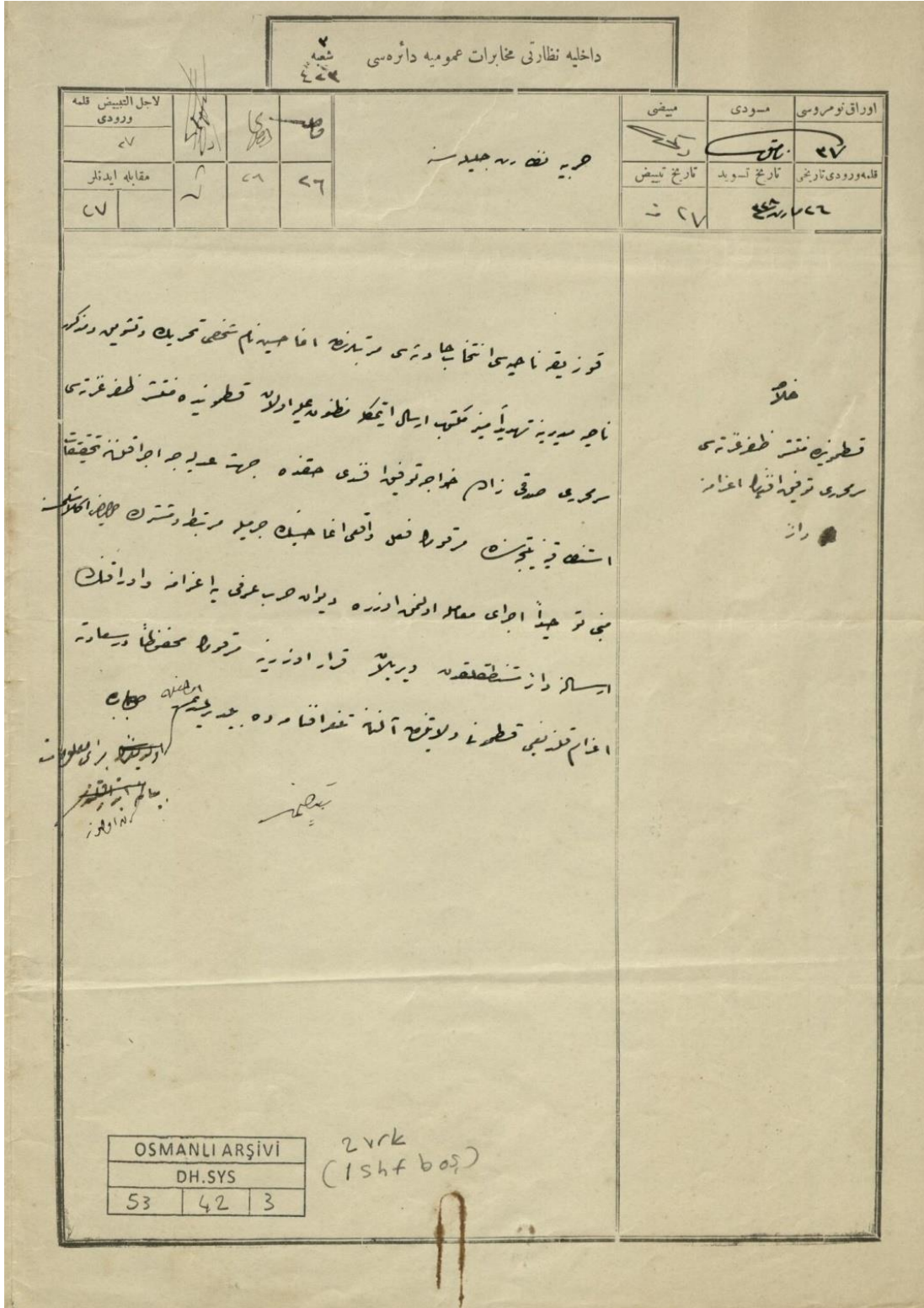
DH.ID.00079.00012.002

Ek-18: Vali Galip Bey'in *Zafer* Gazetesi'nin Vilayet Matbaasında basılması konusunun Dahiliye Nezareti'nden sorulması ve cevabına dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgesi.

DH.İD.00079.00012.003

Ek-19: *Zafer Gazetesi*'ninden Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın efkârı olmadığıнын bildirilmesinin istendiğine dair Dahiliye Nezaretine çekilen telgraf.

Ek-20: Kaykanacıoğlu Ağa Hüseyin ile Hoca Tevfik Efendi'nin R. 26 Mart 1328 (8 Nisan 1912) tarihinde tutuklanarak ve Divan-ı Örfî'ye, Der-saadete gönderilmesine ilişkin belge.

Ek-21: Mehmet Tefvik Efendi'nin Hz. Pîr Şâbân-ı Velî dergâhının giriş kapısı üzerindeki kitabede yer alan şiiri.